anarşi

Sebepler, Tedbirler, Çareler

Prof. Dr. İbrahim CANAN

İSLAM IŞIĞINDA ANARŞİ

Sebepler
Tedbirler
Çareler

IŞIK YAYINLARI©

Anarşi

Yayın Numarası: 263 ISBN: 975-6407-98-0

ADRES: Bulgurlu Mahallesi Bağlar Caddesi No: 5 34696
Tel: 0(216) 522 11 88 Fax: 0(216) 522 11 99 Üsküdar/İstanbul
http://www.isikyayinlari.com

BASKI: ÇAĞLAYAN A.Ş.

Sarnıç Yolu No: 7 35410 Gaziemir/İzmir Tel: 0(232) 252 20 97/98

İÇİNDEKİLER

IX. İmâmetle Alâkalı Hükümler

X. Dâru'l-Harb ve Dâru'l-İslâm Telakkîsi

XI. Dine Verilen Ehemniyet

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM : Fitne Ve Anarşi Sırasında Baş Vurulacak Tedbirler

A. Ferde Terettüp Eden Tedbirler

B. Devlete Terettüp Eden Tedbir Ve Vazifeler

C. Fitnede Sahâbenin Tutumu

KISALTMALAR

A.e. .... : Aynı Eser

a.g.e. .... : Adı Geçen Eser

H. .... : Hadîs

H1. .... : Hadîsler

Müsned .... : Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel

p. .... : Page (sayfa)

ps. .... : Pages (sayfalar)

s. .... : Sayfa

TAKDİM

Bu kitap, sadece Türkiye'nin değil, Batı Medeniyetinin ve bütün dünya ülkelerinin en mühim meselesi olarak gündeme alınmış bulunan ANARŞİ hâdisesini, İslâm açısından değerlendirmeye çalışacaktır. Kitapta günlük müşahhas vak'alara temas ederek yerli yersiz polemiklere sebep olmaktan kaçınılmıştır. Zira bâtılı gizleyen şey, Hakkım yeterince bilinmemesidir. Hak'ın güzelliği yeterince gösterildiği takdirde, kavlen söylenmese bile bâtılın çirkinliği kendiliğinden bütün çıplaklığı ile ortaya çıkacak, sahteliği sırıtacaktır. Çünkü Hakk geldi mi bâtıl gider. Bu sebeple âyet ve hadislere dayanarak anarşi nedir, ona karşı ne gibi tedbirler alınmalıdır ve hangi çârelere tevessül edilmelidir; *tespit etmeye çalıştık. İlgili âyet ve hadislerin açıklanmasını yaparken şahsi görüşlerden ve hatta zamanımızda yaşayan âlimlerin yorumlarından mümkün mertebe kaçınarak selef ve klasik İslâm âlimlerinin görüşlerinden istifade ettik.*

Günümüz Türkiye'sinde çıkan anarşinin beynelmilel felsefi temellerini göstermek ve hâriçle olan irtibatını izhâr etmek için de son bölüm olarak Batı'daki anarşiyle alâkalı bir kısım ekledik.

Gayret bizden, tesir ve yardım Allah'tandır.

Doç. Dr. İbrahim CANAN

Rebiyülâhir 1402 - Şubat 1981

ERZURUM

ÜÇÜNCÜ BASKININ ÖNSÖZÜ

İlk baskısı 1982 yılında yapılan bu kitabın telifine, memleketimizde Anarşi'nin zirveye ulaştığı, TV'lerin akşam bültenlerinde, "Sağ"dan ve "Sol"dan öldürülenlerin sayısının -futbol taraftarlarınca rakip takımların birbirlerine attıkları golleri takip heyecanına benzer bir- heyecanla takip edildiği 1978'in sonlarında, Doçentlik gailelerini de geride bıraktığım bir zamanda başlamıştım. Tabii ki çalışma henüz sona ermeden 1980 hükümet darbesi araya girdi. 1981'in başlarında tamamlanan kitabımızın basımı, yayıncı bulmada çektiği zorluk sebebiyle, biraz gecikti. Bir yayıncı, -o sıralarda hararetle gündemde olan- *Dârü'l-harp* bahsi sebebiyle: "Basarım ama şu bahsi çıkarırım" diye reddederken, bir diğeri de "Irkçılık"la ilgili bahis sebebiyle basamayacağını bildirmişti. TÜRDAV yayınevi, 1982'nin baharına baskıyı yetiştirdi. Eser bir yıl içerisinde tükendi. İlk baskıdan on dört ay sonra CİHAN yayınevi tarafından ikinci baskısı yapıldı.

Kitap ilgi çekmişti. Yazılı sözlü tepkiler aldım. Memleket meselesine sokakta çıkarılacak patırtıların desteğiyle siyasî yoldan çözüm bulunacağı kanaatinde olanlar pek memnun kalmamışlardı[1]. Dahilî kargaşanın kimseye fayda getirmeyeceği; asayiş, huzur ve her düşüncedeki vatandaşların birbirine saygı duyarak gerçekleştirecekleri dayanışma ortamında, şahsî toparlanmalarla daha iyiyi, daha güzeli yakalamada yol alınacağı kanaatinde olanlar kitaptan memnundular. Bu ikinciler, düşüncelerinin ayet, hadis ve ulemanın görüşlerindeki temellerini burada bulduklarını söylüyor, dua ediyorlardı.

Kitapta muhteva ve metot olarak, Türkiye'de yaşanan anarşik hâdiseleri teker teker ele alarak tahlil edip şu haklı, bu haksız gibi değerlendirmelerle meseleleri mahallileştirme, şahıslaştırma ve zamanlaştırma yerine, anarşi hâdisesinin ruhî alt yapısına inmeye, içtimâî planda cari temel düsturlarla bağlantısını göstermeye çalıştık. Ayet ve hadisler bu nevi hâdiselere temas etmiş mi, etmişse sebep olarak neler üzerinde durmuşlar, çare olarak neler gösterip tavsiye etmişler? Tespit etmeye çalıştık.

Bu muhteva ile, Kitap, dünyanın hangi devrinde, hangi bölgesinde olursa olsun en azından inananların istifade edebileceği bir mahiyet taşımakta idi. Nitekim 1986'da Hac mevsiminde, Medine'de Mescid-i Nebevî'de, Prof. Dr. Suat Yıldırım Bey'in aracılığı ile buluşup tanıştığım doktorasını Osmanlı tarihi üzerine İstanbul'da yapmış, Mısırlı bir zât -ki şimdilerde profesördür- Anarşi kitabını okuduğunu, çok takdir ettiğini

---

[1] Bunlardan, Mamak Askerî Cezaevinde dört yıl kaldıktan veya gazetelere, sabah solcuların ellerine sıkıştırılarak sağcıların öldürtüldüğü aynı silahın öğleden sonra sağcıların eline verilerek solcuların öldürtüldüğünün mahkemelere intikal eden balistik tahlillerle ortaya çıkma haberlerinin gazetelere kadar yansımasından sonra yanıldıklarını itiraf edenlere rastladım.

belirttikten sonra: "Bunun Arapça'ya tercüme edilerek tabedilip Mısır, Suriye, Suudi Arabistan... gibi bütün İslâm coğrafyasında, herkesin okuması için bedava dağıtılması lâzım..." demişti. Sebebini sorunca, "*buralarda Müslümanların, anarşiye götürücü siyasî metotlara yer verdiğini, bu sebepten çok zarar çekildiğini, bu yanlışlıklara İslâm adına düşüldüğünü, bu Kitabın, takip edilen metodun İslâmi olmadığını ispatladığını vs.*" söyledi.

Sözün özü, aradan geçen zaman içinde gelişen şartlar kitabın aktüalitesini azaltmadı, artırdı. Her ne kadar otuz beş bin, çoğu okumuş genç insanımızın, yüz milyar dolardan fazla maddi imkanımızın kaybından sonra Anarşi nispeten kontrol altına alındı ise de tamamen gündemden çıkmadı. Aksine Amerika'da vukua gelen 11 Eylül hâdiseleriyle daha karmaşık, bütün dünyayı tesirine alan, ve en ziyade de İslâm dünyasının üzerinde durmasını gerektiren yeni bir hal aldı.

Memleketimizde anarşiyle mücadelede takip edilen yol, maalesef gelecek için umut kırıcı. Anarşinin, ruhî, ahlakî, inanç planındaki kargaşalardan kaynaklandığı anlaşılıp, eğitimimizdeki eksikliklerin telafisine gidilmedi, gidilmiyor, -ve maalesef görünen o ki- gidilmeyecek, gitmek istenilse müsaade edilmeyecek de. Sivrisineği yok etmek için bataklığı kurutma işi ele alınmıyor. Nasrettin Hoca'nın istihzasıyla, samanlıkta kaybolan iğneyi dışarıda, evin avlusunda aramaya devam ediyoruz.

Onun için anarşi devam ediyor.

Onun için en üstten en alta her seviyedeki insanlarımızın bu konuda, aydınlatılmaya ihtiyacı var.

Onun için olacak, son zamanlarda, bu kitaba olan talepler arttı ve bu sebeple yeniden yayımlıyoruz.

Rabbime hamd, yeni baskıyı gerçekleştiren IŞIK Yayınlarına teşekkür ediyorum.

Tesir Allah'tandır.

Prof. Dr. İbrahim CANAN

Ocak 2003 - Üsküdar

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِي خَلَقَ الاِنْسَانَ وَكَرَّمَهُ عَلَى الْعَالَمِينَ وَجَعَلَهُ خَلِيفَةً فِي الأَرْضِ وَأَنْزَلَهُ الْكُتُبَ وَالْقُرْآنَ خَاصَّةً، لِيُرْشِدَهُ اِلَى الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ.

وَقَالَ: **"ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ"**

وَقَالَ أَيْضاً: **"وَاتَّقُوا فِتْنَةً لاَ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً"**

وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي أَرْشَدَنَا اِلَى اَبْيَنِ الطُّرُقِ وَأَسْلَمِهَا

وَقَالَ: **"مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيمَةِ عَبْدٌ أَذْهَبَ آخِرَتَهُ بِدُنْيَا غَيْرِهِ"**

وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

آمِينَ.

GİRİŞ

12 Eylül 1980'e kadar Türkiye'nin en mühim meselesi anarşi vak'ası olmuştur. Aslında, tarihi açıdan değerlendirecek olsak, bunun, en azından bin yıllık tarihimiz içerisinde karşılaştığımız vak'aların en câlib-i dikkat olanı bulunduğunu söyleyebiliriz. Bir 93 harbi, bir Balkan bozgunu, bir İstiklâl savaşı elbette, en azından yakın tarihimizin mühim hâdiselerindendir. Ancak, bu çeşit savaşlar, mağlûbiyetler, zaferler her milletin başına her devirde gelen şeylerdir.

Bugün geçmiş görünen anarşi ise hepsinden farklı, hepsinden başka, hepsinden daha felaket bir şeydir.

Geçmiş tarihimizde hep dış düşmanlarla savaştık, şimdi ise kendi kendimizi öldürüyoruz.

Geçmişte savaşlarımızı, belli kaideler içerisinde yaptık, mağlûplara insaniyet ve merhametle muamele ettik. Şimdi tarihi, bayrağı, kültürü, inancı, vatanı, her şeyi müşterek olan kardeşler birbirine karşı her çeşit kaide ve merhametten mücerret vahşiler gibi saldırıyorlar.

Eskiden din, devlet, vatan ve bayrak gibi uğrunda her şey feda edilen mukaddesat, şimdi saldırılan düşman hedefler yapıldı: Din dediniz mi gericisiniz, devlet, millet dediniz mi faşistsiniz, vatan diyecek olsanız Tu-

rancı oluyorsunuz. Uğrunda can verilen, milyonların, belki de milyarların kanlarından rengini alan ay yıldızlı bayrağımızın yerine kızıl paçavrayı görmekten zevk alacağını söyleyenler türedi.

Kısacası, gemilerini batırarak, fabrikalarını havaya uçurarak, binalarını yakarak, insanlarını öldürerek bu vatanı, bu devleti, bu milleti yok etmek isteyenler var. Söylemeye insanın dili varmıyor, böyle yapanların hepsi bu milletin evlâtları.. Üç tane, beş tane de değil; binlerle, yüz binlerle.. Bunlar cahil cühelâ da değil; tahsili, diploması, mevkii, makamı olan kimseler.

Evet bambaşka bir hâdiseyle karşı karşıyayız. Tarihimizin kaydetmediği, atalarımızın aklından bile geçmeyen bir hâdiseyle karşı karşıyayız: Bir millet intihar ediyor, kendi elleriyle kendisini yok etmek istiyor.

Tarihte, devletler, imparatorluklar kurmuş, devletler, imparatorluklar yıkmış, mağlûp edilmemiş bir millet bu noktaya nasıl geldi, nasıl getirildi?

Bu husus yeterince araştırılmamakta, meselenin gerçek teşhisine gidilmemektedir. Resmî, yarı resmî, siyasî, gayr-ı siyasî her çeşit ağız anarşi ve fitne hakkında konuşuyor. Ancak herkes sarf ettiği birkaç cümlelik izahla meseleyi teşrih edip açıkladığını zannediyor. Bu izahlara göre, ANARŞİ:

Dış kaynaklıdır,

Devlet otoritesinin zayıflamasındandır,

İktisadî sebeplerden ileri gelmektedir,

Ahlâk ve mânevi değerlerdeki buhrandan ileri gelmektedir.

Din terbiyesinin yetersizliğindendir,

İşsizliktendir,

Hürriyetlerin kısıtlı oluşundandır,

Atatürk'ün ve inkılâblarının yeterince gençliğe tanıtılmamasındandır. Vs

Bunların sadece biri veya birkaçı değil, hepsi de doğru olabilir. Ancak ne var ki, tarihimizin bu mühim hâdisesi bu kadar kısa geçiştirilemez. Sıradan bir hastanın bile reçetesi asıl ve tâli ilâçlarla bir sayfayı doldurur. Burada hasta olan, can çekişme safhasında kıvranan bir ferd değil, elli milyonluk (şimdi altmış beş milyon) bir millet var. Bunun reçetesi ciltleri, çok sayıda kitapları doldurmalıdır. Bu işin üzerine milletçe, devletçe, yazar, çizer, öğretmen, profesör, din adamı hep beraber, milli bir seferberlikle gidilmelidir. Her gün bir çok gencimizi kabristana, pek çok insanımızı hapishaneye gönderen anarşi meselesi kesin çözümünü bulmadan radyoların ve televizyonların hararetli futbol ve eğlence programlarıyla milleti avutması nedendir? Üniversitelerimizin kız talebelerin baş örtüle-

riyle uğraşması nedendir? Münevverlerimizin siyasî polemiklerle atışmaları, kakışmaları nedendir?

Söz konusu gerçek teşhise hep beraber eğilmek, cemiyeti bir bütün olarak ele alıp, müesseselerinin tamamını birer birer mikroskoptan, incelemeden, muayeneden geçirmek zorundayız. Milletimizin medeniyeti, kültürü, dini, dili, iktisadiyâtı, siyasiyatı, dostları, düşmanları, kanunları, icraatları, müesseseleri, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversiteleri, buralarda okutulan ders kitapları teker teker, birer birer tahlil edilmeli; kusurları, noksanları tespit edilip, yapılan tahlillere, elde edilen neticelere göre, teklifler, çâreler, ilâçlar ortaya konmalıdır.

Bu düşünceden hareketle, memleketimizi kasıp kavuran anarşi hakkında karınca kararınca, ilmimiz, anlayışımız ve imkânlarımız nispetinde bir çalışma yapmaya kendimizi mecbur hissettik. Hedefimiz anarşiyi doğuran fitneleri çeşitli yönleriyle dinî açıdan tahlil etmektir:

Anarşiyi doğuran fitne hakkında İslâmiyet bir şey söylemiş midir? Söyledi ise neler söylemiştir?

Ne gibi tedbirler öneriyor?

Ne gibi çâreler teklif ediyor?

Biz anarşi meselesini her yönüyle ele aldığımızı iddia etmiyoruz. İktisadî, tarihî, siyasî, içtimaî, psikolojik vs. yönlerden mutlaka ele alınıp çeşitli tahlillere tâbi tutulmasının gereğine inanıyoruz. Müessir tedbirlerin ancak bu sayede alınabileceği kanaatindeyiz. Böyle yapılmadıkça tevessül edilen her tedbir palyatiftir (sathidir), gayr-ı ciddidir, göz boyamadır. İç bünyeye müteveccih gerekli ıslahat, tadilât, tatbikat yapılmadıkça, anarşiyi getiren gerçek sebepler kurutulmadıkça sırf cezaî müeyyideler, polisiye tedbirlerle bu işin halledilemeyeceği, elde edilen sükûnetin, sulhun geçici olacağı inancındayız.

MUHATABIMIZ

Bu çalışma, dinimizin anarşiye bakış açısını tespit etme gayesini güttüğü için, birinci derecede muhatabımız inanan insanlardır, müminlerdir. Çünkü, gerçekten Müslüman olan, samimiyetle mümin bulunan pek çok kimse, içinde bulunduğumuz şartlar karşısında nasıl davranılması gerektiğini bilmiyor. Mutlaka birşey yapmanın lüzumuna, âtıl durduğu takdirde ilâhi mesuliyet terettüp edeceğine inanarak bazı faaliyetlere, bir kısım teşebbüslere girişiyor; dinine, milletine hizmet heyecanı ile atılımlar yapıyor. Ancak kapıya kadar dayanan tehlike karşısında içini dolduran hizmet heyecanı onun muhakeme ile, teenni ile hareket etmesine mâni oluyor. Böyle durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiği hususunda İslâm'ın tespit ettiği tabye ve taktikle alâkalı bilgi noksanlığı bu heyecana inzimam edince gerçekten bazen yanlış adımlar atmaya, maksada muhalif neticelerin doğmasına sebep oluyor.

En hâlis niyetlerle, tamir ve hizmet maksadıyla icra edilen birçok faaliyetin mevcut yıkıma yardımcı olmaktan öte bir işe yaramadığını, iş işten geçtikten sonra anlıyoruz. Bu müessif durumların bilhassa din hakkındaki cehaletten ileri geldiğine; yalan, yanlış, eksik ve muharref birtakım malûmat kırıntılarıyla din adına ortaya çıkıp ölçüsüz ahkâmlar kesmekten neşet ettiğine inanıyoruz.

Din adına çıkıp, dinin tasvip etmediği telâkki ve fikirler geliştirip, dinen reddedilen davranışlara, faaliyetlere girişmek ise ancak anarşi kelimesiyle ifade edilebilecek bir durumdur. Anarşi deyince sadece silaha sarılıp adam öldürmeyi anlamamak gerek. Dinî disiplini terk etmek, dinin vazettiği metodoloji dışına çıkıp kendi hevâsına göre din adına ahkâm kesip, onunla amel etmek de bir anarşidir, dindarın, din adına çıkanların anarşisi.

Kaldı ki, silahlı anarşiyi de -dine hizmet maske ve yaftası altında- Müslümanlar arasına sokmaya çalışan hâinler var ve bunlar, Müslümanlar arasındaki umumî cehaletten, mevcut siyasî ve içtimaî şartlardan da istifade ederek bir kısım muvaffakiyetler de elde ettiler.

Gerek kötü niyetlilere alet olmamak ve gerekse yanlış adımlar atmamak için, bu meselelerde Kur'ân ve Sünnetin düsturlarını iyi bilip, onlardan dışarı çıkmamak gerekmektedir.

İNANANLARIN YOLU

İleriki bahislerde beyan edilecek düsturlara uymanın lüzumuna okuyucuları ikna için, burada şu noktayı da açıklamak isteriz. Her meselede olduğu gibi, anarşinin çözümü meselesinde de değişik ve farklı yollar, metotlar, çâreler söylenecektir. Bundan tabii bir şey olamaz. Bu farklılıklar içerisinde müminlerin de kendilerine has bir metotları olacaktır. Bunu böyle kabul etmek inanç sistemimizin icâbıdır. Bizi kesin bir dille bunu söylemeye sevk eden şey, Kur'ân-ı Kerîm'de ki bazı âyetlerdir.

a) Meselâ şu âyete göre, aramızda bir mesele çıktığı zaman bunun hâl yolunu ararken, önce Allah ve Resûlüne (yâni Kur'ân ve Hadislere) müracaat edeceğiz, zira en hayırlı yol bu yoldur: **«Ey iman edenler! Eğer bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Peygamberine döndürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız. Bu hem hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir»** (Nisa 4/59).

b) Allah ve Resûlü'nün çözüm yolu sunduğu meselelerde mü'mine bir çözüm yolu arama imkân ve salâhiyeti yoktur: **«Allah ve Peygamber'i bir işe hükmettiği zaman, gerek mümin olan bir erkek, gerek mümin olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resûlüne isyan ederse muhakkak ki, o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır»** (Ahzâb 33/36).

c) İçtimaî ve dinî meselelerin çözümünde Sünnet'ten gelen hüküm, Kur'ân'da gelen hüküm gibi muteberdir, yeter ki Hz. Peygamber'e nisbeti kesinlik kazansın. Bu teknik meselenin teferruatına girmeden sadece bir âyet kaydedip, bu Meâldeki âyetlerden bir kısmına işaret edeceğiz: **«... Peygamber size ne verdi ise onu alın, size ne yasakladı ise ondan da sakının ...»** (Haşir 59/7). (Şu âyetlere de bakılabilir: Nahl 16/44, 64; Âl-i İmrân 3/31-32, 132, 164; A'râf 7/157; Enfâl, 8/24; Nisa 4/ 80; Nur 24/46-47, 51, 63).

d) Kur'ân gibi, bağlayıcı değeri olan Sünnet'in hükmüne, gönül rızası ile uymamak imanla bağdaşmaz: **«Hayır, öyle değil! Rabbine and olsun ki, onlar aralarında kimi oraya, kimi buraya çektikleri (kavga ettikleri) şeylerde seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden yürekleri hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça imân etmiş olmazlar»** (Nisa 4/65).

e) Diğer bir kısım âyetlerde, bütün meselelerin çözümünde biri hak, biri bâtıl olmak üzere iki yolun bulunduğu, Allah'ın indirdiğinin hak yol, beşerin uydurduğunun ise hevâ yolu olduğu, hevâ yolunun ise bâtıl bulunduğu ve kurtuluşa götürmediği belirtilir: **«... İnsanlar arasında hak ile hükmet, hevâya uyma o seni Allah'ın yolundan saptırır ...»** (Sâd 38/26). **«O halde, Allah'ın indirdiği Kitap ile aralarında hükmet, Allah'ın sana indirdiği Kur'ân'ın bir kısmından seni vazgeçirmelerinden sakın, heveslerine uyma ...»** (Mâide 5/49).

Şu halde elinizdeki bu kitap, anarşi ve fitne meselesinde Allah ve Resûlünün hakemliğini araştırmak, onların bu meseledeki rehberliğini, gösterdikleri yolları, vazettikleri düsturları tespit edip, inananlara sunmak gayesini gütmektedir. Aslında bu konuda, memleketimizde doldurulması gereken bir boşluk da gözükmektedir.

BİRKAÇ NOKTANIN AÇIKLANMASI

Kitabımızdan yapılacak istifadeyi artırmak ve bütünlemek için, asıl mevzuya geçmeden önce kitabın hazırlanmasında ve tertiplenmesinde takip etmiş bulunduğumuz metotla alâkalı olarak birkaç noktanın açıklanmasını lüzumlu görüyoruz:

1- Dinî Usûl: Her şeyden önce şunu bilmemiz gerekmektedir: Bir meseleyi dinî açıdan incelerken, belli bir usûl ve metotla hareket etmek şarttır. Bu usûl icâbı hareket noktamız Kur'ân ve Sünnet olmak zorundadır. Yâni, bunları anlamadaki müşküllerimizi önce yine bunlarla çözmeye çalışacağız. Sözgelimi, Kur'ân-ı Kerîm'den anlamaya çalıştığımız bir âyet için önce bunu açıklayıcı mâhiyette başka âyetler arayacağız, şayet yoksa Sünnet'e baş vuracağız, burada da bulamazsak, en sonunda mutemet ve muteber âlimlere başvuracağız. Temel prensip bu olunca, mevzuumuzla alâkalı nasslardaki müphemlikleri -ki gerek Kur'ân ve gerekse hadisin bilhassa istikbâle matuf beyanlarında bir kısım muğlâk ve teşbihli ifadelere bolca yer verilir- kaldırmada bu yolu takip etmek zorundayız. Bir

başka ifade ile, mevzuumuza giren nassları açıklayıp günümüze adapte etmede, bunları sadece lügavî açıklamalarla anlamaya çalışmak yeterli olmadığı gibi, şahsî yorumlar yürütmek de mahzurludur. Sıradan bir Müslüman, ne tek başına Kur'ân âyetleriyle, ne de tek başına Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) hadisleriyle amel etme cihetine gidemez. Zira bunlar mücmel, müteârız, mensüh olabilir, bir başka nassla manasına açıklık getirilmiş bulunabilir. Bunlardan hüküm çıkaran âlimler, o mesele ile alâkalı olarak Kitap, Sünnet ve diğer dinî kaynaklarda gelmiş olan her şeyi, bütün teferruatı ile bilerek neticeye giderler. İlmî yönden bu seviyeye ulaşamayan kimseler, kendilerine delil olarak herhangi bir âyet ve hadisi almaktan ziyade bu mertebedeki âlimlerin değerlendirmelerine bakmak zorundadırlar.

Şu halde hangi meseleyle ilgili olursa olsun Kur'ân'dan bir âyet veya Hz. Peygamber'den (aleyhissalatu vesselam) bir hadisle karşılaşınca bundan istifade edebilmek için behemehal âlimlerin açıklamalarına muhtacız, onlara müracaat etmek zorundayız. Aksi takdirde şahsî yorumlamalarımızda hataya düşme ihtimâli çok fazla olur. Bu ise, inanan bir kimsenin kabul edemeyeceği kadar büyük ve ağır manevî mesuliyetleri gerektirir.

Öyle ise âyet ve hadisten çıkarılan hükmün dinî olabilmesi, yapıcı olabilmesi, İslâm âleminin her tarafında ve hatta her asırda itibar görebilmesi için izahlarda dinî metodoloji çerçevesinde hareket edilmesi şarttır.

2- Ana Kaynaklarımız: Belirtilen dinî usûl icâbı, ele alınan, meselelerin tahlili yapılırken delillerimizi hep Kur'ân'dan ve hadisten aldık. İstifade ettiğimiz hadis kaynakları Kütüb-i Sitte, Hâkim en-Neysâburî'nin el-Müstedrek'i vs. gibi, bütün ulemânın takdir, tasvip ve itimatlarına mazhar olmuş bulunan temel kitaplardır. En ziyade istifade edilmiş bulunan kitap ve müellifler hakkında sondaki FİHRİST kısmında kısa kısa malûmat sunacağız.

Âyet ve hadislerin izah ve yorumlarında da yine itimâda şayan, bugünün siyasî hizipleşmelerinden, şu veya bu taassuplardan azade bulunan selef ve eslâf âlimlerinin şerhlerinden, tefsirlerinden istifade ettik. Zira onlar dini kendi metodolojisi çerçevesinde anlamak ve anladıklarını aynen beyân etmekte bizlerden çok daha serbest idiler. O devirlerde bugünkü gibi, vicdanlar üzerinde açık veya kapalı bir Batı tahakkümü, ya da siyasî bir baskı yoktu. Ayrıca en azından dinî ilimlerde umumî seviye geçmiş devirlerde çok daha üstündü. Bu sebeple dinin hakiki maksatlarını, mevcut nasslardan onların çıkarma şansı da bizden çok fazla idi. Devrimizde ise, âlim sayısı azalmaktan öte, ilmî seviye de düşmüştür.

3- İkna Yolu: Eserin hazırlanmasında bize yön veren hususlardan biri de okuyucuyu ikna etmek endişesi olmuştur. Bu sebeple şahsî yorumlardan, hatta muasır âlimlerin izahlarından mümkün mertebe kaçındık. Okuyucuyu her meselede imkân nispetinde bol nasslarla ve asırlarca önce gelip geçmiş âlimlerin açıklamalarıyla baş başa bırakmaya çalıştık. Buna rağmen, kaydedilen nassların ve izahların zamanımızdaki durumla-

ra mutabakatı, hayretten küçük dilimizi yutturacak kadar fazladır, canlıdır. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (aleyhissalatu vesselam) on dört asır önceden bu durumlara mutabık tasvirleri, onun gerçekten peygamber olduğuna, bu vak'alara bir muhbir-i sâdıkın ihbarıyla, O'ndan aldığı dersle beyân ettiğine delil olmaktadır.

Okuyucuyu, bu kadar canlı, âdeta falanca vak'aya, falanca şahsa temas ediyor, tasvirini yapıyorcasına taze, aktüel olan ifadeler karşısında tereddüde sevk etmemek için okuyucuya her bilginin kaynağını göstermeye gayret ettik. İsteyen ufak bir gayretle kaynaklara inip gösterilen yerlerde söylediklerimizi bulabilir.

İkna edici olma hususundaki bu gayretimiz nereden geliyor? İzah edelim: Bizi böyle davranmaya sevk eden şey şu inancımızdır: Din hakkında bildiğimiz şeylerin pek çoğu, yanlış, nakıs, düzensiz, yarı doğru, yarı yanlış bilgilere dayanmaktadır. Bu anarşik ortamda hüküm verirken istinat edilen delil belki de bir âyet veya bir hadistir, ancak tevcih edilen mana, çıkarılan hüküm yanlıştır. Bu durumun inananlar arasındaki anarşiye ve fitnenin artmasına büyük ölçüde tesiri var. Bu kitabın gayesi bu yanlışlıkları düzeltmek olunca ikna edici olmasında gayret sarf etmek gerekecekti. İnananları kabule ve imtisâle sevk eden, itaat şevki veren husus, aklî, cafcaflı burhandan ziyade» burhanın alındığı kaynaktaki kudsiyettir. Hz. Peygamber'den kısa bir söz, müminler nazarında, diğer bir insanın sözüne nazaran çok daha kıymetlidir, ikincisi çok daha parlak, çok daha cazip görünse bile. Bu sebeple, bir kısım şahsî mütâlâalar ve mülâhazalarla okuyucuyu fazla meşgul etmek yerine, ele alınan mevzuda gelen nakillerden bol miktarda sunma yolunu ihtiyar ettik. Dolayısıyla pek çok bahiste şahsî katkımız hadislerin ve nakillerin sunuluşundaki tertip ve tanzimden ibarettir. Gerekli açıklamaları geçmiş büyüklerden aktarmamız da aynı gaye içindir, itimat ve güven vermeye yöneliktir. Zira zamanımız âlimlerinden yapılacak nakiller siyasî yoruma tâbi tutulabilir, hemencecik ret cihetine gidilebilir. Maalesef bu devrin hükmünde siyâset önde gelmektedir. Pek çok insanımız, -belki de hepimiz- siyasî görüşlerini te'yid edip okşayan bir nass veya açıklamayı tercih etmek meylinde ve iştiyâkındadır, dinin asıl gayesini aramak ikinci plâna düşmektedir. Şahsî görüşlerimize muvafık düşmeyen nass ve yorumları reddetmek veya bin dereden su getirerek, hiç de vechi olmayan tevcihlere, te'villere ve şahsi mütalaalara gitmek gibi vartaları, dinî bakımdan çok tehlikeli durumları sıkça göze alıyoruz. Günlük siyasî sloganları te'yid etmeyen bir hadis sebebiyle, neticede Hz. Peygamberi (aleyhissalatu vesselam) hâşâ tahtie etmek durumuna düşen gözü siyâsetle dönmüş bir zavallı münevver (!) Müslüman'ı hiç unutmam.

Hulâsa, içinde bulunduğumuz şartlar icâbı, her meseleyi bol nass ile ve mümkün mertebe geçmiş asırlarda yaşamış âlimlerin açıklamalarıyla sunmaya çalıştık. Bir kaç satırla, kısa yoldan fukahâ veya kelâmcıların görüşlerini kaydetmekle halledilebilecek bahislerde bile, mevzuyla alâkalı nassları bolca verdikten sonra nihai hükmün kaydına yer verdik. Bütün

bu davranışların kitabımızın ikna edici vasfını artırmak için olduğunu bir kere daha belirtmek isteriz.

4- Tertibde İki Hususiyet: Kitabın verimliliğini artırmak için tertibinde ehemmiyet verdiğimiz iki hususu da belirtmeyi uygun gördük:

Birinci Husus: Birçok mühim meselede hem okuyucuyu iyice doyurmak, tam ikna etmek ve hem de üslûba bir renk getirerek kitabı kuruluktan çıkarmak ve kıraatine akıcılık kazandırmak için, okuma parçası mahiyetinde bazı ilâveler, istidradlar yaptık. Bunlar mefhum yönünden işlenmekte olan mevzuyu tamamlar mâhiyette olmakla beraber, üslûp ve teselsül yönünden asıl mevzudan ayrıdır, müstakildir. Bunlar bazen bir vakıa, bazen bir yorum, bir müşahede, bir hâtıra, bazen de müstakil bir rivayettir.

İkinci Husus: Şuur hâline getirmeyi ve zihinlere iyice tespit etmeyi arzu ettiğimiz bazı ana fikirleri birkaç yerde, muhtelif vesilelerle tekrar ettik. Bunu yaparken Kur'ân ve hadiste rastladığımız tekrar etme prensibini örnek aldık. Zira bu iki dinî kaynağımız, öğreticilik vasıflarını artırmak için ana meseleleri hep tekrar eder. Tekrar, meselenin zihinlerde iyice yer etmesinde rakipsiz derecede üstün bir öğrenme-öğretme yoludur.

Son olarak şunu da kaydedelim ki, iç ve dış hâinlerin sadece yıllar değil, belki asırlardan beri tezgahlamakta oldukları anarşi ve fitne gerçek hedefine, Müslüman halkın buna karıştırılıp bulaştırıldığı zaman ulaşacaktır. O halde hamiyet sahipleri bütün güç, imkân ve himmetleriyle çalışarak halk kesimini anarşiden ve fitneye girmekten korumalıdır. İslâm tarihinde, mâhiyeti böylesine korkunç olmasa bile, fitne ve anarşi vak'aları eksik değildir. Bunların hepsinden müminler zararlı çıkmıştır. Yanlış bir hesap ve değerlendirmeyle veya aldatılarak anarşiye bulaşıldığı takdirde bundan da zararlı çıkacaklar yine Müslümanlar olacaktır. Bu nokta, hadislerde fitneye bulaşılmaması hususundaki ısrarlı ikazlardan da anlaşılmaktadır.

Bu kitabın gayesi, halkımıza, fitneye bulaşmama meselesinde yardımcı olmaktır. «Herkesin eline geçecek olan da niyetinin neticesidir.»

BİRİNCİ BÖLÜM

ANARŞİ - FİTNE - FESAT ve HERC

"Kişinin fitnesi ailesinde, malında, nefsinde, çocuğunda ve komşusundadır."

Hadis-i Şerif

KUR’ÂN ve SÜNNET’TE ANARŞİNİN KARŞILIĞI TABİRLER

Anarşi kelimesi, menşe' olarak batı kaynaklı ise de, onun ifade ettiği mana ve mefhumu, aynen ifade eden başka kelimeler dilimizde mevcuttur. Nitekim günlük hayatta, Türkçe asıllı «kargaşa”dan başka, herc ü merç, fitne, fesat -ve pek az kullanılmış olsa da fevzâ- gibi Arapça menşeli kelimeler de kullanılmaktadır.

Gaye olarak, anarşi meselesine dinî yaklaşımı seçtiğimiz, Kur'ân ve Sünnet esas olmak üzere, dini kaynaklar açısından anarşinin değerlendirilmesini ele aldığımız için, daha ziyade Kur'ân ve Sünnet'te mevcut tâbirler üzerinde duracağız.

Bu sebeple hemen söyleyebiliriz ki, gerek Kuran'da ve gerek Sünnet'te anarşiyi ifade etmek üzere en ziyade kullanılan tâbirler «fitne» ve «fesat» tâbirleridir. Hz. Peygamberin (aleyhissalatu vesselam) hadislerinde *herc* kelimesi de, anarşi manasında, sıkça geçen bir tâbirdir. Ancak bu sonuncu tâbir Kur'ân-ı Kerîm'de hiç geçmez.

Şimdi bunları kısaca açıklayalım:

Fitne: Din âlimlerince, dilimize umumiyetle sınama ve imtihan olarak aktarılan[2] bu kelime aslında altın ve gümüşü, yabancı maddelerden temizleyip saf olarak elde etmek için ateşe sokup eritmeye denmiştir. İyiliği ve kötülüğü belli olmak için insana edilen muamele ve iptilâya da bu asıldan alınmış olarak fitne denir. Kelime zamanla çok daha geniş manalar kazanarak ibtilâ, imtihan, tecrübe manalarına, insanın ateşe atılıp azâb edilmesi vs. manalarına da kullanılmıştır[3].

İbnu'l-Arabî bu kelimenin «tecrübe» (ihtibâr), mihnet, mal, evlât, küfür, insanların fikir ayrılıklarına düşmeleri, ateşte yakmak gibi çeşitli manalara geldiğini belirtir[4].

Fitne kelimesinin, gerek Kur’ân'da, gerekse hadislerde, söylenenlere ilâveten günah, saptırma, sapıtma, cünun (delilik), rezalet (fazîha), insanların birbirlerini öldürmesi, katl, ateşte yakarak azâb vermek gibi çok değişik manalarda kullanıldığı muteber kaynaklarda şahitleriyle belirtilir[5]. Aliyyü'l-Kârî, bozuk akideye de fitne dendiğini ayrıca belirtir[6].

---

[2] NAİM, AHMED, Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1972, üçüncü baskı, 2, 883; ÇANTAY, H. Basri, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, l, 52.

[3] Bkz: İbnu Manzur, Lisânu’l-Arab, Dâr-ı Sadr, Beyrut, tarihsiz, 13, 317; RÂĞIBÜ'L-İSFEHÂNÎ, Müfredâtu'l-Kur'ân, Mısır, 1961, s. 371-72.

[4] İBNU MANZUR, a.g.e., 13, 317.

[5] a.g.e., 13, 319-20; İBNU'L-ESÎR, en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis ve’l-Eser, Kahire, 1963, 3, 410-11

[6] ALİYYU’L-KÂRÎ, Mirkâtu'l-Mefâtîh, basıldığı yer ve târih meçhul, 5, 132

Hulâsa bu kelime, lügat açısından bidayette, tecrübe ve mihnet manalarını taşıdı ise de, zamanla, her çeşit fena ve mekruh şeye ıtlak edilmiştir[7].

Bu kelime üzerine İmam Birgivi'nin kaydettiği açıklama, onun ifade ettiği mananın genişliğini daha iyi gösterir. Der ki: «Fitne, insanları meşru bir fâide olmaksızın ızdırâba, ihtilâle, ihtilâfa, mihnet ve belâya düşürmektir ... Kalbin âfetlerinin 48'incisidir. Cemaat imamının namazı uzatması, halka anlayamayacağı çapraşık ve kapalı dil ile hitab etmesi ... fitnelerdendir[8].

Fitne kelimesinin, buraya kadar sayılan manaların birçoğuna delâlet ettiğini Kur'ân-ı Kerîm'de görmekteyiz, meselâ:

Saptırma:

فَامَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ

Meâli: «İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak (ötekini berikini saptırmak) için (Kur'ân'ın) müteşâbih âyetlerine tâbi olurlar»[9].

İmtihan: وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ Meâli: «Biz onlardan (insanlardan) kimini kimi ile ... işte böyle imtihan ettik»[10].

Azab: وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ Meâli: «Davut sandı ki, biz kendisine bir azab hazırladık ...»[11].

Yakmak: وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ Meâlen: «Müminler, münafıklara: «... Siz kendinizi kendiniz yaktınız» derler»[12].

İşkence: ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا Meâli: «Rabbin, işkence edildikten sonra hicret edip sonra cihat ve sabredenlerin lehindedir»[13].

Fenalık Yapmak: اِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا Meâli: «Kâfirlerin size fenalık yapmalarından korkuyorsanız ...»[14].

Belâya Uğratmak: اِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ Meâli: «Hakikat, erkek müminlerle kadın müminleri belâya uğratanlar ...»[15].

---

7 MUBÂREKFÛRÎ, Ebu'l-Ali Muhammed Abdurrahman İbnu Abdirrahim, Tuhfetu'l-Ahvazî, Kahire, 1963, 6, 372; AZÎMÂBÂDÎ, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak, Avnu'l-Ma'bûd, Medine, 1968, 11, 303.

8 Birgivî, Muhammediye Şerhi, 3, 152-154.

9 Âl-i İmrân 3/7; Bkz: İsrâ 17/73.

10 En'âm 6/53. Bkz: Tâhâ 20/85, Sâd 38/34; Ankebût 29/3.

11 Sâd 38/24.

12 Hadîd 57/14.

13 Nahl 16/110.

14 Nisâ 4/101.

15 Bürûc 85/10.

Delilik: بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ Meâli: «Delilik hanginizde imiş?»[16]

Şirk Ve Tefrika: قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّهِ Meâli: «Fitneden (yâni şirk ve tefrikadan[17]) eser kalmayıncaya, din de (şunun bunun değil, yalnız) Allah'ın (dini tanınmış) oluncaya kadar onlarla savaşın..»[18].

Kargaşa (Ölümü Temenni Ettiren Hâl):

وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ

Meâli: «Onları (size harp açanları) nerede bulursanız öldürün, onları sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) çıkarın. Fitne (ölümü temenni ettiren hal[19]) katilden beterdir» [20].

İman Zayıflığı - Küfür:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلاَّ تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ

Meâli: «Kâfir olanlar bile birbirlerinin yardımcılarıdır, eğer siz bunu yapmazsanız, yer yüzünde bir fitne (iman zayıflığı ve küfür[21]) ve büyük bir fesat olur»[22].

İsyan – Muhalefet:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلاَ تَفْتِنِّى Meâli: «Onlardan kimi de: «... Bana izin ver, beni fitneye (isyana, muhalefete[23]) düşürme» diyecektir. Haberin olsun ki, onlar zâten fitne çukuruna düşmüşlerdir»[24].

Kişinin Fitnesi: Fitne kelimesinin taşıdığı bu çeşitli manalar aslında, birbirinden tamamen uzak değildir. Birçoğu birbirine yakındır ve ebedi bir hayat için terbiye ve tekâmülden geçmek üzere yaratılmış bulunan insanın imtihanında düğümlenmektedir. Yâni insan bir imtihan

---

16 Kalem 68/6.
17 ELMALILI, Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, İkinci baskı, İstanbul, 1960, 2, 698.
18 Bakara 2/193.
19 Elmalılı, a.g.e., 2, 695.
20 Bakara 2/191.
21 BEYZAVÎ, Nâsıru'd-Dîn Ebu Saîd Abdullah İbnu Ömer, Envaru't-Tenzil, Mısır, 1955, İkinci tab, s. 191.
22 Enfâl 8/73.
23 BEYZAVÎ, a.g.e., s. 200.
24 Tevbe 9/49.

için yaratılmıştır[25]. O, çeşitli şekillerde: hayırla -şerle[26], bolluklа-darlıkla, hastalıkla-sağlıkla[27], dünyevî derece ve nimetlerde üstünlük ve alçaklıkla[28] vs. imtihan edilmektedir. Maruz kaldığı imtihanların hepsi, Kur'ân ve Hadis'in dilinde «fitne»dir, yâni imtihandır: «(Ey imân edenler) Mallarınız, evlâdlarınız herhalde sizin için bir fitnedir (imtihandır) ...»[29]. Hz. Peygamber de (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: «Kişinin fitnesi, ailesinde, malında, nefsinde, çocuğunda ve komşusundadır. Bu fitneyi, oruç, namaz, sadaka, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i anilmünker (yâni iyiliği emir, kötülükten men etmek) yollarıyla örter (telâfi eder)»[30].

Burada fitne olarak tavsif edilen mal, nefis, evlât gibi şeyler diğer hadislerde düşman ve hatta en büyük düşman olarak tavsif edilir: «Öldürdüğün takdirde, senin için bir nur olan, seni öldürdüğü takdirde (şehâdetine sebep olarak) cennete gönderen düşman değildir. Hakiki ve en büyük düşmanın kendi sulbünden gelen evlâdın, sonra tasarrufun altında bulunan malındır»[31].

Şu hadiste ise, bu sayılanlar arasında birinci plânda nefsin yer aldığı, kişinin afaki, dış hâdisâtta boğularak kendisini unutmaması, ruhunu güzel ahlâk, iyi niyet, hayırhâhlık gibi faziletlerle tezyin edip, kötü huylarını baskı ve kontrol altına alması için mücâdeleye çağırır: «Senin en büyük düşmanın içindeki nefsindir»[32].

Allah'ın verdiği her çeşit nimet (sağlık, mal, mülk, evlât..,) müminin vermekte olduğu imtihanı kazanmasına vesile olursa bunlar gerçek manada nimet olur. Aksi takdirde, düşmandır. İnananların bu mühim hakikattan gafil olmamaları için, Kur'ân ve hadiste çok çarpıcı ifadelerle dikkatleri çekilir. Meselâ bir âyette: «Ey imân edenler, eşlerinizin, evlâtlarınızın içinde hakikaten size düşman (olanlar) da var. O hâlde onlardan sakının»[33] denmektedir.

Şu âyet de mal ve evlâdın nasıl düşman olabileceğini açıklar: «Ey iman edenler, sizi ne mallarınız, ne evlâdlarmız Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların tâ kendileridir »[34].

Bu bahsi, Abdullah İbnu Ömer'in bir sözü ile noktalayabiliriz: «Sizden hiç kimse «Yâ Rabbi, fitneden (imtihandan) sana sığınıyorum» demesin. Zira, sizden hiç kimse fitnenin (imtihanın) dışında kalamaz. Ancak,

---

[25] Mülk 67/2.
[26] Enbiyâ 21/35.
[27] Bakara 2/155.
[28] En'âm 6/165.
[29] Teğâbün 64/15.
[30] Buhârî, Sahîh, Kahire, 1379, Mevâkîtü's-Salât 4; Müslim, Fiten 26, Beyrut, 1967, 10, 245.
[31] HEYSEMÎ, Nûru'd-Dîn Ali İbnu Ebî Bekr (v. 807), Mecmau'z-Zevâid.
[32] el-ACLÛNÎ, İsmail İbnu Muhammed, Keşfü'l-Hafâ, Beyrut, 1351, l, 143.
[33] Teğâbün 64/14,
[34] Münâfikûn 63/9.

istiâzede bulunan kimse, fitnenin şerrinden (muhtemel maddi ve mânevi zararlarından) istiâzede bulunsun. Nitekim Cenâb-ı Hak; Mallarınız ve evlâtlarınız sizin için bir fitnedir buyuruyor»[35]. Hz. Peygamberin (aleyhissalatu vesselam) şu hadisinde de kaçınılması mümkün olmayan, ancak alınacak tedbirlerle zararı asgariye düşürülebilecek bir fitneden söz edildiği görülmektedir: «Ben, arkamda, erkekler için kadından daha zararlı bir fitne bırakmıyorum»[36].

Kişinin nefsî meseleleriyle alâkalı bu açıklamalar, esas mevzumuzdan uzaklaşma sayılmamalıdır. Zira ileriki bahislerde daha iyi görüleceği üzere, cemiyeti kasıp kavuran asıl fitnenin sebebini kişinin ailesindeki fitneyi (imtihanı) hafife alması ve bu küçük dâiredeki imtihanı kaybetmesi teşkil etmektedir.

İçtimaî Kargaşa (Anarşi) Olarak Fitne: Fitne kelimesinin lügat ve örf yönünden taşıdığı manalara kısa kısa dikkat çektikten sonra, asıl mevzuumuzu teşkil eden içtimaî kargaşa yönünü ele alacağız.

Fitne kelimesi dilimizde daha ziyade içtimaî bozuklukları ifade eder. Arapça aslında mevcût olan delilik, günah, imtihan, ateşe atma gibi bizzat Kur'ân'da kullanılmış olan bir kısım manalarını dilimize geçerken kaybetmiştir. Fitne deyince ilk akla gelen mana, beşeri huzursuzluk, bozgun, kavga, kargaşa, birbirine girme, dedikodu, fesat gibi insanlar arasında cereyan eden menfi hâdiselerdir.

Meşhur dilcimiz Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lügati'nde bu kelimeye, Arapça lügatlerde belirtilen -ki yukarıda kaydettik- manalan verir[37]. Ancak fiiliyatta, Arapça aslındaki bütün manalarıyla kullanılması Türkçe'mizde pek yaygın değildir. Nitekim diğer bir lügatte «azdırma, baştan çıkarma, karışıklık, ara bozma» gibi birbirine yakın manalara yer verilir[38].

Kur'ân ve Sünnet'in mükerrer beyanlarla üzerinde durup reddettikleri fitne, bu fitnedir: Bütün cemiyetin fertlerine sirayet edip kardeşlik, yardımlaşma, birbirini sevip sayma gibi iyi münasebetleri bozup, bunların yerine düşmanlık, kin, husûmet, kavga, katl gibi, içtimaî huzuru, ümmet ve millet bütünlüğünü bozucu mâhiyette olan fitnedir.

Hemen kaydedelim ki, yeri geldikçe belirtileceği üzere, âlimlerimizce ehl-i kıble tâbir edilen ve ehl-i sünnet dışında kalan diğer fırkalarla düşülen ihtilâflar da «fitne» mefhûmunun şümulüne girer. Fitneye karşı beyân edilen her çeşit yasak, tahdit ve tehditler bu çeşit ehl-i bid'a fırkaları için de muteberdir[39].

---

35 Heysemî, a.g.e., 7, 220.

36 İBNU MÂCE, Sünen, Kahire, 1952, Fiten 19.

37 KADRİ, Hüseyin Kâzım, Türk Lügati, İstanbul, Maarif matbaası, 1943, 3, 610-611

38 Bkz: OZON, Mustafa Nihat, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, 2. baskı, İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1955, s. 240.

39 Bkz: İBNU HACER, el-Metâlibü'l-Âliye, Kuveyt, 1973, 4, 272.

Yine ileriki bahislerde görüleceği üzere, hadislerde ısrarla bulaşılmaması istenen ve fıkıh açısından bir kısım ahkâma menşe' ve merci' olan fitnenin daha has bir manası vardır, burada onu da belirtmemiz gerekir. Vereceğimiz bu mana, mesele üzerinde ortaya atılan değişik görüşlerden, cumhur denen ekseriyetin görüşüdür: «Fitne, dünyevî iktidar talebiyle düşülen ihtilaf olup, bu ihtilâf da kimin haklı, kimin haksız olduğu belli değildir»[40]. Bu tarifle içtimaî kargaşalardan bir kısmı -teknik tabiriyle bağy (isyan), irtidât (dinden dönme) ve kat'u't-tarîk (yol kesme) denendiğer bir kısım kargaşalardan ayrılmış oluyor. Bunlardan her birine terettüp eden ahkâm farklı olmaktadır, yeri geldikçe göreceğiz.

Şu hâlde, Hz. Peygamberin (aleyhisselâm) hadislerinde geliş şartları ve evsâfı belirtilen, çıktığı zaman nasıl hareket edilmesi gerektiği müminlere bildirilen, önleme ve ortadan kaldırma çareleri vs. bütün .teferruatıyla açıklanan asıl fitne bu fitnedir. Keza Kur'ân-ı Kerîm'de: «Öyle bir fitneden sakının ki (geldiği zaman) içinizden yalnız zulmedenlere çatmaz (âmmeye de sirayet eder ve hepsini perişan eder)»[41] âyetinde kastedilen fitne de bu fitnedir.

İşte bu sebepledir ki, müteakip bahislerde bu fitne mevzubahs olacak, bu fitneyle alâkalı tahliller yapılacaktır.

Fesat: Bu kelime lügat açısından bir şey 'in itidal ve ölçüden dışarı çıkmasını ifade eder. Bu çıkış az da olsa, çok da olsa fesat diye ifade edilir. Zıddı salâhtır, düzeltme ve ıslâh etmedir. Kelime sadece manevî sahada değil, maddî sahada da kullanılır. Nefis olsun, beden olsun, eşya olsun, istikametten ayrılan her şeyi ifade için bu kelime kullanılır[42].

Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelimenin ve bu kelimeden türeyen başka kelimelerin, fitne gibi çeşitli manalarda olmasa bile sıkça kullanıldığına şâhit olmaktayız. Bir-iki misâl verelim:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لاَ تُفْسِدُوا فِي الأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ Meâli: «Kendilerine, yer yüzünde fesat yapmayın denildiği zaman «biz ancak ıslâh edicileriz» derler»[43].

وَلاَ تُفْسِدُوا فِي الأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاَحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفاً وَطَمَعاً Meâli: «Düzeltilmiş olan ülkeyi ifsad etmeyin. Hem endişe hem de ümit ile O'na yalvarın.»[44].

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلاَّ اللهُ لَفَسَدَتَا Meâli: «Eğer (yer ve gök) her ikisinde Allah'tan başka tanrılar olsaydı bunların ikisi de muhakkak ki, fesada uğrar (harâp olur) giderdi»[45].

---

[40] İBNU HACER, Fethu'l-Bârî, Mısır, 1959, 16, 139.
[41] Enfâl 8/25.
[42] Râgıb, a.g.e., s. 376.
[43] Bakara 2/11.
[44] A'râf 7/56.

وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللّٰهُ لاَ يُحِبُّ الْفَسَادَ

Meâli: «O, yer yüzünde iş başına geçti mi, orada fesat çıkarmaya, ekini ve zürriyeti kökünden kurutmaya koşar. Allah fesadı sevmez»[46].

وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ Meâli: «Eğer Hak onların hevâ (ve heves)lerine tâbi olsaydı göklerde, yerde ve bunların içinde bulunanlar muhakkak ki fesada uğrardı»[47].

Herc: Bazı rivayetlerde, aslen Habeşçe olduğu ve katl (öldürme) manasına geldiği[48] belirtilen bu kelime için, Cevheri: «Herc kelimesi, lügat açısından, bir şeyde çokluk manasına gelir» der[49]. İbnu Hacer, bu kelimenin kullanıldığı manaların dokuza çıktığını, el-Muhkem'den naklen belirttikten sonra hepsini kaydeder. Fitne kelimesi ile alâkasını anlamamıza yardım edecek olan bu dokuz manaya bir göz atalım: l - Katlde şiddet, 2 - Katlde çokluk, 3 – İhtilât (kargaşa), 4 - Âhir zamanda ortaya çıkacak fitne, 5 - Nikâhda çokluk, 6 - Yalanda çokluk, 7 - Uykuda çokluk, 8 - Uykuda görülen düzensiz, karmakarışık rü'yâlar, 9 - Bir şeyde düzgünlük, sağlamlık gibi mükemmelliğin bulunmayışı[50].

Buharı şârihlerinden Aynî, bu kelimenin Arapça'da ihtilât (kargaşa) manasına geldiğini belirttikten sonra, herç kelimesinin katl manasındaki tefsirini Habeşçe'ye nispet edenlerin hata ettiklerine temas eder ve kesin bir dille: «Bu kelime hakiki Arapça bir kelimedir» der[51].

Teferruat bir tarafa, gerçek olan şu ki, Hz. Peygamber (aleyhisselâm) bu kelimeyi, kendisinin ölümünden sonra, İslâm cemiyetinde çıkacak ve gâlip vasfıyla müminlerin birbirlerini çokça Öldürmeleri şeklinde tezahür edecek olan içtimaî bozuklukları haber vermek maksadıyla sıkça kullanmıştır. Bir başka ifadeyle, fitne kelimesi ile, katl dâhil her çeşit içtimaî bozukluklar kastedilirken, herç kelimesiyle de, içtimaî bozuklukların dahili kırım hâlini alacak kadar ilerleyen had safhası kastedilmiş oluyor.

Herç kelimesinin bilhassa müminin mümini öldürmesi şeklindeki kargaşaları ifade etmek maksadıyla kullanılma keyfiyeti, bizzat Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) sözlerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, kıyametten önce ortaya çıkacak içtimaî bozuklukları sayarken, bu bozuklukların bir neticesi olarak «herç»in de artacağını mükerrer olarak ifade eder. Dinleyiciler tarafından umumiyetle müphem bulunan «Herc»in ne olduğu sorulunca Hz. Peygamber (aleyhissalatu

45 Enbiyâ 21/22.

46 Bakara 2/205.

47 Mü'minûn 23/71.

48 Buhârî, Fiten 5.

49 CEVHERİ, Sıhâh, l, 350.

50 İbnu Hacer, Fethü'l-Bârî 16, 125.

51 AYNÎ, Bedrü'd-Din Ebû Muhammed Mahmûd İbnu Ahmed (v. 855), Umdetü'l-Kârî, 1348 baskısından ofset, Beyrut, 24, 184.

vesselam) bazen bizzat sözle: «Herç, ölüm demektir, ölüm demektir, ölüm demektir» diye vurgulayarak açıklarken[52], bazen da eliyle boyun uçurma işareti yaparak, bu kelime ile katletmeyi kastettiğini belirtir[53].

Herçten Murad Anarşidir: Bir kısım rivayetlerden, Ashâbtan bazılarının «çokça katl» olarak tespit edilen herçten düşmanla cihat sırasında ölme veya öldürmenin artması şeklinde yanlış anladığını, ancak Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) bu anlayışı tashih ettiğini görmekteyiz: Ebû Musa'dan gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber: «Kıyametten Önce mutlaka herç vardır» buyurunca: Ey Allah'ın Resûlü herç nedir? diye sordum. katldir cevâbını verdi. Bunun üzerine orada bulunan Müslümanlardan bazıları: «Ey Allah'ın Resûlü (bunu belirtmeniz de niye?) biz şimdiden bir yılda şu kadar, bu kadar çok müşrik öldürüyoruz!» derler. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) muhâtaplarının yanlış anladıklarını görerek, şu tavzih ve açıklamada bulunur: «(Benim kastım müşriklerin öldürülmesi değildir. O gün gelince) birbirinizi öldüreceksiniz, o kadar ki, kişi komşusunu, amcaoğlunu ve akrabalarını öldürecek». Cemaatten bazıları tekrar sorar: «Ey Allah'ın Resûlü, o zaman aklımız başımızda olduğu halde mi bunu yapacağız (yoksa delirmiş mi olacağız?)» Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şu cevâbı verir: «Hayır, bu esnada akıl kalmaz, (aşırı hırs ve cehalet sebebiyle[54]) o devir insanlarının ekseriyetinin aklı ortadan kalkar. Bu durumda, halk içinde ortaya çıkan, akıldan mahrum bir ayak takımı, öncekilerin yerine geçer»[55]. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam); «Davaları aynı olan iki büyük grup arasında büyük bir savaş vukua gelmedikçe kıyamet kopmaz»[56] diyerek herçle alâkalı hadislerde ifade edilen dâhili öldürmeleri te'yid eder.

FİTNEYİ İHBAR

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), kendisinden sonra ortaya çıkacak mühim hâdisatı, «onlara karşı ümmetin her an müteyakkız olması için»[57] haber vermiştir. İstanbul'un fethi, Kıbrıs'ın fethi, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehâdetleri vs. gibi Resûlüllah tarafından haber verilen hâdisât çoktur. Bunlar Hz. Peygamber'in siyerinde ayrı bir mevzudur, teferruatı vardır, inceliklerine inmek bizim gayemizin dışında kalır. Ancak şunu hemen kaydedelim ki, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) gelecekte vukuunu haber verdiği pek-çok meseleden, âhir zaman fitnesi ile alâkalı olanları mühim ve hususî bir yer tutar.

Bu çeşit rivayetler, diğerlerine nispetle sayıca pek çoktur. O kadar ki, ilk tedvin edilen kitaplar başta olmak üzere, hemen hemen bütün hadis

---

[52] Buhârî, Fiten 5, 25; Müslim, Fiten 18; Ebû Dâvud, Fiten 1; Tirmizî, Fiten 31; İbnu Mâce, Fiten 25; Müsnedü Ahmed, Kahire, 1313, 2, 313, 530.
[53] Buhârî, İlm 24; Müsned 2, 288, 524.
[54] Muhammed Fuâd Abdülbâki'nin açıklaması.
[55] İbnu Mâce, Fiten 10; Bkz: İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 126.
[56] Müsned 2, 313, 530.
[57] Azîmâbâdî, a.g.e., 11, 303.

mecmualarında «Kitâbu'l-Fiten», «Kitâbu'I-Melâhim» adları altında müstakil bölümlere yer verilerek bunlarda o hadisler zikredilmiştir.

Bu hadislerden birinde, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) ümmeti beş tabakaya ayırır: «Ümmetim beş tabakadır: Kırk seneye kadar olanlar birr (iyilik) ve takva ehlidir. Bundan sonra 120 yılına kadar, birbirlerine karşı merhamet duyan, sıla-i rahmi yerine getiren kimselerdir. Sonra 160 yılına kadar olanlar, bunlar birbirlerinden yüz çeviren, (her çeşit beşerî bağları koparanlar) kimselerdir. Bundan sonra gelecek olan «herç»tir, herç. Bunun çabuk geçmesini talep edin»[58].

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam), kimlerin münafık olduğuna dâir bilgileri sır olarak tevdi etmiş bulunduğu[59] Huzeyfetü'bnü'l-Yemân'dan (radıyallahu anh) gelen rivayetler Resûlullah'ın (aleyhisselâm) vukua gelecek fitnelere dikkat çekmekle kalmayıp, - sır olarak tevdi edilmiş bile olsa - en azından bir kısmını, bazı şahıslara birer birer haber vermiş olduğunu gösterir. Şöyle der: «Allah'a kasem olsun, ben, benimle kıyamet arasında vâki olacak bütün fitneleri bilmede insanların en mâlûmatdarıyım. Bunları size bildirmeme mâni olan şey, Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) bunları bana sır olarak tevdi etmiş olmasıdır. Ancak şu da var ki, içerisinde benim de bulunduğum bir mecliste fitne hakkında (sır olmaması gereken) açıklamalarda bulunmuştu. Fitneleri tâdât ederken şunu da söyledi: «Bu fitnelerden üç tanesi var ki, hemen hemen hiçbir şey bırakmaz, bunlardan bazıları da var ki, yaz mevsiminde esen rüzgâr gibidir, bu fitnelerden küçük olanları var, büyük olanları var»[60].

Huzeyfe'nin Ebû Dâvud'da yer alan açıklamasına göre, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), zamanında kıyamete kadar gelecek fitneleri tâdât etmekle kalmıyor, etbâı üç yüzden fazla olacak fitne başılarını isimleriyle, baba ve kabile isimleriyle söylüyor. Hatta bu bilgiler verilirken yanında başkalarının da bulunduğunu kaydeden Huzeyfe (radıyallahu anh) ilâve eder: «Kasem olsun, anlamıyorum, bunları arkadaşlarım gerçekten unuttu mu, yoksa kasten unutur mu gözüküyorlar? ...» [61].

Nitekim Üsâme'den (radıyallahu anh) gelen bir rivayette, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam), bir gün Medine'deki eski kalelerden (ütm) birine çıkarak: «Benim gördüğümü görüyor musunuz? Ben, evleriniz arasında fitnelerin vâki olacağı yerleri görüyorum ...» dediğini belirtir[62]. Buhârî'de kaydedilen bir rivayette, «Kahtan kabilesinden birisi çıkıp insanları değneğiyle idare etmedikçe kıyamet kopmaz» denir.[63]

---

[58] İbnu Mâce, Fiten 28.

[59] İBNU'L-ESÎR, Üsdü'l-Ğâbe, Kahire, 1970, l, 468.

[60] Müslim, Fiten 22.

[61] Ebû Dâvud, Fiten 1.

[62] Müslim, Fiten 9.

[63] Buhârî, Fiten 23, Menâkıb 7; Müslim, Fiten 60 (Bu kimsenin iyi veya kötülüğü münakaşalıdır. (Bkz: Aynî, 24, 212; 16, 87).

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), ümmetinin, kıyamete kadar devam edecek ana vasıflarından birinin dâhili fitne ve kargaşalar olacağını, çeşitli şekillerde ifade etmiştir. Şöyle ki:

1. Bir grup rivayetlerde Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam), Cenâb-ı Hak'tan üç şey talep ettiği, bunlardan ikisinin kabul edilip, birisinin reddedildiği, reddedilenin de: «Kendi aralarında savaş olmasın talebi» olduğu belirtilir. Bu rivayetlerden Müslim'de kaydedileni şöyle: **« Rabbimden üç şey talep ettim. Bunlardan ikisini bana verdi, birini vermedi: Rabbimden ümmetimi kıtlıkla helak etmemesini istedim, bunu kabul etti. Keza ümmetimin (Nuh kavminin başına geldiği şekilde) suda boğularak helak edilmemesini istedim, bu da kabul edildi. Rabbimden ümmetimin birbirini belâya atmamasını istedim; bu reddedildi»**[64].

Şunu hemen kaydedelim ki, bu hadisin farklı rivayetlerinde reddedilen şey, hep aynı kaldığı halde, kabul edilen diğer iki talepte değişikliklere rastlanmaktadır. Nitekim yine Müslim'de kaydedilen diğer bir rivayette kabul edilenlerden biri Cenâb-ı Hakk tarafından şöyle cevaplandırılır: «Ben sana, senin ümmetin için ... onlara kendilerinden başka bir düşmanın musallat olmamasını veriyorum ...»[65].

Bu hususu te'yid eden bir diğer rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şöyle der: «Benim ümmetim, ümmet-i merhumedir (yâni diğer ümmetlerden farklı ve ziyade bir lûtf-ı ilâhiye mazhardır[66]). Âhirette (ebedi) azab görmeyecektir, onun azabı (daha ziyade) dünyâdadır. Dünyâ hayâtında (aralarında çıkacak harb suretinde) fitneler, (bir kısım şiddet ve korku) çalkantıları ve kıtaller suretinde azab ve ibtilâ olunacaklar»[67].

Bir diğer rivayette: «Allah bu ümmet üzerinde iki kılıcı birleştirmeyecektir: Kendi kılıçları ve düşmanlarının kılıcı»[68]. Âlimler bunu, «Müslümanların ortadan kalkmasıyla sonuçlanacak böyle bir durumun olmayacağı, dışa karşı birleşecekler, ancak dış düşman tehlikesi kalkınca birbirlerine düşecekleri» şeklinde anlamışlardır[69].

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) kendisinden sonra zuhur edecek ihtilâf ve gruplaşmaları haber verirken bilhassa menfi olanların hususiyetlerini belirtmeye ayrı bir gayret gösterir. Bunlardan birinde şöyle der: «Ümmetimde ihtilâf ve iftiraklar olacak. Bunlardan bir zümre, sözlerinde çok güzel, amellerinde çok kötü olacak. Kurân'ı okurlar da gırtlaklarını öte geçmez. Okun hedefi delip geçmesi gibi dini terk ederler,

---

64 Müslim, Fiten 20; Bkz: Tirmizî, Fiten 14; İbnu Mâce, Fiten 9; Heysemî, a.g.e., 7, 221.
65 Müslim, Fiten 20.
66 Bkz: Münâvî, Abdurraûf (v. 1031), Feyzu'l-Kadîr, Beyrut, 1972, 2, 185.
67 Ebû Dâvud, Fiten 7.
68 Ebû Dâvud, Melâhim 7.
69 MÜNÂVÎ, a.g.e., 5, 308.

bir daha da geri dönmezler. Onlar insanların ve mahlûkatın en şerlisidirler ...»[70].

2. Diğer bir kısım rivayetlerde Ümmet-i Muhammed'in (aleyhisselâm) 73 fırkaya ayrılacağı, bunlardan 72'sinin sapık olup sadece birinin hidâyet üzere olacağı belirtilir: «Muhammed'in nefsini elinde tutan Zât'a kasem ederim ki, ümmetim 73 fırkaya ayrılacak. Bunlardan biri cennetlik, geri kalan 72'si cehennemliktir ...»[71].

Bu rivayetlerde, ayrıca, Hristiyanların 71, Yahudilerin de 72 fırkaya ayrılmış olduklarının ifade edilmiş olmaları dikkate alınırsa Müslümanların onlara nazaran daha çok tefrikalara düşeceğinin ifade edilmek istendiği anlaşılır. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bu çeşit rakamlarla çokluğu kasteder, bizzat rakamın gösterdiği sayıyı değil[72].

3. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bazı kereler, ümmetin sadece fırkalara bölünmekle kalmayıp, bir kısmının irtidâd bile ederek tamamen İslâm dâiresinden dışarı çıkacağını haber verir.

«İnsanlar bu dine kitleler hâlinde (fevç fevç) girdiler, ondan tekrar kitleler hâlinde çıkacaklar»[73].

«Ümmetimden bazı kabileler (irtidâd edip) müşriklere iltihak etmedikçe kıyamet kopmaz»[74].

4. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) fitneyi haber verirken, bunun, fasılalarla kıyamete kadar devam edeceği hususunu bilhassa tebarüz ettirir, vurgular. Bu noktanın anlaşılmasında en güzel örnek, Huzeyfetü'bnü'l-Yemân'ın Buharı ve Müslim'de gelen bir rivayetidir, aynen kaydediyoruz:

«İnsanlar, Hz. Peygamber'e (aleyhissalatu vesselam) hep hayırdan sorarlardı. Ben ise, bana da ulaşır korkusuyla hep şerden sorardım. Bir defasında dedim ki: «Ey Allah'ın Resûlü, biz bir cahiliyyet ve kötülük devrinde yaşadık. Allah bizi bu hayırla, İslâm'la müşerref kıldı. Bu hayırdan sonra tekrar herhangi bir şer var mı?». «Evet var» dedi. Tekrar sordum: «Bu şerden sonra tekrar hayır gelecek mi?» «Evet» dedi, «gelecek, ancak, bu hayır bulanık olacak (yâni önceki şerrin kalplerde bıraktığı kin, husûmet ve itimatsızlık gibi fenalıklar belli bir ölçüde devam edecek)». Tekrar sordum: «Bu bulanıklık da ne?» Dedi ki: «(Önceki şerle ortaya çıkan) bir zümre (varlığını devam ettirecek. Bunlar) benim sünnetimden, benim getirdiğim hidâyetten ayrılacaklar, başka bir sünnete, başka bir itikada tâbi olacaklar. Sen bunların bazılarını (veya bazı davra-

---

[70] Ebû Dâvud, Sünnet 31.

[71] İbnu Mâce, Fiten 17; Tirmizî, İmân 18; Ebû Dâvud, Sünnet 1.

[72] Bkz: Sindî, Haşiye alâ'n-Nesâî 8, 222; Ayetlerde geçen rakamlar da böyle anlaşılmıştır. Bkz: Râzî, Tefsîrü'l-Kebîr 8, 48-49; 13, 9.

[73] İbnu Kesîr, el-Fiten ve'l-Melâhim, birinci tab, Mısır, tarihsiz, l, 39.

[74] Tebrizî, Mişkât, 3, 11.

nışlarını) güzel bulur (tasvip edersin), bazılarını (veya bazı davranışlarını) kötü bulur (reddedersin).»

«Ben tekrar sordum: «Pekâlâ, bu hayırdan sonra da şer var mı? Cevaben: «Evet,» dedi ve devam etti: «Bunlardan sonra cehennem kapısında durup (bid'ata, küfre) ÇAĞIRANLAR (yâni emirler, reisler, gizli açık teşkilâtlar, militanlar, hatipler, yazarlar vs.)[75] **var. Çağrılarına uyanları oraya (cehenneme) atarlar.**

Tekrar dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü, bu ÇAĞIRICILARIN vasıflarını bana bildir (de onları tanıyayım ve çıktıkları zaman uymayayım). Dedi ki: «Onlar bizim bedenimizdendir (soydaşlarımızdır, dindaşımızdır milletimizin efrâdındandır)»[76].

«Tekrar dedim ki: «Onlar bana ulaşacak olsa ne yapmamı emredersin?» Cevaben: «Müslümanların cemaatlerinden ve imamlarından ayrılma» dedi.

«Ben tekrar sordum: «Onların cemaatleri ve bir imamları yoksa ne yapayım?». Dedi ki: «O zaman mevcut fırkaların hepsini terk et. Hatta bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette bile olsan, ölüm sana ulaşıncaya kadar öyle kal, (yine de onlara katılma)»[77].

Hz. Esmâ (radıyallahu anha)'dan gelen şu rivayet bize, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) çıkacak fitnelere karşı, Ashabını uyarmada değişik üslûplara başvurduğunu göstermektedir: «Ben (cennette bana has olan) havuzumun başında yanıma gelecekleri beklerken bir bölük insan (cehenneme atılmak üzere) yakalanıp getirilir. Ben: «Bunlar benim ümmetimdir» diyerek müdâhale ederim. Ancak, «Sen bunların arkandan yüz geri olup, dinden çıktıklarını bilmiyorsun» derler[78].

Son olarak şunu belirtmede fayda var: Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam): «Benden sonra» veya «kıyamete yakın», «kıyamet kopmazdan önce» gibi çeşitli tâbirlerle zamanlayarak haber verdiği hâdiseler, daha Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), hayatta iken ortaya çıkan ve ölümünden sonra Hz. Ebûbekir zamanında gelişen yalancı peygamber Müseylime-i Kezzap hâdisesi ile başlar, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehâdetleri ile, Cemel, Sıffin, Nehrevân vak'aları ile devam eder.

Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) ihbar ettiği fitnelere, İslâm dünyasının her tarafında, günümüzde şahit olduğumuz ve gelecekte şahit olacağımız fitneler de dâhildir. Hadislerdeki tasvirlerle bunların her biri

---

[75] Parantez içerisindeki açıklayıcı notlar kısmen bazı âlimlerden alınmış, (İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 145; Mirkât 5, 136), kısmen de tarafımızdan ilâve edilmiştir.

[76] Alimlerin izahları böyledir. Bkz: Mirkâtü'l-Mefâtih 5, 136; İbnu Hacer Fethu'l-Bârî 16, 145.

[77] Buhârî, Fiten 11; Müslim, İmaret 51. Hadisin son kısmının izahına tekrar döneceğiz. Bkz: 246.

[78] Buhârî, Fiten 1.

arasında mutabakat görülebilir. Her devirde yaşayan Müslümanlar, bu mutabakatı görerek, devirlerindeki fitnenin, Hz. Peygamber tarafından haber verilen fitne olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlardan biri, Resûlullah'ın arkadaşlarından (Ashâb) Huzeyfe'ye aittir. O, şöyle der: «Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bize: «Bana Müslümanların sayımını yapın» deyince, biz: «Ey Allah'ın Resûlü, sayımız altı-yedi yüze ulaştığı halde, yoksa korkuyor musunuz?" dedik. Bunun üzerine: «Siz bilmezsiniz, belki de imtihan (ve ibtilâ) olunacaksınız» cevâbını verdi. Biz gerçekten imtihan olunduk, öyle ki, bizden bir kimse, namazı bile gizlice kılmak durumunda kaldı»[79].

FİTNENİN ÇEŞİTLERİ

Ehemmiyetine binâen şu hususu tekrar hatırlatmakta fayda var: Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) çıkacağını haber verdiği fitne, zaman içerisinde vâki olacak tek bir hâdise değildir. Bu hüküm şahsî bir yorum olmayıp, bizzat hadislerin te'yid ettiği bir keyfiyettir. Bu sebeple, bu meseleye ayrı bir başlıkla temas edip dikkat çekmeyi uygun bulduk.

Bir hadiste, giderek ağırlaşacak olduğu bildirilen dört ayrı fitneden bahsedilmektedir: «Dört (büyük) fitne vukua gelecek. Birinci fitnede kan dökmek helâl addedilecek; ikincisinde hem kan, hem de mal helâl addedilecek; üçüncüsünde kan, mal ve ferç (ırza tecâvüz) helâl addedilecek. Dördüncüsü ise Deccâl fitnesidir»[80].

Ebû Dâvud'da yer alan bir rivayet de dikkat çekicidir. İbnu Ömer anlatıyor: «Biz bir grup kimse, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) yanında idik, bize fitnelerden bahsetti ve ısrarla üzerinde durdu. Bu meyanda «demirbaş fitne»yi (Fitnetü'I-Ahlâs[81]) mevzubahs etti. Derken dinleyenlerden birisi: «Ey Allah'ın Resûlü, demirbaş fitne de nedir?» diye sordu. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam): «O, (kin, husûmet ve düşmanlık sebebiyle insanlardan[82]) kaçmaktır ve (mal ve ehil yağmalandığı için) açıkta kalmaktır. Sonra Refah Fitnesi (Fitnetü's-Şerrâ) var. Bunun dumanı Ehl-i Beytimden bir adamın ayaklarının altından (gelir). O, kendisini benden zanneder, o benden değildir, benim dostlarım muttaki kimselerdir. Sonra insanlar, ilmi ve fikri nâkıs olduğu için ehil olmayan, kararsız bir kimsenin etrafında toplanırlar. Sonra yaygın (yâni herkese bulaşan) fitne (Fitnetü'd-Duheymâ) gelir. Bu fitne ümmetimden kimseyi istisna etmez, hepsine bir darbe vurur. Her ne zaman bittiğine hükmedilse, yine başlar ve temadi eder gider. Bu fitne zamanında kişi, mümin olarak sabahlar, kâfir olarak akşamlar. Bu zamanda insanlar iki ayrı gruba ayrılır:

1- İman grubu ki, burada nifak yoktur.

2- Nifak grubu ki burada da iman yoktur.

---

79 İbnu Mâce, Fiten 23.

80 Azîmâbâdî, a.g.e., 11, 308.

81 Ahlâs evin sabit eşyasına denir ki, Türkçe'mizde *demirbaş* diyoruz.

82 Parantez içindeki açıklamalar Azimâbâdî'nin Avnü'l-Ma'bûd'dan muktebestir. Bkz: 11, 309.

İşte siz bu durumda iken, artık sabah, akşam Deccâl'ın gelmesini bekleyin»[83].

Bu hadiste söz konusu edilen fitne çeşitleri birbirini takiben ortaya çıkacak fitneler olabileceği gibi, birbiriyle öncelik - sonralık irtibatı olmayan fitneler de olabilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, bilhassa geldiği zaman, sadece zâlimlere değil, herkese çarpan fitneye karşı dikkat çekilmiş olması da[84] fitnelerin çeşitli olacağını te'yid etmektedir. Hatta âyette geçen fitnenin yukarıda zikri geçen «yaygın fitne» (Fitnetü'd-Duheymâ) olduğu da söylenebilir.

Bir başka hadiste Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) fitneden, daha değişik kelimelerle bahseder: «Şurası muhakkak ki, benden sonra henât ve henât (yâni şerler ve fesatlar[85]) olacak. Cemaatten ayrılan veya Muhammed ümmetinin birliğini bozmak isteyen birisini gördünüz mü, bu herifi kim olursa olsun öldürün. Zira Allah'ın (yardım) eli cemaat üzerindedir. Şeytan ise cemaatten ayrılanla birliktedir»[86].

Deccal Fitnesi: Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) hadislerinde yer alan fitne çeşitlerinden bahsederken Deccal fitnesinden ayrıca bahsetmemiz gerekmektedir. Zira, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bilhassa bu fitneye karşı mükerreren uyarıda bulunmuştur. Hadislere göre, bu fitne, insanlığın en büyük fitnesidir. Hz. Nûh'dan bu yana bütün peygamberler (aleyhimüsselâm), ümmetlerini Deccal fitnesine karşı uyarmışlardır[87]. Deccâl'ın iki gözünün arasında kâfir yazılıdır, okuma yazmayı bilen de, bilmeyen de bunu okur[88]. Deccâl'ın beraberinde ateş ve cennet beraber bulunur, onun ateşi cennet, cenneti ateştir[89]. Onun iki akan nehri vardır. Bakınca biri tatlı sudur, diğeri yakıcı ateştir. Fakat kim buna kavuşursa ateş olan nehre gelmeli, ondan içmelidir, zira o aslında tatlı sudur[90]. Deccal Medine ve Mekke hâricinde her beldeye ayak basacaktır[91], çıkacak olan Deccal sayıca otuzu bulacak, hepsi de Allah ve Resûlü hakkında iftiralar düzerek küfre düşecek[92] vs.

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) Deccal Fitnesi'ne karşı vâki uyarıları tebligatında mühim bir yer tutar. Bu husus, Deccâl'la alâkalı rivayetlerin çokluğundan anlaşılabileceği gibi, bilâhare bunun, mahalle mekteplerinde muallimler tarafından çocuklara öğretilecek bilgiler arasında yer verilmesi gerektiğine hükmedilecek kadar ehemmiyet verilmiş olmasından da anlaşılmaktadır[93].

---

[83] Ebû Dâvud, Fiten l; İbnu Kesîr, el-Fiten ve'l-Melâhim, l, 44.
[84] Enfâl, 8/25.
[85] SUYÛTÎ, Celâlü'd-Dîn Abdurrahman (v. 911), Zehrü'r-Rübâ 7, 92.
[86] Nesâî, Tahrîm 6.
[87] Müslim, Fiten 95, 127; Tirmizî, Fiten 55, 56;.İbnu Mâce, Fiten 33.
[88] Müslim, Fiten 101-105; Tirmizî, Fiten 56; Ebû Dâvud, Melâhim 14.
[89] Müslim, Fiten 104.
[90] Müslim, Fiten 105-109.
[91] Müslim, Fiten 123.
[92] Ebû Dâvud, Melâhim 16.
[93] İbnu Mâce, Fiten 33.

Esasen Heysemî tarafından sıhhati te'yid edilen[94] bir hadiste Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) Deccal fitnesine karşı halkı devamlı uyarmayı tavsiye etmekte, bunun terkini hoş karşılamamaktadır «İnsanlar Deccâlı zikrettiği, imamlar minberlerden bunu duyurmaya devam ettiği müddetçe Deccal çıkmaz»[95]. Öyle ise namazların arkasında istiâze edilecek, Allah'ın yardımı talep edilecek dört şeyden biri «Deccal Fitnesi» olmalıdır[96].

Fitne üzerine gelen ve bazen birbirine zıt olan tavsiflerin, farklı zaman ve farklı mekânlarda zuhur edecek, mâhiyyetce birbirinden farklı fitnelerle alâkalı olduğuna şârihlerce de dikkat çekilmiştir. Nitekim Buhâri şârihi Aynî muhtelif hadislerde, kıyamet alâmetleri olarak beyân edilen «cimriliğin artması» [97] ile yine muhtelif hadislerde ifade edilen «bolluğun artması»[98] gibi zıt durumları, dediğimiz şekilde, telif zımnında şunları söyler: «Her ikisi de (yâni bolluğun artması da, cimriliğin artması da) kıyamet alâmetlerindendir. Fakat, her biri başka başka zamanlara aittir»[99].

DÖRT GRUP FİTNE

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) hadislerinde mevzubahs edilen fitneleri, başta Ashâb olmak üzere, her devir âlimleri kendi zamanlarındaki huzursuzluklara tatbik etmişlerdir. Zamanımızın Müslümanları da tabii olarak aynı şeyi yapmak isteyecektir. Bu kitabın gayesi de, esasen, yaşadığımız devrin anarşi ve içtimaî kargaşalarına hadis feneriyle ışık tutmaktır. Ancak kıyamete kadar gelecek her devre hitâb eden Resûlullah'ın sözlerini belli bir asırda yorumlarken, hataya düşmemek için son derece dikkat etmek gerekir.

Bu sebeple «imtihan»dan «isyân»a kadar pek çok manaları ihtiva eden fitne ve müteradifi tâbirlerle alâkalı açıklamalarda yanlış anlamalara, tehlikeli ve ters yorumlara düşmeyi önlemek için, devlete karşı gelmek şeklinde ifadesini bulan dahili fitneler hususunda fukahânın taksimat ve değerlendirmesini burada kaydetmeyi lüzumlu görüyoruz. Esasen gayemiz, bugünkü fiili durumu teker teker ele alarak tahlil etmekten ziyade, İslâmi ölçüyü, Sünnet'te, Kur'ân'da ve âlimlerin değerlendirmelerinde yer almış olan zaman ve mekân üstü endazeyi okuyucunun eline vermeye çalışmaktır. Ölçmeyi, miyara vurma işini okuyucunun ferasetine bırakacağız.

Fakihler meşru otoriteye (veliyyülemr'e) itaat etmemek, karşı gelmek şeklinde tezahür eden davranışları âdi suçlardan ayrı mütâlâa etmişler-

---

[94] Heysemî, a.g.e., 7, 335.
[95] Müsned 4, 72.
[96] İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 26.
[97] Buhârî, Fiten 5.
[98] Müslim, Fiten 67; Tirmizî, Fiten 54; İbnu Mâce, Fiten 25.
[99] Aynî, a.g.e., 24, 183.

dir. Günümüzde de bu çeşit suçlara kısaca «siyasî cürüm» diyoruz, İslâm fakihleri bu siyasî cürmü işleyenleri dört grupta mütâlâa etmişlerdir.

1- Buğât: «Ulûlemr'in haklı olan emirlerine haksız olarak isyan edip, bir bölgeyi zorbalığı altına alanlardır»[100]. Bunları diğer isyankâr gruplardan ayıran vasıflar şunlardır:

a. Bunlar otoriteye (veliyyülemr'e) karşı bir te'vile (haklı gibi görünen bir bahaneye) dayanarak haksız yere isyan ederler,

b. İsyan etmiş olmakla beraber kendilerinden olmayan Müslümanların kanlarını, mallarını helâl ve zürriyetlerinin esir edilmesini mubah görmezler.

Bunlar esas olarak bir te'vile dayanarak isyan ettikleri, yağma vs. yi mubah görmedikleri için, bunlarla yapılan savaşta bunların telef ettiği mal ve can sebebiyle, kendilerine ceza terettüp etmez. Fukaha bu hükmü Zührî'den gelen şu rivayete istinat ettirmiştir: «Hz. Peygamber'in Ashabının çokça bulunduğu bir zamanda fitne çıktı. Ashâb şu hususta ittifak ettiler: «Kur'ân'ın tevili ile helâl addedilen her kan bırakılmıştır, Kur'ân'ın tevili ile helâl addedilen her mal bırakılmıştır, Kur'ân'ın tevili ile helâl addedilen her ferç bırakılmıştır (bunlar için ceza verilmez)».

Bu hususta Sahabenin icmâı hâsıl olmuştur[101]. Bağîler desteksiz ise esirler öldürülmez, kaçanlar kovalanmaz. Arkaları varsa esir edilirler veya hapsedilirler[102].

imam Bağîlerin, oyalama nev'inden olmayan sulh teklifini, durumlarını görmek için kabul edebilir, ancak buna mukabil para alamaz[103].

2- Kutta'-ı Tarîk (Yol Kesenler): Bunlar otoritenin (veliyyüemr'in) itaatinden bir te'vile müstenit olmaksızın çıkarak yolları kesen, halkın can ve malına kasteden kimselerdir. Bunların geride güvenip dayandıkları bir şey (teşkilât, kuvvet, teşvikçi gibi bir nokta-i istinat) bulunsa da bulunmasa da bu ismi alırlar.

3- Kutta'-ı Tarîk Mesabesinde Olanlar: Bunlar da veliyyülemr'in (otoritenin) itaatinden bir te'vile müstenit olarak çıkan, geride güvenip dayandıkları bir şey bulunmayan kimselerdir[104].

Bu iki gruba «yol kesenler»le alâkalı ahkâm uygulanır. Bunların durumunu teferruatlı olarak ileride belirteceğiz[105].

4- Hariciler: Kendilerince hak olan bir te'vile dayanarak isyan edenlerdir. Bunlar te'villerine dayanarak,

---

[100] PAKALIN, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 1, 2, 44.
[101] Kâsânî, Bedâyi, 7, 141; Şafiî, el-Ümm 4, 214.
[102] Bedâyi 7, 140-141.
[103] a.g.e., 7, 141
[104] Bkz: BİLMEN, Ö. Nasûhî, Istılahât, 3, 412, PAKALIN, a.g.e., l, 244-245.
[105] Bkz: s. 329-332.

a. Otoritenin kâfir olduğunu ileri sürerler,

b. Otorite ile savaşmanın farz olduğunu kabul ederler.

c. Kendilerine muhalif olan Müslümanların öldürülüp, mallarının gasp edilmesini ve zürriyetlerinin de esir edilmesini helâl addederler.

d. Bunlar, geride güvenip dayanacakları bir şeye de sahiptirler.

Hâriciler cumhûr-ı fukahâya ve ehl-i hadisin ekserisine göre bugât (âsiler) hükmündedirler. Bazı ehl-i hadise göre bunlara mürted ahkâmı tatbik edilir.

İKİNCİ BÖLÜM

FİTNENİN VASIFLARI

"Allah'a kasem olsun, insanlar öyle devir yaşayacaklar ki, katil niçin öldürdüğünü, maktul niçin öldürüldüğünü bilmeyecek."

Hadis-i Şerif

FİTNE ÖNCEDEN NASIL BİLİNEBİLİR ?

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kendisinden sonra ortaya çıkacak fitneleri haber verirken bunların ana vasıflarını belirtmiştir. Daha önce de söylediğimiz üzere fitne, fesât, anarşi gibi beşerî münâsebetlerde ortaya çıkan bozulmalar içtimaî hayatta gelişmiş olan bir takım kötü şartların tabii bir sonucudur, içtimaî bir marazdır.

Öyle ise bu şartlar cemiyette gelişip hâkim duruma geçince bunların ferdî davranışlarda tahrik edeceği menfi tezahürler önceden tahmin edilebilir, neler olacağı söylenebilir. Bu sebeple fıtrat kanunlarına, insanların tâbi olduğu beşerî ve içtimaî kanunlara marifet ve vukuf kesp eden kimseler, bunları önceden söyleyebilirler. İnsanlar şöyle yaparlarsa arkadan şu durumlar ortaya çıkar, böyle yaparlarsa bu durum ortaya çıkar diyebilirler. Kur'ân ve hadiste bunun pek çok örnekleri vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de "**Sünnetullah'ın tebdil edilip değiştirilemeyeceğini**" belirten âyetler bunu ifade ederler[106]. Bu mevzuun tahlilini, hazırlamakta olduğumuz «KUR'ÂN VE SÜNNETE GÖRE MEDENİYET TARİHİ*» adlı eserimize bırakarak, burada şunu söyleyebiliriz; Cemiyetlerin ve insanlığın geleceğine dâir isabetli tahminler yapan hakîm ve feylesofların varlığı bu söylediklerimizin doğruluğuna yeterli bir şahittir.

İşte, vahye mazhar olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), insan fıtratını bizzat yaratmış, belli kanunlara bağlamış olan Cenâb-ı Hakk'ın irşat ve ilhâmıyla bunları beyân etmiştir. Vefatından günümüze kadar geçen 1400 yıllık zaman içerisinde cereyan eden hâdiseler onun hiçbir sözünü tekzip etmemiştir

Şu hâlde bizzat hadislere dayanarak beyân edeceğimiz vasıfları, içinde bulunduğumuz hâdisâta tatbik edebilir, Resûlullah'ın (aleyhissalâtu vesselâm) ihbârâtının aynı ile doğru ve vakıaya mutabık olduğunu görebiliriz.

Sözü daha fazla uzatmadan Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) kendisinden sonra çıkacak fitnelerin sıfatlarıyla alâkalı ihbârâtına geçebiliriz. Ancak, şu hususu bir kere daha belirtelim ki, kaydedeceğimiz evsâfın hepsini, her fitnede tam olarak aramak gerekmez. Zira, Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) hadislerinde «el-fitne» değil «el-fiten» yâni sadece bir fitne değil, fitneler mevzûbahistir. Öyle ise bu sıfatlardan bazen biri, bazen birkaçı, bazen da hepsi görülebilir.

1. FİTNE YAVAŞ GELİŞİR

---

[106] Ahzâb 33/62; Fâtır 35/43; Feth 48/23.

* Bu kitap henüz telif edilmemiştir

Yer yer temas ettiğimiz üzere, fitne içtimaî bir hâdisedir. Hiçbir içtimaî hâdise fevri ve ani bir şekilde zuhur etmez. Belli bir gelişme devresinden geçtikten, belli bir vetireyi takip ettikten sonra ortaya çıkar. Tıpkı bir bitki gibi, onun da bir tohumu vardır. Bu tohumun gelişip meyve vermesi için toprak, su, ısı, ışık gibi çevre şartlarına ihtiyaç vardır. İşte, i'tikadî, ahlâkî, iktisadî, her çeşit beşerî ve içtimaî bozukluklarla beslenip gelişen fitne de kemâline erdiği zaman basit bir sebeple ortaya çıkar. Onun bu zuhuru, yevmi bir kısım âmillere bağlanabilir. Bu âmiller fitneye sebep olmakla suçlanıp mücrim ilân edilebilir. Hâlbuki, aslında, «bu mücrim âmil» bardağı taşıran son damla rolü oynamıştır. Fitne ile o «mücrim âmil» arasındaki münâsebeti, belli bir ölçüde mukarenet veya beraberlik tabirleriyle ifade edebiliriz. Ama sebep ve illet olarak ileri süremeyiz. Bunu söylemek ya - günümüz siyasî hayâtında yapıldığı gibi - tecâhül veya mugalata (demagoji) veya gerçekten içtimaî hâdisâta yön veren temel prensibi bilmemekten ileri gelir. Eğer yıllarca, çeşitli hocaların hizmetiyle, feyziyle kendini yetiştirip mühendis olan bir kimsenin bu payeyi elde etmesindeki bütün şeref ve minnetin, mezûniyet töreninde kendisine mühendislik diplomasını veren en son şahsa ait kabul edilmesi mâkul bir davranış mıdır diye sorsak herkesin «hayır» diyeceği şüphesizdir. İşte, o mücrim âmilin içtimaî kargaşadaki rolü, bu kimseye diplomayı veren son merciin rolü gibidir.

Müslim'de Huzeyfe'den gelen bir hadis bu söylediğimizi te'yid eder. Mevzûbahs olan rivayete göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) fitnenin gelişmesini şöyle açıklar: **«Fitne insanların kalbine (birden atılmaz). Hasır misâli çöp çöp konur, örülür. Hangi kalbe bundan içirilse (yâni ferdin istek ve irâdesi ile tam bir şekilde girerse, bulaşırsa [107]) onda siyah bir leke hâsıl olur. Hangi kalb de bunu reddederse onda beyaz bir nokta hâsıl olur ...»[108].**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fitnenin âmillerinden olan «emânetin kalkışı» ile alâkalı bir açıklamasında, kalbdeki bu tedrici değişmeyi daha vazıh bir üslûpla tekrar ele alır ve bazı temsillerle zihinlere yerleştirmeye çalışır. Huzeyfe'nin naklettiği bu rivayet Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerdendir. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurur ki: **"Emânet (din duygusu, adalet, emniyet) insanların kalplerinin derinliklerine iner (fıtri olarak onlarda vardır[109]). -Sonra Kur'ân ve Sünnetten aldıkları bilgilerle bunu beslerler, kuvvetlendirirler ... Emânetin kaldırılmasına gelince, (bu da yavaş yavaş olur, şöyle ki:) Kişi uyur, fesada bulaşması nispetinde emânet(ten bir miktarı) kalbinden alınır. Öyle ki, emânetin yeri, rengi uçmuş bir yanık iz gibi küçük bir lekeye döner. Kişi bir kere daha uyur, (emânetten geri kalan da) alınır. Bu sefer geride, senin ayağının üzerinden yuvarlanan kor taneciğinin hâsıl ettiği kabarcık gibi bir iz kalır. Bu kabarcık nasıl ki boştur, sana tesir etmeden sö-**

---

[107] Parantez içerisindeki açıklamalar Aliyyü'l-Kârî'ye aittir. Mirkât 5, 132.
[108] Müslim, İmân 231.
[109] Aynî, a.g.e., 23, 84.

ner gider, (aynen öyle de emânetten kalan izi de yaşayışa hiç bir tesir icra etmez). Böylece insanlar alış veriş (ve günlük yaşayışlarına) gitmek üzere (müşkül bir günün) sabahına erişirler. Hemen hemen hiç kimse emâneti eda etmez (dinin istediği şekilde yaşamaz). Zamanla iyiler (o kadar azalır ki) parmakla gösterilmeye başlanır ve: «Falanca yerde emin bir adam varmış» denir. Bir kimse lehinde: «Ne akıllı, ne nezaketli, ne civanmert kişi diye meth ü sena edilir de o adamın kalbinde hardal dânesi kadar iman bulunmaz»[110]**.**

Aynî, bu hadisi izah ederken hadiste, emânetin önce bir zümreden (kavm), sonra bir başka zümreden, azar azar, kısım kısım,, bir zamandan öbür zamana - dindeki fesat derecesine göre alınacağının ifade edildiğini dile getirir ve açıklamasını şu şekilde noktalar:

«Emânetin azar azar gitmesiyle kalb ondan tamamen boşalır. Emânetten bir parça gidince, nurunu da alır götürür, onun yerini yanık izi gibi zulmetten (karanlıktan) bir benek alır. Bundan bir başka parça daha gidince, oradaki karanlık (büyüyerek) yanık kabarcığı gibi olur. Bu hemencecik kaybolmayan, kısmen sâbitleşen bir izdir. Hadiste, kalpte yerleşen nurun bilâhare birbiri ardınca kısım kısım çıkarak kaybolup gitmesi, ayak üzerine yuvalanan kor parçasına benzetilir. Kor gider, fakat yerinde yanık kabarcığı bırakır[111].

2. FİTNE BİR KERE ÇIKTI MI SONU GELMEZ

Hz. Peygamber 'in (aleyhissalâtu vesselâm) fitneye karşı fazlaca uyarıda bulunmasının sebeplerinden biri de herhalde onun ortadan kalkmayan bir vasfa sahip olmasıdır. Hadislerin beyânından anlaşıldığına göre, herhangi bir yerde, herhangi bir sebeple ne çeşitten olursa olsun bir fitne çıktı mı artık onun açtığı yara bir daha kapanmayacaktır. Fitne yatışsa, heyecanını yitirse ve sönse bile, içtimaî bünyede açılan yaranın izi silinmemekte, kalpler eski berraklık ve safiyetine bir daha kavuşamamaktadır. Resûlüllah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu bir hadislerinde: **«Ümmetim arasına kılıç bir girdi mi, artık kıyamete kadar bir daha kaldırılmaz»** diye ifade eder[112].

Fitne ile hâsıl olacak fenalığın - küllenmesine rağmen sönmeyen bir kor gibi - sulh ve sükûnete rağmen devam edeceğini Huzeyfetü'bnü'l-Yemân'ın bir rivayetinde açık olarak görmekteyiz. Daha önce tam olarak kaydettiğimiz bu rivayette, Huzeyfe'nin Hz. Peygamber'e [aleyhisselâm) cahiliye şerrinden sonra kavuştukları İslâm hayrının ilâ nihâye devam edip etmeyeceğini sorması üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tekrar şer (ve fitnenin) geleceğini söyler. Huzeyfe, bu şerden sonra tekrar hayır gelecek mi diye sorunca Hz. Peygamber, mevzuumuzu alâ-

[110] Buhârî, Rikâk 81.
[111] Aynî, a.g.e., 23, 84-85.
[112] Tirmizî, Fiten 32.

kadar eden şu enteresan cevabı verir: **«Evet, gelecek, ancak bu hayır bulanık olacak.»** Rivayetin Ebû Dâvud'daki bir vechinde: «Bu şerden sonra bulanık bir sulh (hüdne) var» denilir[113]. Hadisin bütün vecihlerinde yer eden «bulanık» kelimesiyle tercüme ettiğimiz kelimenin aslı «dahan»dır.

Şârihler, aslen küdûret yâni bulanıklık manasına gelen bu tâbirin açıklanmasına ayrı bir yer verirler. Aliyyü'l-Kâri, şerden sonra gelecek hayrın, diğer bir ifade ile fitneden sonra teessüs edecek sulh ve sükûnun hile, nifak ve hıyânet içerisinde devam edeceğini ifade eder ve devamla: «Şu mana dahi muhtemeldir: Fitneden sonra insanların, emir olarak başa geçirilen kimsenin etrafında toplanmaları kerhendir, gönül rızasıyla değildir, isteyerek değildir» der[114].

Zemahşeri, el-Fâik'de Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselâm) zahiri salâh altında batini fesadın devam edeceğini ifade etmek maksadıyla böyle misâl verdiğini söyler[115].

İbnu Hacer *dahan* kelimesine kin (hıkd, kusur, kalbdeki fesat manalarının verildiğini ve her üç mananın da birbirine yakın olduğunu belirttikten sonra şunu söyler: «Hadis, şerden sonra gelen hayrın hâlis bir hayır olmayacağına, bilakis nakıs ve bulanık bir hayır olacağına işaret etmektedir.» İbnu Hacer açıklamalarına devamla, Ebû Ubeyd'in şöyle dediğini kaydeder: «Bu hadisteki muradı bir başka hadis açıklamaktadır: Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselâm) bir diğer sözü şudur **«İnsanların kalpleri bir daha eski hâlleri üzerine rücû' etmez»**[116].

İbnu Hacer, bu açıklamalardan sonra: «Sanki mana, ‹insanların kalbi artık birbirlerine karşı halisane olamaz›

gibidir» der[117].

Nevevî'nin açıklamaları da İbnu Hacer'den kaydettiklerimize benzer[118].

3. GİREN ÇIKAMAZ

Bir kısım hadisler, mümini fitneye karşı uyarma vazifesini yapmak için, fitnenin ölümü aratacak kadar kötü yönlerini ortaya koyarken bir de, bir girenin bir daha çıkamayacağı yönünün bulunduğunu belirtmektedir. Bu, artık o fitnenin iradeleri yenen menhus zevkinden midir, yoksa fitne teşkilâtının - zira az ilerde bir teşkilât olma durumuna temas edilecektir - baskısı sebebiyle midir, daha başka sebeplerden midir, bu nokta belirtilmiyor, ama netice şudur: Fitneye giren çıkamıyor. Ebû Hureyre

---

113 Ebû Dâvud, Fiten 1.
114 Aliyyu'l-Kârî, Mirkât 5, 143.
115 Zemahşerî, el-Fâik, 4, 95.
116 Ebû Dâvud, Fiten 1.
117 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 144-145.
118 Nevevî, Şerhu Müslim 12, 237.

haber vermektedir: «Hz. Peygamber (aleyhisselâtu vesselâmın) buyurdu ki: **«Sağır, dilsiz, kör bir fitne olacak. Kim ona yaklaşırsa, o da bunu kendine çekecek ...»**[119]

Şarihler, bu hadisten, fitneye girenlerin hak ile bâtılı ayırmaktan uzak kalacaklarını, kendilerine yapılan nasihata, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkere kulak vermeyeceklerini, hakkı söyleyenlerin belâ ve cefâlara maruz kalacağını, fitnenin kendisine bir parça meyl edenleri şiddetle çekeceğini vs. anlamaktadırlar[120].

4. FİTNE, FİKRÎ GRUPLAŞMADIR

Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetin dikkatini çekmeye çalıştığı büyük fitnelerin, dine zıt olan fikrî cereyanlar sebebiyle ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır. Burada «dine zıt» kaydını bilhassa tebarüz ettirmek isteriz. Zira, gayesi Allah'ın rızâsını tahsil, hedefi dine hizmet, sünneti ihya olan ve davranışlarında, düşüncelerinde Kur'ân ve Sünnet'in düsturlarından ayrılmayan bir kısım dinî gruplar devirde olagelmiştir ve olacaktır da. Hak mezhepler, hak tarikatlar bu söylediğimize misâldir. Birbirlerine hasmâne tavır almadıkları, hayırda yarışma vasfını kaybetmedikleri müddetçe bu çeşit grupların Kur'ân ve Sünnet'in ruhuna aykırı olmayıp, bilakis muvafık düştüğünü «SULH ÇİZGİSİ»[121] adlı eserimizde belirttik. Bu hususta daha fazla bilgi edinmek isteyenlere o kitabımızı tavsiye ederek mevzuumuzla alâkalı hadisi kaydediyoruz.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur:

«Fitne insanların kalbine hasır misâli çöp çöp konur. Hangi kalbe bundan içirilirse onda siyah bir nokta hâsıl olur, hangi kalpde bunu reddederse onda da bir beyazlık hâsıl olur. Böylece (cemiyetin fertleri iki gruba ayrılır. Bir grubun kalbi düz (ve parlak) bir taş gibi beyazdır. Bunlara arz ve semâvat baki kaldıkça fitne zarar vermez. Diğer grubun kalbi siyahtır, bulanıktır, tıpkı (ateşte) kararmış tencere gibidir. Ne iyiyi iyi, ne de kötüyü kötü kabul eder (cemiyetin hiç bir manevî değerini tanımaz), hevâyı nefsinden kendisine ne telkin edilirse onu bilir.»[122].

Burada, belli bir fikir sistemi, belli bir görüşe şartlanan insanların tasvir edildiği pek açıktır. Zira bâtıl gruplaşmalara dâhil olan kimseler için, kendi sistemlerinin, kendi teşkilâtlarının iyi dediği dışında iyi, kötü dediği dışında kötü mevcut değildir. Veya bunun dışında bir değer kabul etme hürriyetine sâhip değildirler. Hadisteki **«hevâyı nefsinden ne telkin edilirse»** cümlesini, «teşkilâttan ne telkin edilirse» şeklinde anlamamı-

[119] Ebû Dâvud, Fiten 3.
[120] Kârî, Mirkât 5, 149.
[121] Bu kitap, T.Ö.V. Yayınları tarafından basılmıştır, İzmir, 1980.
[122] Müslim, İman 231.

za hiç bir mâni yoktur. Çünkü, ilâhi ölçülerle değerlendirilmeyen ve ona zıt düşen her şey, «**heva**» dır, bu kimden gelirse gelsin fark etmez. Hatta Kur'ân-ı Kerîm'de böylelerinin, hevasını ilâhlaştırmakla itham edildiğini görürüz[123].

5. YALAN ARTAR

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), zina, hırsızlık, içki gibi fenalığı herkesçe müsellem olan içtimaî âfetlerden de beter ilân ederek mümin ve Müslimlik vasfı ile bağdaştıramadığı yalan (ve iftiranın)[124] fitne zamanında son derece artacağına dikkat çekiyor. Yüzde doksanı yalana dayanan günümüz siyasî hayâtının hakiki değerlendirmesini müminlerin isabetle yapabilmesi için Resûlüllah'ın (aleyhissalâtu vesselâm) bu ikazına da muhtacız. Zira hemen hemen yalan ve iftira üzerine oturtulmuş olan günümüz siyâsetinin girmediği Müslüman aile kalmamıştır.

Hz. Peygamber'in, kıyamet fitnesi zuhur ettiği zaman artacağını haber verdiği «**herc**» in ne olduğu sorulunca, İbnu Mes'ûd'dan gelen bir rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevâbı vermiştir **«el-katlu ve'l-kizbu"** yâni «artacak olan herç'den maksat, haksız yere adam öldürmek ve yalan söylemektir»[125].

6. GERÇEKLER İSTİSMAR EDİLİR

Fitne hakkındaki bazı hadislerde, fitne hengâmında, fitnecilerin hep yalan dolanla, bâtıl sözlerle hareket etmeyip, bir kısım gerçeklere de yer verecekleri, daha doğrusu, bir kısım hakikatları sûret-i haktan görünerek kendi bâtıl davaları lehine istismar edecekleri beyan edilmektedir,

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu noktayı, ümmeti için en ziyade korktuğu üç şeyden birini **«Kur'ân-ı Kerîm'i bilen münafık»** olarak ifade ederek tebarüz ettirir[126]. Bu hususu işleyen muhtelif hadislerden biri şöyledir: **«Ben ümmetim için ne müminden ne de müşrikten korkarım. Zira mümini, onun imanı kötülük yapmaktan alıkoyar, müşriki de küfrü durdurur. Fakat bütün korkum, âlim olan münafıktandır. Hoşunuza gidecek, te'yid edeceğiniz şeyleri söylerler, size zarar verecek işler yaparlar»**[127]. Hz. Peygamber'in mükerreren ifade ettikleri endişe, saf Müslümanların, masum ve iyi niyetli kimselerin, cazip ve parlak sözlerle münafık, iki yüzlü tahripkâr, fitneci kimselerce aldatılmasıdır. Bu meseleye en canlı misâl, Hz. Ali ile Haricîler arasında cereyan eden bir konuşmadır. Hâriciler, Halife ve hükümdarın varlığına lüzum olmadığı hususundaki akidelerine delil olarak, Kur'ân'dan iktibas ederek *«La hükme illâ lillâh"* yâni «Hü-

---

[123] Furkân 25/43.
[124] Muvatta' 2, 225.
[125] Bkz: İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî, (şerhte Taberi'den naklen) 16, 120.
[126] Heysemî, a.g.e., l, 186, 187.
[127] a.g.e., 1, 187.

küm ancak Allah'ındır»[128] cümlesini kendilerine slogan yapmışlardır. Hz. Ali bunu işitince, şu cevâbı verdi: «Bu doğru bir sözdür, ancak bâtıl adına söylenmiştir»[129].

Sadece hâriciler değil, tâ Abdullah İbnu Sebe ile başlayıp Karmatîler, Rafızîler, İsmailîler vs. günümüze kadar devam eden bütün fitne hareketleri dinî sloganlarla ortaya çıkmışlar, Kurân'ı inkâr değil istedikleri şekilde te'vil ederek cahilleri aldatmışlardır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) **«Kurân'ı bilen münafık»** tehlikesine karşı yaptığı uyarı ile, bu cânipten gelecek fitnelere parmak basmış olmaktadır. Dindarlığı lâftan ibaret kalıp, amele intikal etmeyenlerin durumundan az ilerde ayrıca söz edeceğiz.

7. HERKES KENDİ GÖRÜŞÜNÜ BEĞENİR

Hadislerde zikredilen fitne alâmetlerinden biri de, herkesin kendi görüşünü beğenmesidir. Ebû Sa'lebe'nin rivayetinde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), müminin cemiyet hâdiselerine karışmayarak, kendi hanesine çekilmesini gerektiren durumları sayarken, bilhassa rey sâhiplerinin sadece kendi reylerinden (görüşlerinden) hoşlanmasını (yâni Kitap, Sünnet ve İcma tarikiyle gelen hükümlere bakmaksızın, Sahabe ve Tâbiin gibi selef-i sâlihine uymayı terk ederek, kendi hevasına göre hüküm yürütmesini[130]) de zikreder[131].

8. CEHALET ARTAR

«Oku!» emri ve kalemin övülmesiyle başlayan İslâm'ın en ziyade ehemmiyet verdiği şeylerden biri ilimdir. Mümin için, imandan sonra ilim gelmelidir. Dini yaşamak, korumak, düşmana galebe çalmak, vs. hep ilimle mümkündür. Hakiki ilmin olduğu yerde din vardır, iman vardır, Allah korkusu vardır. Kur'ân-ı Kerîm: «Kullar arasında Allah'tan en ziyade korkanların ilim sahipleri» olduğunu bildirir[132]. İçki, kumar, ihtikâr, zina, yalan, sefalet, fakirlerin ezilmesi gibi bütün içtimaî bozuklukların temelinde Allah korkusunun yokluğu yatmakta olduğunu kim inkâr edebilir? Âyet, Allah korkusunu ilme bağladığına göre, düzensizliğin olduğu yerde ilmin kalkmış, cehaletin artmış olması gerekir. Nitekim, muhtelif hadislerde bu husus, herhangi bir tekellüf ve dolaylı ifadeye ihtiyaç bırakmayacak şekilde açık olarak beyân edilir: **«Kıyametten önce gelecek fitne devrinde ilim gider, cehalet gelir..,»**[133].

9. ŞAŞKINLIK

[128] En'âm 6/57.
[129] Heysemî, a.g.e., 6, 242; Aclûnî, a.g.e., 2, 128.
[130] Azîmâbâdî, a.g.e, 11, 495.
[131] Ebû Dâvud, Melâhim 17.
[132] Fâtır 35/28.
[133] Müsned l, 450.

Yukarıda kaydettiğimiz Huzeyfe hadisinden çıkaracağımız bir diğer hüküm, fitne zamanında insanların hakkı bâtıldan ayırma hususunda geçirecekleri şaşkınlıktır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından fitnenin kör ve sağır olarak tavsifi, âlimlerin, bir kısım fitne esnasında insanların şaşkınlık içerisinde kalarak sağ duyuları ile hareket edemeyecekleri yorumuna varmalarına sebep olmuştur. Hatta Huzeyfe'den gelen bir başka rivayette, Huzeyfe'nin, söz konusu durumu «Fitnenin en dehşetlisi» olarak tavsif ettiğini görürüz: **Bir adam, Huzeyfe'ye: «Hangi fitne daha fenadır?» diye sorunca şu cevâbı verdi: «Senin hayır ve şerden her ikisine birlikte maruz kaldığın zaman hangisini tercih edeceğini bilememendir»**[134].

Aslında insanlar mükerremdir, fıtratı icâbı hakkı, doğruyu arar. Üstelik, Müslümanların ferâsetleriyle, imânın verdiği sağduyu ve sezgi ile hakkı temyizde zorluk çekmiyecekleri Hz. Peygamber tarafından müjdelenmiştir: **«Müminlerin ferasetinden kaçının, zira o, Allah'ın nuru ile görür»**[135]. Bu hadisin, bir âyeti tefsir sadedinde irâd edildiği de göz önüne alınınca[136], insanlardaki sağduyunun ehemmiyeti anlaşılır. Bütün bunlara rağmen, fitnenin vasıflarından biri olarak, hakla bâtılı tefrik ettirmeyecek umumî bir şaşkınlığa dikkat çekilmesi, o sırada yaşanacak şartların ağırlığını vurgulamayı gaye edinmiş olmalıdır. Söylediğimiz gibi bu şaşkınlık, bu meflûciyet fitnenin, insanın irâdesini elinden alan bir baskı ve korku gücüne sâhip disiplinli bir teşkilât eliyle yürütülmesinden midir, yoksa büyük güce sahip propaganda merkezlerinin efkâr-ı umümiyeyi iğfal etmesinden midir kesin bir şey söylenemez. Zamandan zamana, mekândan mekâna bunlardan birinin veya bir başkasının veya hepsinin birden rol oynayabileceği açıktır.

10. DİN - SULTAN AYRILIĞI

İslâm dini dünya işleriyle âhiret işlerini birbirinden ayrı mütâlâa etmez. Müminin beşerî hayatını ilgilendiren her şey, aynı zamanda dini de ilgilendirir. Bu sebeple şu ameller dinî, şu ameller gayr-ı dinî denemez. Fıkıh kitapları müminin amellerini dinî ameller dünyevi ameller diye ayırmaz; ibâdât, muamelât vs. şeklinde ayırır ve muamelât zımnında zikrettiği ticâret, ziraat, nikâh gibi meseleleri de ibâdât zımnında zikrettiği namaz, oruç gibi meselelerle aynı değerde dini kabul eder. Zira hepsi hususunda ilâhi emirler, ilâhi ölçüler gelmiştir.

Sözgelimi, sathi bir nazarla, namaz ve oruca nispetle gayr-ı dinî olduğu söylenebilecek bir nevi vergi olan zekât ile namazı Kur'ân-ı Kerîm

---

134 Üsdü'l-Gâbe l, 468.

135 Tirmizî, Tefsir 3125. H.

136 Hıcr 15/75.

çoğu kere yan yana ve beraber zikreder: **«Namaz kılın, zekât verin»** der[137].

Hz. Peygamber meseleyi biraz daha ileriye götürerek, farzlara riâyet eden bir Müslüman'ın, haram olmayan her çeşit günlük muamelâtının, uyumak, yemek yemek ve hatta zevci muamelede bulunmak nev'inden olsun hepsinin ibâdet olacağını söylemiştir[138].

Bu, dünya - âhiret ayrılmazlığının sonucu olarak İslâm'da, devlet reisliği müessesesi, aynı zamanda dinî reisliği de temsil eder. Devlet reislerinin dinin tatbikatına müteallik vazife ve mesuliyetlerden kendilerini uzak tutmaları din açısından bir fitne olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadiste şöyle buyurur:

«İhsan ihsanlık vasfını korudukça kabul edin. Fakat bu, dine karşı rüşvet mâhiyetini alınca reddedin, almayın. (Maalesef) bunu terk etmeyeceksiniz. Dine karşı rüşveti terk etmekten sizi alıkoyan şey korku ve fakirliktir. Haberiniz olsun, iman çarkı (ilel'ebed) dönecektir. Bu çark her nerede dönüyorsa Allah'ın kitabına uygun olarak dönderin. Haberiniz olsun SULTAN VE KİTAP BİRBİRİNDEN AYRILACAKTIR. Sakın sakın siz Kitab'tan ayrılmayın. Haberiniz olsun başınıza öyleleri reis (emir) olarak geçecek ki (kendileri için hükmettiklerini sizin için hükmetmeyecekler[139]). Onlara itaat etseniz sizi dalâlet ve sapıklığa atarlar, itaat etmeyip isyan etseniz, sizi öldürürler». Cemaattan bazıları sordu «Ey Allah'ın Resûlü! Pekâlâ ne yapalım?» Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): «Hz. İsa'nın ümmeti gibi yapın. Onlar, ateşe atıldılar, testerelerle biçildiler (fakat dinlerinden dönmediler). Allah'ın sâati uğruna ölmek, Allah'a isyan içinde yaşamaktan daha hayırlıdır»[140].

Bu ihbarlar İslâm tarihinde, değişik beldelerde, farklı zamanlarda keratla vâki olmuştur.

Âhir zamanda çıkıp dinden kopacak ümerâyı (idarecileri) tanıtmak maksadıyla irâd edilen bir diğer hadiste şöyle buyrulur:

«(Benden sonra) bir kısım ümera gelecek, onların bâtıl sözlerine itiraz edilemez. Bunlar kendilerini şapır şapır ateşe atarlar. Dalâlet ve ateşe gitmede birbirlerini takip ederler»[141]. Hadisi rivayet eden Hz. Muâviye (radıyallahu anh), halkın itiraz etmesi gereken gayr-ı âdil bir hükmü, aynı camide, aynı cemaate üç cuma üst üste hutbede tekrar eder. Üçüncü seferinde bir itiraz yükselince, kendi-

---

[137] Kur'ân'da bu çeşit ifadeler «namaz kıl, zekât ver» veya «namaz kılın zekât verin» veya «onlar ki namaz kılarlar, zekât verirler» gibi çeşitli şekillerde gelir.

[138] Bkz: Buhârî, Edeb 33; Müslim, Zekât 48; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl 61; Münavî, Feyzü'l-Kadîr 2, 333.

[139] Heysemî, a.g.e., 5, 228.

[140] İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 267-68; Heysemî, a.g.e., 5, 228.

[141] İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 268.

sinin o zümreden olmadığına hükmederek sevinir ve itiraz eden kimseye iltifatta bulunur.

11. DİN LÂFTA KALIR

Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) haber verdiği fitne devri gelince din bir isim, resim ve şekilden ibaret kalacaktır, bazı rivayetlerden anlaşılan budur. Dini emirlerin tâlim, tatbik ve icralarının gerçekleşmesi için gerekli olan vazifelerin ihmali ve hazırlanması icâbeden şartların terki hâlinde lüzumlu olan müeyyide ortadan kalkınca dinin şekilden ve lâftan ibaret kalacağı açıktır ve tabii bir sonuçtur.

Nitekim hadisler, bir kısım fitneleri çıkaranların, ta'lim ve terbiye gibi her çeşit dinî formasyondan mahrum gençlerden oluşacağını haber verir. Bunlardan, Hz. Ali'nin rivayet ettiği mühim bir tanesinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle ihbarda bulunur:

«Âhir zamanda öyle bir zümre zuhur edecek ki, bunlar yaşça genç, akılca kıttırlar. Bunlar konuştukları zaman en hayırlı sözden (yani Kur'ân-ı Kerîm'den[142] ve hadis-i şeriften) bahsederler. KUR'ÂN-I KERÎMİN KENDİLERİNE HAS OLDUĞUNU VE KENDİLERİNİN DE KUR'ÂN ÜZERE OLDUKLARINI ZANNEDERLER[143]. Ancak imanları gırtlaklarından öte geçmez. Okun hedefi delip geçmesi gibi, dine girip çıkarlar»[144].

Yâni bugünün tâbirâtına dökecek olursak hadisin haber verdiği güruh, sistemli ve köklü bilgilerden mahrum, bir kısım sloganlar ezberletilmiş, akıldan çok his ve heyecana tâbi, düşüncesi kıt gençlerdir. Bunlar kendilerine telkin edilip ezberletilen sloganlarla heyecana getirilip, tahrik edilirler. Sloganlar ise, en dindar kimselerin bile hoşuna gidecek güzel sözlerdir, Kur'ân'dan bir âyet, Resûlullah'tan (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadistir. Ancak bu sloganların yaşayışlarına tesiri yoktur. Şârihlerin belirttiği üzere, bunlar, lâfla inandıklarını söylerler, kalpleriyle inanmazlar. Zahiren güzel sözler söylerler, hakikat-ı hâlde söylediklerine muhalif hareket ederler[145].

Şu hadiste ise bunların asıl maksatlarının dünyalık (mal, mevki, şöhret, iktidar vs.) olduğu, dini ise, bu maksatla istismar için ağızlarına aldıkları, daha sarih olarak ifade edilmektedir:

«Ahir zamanda bir grup insan türeyecek ki, bunlar din ile dünyayı talep edecekler. İnsanlara karşı yumuşak (dindar,

---

[142] Maksat Kur'an-ı Kerîm'dir (İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 15, 315-16).

[143] Büyük harflerle olan kısım hadisin Müslim, (zekât 156) ve Ebû Dâvud (Sünnet 31) tarafından kaydedilen vechinden alınmıştır.

[144] Buhârî, İstitâbe 6.

[145] Bkz: İbnu Hacer Fethu'l-Bârî 15, 315-16.

dünyayı terk etmiş)[146] görünmek için koyun postuna bürünürler. Dilleri şekerden tatlıdır. Kalpleri ise, canavarların kalbi gibidir. Allah onlara şöyle der: Bana karşı lâubalilikte mi bulunuyorsunuz? Şânıma ve azametime kasem olsun ki, ben onlara, kendilerinden (çıkaracağım) öyle bir fitne göndereceğim ki, (değil fiilen fenalıkları işleyenler) içlerindeki iyiler bile şaşkına dönecekler, (ne defedebilecekler, ne de ondan paçalarını kurtarabilecekler[147])»[148].

12. DİNİN TATBİKATI ZORLAŞIR

Âhir zaman fitnesinin, hadislerde ifade edilen en bariz ve en mühim vasıflarından **biri,** dine karşı olmasıdır. Resûlullah'ın (aleyhissalâtu vesselâm) geleceğe ve bilhassa **Deccâl** fitnesine - ki ilerde temas edeceğiz- ait ihbarlarda kullandığı teşbihli üslûp ve ifadelerden şöyle bir mana çıkarmak mümkündür:

Âhir zamanda ortaya çıkacak bir kısım beşeri (hümanist) görüşler ve değerler, dinin yerini almaya çalışacaktır. Kendisine resmen din demese bile ortaya atacağı sistemi, kurmaya çalışacağı nizamıyla akide nokta-i nazarından aynen bir din hüviyetini alacaktır. Öyle bir din ki, kendi dışında kalanlara hayat hakkı tanımayan, diğer dinlerde mevcût olan kendini hak, başkalarını bâtıl ilân eden kıskançlık ve taassuba fazlasıyla sâhip yeni bir din. Bu yeni din beşer üstünde mevcut her çeşit ilâhi sultayı kaldırmak amacıyla inkâr-ı ulûhiyeti akidesine temel yapar. Her çeşit dinî değerin yerine beşeri bir put (hevâ) dikmeye çalışır. Temel mâbûdu madde ve insan olan ladini bir dindir. Nitekim komünizmin bu mâhiyette olduğu - ileride belirtileceği üzere - birçok müelliflerce vurgulanmıştır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu beşerî, bu arzî ve materyalist sistemin, beşerin hevâyı nefsini putlaştırıp ilâhlaştırmakla kalmayıp ilâhî dinle, İslâmiyet ile de mücâdele edip, ortadan kaldırmaya çalışacağını, mümin ve Müslüman olanları, çeşitli hakaretlere maruz bırakacağını ifade ediyor ki, bunların geçmiş zamanlarda ve hatta günümüzde aynen **çıktığını söyleyebiliriz.** Komünizmin girdiği yerlerde **başta Müslümanlar olmak üzere,** bütün klâsik dinlere **inananların çektikleri cümlenin malûmudur.**

İşte Hz. Peygamber, dinini tatbik edebilmek için hâkim durumdaki düşman güçlerle mücâdele gibi fevkalâde, fevkalbeşer şartlara maruz bu **«çetin şartlar devri Müslümanı»nı** takviye ve teşvik etmeye tebligatında hususî bir yer vermiştir **«İnsanlar öyle bir devir yaşayacaklar ki, o devirde dini üzerine sabretmek elinde ateş tutmak gibi**

---

[146] Bkz: Mübârekfüri, a.g.e., 7, 85.
[147] a.g.e., 7, 85.
[148] Tirmizî, Zühd 60.

zordur»[149]**.** Çünkü «o devirde mümin, (öyle hakaretlere maruz kalır ki) **davarından daha zelil,** (daha haysiyetsiz bir) **duruma düşer»**[150]. Bu hakaret ve baskıya **birçok** insan dayanamaz. Zayıf olanlar, **fire** vererek, beş paralık menfaat için din ve mukaddesatından rüşvet verme durumuna düşer: **«Gündüz ve gecelerin akması öyle devir getirecektir ki, o zaman biri kalkıp alenen: «Bir avuç menfaati için bize din (ve mukaddesatını) kim satacak?» diye sorar»**[151]**.** Bu soruş boşa değildir de: **«Birçokları dinlerini çok az bir dünya malı karşılığında satar»**[152]**.**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu zor şartlar altında dinî tatbikatın diğer zamanlardakine nazaran çok daha değerli olduğunu ifade eder: «**Herc** (fitne ve insanların ahvâlindeki ihtilât ve karışıklıklar[153]) **zamanında ibâdet tıpkı bana hicret etmek gibi** (büyük sevaba vesile)**dir»**[154]. Bir başka rivayette Hz. Peygamber, fitne devrindeki şartların ağırlığını ifade için ashabına şu hitapta bulunur: **«Siz öyle bir zamanda yaşıyorsunuz ki, sizden biri emredilenlerin onda birini terk etse helak olur. Fakat arkadan öyle bir devir gelecek ki, her kim, emredilenlerin onda birini yapsa kurtuluşa erecek»**[155].

Bir başka hadiste, zor fitne şartlarında dini salâbetini muhafaza edebilenlere normal şartlarda yapılan ibâdetin sevapca elli misli vadedilir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): «Siz kendi nefislerinizi (ıslah etmeye) bakın»[156] âyetiyle alâkalı bir soru üzerine Ebû Sa'Iebe'ye yaptığı açıklama sırasında sözlerini şöyle bitirir: «... Zira önünüzde «sabır günleri» var. O zaman sabır, elde ateş tutmak gibidir. O vakit dini tatbik eden bir kimsenin (âmirin) ücreti, onun için çalışan elli kişinin ücretine denktir ... Bu onlardan elli kişinin ücreti mi? diye bir kişi sorunca Hz. Peygamber «Bizden elli kişinin ücreti» diye tasrih eder[157].

13. İRTİDAD ARTAR

Dinin talim, tedris ve tatbiki resmî himaye ve müeyyideden mahrum kalmaktan öte, dindarlar baskı ve hakaretlere de maruz kalınca bunun tabii bir sonucu olarak din hususunda bilgisizlik ve sathilik ortaya çıkacaktır. Şüphesiz, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) haber verdiği bu durumlar tesadüfi, ârizî durumlar değildir. Dine karşı yürütülen bütün bu menfi durumlar, şuurlu, sistemli ve plânlıdır. Öyle ise, dine karşı cehaletle birlikte,

---

[149] Tirmizî, Fiten 73.
[150] Münâvi, a.g.e., 6, 456.
[151] İbnu Hacer, Metâlibu'l-Âliye 4, 267.
[152] İbnu Kesîr, el-Fiten l, 39.
[153] Nevevi, Şerhu Müslim 18, 88.
[154] Müslim, Fiten 130, Tirmizî, Fiten 31.
[155] Tirmizî, Fiten 79.
[156] Mâide 5/105.
[157] Ebû Dâvud, Melâhim 17.

dini insanlar nazarından düşürmek maksadıyla dine karşı aleyhte propaganda da yapılacaktır.

Şu hâlde gerçek din bilgisinden mahrûmiyete, din ile alâkalı kasıtlı yanlış bilgiler, aleyhte propaganda ve dindarlara baskı ve istihkar da eklenince insanların din ile olan bağı son derece zayıflayacak demektir. O kadar ki, bazen ferdi, bazen da kitle hâlinde irtidâtlar, dinden çıkma vak'aları olabilecektir. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) fitne ile alâkalı bir kısım beyanları bu söylediklerimizi tasvir eder: Hz. Câbir (radıyallahu anh) Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm): «insanlar bu dine kitleler hâlinde girdiler ve kitleler hâlinde de çıkacaklar" dediğini ağlayarak anlatır[158]. Hz. Âişe'nin Müslim'de gelen bir rivayetinde de Hz. Peygamber: «Gece ve gündüzün akışı Lât ve Uzzâ'ya ibâdeti getirecektir»[159] der. Müslim'in diğer bir rivayetinde Devs'lilerin «Zülhalasa» adındaki cahiliye putlarını ihya edecekleri belirtilir[160]. Lât, Uzzâ, Zülhalasa adlarındaki meşhur cahiliye putlarının Resûlullah devrinde paramparça edildiği göz önüne alınırsa, bu hadisle, insanların elleriyle yapıp diktikleri putlara, perestiş ve ibâdet manasını taşıyan tazim ve hürmet göstereceklerinin ifade edildiği anlaşılır. Bu manayı te'yid eden bir başka hadiste: «Putlar tekrar dikilmedikçe kıyamet kopmaz. Bunu ilk yapacak olan da Tihâme'den bir kale ehlidir»[161] denilir.

Şu rivayet, kıyamete yakın çıkacak bu dini gerilemeleri cehle bağlar: **«Öyle fitneler olacak ki, o zamanda bir kimse, mümin olarak sabahladığı halde, kâfir olarak aksamlar. Allah'ın ilim (vermek sureti) ile ihya edip hayatlandırdıkları müstesna (onlar imanlarını kolay kolay kaybetmezler)»**[162]. Hadiste geçen «Allah'ın ilim ile ihya ettikleri müstesna» tâbiri, bu irtidatların asıl sebebinin cehalet olduğuna dâir yukarıda söylemiş bulunduğumuz hususu te'yid eder.

Keza, şu müteakip rivayette zikredilen: «Dini fiilen tatbik etmede acele davranın ...» kaydı da fitnenin çıkış sebebinin dindeki gevşeklik olduğunu, fiilen, ciddi şekilde tatbik eden fertlere fitnenin zarar veremeyeceğini ifade etmektedir: «Zifiri gece karanlığı gibi çökecek fitneler gelmeden dini fiilen tatbik etmede acele davranın. (Fitne gelince) kişi mümin olarak sabahlar da kâfir olarak akşamlar, mümin olarak akşamlar da kâfir olarak sabahlar. Bir kısmı, çok az bir dünya menfaati mukabilinde dinini satar»[163].

Akşamdan sabaha veya sabahtan akşama insanlarda meydâna gelen bu süratli değişmelerin sadece dinî temel nasslarda, akidelerde kalmayıp beşeri vicdanlarda bulunması gereken her çeşit değerlere sirayet ettiğini muhtelif rivayetler te'yid eder. Bunlardan birinde **«... Kişi kardeşinin**

---

158 Müsned 3, 343.
159 Müslim, Fiten 52.
160 Müslim, Fiten 51.
161 Deylemi, Müsnedü'l-Firdevs, YAZMA, Şehid Ali Paşa Nü. 565, 2, 293/b.
162 İbnu Mâce, Fiten 9.
163 Tirmizî, Fiten 30.

kanını, ırzını ve malını haram bilerek sabahlar da, kardeşinin kanını, ırzını ve malını helâl addederek akşamlar»[164] buyrulur.

14. ZENGİNLİK ARTAR

Hadis kaynaklarımızın "Fiten" bölümlerinde kaydedilen bazı hadislerde kıyamete yakın, bütün insanlara şâmil fevkalâde bir zenginliğin geleceği ifade edilir. Ancak bu zenginlik, kıyamet alâmeti olması sebebiyle bir fitne veya en azından fitnelerin en büyüğü *kıyamet fitnesinin* kesin bir habercisidir, önceden yaşanacak başkaca fitnelerin farklı bir çeşidi -doğruyu Allah bilir ya- belki de daha önce zikri geçen «refah fitnesi»nin global bir şeklidir. Her halükârda burada hatırlatılmasında fayda var: mükerrer hadislerde, kıyamete yakın, zekât kabul edecek bir kimse bulunmayacak derecede umumî bir bolluk mevzubahistir: *«Âhir zamanda ümmetim içerisinde bir halife zuhur edecek. Bu halife malı öyle dağıtacak ki, hesabını bile tutmayacak»*[165]. Buhârî'nin bir rivayetinde malı hesapsızca dağıtacak olan kimse Hz. İsa'dır: «Hz. İsa çıkınca malı cömertçe dağıtır, ama kimse bunu kabul etmez»[166].

Bir diğer rivayette de: *«Sizden birinin sadaka vermek üzere çıkıp kabul edecek kimseyi bulamayacağı gün gelmezden önce kıyamet kopmaz»* denir[167]. Bu ümmet, Emevi halifelerinden Ömer İbnu Abdilaziz zamanında olduğu gibi, -bazı bölgelerle kayıtlı olsa da- zenginlerin zekatını verecek kimse bulamadığı zenginlik dönemini yaşamıştır[168].

Hadis-i şerifin ihbarını te'yid eden enteresan bir tespiti, bütün insanlara eşit zenginlik sağlamak iddiasıyla yola çıkan Komünist âlemden kaydedeceğiz. Zekata muhtaç kimsenin kalmayacağı kadar yaygınlaşan bir zenginliğin kıyamet alametleri arasında zikredilmesindeki incelik böylece daha iyi anlaşılmış olacak: Tespiti, meşhur nihilist feylesof J.P. Sartre kaydeder. Onun kaydına göre, büyük bir Rus müellifi *"yarım asırlık tecrübeden aldığı derse müsteniden şöyle demiştir:* ***"İnsanlığın gerçek trajedisi, bütün insanlar refaha kavuştukları zaman başlayacak ve bu, insanlığın sonu olacaktır***[169]

15. CİMRİLİK ARTAR

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) insanoğlunun madde karşısında hususî bir zaafı olduğuna fazlaca dikkat çeker. Yaratılışından gelen

[164] Tirmizî, Fiten 30.
[165] Müslim, Fiten 67.
[166] İbnu Mâce, Fiten 33; Buhârî, Enbiyâ 46.
[167] Buhârî, Fiten 25.
[168] Suyûtî, Tarihu'l-Hulefâ, s.235
[169] Rousseau Hervé, Les Religions, P.U.F. Paris, 1968, p. 9-10

bir hırsla, ölünceye kadar bu tamahkârlığın devam edeceğini belirtir: «İnsanoğlu ne kadar yaşlansa da, ondaki iki arzu genç kalır: Yaşamak arzusu ve madde arzusu"[170]. «İnsana iki vadi dolusu altın verilse, bir üçüncüyü ister, onun iç boşluğunu ancak toprak doyurur»[171].

Ondaki bu zaaf şer'î ölçülerle disiplin altına alınmaz, terbiyeden geçirilmezse bir kısım içtimaî bozukluklara sebep olur. Bu mal hırsının marazî tezahürlerinden biri cimriliktir. Cimrilik ve mal düşkünlüğüne, bazı ferdlere has münferit vak'alar olarak her devirde, her cemiyette rastlanır ise de, bunun bir cemiyette umumî ve yaygın bir hâl alması normal değildir. Böyle bir durumun bir cemiyette zuhuru, bir kısım içtimaî bozuklukların had safhaya ulaştığının delili ve alâmeti olmalıdır. Hatta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), cimriliğin yaygınlaşma hâlini, emr-i bi'l-mârufun fayda yerine zarar vereceği ve bu sebeple onu da terk etmeyi gerektiren bir miyar olarak değerlendirir: «... İrşat işini bırakmayın. Aksine mârufa uyun, münkeri nehy edin. Ancak, ne zaman mûcibiyle amel edilen bir cimrilik, peşinde gidilen hevesât görür, insanların (mal, mevki gibi menfaatlere aldanarak[172]) dünyayı âhirete tercih ettiklerine, rey sahiplerinin (Kur'ân, hadis ve icmaı bir tarafa iterek[173]) kendi rey ve düşüncelerini beğendiklerine şahit olursan, o zaman sen, kendi başının çâresine bak, başkasıyla uğraşmaktan vazgeç»[174]. İlerde tekrar ele alacağımız[175] bu hadisten, daha önce temas ettiğimiz sebeplerden ileri gelen içtimaî bozukluklarla birlikte cimriliğin de yaygınlaşacağını anlamaktayız.

16. ASİLLER ÖLDÜRÜLÜR; MEYDAN ÂDİLERE KALIR

Bir kısım hadisler, fitnede rol oynayacak kimselerin, birinci derecede gençler olduğunu ifade ederken, diğer bir kısım hadisler dahi asâletli, emin, dindar kişilerin helak olacağını, bunların yerini gayr-ı mûtemet, hâin, çapulcu ve sefih kimselerin alacağını vurgular. Din - sultan ayrılığı, dinin devlet himayesinin dışında bırakılması, dindarlığın elde ateş tutmak kadar zorlaşması gibi birbirini tamamlayan ve takip eden vak'aların gelişmesinin tabii bir sonucu olarak cemiyette ortaya çıkacak olan bu durum Tirmizî'de kaydedilen bir rivayette şöyle ifade edilir: «Dünyada insanların en bahtiyarını (malca en zengin, yaşayışça en müreffeh, makamca en üstün, nüfuzca en kavî[176]), en adi kimseler[177] teşkil etmedikçe kıyamet kopmaz»[178].

---

170 Buhârî, Rikak 5.
171 Buhârî, Rikak 9.
172 Kârî, Mirkât 5, 7.
173 Azîmâbâdî, a.g.e., 11, 495; Kârî, Mirkât 5, 7.
174 Ebû Dâvud, Melâhim 7.
175 Bkz: s. 138.
176 Mübârekfûrî, a.g.e., 6, 452.
177 En âdi diye tercüme edilen tabirin aslı *Luka' İbnu Luka'* yâni leîm oğlu leîm yâni son derece değersiz demektir.
178 Tirmizî, Fiten 37.

Hadiste mevzubahs edilen adiliğin nesep ve hasep yönünden, olduğu, kullanılan kelimenin, nesebi bilinmeyen, ahlâki kemâli duyulmayan kimse manasını da ifade ettiği şârihlerce belirtilir[179].

Taberânî'nin bir tahricinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: «Fuhuş ve cimrilik ortalığı sarmadıkça, emin ve güvenilir kimseler aşağılanıp, hâinlere itimat edilmedikçe, «vu'ûl» olanlar helak olup, «tuhût» olanlar zuhur etmedikçe kıyamet kopmaz. Dinleyenler soran Ey Allah'ın Resûlü, «vu'ûl» ve «tuhût» da ne demek? Cevaben: «Vu'ûl insanların ileri gelenleridir, eşrafıdır, tuhût İse, insanların en düşük olanlarıdır, ayak altında bulunan (adı sanı duyulmamış) bilinmeyen kimselerdir» der. Hadisin bir başka vechinde tuhût, âdi, düşük ailelerden gelen kimseler olarak açıklanır[180].

Müslim'de kıyamete yakın vukua gelecek hâdiseleri tasvir eden bir rivayette, şu açıklamaya da rastlarız: «Geriye insanların şerirleri kalır. Bunlar (şerlere ve şehvani hedeflere koşmada) kuşlara, (birbirlerine zulüm ve düşmanlıkta) vahşi hayvanlara benzerler»[181].

Hadis kitaplarında «Cibril hadisi» olarak şöhret kazanan meşhur rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) diğer bazı alâmetler meyânında şunu da zikreder: «... Yalın ayak, başı kabak (halktan gelme, asâletsiz) kimselerin insanlara baş olmaları kıyamet alâmetlerindendir»[182].

Daha önce fitnenin çeşitlerinden bahsederken kaydettiğimiz bir hadiste, refahtan hâsıl olan fitneden sonra insanların, ilmi ve fikri nakıs olduğu için gayr-ı ehil, kararsız bir kimsenin etrafında toplanarak sulha kavuşacaklarının beyân edildiğini görmüştük. Bu rivayet de fitneden sonra ehliyetsizlerin, zorla, hile ile başa geçeceklerini ifade eder[183].

Rivayetlerin hepsini zikretmeye gerek yok, kaydedilenler bize gösteriyor ki, âhir zamanda çeşitli bozuklukların neticesi olarak insanlar umumiyetle bozulacak ve kendilerine uygun olarak, bozuk kimseler başlarına geçecektir: **«Her bir kabileyi (milleti) o kabilenin münafıkları sevk ve idare etmedikçe kıyamet kopmaz»**[184].

17. FİTNEDE GENÇLER ROL OYNAR

Yukarıda kaydedilen bir hadiste, en azından bir kısım mühim fitnelerde, tecrübesiz ve kıt düşünceli gençlerin birinci derecede rol oynayacağı, bunların herkesçe makbul ve müsellem olan güzel sözler, âyet ve hadis-

---

[179] Bkz: Mubârekfûrî, a.g.e., 6, 452.
[180] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî (şerhte) 16, 121.
[181] Müslim, Fiten 116.
[182] İbnu Mâce, Fiten 25.
[183] Bkz: (Ebû Dâvud, Fiten 1; Azîmâbâdî, a.g.e., 11, 310; Mişkât 3, 10).
[184] Deylemî, a.g.e., 2, 293/a.

ten alınma parlak düsturlarla ortaya çıkacakları, ancak sözleriyle amellerinin bir ilgisi olmayacağı belirtilmişti.

Daha başka hadislerde de, içtimaî ve siyasî hayatta gençlerin birinci plânda yer aldıkları devirlerde fitne ve fesadın, emr-i bi'l-ma'rûf gibi şartlara göre farz-ı ayn sayılacak kadar değer kazanmış, son derece mühim bir vazifenin «terkini gerektirecek»[185], defalarca yasaklanmış olan[186] «ölümü istemek»i meşru kılacak kadar[187] ileri ölçülere varacağı ifade edilmekte, «ümerâ çocuklardan olduğu müddetçe yer yüzünden lanetin kalkmayacağı» belirtilmektedir[188]. Bu manayı te'yid eden şu hadis de ziyadesiyle manidardır:

«Kıyamet alâmetlerinden biri de ilmin gençler nezdinde aranmasıdır»[189]. Şu rivayet de Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) bu mevzûdaki mühim uyarı ve tenbihlerinden biridir: «Hz. Peygamber bir defasında çocukların emirliğinden Allah'a sığınırım» der. Yanındakiler: «Çocukların emirliği de nedir?» diye sorarlar. Şu cevâbı verir: «Onlara itaat etseniz (dininizde) helak olursunuz? Şayet isyan etseniz sizi (dünyanızı) helak ederler, ya malınızı, ya canınızı, ya da her ikisini almak suretiyle»[190].

Bizzat Buhârî'de gelen bir rivayette, ümmet-i Muhammed'in helakının, Kureyş kabilesinden emirliğe geçecek çocuklar (gençler) yüzünden geleceği belirtilmiştir[191]. Şârihler aynıyla vâki olduğunu misallerle te'yid ederler[192].

18. KATL (ÖLDÜRME) VAK'ALARI ARTAR

Bidayette de belirttiğimiz üzere, fitnede, artacağı belirtilen «herç» ölüm demekti. Şu hâlde fitnelerin en bariz vasıflarından biri öldürme vak'alarının artmasıdır. Fitne sırasında kardeş kardeşi öldürecek demektir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Müslümanların bu davranışlara düşmemeleri için, fitnenin bilhassa bu yönüne fazlaca dikkat çekmiştir. İleriki birçok bahislerde görüleceği üzere, fitneye karışmamayı ısrarla tavsiye edişten maksat, haksız yere kan dökme amellerinden korunmayı sağlamaktır, **«... Zira kişi müslüman cephesinde olduğu hâlde, kardeşinin malını yer, kanını döker ve Rabbi'ne isyan eder, halıkını inkâr eder ve kendisine cehennem şart olur»[193].**

[185] İbnu Mâce, Fiten 21.
[186] Buhârî, Daavât 29-30; Nesâî, Cenâiz 2; Müslim, Zikr 12.
[187] Heysemi, a.g.e., 5, 245.
[188] Müsned 3, 429.
[189] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî l, 152.
[190] a.g.e., 16, 116.
[191] Buhârî, Fiten 3.
[192] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 116.
[193] İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 266-67.

Fitnede, haksız yere katl vak'alarının, kardeşin kardeşi öldürme hâdiselerinin çokça artacağını ifade eden hadisler çoktur. Bir kısmını başka vesilelerle zikre bırakarak, burada, Ebû Zer'den gelen uzunca bir rivayetin bir parçasını vermekle yetineceğiz: Bir gün Ebû Zerri'I-Gıfâri'ye Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şunu söyler: «Ey Ebâ **Zerr, haberin ola, ölüm insanlara öylesine çok gelecek ki, kabirler hizmetçi ve köleler tarafından inşa edilecek»[194].**

19. TEŞKİLÂTLAR ADINA ÖLDÜRME

Fitneyi tasvir zımnında ifade edilen en enteresan hadislerden biri şudur: "**Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, insanlar öyle bir devir yaşayacaklar ki, katil niçin öldürdüğünü, maktul niçin öldürüldüğünü bilmeyecek». Bu nasıl olacak? diye sorulduğu zaman Hz. Peygamber şu açıklamayı yapar «İşte bu *herç*'tir. (Buna bulaştıktan sonra) ölen de, öldüren de ateştedir»[195].**

Biz bu hadisi, *fitne üzerine söylenen en enteresan hadislerden biri* olarak tavsif ettik. Çünkü, bilhassa memleketimizin yaşamış bulunduğu durumu tasvir etmektedir. Bir takım gizli teşkilâtlar tarafından yürütülen anarşik hâdiselerde kullanılan şahıslar, kendilerine verilen vazifeyi yapmak zorundadır, sebebini, niçinini soramaz. Meselâ halkı yıldırmayı hedef alan birçok vak'alarda, gelişigüzel kalabalık üzerine, otobüs durağında bekleyenlere yaylım ateşi açılmaktan çekinilmemiştir.

Teşkilâtlar adına işlenen ve para mukabili adam öldüren klâsik tipteki kiralık katillerden daha gayesiz katiller tarafından sahneye konan bu cinayetleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): «Öldüren niçin öldürdüğünü, ölen niçin öldüğünü bilmez» şeklinde ifade etmiştir.

Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadiste, hassaten teşkilâtlarca tertiplenen anarşik cinayetleri tasvir ettiğini te'yid etmek için bu çeşit cinayetleri tahlil eden bir Batılının şu satırlarına göz atalım: **«Anarşik cinayet, siyasî cinayetlerden farklıdır. Kurbanın katil nazarında gerçekten suçlu olması mühim değildir. Hatta kurban suçsuz olduğu nispette anarşik cinayetin daha mükemmel olduğu söylenebilir. Nitekim bu cinayetlerde mühim olan, tedhiş vasıtasıyla halk üzerinde yılgınlık hâsıl etmektir. Kurban edilen kimsenin mevki-i içtimaisi yüksek olduğu nispette bu gayeye daha iyi ulaşılır. Zâten tedhişçiler, içtimaî bünyede gedik açabilmek için başa vurmak gereğine inanırlar ...»[196].**

20. EMNİYET VE GÜVEN KALMAZ

[194] İbnu Mâce, Fiten 10.
[195] Müslim, Fiten 55-56.
[196] Arvon, L'Anarchisme, p. 105.

Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) mükerrer hadislerinde, fitne (anarşi) devrinde emniyetin kalkacağı, kimsenin kimseye itimat edemeyeceği, emin kimselerle hâin kimselerin tefrik edilemeyeceği vs. belirtilir. Bu hususla alâkalı olarak Abdullah İbnu Amr'den gelen bir rivayette, fitnenin çıkacağı devre **«(insanlar arasında emin ve güvenilir kimselerle hâin kimseler, Sâlihlerle fâcirler birbirinden tefrik edilemeyecek kadar[197]) insanların ahde vefâlarını bozduğu, itimadın kalktığı zaman ...»** olarak tasvir edilir[198].

Bir başka rivayette, fitneden haber veren Resûlullah'a (aleyhissalâtu vesselâm) İbnu Mes'ûd sorar: **«Ey Allah'ın Resûlü, bu fitne ne zaman gelecek?»**

- Bu, Herc (insanların birbirini kırdığı) devirdir.

- Bu kırım devri ne zaman gelir?

- Bu, kişinin arkadaşına bile itimat edemediği zamandır[199].

İbnu Mes'ûd bu hadisi Vâbısa'ya, anlatırken, Vâbısa da İbnu Mes'ûd'a **eyyâmu'l-herc'in** (kırım zamanının) ne vakit geleceğini sorar. O da muallliminden aldığını belirttiği cevâbı tekrar eder: **«Kişinin arkadaşlarına bile itimat edemeyeceği zaman»[200].**

Bir başka rivayette, cemiyet fertlerinin, maruz kaldıkları içtimaî bozukluklar sonunda, dinin **«ahitlerinizi tutun»** [201], **«Verdiğiniz sözlerde durun», «yalan söylemeyin»**[202] gibi emirlerini unutarak itimat edilmez davranışlara düşecekleri belirtilir: «Sen, ahitlerini bozan, güvenirliklerini kaybeden mübtezel (ayak takımı) insanların arasında kaldığın zaman ne yapacaksın? O insanlar düzenleri bozulmuş (biri diğerine benzemeyen, her biri her an değişen, ahitlerini bozan, itimat ve emniyetleri suistimal eden[203]) kimselerdir.» Hz. Peygamber (aleyhisselâm) bu açıklamadan sonra parmaklarını birbirine geçirerek: «İşte böylesine karışık» der[204].

21. ÖLÜM ARANIR

Büyük fitnenin hususiyetlerinden biri de ölümü aratmasıdır. Yukarıda söylediğimiz gibi fitne, içtimaî hastalıkların artması sonucu kargaşanın fiile geçmesidir, her çeşit dinî ahlâkın, aklî ve vicdanî prensiplerin mağlûp ve mahkûr edilip hissiyatın, içgüdülerin, beşeriyetin kemâli için dâima baskı altında tutulması gereken hevâyı nefsin hâkim olmasıdır. Mal

[197] Münâvi, a.g.e., l, 353.
[198] Ebû Dâvud, Melâhim 17.
[199] İbnu Kesîr, Fiten 1, 40.
[200] Ebû Dâvud, Fiten 2.
[201] Nahl 16/91; İsrâ 17/34.
[202] Tirmizî, Birr 26, 46; İbnu Mâce, Mukaddime 7; Müsned 2, 352.
[203] Kârî, Mirkât 5, 146.
[204] Mişkât 3, 9.

ve can emniyetini kaldırıp, katl, hırsızlık ve soygunları artırmaya müncer olan iktisadî ve içtimaî bozuklukların böylesine artması, hayâtın da manasını kaybettirecektir. Böyle bir ortamda, ölenlere gıpta edilmesi mûcib-i hayret olmamalıdır. Buhârî ve diğer kaynakların kaydettikleri bir rivayette (Resûlullah (aleyhisselâm) bu durumu şöyle ifade eder: «Bir insan, ölmüş bir kimsenin kabrine uğrayınca: «Bunun yerinde keşke ben olsaydım» diye temenni etmedikçe kıyamet kopmaz»[205].

Müslim ve İbnu Mâce'den gelen bir rivayette, bu temenninin dindarlık sebebiyle olmayıp, maruz kalınan belâlar, çekilen sıkıntılar sebebiyle olduğu tasrih edilir"[206]. Daha başka rivayetlerde insanların, sabredilmesi, elde ateş tutmak kadar zor olan musibet dolu devirler yaşayacakları belirtilir[207].

Bir başka rivayette, ölümü arattıran bu fitnenin maddî imkânların darlığı ile bir alâkasının bulunmadığı, bilakis zenginlik sebebiyle arattığı, hatta bu yüzden insanların fakirliği temenni bile edecekleri tasrih edilir. Daha çok zengin başların derde düşmeye başladığı günümüz ahvâline oldukça yakınlık arz etmesi sebebiyle hadisi aynen kaydediyoruz:

«Siz öyle bir zaman göreceksiniz ki, o vakit kişi, nasipçe (malca) hafif olmaya gıpta eder, tıpkı şimdi sizin mal ve evlât çokluğuna gıpta ettiğiniz gibi. O kadar ki, biriniz kardeşinin mezarına uğrar da, hayvanın yerde yuvarlanması gibi yuvarlanarak: «Keşke senin yerinde ben olsaydım» der. Bu davranışı (Hz. Yûsuf gibi bir an evvel) Allah'a kavuşmak arzusuyla veya Önceden işlediği iyi ameller sebebiyle değil, maruz kaldığı belâlar sebebiyledir»[208].

22. GANİMET (DEVLET MALI) HELÂL ADDEDİLİR

«Devletin malı deniz, yemeyen domuz» diyerek devlet malını çeşitli yollardan yağmalamayı helâl addeden fasıklarla, «burası dâr-ı harptir, dâr-ı harpte zekât verilmez» diyerek başta vergi kaçakçılığı olmak üzere çeşitli haramları helâl addeden, cahillerin hâlini beyân etmeye de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ehemmiyet vermiş, bu durumun âhir zaman fitnesinin alâmetlerinden birini teşkil ettiğini belirtmiştir. Hz. Ali'den gelen rivayete göre, -Kıyamet ne zaman?» diye soran bir kimseye, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cevaben kıyamet alâmetlerini sayarken: «... Emânet ganimet sayıldığı, sadaka (yâni zekât ve vergi) bir yük addedildiği ... zaman» demiştir[209]. Aynı fikre, Ebu Hureyre'den gelen ve ilerde[210] tam olarak kay-

---

[205] Buhârî, Fiten 22; Müslim, Fiten 53.
[206] Müslim, Fiten 54; İbnu Mâce, Fiten 24, 4037. H.
[207] Tirmizî, Fiten, 73.
[208] Heysemî, a.g.e., 7, 282.
[209] İbnu Kesîr, Fiten 1, 21.
[210] Bkz: s. 93.

dedeceğimiz «rîhu'l-hamrâ (kızıl rüzgâr)» hadisinde de yer verilerek: - Emânet ganimet addedilince, zekât ise (dinî bir borç değil, zorla alınan) bir ceza telâkki edildiği zaman ... kızıl rüzgârı bekleyin»[211] buyrulmuştur.

Bazı rivayetlerde, kıyametten önce gelecek bir fitnenin girmeyeceği evin kalmayacağı, istisnasız her eve gireceği ifade edilir: Abdullah İbnu Amr tarafından rivayet edilen bir hadiste kıyamet alâmetleri bir ipe dizilmiş bulunan boncukların, ipin kırılmasıyla birbirini takip etmesi gibi, peş peşe gelecekleri ifade edilir[212]. İşte birbirini takip edecek bu alâmetlerden altı tanesi tâdât edilir. Bunlardan birinin «Bilâ istisna her Arab'ın evine girecek olan fitne» olduğu belirtilir[213]. Hadisin Müsned'de gelen iki vechinden birinde: «Sizden her bir kimsenin evine»[214] şeklinde, diğerinde «Her bir yün ve toprak eve»[215] şeklinde ifade edilerek bu hususta şehir ve köy farkının da kalmayacağı belirtilmiştir.

[211] Tirmizî, Fiten 37.
[212] Müsned 2, 219.
[213] Buhârî, Cizye 15.
[214] Müsned 2, 174.
[215] Müsned 6, 27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİTNENİN SEBEBLERİ - ÇARELERİ

“İnsanların elleriyle işledikleri şeyler yüzünden karada ve denizde fesad çıkar, Allah da belki dönerler diye yaptıklarının bir kısmını böylece kendilerine tattırır.”

Âyet-i Kerime

A. FİTNEYİ ÇIKARAN SEBEPLER

Bu bahiste, dinî nassların ifadelerine dayanarak içtimaî buhranların sebeplerini belirtmeye çalışacağız. Ancak, esas meselelerin açıklanmasına geçmeden önce, bu bahsin ehemmiyetini ve bu bahsin işlenmesinde niçin bu tarzı tercih ettiğimizi belirtmek maksadıyla, ilk nazarda sadet dışı sayılabilecek bir açıklama ile bir iki noktaya temas edeceğiz.

TEDAVİDE ÜÇ ESAS: Bir hastayı, kısa yoldan kesin tedaviye götürmede üç ana esas vardır: Teşhis, ilâç ve tarz. Açıklayalım:

Bir hastalığın tedavisinde, en mühim ve birinci faktörün isabetli bir teşhis olduğunu kabul etmeyen yoktur. Hayatta muvaffak olmuş bir doktor, teşhisinde isabet nisbeti yüksek olan doktordur. Her teşhisinde isabet eden doktor, başarının zirvesine ulaşmış demektir. Eğer teşhis isabetli olmuşsa ve hasta teşhisin isabetliliğinde ikna edilmişse, tespit edilen hastalığa direk şifâ verecek olan ilâç, piyasada bulunmasa bile, zararlı olduğu açık olan şeylerden perhiz suretiyle de tedavi yolunda isabetli adımlar atılabilir. Aksi hâlde şifâbahş olup olmadığı hususunda tereddüt edilen ilâçlarla arkası gelmeyen, bitip tükenmeyen denemelere girişilebileceği gibi, şifa verecek zannıyla, derdi daha da artıracak olan zararlı ilâçları kullanmak gibi çok daha tehlikeli maceralara da düşülebilir.

Şu hâlde, hastalığımızın tedavisinde kilit noktayı «isabetli bir teşhis» teşkil etmektedir, şifâbahş olan, tedavi gücü kuvvetli olan ilâcın varlığı değil.

Teşhisin ehemmiyetini böylece tespit ve teslim ettikten sonra, tedavide ikinci mühim hususu, «tesirli bir ilâç»ın teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Müessiriyeti tecrübelerle sâbitleşmiş bir ilâçla ne kadar zamanda, hangi safhalardan geçilerek neticeye varılacağı bellidir, kesindir. İlâcın yokluğu hâlinde, zararlı şeylerden sakınmak ve perhiz yapmak suretiyle tedavi, hastalığın ilerlemesini önlemede müessir olsa da, neticeyi almada yolu uzatır, müddeti geciktirir, araya başka hastalıkların girmesine de yol açabilir. Öyle ise, isabetli teşhisi tamamlamak üzere, müessir ilâca da ihtiyâcımız vardır. Ama iş bunlarla da bitmiyor, bunları tamamlayan üçüncü bir şeye daha muhtacız.

Bu üçüncü şeyi, yukarıda, kısaca tarz diye ifade etmiştik. Bundan maksat, ilâcın kullanılış şeklidir. Yâni ilâç, teşhisi koyan doktorun tavsiyesine uygun olarak kullanılmalıdır, ilâcın gerçekten şifâbahş olması buna bağlıdır, isabetli bir teşhis sonunda uygun görülen müessir bir ilâç, belirtilen dozajda, emredilen şekilde alınmaz, «tıbbî tarz»a mürâat edilmez, doktorun isteklerine uyulmazsa, bütün emekler boşa, bütün ümitler havaya gider.

Şu hâlde, hastalığın tedavisinde teşhis, ilâç ve tarz birbirini tamamlayan üç temel umdedir. Bunlardan birini ihmâl etmek mümkün değildir.

Fitne De İçtimaî Bir Hastalıktır: Fitne ve anarşi ile köklü bir mücâdelede en müessir yol, yukarıda belirttiğimiz gibi, fitnenin bilhassa sebepleri hakkında geliştirilecek telâkki, konacak teşhistir. Teklif edilecek çâre ve tedbirlerdeki isabet, tedbirlerin uygulanmasında takip edilecek metot hep buna bağlıdır. Bedenî hastalıkta doğru veya yanlış teşhislerin neticeleri ne ise, içtimaî hastalıklar mevzuunda da durum aynıdır.

Sebepleri Tesbit Zorluğu: Şunu hemen kabul edelim ki içtimaî hastalıklar hakkında isabetli teşhis öbür hastalıkların teşhisinden daha zordur. Zira burada muayenede kullanılacak her çeşit vâsıta ve aletler beşeridir, sübjektiftir. Bu işe tevessül edecek içtimaî doktorun hazâkatındaki yeterlilik bilfarz teslim edilecek olsa bile, bîtaraflığı hususunda herkes ikna edilemez. Zira her insanın hâdisâta bakmada yaşadığı muhitin, ferdî formasyon ve kültürünün, hayat görüşü ve inançlarının ona taktığı bir gözlük vardır. Hâdisâtı, bu gözlüğün gerisinden, onun tanıdığı imkân, eşyaya verdiği renk çerçevesinde görebilir.

Şu hâlde, içtimaî hâdiseler hakkında teşhiste bulunacak kimsenin, tatminkâr olabilmesi için, içtimaî bünyeye hâkim kanunlardan haberdâr, peşin hükümlerden uzak, günün siyasî hizipleşmelerinin mümkün mertebe dışında ve bitaraf, ilmî görüşünü beyanda hiçbir hâkim gücü memnun etmeyi düşünmeyecek kadar hak âşığı ve cesur olması gerekir.

Bu meselede âlimin korkağı ile cahilin cesuru arasında fark yoktur.

İsabetli bir teşhise engel olacak ikinci mühim bir âmil hâricidir, içtimaîdir. En iyi vasıfları nefsinde cem etmiş «içtimaî bir doktor» un varlığını bilfarz kabul etsek bile, bu hârici âmil ve içtimaî baskılar sebebiyle hakiki teşhis bütün çıplaklığı ile yine de ortaya konamaz.

Zira içtimaî hastalıklar üzerine konulacak gerçek bir teşhis, dünyanın neresinde olursa olsun, hangi devrinde bulunursa bulunsun, mevcut iktidarın ve cemiyet hâdiselerine yön vermekle muvazzaf gizli-açık hâkim güçlerin, cemiyetin müesseselerine renk ve istikamet vermeye çalışan resmi temel felsefe ve ana prensiplerin isabetlilik, başarılılık derecesinin ifadesi olacaktır. «Bu buhranların sebebi, böylesi icraatın neticesidir» dendiği zaman rahatsız olacakların, gayr-ı memnun kalacakların, çileden çıkacakların tepkilerine, maddi ve manevî yüklenmelerine sebep olacaktır.

Siyasetçiler,

Yarı aydınlar,

Mütefelsifler,

Efkâr-ı umûmiye yapıcıları,

Çeşitli menfaat şebekeleri,

Gizli - açık zinde güçler,

Fikir babaları,

....

vs. hep birden kazan kaldıracaklar, itiraz edecekler.

Bütün bu zümreler, ortaya konacak hakiki bir teşhis karşısında, her biri ayrı bir ses vermekle beraber, neticede kulağın istediği ahengi bütünleyen bir orkestranın muhtelif enstrümanları, çalgı aletleri gibi ayrı ayrı tonlarda, ayrı ayrı üslûplarla aynı notayı çalacaklar, aynı yaygarayı basacaklardır: «... elden gidiyor.» Burada elden giden kelime, zamana zemine göre, değişir. Fakat aslında elden giden şey, yanlış hesaplar, hasis menfaatler, milletin aleyhine devamı istenen düzenler, dolaplardır; kendinden başkasını düşünmeyenlerin, bugünden ötesini hesâp edemeyenlerin huzurudur, keyfidir; dışardan emir alanların çıkarlarıdır, hasis, karanlık, kirli menfaatleridir. Tıpkı, Osmanlıların son zamanlarında, devleti kurtarma gayesiyle bir kısım teceddüt hareketlerine girişen Padişahların icraatlarına «Şeriat elden gider ...»[216] sloganıyla karşı koyup isyan edenler gibi. Aslında bunlar şeriatı yaşayan, samimiyetle onu isteyen kimseler değil, «muhâfaza-i menfaat kaydını her türlü mukaddes ve mübeccel rabıtalara tercih eden» süfelâdan başkası değildi[217].

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) da irşad vazifesine başladığı zaman devrinin Arap cemiyetindeki aşağılıklara, sapıklıklara, bâtıllara teşhisini koyduğu zaman kimler karşı koymamıştı ki:

Başta Ebû Leheb bütün tüccarlar karşı idi,

Başta Ebû Cehl bütün Dâru'n-Nedve azaları, şehri idare eden kimseler karşı idi.

Başta Nadr İbnu'l-Hâris olmak üzere bütün şâirler, edipler karşı idi.

Başta Übey İbnu Halef olmak üzere bütün eşraf karşı idi.

Başta Ebû Süfyân, Hâlid İbnu Velîd olmak üzere bütün liderler, askerler karşı idi.

Kısaca bidayette birkaç yakını ile bir kısım köle ve fakirden başka herkes karşı idi. Yâni ilk taraftarları, büyük ekseriyetiyle mevcut nizâmın zulmüne uğramış, feleğin sillesini yemiş, kaybedecek maddî-manevî hiçbir şeyi olmayan kimselerdi, bîçârelerdi.

Hz. İsa'ya ilk inananlar da zengin ve hâkim zümrelerden değil idi. Onlar da köle, fakir, bîçâre kimselerdi. Bütün büyük dinlerin başarısı hak âşıklarının ve ezilmiş zümrelerin zâlim ve hâkimlere karşı elde ettiği başarılardır.

---

[216] Kutay, Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücâdeleleri Târihi, 3, 1995.

[217] a.g.e., 3, 1980.

Sözü daha fazla uzatmadan şunu söylemek istiyoruz: Anarşi ve fitnenin asıl sebebi hususunda konacak hakiki bir teşhise ne kadar muhtaç isek, bu işte yenilmesi zor müşkilâtlarla da karşılaşacağız. Bunun zorluğu tek kaynaktan, tek sebepten ileri gelmiyor, pek çok cihetlerden neş'et ediyor. Bu sebeple biz burada, cemiyetimizi bu devirde kasıp kavuran, birçok insanımızın hayâtına mâl olan anarşinin sebepleri üzerine direk inerek, haddimizi tecâvüz etmekten, kısır polemiklere girmekten ziyade Hz. Peygamberin tebligatında gelmiş bulunan bir kısım talimatı serd etmeye çalışacağız.

En İsabetli Teşhis: Biz, her çeşit polemik, sağa sola çekiştirmeler, siyasî yakıştırmalardan uzak ve hakikat-ı hâle mutabık olan en geçerli teşhisin, en rahat ifade edilecek teşhisin dinî açıdan yapılacak, Kur'ân ve Hadis'in nasslarına dayanılarak yapılacak teşhis olduğuna inanıyoruz. Bütün müminler, Allah'ın bir, Hz.Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselam) O'nun kulu ve elçisi olduğuna samimiyetle inanan bütün insanlar da buna inanır.

Bu teşhis, temele, sebeplerin sebebine inen, insan fıtratına, cemiyet bünyesine hâkim kanunlara atıflar yapan bir teşhistir.

Bu teşhis, politik peşin hükümlerle, günlük moda fikirlerle, ideolojik garaz ve saplantılarla bulandırılan, parazitlenen, istikameti çarpıtılan bir teşhis olmayacaktır.

Bu teşhis, insan fıtratını yaratan, heyet-i içtimaiyede hâkim kanunları vazeden Fâtır-ı Hakim, Rabbü'l-Âlemîn adına konuşmuş olan ve eliyle mübarek dudaklarını göstererek «Buradan haktan başka bir söz çıkmaz» diyen[218] ve doğruluğu 1400 yıllık tarihî hâdiselerle tasdik edilmiş bulunan Hz. Muhammed tarafından yapılan bir teşhistir.

Bu teşhis doğrudur, çünkü O (aleyhissalâtu vesselam) kendi hevasından konuşmuyor, kendisine vahy edileni söylüyor[219].

Bu teşhis doğrudur, çünkü O (aleyhissalâtu vesselam), Yaratıcı adına, «Hiç, yaratan yarattığını bilmez mi?»[220] diyen Halik adına, Hâlik-ı Kâinat, Hâlik-ı Beşer nâmına, insanlara, onların şah damarlarından daha yakın olan[221], kişi ile kalbi arasına giren[222] ve insanların ruhlarını iki parmağı arasında tutup istediği gibi oynatan[223] Cenâb-ı Hak adına, Allah adına, konuşuyor.

[218] Ebû Dâvud, İlm 3, 3646. H.
[219] Necm 53/3.
[220] Mülk 67/14.
[221] Kâf 50/16.
[222] Enfâl 8/24.
[223] İbnu Mâce, Dua 2.

DİNÎ AÇIDAN, İÇTİMAÎ HÂDİSELERİN ANA VASIFLARI

İçtimaî hâdiselerin sebeplerine inen yorumlar - yukarıda da temas edildiği üzere - büyük kısmıyla sübjektiviteye dayandığı için, yorumu yapan şahıstan şahısa ciddî farklar arz edebilir. Bu sebeple dinî açıdan, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) tarafından dile getirilen tavsiflerin maddeci açıdan yapılan değerlendirmelere nazaran farklılıklar arz etmesinden normal bir şey yoktur.

Biz burada, okuyucuyu, dinî nokta-i nazarın husûsiyetleri ile alâkalı teferruatta boğmaktan çok, iki mühim noktayı belirtmeye çalışacağız. Köklü tedbir bulma gayretlerinde, her bir içtimaî hâdisenin izahında bu iki prensibin benimsenmesi daha isabetli kararlara varmada yardımcı olacak, aldanmaları, palyatif (oyalayıcı) çârelerle zaman kaybını ve boş oyalanmaları önleyecektir. Bu iki prensip şudur:

1- İçtimaî hâdiselerin sebepleri günlük değildir. En az 40 - 60 yıl gerilerde aranmalıdır.

2- İçtimaî felâketlerin hakiki sebepleri evvelemirde dâhilidir, hârici değil. Şimdi bunları kısaca izah edelim:

I- Fitnenin Kökü Geçmişdedir: Müteakip açıklamalarla vuzuha kavuşacağı üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam), cemiyette yaygınlaşacak bir kısım münkerlerin (yâni akıl ve şeriata uymayan şeylerin) belli bazı fitnelere sebep olacağını ısrarla, tekrarla söylemiştir. Bu düşünce ister istemez her akl-ı selim sahibine, cemiyette görülecek bir bozukluğun (fitnenin) sebebini gerilerde arama zaruretini ilhanı edecektir. Böyle bir sebep arama durumunda ne kadar gerilere gitmemiz gereği hususunda tatminkâr bir izahı bize İbnu Haldun, bizzat Kur'ân-ı Kerîm'e dayanarak yapmaktadır.

Ona göre, cemiyetin tamâmını ilgilendiren, mevziilik vasfını taşımayan, bütün cemiyeti sarmış bulunan içtimaî bozuklukların sebebini yarım asır geride yâni bir neslin ömrü sayılan 40-60 yıllık bir mazide aramak gerekecektir.

Bu müddet, iyi bir cemiyette kötü bir neslin, kötü bir cemiyette de iyi bir neslin yetişme müddetidir.

İbnu Haldun, Hz. Musa liderliğinde Mısır'dan kaçan İsrail Oğullarının, Sina'ya geldikleri zaman, Hz. Musa tarafından yapılan yerli kavimlerle savaşma teklifini: «Ey Musa, o zâlimler orada iken biz, hiç bir zaman oraya giremeyiz. Artık Sen ve Rabbin beraber gidin de ikiniz harb edin, biz mutlaka burada otururucularız» diyerek reddetmeleri üzerine Kur'ân'da beyân edilen 40 yıl çölde dolaşma cezasına çarptırılmalarını[224] böyle izah eder: «Allah onları başıboş, oldukları yerde dönüp durmakla cezalandırdı. Mısırla Şam arasındaki çölde kırk yıl dolaştılar. Bu esnada ne bir medenî beldeye (ümrana) ,

[224] Mâide 5/24.

ne de bir şehre uğradılar. Kur'ân'ın anlattığı üzere, Şam bölgesinde yaşayan Amalika ve Mısırda yaşayan Kıbtîlerin kabalık ve sertliğinden dolayı başka insanlarla da karşılaşmadılar. Bu şaşkın dolaşmanın hikmeti ve maksadı, uzun müddet Mısır'da zillet, zulüm ve eziklik içinde yaşadığı için hamiyeti gitmiş, tezellül ve meskenet kendine huy hâline gelmiş olan eski neslin yok olup onun yerine çölün hür havasında yetişen, tahakküm ve kahr çekmemiş, izzet-i nefs ve hamiyet sahibi yeni bir nesil yetişmesidir. Bundan anlarsın ki, kırk yıl, bir neslin gidip, yeni bir neslin gelmesi için zarûri olan asgari müddettir»[225].

2- Fitnenin Gerçek Sebebi Dahilidir: Ele aldığımız mevzuun can alıcı, belki de birçokları için en çarpıcı noktalarından biri budur. Zira, günümüzde anarşinin sebepleri deyince umûmiyetle vurgulanan bir husus onun dış kaynaklı olduğudur. Resmî, yarı resmî ve gayr-ı resmî, her çeşit muhitlerden yapılan açıklamalarda bu husus ifade edilmektedir: «Anarşinin sebebi hâricidir, anarşi dış kaynaklıdır.»

Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselam) beyanlarında fitne ve fesadın sebepleri hep dâhilde, İslâm cemiyetinde, Müslümanların yaşayışlarında, dinin emirlerine bağlılık durumlarında gösterilir. İlerdeki bahislerde rivayetlerle gösterileceği üzere Allah'a iman, âhiretteki mesuliyet duygusu kalplere iyice girdiği, kişiler sevdiklerini Allah için sevdikleri, sevmediklerini de Allah için sevmedikleri, birbirlerine minnet etmeksizin yardımlaşmada bulundukları, fakirlere himaye elini uzattıkları, aralarındaki meseleleri Allah ve Resûlüne havale edip, adaletle, onların beyân ettikleri düsturlarla hallettikleri, haksızlık, zulüm ve kayırmalara yer vermedikleri, devlet işlerinde memûr istihdam edilirken liyâkata ehemmiyet verdikleri, ilme, ilmin yaygınlaşmasına dikkat ettikleri vs. takdirde anarşinin olmayacağı belirtilir.

Fitne ve fesadı davet eden âmillerden biri olarak ısrarla devlet reisi (İmam) ve âlimler üzerinde durulur. Bozulmanın buralardan başlayacağı belirtilir.

Şu hâlde bu çeşit ifadeler göz önüne alınınca, inananlar açısından, günümüzdeki anarşinin kaynağını öncelikle dışa bağlama, iç sebeplere atıfta bulunmadan sadece dışta arama gayretlerini bir hata, bir eksiklik olarak değerlendirebiliriz. Bu basit bir yorum hatasından öte, meselenin halledilme ümidini tamamen ortadan kaldırmaya, çözüm imkân ve yollarını tamamen ters istikametlerde aratmaya, karanlığa kurşun sıkarcasına, hedefsiz maceralara atılmaya sebebiyet verecek büyük bir hatadır, bir dalâlettir.

Harici Âmiller de Dahili Sebebe Dayanır

[225] İbnu Haldun, Mukaddime s. 141-142.

Fitne ve anarşinin sebebi dâhilidir derken hâricin rolünü inkâr ettiğimiz manası çıkarılmamalıdır. Şüphesiz anarşinin dıştan da tahrik edicileri, plânlayıp yön vericileri vardır, maddî - manevi destekçileri vardır. Ancak dâhilde milli birlik kuvvetli tutulur, yeni nesiller, vatan sevgisi, insan saygısı, başkalarının malına, canına, düşüncesine hürmet duygusu üzerine kuvvetli ve köklü bir şekilde yetiştirilirse dış düşmanlar anarşi çıkarmak için parmak atacak delik bulamazlar.

Şu hâlde kesin bir ifade ile diyebiliriz ki, bugün resmen tespit ve tekrarla ifade edilen, dış tahriklere zemin hazırlayan kendimiziz ve yeni yetişen nesilleri ihmâlimizdir.

Bu meseleye temas ederken, Cezayirli İslâm mütefekkiri Mâlik bin Nebi'yi hatırlamamak mümkün mü? Müslümanların içine düştüğü ruh hâlinden bağrı yanık olan merhum mütefekkir, yazılarında sık sık esarete, geriliğe düşme gibi içtimaî vak'aların günâhını hep esarete veya geriliğe düşende aramak gerektiğini ifade etmiştir. Onun ifadesine göre bir millet sömürülebilir *(kolonizabilite)* olmadan bir başka millet onu sömüremez. Sömürge hâdisesini davet eden şey, sömürülebilir hâle düşmektir. Bu maksatla serdettiği tahlillerden birini şöyle neticelendirir:

«Böylece, İslâm dünyasının terakkisini frenleyen farklı sebepleri tasnif etmeyi denemek istesek, onun hızını asgaride tutan, kargaşa, zaaf ve neticede hayâta düzensizlik tohumları saçan âmillerin başlıcalarının dahili olduğunu ve bunların da «sömürülebilir olmak»tan neş'et ettiğini görürüz»[226].

Gerek ferdî ve gerek içtimaî plânda içine düştüğümüz fenalıkların -ki bu cehalet olabilir, fakirlik olabilir, tembellik, anarşi veya herhangi bir ahlâki düşüklük olabilir- sebebini dışarıda aradığımız müddetçe kendimizi atâlete, uyuşukluğa ve hâdisâtın önünde rüzgâra kapılan yaprak misâli sürünmeye, sağa sola çarpılmaya terk etmeye mahkûm ederiz. Böylesine bir teşhis çâreye götürecek yolların en bozuğu, en çıkmazıdır. Çünkü ferdî gücümüzü, hârici şartların azamet ve kesreti karşısında, daha da cüce, daha da hiç hissederiz. Aşılması çok meşkûk engellere çarpıp parçalanmaktan ise eyyamcılığı, günlük huzurun, şahsi menfaatlerin haleldar olmaması için kimseyi ürkütmemeyi tercih ederiz.

Halbuki memnun olunmayan, şikâyet edilen fenalıklardan kendimizi sorumlu tutsak, yapılması gereken işlerden bir pay da kendimize ayırsak, kendi kendimiz üzerinde bir takım aksiyonlara girebiliriz. Kendimize, gücümüz dâhilinde bir iş yüklemiş oluruz. Sözgelimi, idaresinde bulunan kimseler tarafından sevilmeyen bir âmir, bu durumu hep muhataplarının fena oluşlarıyla izah ederse, hiç bir zaman sevilmeyecek demektir. Hâlbuki, biraz da kendini itham ederek davranışlarını değiştirip kalbleri kazanması mümkündür.

---

[226] Malik bin Nebi, Vocation De l'İslâm, Seuil, Paris, 1954, p. 85-86.

Sadedinde olduğumuz anarşi meselesi de böyledir. Sebepleri, kendimizde değil de, sadece dışarıda aradığımız müddetçe tedavi yolunda hiç bir müsbet adım atılamayacak demektir. Biz bu meselede önce kendimizi suçlamanın dışarıya karşı da son derece uyanık olmanın gereğine inanıyoruz.

Fitne ve Anarşiyi Kimler Dış Sebebe Bağlıyor?

Bu açıklamalardan sonra şu soruyu sorabiliriz: Mesele, bu kadar açıkken ne sebeple anarşi dış kaynaklı denip, dahilî sebepler üzerinde durulmuyor?

Bu sorunun cevâbı da bir kalemde verilecek bir cevap değildir. Zira bunda çeşitli sebepler rol oynamaktadır. İhanet, cehalet, düşüncesizlik, gaflet vs. hepsinin bu izahta payı vardır. Bunları birkaç kalemde kısa kısa ele alabiliriz:

1- Anarşiyi sadece dış kaynaklara bağlayanların bir kısmını, ihanet kastı taşıyanlar olarak düşünebiliriz. Bunlar, anarşide menfaat arayan, siyasî, ideolojik maddî bir kısım menfaatler elde etmek için anarşiyi vâsıta bilen su-i niyet sahibi kimselerdir. Meseleye köklü çözüm bulunsun istemiyorlar. Efkâr-ı umûmiyeyi, meseleye eğilme durumunda olan kimseleri şaşırtmak, yanlış istikametlere sevk etmek istemektedirler. Bunlar anarşinin tertipçileri ve tahrikçileri, hamileri ve en azından onların işbirlikçileridirler. Bu milletin bölünmesini, devletin yıkılmasını istemektedirler. Bu sebeple,samanlıkta kaybolan iğneyi dışarıda aratıyorlar

2- Bir kısmıda var ki, bu ciddi meseleye izah bulmada kolayı tercih eden, hazır bulduğu fikre sahip çıkan, söyleyeceğinin önünü, sonunu fazla düşünmeyen kimseler olarak karşımıza çıkıyorlar. Birinci gruba mensûp unvanlı dessasların hazırca önlerine sürdüğü lokmaları yutmak, olduğu gibi tekrar etmek bunlar için hem kolaydır, hem de tatminkârdır. Bunların birçoğu mesul makamdadır ve mesuliyetten kaçma, kendilerini temize çıkarmada da bu tarz hareket işe yarayıcıdır: «Ne yapalım, önüne geçememekte haklıyız, bu iş o kadar basit değil, dış kaynaklıdır, beynelmilel buutludur, bizim gücümüzü aşmaktadır» demek isterler. Bunların gayesi, derde deva bulmak değil, beceriksizliklerine efkâr-ı âmme karşısında kılıf bulmaktır.

3- Anarşiyi, içtimaî buhranları dış sebeplerle izah tarzı asrımızın umumî temayülüne de uygundur, İslâm'ın ısrarla üzerinde durduğu, ferdin bütün himmetini kendi nefsine, onun ıslâhına toplama, nefsini tebrie etmeme, temize çıkarmama, her meselede bütün hata ve kusurları kendinde görerek kendinin terbiye ve tathiri için olanca gücüyle çalışma prensibi, Batı menşeli zamanımız prensibine, bencil hâlet-i rûhiyesine aykırıdır. Günümüzde bütün himmetler nefsin hevesâtını tatmin etmeye, maddî ve şehevanî arzuların görülmesine yönelmiştir. Nefiste, kendinde kusur arama diye bir ahlâkî prensip yoktur. İslâm'ın nefsü'l-emmâre dediği hep kötüye çağıran nefis telâkkisi kaybolmuş durumdadır.

Artık hakkın ölçüsü kişidir, kişinin şahsî düşüncesi, arzusu ve hevesâtıdır. Kusurlar nefse ait değildir, başkasınındır, nefis ve «ben» hep haklıdır. Batı'da gelişen ferdiyetçi (individualiste) görüşler bu hâlet-i rûhiyeyi hâkim kılmıştır.

Ortaya çıkan problemlere bu tarz yaklaşım, ferdî meselelerde böyle olduğu gibi, içtimaî meselelerde de böyledir. Dâire büyüdükçe onun kusuru bir dış dâirede aranmaktadır.

Bu hâlet-i ruhiye o kadar umûmi bir hâl aldı ki, kültürümüzün kalıbı durumunda olan binalarımızın plânlarını bile bu düşünce tarzı ile şekillendirdik. Eskiden evine giren bir kimse artık dışla irtibatını keser, huzuru içerde arardı. Bu yüzden pencereler sayıca az, ebatça küçük ve tahta parmaklık ve kafeslerle dışa karşı bir daha perdelenmiş durumda idi. Şimdi ise, pencere sayıca çok, ebadça .geniş, kafesleri mücerreddir, yâni eve giden kimsenin gözü hâlâ dışarıdadır. İçle meşgul değil, huzuru, itmi'nânı dışarıda arıyor. Radyo ve bilhassa televizyon dâhilimizi iyice dışa çevirdi ve dışarıyı tamamen içimize soktu.

Bu hâl elbette düşünce tarzımıza tesir edecek, her şeyi dışta arama prensibini fikri mekanizmamıza gayr-ı şuûrî ve fakat âmir. şekilde hâkim kılacak, yön verecektir[227].

Bugün insanımızın dindarı da, gevşeği de, lâiki de, dinsizi de bu boya ile boyalıdır. Zira hepsi de bu cemiyetin, bu medeniyetin umumî atmosferini teneffüs etmektedir. Birinci gruba girenlerin hâinâne anarşi teşhisleri bunların hepsinde mevcut bu umumî maraza, ruhî teşevvüşe uygun gelmekte, daha rahat hüsn-i kabul görmektedir.

İşte aynı sebeplerle dindarlar da tam bir anarşi içerisindedirler. Aralarında çıkan bir mesele varsa hepsi kendisini yüzde yüz haklı, muhalifini yüzde yüz haksız görüyor. Hepsi kendi din anlayışını gerçek din, başkasının anlayışını sapıklık olarak görüyor. Bu durumdan da ithamlar, tefsikler, tekfirler ve hâdiseler teselsül edip gidiyor.

Şu hâlde anarşi meselesinin üzerine müessir ve köklü bir şekilde gitmek isteniyorsa, yapılacak en mühim şey bugünün insanında gâlip vasıf olan bu durumu şuurla bilip, üzerine hışımla gitmemiz gereken ilk şeyin «kusuru dışta arama prensibi» olduğunu kabul etmektir.

DİN TARAFINDAN BEYÂN EDİLEN SEBEPLER

Fitne ve anarşiyi izahda dinin yukarıda belirtilen iki temel prensibini kavradıktan sonra, bunların açıklanması mâhiyetinde bazı sebeplere geçebiliriz. Şimdiden söyleyebiliriz ki, bu sayılacak olanlar çoğunlukla ferdî mesuliyete,

---

[227] Kültür-Mesken münâsebetleri hakkında daha fazla bilgi için Cihan. Yayınları arasında 3. baskısı neşredilen Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı eserimizin 416-420. sayfalarına bakılsın. (İstanbul-1984)

dahilî sorumluluğa, dinî emirlerin yaşanıp yaşanmamasına müteveccih olmaktadır:

Fitne Kötü Amellerin Neticesidir: Kur'ân-ı Kerîm, mükerrer olarak ve ısrarla, fitne ve fesadın ve bunu müteakip gelen zâlim idarecilerin hep, «İnsanların kendi elleriyle kazandıkları» sebebiyle olduğunu beyân eder. Bir âyet şöyle: «Zâlimlerin bir kısmını, kazandıklarından ötürü, diğer kısmına böylece musallat ederiz»[228]. Râzî'nin de belirttiği üzere âyet, tebaa (halk) zâlim olduğu takdirde, kendileri gibi bir zâlimin başa geçeceğini ifade etmekten başka, -eğer o zâlimden kurtulmak istiyorsanız zulmü önce siz terk edin» manasını da taşımaktadır[229].

Bir diğer âyet, daha da açık bir şekilde insanların, fesadı elleriyle kazandığını ve yaptıklarının neticesi ne imiş tattırmak için belâların geldiğini, bu belâların gidilen kötü yoldan dönüşe bir sebep olabileceğini belirtir: «İnsanların kendi ellerinin kazandığı (ihtiyarlarıyla yaptıkları) şeyler yüzünden karada, denizde fesat belirdi ki, (Allah) yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın. Olur ki, rücû' ederler»[230].

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam), fitnenin dâvetçisi olan «insanların elleriyle kazandıkları» şeyleri, bazen birer birer, bazen da üçlü - beşli hatta onlu gruplar hâlinde sayar. Şu hadis beş çeşit bozukluk ve fitneyi sebepleriyle birlikte ayrı ayrı sayar: «... Beş şey vardır, onlarla imtihan olursanız -ki onlara maruz kalmanızdan Allah'a sığınının- beş çeşit belâya maruz kalırsınız:

1. Bir kavm içerisinde, aleniyet kazanacak derecede fuhuş ilerleyecek olursa orada taun ve daha öncekilerin görmediği ızdıraplar ortaya çıkar.

2. Ölçü ve tartılarda eksiklik (ve hile) yapılırsa mutlaka bunu (iktisâdi bozukluk), kıtlık ve geçim sıkıntısı ve Sultan'ın (devlet idarecilerinin) zulmü takip eder.

3. Mallarının zekâtını vermezlerse gökten yağmur kesilir. Esasen hayvanlar da olmasaydı, bu durumda hiç yağmur yağmazdı.

4. Allah'a ve Resûlüne olan ahitlerini (yâni dini tatbik etme sözü, zira Müslüman demek Allah'ın emirlerine teslim olmuş kişi demektir) bozdukları zaman da Allah kendileri dışındaki bir düşmanı onlara musallat eder. Onlar da ellerinde bulunanların bir kısmını alırlar.

5. İmamları Allah'ın kitabıyla hükmetmezler ve Allah'ın indirdiğini terk ederlerse, Allah kendi içlerinde belâya (dahilî anarşiye) maruz kılar[231].

Anarşinin gerçek sebebini, cemiyette yaygınlaşan içtimaî ahlâksızlıklarla izah etmede âyet ve hadis yalnız değildir. Pek çok lâik kimse

---

[228] En'âm 6/129.
[229] Râzi 13, 194.
[230] Rûm 30/41.
[231] İbnu Mâce, Fiten 22.

de anarşinin tırmanışını, ahlâksızlığın tırmanışı ile paralel görmüştür. Nitekim, en sonda bir nebze temas edeceğimiz 19. asrın sonlarında Avrupa'yı dehşete veren anarşik tırmanışı, o zamanın Fransız devlet adamlarından ve anarşiye karşı müessir tedbirleriyle şöhret kazanan Jean Jaures, «gittikçe artan siyasî - mâlî rezaletlerle» izah etmiştir[232]. Anarşizmin çok faal militan fikir babalarından olan Bakounin bile, her çeşit otoritenin kaldırılarak mutlak hürriyetin yâni anarşinin getirilmesini müdâfaa ederken, içtimaî ahlâksızlıkları öne sürer ve; «ahlâksızlık cemiyetin kokuşmuş bir düzen üzere olmasındandır, öyle ise bu pis düzen temelden yıkılmalıdır, gerçek ahlâka hürriyetle ulaşılır» der[233]. Bu ifadede bile, Batı cemiyetinin bozukluklarına isyanı görmek mümkündür.

Kızıl Rüzgâr Hadisi: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) bazı münferit bozuklukların hâsıl edeceği münferit neticeleri teker teker açıklamakla kalmaz, bu bozuklukların kesretle bir cemiyette aynı zamanda zuhuru hâlinde ortaya çıkacak büyük bir içtimaî bozukluktan da haber verir. Bu bozukluğun dehşet ve şümulüne, tahribatının büyüklüğüne dikkat çekmek için müphem bir tâbir kullanır: «Kızıl rüzgâr (RÎHU'L-HAMRÂ)». Hz. Ali tarafından rivayet edilen hadis aynen şöyle:

«Ümmetim on beş (kötü) şeyi işlerse içlerine «büyük bela»nın inmesi şart olur. Bunlar nelerdir? diye sorulunca da saydı: Ganimet (yâni servet-i milli fakir fukaraya uğramadan zulüm ve haksızlıkla sadece zengin ve mevki sahibi kimseler arasında) tedavül eden bir meta' hâline gelirse, emânet (edilen şeyleri emânet alan kimseler, memûrlar) ganimet (malı yerine tutup yağmalayıp nefislerine helâl) kıldıkları zaman, zekât (ödemeyi ibâdet bilmeyip bir angarya ve) ceza telâkki ettikleri zaman, kişi annesinin hukukuna riâyet etmeyip kadınına itaat ettiği, babasından uzaklaşıp ahbabına yaklaştığı zaman, mescidlerde (rızâ-yı ilâhî gözetmeyen, husûmet, alış-veriş, eğlence ve siyasiyata vs. müteallik) sesler yükseldiği zaman, (devlet otoritesinin yetersizliği sebebiyle tedhiş ve zulümle insanları sindiren zorba) kişiye zararı dokunmasın diye hürmet edildiği zaman, (çeşitli adlarla imâl edilen) içkiler (serbestçe) içildiği zaman, ipek (haram bilinmeyip) giyildiği zaman, (san'at, bale, konser gibi çeşitli adlar altında; bar, gazino, dansing ve salonlarda ve hatta televizyon, sinema gibi çeşitli vâsıtalarla yaygın şekilde) şarkıcı kadınlar ve çalgı aletleri edinildiği zaman, bu ümmetin sonradan gelen nesilleri, önceden gelip geçenlere (gerici, dar kafalı gibi çeşitli adlarla) hakaret ettiği zaman artık KIZIL RÜZGÂRI veya yere batış (hasf) veya suret değiştirmeyi (mesh) bekleyin»[234].

Burada sayılan muharremâtın işlenmesinden murat, bazı âlimlere göre, bu yasakların te'vil yoluyla mubah addedilmesidir. Aksi takdirde haram oluşlarını inkâr suretiyle bunlar işlense kâfir olunurdu ve Hz. Pey-

---

[232] Arvon, a.g.e., p. 113-114.

[233] Guerin, L'Anarchisme, p. 37.

[234] Tirmizî, Fiten 38; Mubârekfûrî, a.g.e, 6, 455; Münâvî, a.g.e., l, 409. (parantez içindeki açıklamaları kısmen Münâvî ve Mubârekfûrî'den istifade ederek koyduk).

gamber «ümmetim» tâbirini kullanmazdı[235]. Bu açıklamayı te'yiden Hz. Peygamberin Ebû Dâvud tarafından kayd edilen bir hadisi şöyledir: «Ümmetimden bir kısım insanlar, şarabı bir başka isimle isimlendirerek içecektir»[236].

Hadiste geçen kızıl rüzgâr tâbirinin izahında olsun, yerin dibine batma veya suret değiştirme (mesh) tâbirlerinde olsun âlimler değişik görüşler ileri sürmüşlerdir[237]. Her asra hitâb eden Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselam) istikbâle matuf sözleri, çoğu kere bu müphemliği taşır ve teşbihli gelir. Meselâ suret değiştirmekten maksat, insanların fiziki olarak hayvanattan bazılarına dönüşmesinden çok, rûhen onlara benzemesi, insâniyetten uzaklaşması şeklinde anlaşılması daha uygundur[238].

Cehalet: Fitne ve fesadın sebepleri meyânında ısrarla tebarüz ettirilen bir husus da cehalettir. Cehalet derken ilk kastedilen şey din hususunda yaşanılan cehalettir. Dini bilmemek, onun tatbikat dışı kalmasına sebep olmaktadır. Beşerî hayattan dinî yaşayışın, vicdanlardan manevî otorite ve disiplinin çıkması ise her çeşit fenalıkların, fitne ve fesadın ortalığı sarmasına sebep olmaktadır. Huzeyfe bir rivayette şöyle anlatır: - İslâm, bir elbiseden nakşın, yavaş yavaş silinmesi gibi (yavaş yavaş insanların hayâtından) silinir. O kadar ki, oruç nedir, sadaka nedir, hacc nedir bilinmez olur. Derken sıra Kitâb'a gelir ve gece (karanlığı gibi ortalığı kaplayan cehalet) zamanında silinme ona da geçer. Yeryüzünde ondan (tatbik edilen) tek âyet kalmaz. Çeşitli gruplar, yaşlı ve ihtiyar kimseler yaşamaya devam ederler. Yaşlılar: «Babalarımız la ilahe illallah derlerdi, bu kelimeyi biz de söyleyelim, terk etmeyelim» derler. Orada bulunan Sıla Huzeyfe'ye: «La ilahe illallah kelimesi onlara ne fayda verecek, onlar namaz nedir, oruç nedir, hacc nedir, sadaka nedir bilmiyorlar» der. Huzeyfe ondan yüz çevirdi ise de Sıla aynı sözü üç kere tekrar etti. Her seferinde yüz çeviren Huzeyfe, üçüncüde yaklaşarak: «Ey Sıla, bu kelime onları ateşten kurtarır» dedi ve üç defa tekrar etti»[239].

Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselam) fitneden korunma hususunda Huzeyfe'ye yaptığı şu tavsiye dahi dini bilmenin bu meselede ne kadar ehemmiyetli olduğunu ifade eder: «Dinini bildiğin müddetçe fitne sana zarar vermez. Fitne, bâtıl ile hakkı birbirinden tefrik edemeyip karıştırdığın zaman ortaya çıkar»[240].

Emânetin Ehline Verilmemesi: Adaletin gerçekleşmesine mâni olan sebepler bahsinde genişçe ele alacağımız bu meseleye burada da yer verişimiz, anarşinin çıkmasında bu meselenin ehemmiyetinin büyük olduğuna dikkat çekmek içindir. Esasen mesele, hadislerde de ısrarla iş-

---

[235] Münâvî l, 410.
[236] Ebû Dâvud, Eşribe 20.
[237] Bkz: Elmalılı, tefsir l, 378-79.
[238] Bkz: a.g.e., l, 379; Nevevî, Şerhu Müslim 16, 214.
[239] İbnu Mâce, Fiten 26, 4049. H.
[240] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 157 (Şerhte, İbnu Şeybe'den naklen).

lenmiştir. Pek çok hadiste içtimaî bozulma, devlet ricalinin ehliyetsizliğine bağlanmaktadır. İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye'de, bu mevzu ile alâkalı hadisleri şöyle bir başlıkla kaydeder: «Fesat ve Fitnelerin Sebebini Kötü Kimseleri Vali Tâyin Etmek Teşkil Ettiğinin Beyânı Babı».

Mezkûr bapta zikredilen en dikkate değer hadislerden biri İbnu Mes'ûd tarafından rivayet edilmektedir: «Her şeyin bir âfeti vardır, onu ifsât eder, bozar. Bu dinin âfeti de kötü valilerdir»[241].

Ebû Hureyre'den gelen rivayette de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) şöyle buyurur: «Benden sonra öyle imamlar (devlet reisleri, âmirler) gelecek ki, şayet onlara itaat edecek olsanız, sizi küfre atarlar, onlara karşı gelecek olsanız sizi Öldürürler. Onlar küfre tâbi olan imamlardır ve sapıklığın başlarıdır[242].

Hz. Muâviye tarafından rivayet edilen bir hadiste bu kimselerin, müstebit oldukları, yanlış emirlerde bulundukları zaman kendilerine karşılık verilmeyeceği, zira buna tahammüllerinin olmadığı belirtilir[243].

Zâlim büyüklere hakikati duyurmanın zorluğu sebebiyle «en büyük, en faziletli amel, zâlim sultana hakkı duyurmaktır» buyrulmuştur[244].

Emânete gayr-ı ehil olan bu imamların, beyân edilen vasıfları sadece zâlim oluşları değil, dine karşı lâkayt ve hatta dinden uzak, sapık kimseler olmalarıdır. Bunların sapıklığı üstelik, kendi hayatlarıyla sınırlanmıyor, cemiyeti de saptırmak için ellerinden geleni yapıyorlar, onun için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam): «Ümmetim hakkında en ziyade korktuğum şey, insanları dalâlete çağıran mudill (yâni saptırıcı) imamlardır» buyurmuştur[245].

Yardımlaşmanın Terki: Fitneyi ortaya çıkaran mühim sebeplerden biri de, Müslümanlar arasında yardımlaşmanın terkidir, *Bu* meseleye bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilmiş olması ehemmiyetini kabulde yeterli bir delildir. Kalp ve gönüllerin mürebbisi[246] olan Cenâb-ı Hakk, şöyle buyurur: «(Ey imân edenler!) Kâfir olanlar bile, birbirlerinin yardımcılarıdır. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur»[247].

Cemiyetin fitne ve fesada uğramasına müncer olacak bencilliğin önlenmesi, insanların birbirlerinin yardımlarına koşmalarının temini için dinimizin vazettiği tedbirler çoktur. Burada, bunları izaha kalkmamız bizi mevzuumuzdan uzaklaştırabilir. Ancak şunu belirtelim ki, ısrarla kardeş oldukları bildirilen müminlere zekâtın 'emredilmesi ve zekât emrinin, her seferinde dinin sembol ve direği -olan namazla birlikte gelmiş olması bu

---

[241] İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 268.
[242] a.g.e., 4, 268.
[243] a.g.e., 4, 268.
[244] Nesâî, Bey'at 37.
[245] Ebû Dâvud, Fiten l; Tirmizî, Fiten 51; İbnu Mâce, Fiten 9.
[246] Buhârî, Tevhîd 11, Müsned 2, 173.
[247] Enfâl 8/73.

yardımlaşmayı fiile çıkarmak gayesini güder. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) zekât için: «İslâm'ın köprüsü» diyerek[248] zengin-fakir kaynaşmasını, cemiyetin "bu iki zümresi arasında ortaya çıkması her an mümkün olan kıskançlık ve kin gibi fena duyguların kalkmasını sağlayacak yegâne vâsıta olduğunu ifade etmiştir.

Cemiyetin huzurunun bağlı bulunduğu zengin-fakir sulhunün yegâne vâsıtası olan zekâtın mutlaka verilmesi, bu iki zümre arasına İslâm'ın köprüsünün kurulması için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) mükerrer defalar ısrar etmiştir. Bir hadiste: «Zekâtını vermeyenin Allah ne imânını, ne de namazını kabul eder» der[249]. Bir başka hadiste bunun sebebi de izah edilir: «Allah zekâtını vermeyenin namazını da kabul etmez, ikisinin de edasını birleştirmedikçe birini kabul etmez. Zira Cenâb-ı Hakk (Kur'ân'da emrederken) bunları beraber emretmektedir, siz aralarını açmayın»[250]. Bir diğer hadiste: «Müslümanlığınızın mükemmelliği mallarınızın zekâtını eda etmenize bağlıdır» buyurur[251].

Zekât Malı Korur: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam), bugün organize tahrikler sonucu fakir ve işçi zümresinin, zenginlerin mal ve mülküne olan tasallut ve yağmasını görmüşçesine şöyle buyurur: «Mallarınızı zekâtla koruyun ...»[252]; «Malınızın zekâtını Öderseniz, onun (sebep olacağı) şerden kendinizi korursunuz»[253].

Cimriliğin Tel'ini: İslâm dini, pek çok içtimaî fitnelerin temelinde yardımlaşmanın terkini görerek zekât müessesesini, yukarıda belirttiğimiz gibi, dinin ana umdelerinden biri yapmıştır. Bu müessesenin hayâtiyeti için, bir taraftan zekât teşvik edilirken, diğer taraftan da cimrilik edip, zekât vermekten kaçınanlar tehdit edilmiş, cimrilik son derece kötülenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle denir: «Altını ve gümüşü yığıp ve biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanlar (yok mu?) işte bunlara pek acıklı bir azabı muştula. O gün bunlar, üzerlerinde (yakılacak) cehennem ateşinin içinde kızdırılacak da o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak. «İşte bu, (denilecek) nefisleriniz için toplayıp sakladıklarınız. Artık saklayıp istifçilik ettiğiniz bu nesneleri(n acısını) haydi tadın»[254].

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) yardımlaşmaya mâni cimriliğin, milletleri helake götüren fitnelere sebep olduğunu belirtir: «Pintilikten (şuhh) kaçının, zira pintilik sizden önce (yaşayan pek çok)larını helake attı. Onları, birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helâl addetmeye sevk etti»[255]. Cimrilik diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı

---

[248] Kenzü'l-Ummâl 6, 293; Heysemî, a.g.e., 3, 62.
[249] Kenzü'l-Ummâl 6, 298.
[250] a.g.e., 6, 298.
[251] a.g.e., 6, 296.
[252] a.g.e., 6, 293.
[253] a.g.e., 6, 293.
[254] Tevbe 9/34-35.
[255] Müslim, Birr 56.

şuhh'dur. Bu, «Allah'ın hakkına tam olarak riâyet etmemek ve zekât vermemek, üzerimizdeki ilâhi borçları, sadakaları ödemekte cimrilik göstermek» manalarına gelmektedir[256].

Hz. Peygamber, bir başka hadislerinde, insanlar arasındaki münâsebetleri fena şekilde bozarak cemiyeti yıkıma götürecek olan bu cimriliği (şuhh) daha şiddetli tâbirlerle telin eder: «Müslüman bir kimsenin kalbinde cimrilikle imân ebediyen birleşmez»[257].

Zekât Vergi Değildir: Zekât bazılarınca «vergi» olarak ifade edilse bile, bugünkü manada bir vergi değildir. O her şeyden önce fakirin hakkıdır. Zenginden alınan zekât, önce o bölgenin fakirlerine dağıtılır. Artan miktar beytü'l-mâl'e (devlet hazinesine) gönderilir. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) bu hususu Yemene irşât, vergi ve kadılık işlerini yürütmek üzere gönderdiği Muâz İbnu Cebel'e (radıyallahu anh) açık bir şekilde emretmiştir: «Sen ehl-i kitâp bir kavme gidiyorsun ... Onlara haber ver ki, Allah, malları üzerine zekâtı farz kılmıştır. (Zenginlerinden alınarak) fakirlerine iade edilir»[258].

Âlimler, zekâtın alındığı bölgeden dışarı çıkarılıp çıkarılamayacağı hususunda bazı şartlarla farklı görüşler ileri sürmüş, bu meyanda Hanefiler çıkarılabileceğini söylemiş iseler de, Şâfiîler, Mâlikiler ve «cumhur» çıkarılmaması gerektiği görüşünde ittifak etmişlerdir. Şâfiîler çıkarıldığı takdirde -orada muhtaç kimse varsa- bunun tediye edilmesi, gerisin geriye gönderilmesi gerektiğine hükmetmişlerdir. Mâlikîler ise, muhtaç olup olmadığına bakılmaksızın iadesine hükmeder[259].

Mahalli ihtiyaç fazlası ve başka şekillerde hazinede toplanan paralar da öncelikle yardıma muhtaç durumda olan «beşer unsuru"na harcanacaktır. İlgili âyet şöyle: «Sadakalar (yâni fukaraya temlik edilmek üzere çıkarılan vergiler[260]) Allah'tan bir fariza olarak, ancak:

1- Fakirlere,

2- Miskinlere,

3- (Toplanması ve sarfında sadakalar) üzerine memûr olanlara,

4- Kalpleri Müslümanlığa alıştırılmak istenenlere,

5- Kölelere,

6- Esirlere,

7- (Borcundan fazla nisabı olmayan) borçlulara,

8- Allah yolunda (harcamaya),

---

256 Bkz: Münzirî, Tergîb 3, 183.
257 Bak Müsned 2, 256; Nesâî, Cihâd 8.
258 Buhârî, Zekât 41.
259 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 4, 100.
260 Bkz: Çantay, Tefsir l, 286, 55 numaralı dipnot.

9- Ve yol oğluna (yâni memleketinde zengin bile olsa, meşru bir maksatla seyr ü sefer ederken muhtaç kalmış olan yolculara) mahsustur ... »[261].

Burada 3, 4 ve 8. maddeleri istisna edersek diğer altı kalemin muhtaç durumda olan kimseler olduğu görülür. Yâni hazine parasının sarfında önce insan unsurunun durumunu düzeltmek emredilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de «yardımı men eden musallilerin (yâni namazlarını kılanların), Maun (yardımlaşma) Sûresi'nde[262] tehdit edildiklerini göz önüne alırsak dinimize göre namaz, oruç gibi ferdî ibâdetlerin muteber ve makbul olabilmesinin, yardımlaşma şartına bağlandığını görürüz.

Yardımlaşmaya verilen bu ehemmiyet, felsefesini, yukarda kayd ettiğimiz «eğer yardımlaşmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesât olur»[263] Meâlindeki âyetle, Hz. Peygamberin (aleyhisselâm) «Fakirlik küfür olayazdı[264] meâlindeki hadislerinde bulur.

Bu düstûrun ehemmiyetini belirten en güzel izahı, temelinde fakir - zengin kavgası yatan zamanımız ihtilâlât ve inkılâbâtı yapmıştır.

DIŞ SEBEPLERİ KÜÇÜK GÖREMEYİZ

Anarşinin sebeplerini açıklamak üzere mevzûya girdiğimiz zaman bütün dikkati dâhile, kendi içtimaî bünyemizdeki marazlara çekmek için anarşinin hârici âmilleri üzerinde yeterince durmadık. Zira, bizce anarşiye köklü, devamlı, müessir ve müsmir bir çâre iç bünyemize müteveccih tedbirlerle mümkündür, dıştan gelecek karıştırmalar, tahrikler ve oyunlar da bu iç yapıya bağlı olarak netice alacak veya akim kalacaktır. Bu hususun yeterince açıklanmış bulunduğuna inanarak anarşinin dış sebeplerinden gafil olunmaması gerektiğini söylemek isteriz.

Batı, Haçlı Seferlerinden çok öncelere uzanan bir kısım plân ve projelerle milletimizi tarihten silme gayreti içerisindedir. Bu maksatla muhtelif asırlarda, muhtelif çevrelerce farklı projeler hazırlanmıştır. T. G. Djuvara adında Romanyalı bir diplomat, bu projelerden 1281 -1913 yılları arasında hazırlanmış olanlardan yüz kadarını bir kitap hâlinde neşretmiştir. 1914 yılında Fransızca olarak neşredilen kitap 648 sayfadır. Osmanlıların, Hristiyanlık taassubu ile gayrete gelen Avrupalıların altı yüz yıldan beri sistemli ve mütemâdi saldırılarına hedef olduğunu belirten müellif **«Dünya tarihinde yıkılışı böylesine yüzyıllar boyunca plânlanıp projelere bağlanan bir başka devlete daha rastlanmaz» der[265].**

---

[261] Tevbe 9/60.
[262] Maun 107/1-7.
[263] Enfâl 8/73.
[264] İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 8, 5; Heysemî, a.g.e., 8, 78.
[265] Djuvara, Cent Projets de Partage de la Turquie, p. 1.

İmparatorluğumuzu yıkmakla ellerini yakamızdan çektiklerini zannetmek safdillik olur. Dünya siyasî dengesi gereğince hâlen hayatta kalmamıza göz yumuluyorsa da kalkınmamız, kuvvetlenmemiz istenmemektedir. Batı, bizzat Toynbee'nin ifadesiyle, İslâm memleketlerinin, batılılaştırıcı yerli aydınlarının elinde, umulabilecek en ileri başarısını, menfi bir başarı, yâni öz medeniyetinin gelişmesine hiç bir hayattâr katkısı olmayan «maddî bir hayatta kalıştan *(survivance materielle)* ibaret görmektedir ve sadece bu hudut dâhilinde kaldıkça da ister mutaassıp ananeci, isterse batıcı inkılâpçı olsun, her iki tip müslümanın berhayât olmasına «göz yumabilecektir»[266].

Yine Toynbee'ye göre, batıcı aydın tipin İslâm memleketlerinde zuhuru, Batının bir başarısıdır ve bu, Doğulunun (ona kendi şahsiyetini veren) psikolojik zırhının parçalanışıdır ve bu aydın taklitçi olduğu ve böyle kalmaya mahkûm bulunduğu için kâşif değildir, en ileri başarısı, insan ruhundaki keşşaf gücü kuvveden fiile geçirmekten ziyade, yabancı bir cemiyetin taklidi suretiyle mekanik olarak imâl edilen mâmûlâtın kemmi miktarını artırmaktan ibarettir[267].

Fazla söze ne hacet, en mâkul, en meşru bir meselemiz. Kıbrıs davamız, batılılaşma sarhoşluğu ile Batı dünyasının bize karşı ne idiğini unutanlara, Batı'yı bir kere daha öğretti. Bizi bin yıllık kardeşlerimizden koparanlar, Batı'yı zerre kadar değişmemiş, kazanılmamış buldular

Bir musibet bin nasihatten yeğ oldu.

Bugünkü anarşiye teşhis koyan devlet ricalimizin «anarşinin dış kaynaklı» olduğunu tekrar tekrar söylemeleri elbette mühim bir gerçeğin, vahim bir durumun ifadesidir. Bu dış kaynağın sadece Rusya veya komünist bloğu ülkeler olduğunu söylemek de mümkün değildir. Batılı müttefiklerimizin bir huyu, resmen yapılması ayıplanma vesilesi olacak işleri gayr-i resmî teşkilâtlara, beynelmilel örgütlere yaptırmaktır.

Bir İngiliz, hem de Hristiyan, anti-komünist bir İngiliz olan Toynbee'nin yukarıda kaydettiğimiz yorumlarının iyi anlaşılması, hakkıyla değerlendirilmesi gerekir. Kanaatimizce Batı'nın hakkımızdaki gerçek siyâsetini bu aksettirmektedir.

Yaşadığımız anarşi, daha doğru bir ifade ile bir batılı tarafından «Batı'nın başarısı olarak» ifade edilen batıcı aydın tip'in getirdiği bir hâdisedir ve bu düşündürücüdür. Dahilî gruplaşmaların psikolojik ve sosyal açıdan kısa bir tahlilinden ibaret olan Sulh Çizgisi adlı eserimizde kaydettiğimiz iki vesikayı buraya aynen alacağız. Bunları okuyunca Toynbee'yi daha iyi anlayacak ve Batı'yı hedefine hızla götüren başarılı plânlarının esas ve özünün «Müslümanları kendi değerlerinden koparmak, böylece birbirlerine düşürmek» prensibi olduğunu göreceğiz.

---

[266] Toynbee, La Civilisation â l'Epreuve, p. 216.
[267] a.g.e., p. 215.

Öyle ise değerlerimizden kopmaya müncer bütün faaliyetler, tedbirler, tatbikatlar, emirler, yasaklar vs. batının bir plânıdır, anarşiye hizmettir, aksi iddia edilse de.

Birinci Vesika: Vatana ihanet suçuyla 1821 yılında Patrikhanenin orta kapısı önünde asılmış bulunan -ki o kapı hâlen kapalı tutulmaktadır ve Türklerden intikam aldıkları vakit açacaklardır- İstanbul'daki Fener Patrik'i Gregorius tarafından Rus Çarı Aleksandr'a yazılan mektup olup, Osmanlılar aleyhinde sinsi siyasî faaliyetlere giren Patrik, milletimizi çökertme yollarını arayan bir krala aynen şunları tavsiye etmektedir:

«Türkleri maddeten ezmek ve yıkmak gayr-i mümkündür. Çünkü Türkler, çok sabırlı ve mukavemetli insanlardır. Gayet mağrurdurlar ve izzet-i nefis sahibidirler. Bu hasletleri de dinlerine bağlılıklarından ve kadere rıza göstermelerinden, an'anelerinin kuvvetinden, padişahlarına, kumandanlarına, büyüklerine itaat duygularından gelmektedir. Türkler zekidirler ve kendilerini müsbet yolda sevk ü idare edecek reislere sahip oldukları müddetçe de çalışkandırlar. Gayet kanaatkardırlar. Onların bütün meziyetleri, hatta kahramanlık ve şecaat duyguları da an'anelerine olan merbûtiyetten, ahlâklarının salâbetinden gelmektedir.»

«Türklerde evvelâ itaat duygusunu kırmak ve mânevi rabıtalarını kesr etmek, dinî metanetlerini zaafa uğratmak icâb eder. Bunun da en kısa yolu, an'anât-ı milliye ve mâneviyelerine uymayan hârici fikirler ve hareketlere onları alıştırmaktır. Türkler hârici muaveneti (yardımı) reddederler, haysiyet hisleri buna mânidir. Velev ki, muvakkat bir zaman için zahiri kuvvet ve kudret verse de Türkleri hârici muavenete alıştırmalıdır. Maneviyâtları sarsıldığı gün, Türkleri, kendilerinden şeklen çok kuvvetli, kalabalık ve zahiren hâkim kuvvetler önünde zafere götüren asıl kudretleri sarsılacak ve maddi vâsıtaların üstünlüğü ile yıkmak mümkün olabilecektir. Bu sebeple Osmanlı Devletini tasfiye için mücerret olarak harp meydanındaki zaferler kâfi değildir. Ve hatta sadece bu yolda yürümek Türklerin haysiyet ve vakarını tahrik edeceğinden, hakikatlara nüfuz edebilmelerine sebep olabilir.»

«Yapılacak olan, Türklere bir şey hissettirmeden bünyelerindeki bu tahribi tamamlamaktır.»

Mektubu hatıratına derç eden, Sultan Aziz devrinde İstanbul'da Rus elçiliği yapmış bulunan General İgnatyef şunu ilâve eder: «Benim Osmanlı Devleti nezdinde vazifede olduğum esnada bu teşhisler tamamen isabetle tecelli etti»[268].

İkinci Vesika: İçten parçalamak hususunda, harici düşmanların ne kadar hesaplı ve kararlı olduklarını anlamada Mehmet Akif Ersoy'un kaydettiği bir hâtıraya göz atacağız. Der ki:

---

[268] Kutay, Tarih Konuşuyor Dergisi, cilt 1, sayı 1, sayfa 69-70.

«Mısır-ı Ülyâ'da (Yukarı Mısır'da) dolaşıyordum. Orada aklı başında bir Müslümanla görüştüm. Bahsimiz siyâsete intikal etti, dedim ki:

- Şaşıyorum. On beş milyonluk koca Mısır'da yabancı asker olarak az kuvvet gördüm. Nasıl olur da bu kadarcık kuvvetle koca bir iklim muhafaza edilebiliyor?

Bu suâlim üzerine o zat dedi ki:

- O yabancı devletin ricalinden biriyle samimi görüştüm. Sizin aklınıza geleni ben de düşünmüş ve demiştim ki:

- Günün, yahut senenin birinde, Osmanlı Hükümeti kırk - elli bin kişilik bir ordu hazırlayarak Mısır'a sevk edecek olursa siz ne yaparsınız?

- Hiçbir şey yapmayız, muhafaza imkânı olmadığı için Mısır'ı kendilerine teslim eder çıkarız. Yalnız şurasını iyi bilin ki, biz hiçbir zaman Osmanlıların Mısır'a kırk bin kişi değil, kırk kişi bile sevk edebilecek derece yakalarını paçalarını toplamalarına meydan vermeyiz. Memleketlerinde bitmez tükenmez meseleler çıkarırız. Onlar birbirleriyle uğraşmaktan göz açamazlar ki, bir kere olsun Mısır'a dönüp bakmağa vakit bulabilsinler»[269].

Bu iki vesika bize, Osmanlılar devrinde Türkçü - İslâmcı, Cumhuriyet devrinde inkılâpçı - mürteci, günümüzde solcu-sağcı veya devrimci - faşist yaftalarıyla milletimizi kamplara bölüp birbiriyle uğraştıran oyunların kimler tarafından ne maksatla hazırlandıklarını, bu işlere alet olanların kimlere hizmet ettiklerini anlatmaya kâfidir.

Su Uyur, Düşman Uyumaz: Yukarıda kaydedilen vesikalar ve yapılan açıklamaların ışığında şunu da belirtelim ki, bunca başarılarına rağmen düşman kendisini hedefine ulaşmış görmüyor. Batı, bütün dünyayı, - kendi dışındakiler «proleterya» yâni millî şahsiyetten mahrum, medeniyete yapıcı bir katkı ile iştirak etmekten uzak, sömürülen zümre olma vasıfları ve kayıtları çerçevesinde -Batı medeniyetine dâhil edip dünya devleti kuruncaya kadar işinin bitmediğine inanmaktadır[270]. Her an hesabını kitabını büyük bir titizlikle yapmakta, hâdisâtın zikzaklarına, çalkalanmalarına muvafık bir tempo ile bazen bir ileri, iki geri, bazen bir geri, iki ileri yaparak yol almaktadır. Geri gitmesi de yerinde sayması da daha hızla ileriye atılmak için bir tâlimdir, idmandır, antrenmandır, asla gayeden vazgeçmek değildir. Feleğin değişen rengine aldanmayıp, onun asli renginin değişkenlik olduğunu hatırda tutmak gerek.

İslâm düşmanları, Cemel Vakasını hazırlayan münafıklardan Şureyh İbnu Evfâ'nın verdiği şu talimatı, günümüze kadar harfiyen uygulamaya devam etmişlerdir: "Ortaya çıkmazdan önce işlerinizi sıkı ve tedbirli tutun. Tâcili gerekenleri tehir etmeyin; tehir etmeniz gerekenleri de tâcil etmeyin. Bilin ki, (münafıkça, iğrenç işleriniz sebebiyle) insanlar naza-

---

[269] Ersoy, Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler, s. 183.

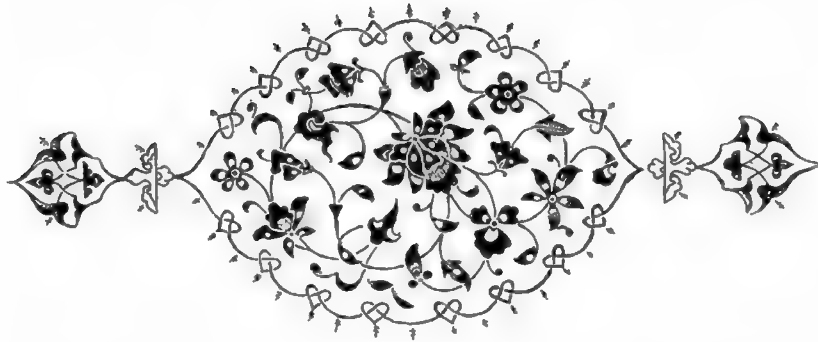
[270] Batının bu niyeti, Toynbee'nin La Civilisation â l'Epreuve kitabının 201-229. sayfalarında yer alan L'İslâm, L'Occident Et L'Avenir makalesinde ifade edilir, ibretle okunmalıdır.

rında en kötü kimselersiniz. Yarın karşılaşma sırasında ne yapacaklarını bilemiyoruz (onları istediğimiz istikamete sevk etmek bizim tedbir, hile ve şahsî gayretlerimize bağlıdır)[271].

Bu tedbirlerde işi ne kadar ileri götürdüklerini göstermek ve etrafımızda zaman zaman cereyan eden ve birçoklarımızın büyük ümit ve heyecanlarını en son, en kritik anda sukut-ı hayâle çeviren, iyi niyetli kimselerin beyinleri çatlatan gayretlerine rağmen akli izahını yapamadıkları ve «mantıksızlık», «delilik» ve daha iyimser bir ifade ile «acemilik», «aptallık» diye izah ettikleri bir kısım vakaları, ömrü boyunca iyi olmuş ve iyiliğine hükmedilmiş vaka kahramanlarını izahta yardımcı olacak bir başka vesika ile daha kaydedeceğiz:

«Protestan misyonerlerin merkezi Londra'da olup, misyonerler bu merkezde yıllarca eğitildikten sonra, gönderileceği ülkelerin durumuna göre, sınıflara ayrılıyorlardı. Bu sınıflama işi bittikten sonra, misyonere gideceği ülkenin dili ve dini en iyi bir şekilde öğretilirdi. Meselâ II. Abdülhamit devrinde İstanbul'a gönderilen M. John'un durumu da böyledir. O, on yaşında iken İstanbul'a gelmiş bir misyonerdir. Mahalle mektebinde okuduktan sonra, İbrahim adıyla Kur'ân'ı ezberlemiş, medresede okumuş ve gerekli imtihanları verdikten sonra, Beyazıt'ta müderris bile olmuştur. Daha sonra İngiliz elçisinin çabasıyla Osmanlı Hâriciyesine girmiş ve İngiltere ile ilgili evrak onun elinden geçmiştir[272].

Sadece şu veya bu zümreye, şu veya bu kesime değil, her zümreye, her eve, hatta her yorganın altına kadar giren bu fikrî ayrılıklar, bu ... izmler, bu bölünmeler ve neticede bu kanlı anarşi başka nasıl izah edilebilir?

[271] Taberî, Tarih 5, 195.

[272] Sirma, İhsan Süreyya, Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1980, s. 100.

B. FİTNEYİ ÖNLEYİCİ TEDBİRLER

İslâm'da fitne, fesat, küfür, zulüm gibi her çeşit şer ve kötülüğe karşı esas prensip, bunların çıkmasını önlemektir. Bu maksatla din, gerek ferd ve gerekse cemiyet hayâtında reddedilen fenalıkların olmaması için önceden bir kısım tedbirler derpiş ederek bütün gücüyle fitnenin çıkmasına mâni olmaya çalışır. Çıkan fitneyi önleyici tedbirler de koymuştur, ama bu mevzuda esâs olan, fitneyi çıkmazdan önce önlemek, sebeplerini bertaraf etmektir. Bu sebeple bu kalemde zikredilecek tedbirler, fitne sırasında alınacak olanlardan daha ehemmiyetlidir.

Fenalığı, daha çıkmadan önleme keyfiyetine İslâm'da seddü'z-zerâi denir. Seddü'z-zerâi meselesi, sadece sadedinde olduğumuz fitne ve anarşi meselesiyle alâkalı değildir. Yasak edilen her şeyle alâkalıdır. Sözgelimi zina haramdır. Zinaya götürecek olan halvet (bir kadının nikâh düşen bir erkekle bir odada yalnız kalmaları), nazar gibi tali şeyler de haramdır. Keza, sarhoş eden içki haram olduğu gibi, sarhoş etmeyecek olan çok az miktarı da haramdır, zira azdan başlayıp çoğa alışmak ihtimâli mevcuttur.

Hulâsa bu bahiste, fitneyi önlemek maksadıyla dinimizin ortaya koyduğu bazı temel esasları ve tedbirleri belirtmeye çalışacağız.

I. Fitneye Karşı Terhîb (Tenbih Ve korkutma)

«Fitne uykudadır. Onu uyandıranlara Allah lanet etsin...»

Hadis-i şerif

Fitneyi önleyici tedbirlerden biri ve hatta birincisi olarak Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselam) fitne üzerinde ısrarla durmasını, fitne mevzuunda sık sık insanları uyarıp korkutmasını, fitnenin getireceği kötülüklerin büyüklüğünü, zihinlerde iyice yerleşecek şekilde tasvir etmesini zikredebiliriz. Bu maksatla irâd edilen hadisler o kadar çoktur ki, bütün hadis kitaplarında «Kitâbu'l-Fiten» adı altında müstakil bölümler teşkil edilmiştir. Dikkatler, fitne üzerine, sadece rivayetlerin sayıca çokluğu ile değil, aynı zamanda yapılan tasvirlerin ürpertici muhtevaları, fitne çıkarmanın getireceği maddî - manevi mesuliyetlerinin büyüklüğü ile de çekilmeye çalışılmaktadır.

Fitnenin Çıkması Kolaydır: Fitne hakkında endişeyi uyanık tutmak için işlenen ana fikirlerden biri budur: Onun çıkması pek kolaydır. Onun çıkmasındaki kolaylık, amel itibariyle yok olmakla beraber, maddeten, fiilen mevcût olan uyuyan insana teşbih edilir: «Fitne uykudadır, onu uyandıranlara Allah lanet etsin»[273].

Fitne Artıcıdır: Fitneye karşı korkutmada ikinci bir ana fikir, onun sönmeme, kesilmeme vasfıdır. Hz. Peygamber: «Her şey gitgide azaldığı hâlde, şer (ve fesat) artar» buyurmuştur[274]. Daha önce zikri geçen bir rivayette de: «Ümmetim arasına kılıç bir girdimi, artık kıyamete kadar bir daha kalkmaz»[275], dendiğini belirtmiş idik.

En Dehşetli Fitne: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam), daha önce de belirtildiği üzere kendinden sonra çıkacak bir fitnenin büyüklüğünden bahseder. Kendisi âhir zaman peygamberi olması hasebiyle kendisinden sonra geçen her gün, her ay, her yıl âhir zamandır. Fitne olarak değerlendirilecek her bozukluk, dikkat çekilen bu «âhir zaman fitnesi» olabilir. Bu fitne o kadar dehşetlidir ki, geçmiş peygamberler bile ümmetlerini buna karşı uyarmışlardır: *"Hz. Nûh'dan (aleyhissalâtu vesselam) sonra gelen her peygamber kavmini Deccâl ile korkutmuş (geleceğini haber vermiştir). Onun bir gözü kördür. O yalancıdır. Onun kör oldu-*

---

[273] eş-Şeybânî, Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr 4, 1410; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ 2, 83.
[274] Heysemî, a.g.e., 7, 220; Müsned 6, 441.
[275] Tirmizî, Fiten 32.

ğunu unutmayın, Rabbiniz kör değildir. Onun iki gözü arasında «Kâfir yazılıdır»[276].

Fitne Küfürdür: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) Müslümanları kendi aralarında çıkaracakları fitneden menetmek için bu çeşit fitneyi küfürle bir tutmuş ve şöyle demiştir: *«Benden sonra tekrar (İslâm'dan) rücû' ederek, birbirinin boyunlarını vuran kâfirler olmayın ...»*[277]. *«Mümine sövmek fısktır, onu öldürmek de küfürdür»*[278].

Bu manayı te'yiden Kur'ân-ı Kerîm'de *«Fitnenin katilden beter olduğu»*[279] *ifade edilerek, «yer yüzünde fitne ve fesat çıkarılmaması»*[280], *«Allah'ın fesatçıları sevmediği»*[281] mükerrer seferler dile getirilir.

Fitnenin Mesuliyeti: *Bizzat fitne, katl ve küfür ve hatta daha beter olarak tavsif edilmekten başka, fitneye bulaşmak da aynı şekilde büyük mesuliyeti mûcip olarak ifade edilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) bir hadiste: «Kılıçlarıyla karşılaşan iki Müslüman'dan ölen de, öldüren de cehennemliktir» der. Tebliği işitenler: «Katili anladık, ama maktul niye cehennemliktir?» diye sorunca şu cevâbı alırlar: «Zira ölen de, kardeşini öldürmek niyetinde* idi»[282].

Fitneye Sebep Olacak Şey: Fitneye karşı tenbihte Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselam), fitneye müncer olması muhtemel şeyleri de şiddetle yasakladığını görmekteyiz. Bir hadislerinde şöyle der: «*Sizden biri, diğerine silah ile (korkutmak maksadıyla) işaret edecek olsa, o kimse anne - baba bir kardeşi bile olsa melekler ona lânet ederler»*[283]. Bu mana, Nesâî'nin rivayetinde şu şekilde ifade edilir: *«Bir Müslüman, Müslüman kardeşine silahla işaret eder (öbürü de bilmukabele işaretle cevap verirse*[284]*), her ikisi de cehennemin kenârındadır. Biri diğerini öldürecek olursa, her ikisi birlikte içine düşerler»*[285]. Buhâri'nin rivayetinde: *«Bize silah kaldıran bizden değildir»* buyurulmuştur[286].

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) şu sözleriyle de fitneye müncer olan davranışlara karşı terhîp ve korkutmayı daha üst seviyede gaye edinmiş olmalıdır: «*Cehennemin yedi kapısı vardır. Bunlardan biri, ümmetime kılıç çekenler içindir»*[287].

Fitne Düşmanı Davet Eder: Fitneden caydırmak, fitne çıkarmaktan müessir şekilde terhîp edebilmek için, fitnenin hâsıl edeceği mühim

---

[276] Ebû Dâvud, Melâhim 14.
[277] Buhârî, Fiten 8; Nesâî, Tahrîm 28.
[278] Buhârî, İmân 36.
[279] Bakara 2/191, 217.
[280] A'râf 7/56.
[281] Kasas 28/77.
[282] Buhârî, İmân 32; Müslim, Fiten 14-15; İbnu Mâce, Fiten 11.
[283] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 157 (şerhte).
[284] Sindî, Haşiye ala'n-Nesâî 7, 126.
[285] Nesâî, Tahrim 28.
[286] Buhâri, Fiten 7.
[287] Tirmizî, Tefsir 2; Mübârekfürî, a.g.e., 8, 552.

bir sebep dile getirilmiştir: *«Milletçe maddî ve manevi zayıflama ve dolayısıyla dış düşmanların saldırısına zemin hazırlama»*. Bilâhare telâfisi zor ve belki de mümkün olmayacak olan bu durum, rivayetlerde açık bir şekilde dile getirilmiştir: Sevbân'ın rivayetine göre, Hz. Peygamber (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: *«Diğer ümmetlerin (milletlerin) size karşı ittifak yaparak, açların yemek tabağının etrafında halkalanmaları gibi, üzerinize çullanacakları zaman yakındır.» Dinleyenlerden biri: «Bu, o zaman bizim sayıca azlığımızdan mıdır?» diye sordu. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) şu cevâbı verdi: «Hayır. Üstelik siz o gün sayıca çoksunuz da. Fakat o gün, siz, (şecaat ve hamiyetinizi yitirdiğiniz, kıymetten düştüğünüz, parça parça bölünerek zayıfladığınız; akılca kıt, amelce darmadağınık olduğunuz için[288]) sel sularının taşıdığı çerçöp durumundasınız. Allah düşmanlarınızın kalbinden, size karşı olagelmiş bulunan korkuyu mutlaka çıkaracaktır. Allah, (fitneniz sebebiyle) sizin kalblerinize de zayıflık atacaktır.» Orada bulunanlardan biri sordu: «Ey Allah'ın Resûlü, zayıflık (vehn) nedir?» Resûlullah şu cevâbı verdi: «Dünya sevgisi ve ölüm korkusudur»[289].*

Aliyyü'l-Kârî bu hadisi izah ederken, dünya sevgisi ile ölümden ikrah duygusunun birbirinden ayrılmayan, birbirini gerektiren (mütelâzım) iki mezmüm ahlâk olduğunu, bunun insanlara, apaçık düşmana rağmen dinden alçakça rüşvetler verdirdiğini belirttikten sonra: *«Biz bu durumla imtihan olunmaktayız. Burada zikr edilen sebeple sanki Ölüler durumundayız»* der[290]. Asrımızdaki Müslümanların durumunu ifade edecek kelime kalmamış gibi.

Esasen, dahilî fitne ve fesatların İslâm cemiyetini zayıflatacağını, buna meydan verilmemesi gerektiğini bizzat Kur'ân-ı Kerîm de ifade etmektedir: *«Ey imân edenler! Allah'a ve O'nun Resûlü'ne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile za'fa (zayıflığa) düşersiniz, rüzgârınız (yâni kuvvetiniz, Allah'tan gelen nusretiniz ve devletiniz[291]) kesilip gider»[292].*

Kur'ân-ı Kerîm müminleri, fitne ve fesadın daha dünyada iken yıkımlar ve yok olmalara sebep olacağı hususunda ikna etmek için, yeryüzünde harabeler, viraneler bırakarak yok olup giden eski kavimlere nazar etmelerini emreder: *«(Habibim) fesatçıların encamına bak, nice oldu»[293].*

---

[288] Kârî, Mirkât 5, 124.
[289] Ebû Dâvud, Melâhim 5.
[290] Kârî, Mirkât 5, 124.
[291] Bkz: Çantay, Tefsir l, 262, 29 numaralı dipnot.
[292] Enfâl 8/46.
[293] A'râf 7/86, 103; Neml 27/14.

II. Önce Başlamamak

«Birbirine küfreden iki Müslüman'ın küfürleşmelerinden hâsıl olan günah mazlum haddi aşmadıkça ilk başlayanadır.»

Hadis-i şerif

Fitneyi önleyici tedbirlerden birisi, fitne çıkarmaya niyetli kimselere gösterilecek reaksiyonda ifadesini bulmaktadır. Bu noktada, gerek Hz. Peygamber'den (aleyhissalâtu vesselam) ve gerekse onu en iyi anlama durumunda olan sahabilerden gelen bir kısım rivayetler, eylemi ilk başlatıcı olmamayı tavsiye eder. Yâni fitneciler saldırı, tecâvüz gibi kötü niyete mebni olarak hazırlık yapıp tavır aldıkları zaman, gerek püskürtme ve gerekse korunma maksadıyla olsun, daha onlar eyleme geçmeden harekete geçmemek gerekmektedir. Bu çeşit durumlarda asıl mesuliyet, eylemi ilk başlatana yüklenmektedir. Mevzubahs ettiğimiz kaideyi şu hadis beyân eder: *«Birbirine küfreden iki kişinin (küfürleşmelerinden hâsıl olan) günâh, mazlum haddi aşmadıkça ilk başlayanadır»*[294].

Keza Resûlullah'ın: *«Kim bize karşı silah çekerse bizden değildir»*[295] hadisinde tehdit edilen kimsenin Bağîler ve haksız olarak kıtale ilk başlayanlar olduğunda âlimler görüş birliğindedirler[296]. Âlimler, tecâvüze uğrayan kimsenin, kendisine yapılan miktarı aşmayacak kadar mukabelede bulunabileceğine dâir, muhtelif âyet ve hadislerden delil bulmuşlardır[297].

Bu hususa güzel bir örnek Hz. Ali'den rivayet edilmektedir,- O, bir gün, mescidde hutbe verirken, ona muhalefet eden Haricîler mescidin bir kenarından *«Hüküm Allah'tan başkasının değildir»* diyerek meşhur sloganlarını atarlar. Bu ses HZ. Ali'nin (radıyallahu anh) kulağına gelince şu mukabelede bulunur: *«Bu söz hak bir sözdür, ancak bâtıla alet edilmektedir. Bizim üzerimizde siz (Haricîler)in üç hakkı var: Biz sizi, Allah'ın mescidlerine gelmekten men edemeyiz, yeter ki orada Allah'ı zikredin. Düşmana karşı bizimle beraber olduğunuz müddetçe sizi ganimetten mahrum edemeyiz. Size karşı kıtal (ve mücâdeleyi) başlatan biz olmayız»*[298].

---

[294] Müslim, Birr 68; Ebû Dâvud, Edeb 47; Tirmizî, Birr 51.
[295] Buhârî, Fiten 7.
[296] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 131.
[297] Nevevî, Şerhu Müslim 16. 140-141.
[298] Şafiî, el-Ümm 4, 217.

Kâsânî, asilerle savaşta, kıtale ilk başlayıcı olmamanın gerekçesini şöyle izah eder: «*İmam (devlet reisi), asiler başlamadıkça kıtali başlatmaz. Zira onlarla savaş, şerlerini defetmek içindir, şirklerinin şerrini defetmek için değildir. Zira onlar Müslüman'dırlar. Onlar (tecâvüz suretiyle) şerre tevessül etmedikçe onlarla savaşılmaz*»[299].

İbret alınacak bir diğer örnek, Ömer İbnu Abdilaziz ile alâkalıdır. Dine ve ümmete hizmetlerinin büyüklüğü sebebiyle «mehdi», «müceddit» unvanlarını alacak kadar[300] dindarlıkta ileri gitmiş olan Emevi Halifesi Ömer İbnu Abdilaziz'e taşra âmillerinden Adiyy, gönderdiği bir raporda: *«Bu bölgede Haricîler zâtınıza küfür yağdırıyorlar»* diye ihbarda bulunur. Halife yazdığı cevapta şunu emreder: *«Eğer onlar bana küfrederlerse siz de onlara küfredin. Şayet silah çekecek olurlarsa, siz de onlara çekin. Vuracak olurlarsa siz de onlara vurun. (Ama onlar bu fiillere teşebbüs etmedikçe siz de tevessül etmeyin)»*[301].

[299] Kâsânî, a.g.e., 7, 140.
[300] İbnu Sa'd, a.g.e., 5, 333.
[301] Şâfiî, el-Ümm 4, 217.

III. Ferdî Mesuliyet Duygusu

«De *ki: Herkesin kazanacağı kendisinden başkasına ait değildir...»*

Âyet-i Kerime

Anarşiyi önlemede en müessir bir tedbir olarak değerlendirebileceğimiz ferdî mesuliyet meselesi, İslâm'ın vicdanlarda tesis etmeye çalıştığı mühim esaslardan biridir. İnsanlığın ibtidaî devirlerinde ve bilhassa nübüvvet nurunun zayıfladığı hengâmlarda, insanlar arası münâsebetleri tanzim eden esas, kollektif mesuliyettir: Kişi, mensûp olduğu cemaatin bir parçası, bir ferdi olarak .bir değer taşır. O ferd diğer cemaatlere karşı müstakillen değil, kendi cemaatinin bir ferdi olması haysiyetiyle şeref ve sorumluluk taşır. Nitekim bir kabile ferdi diğer bir kabileden herhangi bir ferde karşı cinayet işlerse, bu cinayet mağdurun mensûp olduğu kabilenin bütününe karşı işlenmiş bir suç olmaktan başka, suçlu da bizatihi cinayet sahibi bulunan kimse değil, mücrimin topyekün kabilesidir. İşlenen cinayet sebebiyle cezayı hak eden kimse sadece bizzat mücrim değil, mücrimin mensup olduğu kabilenin bütün ferdleridir. Bu kabileden herhangi birinin öldürülmesiyle intikam alınmış olur.

Bugün yurdumuzun bazı bölgelerinde hâlâ uygulanan kan davası bu ibtidâi telâkki ve tatbikatın, İslâmiyet'e rağmen, devamıdır.

Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) risâlet geldiği zaman vicdanlarda ilk tespit etmeye çalıştığı prensiplerden biri, ferdî mesuliyet duygusu olmuştur. Nitekim, «Yakın akrabalarını in zâr et (âhret mesuliyeti ile korkut)» âyeti[302] geldiği zaman, Hz. Peygamber'in Safa tepesinde, yakın akrabalarını toplayarak irâd ettiği ilk tebliğ ve davet hitabesi bu açıdan çok manidardır.

Putların bâtıl oluşu, Allah'ın bir kısım sıfatları, bazı ibâdetler vs. hiç mevzubahs edilmediği hâlde, ferdî mesuliyet ısrarla tebarüz ettirilir, vurgulanır: «Ey Kureyşliler, ruhlarınızı Allah'a karşı temizleyin, ben Allah katında sizlere hiçbir yardımda bulunamam. Ey Abdülmuttalib oğulları, ben Allah katında sizlere hiçbir yardımda bulunamam. Ey Abdülmuttalib'in oğlu Abbâs, ben Allah katında sana hiçbir yardımda bulunamam. Ey Safiyye! (Resûlullah'ın halası), ben Allah katında sizlere hiçbir yardımda bulunamam. Ey Fâtıma, ey Resûlullah'ın kızı, burada

---

[303] Şuarâ 26/214.

benden ne istiyorsan iste, fakat ben Allah katında sana hiçbir yardımda bulunamam»[303].

Ferdî mesuliyet prensibi, şüphesiz sadece âhretle ilgili bir mesele değildir. Dünyâda da aynı prensip câridir. Her kul ancak kendi yaptığından sorumludur. Bir başka ifade ile, birinin yaptığı kötülük sebebiyle bir diğeri cezâlandırılamaz. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm] bununla alâkalı sayısız beyanlarından biri aynen şöyle: " ... Her cani cinayetini kendisi için işlemiş olur. Haberiniz olsun hiçbir cani (mesuliyeti) oğlu üzerine veya, hiçbir çocuk babası üzerine giden cinayette bulunmaz. (Herkesin işlediği cinayetin cezası kendisine aittir)»[304].

Ferdî mesuliyet üzerine Kur'ân-ı Kerîm'de gelmiş olan:. «Birinin günâhıyla başkası sorumlu tutulamaz» Meâlindeki çeşitli âyetler insanlığın, husûsen cahiliye devri Araplarının o sıralardaki kollektif hukuk anlayışı göz önüne alınarak değerlendirilecek olursa bunun ne büyük bir inkılâp olduğu daha iyi anlaşılır.

Âyet ve hadislerden örneklere geçmeden önce, «ferdî mesuliyet» dediğimiz zaman kastedilen iki ana fikri belirtmemiz gerek:

l- Dünyevî cinayetlerde sadece cinayeti işleyen ferdlerin sorumlu tutulması. Yâni bir kimsenin cinayeti sebebiyle, onun mensûp olduğu aile veya zümre, veya hizip veya takım veya grup veya kavm veya ümmetin ferdlerinin sorumlu tutulmaması; caniyi kötü bulduğumuz için, öbürlerinin de gıybet edilmemesi, davranışları sebebiyle buna reva gördüğümüz muamelenin öbürlerine de teşmil edilmemesi, buna yakıştırılan kötü sıfatlarla öbürlerinin de tavsif edilmemesi, bunun cinayeti sebebiyle öbürlerinin de suçlanmaması, onlardan da intikam alınmaya kalkılmamasıdır.

«De ki: Herkesin kazanacağı kendisinden başkasına ait değildir. Günahkâr hiçbir nefis diğerlerinin (günah) yükünü taşımaz. (Hesap vermek üzere) nihayet dönüşünüz ancak Rabbinizedir ...»[305].

«Günâh işleyen hiçbir nefis, başkasının günâhını çekmez. Eğer yükü (günâhı) ağır bir kişi, (diğer birini), onu taşımaya çağırsa, bu hısım da olsa, kendisine hiçbir şey yükletil (mesine rıza göster)mez".[306]

Hz. Peygamber'in hadislerinden biri de şöyle: *«Kişi, ne babasının, ne de kardeşinin cinayeti sebebiyle (suçlu) tutulamaz»*[307].

2- İkinci fikir Allah katındaki ferdi sorumluluktur. Yâni herkesin her yaptığından mutlaka hesap vereceği, az veya çok, yaptığı amellerden hiçbiri ihmâl edilmeksizin hesaba dâhil edileceği, bu hesap işleminde, anne - baba,

[303] Buhârî, Vesâyâ 11; Nesâî, Vesâyâ 6.
[304] Tirmizî, Fiten 2.
[305] En'âm 6/164.
[306] Fâtır 35/18.
[307] Nesâî, Tahrîm 7.

eş - dost, evlât-iyâl, dünyevî rütbe ve unvanların hiçbir faydası olmayacağı inancıdır.

Bu, bir bakıma, İslâm'ın Allah ve âhiret inancını teşkil eder. İnsanla alâkalı her şeyi, söz, fiil, niyet ve hatta müyûlâtı kaydeden ve sonra bunlardan hesaba çekecek olan bir Allah ve bu hesabı vermek üzere ferdin amel defteriyle tek başına Allah'ın huzuruna çıkacağı hesap günü inancı. Yalancı şahidin, sahte vesika mümkün olmayacağı, hile ve aldatmanın mevzubahs olmayacağı, el, ayak gibi ameli işleyen uzuvların konuşacağı bir hesap günü.

İşte bu inançtır ki, gençleri, kuvvetlileri tecâvüz ve haksızlıklardan, gizli cinayetlerden alıkoyabilecektir.

«Kim iyi bir amel (ve hareket)de bulunursa bu, kendi lehine, kim de kötülük ederse bu da kendi aleyhinedir. Nihayet hepiniz ancak Rabbinize döndürü(lüp götürü)leceksiniz»[308].

«Ey insanlar Rabbinizden korkun. Ne babanın evlâdına, ne de bizzat evlâdın babasına, hiçbir şeyle fâide vermeyeceği günden korkun. Şüphe yok ki, Allah'ın vâdi haktır. O halde zinhar sizi, dünya hayâtı aldatmasın, o çok aldatıcı şeytan, zinhar sizi Alla(ın hilmine, imhâlin)e güvendirmesin»[309].

«Dostlar o gün birbirlerinin düşmanıdır, takva sahihleri (Allah için sevişenler) müstesna"[310].

«Senin için, hakkında bir bilgi hâsıl olmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz, kalb bunların her biri, bundan mesuldür»[311].

«O gün ağızların üstüne mühür basarız. Ne irtikâp ediyor idiyseler bize elleri söyler, ayakları (ve diğer uzuvları) da şahitlik eder"[312].

Hakiki Bir İrtica: Mesuliyet duygusu açısından günümüzdeki anarşiye bakacak olursak gerçek bir irtica ile karşı karşıya olduğumuzu anlarız. Gerçekten insanlığın çok gerilerde bırakması gereken ibtidâiliğe yeni bir dönüş mevzubahis. Hem (uhrevî) ferdî mesuliyet duygusu yok, hem de kollektif mesuliyet sistemi yeniden tatbikata girmiş durumda. Şöyle ki. A grubuna mensûp olan bir şahıs, cinayetin uhrevî mesuliyetini hiç düşünmeden, siyasî bir hesapla B şahsını öldürmüştür. Şimdi B şahsının mensûp olduğu C grubundan D şahsı, A grubuna mensûp olan E şahsını ve hatta daha da ileri giderek E, F şahıslarını öldürecektir.

Artık fitne kapısı sonuna kadar açılmıştır. A ve C grupları intikamlarını almak için birbirlerinden karşılıklı olarak adam öldüreceklerdir.

---

308 Câsiye 45/15.
309 Lukman 31/33.
310 Zuhruf 43/67.
311 İsrâ 17/36.
312 Yâsîn 36/65.

Cemiyette suçluyu arayan, zamanında, cezalandırmayan bir otorite boşluğu da varsa bu kırım, esas suçluyu hedef edinmeksizin ilâ nihâye devam edip gidecektir.

Cemiyetimizin son yıllarda, 12 Eylül 1980 tarihinden önce, içine düştüğü gerçek durum bu idi. Radyo, televizyon ve gazetelerde efkâr-ı umûmiye günlük olarak, iki futbol takımının birbirlerine attıkları golleri takip edercesine sağdan ve soldan öldürülen masum insanların sayısını takip etmekte idi.

Kısacası mesuliyet duygusu boşluğuyla ortaya çıkan yeni bir sporla(!) karşı karşıyayız.

IV. Can, Mal ve Irzların Haram Oluşu

«(Can, mal ve ırzına tecâvüz edilmiş) mazlumun bedduasından kaçının. Zulme uğrayan kimse kâfir bile olsa, onun bedduası ile Allah arasında hiçbir perde mevcut değildir.»

Hadis-i şerif

İslâm'ın fitne ve anarşiye karşı en mühim önleyici tedbirlerinden biri, insanların mal, can ve ırz dokunulmazlıkları hususunda kalp ve vicdanlara yerleştirdiği haram inancıdır. Bir insanın canı, malı, ırzı bir diğer insana kesinlikle haramdır. Bu harama riâyet edilmediği, herhangi bir surette cana, mala, ırza tecâvüzde bulunulduğu, kişi dokunulmazlığı ihlâl edildiği takdirde, affı hemen hemen kâbil olmayan bir günah işlenmiş olmaktadır. Âyet-i kerime şöyle buyurur: «Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiştir, ona lanet etmiştir ve ona çok büyük bir azab hazırlamıştır»[313].

Affı kâbil olmayan dedik, zira, izah edeceğimiz üzere, insan hukukuna karşı işlenen suç ve günahların affedilmesi bizzat zulme maruz kalan kimsenin bağışlama şartına bağlanmıştır. Yâni, Allah her çeşit günahları affedebilecek durumda olmakla beraber, insanlara karşı -onların mallarına, canlarına, ırzlarına, haysiyet veya şereflerine tecâvüz suretiyle - işlenmiş bulunan günahların affını, bizzat zulme maruz kalan kimsenin bağışlamış olma şartına bağlamıştır. Cenâb-ı Hak, insanların yücelik ve kerametini korumak için bunu ilâhî bir sünnet kılmıştır: Kişi, bir mümine dinin tanıdığı en büyük makam olan şehitlik mertebesini kazansa bile üzerindeki kul hakları affedilmeyecektir[314], İslâm dini, insan şahsiyet ve hukukunun yüceliği ve Önemi hususunda müminleri tam olarak ikna etmek için, mütemmim bir kısım telâkki ve prensipler vazetmiştir. Bunlardan birkaç tanesini görelim:

İnsanoğlu Mükerremdir: Kur'ân-ı Kerîm, her şeyden önce insanoğluna diğer nıahlûkat arasında mümtaz, üstün bir makam verir. Dini, düşüncesi, içtimaî mevkii, ilmî durumu, cinsiyeti, yaşlılık ve gençliği, çirkinlik ve güzelliği, zenginlik ve fakirliği, milliyet ve ırkı vs, hiçbir surette göz önüne alınmaksızın onun mükerrem bir varlık olduğu, halife-i ze-

---

[313] Nisâ 4/93.
[314] Müslim, İmâre 119; İbnu Mâce, Cihâd 10; İbnu Ebî Şeybe 5, 310.

min bulunduğu takrir edilir: «And olsun ki, Biz Âdemoğullarını üstün bir izzet ve şerefe mazhar kılmışızdır. Onlara karada, denizde taşıyacak (vâsıtalar) verdik, onlara güzel güzel rızıklar verdik, onları yarattığımızın bir çoğundan cidden üstün kıldık»[315]. «O sizi yer yüzünde halifeler yapandır»[316].

Kur'ân-ı Kerîm, yeryüzünün halifeliği şerefiyle müşerref olan ve en güzel bir şekilde yaratılmış[317] bulunan insanın şeref ve üstünlüğünü ispat sadedinde, diğer mahlûkatın, onun emir ve istifadesine verildiğini mükerrer şekilde beyân eder. Bunlar meyânında güneş ve ay[318], gece ve gündüz[319], deniz ve üstündeki gemiler[320], hulâsa «arz ve semâda bulunan her şey»[321] insanın emrine amade kılınmıştır, emânet edilmiştir. Elbette bu mâhiyette olan, kendisi için ziyade masraf yapılan insan, bir vazife ile muvazzaftır. Bir kısım sorumluluklar içerisindedir. Adetâ fevkalâde salâhiyet ve mesuliyetleri olan bir devlet memûru gibidir. Elbette bu memûr başı boş değildir, hayatta gerçekleştirmesi istenen bir vazifesi, bir programı vardır, bu kendisinden sorulacaktır.

Öyle ise, bu yüksek memûra yapılacak tecâvüz ve müdâhaleler ve onu vazifesinden engellemeler, onun gerçekleştireceği kemâli önleyenler cezasız kalmayacak ve onun makamının yüksekliğiyle mütenâsip büyük cezalar verilecektir.

İşte insanoğluna karşı beyân edilen dokunulmazlık ve hürmet, menşeini buradan, insan hakkındaki bu telâkkiden alır. Onun canına, malına ve ırzına tevcih edilecek zulüm ve tecâvüzün cezası bu sebeple çok büyüktür.

Hürmet (Haram Oluş) Umûmidir: İnsan şahsiyetine karşı beyân edilen bu hürmet umûmidir. Kâfir, mümin ve münafık ayırımı, hür-köle, kadın-erkek tefriki yoktur. Harb hâli dışında, hiçbir masum kimsenin ne kanı, ne malı ve ne de ırzı hiç kimseye helâl kılınmamıştır.

Bu hususu beyân eden en veciz hadis, «mazlumun bedduası» ile alâkalı olarak gelmiştir. Buhârî'nin kaydettiği rivayette, Hz. Peygamber: «Mazlumun bedduasından sakın, zira onun bedduası ile Allah arasında hiçbir perde mevcut değildir» buyurmaktadır[322]. Hadisin Hz. Enes'ten gelen vechinde; «Mazlum kişi kâfir bile olsa ...» denir[323]. Ebû Hureyre'den gelen vechinde ise: «... Mazlum kişi fâcir bile olsa» dendikten sonra ilâve edilir: «Onun fücuru kendini ilgilendirir (sizin zulmünüzü meşru kılmaz) »[324].

---

315 İsrâ 17/70.
316 En'âm 6/25; Fâtır 35/39.
317 Tîn 95/4.
318 Rûm 13/2; İbrahim 14/33; Nahl 16/12.
319 İbrahim 14/33; Nahl 16/12.
320 İbrahim 14/32; Nahl 16/14; Câsiye 45/12.
321 Câsiye 45/13; Hac 22/65.
322 Buhâri, Zekât 63.
323 Müsned 3, 153.
324 Müsned 2, 367.

Âlimler burada yasaklanan zulmün -mutlak olarak zikredilmiş olmasından- mala, cana, ırza vs. ye yönelecek her çeşidiyle yasaklanmış olduğunu beyân ederler[325].

Kur'ân-ı Kerîm'de, haksız yere bir kişi öldürme cinayeti, bütün insanları öldürme cinayetine denk tutulur: «... Kim bir canı, bir can mukabilinde (kısas olarak) veya yer yüzünde bir fesat çıkarmaktan dolayı olmayarak öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur»[326].

Fakihlerin Hükmü: Yukarıda kaydettiğimiz nasslar, İslâm hukukçularını şu hükme götürmüştür: Mal, can ve ırz dokunulmazlığı (ismet), sadece müminlere has değildir. Zira ismetin kaynağı ikidir: 1) İman, 2) Emân. Emân, burada sulh anlaşması manasınadır, yâni harp hâlinde olmamadır. İman sâhiplerine *mümin*, emân sahiplerine de *müste'mîn* denir. Öyle ise nasıl ki bir mümin milliyet, renk, dil gibi hiçbir ârizî vasfına bakılmaksızın ismet (dokunulmazlık) hakkına sâhip ise müste'mînler de yâni Müslümanlarla anlaşma yapmış olan, yâni harb hâlinde bulunmayan gayr-ı müslimler de, yapılan anlaşma müddetince, mal ve can ismetine sâhiptirler. Bunların itikat durumuna bakılmaz, Hristiyan, Yahudi, Mecusî olabileceği gibi, dinsiz de olabilir. Yapılan anlaşma müebbet ise -ki İslâm memleketi dâhilinde yaşayan gayr-ı müslimlerle müddeti müebbet olan bir sulh anlaşması yapılmış demektir- bunlara zimmî denir, muvakkat ise müste'mîn denir.

Gerek zimmîler ve gerekse müste'minler aynen müminler gibi masundurlar. Malları ve canları her çeşit tecâvüze karşı devletin himayesine ve garantisine mazhardır[327].

Müminin Allah Katındaki Keramet Ve Değeri: Bütün insanlar, kendilerine tâyin ve tahsis edilen fıtrî vazife ve tevdi edilen emânet sebebiyle, mahlûkat içerisinde en üstün, en mümtaz bir makam işgal etmekle birlikte, Allah'ın emirlerine uyanlarla uymayanlar arasında büyük fark vardır. Uymayanlar hayvanların da altına düşen[328], aşağıların aşağısında bir derekede tutulurken, mümin *a'lâ-yı illiyyîn* diye ifade edilen[329] melek dâhil diğer mahlûkattan hiçbirinin çıkamayacağı en üstün derecelere yükseltilmiştir. Hz. Peygamber: «Mümin, Allah katında bir kısım meleklerden daha mükerrem, daha değerlidir» der[330]. Daha da ileri giderek, müminin değerini belirtme sadedinde, bütün müminlerin kıblegâhı ve mahall-i tavafları olan Kâ'be ile bir mukayeseye yer verir: Abdullah İbnu Ömer anlatmaktadır: *«Ben, Hz. Peygamber' i tavaf ederken gördüm. Ziyaret sırasında Kâ'be'ye hitaben şunu söylüyordu: «Sen ne temizsin, senin kokun da ne hoş, ne temiz. Sen ne ulusun, senin hürmetin ne yüce.*

---

[325] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 4, 102.

[326] Mâide 5/32.

[327] Udeh, Abdülkadir, et-Teşrîu'l-Cinâ'î el-İslâmi, Beyrut, tarihsiz, l, 276-77; Kâsânî, Bedâyi' 7, 252; Fetevâ'l-Hindiyye 2, 232; Bilmen, Ömer Nasûhî, Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu, 2. tab. İstanbul, tarihsiz, 3, 388.

[328] A'râf 7/179.

[329] Tîn 95/5.

[330] İbnu Mâce, Fiten 6.

Muhammed'in ruhunu elinde tutan Zâta yemin ederim ki, müminin Allah indindeki hürmeti, mal ve canının hürmeti senin hürmetinden daha büyük. Mümin hakkında hayırdan başka zanda bulunmamızın hürmeti (haramlığı) da böyledir. (Biz onun hakkında sadece hüsn-i zanda bulunmakla mükellefiz[331])»[332].

Müminin Hürmeti: Beşeri münâsebetler açısından, dünyevi ahkâm açısından kâfir - mümin ayırımı yapılmadan beyân edilen umumî hürmet, mümin hakkında daha da vurgulanmıştır. Müminin Allah yanındaki değer ve hürmetine paralel olarak mümin yanında da müstesna bir değer ve kerameti olmalıdır. Zira mümin daha ziyade müminlerle beşerî ve içtimaî münâsebetler halindedir. Onunla iç içedir, ona karşı tecâvüz ve haksızlıklarla baş başadır. Öyle ise dikkatli mümin kardeşine karşı daima uyanık tutmalıdır. Bu sebeple hadislerde daha çok mümin kardeşinin hukukundan bahsedilmiştir. Bu durumdan, mümin olmayanlara tecâvüzü helâl kılıyor veya, onların hukukunu hafife alıyor, manası çıkmaz. Nitekim yukarıda verdiğimiz âyet de mümin-kâfir ayırımı yapmaksızın herhangi bir «can»a yapılan cinayetin büyüklüğüne temas etmiştir.

Hz. Peygamber şöyle buyurur «Ruhum elinde bulunan Allah'a kasem ederim ki, bir müminin zulmen katli, Allah indinde, dünyanın zevalinden daha büyük (bir cinayet)tir»[333]. «Kişinin, kıyamet günü, (Allah'a karşı borçlarından) ilk hesaba çekileceği şey namazdır. İnsanlara karşı işlediği günahlardan da ilk hükme bağlanacak olan kandır»[334].

Şu hadiste de mümini öldürmek küfür olarak tavsif edilmektedir: «Müslümanlara sövmek fısktır, onu katletmek de küfürdür»[335]. Sindî, «küfürdür» hükmünü, «kâfirlerin amelindendir»[336] şeklinde, yâni "mümini, kâfir olanlar öldürür" manasında izah eder ki, bu manada *«Bize silah kaldıran bizden değildir»*[337] hadisi ile ite'yid edilmiş olur. Esasen şu kaydedeceğimiz Meâldeki hadislerin manayı muhaliflerini göz önüne alırsak, halk mal ve canlarını bir kimseye karşı emniyette göremiyorsa o kimse (kâmil) manada mümin vasfına lâyık değildir: «Mümin, ancak halkın mal ve canlarını kendisinden emîn hissettikleri kimsedir»[338].

Şu hadis de, herhangi bir surette mümini öldürdüğü hâlde üzüntü duymayan kimsenin durumunu tavsif eder: «Her kim, bir mümini Öldürdüğü halde üzülmezse Allah onun ne nafile, ne farz, hiçbir ibâdetini kabul etmez»[339].

Kan akıtmaktan terhîb eden (korkutan) bir başka rivayet: «Mümin, haram kan dökmedikçe ibâdet ve amelinde neşeli ve isteklidir. Haram bir

---

331 Sindî, Haşiye Âlâ İbni Mâce 2, 460.
332 İbnu Mâce, Fiten 2.
333 Nesâî, Tahrim 2 (7, 83).
334 Nesâî, Tahrim 2.
335 Buhârî, İmân 36; Nesâî, Tahrim 26; İbnu Mâce, Fiten 4.
336 Sindî, Haşiye Alâ'n-Nesâî 7, 121.
337 Nesâî, Tahrim 25.
338 Tirmizî, İmân 12; Nesâî, İmân 8; İbnu Mâce, Fiten 2, 3.
339 Ebû Dâvud, Fiten 6.

kan döktüğü takdirde ibâdet ve hasenata karşı bıkkınlık, isteksizlik ve yorgunluk hâsıl olur» der[340].

Müminin Kanı Ne Zaman Helâl?: Hz. Peygamber , kan mevzuunda, hiçbir muğlak nokta bırakmamak, hiçbir tereddüde açık kapı bırakmamak için şu açıklamayı yapar: «Kendinden başka ilâh bulunmayan Zât-ı Zü'l-Celâl'e kasem ederim ki, Allah'ın birliğine, benim de Peygamberliğime şehâdet eden hiçbir Müslüman kişinin kanı, şu üç istisna dışında helâl değildir: İslâm'ı terk ederek cemaatten ayrılan (mürted), zina yapan dul, (haksız yere) cana kıyan kimse»[341].

Sindî'nin belirttiği üzere, Bağî (isyan eden), yol kesen ve saldıran kimse «haksız yere, cana kıyan» mazmununa dâhildir[342].

Resûlullah bir başka rivayette, muhsan olan zânînin recm edilerek (taşlanarak) öldürüleceğini, kasten, haksız yere adam öldürenin kısas yapılarak öldürüleceğini, İslâm'dan çıkıp Allah ve Resûlüne harb açan mürtedin de öldürülmek, asılmak veya bölgeden sürülmek gibi cezalardan biriyle cezalandırılacağını belirtir[343] ki, biz bunlarla alâkalı izahları yeri geldikçe yapacağız[344].

Hadiste yasaklanan haksız yere cana kıyma meselesinde, pekçok âyet de gelmiştir. Bunlardan birinde: «(Meşru) bir hak olmadıkça Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürmeyin» denir[345]. Fahreddin-i Razî, bu âyeti tefsir ederken, meşru bir hakla öldürülecekleri açıklama sadedinde yukarıdaki hadiste gelmiş olan üç kalemi kaydettikten sonra «Kur'ân bunlara bir dördüncüyü ilâve eder»[346] diyerek şu âyeti kaydeder: «Allah ve Resûlüne harb açanların, yer yüzünde (yol kesmek suretiyle) fesatçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvârî kesilmesi, yahut da (bulundukları) yerden sürülmeleridir»[347].

Hz. Peygamber haksız yere adam öldürmeden men etme maksadıyla şöyle bir tavsiyede bulunur:

«Kim ümmetimden birini öldürmek üzere yürüyecek olursa şöyle desin: «Öldüren (katil) cehennemliktir, Öldürülen (maktul) cennettedir»[348].

Katilin Tevbesi: Gerek Kur'ân ve gerekse hadislerde şirk dışındaki bütün günahların Allah tarafından bağışlanacağına dâir [349] ifadeler gel-

---

340 Ebû Dâvud, Fiten 6.
341 Nesâî, Tahrim 5; Tirmizî, Fiten l.
342 Sindî, Haşiye alâ'n-Nesâî 7, 90-91.
343 Nesâî, Tahrim 11.
344 Bkz: s. 329-332.
345 En'âm 6/151.
346 Râzî, et-Tefsîrü'l-Kebîr 13, 233.
347 Mâide 5/33.
348 Ebû Dâvud 2, 4260. H.
349 Âyet için Bkz: Zümer 39/53.

miş ise de, yine aynı iki temel kaynakta, katlden men ve insan kanının harâmiyetini takrir makamında, haksız yere kan dökenin affedilmeyeceği, ebediyen cehennemde kalacağı ifade edilir, Âyet-i kerime: «Kim bir mümini teammüden (haksız yere) öldürürse onun cezası cehennemdir ve orada ebedî kalıcıdır»[350] buyururken, Hz. Peygamber de «Allah'ın her günâhı aff edeceği umulabilir, ancak müşrik olarak ölenle, bir mümini kasden (haksız yere) öldüren kimsenin günâhı müstesna, Allah bunları af etmeyecektir» buyurur[351].

Bu meseleyle, yâni, mümini teammüden öldüren müminin af edilip edilmeyeceği hususunda nasslar arasındaki tearuzla (zahiri zıtlık) alâkalı olarak gelen bazı rivayetler ihtilâfa ışık tutmaktadır.

Bunlardan biri Zeyd İbnu Sâbit'ten gelmektedir. Zeyd der ki: «Şu âyet: «Kim bir mümini teammüden (haksız yere) öldürürse onun cezası cehennemdir ve orada ebedî kalıcıdır»[352] âyeti, Furkan süresinde gelmiş bulunan «Onlar ki Allah'ın yerine başka bir tanrı daha (katıp) tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler, kim bunlar(dan birini) yaparsa cezaya çarptırılır, kıyamet günü de azabı katmerleştirilir ve o azabın içinde hor ve hakir ebedî bırakılır, meğer ki (şirkten) tevbe edip iyi amel (ve hareket) de bulunan kimselerden ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok yarlığayıcı, çok esirgeyicidir»[353] âyetinden altı ay kadar sonra nazil olmuştur[354].

Nesî'nin kaydettiği bir rivayete göre, İbnu Abbâs'tan «Katil için tevbe var mıdır?» diye sorulduğu vakit, aynen Zeyd İbnu Sabit gibi, o da «katl dâhil bütün günahların affedileceğini ifade eden Furkan süresindeki âyetlerin, Nisâ sûresinin 93. âyetinde «ebedî cehennemde kalacaklarını» ifade eden âyetle nesh edilerek hükmünün kaldırıldığını, bu sonuncu âyeti nesh eden (hükümden kaldıran) başka bir âyetin nazil olmadığını» söylemiştir[355].

Şunu da kaydedelim ki, bu mesele ile alâkalı olarak vârid olan âyet ve hadisleri umumiyeti ile değerlendiren âlimler, katil-i müteammidin affedilmeyeceğini beyân eden nassların «tevbe etmeksizin ölen» şartıyla kayıtlanması gerektiğini, tevbe edenlerin affedilebilme durumunun esâs olduğunu kabul etmişlerdir. İbnu Abbâs'dan rivayet edilen sözün, tağlîz, yâni meşru bir sebep olmaksızın Müslüman'ı amden öldürmekten şiddetle menetmek maksadına râci olduğunu söylemişlerdir[356]. Nitekim hadis kitaplarında, muhtelif tariklerle gelen sahih bir rivayette, yüz kişiyi öl-

---

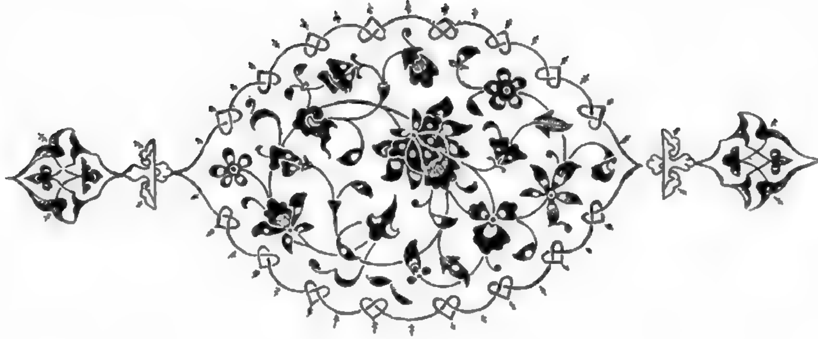
350 Nisâ 4/93.
351 Nesâî, Tahrîm 1.
352 Nisâ 4/93.
353 Furkan 25/68-70.
354 Ebû Dâvud, Fiten 6.
355 Nesâî, Tahrîm 2.
356 Sindî, Haşiye alâ'n-Nesâî, 7, 85.

dürdükten sonra tevbe yollarını arayan bir katilin aff edildiğini ifade eden uzunca bir hikâye bizzat Hz. Peygamber tarafından anlatılmaktadır[357].

Müminin Mal Emniyeti: Esasen, daha önce kaydedilen bazı hadislerden de anlaşıldığı üzere mal hürmeti, can hürmeti ile beraberdir. İslâmiyet mal, can, ırz gibi kişinin şahsiyet ve bütünlüğünü tamamlayan hususları bir mütâlâa eder. Birçok nasslarda taunların beraber zikredildiği görülür.

Nitekim Hz. Peygamber (aleyhisselâm), bir nevi İslâm'ın insan hakları beyannâmesi durumunda olan VEDA HUTBESİ'nde şöyle buyurmuştur: «Ey insanlar! Sizin kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız aranızda, bugünün haram olması, bu ayın haram olması, bu beldenin haram olması gibi haramdır[358].

Başka hadislerde, mala tecâvüz olan hırsızlık ve göre göre yağmalama yasaklanarak bunlara tevessülün imanla bağdaşmadığı belirtilir[359], yapanlar hakkında da «mümin değildir», «bizden değildir" gibi inanan bir kimse için son derece ciddî müeyyidelerle tehdit ifade edilir[360].

[357] Buhârî, Enbiyâ 54; Müslim, Tevbe 46-47; İbnu Mâce, Diyât 2; Müsned 3, 20.
[358] Buhâri, Fiten 8; Tirmizî, Fiten, 2.
[359] Buhârî, Eşribe 1; İbnu Mâce, Fiten 3.
[360] İbnu Mâce, Fiten 3.

V. Emr-i Bi'l-Mâruf, Nehy-i Ani'l- Münker

«Ya mârufu. emreder, münkerden de nehy eder siniz, yâhut Allah şerirlerinizi hayırlılarınıza mutlaka musallat edecektir. O zaman hayırlılarınız dua etse de duaları kabul edilmez.»

Hadis-i şerîf

Fitneyi, daha çıkmadan, önlemek maksadıyla İslâm'ın vazettiği en mühim tedbirlerden birini, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker müessesesi teşkil eder. Mâruf, aklın ve şeriatın güzel gördüğü, münker de yine aklın ve şeriatın çirkinliğine hükmettiği fiil[361] olunca, bu müessese iyi fiillerin duyurulması, yaygınlaştırılması, kötü olan fiillerin de yasaklanması, önlenmesi demektir. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de ve gerekse Hz. Peygamber'in sözleri arasında emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker üzerinde fazlaca durulur. Bu işin ihmâl edilmemesi için tekrar tekrar dikkat çekilir, yapıldığı takdirde elde edilecek mükâfatın büyüklüğü, terk edildiği takdirde de gelecek felâketin, uğranılacak zararın büyüklüğü, son derece vazıh, herkesin anlayacağı bir şekilde ifade edilir.

Meselenin şâyân-ı dikkat olan yönü, emr-i bi'l-mârufun terkinden gelecek zararın bütün cemiyeti zarardîde edecek bir fitne olarak ifade edilmiş olmasıdır.

Şu halde bu bahiste emr-i bil-ma'rufun ehemmiyetini, buna olan teşvikleri, onu terk etmenin neticelerini âyet ve hadislerden vereceğimiz misallerle belirtmeye çalışacağız. Bu tâbirin uzunluğu sebebiyle, bazen bu manada olmak üzere irşâd kelimesini kullanacağız.

İrşad - Fitne Münâsebeti: Dinî nasslarda irşâdın (emr-i bil-mâruf ve nehy-i ani'l-münker faaliyetlerinin) terki ile fitnenin zuhuru ve yaygınlaşması arasında sıkı bir alâka kurulmaktadır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: «Ya mârufu emreder, münkerden de nehy edersiniz, yahut Allah şerirlerinizi hayırlılarınıza mutlaka musallat edecektir. O zaman hayırlılarınız dua etse de duaları kabul edilmez»[362]. Bir başka hadis de şöyle: «İçerisinde iyilerin daha mümtaz, daha güçlü bulunduğu bir kavimde, kötülükler işlendiği hâlde, iyiler müdâhale edip ıslâhda bulunmazlarsa -

---

[361] Râgıb a.g.e., s. 331.

[362] Münâvî, a.g.e., 5, 260; Tirmizî, Fiten 9.

bir başka rivayette: Müdâhale edecek güçte bir kimsenin bulunduğu bir kavimde kötülükler işlenir ve fakat o kimse, müdâhalede bulunmazsa[363]-, Allah (celle şânuhu), herkese ulaşacak umumî bir ceza gönderir»[364]. Bu ceza; o kadar umûmi, o kadar herkesi yakalayıcıdır ki, o geldiği zaman, değil kötüler, iyiler bile şaşkına döner, ne fenalığı ortadan kaldırmaya güçleri yeter, ne de onun şerrinden kaçıp kurtulabilirler»[365]. Bu sebeple Hz. Peygamber, irşadın vaktinde yapılarak, fitne ve fesadın zuhur edip büyümeden önlenmesini tavsiye eder: «(Ey müminler) yalvar yakar olmanıza rağmen dualarını kabul olmayacak durumlara düşmezden önce iyiliği (mârufu) emir ve kötülükten de men ediniz»[366].

Zeynep Bintu Cahş'tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün uyanınca: «Yaklaşan bir şerden Arap'ların vay hâline - ve parmaklarını halkalayarak- bugün Ye'cüc ve Me'cüc'ün duvarından şu kadar delik açıldı» der, Zeynep validemiz (radıyallahü anhâ) sorar: «Aramızda sâlih kimseler olduğu halde toptan helak mi olacağız?» Resûlüllah şu cevâbı verir: «Evet, fenalık artarsa (hepiniz birlikte helak olursunuz)»[367].

Eski Milletlerden Misal: İrşadın terki, sadece ümmet-i Muhammed için bir felâket kaynağı olmayıp, insan cemiyetlerinin hepsinde tâ bidayetlerden beri câri sünnetullah'a dâhil umumî, içtimaî bir kanundur. İnsanlık tarihinde felâketlere maruz kalan, silinip yok olan milletler, fenalıkların yayılmasına seyirci kalan, zamanında yeterli ve müessir şekilde irşad vazifesini yerine getirmeyen milletlerdir. Başlarına gelenler, bu ihmallerinin ilâhi cezasıdır, tabii sonucudur. Kaydedeceğimiz iki âyet bu açıdan düşündürücüdür. Birinci âyet, felâketin sebebini, fesadı önleyici kimselerin (irşad edicilerin) yokluğuna bağlarken, ikinci âyet fesadı önleyenler (irşatçılar) bulundukça, sırf şirk yüzünden milletlerin helak edilmeyeceklerini **ifade** etmektedir:

-Sizden Önceki devirlerde (insanları) yer yüzünde fesat (çıkarmak)dan vazgeçirmeye çalışacak (bu suretle onları helakten kurtaracak) fazilet sahipleri bulunmalı değil miydi? ...»[368].

«Senin Rabbin -ahâlisi (hem nefislerini, hem yekdiğerini) ıslâh edip dururken de- o memleketleri (sırf) şirk yüzünden helak edecek değildi ya»[369].

HZ. Peygamber Beni İsrail'den misâl vererek onların irşatdaki ihmalleri ve lâubalilikleri yüzünden felâkete uğradıklarını belirtir: **«Benî İsrail'in içine bozulma düştüğü zaman kişi, kardeşini günah üzere görür ve onu bundan men ederdi. Ancak ertesi gün, bir gün**

363 Müsned 4, 361.
364 İbnu Mâce, Fiten 20; Ebu Dâvud, Melâhim 17.
365 Tirmizî, Zühd 60.
366 İbnu Mâce, Fiten 20.
367 Müslim, Fiten 1.
368 Hûd 11/116.
369 Hûd 11/117.

önce yasakladığı şeyleri yapan kimselerle yemeden, içmede, sohbette arkadaşlık yapmadan çekinmezdi. Bunun üzerine Allah onların kalplerini birbirlerine karıştırarak hepsini sapıttı, onların bu hâli hakkında Kur'ân'da şu âyet gelmiştir: «İsrail oğullarından olup da küfredenlere Davud'un da Meryem oğlu İsa'nın da diliyle lanet olunmuştur. Bunun sebebi isyan etmeleri ve ifrata sapmaları idi. Onlar işledikleri fenalıktan birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Hakikat yapmakta devam ettikleri (o hal) ne kötü idi ... Eğer Allah'a, Peygambere ve O'na indirilene iman etmiş olsalardı onları dostlar edinmezlerdi ...»[370]. Ayakta duvara dayanmış durumda olan Hz. Peygamber (aleyhisselâm) bu **âyetleri okuduktan** sonra oturur ve **ilâve** eder: **«Hayır, siz, (haddi aşan) zâlimi elinden tutup onu hakka çevirinceye kadar (irşad işini) bırakamazsınız»[371].**

İrşad Bidayette İhmal Edilmemeli: Şârihler, **yukarıda** kaydettiğimiz muhtelif rivayetlerde geçen **«iyilerin dualarının kabul edilmemesi» ifadesini, herkes** irşadı terk ederse, **duaları kabul edilmez bir hâl alır** şeklinde anladığı **gibi, fitnenin iyice yaygınlaşması, insanların çoğunlukla fenalıklara bulaşmış olmaları sebebiyle irşadı kabul etmezler, irşad tesirsiz kalır** şeklinde de anlamışlardır[372].

Öyle ise bu çeşit hadisler, cemiyette herhangi bir fenalık zuhur eder etmez, onu küçük görmeyip, bunun yok edilmesi için azm ve ciddiyetle üzerine gidilmesi gereğini ifade etmektedir. Nitekim. İbnu Abbâs: «Öyle bir fitneden sakının ki, o (geldiği zaman) içinizden yalnız zulmedenlere çatmaz (âmmeye de sirayet ve hepinizi perişan eder), hem bilin ki Allah şüphesiz azabı çetin olandır»[373] âyetini tefsir ederken şu neticeyi çıkarır: «Cenâb-ı Hakk burada müminlere, aralarında tek bir münkerin yer etmesine meydan vermemelerini emretmekte ve bu emre uymayanları azapla korkutmaktadır»[374].

Aksi takdirde bidayette çok mahdût bir azınlık tarafından işlenmeye başlanan münker, zamanla çoğunluk tarafından benimsenecek ve kaçınılması imkânsız, herkese ulaşacak felâketlere sebep olacaktır. Hz. Peygamber şöyle buyurur; «Cenâb-ı Hak azınlığın ameliyle çoğunluğa azab vermez. Ancak çoğunluk, aralarında azınlığın münker (fena) amellerini görürler, fakat müdâhaleye güçleri yettiği hâlde seslerini çıkarmazlar. Onlar böyle davrandıkları için Cenâb-ı Hakk azınlığa da, çoğunluğa da birlikte azab gönderir»[375].

---

370 Mâide 5/78-81.
371 İbnu Mâce, Fiten 20; Ebû Dâvud, Melâhim 17.
372 Bkz: Sindî, Haşiye Âlâ İbn-i Mâce 2, 484.
373 Enfâl 8/25.
374 İbnu Kesîr 3, 301; Aynî 24, 175.
375 Müsned 4, 192.

Muvatta'nın rivayetinde «... Fenalık açıktan açığa işlendiği takdirde hepsi cezayı hak eder» denmektedir[376].

İrşadda Ashabın Yeri: Hz. Peygamber'in ortaya çıkacak münkerlere karşı yaptığı bu uyarıların tesiriyle Ashâb'ın Resûlullah devrinde -bilâhare kaybolan- ileri bir hassâsiyeti devamlı canlı tuttukları anlaşılmaktadır, Huzeyfe (radıyallahu anh) şöyle yakınır: «Hz. Peygamber zamanında kişi, ağzından çıkan bazı kelimeler sebebiyle münafık addedilirdi. Ben şimdi o kelimeleri bir sohbet esnâsında tek kişiden dört defa işitiyorum. Olmaz böyle iş, ya mârufu emir, münkeri de nehy eder ve hayrı kucaklarsınız, ya da Allah hepinizi toptan azabı y la zelil ve hor kılar, yahut da sizin en şerirleriniz tepenizde müstebit olurlar. Sonra hayırlılarınız bundan halâs olmak için dua ederler de duaları müstecâp olmaz, (kabul edilmez)»[377].

Hz. Ebû Bekir de (radıyallahu anh) bir âyetin yanlış, anlaşılarak irşad işinin ihmâl edilebileceğinden endişe ederek şu uyarıda bulunur: «Ey insanlar, siz Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetini okuyorsunuz: «Ey iman edenler, siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar vermez»[378]. Siz bu âyete münâsip olmayan bir mana veriyorsunuz (ve irşad vazifesini terk ediyorsunuz). Halbuki biz, Hz. Peygamberin şöyle dediğini işittik: «İnsanlar bir münker görür de müdâhale edip Önlemezse Allah'ın hepsine ulaşacak umumî bir ceza göndermesi yakındır»[379].

İbnu Kesir, bu âyette yapma imkânı olduğu takdirde irşadın terk edileceğine dâir bir delil bulunmadığını belirtir[380]. İbnu Kesir, «imkân» kaydını koymuştur, zira - ayrıca belirteceğimiz üzere - irşad fitneye sebep olacaksa bırakılması evlâdır.

Râzî de, âyetten çıkarılabilecek muhtelif tevilleri kayd ederken Abdullah İbnul-Mübârek'in anladığı şu manayı daha uygun bulur: «Burada emr-i bi'l-mâruf, nehy-i ani'l-münker emreden âyet tekid edilmektedir. Zira âyet *«Kendinize bakın»* tabiriyle “din kardeşlerinize bakın, kâfirlerin dalâleti size zarar vermez ... Birbirinize vâzedin. İyiliğe hayrata teşvik, kötülükten, günahlardan men sûretleriyle birbirinizi koruyun, gözetin ...” denmek istenmiştir «kendinize bakın» tâbiri kendinizi koruyun manasına da gelir, hakiki koruma ise emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerle olur»[381].

İrşâd Ederken Korkmamak, Yılmamak: Hz. Peygamber , cemiyetin kaderini, yârınını alâkadar eden “emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker (irşad)” hizmetini ifa etmek gerektiğini, yâni dinin yasakladığı bir şey yahut yapılmasını, emrettiği bir şeyin de terk edilmeye başlandığı zaman hakkı tebliğ ederken yılmamak gerektiğini ifade eder. Hakk, sul-

---

376 Muvatta', Kelâm 23.

377 Müsned 5, 390.

378 Mâide 5/105.

379 Müsned l, 2; İbnu Mâce, Fiten 20.

380 İbnu Kesîr, Tefsir 2, 667.

381 Râzi, Tefsir 12, 109.

tâna karşı da, halka karşı da çekinilmeden söylenmelidir: *«Cihâtların en efdali, değerce en kıymetlisi, zâlim sultâna karşı hakkı söylemektir»*[382]. *«Aman dikkat edin, halk korkusu, kişiyi hakkı söylemekten alıkoymasın»*[383].

Hakkı tebliğe mâni olacak dereceyi bulan halk korkusunu, Hz. Peygamber, bir başka rivayette «nefsini hakir görmek» olarak vasıflandırır ve bunun kıyamet günü mucib-i mesuliyet olduğunu bildirir:

- *Sizden kimse nefsini hakir görmesin.*

- *Ey Allah'ın Resûlü; kişi nefsini nasıl hakir görür?*

- *Allah için, üzerine söz terettüp eden (fena) bir durum görür, fakat hiç ağzını açmaz. Cenâb-ı Hakk kıyamet günü kendisine sorar: «Şu falanca şey hakkında gerçeği söylemekten seni ne alıkoydu?» O kul cevap verir: «Halk korkusu (insanlardan korktuğum için sesimi çıkaramadım)». Allah o zaman şöyle der: «Asıl benden korkman gerekirdi»*[384].

Allah rızâsı için yapılan çalışmalarda, gerek mârufun emir ve tebliğinde ve gerekse münkerin nehy ve yasaklanmasında, çeşitli şekillerde zuhur edecek olan halk korkusuna ehemmiyet verilmemesi, İslâm dininde mühim bir esas yapılmıştır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerîm, *«Allah yolunda cihât yaparken hiçbir kınayanın kınamasından çekinip korkmayanları»* övmüştür[385]. Hz. Peygamber de (aleyhisselâm), bu noktanın ehemmiyetine binâen, ilk defa Müslüman olanlarla biat akdini yaparken koyduğu şartlar meyânında «Allah yolundaki çalışmalarda kınayanın kınamasından (*levmete lâim*) korkmamak» şartını da koymuştur[386].

Bu noktaya dikkat edilmediği takdirde, tebliğ emri, sözde kalacağı gibi, zâlimlerin daha çok cesaret bularak, zulümlerini artıracakları da açıktır. Zulme seyirci kalan Müslüman ferd ve cemiyetin Müslümanlığının haysiyetini Hz. Peygamber şu hadislerinde dile getirirler: *«Eğer ümmetimin, zâlime «sen zâlimsin» demekten korktuğunu görürsen, bil ki onun varlığı ile yokluğu birdir»*[387].

Gemiyi Delenler: Hz. Peygamber fenalıklar karşısında, iyilerin seyirci kalmaması, kötüler yüzünden gelecek (fitne, fesat, şer vs. her çeşitten) içtimaî ızdırapların, iyiler de dâhil bütün cemiyetin varlığını tehdit edeceğini ifade ederek fenalıklar karşısında nemelâzımcılığı önlemek için zihinden çıkması zor olan, bir de teşbihte bulunur: **«Allah'ın hududuna (emir ve yasaklarına) giren meseleleri tatbik eden -ve yağcılık**

---

[382] İbnu Mâce, Fiten 20.
[383] İbnu Mâce, Fiten 20.
[384] İbnu Mâce, Fiten 20.
[385] Mâide 5/54.
[386] Buhârî, Ahkâm 43; Müslim, İmâret 41; Nesâî, Bey'a l, 5; İbnu Mâce, Cihâd 41
[387] Münâvî, a.g.e., l, 354.

yaparak müsamaha ve gevşeklik gösteren[388] iyi- kimse ile, yasakları işleyen kimselerin durumları, bir gemiye binip kur'a çekerek, geminin alt ve üst katlarına yerleşen yolculara benzer. Öyle ki, alt katta oturanlar, su ihtiyaçlarını giderirken üsttekilerin yanından geçip onları rahatsız ediyorlardı. Alttakiler bu duruma son vermek için) bir balta alarak geminin dibini delmeye başlasalar, üsttekiler hemen gelip: «Yahu ne yapıyorsunuz? diye sorduklarında, alttakiler: «Biz su ihtiyacımızı görürken sizi rahatsız ediyorduk, halbuki suya muhtacız şimdi sizi rahatsız etmeden gemiyi delerek bu şekilde su elde edeceğiz» deseler ve üsttekiler bu işte onlara mâni olsalar hem kendilerini kurtarırlar, hem onları kurtarmış olurlar. Eğer yaptıkları işte şerbest bıraksalar, hem onları helak ederler, hem de kendileri helak olurlar»[389].

Emri Bi'l-Mârufun Hükmü: Görüldüğü şekilde Kur'ân ve hadiste müstesna bir yer ve fevkalâde bir ehemmiyet verilmiş olan emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker işinin mutlak olarak farziyetinde bütün İslâm fırkaları ittifak eder. Bu noktada en farklı görüşü temsil eden bir kısım Rafızîler bile bunun vücûbunu (vacib olduğunu) inkârdan ziyade «devlet reisinin tâyin edeceği şahıslar yapar» diyerek belli bir daraltmaya tâbi tutmuşlardır. Ehl-i Sünnet'e göre, fürû'dan olan bu mesele Mûtezile'ye göre usûlden (yâni ana meselelerden) sayılmıştır. Emr-i bi'l-mârufun vâcip olup olmayışı, emredilen şeyle, yasaklanan şey'e bağlıdır. Vacibin emri vâcip, mendûbun emri de mendûb sayılır. Keza haramdan nehiy vâcib, mekruhtan nehiy mendûbtur[390].

Yukarıdaki şekilde kısaca özetlenebilecek bu meseleyi, ehemmiyetine ve sadedinde olduğumuz anarşi meselesiyle yakından olan alâkasına binâen, Taftazâni'den kısmen Özetleyerek ve ana fikirleri başlıklarla belirgin hâle getirerek aşağıda kaydetmeyi uygun bulduk:

Bu mevzuda Teftâzânî, şu açıklamayı sunar: *«... Maruftan burada murat vaciptir. Münker'den murat da haramdır. Bu sebeple, âlimler, mârufun emredilip münkerin yasaklanmasını kesin bir dille vâcib bir vazife telâkki ettiler. Ancak mendûb olan bir işin emri, vâcib değildir, sadece mendûbtur. Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker'in, Rafızîlerin iddia ettikleri gibi, geleceği beklenen İmam'ın zuhuruna bağlı olmayan bir vâcib olduğuna dâir delil ise, Kur" ân. Sünnet ve icmâ ile sabittir.*

---

388 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî. Burada beraberce zikrettiğimiz «tatbik eden» ve «yağcılık yapan» tâbirleri Buhârî'de iki ayrı rivayette ayrı ayrı gelir. Ancak İbnu Kesîr, bu şekilde birleştirerek kaydeder (Tefsir 3, 302).

389 Buhârî, Şehâdât 30, Şirket 5. Bu bahiste «vâcib» tâbiri fakihlerin örfündeki sübûtu veya delâleti hususunda bir şüphe bulunan dini hüküm mânasında değildir. Vâcîb burada farz gibi kesin şart olan şeyleri ifade eder.

390 Cürcânî, Şerhu'l-Mevakıf 8, 374.

«Kur'ân'dan delilimiz Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüdür.- «Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki, (onlar herkesi) hayra çağırsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışsınlar. İşte onlar muradına erenlerin tâ kendileridir»[391]. Bir diğer âyet meâlen şudur; «İyiliği emret, kötülükten vazgeçir»[392]. Sünnetten olan delil, Hz. Peygamber'in şu sözüdür.- «İyiliği emret, kötülüğü nehyet, bu yolda gelecek meşakkatlere de sabret.» Keza Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) şu sözüdür.- «Ya mârufu emreder, münkerden de nehy edersiniz, yahut Allah şerirlerinizi hayırlılarınıza musallat edecektir. O zaman hayırlılarınız dua etse de duaları kabul olunmaz»[393]. Keza Hz. Peygamber'in şu sözüdür.- «Sizden kim bir münker görürse, eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğz etsin, bu ise imanın en zayıf derecesidir»[394].

«İcmâya gelince, Müslümanların ilk asırda ve bilâhare bunu birbirlerine tavsiye etmeleri, gücü yettiği halde terk edenleri de ayıplamalarıdır.»

Vâcib Olmayabilir Mi?: Yukarıda kaydettiğimiz şekilde irşadın vâcib olduğunu tesbitten sonra Teftâzânî bunun vâcib olmadığına dâir getirilebilecek delilleri zikrederek çürütür. Der ki:

«Eğer, bunun vâcib olduğu inkâr edilerek delil olarak Kur'ân'dan: «Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda iseniz, sapıtanlar size zarar vermez ...»[395] ve keza «Dinde zorlama (ikrah) yoktur»[396] Meâlindeki âyetleri ve sünnetten de Hz. Âişe'den rivayet edilen.- «Dedik ki; «Ey *Allah'ın Resûlü, ne zaman mâruf emredilmez, münkerden nehy edilmez?» cevaben şöyle buyurdu: «Cimrilik hayırlılarınızı sarar, hüküm rezillerinizin eline düşerse, yağcılık büyüklerinizin ahlâkı olur, mülk küçüklerinizin eline düşerse»[397] hadisi delil olarak getirilirse, şu cevâbı veririz: «Burada mana, «vâcipleri eda ve günah olan şeyleri terk etmek, mârufu emr, münkeri de nehy etmek suretiyle nefislerinizi ıslâh edin, nehiyde bulunduktan sonra âsilerin inat ederek günahı işlemekte ısrarları size zarar vermez. Keza, sapığın dalâleti, nehy ettiği takdirde hidâyette olan kimseye zarar vermez» demektir.*

«Dinde ikrah (zorlama) yoktur» âyeti ise, kıtal emreden âyetlerle mensûhtur. Ancak, ikrah (zorlama) suretiyle emr ve nehyin olup olmayacağı münâkaşa edilebilir.

---

391 Âl-i İmrân 3/104.
392 Lukmân 31/17.
393 Münâvî, a.g.e., 5, 260.
394 Müslim, imâret 78.
395 Mâide 5/105.
396 Bakara 3/256.
397 Hadîs, lâfzan bu şekli ile Kütüb-i Sitte'de yoksa da mefhûm olarak mevcuttur. Bkz: İbnu Mâce, Fiten 21; Ebû Dâvud, Melâhim 17.

Hadise gelince, bu sadece ve sadece, şartların ortadan kalkması hâlinde vücûbun *ortadan kalkacağına delâlet eder. Bu da emr ve nehyin fayda değil zarar getirmesi hâlidir.»*

Emr Ve Nehyi Vâcib Kılan Şartlar: Açıklamalarını bu noktaya getiren Teftâzânî, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker'in bazı şartlar tahtında vâcib olduğunu belirterek bunları belirtmeye geçer:

«Birinci Şart: Bunu yapacak olan kimsenin bunun ne olduğunu bilmesidir. Yâni emr-i *bi'l-ma'rüf ve nehy~i ani'l-münker muayyen bir vâcib midir veya herhangi muhayyer bir iş midir, veya herkese şâmil umumî bir vâcib midir, yoksa bazılarının yapmasıyla diğer kimselerden sâkıt olacak kifâye bir vâcib midir?. Keza, yasaklanacak şey hakkında da bu hususların bilinmesi gerekir (yâni o bir haram mı, mekruh mu, mendûb mu, farz mı vs.) Kısacası ilk şart, emredilecek veya nehy edilecek şeyin (vâcib, mendûb vs. nevinden) farklı oluşlarına göre, emir ve nehiyde bulunmanın da (vâcib, mendûb vs. olarak) değişik bir hükme tâbi olduğunu emir ve nehiy ânında bilmektir, tâ ki emir ve nehiy şeriatça uygun olan şey için yapılmış olsun.*

«İkinci Şart: Müessir olunacağına dâir kanaattir. Öyle ki, tesir etmeyeceği kesinlikle bilinmemelidir. Aksi takdirde yapılan iş, abesle iştigâl, malâyânî ile vakit öldürme olur. Eğer: «Tesirsiz bile olsa, deriz ki.- «Bu davranışta dinin aziz kılınmasından ziyade alçaltılması da mevzubahs olabilir.»

«Üçüncü Şart: Emr-i *bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker sonunda elde edilecek müsbet netice, ortadaki fenalıktan daha çok veya en azından ona denk olmalıdır. Bu söylenen, vâcib olan emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker hakkındadır. Caiz olan hakkında değildir. Hatta âlimler, darbe ve benzeri yolla, münker işleyeni alt edemeyip öldüreceği zannında bile olunsa müdâhale etmenin caiz olacağını söylerler. Ancak bu durumda onun sükût etmesine de ruhsat verilmiştir. Bu cevaz, öldürüleceğini zannettiği hâlde müşriklere tek başına hücum eden kimse hakkındaki hükme muhaliftir. Zira, böyle birisi öldürmek veya yaralamak veya bozguna uğratmak suretiyle galebe çalacağı hususunda zann-ı galibi hâsıl olursa saldırması caizdir»*[398].

Kimlere Vâcib: Taftazâni açıklamalarına devamla, emr-i bi'l-mâruf, nehy-i ani'l-münkerde bulunmanın, imam (devlet reisi), havas, avam gibi ilmi ve içtimaî vaziyeti farklı olan kimselere ne gibi şartlar dâhilinde vâcib olacağını belirtir:

«1. Devlet Reisinin Durumu: Ehl-i sünnete göre, bu, devlet reisine has bir vazife değildir. Müslümanlar ilk asırda ve sonraki devirlerde, idarecilere bile, mârufu emredip, münkerden nehiyde bulunuyorlardı. Bu davranış, kimse tarafından da yadırganmadığı gibi, bu faaliyette bulunmak için herhangi bir merciden izin de almıyorlardı. Böylece an-

[398] Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 245.

laşıldı ki, bu iş, idarecilere münhasır bir vazife değildir. Aksine, raiyetten (vatandaşlardan) herkesin sözle, fiille yapması caizdir.

«2. *Hangi İş Devlete Has: Yapılacak müdâhale kıtale girmeyi, silah çekmeyi gerektirecek bir işse, bu durumda fitneye meydan vermemek için, meseleye sultan müdâhale eder, ferdler edemez.* -Cürcânî bu noktada daha açık olarak: «Emir ve nehiyde bulunacak kimse, faaliyetinin fitnenin uyanıp kaynaşacağına veya maksadın hâsıl olmayacağına zann-ı gâlib gelirse, emir ve nehyin vâcib olmayacağı»nı söyler[399].

«3. *Herkesin Müdâhale Edeceği İşler: Münker olup olmadığının anlaşılmasında havas ve avam eşit ise, bu çeşit meselelerde âlim de, cahil de müdâhale hakkına sahiptir. -Ancak kahırla zorla menetme işi ferdlerin vazifesi değildir. Zira bu, fitneyi tahrik eder ve şerri artırır*[400].

«4. Âlimin Müdâhale Edeceği İşler: Bir işin münker olup olmadığının anlaşılması içtihada bağlı ise, yâni içtihât etmek suretiyle münker olduğuna hükmediliyorsa, bu durumlarda avam zümresi (âlim ve müçtehit olmayanlar) emr ve nehiyde bulunamazlar, bu iş ehl-i içtihada terettüp eder.

«5. *Âlimler Arasında İhtilâf: Şu da bilinmelidir ki, bir müctehid diğer bir müçtehidi, içtihatla ulaştığı meselede ortaya çıkan ihtilâftan dolayı ret ve takbih edemez. Zira, ehl-i sünnete göre, her müçtehit furûda musîb (doğruyu bulmuş) addedilir ... Bu husus Mecelle'ye «içtihât ile içtihât nakz olunmaz» şeklinde, kavâid-i külliye'nin 16'ncısı olarak girmiştir.*

«6. *Fâsık Kimse Emr Ve Nehiyde Bulunabilir Mi? Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker sadece verâ sahibi, muttaki, müstakim ve yasaklayacağı fenalıkları irtikap etmeyen kimselere vâcib değildir. Münkeri kim görürse, bizzat onu yapmakta olsa bile, onu yasaklamakla mükelleftir. Zira, münkeri terk etmesi ve münkeri yasaklaması birbirinden ayrı iki farzdır. Bunlardan birini terk edenin diğerini de terk etmesi gerekmez.*

«7. *Emr-i Bi'l-Mâruf Ve Nehy-i Ani'l-Münker Farz-ı Kifâyedir: Her bölgede bir kişi yeterli şekilde bu işi yapsa, geri kalanlardan farz sakıt olur. Bu hüküm, onun herkese farz olduğuna dâir gelmiş olan hükme münâfi değildir. Zira mezhebimizin görüşü, -farz-ı kifâyenin- bir kısım kimseler tarafından yapılmasıyla geri kalanlardan sakıt olacağı şeklindedir.*

«8. *Hususî Memur (Muhtesib) Tâyini: Emr-i bi'l-mâruf için bir kimse tâyin edilecek olursa, vazife onun üzerine terettüp eder. Bu kimse, araştırma ve tecessüse düşmeden Cenâb-ı Hakk'ın hukukuna giren meselelerde murakabede bulunur. Keza kul haklarına giren meselelerde de murakabede bulunur. Ancak bunu yaparken her meseleye karışmaz. Meselâ zengin borçlunun borcunu geciktirmesi, kişinin komşu duvarına*

---

399 Cürcâni, Şerhu'l-Mekâsıd 8, 375.

400 Bkz: Münâvî, a.g.e., l, 354 (Gazâlî'den naklen).

tecâvüz etmesi gibi meselelere karışmaz. Hak sahibi kendisinden yardım talep ederse, alâkalanır. Keza mahallin içme suyunun bozulması, surlarının yıkılması, beytü'l-malde para yokken bölge halkının muhtaç yolculara bakmayı terk etmesi. Muhtesip murakabeyi yapar ve (herhangi bir şahsı hedef edinmeden) ıtlak üzere emreder ve ibâdetlerin heyetini değiştirenlere müdâhale eder. Meselâ sırrı *(gizli) ve cehri namazlar dahi cehalete olduğu gibi, ezanın elfâzını ziyade veya noksan kılana, ehil olmadığı hâlde fetva vermeye, ders vermeye, vaaz etmeye kalkanlara müdâhale eder. Keza hasımları gizleyen, muhakeme işlerinde üstünkörü karara yeltenen kadılara, namazı uzatan mescid imamlarına da müdâhale eder. Buradan da anlaşılır ki, mârufu emir ve münkeri nehiy işi sadece vâcib ve haram olan fiillere has değildir.*

«9. Emr ve Nehiyde Tarz: Müdâhale işinin, münkerin durumuna göre, tatlı ve yumuşaktan sertlik ve icbara doğru tedrici bir seyirle yapılması daha uygundur, Muhîtu'l-Hanefiyye'de geldiğine göre, «kim bir kimseyi dizleri açık olarak görürse rıfk ile müdâhale eder. Şayet inatlaşırsa nizaya girmez. Dizinden yukarısı açıksa, şiddetle müdâhale eder, şayet inatlaşacak olursa vurmaz. Ayıp yeri açıksa, te'dib eder, inatlaşırsa öldürür»[401]. Bu noktada Gazâlî şu açıklığı getirir: *«Nehiy sırasında «ey zâlim», «ey Allah'tan korkmaz» gibi galiz tâbirlerin kullanılmasına gelince, eğer bu tâbirleri kullanmaktan hâsıl olacak şerrin başkasına da sirayet etmesinden korkulursa kullanmamalıdır. Fakat sadece kullanana zarar vermesi melhuz ise caizdir, hatta mendûbtur. Selefin âdeti, kötülükten men etme ve doğruyu duyurma işini açıktan ve bizzat yapmaktı»*[402].

«10. *İrşadda Haddini Bilmek:* Buraya kadar, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı olarak söylenen hususlara dikkat edersek, bu meselenin cahilane, dikkat edilmeden tevessül edilecek bir şey olmadığını anlarız. Müdâhale edilecek şeyin mâhiyeti, elde edilecek tesir, fitneye sebep olup olmayacağı ve bunlara ilâveten de bu işe tevessül edecek kimsenin, kendi vaziyetini göz önüne alması, değerlendirmelerde bulunması gerekecektir. Bu sonuncu noktanın daha iyi anlaşılması için Hz. Peygamber'in: *«Sizden kim bir münker görürse eliyle düzeltsin, buna muktedir olamazsa diliyle, buna da muktedir olamazsa kalbiyle buğz etsin.»* hadisinden bazı âlimlerin çıkardığı manayı burada kaydetmemiz gerekiyor. Derler ki: *«Hadiste geçen birinci emir (yâni münkeri eliyle düzeltme emri) ümerâya müteveccih bir emirdir. İkincisi ulemâya, üçüncüsü ise, bütün Müslümanlara müteveccih bir emirdir»*[403]. *Şu hâlde ümerâ, zamân-ı münâsipte fiili, cebri müdâhaleyi yapmaz da işi lâfa dökecek olursa, bu davranış münker karşısında acz olacağı gibi, ulemânın da dille ifade edilen irşad, ikna, ispat, ilzam gibi ilmi yolları bırakıp elini (silahı) kullanmaya kalkması da bir başka fitne (anarşi) olacaktır.*

---

[401] Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 245-246; Bkz: Kârî, Mirkât 5, 3-5.

[402] Bkz: Münâvî, a.g.e., (şerhte) l, 354.

[403] Bkz: Kârî, a.g.e., 5, 3.

«11. *Ümerâya Karşı Emir ve Nehiy:* Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı çeşitli meseleleri görürken şu noktayı da belirtmede fayda var. Zâlim sultana da emir ve nehiyde bulunmak bir esâs olarak kabul edilmiş olmakla beraber, bunu yaparken fitneye meydan vermeyecek bir tarzın ihtiyar edilmesi gerekmektedir. Gazali, bu hususu şöyle ifade etmiştir: *«Âmirlere mârufu emir, tarif ve vâz şeklinde olmalıdır»*[404]. *Razi münkeri işleyen âmiri, bundan vâz* ve *nasihat yoluyla men etmenin Müslümanlara vâcib olduğunu belirttikten sonra «iki taife arasında vukua gelecek fitne nevinden bir fitne ortaya çıkarmaması şartıyla»* der[405].

Şu hâlde, yerine göre herkese terettüp eden bu farz-ı kifâye emir ve nehiy vazifesinde üzerimize düşeni acze, anarşiye, pısırıklığa düşmeden, ifa edebilmemiz için bu meselede hazırlıklı olmamız gerekmektedir. Aksi takdirde zamanımızda olduğu gibi, din için, vatan için hizmet ediyorum zannıyla, ithal malı, gayr-ı İslâmi metotlarla mücâdeleye tevessül etmek, ele sopa, silah alarak sokağa dökülmek veya ne muhatapları, ne zamanın içtimaî şartlarını nazar-ı dikkate almadan çalakalem yazmak, çizmek, tekfir, tefsik etmek, tahkir edip soğutmak, İslâmi bir cihat, dinin arzuladığı emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker değildir. Bunu yapanlar, dünyada hüsranla karşılaşmaktan başka âhirette de ilâhî mesuliyet, ebedi pişmanlıkla karşı karşıya kalacaklardır. Zira Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) dinine ancak onun prensipleriyle hareket edilerek hizmet edilebilir. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) irşad usûlünü «Hazret-i Peygamber'in Tebliğ Metotları» adlı bir başka çalışmamızda oldukça teferruatlı olarak tahlil ettik[406].

EMR-İ BİL-MÂRUF VE NEHY-İ ANİ'L-MÜNKERİ TERK

Bir kısım dinî nasslar, fitnenin fazlaca ilerlediği durumlarda emr-i bi'l-mârufun terk edilmesi gereğini ifade ederler. Alâkalı bahiste yeterince açıklandığı üzere, fitneyi önleyici en mühim tedbirlerden biri olarak imkânı nisbetinde herkese şâmil bir farz kılınan emir ve nehiy vazifelerinin yine fitnenin önlenmesinde bir tedbir olarak terk edilmesinin emredilmesi ilk nazarda mütenâkız bir durum olarak değerlendirilebilir. Aslında bu yasak da, fitnenin önlenmesi hususuna İslâm'ın verdiği ehemmiyetin bir başka delili olmaktadır. Zira görüleceği üzere, emr-i bi'l-mârufun terk edilmesi emri de fitneyi tahrik etmemek, büyütmemek için verilmiştir. Zira öyle ahvâl ve şartlar tasvir edilmektedir ki, o durumda emir ve nehiyde bulunmak fitnenin artmasına sebep olmaktadır.

Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkeri terkle alâkalı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen şu âyet vardır: «Ey imân edenler, siz kendinize bakın, siz doğru yolu buldukça sapıtanlar size zarar vermez»[407]. Bu âyet ile,

[404] Bkz: Kârî, a.g.e., (şerhte) 1, 354.
[405] Râzî, a.g.e., 28, 126.
[406] Bu kitap Nesil Yayınları arasında iki cilt halinde neşredildi 1998-2002
[407] Mâide 5/105.

Kur'ân-ı Kerîm'in diğer birçok âyetleri ve Hz. Peygamberin pek çok hadisleriyle sabit olan emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerin farziyetinin ortadan kaldırılmış olmadığına dâir âlimlerin ekseriyetinin ittifakına[408] rağmen, bazı durumlarda farziyetin kalkacağı da ifade edilmiştir[409].

Hz. Peygamber ve Ashâb devrinden beri bu âyet, ihtilaflı anlayışlara sebep olmuş, durumun tavzihi için, bizzat Resûlullah tarafından açıklamalar yapılmıştır. Hadislerde gelmiş olan tavzihlere ve âlimlerin yaptığı şerhlere dayanarak peşinen söyleyebiliriz ki, bazı şartlar çerçevesinde emr-i bi'l-mârufun terkine yer verilmesi inkârı gayr-ı kâbil bir gerçektir. Bunu ifade eden, te'yid eden rivayetler çoktur.

Bunlardan birini Abdullah İbn-i Amr İbni'l-Âs rivayet eder: «Biz bir gün, Hz. Peygamber'in etrafında oturuyorduk. Resûlullah fitneden söz etti ve dedi ki: «İnsanları vâadlerini tutmaz, emânetlere ihanet eder ve iyilerle kötüler şöyle karma karışık olup - parmaklarını kenetleyerek gösterir- birbirinden tefrik edilemez halde görürseniz (işte o zaman fitne gelmiş çatmıştır)». Ben yanına giderek «Kurbânın olayım, o zaman ne yapmamı tavsiye edersin?» diye sordum. Dedi ki: **«Evine kapan, dilini tut, mârufla amel et, münkeri de terk et, kendi nefsini (ve yakınlarını[410]) kurtarmaya, korumaya çalış, başkasının işiyle meşgul olma»[411].**

Bir başka rivayette aynı tavsiye İbnu Ömer'e de yapılır[412]. Lâfzan aynı olmakla beraber mefhûm olarak eve çekilmeyi, karışmamayı emreden hadisler, Ebû Zerr[413], Muhammed İbnu Mesleme[414] gibi başka Sahabilerden de gelmiştir. Bu çeşit rivayetlerden en cami' ve en açık olanı Ebû Ümeyye eş-Şa'bânî'den gelen rivayettir. Der ki:

«Ebû Sa'lebe el-Huşeynî'ye sordum: «Ey Ebû Sa'lebe, «Siz kendinize bakın» âyeti için ne dersin?» Bana: «Allah'a kasem olsun bunu tam adamına, meseleyi iyice bilen birine sordun. Zira bu âyet hakkında ben, bizzat Hz. Peygamber'den sormuştum. Cevaben demişti ki: **«Hayır, irşâd işini bırakmayın. Aksine ma'rûfa uyun, münkeri nehy edin. Ancak, ne zaman mûcibiyle amel edilen bir cimrilik, peşinde gidilen hevesât görür, insanların (mal, mevki gibi menfaatlere aldanarak[415]) dünyayı âhirete tercih ettiğine, rey sâhiplerinin (Kur'ân, hadis ve icmayı bir tarafa iterek[416]) kendi rey ve düşüncelerini beğendiklerine şahit olursan o zaman, kendi başının çâresine bak, başkasıyla uğraşmaktan vazgeç»[417].**

---

408 Râzî, a.g.e., 12, 108; Kârî, a.g.e., 5, 9.
409 Râzî, a.g.e., 12, 109.
410 İbnu Mâce, Fiten 10.
411 Ebû Dâvud, Melâhim 17.
412 Heysemî, a.g.e., 7, 279.
413 İbnu Mâce, Fiten 10.
414 İbnu Mâce, Fiten 10.
415 Kârî, a.g.e., 5, 7.
416 Azimâbâdî, a.g.e., 11, 495; Kârî, a.g.e., 5, 7.
417 Ebû Dâvud, Melâhim 17.

Burada, irşad faaliyetlerinin terkini meşru kılan –cimriliğin artması, dünyanın dine tercih edilmesi, hevesâtın peşine düşülmesi, dini disiplini terk ederek şahsî görüşlere uyulması gibi- içtimaî bozulmalara, başka rivayetlerde mülkün (devletin), küçüklerin eline geçmesi, büyüklerin fuhşa düşmeleri, ilmin rezil kimselerin elinde kalması gibi başka hususlar da ilâve edilir[418].

İslâm âlimleri bu çeşit yâni emr-i bi'l-mârufun terki ile alâkalı rivayetleri şöyle değerlendirmişlerdir: Ekseriyetin benimsemesi ile fenalıkların cemiyette baskın bir hâl aldığı veya faillerinin mütecaviz ve şirret olmaları sebebiyle, kişi yapacağı müdâhale ile münkeri bertaraf edemeyeceği veya bu faaliyetinden fayda hâsıl olmaksızın kendisine zarar geleceği hususunda zann-ı gâlib hâsıl olduğu durumlarda, bir başka ifade ile şerliler çoğalırken hayırlılar zayıf duruma düşerse, emr-i bi'l-mârufu terk hususunda ruhsat vardır, selef bunda ittifak etmiştir»[419].

İRŞATTA TEENNİ

Fitnenin son derece yaygınlaştığı ve irşadın tesir etme ümidinin kesildiği hallerde, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı teşvikleri tatbikde fazla istical gösterilmemesi gerektiğini teyit eden bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurur: «İnsanlar öyle bir devir görecekler ki, o zaman mümin kişi âmme lehine dua eder de Cenâb-ı Hak, kendisine şöyle der: «Sen kendi nefsinle alâkalı olarak iste, duana icabet edeyim, âmmeye gelince Ben (şu anda) ona karşı öfkeliyim»[420].

İki ayrı Sahabi'den (Hz. Ali ve İbnu Ömer) gelen bir rivayette de Hz. Peygamber şöyle der: «Bir müminin nefsini alçaltması (zelil kılması) helâl olmaz». Ashâb sorar: «Ey Allah'ın Resûlü, kişi nefsini nasıl alçaltır?» Hz. Peygamber cevaben: «Gücünün yetmeyeceği bir belâya karşı vaziyet alır» der[421].

Şu rivayet de bu mevzu üzerine kaydettiklerimizi te'yid eder mâhiyettedir: «Hz. Peygamber (aleyhisselâm) buyuruyor: «Cenâb-ı Hak kıyamet gününde, kulunu hesaba çekerken, bir de «münkeri gördüğün zaman ona müdâhale etmekten seni alıkoyan şey ne idi?» diye sorar. Eğer Cenâb-ı Hak, kuluna hüccetini telkin edecek olursa şu cevâbı verir: «Ey Rabbim (Senin keremine, lûtfuna ümit bağlayarak[422]) insanları terk ettim (çünkü onların şerrinden korkuyordum[423]) »[424].

---

[418] İbnu Mâce, Fiten 21.
[419] Bkz: Münâvi, a.g.e., l, 353; Kârî, a.g.e., 5, 5-6.
[420] Münâvi, a.g.e., (şerhte), l, 353.
[421] Heysemi, a.g.e., 7, 274-275.
[422] Sindî, Haşiye âlâ İbni Mâce 2, 488.
[423] a.g.e., aynı sayfa.
[424] İbnu Mâce, Fiten 21.

ŞÂRİ'DEN ÇOK ŞERİATÇI OLMAMALI

Hakikat yukarıda kaydedilen gibi olunca, arzulanan cemiyetin sağlanması için, münkerlerle yapılan mücâdelede ölçünün kaçırılmaması, ifrat edilmemesi gerekecektir. Bizzat dinin sahibi (Şâri), fitneyi artırma endişesinin bulunduğu, muhâtaplarda uyandıracağı aksülamelle başkalarına -ve hatta bazı durumlarda kendisine de- sirayet edecek zararların melhuz bulunduğu durumlarda irşattan vazgeçmeyi, kendini - ve bu çeşit endişelerin mevzubahs olmayacağı yakınlarını - kurtarmaya çalışmayı emretmektedir. Verilen böyle bir ölçü varken, her ne pahasına olursa olsun, irşâd edeceğim diye, mevcut şartları hiç düşünmeksizin ortalıktaki fitneyi daha da artırıcı ifratlara düşmek, dine hizmet değil, din nâmına yapılan cinayetlerdir. Elbette indallah mesuliyeti vardır. Kraldan ziyade kralcı, Hz. Peygamber'den ziyade İslâmcı kesilmenin bir manası yoktur.

Münâvi, irşadın terkini emreden hadisi açıklarken, sözünü şöyle tamamlar: «... İnsanların yaptıklarından, şeriata muhalif olanları terk et. Kalbinle, Allah'ın insanlar üzerindeki tedbirini seyret. Zira O (celle şânuhu), aralarında rızklarını taksim ettiği gibi, ahlâklarını da taksim etti. Dileseydi onların hepsini tek bir ahlâk üzere toplardı. Öyle ise, cereyan eden bu hâdisât üzerinde, Cenâb-ı Hakk'ın tedbirini görmekten gafil olma. Bu durumda bir mâsiyet (günah) görürsen, şu anda seni ona bulaştırmamış olduğu için Allah'a hamd et. Emir ve nehiy yaparken rıfkla, mülâyemetle, sabırla ve sükûnetle hareket et. Faaliyetine tesir halk edilirse yine Allah'a hamd et, edilmezse, tefritin (yetersizliğin) sebebiyle istiğfarda bulun. Bu uğurda çekeceğin eziyetlere de sabret, zira sabır, hâdiselere karşı gösterilen bir azm ve metanettir[425].

FİTNENİN BİR BAŞKA YÖNÜ: FİTNE ZALİMLERİ TEMİZLER

Fitne sırasında emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunurken, icâbında bunu terke kadar varacak bir teenni içerisinde olmanın ehemmiyetini ifade zımnında diğer bazı nassları da burada kaydedebiliriz: İbnu'l-Arabi'nin Ahkâmü'l-Kur'ân'da kaydettiği bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: **«Fitneden ikrah etmeyin, zira o, münafıkların hasadıdır»[426].** Taberânî'nin *Evsaf*ından naklen verilen şu hadis de bu manayı te'yid eder: «Allah diyor ki: *«Ben buğz ettiklerimden yine buğz ettiklerim vasıtasıyla intikam alır, sonra da her birini cehenneme yollarım»[427].*

Yukarıdaki rivayetlerle manası ite'yid edilen şu rivayet de burada kayda değer: *«Zâlim kimse, Allah'ın yer yüzündeki adaleti (ne bir vâsıta)*

---

[425] Münâvî, a,g.e. l, 353. Son cümle âyetten muktebestir; Lukmân 31/17.

[426] İbnu'l-Arabi, Ahkâmü'l-Kur'ân 4, 1722.

[427] Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ 2, 49.

dır. Önce onun vasıtasıyla intikamını çıkarır, sonra da ondan intikam alır»[428].

Âlimlerin senet yönünden zayıf olduklarını belirttikleri bu rivayetlerin ifade ettikleri mananın doğruluğunu şu âyet te'yid etmektedir: «İşte biz, zâlimlerden kimisini kimine, irtikâp etmekte oldukları (günahlar) yüzünden, böylece musallat ederiz»[429].

İmam Mâlik'in saltanat kaygısına düşen liderler hakkında şöyle dediği kaydedilir: «Mevcut İmama karşı bir yenisi çıkacak olur ise, Ömer İbnu Abdilaziz gibi birisi için mevcut olanı defetmek bir vecibedir. Fakat (onun gibi değerli olmayan bir kimse ise) bırak onu, Allah zâlimden kendisi gibi biri vasıtasıyla intikam alıyor demektir. Bilâhare ikisinden de intikamını alacaktır»[430]

İRŞADI TERKETME KARARINDA TEENNİ

Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerin terkinden söz ederken, bu meselenin çok hassas bir nokta olduğunu belirtmemiz gerekir. İslâm'ın böyle bir ruhsatı olduğunu düşünerek, her isteyenin bu hususta ahkâm kesmesi, cemiyeti saran fenalıklar karşısında, atâlet ve tembelliğine bu prensipten de bir fetva alarak seyirci kalması doğru olmasa gerek. Aksi takdirde meydan münkerâtı yaymaya ve İslâm'ı ortadan kaldırmaya çalışan şerirler, sefihler ve inançsızlara bırakılmış olacaktır.. Bu yüzden Cenâb-ı Hakk'ın gadabına hedef olarak büyük felâket ve mesuliyetlere duçar olabiliriz.

Meselenin hassâsiyetini göstermek ve bilhassa zamanın şartlarını «irşadı terk etmeyi gerektiriyor» istikametinde değerlendirmeye gitmeden önce, son derece teennili davranmak gerektiğini göstermek için, her meselede gerçek önderlerimiz olan selef-i sâlihinden birkaç vak'a örneği vereceğiz. Bu vak'aların her biri, zamanımızda yaşamakta olduğumuz hâdiselerle büyük benzerlik arz ettiği için -zira bu vak'alar ve konuşmalar Sahabe ve Tâbiin devrinde İslâm âlemini birbirine katan büyük fitne *(el-Fitnetü'l-Kübrâ)* sırasında cereyan etmiştir- aydınlatıcı, yol gösterici mâhiyettedir.

1. Örnek: Hasan-ı Basrî'den gelen bir rivayete göre, İbnu Mes'ûd'a (radıyallahu anh) bir adam gelerek: «Siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar vermez» Meâlindeki âyetten sorar. İbnu Mes'ûd şu cevâbı verir: «Şimdi bu âyette ifade edilen, irşadı terk etme zamanı değildir. Hâl-i hâzırda irşad makbuldür. Fakat irşadı terk etmenin gerekeceği zaman yakında gelecektir. O zaman siz, irşatta bulununca size şu şu fenalıklar yapılacak (İbnu Mes'ûd belki de: «Sizin irşadınızı dinleyen olmayacak» dedi). İşte o zaman kendinize bakın, başkasının sapıtması size zarar vermez.»

---

[428] a.g.e., aynı sayfa.
[429] En'âm 8/129.
[430] İbnü'l-Arabî, Ahkâm 4, 1721.

2. Örnek: Yine İbnu Mes'ûd'dan, aynı âyetle alâkalı olarak şu rivayet gelmiştir: «Bir grup insan, İbnu Mes'ûd'un yanında oturmakta iken, iki kişi arasında bir ihtilâf çıkar. Öyle ki her ikisi de birbirlerinin üzerine yürürler. Mecliste bulunanlardan biri: «Kalkıp bunlara mârufu emir, münkerden nehiyde bulunmayayım mı?» der. Yanındaki arkadaşı da: «Bırak onları, sen kendine bak, zira Cenâb-ı Hak: «Siz kendinize bakın ...» buyuruyor» der. İbnu Mes'ûd, bu konuşmayı işitince: «Yok öyle şey, henüz bu âyetin tevili gelmedi, Kur'ân bildiğiniz gibi, Hz. Peygamber'e inmiştir. Onun bir kısım âyetlerinin tevili daha Kur'ân inmezden önce vâki oldu, bir kısım âyetlerin te'vili Hz. Peygamber'in sağlığında vâki oldu. Bir kısım âyetlerinin te'vili Hz. Peygamber'in vefatından az sonra vâki oldu. Bir kısım âyetlerin te'vili şimdiden sonra vâki olacak. Bir kısım âyetlerin te'vili kıyamet sırasında vâki olacak. Bir kısım âyetlerin te'vili de kıyametten sonra, hesap ânında vâki olacak. Sizin kalbleriniz vahdetini, birliğini muhafaza ettikçe, arzularınız müşterek oldukça, gruplara bölünmediğiniz, birbirinizin zulmünü tatmadığınız müddetçe mârufu emredin, münkerden de nehy edin. Amma ne zaman kalbleriniz ayrılır, arzularınız birbirinden farklı hâle gelir, birbirine muhalif fırkalara bölünür, birbirinizin zulmünü tadarsanız kişi, o zaman kendi hâline baksın. İşte o zaman bu âyetin te'vili bize ulaşmış demektir ...»

3. Örnek: Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a bir gün: «Şu kargaşa hengâmında evinizde oturup emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmasanız olmaz mı? Zira Cenâb-ı Hak: «Siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolda bulununca, sapanlar size zarar vermez» buyuruyor» derler, İbnu Ömer şu cevâbı verir; «Bu âyet ne benim içindir, ne de arkadaşlarım içindir. Zira Hz. Peygamber (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: «Benim tebliğ ettiklerimi, beni görenler (şâhit olanlar) görmeyenlere tebliğ etsin, duyursun.» Bizler, HZ. Peygamber'i görenleriz, sizler ise görmeyenlersiniz, (biz size duyurmak zorundayız). Bu âyete gelince, o bizden sonra gelecek kimseler içindir ki onlara tebliğ edilse bile, onlar, tebliği kabul etmeyecekler» der.

4. Örnek: Bir gün yine Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın (radıyallahu anh) yanına gözü pek, çenesi kuvvetli bir adam gelerek: «Ey Ebâ Abdirrahmân, altı kişi var, hepsi de Kur'ân okuyor, hepsi de Kur'ân'dan hüküm çıkarmada acele ediyor, Hepsi de müçtehitlik yapıyor. Fakat hiçbirinde (hüküm çıkarırken) teenni denen şey yok. Üstelik her biri de hayırdan başka bir şey talep etmediğini söylüyor. İşin garibi, iddia ettikleri şeylerle birbirlerinin şirke düştüklerine delil getiriyorlar.» Cemaatte oturanlardan biri söze karışarak: «Birbirlerini şirke düşmekle itham etmekten daha büyük alçaklık olur mu?» der. Önceki adam: «Ben sana sormadım, sen konuşma, benim muhatabım şu ihtiyardır» der ve konuşmasını Abdullah'a tekrar eder.

Abdullah (radıyallahu anh) şu cevâbı verir: «Allah hayrını versin, bana öyle geliyor ki, senin arzun, ben bu adamları tekfir edeyim ve sana emredeyim, sen de gidip onları öldüresin. Yok öyle şey, git, onlara nasihat et, onları bu davranışlarından men et. Böyle yapmana rağmen seni

dinlemezlerse, o zaman sen kendine bak, zira Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: «**Ey imân edenler, siz kendinize bakın ...**»

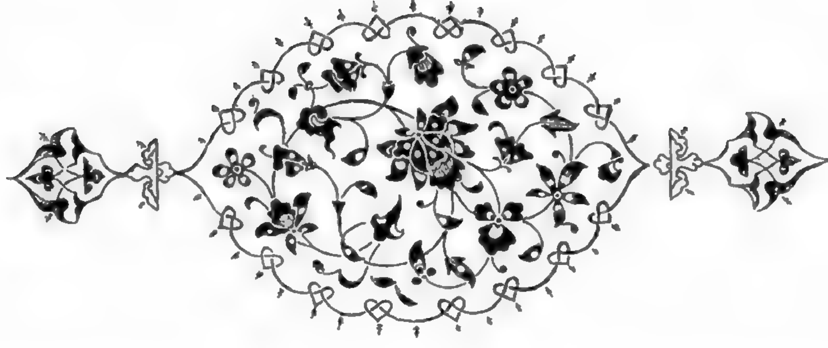
5. Örnek: Cübeyr İbnu Nüfeyr'den gelen şu rivayet de burada kayda değer: Der ki: «Ben HZ. Peygamber'in Ashabının da bulunduğu bir cemaate dâhil olmuştum. Yaşça hepsinden küçüktüm. Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker meselesi üzerine müzâkerede bulunuyorlardı. Ben de söze karışarak; «Cenâb-ı Hak Kitabında: «Ey imân edenler, siz kendinize bakın, siz doğru yolda oldukça, sapıtanlar size zarar vermez» demedi mi (bu meselede müzâkereye ne hacet?)» demiş bulundum. Cemaat, bana yönelerek hep bir ağızdan: «Sen Kur'ân'dan anlamadığın, tevilini bilmediğin bir âyet mi seçip çıkarıyorsun?» dediler. Keşke konuşmasaydım, temennisinde bulundum. Epeyce bir konuştular. Dağılacakları vakit, tekrar bana yönelerek: «Sen yaşça genç bir delikanlısın, sen bir âyet seçip çıkardın ki, ne olduğunu henüz bilmiyorsun. Fakat muhtemelen onun te'vilinin çıkacağı zamana ulaşacaksın. Ne zaman mûcibiyle amel edilen bir bencillik, peşine düşülen bir hevâ, rey sahihlerinin, (âyet, hadis veya seleften olsun) kendi reylerinin dışında hiçbir görüşe kıymet vermediklerini görürsen bil ki, âyetin te'vili vâki olmuştur. O zaman sen kendine bak, sapıtanlar sana *zarar* vermez» dediler»[431].

Fıkhın Hükmü: İbnu Âbidin'in kaydettiği bir açıklama, mevzûumuza ışık tutucu mâhiyette olduğu için burada temasda fayda var. İbnu Âbidin: «Küffâra karşı savaşırken, bir askerin, düşmana öldürme, yaralama, bozgun gibi - herhangi bir zarar vereceği ümidi ile ölümü göze alarak tek başına saldırmasında bir beis yoktur Fakat, bu zararlardan hiç birini veremeyecek olduğu zahir iken saldırması helâl değildir» dedikten sonra ilâve eder: «Müslümanın fâsıkları, fıskdan imtinâları şöyle dursun, kendilerini öldüreceklerini bile bile, münkerden nehiyde bulunmaları böyle değildir. Zira bu durumda sükût etmesine ruhsat verilmişse de, nehiyde bulunması haram değildir. Zira Müslümanlar, onun emredeceği şeyin haram olduğuna zâten inanmaktadırlar. Bu sebeple onun nehiy faaliyeti, küffârın hilâfına, fâsıkların derûnunda tesir meydâna getirir[432].

İbnu Âbidin'in bu sözü bize şu âyeti hatırlattı: «Sen vâz et (ve nasihat et, hatırlat), zira, şüphesiz öğüt müminlere fâide verir[433].

---

[431] Bu rivayetlerin hepsi, İbnu Kesîr tarafından, Taberî'den naklen kaydedilmiştir (Tefsîr 2, 668-69).
[432] İbnu Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr 3, *222*.
[433] Zâriyât 51/55.

Hz. PEYGAMBERİN TEBLİĞ TAKTİĞİ

Emr-i bi'I-mâruf ve nehy-i ani'l-münker bahsinin ehemmiyetine binâen, birisi Hz. Peygamberin tebliğ telâkkisi'ni, diğeri de tebliğ sırasında, şartlara göre, takip ettiği taktik ve tabyeyi aksettirmeye çalışan iki parçayı ilâve edeceğiz. Bu parçalardan birincisi, Hicretin 1400. sene-i devriyesini kutlama programı çerçevesinde Diyanet İşleri Başkanlığınca tertiplenen seri konferanslardan biri olarak 4 Haziran 1980 tarihinde Erzurum Müftülüğü'nde, *Hz. Peygamber'in Tebliğde Tâkib Ettiği Bazı Ahlâki Prensipler* adı altında verilen konferansın bir kısmıdır. İkinci parça ise, Yeni Asya Gazetesinde 26-30 Mayıs 1980 tarihleri arasında *«Tebliğ, Terbiye ve Siyasî Taktik Açılarından HİCRET* adı altında neşredilen uzunca bir makalenin bir bölümüdür[434].

İTİZAR: Mevzûumuzun uzaması pahasına, bu ilâveleri koymaktan maksadımız, İslâm'ın, mühim olduğu kadar hassas ve hassas olduğu kadar hakkında kaba saba, düzensiz ve karikatürümsü ve hatta yanlış bilgilerle dolu bulunulan bir meselesinde, okuyucuyu sağlam bilgilerle baş başa bırakmak, böylece, hâdisât karşısında rast gele kimselerin telkin ve değerlendirmeleriyle değil, Kur'ân, Sünnet ve seleften bize intikal eden nasslarla yolunu çizmede gençliğimize yardımcı olmaktır. Tesir ve hidâyet Allah'tandır.

ELÇİ VE TEBLİĞCİNİN VAZİFESİ SADECE DUYURMAKTIR, TESİR VERMEK ALLAH'IN VAZİFESİDİR

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerlerinde, mükerreren ifade edilen bir husus budur. Hazret-i Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), kendisine verilen emirleri tebliğle sorumludur. Elçi olarak, üzerine düşen, tebliğ ve duyurma vazifesini ifa ettikten sonra, muhâtaplarının reddetmesi, dinlememesi Hz. Peygamber'i (aleyhissalatu vesselâm) **Allah'a karşı sorumlu** ve suçlu durumuna sokmuyor. Zira, tebliğden ötesi, Allah'a ait bir iştir. O, dilerse ve hikmeti iktiza ederse tesir halk eder.

Bu husus, Kur'ân-ı Kerîm'de bütün peygamberlerin uyduğu umumî bir prensip olarak ifade edildiği gibi, bizzat Hz. Peygamber'e (aleyhissalatu vesselâm) hitâb eden âyetlerle de ifade edilir.

Meselâ, Sûre-i Nahl'de «bütün peygamberlere terettüb eden vazifenin sadece apaçık tebliğden başka bir şey olmadığı»

---

434 Bu makale, Yeni Asya Yayınları arasında, aynı isim ile küçük bir kitap olarak basılmış olmaktan başka *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* adlı kitabımızın muhtevasında da yer aldı

فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلاَّ الْبَلاَغُ âyetiyle tespit edilirken[435] başka süre ve âyetlerde geçmiş peygamberlerden örnekler verilerek Hz. Nuh[436], Hz. Hûd[437], Hz. Sâlih[438], Hz. Şuayb[439] Peygamberin kendilerine itiraz eden ümmetlerine bu hususu açıkladıkları belirtilir. Meselâ Hz. Nuh ile ilgili âyet meâlen şöyledir: *«Andolsun, Nuh'u kavmine peygamber gönderdik de: «Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir tanrınız yoktur. Ben büyük bir günün bak cidden korkuyorum.» Kavminden ileri gelenler de şöyle dedi: «Biz seni hiç şüphesiz apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz.» (Bunun üzerine Nuh) dedi ki: «Ey kavmim, bende hiçbir sapıklık yoktur. Fakat ben, kâinatın Rabbinden (gönderilmiş) bir peygamberim. Size Rabbimin vahy ettiklerini tebliğ ediyorum, sizin iyiliğinizi istiyorum.»*

Bu prensibin, Hz. Peygamber'de tespit edilmesi **maksadıyla,** doğrudan doğruya, kendisine hitaben gelen âyetlerin **sayıca çokluğu** dikkatimizi **çeker.**

Meselâ Mâide Suresinde: «Ey **Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer yapmazsan (Allah'ın) Risâletini (yâni elçilik vazifesini) tebliğ (ve ifa) etmemiş olursun»** denir[440].

Şu âyet de, tebliğ vazifesini yaptıktan **sonra,** insanların dinlememelerinden mesul tutulmayacağını belirtir*: «... Eğer İslâm'a girerlerse muhakkak doğru yolu bulurlar. Şayet yüz çevirirlerse artık sana düşen (vazife) ancak tebliğdir. Allah kulları(nı) hakkıyla görücüdür»[441]. «Onlar imandan yine yüz çevirirlerse, biz seni (zâten) onların üzerine bir bekçi göndermedik ya. Sana ait olan (vazife) tebliğden başkası değildir[442].*

Diğer bir kısım âyetlerde, doğrudan **doğruya müminlere** yapılan hitablarla da, bu hususun tespit edilmek istendiği **görülür: «De ki: Allah'a İtaat edin, Peygamber'e itaat edin. Yine yüz çevirip dönerseniz Onun (Peygamber'in) uhdesine düşen ancak ona yüklenilen vazife tebliğdir. Sizin üstünüze düşen (vazife) de size** yüklenilen (itâat)dir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulursunuz. Peygamber'e ait olan (vazife) apaçık tebliğden başkası değildir[443].

Tebliğci, usulünce tebliğ vazifesini ifa ettikten sonra, insanların uyup uymaması, az veya çok sayıda insanların uyması ona bir kusur, bir noksanlık getirmez. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), geçmiş peygamberlerle alâkalı olarak mâlûmât verirken bunlardan bazılarına

---

[435] Nahl 16/35; Nur 24/54; Ankebût 29/13; Yâsîn 36/15-17.
[436] A'râf 7/60-62.
[437] Hûd 11/ 57; A'râf 7/61-62.
[438] A'râf 7/79.
[439] A'râf 7/93.
[440] Mâide 5/67.
[441] Âl-i İmrân 3/20.
[442] Şûra 42/48.
[443] Nur 24/54' Teğâbün 64/12.

bir, bazılarına iki kişinin inanmış bulunduğunu, bazılarına ise tek kişinin bile inanmadığını belirtir[444]. Ümmeti az olan veya hiç olmayan da peygamberdir. Peygamberlik vasfının hâiz olduğu bütün şerefe sahiptir, onun gerektirdiği bütün ücreti eksiksiz alacaktır.

Hidayet Allah'tandır: Bazı âyetlerde ise, hidâyet verme işinin Allah'a âit bir vazife olduğu, Allah'tan başka hiç kimsenin hidâyet veremeyeceği açıklanır: «And olsun ki, biz her ümmete: «Allah'a kulluk edin, putlara tapmak)tan kaçının» diye (tebligat yapması için) bir peygamber göndermişizdir. Sonra Allah içlerinden kimine hidâyet vermiş, kiminin üzerine de sapıklık hak olmuştur ..."[445].

Bu hususta, doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e (aleyhisselam) yapılan uyarılardan biri şudur: «(Habibim) onları (insanları) hidâyete erdirmek, senin üstüne borç değil, ancak Allah hidâyeti kime dilerse ona verir»[446].

Şu âyette, insanların hidâyeti için hırs göstermenin de fayda etmeyeceği Hz. Peygamber'e bildirilmiştir: «Habibim, sen onların hidâyet bulmalarına ne kadar hırs göstersen, hiç şüphe yok ki, Allah dalâlette bırakacağı kimselere bu hidâyeti nasip etmez[447].

Hz. Peygamber'i (aleyhissalatu vesselâm) yetim iken yanına alıp yetiştiren, kendisine peygamberlik gelip tebliğ vazifesine başladığı vakit de Mekke müşriklerine karşı koruyup, himaye eden ve bu uğurda bin bir meşakkat ve zahmetlere katlanan amcası Ebû Tâlib'in ölmeden önce kelime-i şehâdeti getirmesini, imanlı olarak kabre girmesini Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) çok arzu ediyordu. Fakat, maalesef, Hz. Peygamber'in bütün gayretlerine, bütün dua ve ısrarlarına rağmen Ebû Tâlib iman etmemiş, küfür üzerine ölmüştü. Resûlullah ağlıyor ve Allah'tan onun için mağfiret diliyordu[448]. Bu durum üzerine gelen âyet, şu âna kadar zikrettiğimiz âyetlerde belirtmeye çalıştığımız gerçeği Hz. Peygamber'e te'dib üslubuyla ifade ediyordu: *«(Habibim) sen sevdiğin kimseyi hidâyete erdiremezsin, fakat Allah'dır ki, kimi dilerse ona hidâyet verir. Ve O, hidâyete erecekleri daha iyi bilir*[449].

BU TEBLİĞ TELÂKKİSİNİN İKİ MÜHİM NETİCESİ

Dinin neşrinde peygamberlere sadece duyurmak ve tebliğ etmek terettüp ettiğine, tesir ve neticeyi Allah'ın verdiğine dâir telâkkinin Hz. Peygamber'in tebliğ hayâtında iki mühim pratik neticesi görülmüştür:

1- Tebliğ faaliyeti devam ve istikrar kazanmıştır.

---

444 Müslim, İmân 374.
445 Nahl 16/36.
446 Bakara 2/272.
447 Nahl 16/37.
448 Buhârî, Cenâiz 81.
449 Kasas 28/56.

2- Tebliğde hırsa yer verilmemiştir. Şimdi bunları açıklayalım:

l- Tebliğde Devam Ve İstikrar: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), tebliğ faaliyetini böylesi bir esâsa istinat ettirmeseydi, muhtemelen, İslâm'ın inkişaf seyri daha başka olur, insanlık tarihi bilinenden farklı mecralarda seyreder, belki de, bugünün dünyası daha farklı, daha başka bir dünya olurdu. Zira, Hz. Peygamber (aleyhisselâm), ilk aylarda, ilk yıllarda, yaptığı tebliğ faaliyetlerinden fazla bir netice alamıyordu. Üstelik, her geçen gün, Mekkeli hemşehrilerinin muhalefeti, zulmü, işkencesi artıyordu. Bu ahvâl içerisinde, faaliyetlerini elde ettiği kemmi neticelere bina etseydi, kısa zamanda fütur gelir. "boşa niye zahmet çekiyorum, kimse beni dinlemiyor» diyerek faaliyetlerini bırakabilirdi.

Söyleneni daha müşahhas olarak ifade edebilmek için bir de rakam verebiliriz. Bi'setin beşinci yılında[450] Müslüman olan Hz. Ömer'in (radıyallahu anh) kırkıncı Müslüman olduğu umumiyetle kabul edilir.[451] Bu demektir ki, yılda ortalama sekiz kişi İslâm'a girmektedir. Böylesine düşük bir sonuç, faaliyetini kemmi neticeye bina eden bir kimse için, fazlasıyla moral bozucu, fütur verici olsa gerektir.

İşte bu sebeple, Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) sıkça gelen, âyetlerde, vazifenin «neticeye bakmaksızın tebliğ etmek» olduğu hatırlatılmıştır.

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) daha Mekke'de iken, bu prensibi öyle benimsemiş, o derece neticeye hiç bakmaksızın tebliğ işine girişmişti ki, mükerrer duyurma ve teşebbüslerden hiçbir netice almasa bile fütur hissetmiyor, duraklama göstermiyor, kimse müsbet cevap vermediği hâlde insanlara tebliğde bulunuyor, Kur'ân okumaya devam ediyordu[452]. Tarih ve siyer kitaplarının ifadelerinden Peygamberliğinin dördüncü yılında gelmiş olan açıktan davet emrinden itibaren hiçbir netice almaksızın «her yıl»[453] hac mevsiminde hacıların konak yerlerine uğrayarak, hiçbirini ihmâl etmeksizin, bütün kabileleri teker teker ziyaret edip, İslâm'a çağırdığı anlaşılmaktadır.

Bu söylenenleri te'yid eden, İbnu Sa'd'ın bir rivayeti burada; aynen kaydetmeye değer. Der ki: «Hz. Peygamber (aleyhisselâm) her yıl, hacc mevsiminde Mekke'ye gelen hacıları takip ediyor, Ukkâz, Mecenne, Zü'l-Mecaz panayırlarında onlara uğrayarak İslâm'a davet ediyordu. Resûlullah (aleyhisselâm) Allah'ın davetinin duyulmuş olması için, hacılar kendisini bu işten fiilen alıkoyuncaya kadar devam ediyordu. Bu sırada ne kendisine bir yardım eden ne de müsbet bir cevap veren vardı. Üstelik Ebû Leheb de

---

[450] İbnu Sa'd ve İbnu Hişâm gibi klâsik kaynaklar Hz. Ömer'in Müslüman oluşunu tarihlemezler, sâdece Habeşistan Hicreti'nden sonra olduğunu tasrîh ederler. Habeşistan'a Hicret ise, Bi'setin 5. yılında vâki olmuştur (İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1965, 2, 77). Bu durumda Hz. Ömer daha evvel İslâm'a girmiş olamaz. M. Hamidullah'ın (İslâm Peygamberi, çeviren Said Mutlu, İstanbul, 1962, l, 85) 4, yıl olarak kaydında bir hatâ olabileceği kanaatindeyiz. İslâm Ansiklopedisindeki hicretten 4 yıl önce Müslüman olduğuna dâir kayda da (5, 469) katılmak mümkün değil.

[451] Üsdü'l-Gâbe 4, 146; İbnu Abdilberr, el-İstî'âb, Kahire, 1328, 2, 459.

[452] Taberi, Tarih, Beyrut, tarihsiz 2, 231-34.

[453] İbnu Hişâm, Sîret, 1-2, 428; İbnu Sa'd, Tabakât, Beyrut 1960, l, 216.

her defasında Hz. Peygamber'i (aleyhissalatu vesselâm) takip ediyor ve onun görüştüğü kimseleri teker teker görerek: «Onu dinlemeyin, o cin tutmuşun biridir» diyordu. Halk onu (Hz. Peygamber'i) en vahşi bir tarzda reddediyor ve azarlıyordu. Bazıları: «Seni ailen ve kabilen bizden daha iyi tanırlar, onlar kabul etmezken biz mi kabul edeceğiz!» diyorlardı. Fakat, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) bütün bu söylenenlere aldırmaksızın konuşmaya, açıklamaya ve Allah'ın çağrısına icabete insanları çağırmaya devam ediyor ve şöyle diyordu: «Ey Allah'ım, eğer sen istemeseydin onlar böyle olmazlardı»[454].

Rivayetler, kendisine müspet cevap veren ve Birinci Akabe Biatı denen meşhur hâdiseyle sonuçlanan Medinelilerle olan temasını, böyle bir hacc mevsiminde, hiçbir netice alınmayan 14 farklı temasdan sonra yaptığını belirtir. Yâni 14 kabilenin çadırlarını teker teker dolaşıp, hepsinden menfi cevap alıyor, yılmadan temaslarına devam ederken on beşinci temasda Medinelilerin çadırına tesadüf ediyor ve bunlar müspet cevap veriyorlar[455]. Böylece beşeriyet tarihine ayrı bir yön verecek olan «İslâm hâdisesinin müteselsil vak'alarının en mühimlerinden biri meydana geliyor: **«Birinci Akabe Biatı».** Bunu, Medine'ye hicret başta olmak üzere, diğer mühim hâdiseler takip edecektir.

Bu on beşinci çadırdan da Hz. Peygamber (aleyhisselâm) müsbet netice almasaydı, uğranmadık çadır kalmayıncaya veya çadırlara ziyaret imkânları tamamen elinden alınıncaya kadar fütursuzca tebliğine devam edeceğini söyleyebiliriz.

2- Tebliğde Hırsa Yer Verilmemiştir: Tebliği yapıp, tesiri Allah'tan bilme düşüncesi, tebliğciye devam gayreti verdiği gibi, tebliğcinin netice elde etme hususunda hırsa düşmesini önlemiştir. Hırs ise, hedefe ulaşmak için tebliğciyi her çeşit ölçüsüzlüklere atan bir marazdır. Bugün yer yüzünde rastlanan çeşitli tedhiş hareketlerinin temelinde, acilen netice elde etme hususunda beslenen hırs yatar. Bu ise, ağır ağır gidildiği takdirde ulaşılması mümkün olan hedeflerin tamamen elden kaçmasına sebep olmaktadır.

Öyle ise, İslâm'ın tebliğcide tespit etmeye çalıştığı ahlâki düsturlardan bir diğeri olan -ve az sonra üçüncü madde olarak açıklayacağımız- *"Meşru Hedeflere Meşru Vâsıtalarla Gidilir»* düsturunun müessiriyetinde, «Neticeyi Allah'tan Bilmek" telâkkisinin rolü büyüktür.

3- Meşru Hedeflere Meşru Vasıtalarla Gidilir: İslâm tebliğcisinin üzerine hassâsiyet göstermesi gereken bir husus da, meşru olan hedefe sadece ve sadece meşru vâsıtalarla gidilebileceğidir, İslâm nasıl ki, tebliğ için hedeflerin hedefi olarak, nihâi gaye olarak Allah'ın rızâsını koymuş, bunu ısrarla tespit etmiş ise, aynı şekilde, bu hedefe gitmede başvurulabilecek çeşitli imkân ve vâsıtalardan sadece bir kısmını meşru addetmiş, geri kalanını yasaklamıştır.

[454] İbnu Sa'd, a.g.e., l, 216, 217,
[455] İbnu Hişâm, a.g.e., l-2, 428.

Günümüzde, Makyevelizm denen ve «gaye, vâsıtaları meşru kılar» cümlesinde hulâsa edilen düstûra göre, herhangi bir siyasî veya ideolojik hedefe varmak için, her vâsıtaya baş vurmak normal addedilmektedir. Batıdan hayâtımıza girmiş bulunan ahlâki telâkkilerden biri de budur. Bu sebeple münevverlerimiz arasında yalan caizdir, aldatma, hile caizdir, verilen sözden dönme caizdir. Aynı batı kaynaklı prensibin şevki ile hırsızlık, soygun, yol kesme, ev basma, en modern şekilleriyle her çeşit işkence, suikast, masum bile olsa adam öldürme, mal tahrip etme, maddî zararlar verme vs. hepsi birer birer insanlarımızın vicdanlarında meşru şeyler sırasına geçmiş durumdadır.

Kısaca söylemek gerekirse, insan aklının erdiği, beşer kâbiliyetinin elverdiği her ne fenalık varsa bugünün militanı, yâni zamanımız tebliğcisi nazarında, gaye yolunda, hedefe ulaşmak için meşrûiyet kazanmış durumdadır. Kur'ân-ı Kerîm'de hayvandan aşağı, aşağıların aşağısına düşebileceği bildirilen insanın bu düşüşünü fiilen seyretmekteyiz.

İslâm'da bu yoktur. İslâm'ın gösterdiği meşru hedefe ancak ve ancak meşru vâsıtalarla gidilir. Hiçbir zaman hırsızlıkla elde edilen parayla sadaka verilmesi, faiz ve ihtikârla kazanılan parayla cami yapılması tecviz edilmemiştir.

Yalan, hiçbir surette caiz değildir. İşkence kesinlikle yasaktır,

Muhakeme açıktır ve iddialar şahitlerle te'yid edilir. Halk mahkemesi diye bir şey tanımaz, hiçbir zaman başvurmamıştır.

İnsanların, harb hâlinde olunan kâfir hâriç, hiçbirisinin kanı, malı ve ırzı helâl addedilemez.

Burada gayr-ı meşru vâsıtaların hepsini saymak bir miktar açıklamada bulunmak bizi mevzûdan uzaklaştırabilir. Kısaca «meşru olmayan vâsıtaların yasak» olduğu prensibini belirttikten sonra, bunlardan mühim olan bir tanesini hulasaten izah edeceğiz: İCBAR.

İslâmda İcbar Yoktur: Tebliğciye, vazife olarak, tebliğ etmeyi, hedef olarak da Allah'ın rızâsını gösteren İslâmiyet in, arzu edilen dünyevî ve pratik neticeyi mutlaka elde etmek için baş vurulan icbar ve işkenceye yer vermeyeceği açıktır.

Gerek eski ve gerekse yeni, siyasî yönü olan bütün akide ve sistemlerin hepsi, tebligatlarını muvaffak kılabilmek için zora başvurma ihtiyacını duymuşlardır. Tebligatlarının temelinde sulhseverlik olsa bile, aksiyon safhasında belli bir güce ulaşıncaya kadar, sulhperver bir çizgide kalınmış, istenen güç elde edilir edilmez, yayılma işinde kuvvete baş vurularak, insanlara zorla, tahakkümle akidelerini benimsetme cihetine gidilmiştir.

Bu açıdan diyebiliriz ki, tarihi bizce bilinen en eski sistemlerden olan Yahudilik ve Hristiyanlıktan en yeni sistem olan komünizme varıncaya kadar, bu böyle olagelmiştir. Hepsi de kendi inançlarını neşretmek için ellerini kana bulamışlardır. Sözgelimi Hristiyanlık, sağına tokat vurulunca

sol yanağını gösterme düstûrunu telkin etmesine rağmen, Hristiyanlar, tatbikatta tarih boyunca, büyük bir müsamahasızlık örneği sergileyerek, hâkimiyet kurdukları yerlerde, başkaca akidelere hayat hakkı tanımamışlardır. İşte İspanya'nın hâli. Müslümanlardan geri alındıktan sonra bir asır geçmeden, Hristiyanlar dışında tek bir Müslüman, tek bir Yahudi kalmayacak şekilde temizliğe tâbi tutmuşlardır[456]. İşte Amerika, kızılderililerin nesli tükenmek noktasına getirilmiştir.

Yarı siyasî, yarı itikâdî olan faşizmin ne kadar kanlı olduğunu hatırlatmak için, sebep olduğu İkinci Cihan Harbi gibi beşer tarihinin en vahim, en kanlı hâdisesinin sorumluluğundan sarf-ı nazar edilecek olsa bile, sırf Almanya'da dökülen masum kanlarını nazar-ı dikkate almamız yeterlidir.

En son akide olan komünizmin ellerinin hepsinden kanlı olduğu hepimizin gözleri önündedir. Rusya'da 1917 ihtilâlinden bu yana öldürülen milyonların kesin rakamını Allah bilir. Dünyanın her kıtasında, her köşesinde komünizm adına masum kanı dökülmeyen gün yoktur.

Tekrar ediyoruz ki, bu açıdan, İslâm'ı bunlarla kıyaslamaya imkân yoktur. Hz. Peygamber'in savaş ve fütuhatlara sahne olan on yıllık Medine devrinde bir buçuk milyon kilometre kareden fazla" bir saha (ortalama günde 274 milkare) fethedilmesine rağmen, düşman tarafından öldürülenlerin sayısı sadece 150 kişi idi, Müslümanların insan kaybı ise, vasati olarak ayda yalnız bir şehittir[457].

Bu durum İslâm dininin intişarında, mensuplarının zora başvurmadıklarını, insanları ikna ve gönülleri fethetme yollarıyla yayılmayı sağladıklarını ifade eder.

Avrupa'dan çekilen Osmanlı İmparatorluğunun, altı yüz yıllık hâkimiyete rağmen, geride dillerini, dinlerini, örf ve âdetlerini aynen muhafaza eden çeşitli milletler bırakması bile bunların icraatlarında herhangi bir cebrî ihtida tedbirine baş vurmadıklarını gösterir,

Kur'ân-ı Kerîm bir âyetinde: «Dinde zorlama yoktur, hakikat, imân ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık kim şeytânı tanımayıp da Allah'a imân ederse o, muhakkak ki kopması (mümkün) olmayan en sağlam kulpa yapışmıştır»[458] diyerek din adına icbar ve zorlamayı yasaklamıştır.

İlk bakışta cihat emri ile bu âyet birbirine zıt gibi görünüyor ise de aslında böyle bir zıtlık söz konusu değildir. Müslümanların emniyeti için, mütecaviz bâtılı durdurmak için cihat şart olduğu gibi, beşeriyetle İslâm arasındaki engelleri kaldırmak, insanların İslâm'la karşılaşıp onu öğrenmesine mâni olan çeşitli perdeleri bertaraf etmek, halk tabakasının İslâm nimetinden istifade etmesi için lüzumlu olan imkânları hazırlamak içinde elbette cihâda ihtiyaç vardır. Ancak İslâm ile insanı baş başa bıraktıktan

---

456 Le Bon, Gustave, La Civilisation Des Arabes, Paris, 1884, p. 279.

457 Hamidullah, Muhammed, Hz. Peygamberin Savaşları, Çeviren: Salih Tuğ, İstanbul, 1962. s. 8.

458 Bakara 2/256.

sonra, işkence ile, zorla eski inancını bıraktırmak, baskıyla, korkuyla imana, camiye sokmak yoktur, olmamıştır.

TABYE VE TAKTİK OLARAK HİCRET

Hicret kelimesi, her şeyden önce bir hâdiseyi, İslâm tarihinin en mühim hâdisesini hatırlatır. Kelimenin kazandığı ehemmiyet ve taşıdığı öbür manalar da menşeini bu vak'adan aldıkları için önce bu noktadan başlamak gerekmektedir.

Hz. Muhammed (aleyhissalatu vesselâm), cahiliye kelimesi ile ifade edilen öyle bir devirde gelmişti ki, o günün Arap cemiyeti, tarihinin en karanlık, en vahşetli devresini yaşıyordu, insanlar ilâh diye hevesatlarının timsâli olarak, kendi elleriyle yaptıkları putlara tapıyorlardı. Kanun diye uyulan şey, kuvvetlinin arzusu idi. Köle ve kadınlar, insan olmanın hürmet ve kerametinden nasibi olmayan kimseler olarak eşya muamelesi görüyorlardı. Fakir, fukara da himaye ve desteksizlik altında eziliyordu. Kısacası bir avuç kuvvetli ve zorba dışında kalan insanlık, bugünkü hiçbir değer ölçüsüne sâhip olmayan anarşiste av olma durumuna düşmüş, müdafaasız bîçâre bir kimsenin durumunda idi.

İşte böyle bir hengâmede Hz. Muhammed (aleyhisselâm) Allah'tan aldığı emirle insanların karşısına çıktı ve onlara şu Meâlde hitap etti: «Ey insanlar, elinizle yaptıklarınıza tapmak bâtıldır, hevesata uymak sapıklıktır. Başıboş değilsiniz. Bu dünyâda belli bir gaye için yaratılmışsınız, öbür dünya için imtihan olunmaktasınız. Hayır ve şer, iyi ve kötü yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Öyle ise zulümden vazgeçin, zayıfın hakkını çiğnemeyin. Haklının hakkını iade edin. Haksız yere kan dökmeyin, kimseye zulüm etmeyin. Zayıfları, yetimleri ezmeyin, onları himaye edin. Köle ve fakirlere yardım edin. Kadınlara kötü muameleden vazgeçin, onları anneleriniz, kızlarınız ve kız kardeşleriniz bilin ... vs.»

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) bu çağrısına uymak, cemiyeti elinde tutan kuvvetli, zengin ve nüfuzlu azınlığın işine gelmiyordu. Rahatlarını bozmak istemiyorlardı. Hep istihkar edegeldikleri, zulüm edegeldikleri zayıflar kitlesine değer vermek, insan muamelesi yapmak istemiyorlardı. Menfaatlerinin devamını eski düzenlerinin devamında görüyorlardı. Bu sebeple Hz. Muhammed'e (aleyhissalatu vesselâm) şiddetle karşı koydular. Önceleri yalnız bırakmak, ciddiye almamak, alay etmek yolunu tuttular. Fakat etrafında köle, zayıf ve fakirlerin teşkil ettiği müminler halkasının gittikçe genişlemeye başladığını görünce, taktiklerini değiştirerek zulüm ve işkenceye ve hatta müminleri öldürmeye başladılar.

İşte hicreti siyasî taktik olarak anlayabilmek için onu, müşriklerin mukavemet ve İslâm'ı söndürme faaliyetlerine karşı Hz. Peygamberin (aleyhissalatu vesselâm), dini neşretmek ve yaşamak için baş vurduğu taktiklerin tarihi sırası içerisinde incelemek gerekmektedir.

Bu noktayı ifade için, HİCRET'i, Hz. Peygamber'in (aleyhisselam) İslâm'ı neşirde, düşman tehdidine karşı baş vurduğu üç ana taktikten biri olarak değerlendireceğiz. Öbür iki taktikten biri ve en önde geleni SABIR, diğeri CİHAT'dır, HİCRET ise bu ikisinin ortasında yer alan mutavassıt safhasının ifadesidir.

Şu hâlde, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), dini yaşama ve tebliğ etme vazifesini ifa ederken, düşmandan gelen mukabil tehdit ve tehlikeye üç suretle karşı koymuştur:

1- Sabır,

2- Hicret,

3- Cihat.

Şu hâlde, zahiren birbirinden farklı ve hatta zıd görünen bu üç şey, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) hayâtında hiç değişmeyen ve dâima aynı kalan, dini yaşama ve neşir gayelerinin tahakkukunda, içinde bulunduğu şartlara muvafık olarak baş vurmuş olduğu birer vâsıtadan ibarettir. Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) hayâtında bu üç unsuru birbirinden ayırmak mümkün değildir. Şimdi bunlara kısaca bir göz atalım:

1- Sabır: Bildiğimiz üzere, hicretten önceki devre, Müslümanlar için, tahammülü zor bir devredir, her çeşit takip ve işkencelerle doludur. Müşrikler, alay[459], dayak[460], küfür[461], hakaretten[462] boykot[463] ve öldürmeye[464] varıncaya kadar işkencenin her çeşidine baş vuruyorlardı[465]. Bu yapılanlara dayanamayarak ölenler de eksik değildi[466].

İşte bu işkence ve takip devresinde Müslümanlar sayıca az, kuvvetçe zayıf idiler. Düşmandan gelen tehlikeye aynı şekilde fiili bir mukabele, derhal yok edilmelerine müncer olabilirdi. Bu sebeple nazil olan ilk sûrelerde, sıkı sıkıya emredilen, ısrarla üzerinde durulan hususlardan biri de «sabır» idi. Meselâ ilk nazil olan sûrelerden biri olan el-Asr sûresinde «birbirlerine sabır tavsiye edenler» övülür[467]. Bir diğer sûrede: «Sabredenlere ecirleri hesapsız ödenecektir»[468] denir.

Bir kısım âyetlerde ilâhi hitab, doğrudan doğruya Hz. Peygamber'edir (aleyhissalatu vesselâm): «Sen (habibim) şimdi sabret. Şüphe yok ki. Allah'ın va'di haktır. (Buna) kat'i iman beslememekte olanlar zinhar seni

---

459 İbnu Hişâm, l-2, 289, 408-409.
460 a.g.e., 1-2, 318; Taberî, a.g.e., 2, 224.
461 İbnu Hişâm, 1-2, 291; İbnu Sa'd l, 211.
462 İbnu Hişam, 1-2, 291; Taberî, 2, 223-24.
463 İbnu Sa'd 1, 208; Taberî 2, 225.
464 İbnu Hişâm 1-2, 318-320.
465 Bkz: Taberî, 2, 229; İbnu Hişâm, l-2, 317-321.
466 İbnu Hişâm 1-2, 320.
467 Asr 103/3.
468 Zümer 39/10.

(sabırsızlıkla) hafifliğe götürmesinler»[469]. «(Habibim) sen şimdilik güzel bir sabr ile katlan»[470]. «Rabbinin rızası için katlan»[471] vs.

Hz. Muhammed'den önce gelip geçen peygamberler de, kâfirlere karşı birer sabır örneği olarak takdim edilirler: «İsmail'i, İdris'i, Zülkifl'i de yâd et., 'Bunların her biri de sabır ve sebat edenlerdendi»[472].

Hulâsa, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), bu ilâhî emir ve uyarıların sonucu olarak, Mekke devresinde, kendisine yapılan muamelelere aynı şekilde cevap vermedi. Mukabele-i bil-misilde bulunmadı, sadece sabretti. Müminlere de kendisi gibi hareket etmeyi, karşılık vermeyip sabretmelerini emretti[473]. Rivayetler, zulme maruz bir Müslüman'a rastlandığı vakit her seferinde: «Ey falanca, sabret, mükâfatın cennettir!» dediğini belirtir[474].

Bu devrede Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm) imanı, sabır olarak tarif edecek kadar «sabr»a önem vermiştir. Nitekim bazı rivayetlerde Müslüman olanların dördüncüsü olduğu belirtilen[475] Amr İbnu Abese'nin: «iman nedir?» sorusuna Hz. Peygamber (aleyhisselâm): «Sabır ve müsamahadır» cevabını vermiştir[476].

Bir hadiste de sabır, ziya ve nur olarak tavsif edilir[477]. Yâni uyulduğu takdirde mutlaka hidâyet ve aydınlığa götüren bir nur[478].

Bir kısım Müslümanların, kendilerine işkence yapan kâfirlere, hiç olmazsa beddua etmesi için müracaat etmeleri üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) gayr-ı memnun olarak şu cevâbı verdi: «Sizden önce yaşayanlar arasında öyleleri vardı ki, bazılarının vücutları kemiklerine kadar demir taraklarla tarandığı, bazılarının gövdeleri başlarının ortasından testerelerle ikiye bölündüğü hâlde, bu yapılanlara sabrettiler, imanlarından vazgeçmediler»[479].

Hatta bazı rivayetlere bakılırsa, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) sabır hususundaki bu ısrarı -en azından bazıları nazarında- mutlak bir güçsüzlükten gelmiyordu. Bu, belli bir mücâdele vetiresinin kaçınılmaz bir safhasını teşkil ediyordu. Bu safhadan geçmek için, bir kısım kimselerin nazarında mevcut nisbî bir güce rağmen sabretmek gerekiyordu. Taberî'nin bir rivayeti bu hususu ite'yid etmektedir. Der ki: «(Bir an oldu ki) Müslümanlar bu elim vaziyete artık tahammül edemeyecek hâle gelerek Hz. Peygamber'e (aleyhissalatu vesselâm) şöyle dediler: «Biz

---

469 Rûm 30/60.
470 Meâric 70/5.
471 Müddessir 74/7.
472 Enbiya 85/86.
473 İbnu Hişâm l-2, 408.
474 a.g.e., 1-2, 320.
475 İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe 4, 201.
476 Müsned 4, 385.
477 Müslim, Taharet 1.
478 Nevevî, Şerhu Müslim 3, 101.
479 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 63; Ebû Dâvud, Cihâd 106.

kendimizi müdâfaa edebilecek durumdayız. Zira bizim de akrabalarımız, adamlarımız var. Biz senden sadece mukabele etmek için müsâade talep ediyoruz. Sizin hâlâ sabra gücünüz varsa sabredin. Artık bizim sabrımız kalmadı, kendimizi müdâfaa etmemiz için bize müsâade et. Eğer vuruşmak gerekiyor ise vuruşacağız.» Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) cevabı şu oldu: «Ben Allah'tan emir almadıkça, size kendiliğimden izin veremem, hiçbir şey söyleyemem.» O gece, Hz Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) bu hususta aydınlatılması için Allah'a yalvardı. Bu dua üzerine şu âyet nazil oldu: «(Ey Peygamber!, daha önceki peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettikleri gibi sen de sabret. Onların azabı için acele etme»[480]. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) ertesi günü mü'minlere, bu âyeti okuyarak tekrar sabır tavsiye eder[481].

Müstedrek'te gelen bir rivayet, Ashabın bu safhada, Hz. Peygambere ne derece baskı yaptıklarını göstermesi bakımından burada kayda değer. İbnu Abbâs'tan gelen rivayet şöyle: «Abdurrahman İbnu Avf ve arkadaşları Mekke'de, Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) gelerek: «Ey Allah'ın Resûlü, biz müşrik iken, izzetli, saygı gören kimseler idik. Mümin olduktan sonra (izzetimiz kayboldu), zelil duruma düştük, (müsâade edin, karşılık verelim, izzetimizi koruyalım). (İzzeti, şahsi hislerin tatmininde değil, İslâmi davanın tealisine yarayacak davranışta arayan) Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), o devrede İslâm'a en iyi hizmetin «sabretmekte» olduğunu bildiği için) şu cevâbı verdi: «Ben affla emr olundum. Vuruşmaya (mukateleye) kalkmayın.» Bunun üzerine kendilerini tuttular ...»[482].

Şu hâlde bu safhada, müsbet ve kesin bir neticeye ulaşmak çok şüpheli gözüküyordu. Bu yüzden, sonucu meçhul maceraya müsâade yoktu. Sık sık gelen âyetler sabır emrediyordu. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) da bu emirlere uyarak sabrediyordu.

Bu davranışın başka neticeleri de vardı. Sabır, müstakim kalb ve gönüllerde, bütün suçu «Rabbimiz Allah'tır» demekten ibaret olan[483] sabırlı ve sessiz mazlumlar lehinde acıma ve şefkat gibi bir kısım hisler uyandırıyordu. Bilhassa bunların yakınları ve akrabaları son derece hassaslaşıyor ve tahrik ediliyorlardı. Nitekim Allah'ın Arslanı Hz. Hamza'nın İslâm'a girişine de böyle bir durum sebep olmuştu. Şöyle ki: Bir gün, Ebû Cehil, Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) çok ağır hakaretler yapar ve bununla da yetinmeyerek mübarek vücutlarından kanlar akacak kadar yaralayıcı darbelerle saldırıda bulunur. Bu şen'i tecâvüze karşı Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) sabır ve sükûttan başka bir mukabelede bulunmaz. Bu hâl, hâdiseye şahit olan bir kadının kendini tutamayarak hüngür hüngür saatlerce süren ağlamalarına sebep olur. Kadına tesadüfen rastlayan Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) amcası Hamza

---

[480] Ahkâf 46/35.
[481] Taberî, 2, 416.
[482] Hâkim, Müstedrek 2, 307.
[483] Hac 22/39-40.

(radıyallahu anh) kadının bu dokunaklı ağlayışlarının sebebini sorup öğrenince, hâdiseden son derece müteessir olur. İntikam hisleriyle dolu olarak harekete geçen Hz. Hamza, Ebû Cehl'i yaralamakla kalmayıp, Müslümanlığını da ilân eder[484].

Kureyş müşriklerini, Muhammed'in (aleyhissalatu vesselâm) bir hayli kuvvet ve izzet kazandığına hükmettirerek tecâvüzlerini frenlemeye sevk eden[485] bu mutlu hâdise, Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselâm) zulme ve tecâvüze karşı sabrının bir meyvesi idi.

2- Hicret: Sabırdan sonra gelen ikinci safhadır. Sabrı gerektiren şartlarda lehte bir gelişme yok ise ve üstelik, aleyhte olarak gittikçe artmış ve sabırla karşı konamayacak bir dereceye ulaşmış ise, artık ya tamamen yok oluş kabul edilecek veya orası terk edilecektir, yâni hicret edilecektir.

Burada en mühim husus, şartların hicreti gerektirecek dereceye ulaşıp ulaşmadığı hususunda verilecek karardaki isabettir. Nasıl anlayacağız ki, artık hicret şartları tahakkuk etmiştir?, bu kararı verirken eldeki ölçümüz ne olacaktır?

Bu mühim noktanın çözümünde, sosyolojiden istimdât edebiliriz. Sosyologlar içtimaî şe'niyette (realitede) tehdit ve baskı arttıkça mukavemet ve aksülamelin (reaksiyon) de artacağını, ancak tehdidin şiddeti belli bir haddi tecâvüz ettiği takdirde bak, gittikçe azalacağını ve hatta tamamen kaybolacağını müşahede ve tesbit etmişlerdir. Bu cümleden olarak, A. Toynbee, yer yüzünde gelip geçen muhtelif medeniyetlerin terakki ve tedennilerini, bu tehdit - cevap (aksülamel), baskı - tepki kanunuyla izah ettikten sonra, tehdit arttıkça cevap ve tepkinin de ilâ nihâye art-mayacağını, tehdidin belli bir derecesinden sonra azalıp tamamen söneceğini belirtir[486]. Hatta kolaylık ve rahatın, medeniyet için zararlı olduğunu ifade eden[487] müellif, terakki için, muhitin belli ölçüler dâhilinde tehdit ve baskıda bulunmasının gereğinde ısrar eder. Terakkiye âmil olan tehditli muhite o, **«uygun vasat»** (juste milieu) der[488].

Şüphesiz, gayemiz burada Toynbee'nin nazariyesinin izahı değildir. İçtimaî şuûnâtta cari olan ve sünnetullah (veya âdetullah) dediğimiz kanunlar yardımıyla sabır safhası'ndan hicret safhası'na geçmeyi gerektirip, meşru kılan hududu tespite çalışıyoruz.

Şu hâlde hemen diyebiliriz ki, müşriklerin müminler üzerindeki tehdit ve baskısı, dini yaşamak ve neşretmek şartlarıyla hayatta kalmaya imkân vermeyecek bir dereceye ulaşınca, HZ. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) hicrete izin ve karar vermiştir. Hz. Âişe'nin: «Mümin dini için Allah'a ve Resûlü'ne hicret etmek zorunda idi. Zira dinini tatbik etmekten alıkonmak korkusu vardı» sözü bu durumu

---

484 Taberî 2, 224; İbnu Hişâm 1-2, 291-292.
485 Taberî 2, 224.
486 Toynbee, Arnold J., L'Histoire, p. 164.
487 a.g.e., p. 104.
488 a.g.e., p. 158.

ifade eder[489]. Nitekim, HZ. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), müminlere dinlerini, emniyet içerisinde tatbik edebilecekleri yerlere (Habeşistan ve Medine gibi) hicret hususunda izin vermesine rağmen kendisi Mekke'de kalmaya devam etti. Zira, ailevi pozisyonu sebebiyle kendisine dokunamıyorlardı. Ebû Cehl'in teklifiyle, öldürülmesi hususunda, bütün müşriklerce uygun görülen bir plân kabul edilip tatbikata konunca, bizzat Hz. Peygamber de (aleyhissalatu vesselâm) hicrete karar verdi.

Şu hâlde, **hicret,** bazı kereler yanlış olarak ifade edildiği gibi, bir kaçış değil, bir arayıştır. Dinin, tamamen yok edilme noktasına gelen tehdit ve tehlikelerden kurtarılarak, yaşatılmasına müsait ortamın aranmasıdır. Hele bir rahat ve refah aranması hiç değildir. Nitekim, İbnu İshâk'ın bir tasrihine göre, hicret, sadece -herkesçe mâruf ve meşhur olan Habeşistan ve Medine'ye değil, hayat emniyetinin ve dini yaşama imkânının bulunduğu **«her bir cihete»**[490] yapılmıştır.

Din, kendisine gaye olarak, fiilen yaşanmayı tespit etmiştir. Bulunulan yerin şartları, bu gayenin tahakkukuna imkân vermeyecek duruma geldi ise, oradan hicret etmek şarttır, dinen vecibedir, vazifedir. Bu duruma düşen kimseleri, hicret etmediği takdirde Kur'ân-ı Kerîm mazur addetmiyor ve kesinlikle sorumlu tutuyor. Bunlar, dinlerini yaşayabilecekleri uygun bir yer aramakla mükelleftirler. İşte Âyet-i Kerime (Meâlen):

«Öz nefislerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: «Ne işte idiniz?» Onlar: «Biz yer yüzünde (dinin emirlerini tatbikten) âciz kimselerdik» derler. Melekler de: «Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de oradan hicret etseydiniz ya!» derler. İşte onlar (böyle). Onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir»[491].

Kur'ân-ı Kerîm diğer birçok âyetlerinde hicrete yer verir ve dini tatbik edemeyecek kadar zulme maruz olanları hicrete teşvik eder. Bunlardan birinde: *«Kim Allah yolunda hicret ederse yer yüzünde gidecek, barınacak birçok yerler de bulur, genişlik de bulur. Kim evinden, Allah'a ve O'nun Peygamberine muhacir olarak çıkıp da sonra kendisine ölüm yetişirse muhakkak ki onun mükâfatı Allah'a düşmüştür..»*[492].

Şu âyette ise, muhitlerinin aşırı zulmü sebebiyle, çaresizlik içerisinde kalan kimselerin oradan çıkış yollarını aramalarını ve bu duruma düşenler için de savaşmaya kadar varan yardım imkânlarının seferber edilmesi gereği ifade edilmektedir: «Size ne oluyor ki, Allah yolunda -ve acz ü ızdırâp içinde bırakılıp: "Ey Rabbimiz bizi, ahâlisi zâlim olan şu memleketten (kurtarıp) çıkar, bize tarafından bir sahip

---

[489] Buhari, Megâzî 53.
[490] İbnu Hişâm l-2, 467.
[491] Nisâ 4/97.
[492] Nisâ 4/100.

gönder, bize katından bir yardım yolla» diyen erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda- düşmanla çarpışmıyorsunuz?»[493].

Hicreti, «dini yaşayıp neşredebilmek için müsait yer arama gayreti» olarak anlayınca, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) hayâtında bir değil, birçok hicretlere rastlarrız. Şöyle ki:

l- Peygamberliğin ilk yıllarında Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm) kendi evini bırakarak Erkâm'ın evine yerleşti. Kendi evinden Erkâm'ın evine olan bu hicretin tek sebebi, Erkâm'ın evinin durumu idi. Burası merkezi bir yer olan Safa üzerinde bulunması sebebiyle gerek Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselâm) hayâtı, gerekse neşr-i din nokta-i nazarından çok daha emniyetli ve muvafık idi. Bilhassa hacılar ve yabancılar için uğrak yeri idi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) gibi birçokları İslâm'a burada girdi. Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonra Müslümanlar, sayıca ve kuvvetçe gizlenmeye hacet duymayacakları bir seviyeye ulaşarak buradan çıktılar[494].

2- Mekke müşriklerinin işkence ve baskıları güçsüz aileden olan Müslümanlar için tahammülfersâ bir hâl alınca Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) böylelerine, Habeşistan'a hicret etmelerini tavsiye etti. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) o zaman şöyle demişti: «Habeşistan-'a gidin, zira orada çok âdil bir melik var. Onun yanında kimseye zulüm edilmez, orası adalet ve doğruluk diyarıdır. Allah bu durumdan bir çıkış yolu yaratıncaya kadar orada kalın»[495]. Habeşistan'a olan hicret iki dalga hâlinde gerçekleşir.

Tarihçiler, bu hicretlerin sebebini Mekkelilerin Müslümanlara tatbik ettikleri ezici baskı ve bu baskı karşısında Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) ezilen Müslümanlara yardım etme imkânlarından mahrum oluşuyla izah eder[496].

3- Ebû Tâlib'in ölümünden sonra, Kureyş'in tecâvüzleri son derece artmıştı[497]. Hz. Peygamber'i himaye eden Abdu Menâf Oğullarına reis olan Ebû Leheb, Resûlüllah'ı ailevi himayeye aldı ise de bu uzun sürmedi. Ebû Cehl'in dessas bir şekilde araya girmesiyle Ebû Leheb himayeyi kaldırdı[498]. Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) durumu, aleyhinde artan bu gayretler sonunda, son derece müşkil bir hâl almıştı. Evinden nadiren çıkar olmuştu. Bu vaziyet karşısında, dini neşretmek için Mekke'den daha emin bir yer te'min etmek maksadıyla Taife gitti[499]. Ne var ki, orada yaptığı bütün temaslara rağmen istediği vasatı bulamayarak geri döndü.

493 Nisâ 4/75.
494 İbnu Sa'd 3, 242-243; İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe 1, 74; İbnu Abdilberr, el-İsti'âb 1, 108.
495 Taberî, 2, 222; İbnu Hişâm l-2, 321-322,
496 Taberî 2, 222; İbnu Hişâm 1-2, 321.
497 Taberî, 2, 229.
498 İbnu Sa'd 1, 211.
499 İbnu Sa'd l, 211-12; Taberî 2, 229-30.

4- Müslümanların emniyetini Medine'de garanti altına aldıktan sonra, bütün Müslümanlara, oraya hicret etmelerini, çok daha kesin bir dille emretti. Medine'ye şahsen hicret kararını, az önce de belirttiğimiz üzere, dini neşretmek ümidiyle birlikte hayat emniyetini de tamamen kaybettiği bir anda verdi.

Hicretin burada kayda değen müsbet neticelerinden biri, sabırla ilgili olarak söylediğimiz gibi, hissi plândadır, şefkat ve merhamet duygularının tahrikidir. Nitekim, Âmir İbnu Rebî'a'nın annesi henüz müşrik olan Ömer İbnu'l-Hattab'a: «Biz sizin zulüm ve işkencenizden kurtulmak için yurdumuzu (Habeşistan'a gitmek üzere) terk ediyoruz» dediği zaman, sertlik ve merhametsizliği ile meşhur olan muhatabının (yâni Hz. Ömer'in) fevkalâde merhamet ve rikkate geldiğini belirtir. İbnu Hişam'da bu muhavere, Hz. Ömer'in (radıyallahu anh) Müslüman oluşu anlatılırken -onun Müslüman oluşunu hazırlayan sebeplerden biri olarak- nakl edilmektedir[500].

Hulâsa, Mekke'de iken, müşriklerin, her çeşidiyle tatbika koydukları işkence ve zulümden ortaya çıkan tehdit ve tehlikeye mukavemette Müslümanların baş vurdukları mütemmim iki silah: «sabır» ve «hicret» idi.

3- Cihat: Sabır ve hicreti tamamlayan üçüncü safha, cihattır. Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) hayâtında cihat, şartların İslâm lehine geliştiği safhada düşman tehdidine karşı koymak için baş vurulan bir vâsıtadır, tıpkı sabır ve hicretin de başka şartlarda, aynı maksatla, baş vurulan birer vâsıta olmaları gibi.

On üç yıllık Mekke devrinde, müminlerin silahı sabırdır. Maddi mukabele kesinlikle yasaktır. Cihat izninin hicretten sonraya ait olduğu âlimlerce kabul edilen bir husustur[501]. Cihâda izin veren âyeti ihtiva eden Hacc sûresinin bir kısım âyetleri Mekke'de nazil olmuş ise de diğer bir kısım âyetleri Medine'de nazil olmuştur. Mekke veya Medine'de nazil olan âyetler hususunda müfessirler ihtilâf etmişlerse de[502], cihâda izin veren âyetin Medenî olması kuvvetle muhtemeldir.

Meselenin incelikleri bir tarafa, şurası kesin ki, İbnu Kesîr'in «en uygun bir vakitte» meşru kılındığını belirttiği[503] cihatla alâkalı olarak gelen ilk vahiy müteahhirdir ve izin de mutlak değil mukayyeddir: «Kendileriyle mukâtele edilen (yâni düşmanların hücumuna uğrayan mümin)lere, uğradıkları o zulümden dolayı, (bilmukabele harbe) izin verildi. Şüphesiz ki, Allah onlara yardım etmeye elbette kemâliyle kadirdir. Onlar (o müminlerdir ki) haksız yere ve ancak: «Rabbimiz Allah'dır» dedikleri için yurtlarından çıkarılmışlardır»[504].

---

[500] İbnu Hişâm l-2, 342.
[501] Bkz: Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân 3, 1295-96; İbnu Kesîr, Tefsir 4, 648-649.
[502] Bkz: Suyûtî, Celâleyn s. 438; Elmalılı, Tefsir 5, 3379.
[503] İbnu Kesîr, Tefsir 4, 648.
[504] Hac 22/39-40.

Dikkat edilirse burada cihat izni, kayıtlıdır ve sadece «kendileriyle mukâtele edilen ve zulme uğrayanlar» olarak tavsif edilen Mekke'li muhacirlere hastır. Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) hayâtı incelendiğinde, Bedir Savaşına kadar olan gazvelerde hep muhacirlerin istihdam edildiği görülür.

Ancak Müslümanların siyasî durumu ve maddi gücü düzeldiği ve ilk şartların kaybolduğu nispette cihat, umumî bir vecibe hâlini alacaktır: «Size harb açanlarla, Allah yolunda, siz de boğuşun (müdâfaa harbi yapın ancak aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki, Allah aşırı gidenleri sevmez. Onları (size harb açanları) nerede yakalarsanız öldürün. Onları, sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) çıkarın. Fitne katlden beterdir»[505].

Burada, Müslümanları Mekke'den çıkarmış olan Mekkeliler mevzubahs edilmektedir. Bu âyet Hudeybiye Sulhü'nden Önceye aittir[506]. Bu vahiyden sonra Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm), kendisiyle savaşanlarla savaştığı, savaşmayanlara dokunmadığı belirtilir[507].

Daha muahhar bir vahiyde: «... O küfredenlerle (muharebede) karşılaştığınız vakit, boyunlarını vurun. Nihayet onları mecalsiz bir hâle getirdiğiniz zaman artık bağı sıkı tutun»[508] denir. Bundan da sonra nazil olduğu anlaşılan bir diğer âyette daha kesin bir cihad emri vardır: «Ey Peygamber, kâfirlerle, münafıklarla savaş, onlara karşı sert davran ...»[509].

Kur'ân-ı Kerîm'in, Mekke'nin fethinden sonra verdiği cihat emrine gelince, bu öncekilere nazaran daha sert, daha umumîdir: «Haram ayları çıktığı zaman, artık o müşrikleri, onları nerede bulursanız öldürün. Onları (esir alarak) yakalayın, onları hapsedin, onların bütün geçit yerlerini tutun ...»[510].

Bu âyette de kastedilen kimselerin münhasıran müşrik Araplar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat cihat emrini daha umumî, daha mutlak şekilde ifade eden âyetler de mevcuttur: «Kendilerine kitap verilenlerden ne Allah'a, ne âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram ettiği şeyleri haram tanımayan, hak dinini din olarak kabul etmeyen kimselerle, zelil ve hakir kendi elleriyle cizye verecekleri zamana kadar muharebe edin»[511] «Yeryüzünde bir fitne kalmayıncaya ve din tamâmiyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla muharebe edin ..»[512].

Hulâsa etmek gerekirse, dinin tatbik ve neşrinde takibedilen ilâhî tabye ve taktik sabırla başlatılıp, hicretten geçip, müdâfaa harbi yapma iznine ulaştıktan sonra, lehte gelişen siyasî şartlara ve elde edilen maddî

---

[505] Bakara 2/190-191.
[506] Bkz: İbnu Kesîr, Tefsir l, 400-401.
[507] İbnu Kesîr l, 400.
[508] Muhammed 47/4.
[509] Tahrim 66/9.
[510] Tevbe 9/5.
[511] Tevbe 9/29.
[512] Enfâl 8/39.

ve kemmi insan gücüne paralel olarak cihat emirleri ağırlaşmış ve «yeryüzünde fitne kalmayıncaya, hâkim din İslâm oluncaya kadar» olmak üzere mutlak bir şekil almıştır. Bu söylenen tedrici gelişmeyi, ölüm döşeğinde yatan Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) en son ağzından çıktığı belirtilen birkaç tavsiyesi arasında yer alan şu cümle noktalar: «Arap yarımadasından (Yahudileri ve Hristiyanları) sürün, burada iki din beraber olmamalıdır»[513].

Hulâsa sabır, hicret ve cihat, düşman tehdidine karşı koymada, İslâm'ın vazettiği aynı dinamik prensiplerdir. Birbirine zıtlık değil ayniyet söz konusudur. Şartlara göre, yağmur, kar ve buz şeklinde değişik görünüşlerle karşımıza çıkmakla beraber hep aynı kalan su gibi, İslâm'ın, tehdide karşı kendisini muhafaza ve hedeflerine ulaşmada baş vurduğu dinamik prensip, içtimaî şartlara göre sabır, hicret ve cihat şekillerine bürünmektedir. Resûlüllah (aleyhissalatu vesselâm) devrinin şartlarındaki terakkiye tâbi olarak gelen âyetlerde nâsih, mensûh aramak da bizim için isabetli bir davranış olamaz. Âyetlerin geldiği şartları iyi bilerek, içinde bulunduğumuz şartlara bunların hangisinin muvafık düştüğünün iyi hesaplanması gerekir.

513 Mâlik İbnu Enes, Muvatta', Medine 18, 19; İbnu Hişâm 3-4, 356.

V. İçtimâî Adalet

"Şüphesiz ki, Allah size emânetleri ehil olana vermenizi, insanlar arasında hükmedince de adaletle hükmetmenizi emreder."

Âyet-i kerime

A. ADALETİN EHEMMİYETİNİ TESPİTE MATUF TELÂKKİ VE PRENSİPLER

Fitnenin çıkmasını önlemek maksadıyla, devletçe alınması gereken en mühim tedbirlerden biri, vatan sınırları içerisinde adaletin hassasiyetle tatbikidir.

Anarşi, fitne, fesat gibi din açısından fevkalâde korkunç addedilen içtimaî hastalığın, gerek evvelden önlenmesinde ve gerekse çıktığı zaman tedavisinde, kanaatimizce en müessir, en hayatî çârelerden biri, belki de birincisi ADALET'tir. Bu fevkalâde mühim olan adalet meselesine birkaç cümle, hatta birkaç sayfa ile temas edip geçmek yeterli değildir. En ziyade bu mevzuun işlenmesi, gerek fert fert bütün insanlarımızın ve gerekse icra makamındaki bütün mesuliyettâr kimselerin iyice kavrayacakları şekilde en vazıh bir dille açıklanmalıdır. Zira adaletin gerçekleşmesi sadece icraatçıların gayretine bağlı bir husus değildir. Başta onlar olmak üzere her vatandaşa kendi faaliyet muhitinde, kendi vüsatinde adaletin gerçekleşmesini sağlayacak bir vazife, bir pay düşmektedir.

Bu düşünceden hareketle, İslâm'ın adalete verdiği ehemmiyeti, adaletin şümulünü, adaletsizliğin anarşideki rolünü, adaletin sağlanması için alınan tedbirler ve konan yasakları vs. belirtmeye çalışacağız. Bu sebeple bu bahiste muhtelif meselelere temas edeceğiz. Bunlar ilk nazarda birbirinden uzak gibi görünseler de, aynı maksadın etrafında dönmektedirler.

KAİNATIN NİZAMI VE ADALET: İslâm düşüncesinde adalet anlayışının ne kadar ehemmiyetli bir yer tuttuğunu göstermek için, dinî nasslarda, kâinat ve eşyada tezahür eden nizâm ve kıvamın bile, onlarda mevcut eksiksiz bir adaletle husule geldiğinin ifade edildiğini belirtmemiz gerekiyor. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) bir hadislerinde: "Semâvât adaletle ayaktadır» buyurmaktadır[514]. Kur'ân-ı Kerîm de semâvâtın Allah tarafından yükseltilip, semaya mizan konduğunu beyân

---

[514] Beyzâvî, Tefsir 2, 240.

eder[515]. Ayette geçen «mizan» kelimesinden adalet kastedildiğini beyân eden Beyzâvî: «Allah her kabiliyet sahibine bak, böylece âlemin hâli intizam ve istikamete kavuşmuştur»[516] der.

İşte fıtrata konmuş olan bu adalet sayesindedir ki, aklın ve hayâlin bile ihatadan âciz kaldığı uçsuz bucaksız semâvâtta bir çatlaklık, bir düzensizlik mevcut değildir. İnsanoğlu ne kadar çabalasa da böyle bir şey bulamayacaktır[517].

Kur'ân-ı Kerîm, varlık âleminde, sadece külli (makro) plânda adaletin vazedilmesini dile getirmekle kalmaz, kâinatı teşkil eden cüzlerin bazılarındaki itidal ve muvâzeneyi misâl vererek, adaletin külli ve cüz'i (mikro) her şeyin fıtratında câri olduğunu beyân eder: Bu cümleden olarak, güneş ve ayın bağlı olduğu hesapdan[518], yeryüzündeki bitkilerin tâbi bulundukları ölçüden[519], insan vücûduna hâkim olan muvâzene ve itidalden[520] zikirler, bahisler gelmiştir.

Allah Adaleti İndirendir: Kur'ân-ı Kerîm'in kâinata ve eşyanın fıtratına hâkim adaletten ısrarla söz etmesinin hikmetlerinden biri, esas üzerinde durmakta olduğu insanlar arasındaki adaletin ehemmiyetini, mümin zihinlerde tespit olmalıdır. Şu hâlde, Kur'ân-ı Kerîm, sadece adaleti emreden âyetlerle yetinmeyip, adaletin ehemmiyetine dikkat çeken, akılları bu meselede ikna etmeye, vicdanlara bunu tespit etmeye çalışan âyetlere de yer vermiştir.

İşte bu maksada râci âyetlerden birinde Cenâb-ı Hak kendisini adaleti indirici olarak tavsif eder: «Allah hakkın ikamesine vesile olmak üzere kitap(lar)ı ve mizanı (adaleti[521]) indirendir»[522].

Adaletin ehemmiyetini, mümin bir gönülde, onun «Kitab»la yan yana zikredilmesinden daha başka ne ifade edebilir?

Bir diğer âyet, bu âyeti açıklayıcı mâhiyetiyle hem de gönderilen peygamberler, indirilen adalet ve kitablardan asıl maksadın ne olduğunu belirtmek üzere meâlen şöyle der: «Andolsun ki Biz elçilerimizi açık açık burhanlarla gönderdik ve insanların adaleti ayakta tutmaları için beraberlerinde de kitabı ve mizanı (adaleti[523]) indirdik[524]. Buradaki "mizan"ı ölçü aleti olan terazi manasına alsak bile netice aynıdır.

Allah'ın Güzel Öğüdü: Kur'ân-ı Kerîm'de adâlet'in ehemmiyetine akılları ikna ve vicdanları tasdike müteveccih olarak gelen âyetlerden biri

---

[515] Rahman 55/7.
[516] Beyzâvî, 2, 240.
[517] Mülk 67/3.
[518] Rahman 55/5.
[519] Hicr 15/19.
[520] İnfitar 82/7.
[521] Celâleyn, s 641.
[522] Şûra 42/17.
[523] Celâleyn s. 718.
[524] Hadîd 57/25,

de şudur: «Şüphesiz ki, Allah size emânetleri ehil ve erbâbına vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah bununla size gerçek, ne güzel öğüt veriyor ...»[525].

Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok faydalı ve zararlı şeylerle alâkalı olarak öğütler gelmiş olmasına rağmen, adaletle ilgili gelen öğüdün bizzat Kur'ân tarafından «ne güzel öğüt» diye vasfedilmesi, kanâatimizce, adalet meselesine daha çok dikkatlmizin çekilmesi içindir.

Rabbin övdüğü bu öğüt, üzerinde daha ziyade durulmaya, daha ziyade im'ân-ı fikretmeye» en çok kulak verip tatbik etmeye değer bir öğüt olmalıdır.

Esasen gerek kaydettiğimiz ve gerek kaydedeceğimiz âyetler muvacehesinde değerlendirilince, adaletsiz İslâm'ın olmayacağı, din demenin; adalet, demek olduğunu ortaya çıkmaktadır. Nitekim eskiden beri âlimlerimiz «adalet ve adaletin miyârı olan şeriatı da mizan tâbir edegelmişler» zahiren birbirinden ayrı olan iki mefhûmu aynı kelime ile ifade etmişlerdir[526].

Şeriatla adaletin böylece zihinlerde müteradif iki kelime hâline gelmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in adaletin ehemmiyetini tespit hususundaki gayesinin tahakkukunu ifade eder.

İnsanlar Arasında Adalet: Buraya kadar kaydettiklerimiz, İslâm nazarında adalete verilen ehemmiyeti göstermeye râci idi. Bunlardan esas maksat, insanlar arasındaki münâsebetlerde adaletin te'sisini sağlamaktır. Kur'ân-ı Kerîm mükerrer seferler bu hususu belirtir, âdil olmaya, adaletle iş yapmaya teşvik eder. Şu âyette adalete teşvik, dinin emrettiği ana meselelerle birlikte ve birinci olarak zikredile gelmiştir:

«Şüphesiz ki Allah adaleti, iyiliği (husûsiyle) akrabaya (muhtaç oldukları şeyleri) vermeyi emreder. Taşkın kötülüklerden, münkerden, zulüm ve tecâvüzden nehy eder. Size (bu suretle) öğüt verir ki iyice dinleyip, anlayıp tutasınız»[527].

Diğer bazı âyetlerde, çeşitli hususlarda adaletli olma emri tekrar edilirken «Adaletli olanları Allah'ın kesinlikle sevdiği» belirtilir[528]. Şu hadis, bu sevginin kazandıracağı uhrevi dereceyi açıklar: «Dünyâda iken[529] âdil olan kimseler, Allah katında, nurdan minberler üzerinde Rahmân'ın (azze ve celle) sağ cihetinde -ki O'nun her iki eli de sağdır- olacaklardır. Bu kimseler, hükümlerinde ve aileleri ile mütevellisi oldukları kimseler hakkında adalet gösterenlerdir»[530].

---

525 Nisâ 4/58.
526 Elmalılı 7/4665.
527 Nahl 16/90.
528 Hucurât 49/9; Mâide 5/42.
529 Müsned 2, 203.
530 Müslim, İmaret 18.

Her Seviyede Adalet: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) adaletsizliğin insan cemiyetlerini yıkıma götüren âmillerin başında geldiğini, cemiyeti teşkil eden en küçük dâireden, en büyük dâireye kadar hepsini teker teker ele alarak belirtir. Aile reisinden devlet reisine kadar, her dâire başkanına teker teker adaletli davranışın müsbet ve saâdetli, adaletsiz davranışın menfi ve şekavet ve helâketli neticelerini beyân ederek onları adalete çağırır:

a. Ailede Adalet: Bu mevzuda vârid olan birçok hadisler, aile ferdleri arasında bulunması gereken istikametli ve huzurlu münâsebetleri, zevcin zevcelerine karşı adaletli olması ile, ebeveynin çocuklar karşısında adaletli davranışı ile izah eder.

Bizzat Kur'ân-ı Kerîm, erkeğin hanımları arasında her hususta riâyet etmekle yükümlü olduğu adalete, parmak bastıktan sonra, bunun zorluğunu te'yid ederek[531] adalet sağlamak ve zulme düşme endişesinden emin olmak için tek kadınla yetinmeyi, adaletin tahakkukunda bu davranışın daha muvafık olduğunu belirtir[532]. Hadiste ise, kadınlarından birine daha fazla meyleden kimsenin kıyamet günü, bir tarafının eğrilmiş olarak haşr edileceği belirtilir[533].

Hadislerde, aile efradı ile alâkalı olarak bilhassa ebeveynin çocuklara karşı adaletli olmaları hususunda ısrar edilmiştir. Zahire akseden davranışlarda çocuklar arasında tam bir eşitlik ve adalete riâyet edilmeyip biri diğerine karşı takdim ve tercih edilerek kayrıldığı takdirde hem çocukların ebeveyne karşı olan münâsebetlerinin, hem de çocukların birbirleriyle olan münâsebetlerinin bozulup huzurun ve aile ahenginin kalkacağı belirtilir. Bu hususta kayda değer örneklerden biri, Nu'mân İbnu Beşîr ile alâkalıdır. Nu'man'ın (radıyallahu anh) anlattığına göre, babası kendisine, diğer kardeşlerinden ayrı olarak, bir hibede bulunur. Buna Hz. Peygamber'i şâhit kılmak için huzura gider. Duruma muttali' kılınan Resûl-i Ekrem (aleyhisselâm), bu davranışı zulüm, adaletsizlik ve haksızlık telâkki ederek, böyle bir muamelede şahitliği reddeder ve: «Allah'tan korkun, çocuklarınız arasında âdil olun, çocuklarınız arasını eşit tutun” der[534].

Bu meyanda Resûl-i Ekrem'in (aleyhissalatu vesselâm) söylediği dikkate değer cümlelerden biri de: «... Çocuklarının senin üzerindeki HAKLARINDAN biri, onlara eşit davranmandır» cümlesidir[535].

İslâm âlimlerini evlâtları arasında sadece ihsan ve atiyye gibi maddî şeylerde değil, öpücüğe varıncaya kadar «zahire akseden her şeyde»[536] eşit davranış gerektiği hükmüne sevk edecek kadar Hz. Peygamberin (aleyhissalatu vesselâm) bu meseledeki ısrârı görülmektedir.

---

[531] Nisâ 4/129.

[532] Nisâ 4/3.

[533] Dârimî, Nikâh 24.

[534] Bkz: Buhârî, Hibe 11; Müslim, Hibât 10-19; Nesâî, Nahl 1; Ebû Dâvud, İcârât 47; Tirmizî, Ahkâm 30.

[535] Müsned 4, 269.

[536] Bkz: Kârî, Şerhu Ayni'l-İlm l, 419; Tirmizî, Ahkâm 30.

Hz. Enes'ten (radıyallahu anh) gelen bir rivayet de şöyle: «Bir adam Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) yanında otururken oğlunun biri geldi. Adam çocuğunu öpüp dizine aldı. Az sonra kızı da geldi, fakat adam onu (öpmeksizin) önüne oturttu. Bu durumu gören Hz. Peygamber: «Aralarında niye eşit davranmıyorsun?» diye müdâhale etti»[537].

Hz. Peygamber'in sünnetine göre, ebeveyn, sadece eşit davranmakla kalmayıp, çocuklarda, kendilerine karşı farklı davrandıklarına dâir herhangi bir yanlış zannın doğmasına sebep olacak durumlardan da kaçınmalıdır. Bu maksadla Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) çocuklardan aynı anda gelecek talebler karşısında *«ilk müracaat edeni öne alma»* prensibini vaz etmiştir[538].

Adaletsiz davranışın daha ziyade kız çocukları aleyhinde tatbikatta olduğu Arab cemiyetinde Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm): «Bağış ve ihsanda çocuklarınız arasını eşit tutun. Eğer ben birini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım»[539], «Allah öpücüğe varıncaya kadar her hususta çocuklar arasında adaletli davranmanızı sever»[540] gibi mükerrer sözleriyle bu hususu te'yid eder.

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) aynı anne babanın evlâtları, yâni kardeşler arasında riâyet edilmesi gereken adalet hususundaki bu ısrarının sebeplerini âlimlerin açıklamasına fazla ihtiyaç duyulmadan, bizzat Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) hadislerinde bulmak mümkündür.

Bu maksadla da az önce ismi geçen Nu'mân İbnu Beşîr ile alâkalı vak'anın değişik rivayetlerine göz atabiliriz. Hadisin Müsned-i Ahmed'de gelen vechinde Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) Nu'mân'a. sorar: «Çocuklarının sana karşı hürmet ve lütufta adaletli olmaları seni memnun etmez mi?

- Evet, eder yâ Resûlallah.

- Öyle ise başkasını şahit kıl»[541].

Demek ki, anne-babanın çocuklarına yapacakları adaletsiz davranış, onların da anne-babalarına karşı adaletsiz davranmalarına sebep olacaktır. Bu durum yine aynı Nu'mân'a hitaben söylenmiş bulunan şu cümlede daha açık ifade edilmektedir: «Onların sana eşit bir şekilde iyilik etmeleri (yâni bütün çocuklarından aynı şekilde, noksansız iyilik görmen) nasıl senin hakkın ise, senin de onlara eşit davranman öyle onların hakkıdır»[542].

537 Heysemî, a.g.e., 8, 156.
538 Daha fazla izah için Bkz: Canan; Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, s. 176.
539 Münâvî, a.g.e., 4, 84.
540 a.g.e., 2, 297.
541 Müsned 4, 278; Ebû Dâvud, Büyü' 83.
542 Teyâlisî l, 280.

Şu gelecek iki rivayete bakacak olursak, evlâdlar üzerine farz olan anne-babaya karşı iyi muamelede bulunma» vazifesinin onlar tarafından ifası da, büyük ölçüde yine bizzat anne-babaya, onların çocuklarına karşı âdil davranmış olmalarına bağlıdır: «Çocuklarınıza, birr üzere (iyi davranışlı) olmaları hususunda yardımcı olun. İsteyen onları ukuktan (yâni kötü davranışlı olmaktan) halâs etsin»[543]. «Çocuğunun kendisine iyi davranmasında ona yardımcı olan babaya Allah rahmetini bol kılsın»[544].

Bu hadislerde hem kardeşler arası münâsebetlerin bozulmasına ve hem de çocukları anne-babaya karşı hürmet vazifesinin ihlâline yâni *ukuk* denen anne-baba haklarına riayetsizliğe sevkeden âmilin anne-babanın, onlara karşı adaletsiz davranışı olduğunun nasıl ifade edilmiş olduğunu görmek için İbnu Hacer'in şu .açıklamasına göz atalım: «... Zira o (yâni eşit muamele) vacibin mukaddimesidir. Çünkü kardeşliğin kopması ve ebeveyn hukukuna riayetsizlik (yâni kat'urrahm ve'l-ukûk) dinen haram kılınan iki husustur. Öyle ise, bu iki harama müeddi olan vâsıtalar da haramdır. Çocuklardan birini öbürüne karşı kayırmak ise, bu iki harama müeddi olur»[545].

Bu mevzuda bir başka şârihin açıklamaları da burada kayda değer. Der ki: «Dünyâ ve âhiretin intizâmı adalete bağlıdır. Farklı muamele kardeşler arasında karşılıklı kin, buğz ve adavete, ebeveyne karşı da bir kısmının muhabbeti ve diğer bir kısmının buğzuna sebep olur. Bu durumdan ebeveyne ve kardeşlere karşı haksızlıklar neş'et eder»[546].

b. Mektepte Talebeler Arasında Adalet: Hz. Peygamber (aleyhisselâm) eşitlik ve adaletin sadece ailede tahakkuku üzerinde durmaz, cemiyetin her dâiresinde beşeri münâsebetlerde te'sisini ister. Meselâ mektep hocaları için de: «Bu ümmetten üç çocuğun tâlimini üzerine alan bir muallim, bunların zengin ve fakirini yanyana, müsavi olarak tâlim etmezse, kıyamet günü hâinlerle haşredilir» diyerek[547] diğer mühim bir dâirede adaletin tatbikindeki ehemmiyeti ve ihmâlindeki zararın büyüklüğüne dikkati çeker. Resûlullah'ın bu emrinde, arkadan gelen İslâm âlimlerinin «İlimde (almada da vermede de) zenci ile gayr-ı zenciyi (yâni hür ile köleyi) müsavi tutma»[548] prensiplerinin büyük payını görmemek, ileride kısmen temas edeceğimiz, mevâliden yetişen büyük âlimlerin, komutanların varlık sebeplerini bu uygulamaya bağlamamak mümkün değildir.

c. Raiyete Adalet: Kur'ân ve Hadis'te gelen birçok nasslarda, mevkii ne olursa olsun, muamelelerinde âdil olan herkes övülmekle beraber, diğer bir kısım hadislerde, bilhassa hükümdar ve sultanların adaleti üzerinde ısrarla durulmuştur: «Kıyamet günü insanların Allah'a en

---

[543] Münâvî, a.g.e., 2, 13.
[544] a.g.e., 4, 29.
[545] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 6, 141.
[546] Münâvi, a.g.e., 5, 557.
[547] İbnu Sahnûn s. 361.
[548] Dârimî l, 110.

sevgili, makam itibariyle de en yakın olanı âdil imamdır (hükümdardır). İnsanların Allah'a en menfuru ve makam itibariyle de en uzağı (maruz kalacağı azapça da en şiddetlisi[549]) zâlim imamdır»[550].

Âdil hükümdarı, kendisine gösterilecek hürmet ve alâkanın Allah'a olan iclâlden geldiğini söyleyecek kadar yücelten[551], kıyamet günü, hiçbir gölgenin bulunmadığı bir vakitte Allah'ın gölgesinde barındıracağı yedi sınıf iyilerden biri olarak müjdeleyen[552] Hz. Peygamber (aleyhisselâm) raiyetine, zulüm eder olduğu hâlde ölen âmiri de Cenâb-ı Hakk'ın ebediyen cehenneme mahkûm ettiğini bildirir[553]. Haksız iş yapanların ve bu meyanda bilhassa (devlet reisi, vali ve her çeşit memûr gibi) halka âmme hizmeti götürme durumunda olan adaletsiz kimselerin İslâm nazarındaki durumlarını şu hadis güzel ifade etmektedir: «Haksız muamele yapan (insanlara, gadr ve zulümde bulunan) herkesin kıyamet gününde bir bayrağı vardır. İşlediği haksızlığın derecesi nisbetinde bu bayrak yükseltilir. Haberiniz olsun, haksızlıkta, âmme işlerini yürüten kimseden daha ileri gideni yoktur»[554]. Haksızlık ve zulümde bunları geçebilecek kimsenin bulunmayışının sebebi, Nevevî'ye göre, memurların haksız muamelelerinden ortaya çıkacak zararın pek çok kimseye ulaşma keyfiyetidir[555].

Adaletin Tevziinde Müsavat: Adaleti, getirdiği dinin en mühim meselelerinden biri yapan Hz. Peygamber, âmme hukukuna müteallik meselelerde fertler arasında tefrik yapmayı, cemiyetlerin yıkılış sebeplerinden biri olarak ifade eder. Bu noktayı aydınlatan mühim bir örnek Mekke'nin fethi sırasında cereyan eden bir hırsızlık vak'asıdır. Eşraftan bir kadın, hırsızlık yapmış ve suçu sâbitleşince elinin kesilmesine hükmedilmiştir. Bu, mevki ve şerefi yüksek kadını kurtarabilmek için derhal faaliyete geçilir. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) tarafından çok sevilen Üsâme İbnu Zeyd'in araya, ricacı olarak konması uygun görülür. Hz. Usâme (radıyallahu anh), kadının affı için Hz. Peygamber'e müracaat edince, öfkeden yüzünün rengi al al olan Hz. Peygamber Üsâme'ye şöyle çıkışır: «Sen nasıl olur da Allah'ın hududuna giren bir suç için aff talep eder, şefaatçi olursun?» İnsanları da toplayarak şu hitabede bulunur: «Ey nâs, sizden öncekileri helake, yıkıma götüren şey adaletin tatbikinde herkese eşit davranmayışlarıdır. Öyle ki, aralarından mevki ve şeref sahibi birisi çalacak olsa ona ceza vermezler, cezayı terk ederlerdi. İçlerinden zayıf (sâhibsiz) birisi çalacak olsa ceza tatbik ederlerdi. Allah'a kasem olsun, eğer Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapacak olsa mutlaka elini keserim»[556].

---

549 Müsned 3, 22.
550 Tirmizî, Ahkâm 4.
551 Ebû Dâvud, Edeb 23.
552 Buhârî, Zekât 16; Müslim, Zekât 91; Tirmizî, Ahkâm 4; Nesâî, Kadâ 2.
553 Müslim, İmaret 21.
554 Müslim, Cihâd 16.
555 Nevevî, Şerhu Müslim 12, 44.
556 Müslim, Hudûd 8-11; Buhârî, Hudûd 12; Nesâî, Sârık 5, 6; Ebu Dâvud, Hudûd 4; Tirmizî, Hudûd 6; İbnu Mâce, Hudûd 6.

Ahkâmın tatbiki ve adaletin tevziinde, yukarıda ifade edildiği gibi, suçlunun veya hak sahibinin sadece mevkii - makamı, aslı -nesli, kavmi - kabilesi, rengi-dili, milliyeti değil, inanç durumu bile bir ayrım vesilesi yapılmamalıdır. Bu hususta Kur'ân-ı Kerîm diliyle Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) ehl-i kitaba hitaben söylediği şu âyet yeterli bir delildir: «Aranızda icrâ-yı adalet etmekle emr olundum. Allah bizim de, sizin de Rabbinizdir"[557].

İnsanların mükerrem oluşlarını beyân ederken genişçe belirttiğimiz üzere, hak hukuk meselesinde, insanlara haklarını teslim meselesinde ayrım mümkün değildir. Mazlum kimse fâcir de olsa, kâfir de olsa hakkı Allah nazarında azizdir[558]. Mazlumun duası bütün semâvât kapılarını aşarak Allah'a ulaşan dualardandır. Allah bu duaya: «İzzetime yemin ederim ki, (senin istediğin şekilde derhal olmasa da hikmetimin gerektireceği) bir gecikme ile de olsa mutlaka sana yardım edeceğim" diye cevap vermektedir[559].

Şâhitlikte Hakkı Söylemek: Adaletin tahakkukunda hâkimin âdil ve bitaraf olması şart olmakla beraber yeterli değildir. Hâkime hükmünde yardımcı olan şahittir. Şu halde bunun da doğrulukla yürütülmesi, vak'ayı olduğu gibi aksettirmesi mühimdir. Gerek Kur'ân'da ve gerekse hadislerde gelen nasslar, şahitlik yaparken, kişinin anne - baba gibi çok yakınlarının ve hatta nefsinin aleyhine bile olsa doğruluktan ayrılmaması emredilir:

"Ey imân edenler, adaleti titizlikle yerine getiren (hâkim) ler ve Allah için şahitlik eden insan)lar olun. O hükmünüz veya şahitliğiniz, VELEV Kİ KENDİNİZİN VEYA ANA VE BABALAR(INIZ)IN VE YAKIN HISIMLAR(INIZ)IN ALEYHİNDE OLSUN. (İsterse onlar) zengin veya fakir bulunsun. Çünkü Allah (zâlim ve mazlum) iki tarafa da (sizden daha) yakındır (ve hallerinizi sizden iyi bilicidir). Artık siz (haktan) dönerek (keyf ve) hevânıza uymayın. Eğer dilinizi eğip büker (hakkı olduğu gibi söylemekten çekinir) veya (büsbütün ondan) yüz çevirirseniz, şüphe yok ki, Allah ne yaparsanız, hakkıyla haberdârdır»[560].

Burada şahitlik yaparken bitaraf ve doğru olmak emredilmekten başka, yuvarlak ve kaçamaklı söz söylememek, şahitlik yapmaktan kaçınmamak da istenmektedir.

Şahitlik Ve Düşman: Şu âyette ise, şahitlik yapacağımız kimse, kin beslediğimiz düşmanımız bile olsa adaletten ayrılmamayı emretmektedir:

«Ey imân edenler, Allah için hakkı ayakta tutan (hâkimler, insan)lar, adaletle şahitlik eden (kimse)ler olun. BİR KAVME OLAN KİNİNİZ SİZİ ADİL OLMAYA SEVKETMESİN. Adil olun ki, o, takvaya en çok yakın

---

557 Şûra 42/15; Mâide 5/42,

558 Bkz: s. 113.

559 Tirmizî, Da'avât 139.

560 Nisâ 3/135.

olandır. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah ne yaparsanız hakkıyla haberdardır»[561].

Bir başka âyet, söz söylediğimiz zaman, hakkında konuşacağımız kimse kim olursa olsun adaleti gözetmemizi emrettikten sonra şöyle devam eder: «... Allah'ın ahdini (verdiğiniz sözü) yerine getirin. İşte (Allah) size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti»[562]. Burada Allah'a verilen söz, Müslüman olmakla Allah'ın bütün emirlerine uyulacağına dâir olan zımni sözdür. Şu hâlde, adaleti gözetmek, imânın temel lâzımlarından, ayrılmaz vasıflarından biri olmalıdır. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) tâ bidayetlerde, Müslüman olanlarla biat akdi yaparken bu akde Allah'a eş koşmamak, zina ve hırsızlık yapmamak, yalan söylememek, evlâtlarını öldürmemek gibi temel şartlar meyânında «nerede olunursa olunsun adaletten ayrılmamak» şartını da dâhil etmiştir[563].

Kadılık Vazifesinin Mes'uliyeti: Adaleti tevzi etmede bitaraf olmanın ehemmiyetini vicdanlarda iyice tespit için Hz. Peygamber (aleyhisselâm): «İnsanlar arasında kaza (hüküm) vazifesini üzerine alan veya kâdı (hâkim) tâyin edilen kimse bıçaksız olarak kesilmiştir»[564] gibi hadisleri sebebiyle adaleti tam yerine getirememe endişesiyle ashâbdan başta Abdullah İbnu Ömer[565], Tâbiinden İmâm-ı A'zam[566] gibi birçok büyük kimseler kadılık vazifesinden kaçmışlardır.

İktisadî Muamelelerde Adalet: Cemiyette adaletin tahakkuku hep idare edenlerle, idare edilenler seviyesinde düşünülmüş bir keyfiyet değildir. Fertler arası münâsebetlerde insanların birbirleriyle olan her çeşit muamelelerinde doğruluk, dürüstlük, birbirlerini aldatmamak gibi adalete müteallik davranışlar da emredilmiştir, işte bu meyanda ısrarla üzerinde durulan bir husus ölçü-tartı işlerinde adaleti gözetmektir. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Şuayb'in peygamber olduğu EYKE halkını helake götüren ana sebeplerden biri olarak ölçü ve tartı işlerindeki hileyi gösterir[567] ve mükerrer âyetlerle Müslümanlara alışverişte hile yapmayıp adaleti gözetmelerini emreder[568]. Mutaffifîn sûresi ölçü ve tartı işlerinde hile yapanlarla alâkalı olarak gelmiştir, «ölçekte ve tartıda hileye sapanların vay hâline» diyerek başladıktan sonra bunların durumlarını, başlarına gelecek feci akıbeti tafsil ederek devam eder[569].

Alış verişte hileye yer vermenin cemiyette fesat meydâna getireceğini şu âyet daha açık olarak ifade etmektedir: «Doğru terazi ile tartın, insan-

---

561 Mâide 5/8.
562 En'âm 6/152.
563 Nesâî, Bey'a 4.
564 Tirmizî, Ahkâm l.
565 Tirmizî, Ahkâm l.
566 Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz l, 168.
567 Hûd 11/84-95; Şu'arâ 26/176-189.
568 Hûd 11/84-85; Rahman 55/9; İsrâ 17/35; Şu'arâ 26/182; En'âm 6/152; A'râf 7/85.
569 Mutaffifîn 83/1-17.

ların hakkından birşey kısmayın, yer yüzünde fesatcılar olarak bozgunculuk etmeyin»[570].

Hulâsa, adaletin gerçekleşmesi, Hz. Muhammed'in (aleyhisselâm), getirdiği dinin temel direklerinden biridir. Kurmak istediği cihanşümul cemiyetin birliği, dirliği, ahenk ve huzuru bunsuz mümkün değildir. Adaletin hâkim olmadığı cemiyetler kargaşalar, anarşiler, zulümler ve ızdırablar içinde boğulmaya, yıkılmaya, dağılmaya, yok olmaya mahkûmdur. «Zayıfların hakkı kuvvetlilerden alınarak adalet sağlanmayan bir kavmi Allah nasıl iflah eder?»[571].

Adalet, cemiyetin varlığı, dirliği, saadeti ve terakkisi için şart olduğundandır ki, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm): **«Bir yerde bir had ikamesi (yâni, mücrime cezanın verilmesi) ora halkı için kırk sabah yağan yağmurdan daha hayırlıdır»** buyurur[572].

Âyet ve hadislerde, adalet mevzuunda gelen bütün bu tahşidât ve bunları te'yid eden binler yıllık beşeri müşahede ve tecrübeler, Müslümanlar arasında: **«Mülk (devlet) şirkle devam eder, fakat zulüm ile devam etmez»**[573] inancının yerleşmesine sebep olmuştur.

Sultan, Adaletin İkamesi İçindir: Buraya kadar adaletin ehemmiyetini ibraz sadedinde kayd ettiklerimizin özeti mâhiyetinde bir parçayı İbnu Haldun'dan aynen kaydedeceğiz, o da Mesûdi'den kaydeder: **« Ey Melik, mülkün (devletin) izzeti ancak din ile, Allah'a itaat ve O'nun emir ve yasaklarına uygun tasarrufla gerçekleşir ve tamamlanır. Dinin ayakta durması da melik ile mümkündür. Melik de (yardımcı) kişilerle izzete kavuşur. Kişiler de malla varlıklarını devam ettirirler. Mala da imarla ulaşılır. İmar da ancak ADALET ile mümkündür. Adalet ise Halife'nin önünde kurulmuş bir terazidir; Allah onu kurmuş. Halifeyi de ona nezâretci tâyin etmiştir, Halife ise meliktir»**[574].

Halife kelimesiyle ifade edilen devletin idâri sistemidir. Halife adaletle nezâret ettiği müddetçe devlet ayakta kalır.

---

[570] Şuarâ 26/182-183.
[571] İbnu Mâce, Fiten 20.
[572] Taberânî, Mu'cemü's-Sağîr 2, 72.
[573] Beyzâvî, a.g.e., l, 239.
[574] İbnu Haldun, Mukaddime, s. 39.

B. ADALETİ GERÇEKLEŞTİRİCİ TEDBİRLER

Buraya kadar, adalet bahsiyle doğrudan alâkalı bazı mühim noktalara dikkat çekmeye çalıştık. Bunlar İslam'ın adalet hakkındaki umûmi telâkkisini, adalete ne kadar müstesna bir değer atfettiğini gösterecek mâhiyettedir. Şimdi de adaletin cemiyette fiilen tahakkukuna yardımcı olacak, adetâ adaletin sağlanması için konmuş bulunan bazı temel prensipleri göreceğiz.

1- İŞİ EHLİNE VERMEK

Devletin raiyetine karşı adaletini ifade eden mühim davranışlardan biri, devlet işlerinin ehline verilmesidir. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) işleri nâehle vermeyi cemiyetin yıkılması kıyametin kopması olarak tavsif eder: Kendisine (aleyhissalatu vesselâm) **kıyamet ne zaman kopacak?** diye sorulduğu zaman şu cevâbı verir: **«Emânet zayi edildiği zaman kıyameti bekleyin.»** Suâli soran şahıs tam anlayamayarak: **«Emânetin zayi olması da ne?»** diye sorusunu tekrar eder. Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) meşhur cevâbı şudur: **«İşler (hilâfet, riyaset, kaza, ifta vs. devlet işleri[575]) gayr-ı ehil kimselere tevdi edildiğinde kıyameti bekleyin»[576].** Bu mana şöyle de ifade edilmiştir: «Dini, ehil olan kimse üzerine aldı ise onun için (mükedder olup) ağlamayın. Fakat, ehil olmayan kimse onu üzerine alınca o zaman din için ağlayın»[577].

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) başka rivayetlerde, kıyamet alâmetleri meyânında **«cehlin artması»[578], «ilmin çocuklar nezdinde aranması»[579] «sâlihlerin gidip onların yerine ayak takımı değersiz kimselerin kalması"nı[580]** zikreder. Bütün bu rivayetler, emânetin nâehlin eline düşmesinden hâsıl olacak ızdıraplara dikkat çekmektedir.

Devlet işlerinin liyâkatli kimselerin eline geçebilmesi için, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), memûr istihdamında bazı prensipler getirmiştir. Ezcümle: a) Memûrluğa tâlip olanları reddetmek, b) Herkesi kabiliyetleri ile iyi tanımak, c) Ehliyeti esas almak, d) İtikâdî ayrımı sınırlı tutmak. Şimdi bunları açıklayalım.

---

[575] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 14, 117.
[576] Buhârî, İlm 2.
[577] Müsned 5, 422: Heysemî, a.g.e., 5, 245.
[578] Müslim İlm 8-10; Buhârî, İlm 24.
[579] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî l, 152.
[580] Buhârî. Rikak 35.

Talibleri Reddetmek: İşlerin liyakatli kimselerin eline intikalinde, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) üzerinde hassâsiyet gösterdiği hususlardan biri memûriyet için talepte bulunanların taleplerini değerlendirmede reddetmeyi esas yapmasıdır. Bir başka deyişle, tâlip olandan ziyade, ehil olanın tâyinine gayret ederdi.

Nitekim, bir gün kendisine Ensâr'dan biri müracaat ederek: **«Ey Allah'ın Resûlü, falancayı memûr tâyin ettiğin gibi beni de tâyin etmez misin?»** der. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) ona dolaylı bir red cevâbı verir: **«Benden sonra (maddî menfaatlerde kendilerini öne alan ümerâdan vâki[581]) bencillikler göreceksiniz. O zaman, âhirette Havz-ı Kevser'in başında bana kavuşuncaya kadar sabr edin»[582].** Böyle bir durumda Ebû Musa el-Eş'arî'nin aldığı cevap daha ilgi çekicidir. Mezbur, bir gün Eş'arîlerden iki kişiyi yanına alarak huzûr-ı Risâletpenâhî'ye çıkar ve: **«Bildiğim kadarıyla bunlar vazife taleb etmekteler»** der. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) **şu cevâbı verir: «Biz işlerimize ne onu taleb edeni, (ne de ona hırs göstereni[583]) tâyin ederiz»[584].** Hadisin Ebû Dâvud'da gelen vechinde Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), bunlara da ağır bir dille cevab vermektedir; **«... Benim nazarımda hiyânette en ileri olanınız iş taleb edeninizdir ...»[585].**

Emirlik taleb edeni red ile alâkalı değişik bir misâl de Hz. Ebû Zerr el-Gıfârî (radıyallahu anh) ile ilgilidir, Zühd ü takvası, bizzat Hz. Peygamberce ite'yid edilen, dünyevî yaşayışta sadeliğiyle meşhur bu sahâbi de, Hz. Peygamber'e (aleyhissalatu vesselâm) müracaatla: **«Ey Allah'ın Resûlü, beni âmil (memûr) tâyin etmez misin?»** diye talebde bulununca şu cevâbı almıştır: «Ey **Ebâ Zerr, ben seni (bu vazife için) zayıf görüyorum. Memurluk ise bir emânettir. (Hakkı ile yapılmadığı takdirde) bu, kıyamet günü rüsvaylık ve pişmanlık (vesilesi)dir. Tabii ki hakkını veren ve üzerine terettüb eden vazifeleri tam tamına eda edenler bundan müstesnadır. Ben kendim için istediğimi senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine âmir olma, yetim malına da mütevelli olma, (bu çeşit işler senin harcın değil)»[586].**

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) Abdurrahman İbnu Semureye emirlik talebinde bulunmamayı tavsiye ederken mahzurun, dünyevî olan mühim bir yönünü hatırlatmaktadır: «Ey Abdurrahmân İbnu Semure, sakın emir olmak isteme (kimseden riyaset talebinde bulunma). Eğer sen isteyerek, sana emaret ve riyaset verilirse, istediğin şey ile (yalnız) bırakılırsın. Eğer emaret ve riyaset, sen istemeden sana tevcih olunur, verilirse yardım görürsün»[587].

---

[581] Aynî 16, 262.
[582] Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr 8.
[583] Buhârî, Ahkâm 7.
[584] Buhârî, İcâre 1.
[585] Ebû Dâvud, Haraç 2.
[586] Müslim, İmâre 16-17; (Tercümede iki rivayet birleştirildi).
[587] Buhârî, Ahkâm 5, 6.

Aynı mana, Mikdam İbnu Ma'dikerib'e, bir başka üslûbda ifade edilmiştir: «Ey Kudeym, eğer emir veya (emire) kâtib olmadan veya ariflik (kabile veya bir gruba ağalık) yapmadan ölürsen kurtuluşa erdin demektir»[588].

İslâm idare hukukunda «âmme velayet ve nüfuzunu almak talebinde bulunan bir kişiye âmme velayeti tevcih olunmaz» düsturunun en mühim umdelerden biri olarak[589] yer almasına vesile olan bu rivayetlerden Ebû Zerr'le alâkalı olanı hakkında Nevevî şu mütâlâayı dermeyân eder: «Bu hadis, memûriyetten (velayet) kaçınmak hususunda büyük bir delildir. Memûriyetten kaçmak, bilhassa, onun gerektirdiği vazifeleri yerine getirmekten âciz olan kimseler için şarttır. Hadiste mevzubahs edilen rüsvaylık ve pişmanlık ise, memûriyete ehil ve lâyık olmayan veya lâyık olsa bile, icraatı sırasında adalete riâyet etmeyen kimselerle alâkalıdır. Allah onları kıyamet günü rüsvây edecektir. Fakat memûriyete ehil ve vazifesinde adaletli olanlar için büyük fazilet vardır. Bu hususta da birçok sahih hadis gelmiştir ... Liyakatli ve âdil memurların fazileti hususunda Müslümanlar icma da etmişlerdir. Fakat şurası muhakkak ki, memûriyette her şeye rağmen, büyük bir tehlike vardır ve bu sebeple Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm) ondan sakındırdı, âlimler sakındırdı ve hatta seleften pek çok kimse, birçok sıkıntıları göze alma pahasına memûriyet almadılar»[590].

Bu mesele ile alâkalı olarak şunu da kaydedelim ki, bilhassa hüküm, emirlik, kaza, hisbe gibi memûriyetleri talebde kerahet esas olmakla[591] birlikte, bir kısım âlimler, bazı şartlar tahtında bunun caiz olabileceği görüşüne de yer vermişlerdir[592].

KABİLİYET SAHİPLERİNİ İYİ TANIMAK

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) başarısında rol oynayan mühim hususlardan biri, insanları liyâkatlarına göre istihdam etmesidir. Birçok rivayetler, bize O'nun (aleyhissalatu vesselâm) etrafındakileri hususî kabiliyetleriyle çok iyi tanıdığını, vazife tevdiinde, hısımlık-akrabalık, fakirlik - zenginlik, yaşlılık - gençlik, Araplık - mevlâlık vs. ayırımı yapmadığını, birinci plânda fıtrî, kesbî kabüiyet, ferdî liyâkat aradığını göstermektedir.

Meselâ şu rivayetler, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) yakınlarını hususî vasıflarıyla tanıdığını ve diğer Müslümanların da onları o yönleriyle tanımalarına ehemmiyet verdiğini ifade eder: **«Ümmetim içerisinde, ümmetime karşı en merhametlisi Ebû Bekir'dir. Allah'ın emirlerinde titizlikte en şiddetlisi, (cesarette en ileri olanı ve**

---

[588] Ebû Dâvud, Haraç 5.
[589] Miras, Kâmil, Tecrîd 12, 232.
[590] Nevevî, Şerhu Müslim 12, 210-211.
[591] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 242.
[592] Bkz: Azîmâbâdî, a.g.e., 8, 149.

en âdili[593]) Ömer'dir. Hayaca en ileri (ve en kerim) olanı Osman İbnu Affân'dır. En akıllı ve en şecâatlisi Ali'dir. En çok iyilik seven ve uğurlu olanı Abdullah İbnu Mes'ûd'dur. Zühd ve doğrulukta en ileri olanı Ebû Zerr'dir. Ebü'd-Derdâ en âdil ve en muttaki olanıdır. Hilm ve cömertlikte en ileri olanı Muâviye'dir. Helâl ve haramı en iyi bileni Muâz İbnu Cebel'dir. Ferâizi en iyi bilen Zeyd İbnu Sâbit'tir. Kur'ân'ı okuma ilmini en iyi bilen Übey İbnu Kâ'b'dır. Her ümmetin bir emini vardır, bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrâh'dır»[594].

«Kur'ân'ı dört kişiden alın: İbnu Mes'ûd'dan, Übey İbnu Kâ'ab'dan, Muâz İbnu Cebel'den ve Salim Mevlâ Ebî Huzeyfe'den»[595].

Şu rivayetler de Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselâm), bir kısım şahısları kabiliyetleri istikametinde ihtisaslaşmaya sevk ve teşvik ettiğini göstermektedir: «Hz. Peygamber, Übey İbnu Kâ'ab'a şunu söyledi: **«Allah bana, sanan Kur'ân'ı okumamı emretti » ve ona Lem yekünillezî keferû'yu okudu»**[596]. Zeyd İbnu Sabit der ki: «Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), Medine'ye geldiği zaman, beni huzuruna götürdüler ... Ona: «Bu çocuk Benî Neccâr'dandır. Allah'ın size inzal buyurduğundan on küsur sûreyi öğrendi» dediler. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) ezberlediklerimden okumamı istedi. Kaf sûresini okudum. Bunun üzerine[597] **«Yahudilerin yazısını öğren, zira ben (ne yazdırdığım ne de okuttuğum mektublar hususunda[598]) Yahudilere itimat etmiyorum»** dedi. Ben de onu yarım ayda (en mükemmel şekilde)[599] öğrendim. Öyle ki, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) için Yahudilere mektub yazıyor, onlardan gelen mektubları da okuyordum»[600].

Keza Ashâb'dan Kays İbnu Sa'd'ın **«Sâhibü'ş-Şurat** (polis)»[601], Huzeyfe'nin **«Sâhibü's-Sır»**[602], Abdullah İbnu Mes'ûd'un **«Sâhibü't-Tahûr ve Na'leyn** (abdest suyu ve ayakkabı muhafızı)»[603], Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Übey İbnu Kâ'ab, Hz. Ebû Musa, Zeyd, Abdullah gibi mahdûd kimselerin **«Sâhibü'l-Kazâ»**[604] diye tavsifleri, belli şahısların muayyen işlerde istihdam edilerek ihtisas sahibi kılındıkları anlaşılmaktadır.

---

593 Parantez içerisindeki ziyâdeler bir başka tarikteki rivayetten alınmıştır (İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 85).
594 Buhârî, Fedâilü'l-Ashâb 26; Tirmizî, Menâkıb 50; İbnu Mâce. Mukaddime 11.
595 Tirmizî, Menâkıb 50.
596 Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr 16; Müslim, Fedâilü's-Sahabe 121.
597 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 310 (şerhte).
598 İbnu Hacer. Fethu'l-Bârî 16, 311 (şerhte).
599 Buhârî, Ahkâm 40.
600 Ebû Dâvud, İlim 2; Tirmizî, İsti'zân 22.
601 Tirmizî, Menâkıb 50.
602 a.g.e., Menâkıb 50.
603 Aynı rivayet.
604 Heysemî, a.g.e., 9, 312.

TAYİNLERDE EHLİYET DIŞINDA AYIRIM YAPMAMAK

Hz. Peygamberin (aleyhissalatu vesselâm) devlet hizmetlerine adam tâyin ederken, liyâkat olduktan sonra onun asil, gayr-i asil olması, yaşlı veya genç bulunması gibi durumlarına fazla ehemmiyet atfetmediğini gösteren en iyi örnek Zeyd İbnu Harise ile, Zeyd'in oğlu Üsâme (radıyallahü anhümâ) hakkında Hz. Peygamber'in (aleyhussalatu vesellem) tutumudur.

Zeyd İbnu Harise, âzadlı kölesi olup, o zaman için hiç bir asalet tanımayan, cemiyetin en aşağı sınıfı kabul edilen mevâliden idi. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) bunda, **«askeri birliklere komutanlık edenlerin en hayırlısı»** iltifatıyla ifade buyurduğu fevkalâde bir komutanlık kabiliyeti keşfetti ve onu ne zaman bir askeri sefere katılsa muhakkak komutan yaptı, geride kalınca da yerine bıraktı[605].

Zeyd, Muta seferinde şehit olduktan sonra, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) komutanlığa, babası kadar liyakatli bulduğu Üsâme'yi uygun görüyordu: Yaşça çok genç olmasına rağmen, Suriye cihetine gönderdiği bir orduya komutan tâyin etti. Üsâme'nin emri altında, orduya nefer olarak katılanlar arasında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ubeyde İbnu'l-Cerrâh, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahü anhüm) gibi Ensâr ve Muhâcirûn'un büyükleri de vardı. Askerlerden bazıları: «Resûlüllah âzadlısının oğlunu Kureyşli muhacirlere ve Ensâra komutan tâyin etti (bu nasıl olur?)» diye mırıldandılar. Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) mevzumuz açısından gerçekten ilgi çekici olan tarihi cevâbı şudur: «O, komutan olmaya lâyıktır. Ben onun babası Zeyd İbnu Hârise'yi Muta ordusunun başına koyduğum zaman da aynı lâflar edilmişti. Hâlbuki o da bu işe liyakatli idi»[606].

Amr İbnü'l-Âs, komutan tâyin edildiği Zâtü's-Selâsil seferinde orduya er olarak Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer gibi büyüklüğü herkesçe müsellem kimselerin de katılmış olmasından, kendisinin Hz. Peygamber nezdinde, onlardan daha sevgili, daha üstün olduğu zehabına bile kapılmıştı[607].

Ensar ve muhâcirûn'un büyükleri, askeri durumlarda köle asıllıların emrine girdiği gibi, sâir durumlarda da girebiliyorlardı. Nitekim İbnu Ömer, **«Muhâcirûnu Evvelûn»** diye geçen, Hz. Ömer dâhil Medine'ye ilk hicret edenlere - **«Kur'ân'ı bilmede hepsinden ileri olması sebebiyle»** - Ebû Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim'in imamet yaptığını rivayet eder[608]. Bilâl ile alâkalı olan vak'a da bir başka örnektir. Medineli olan[609] Abdullah İbnu Zeyd rüyâsında, bugünkü ezanın muhtevasını görmüş, bunu Hz. Peygamber'e anlatmıştı. Resûlüllah (aleyhissalatu vesselâm),

605 Müsned 6, 227; İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 103; Müstedrek 3, 218.
606 Buhârî, Menâkıbü'l-Ashâb 17; İbnu Sa'd, a.g.e., 2, 190; Tirmizî, Menâkıb 50.
607 Buhârî, Meğâzî 62; Müstedrek 4, 12.
608 Heysemî, a.g.e., 2, 64.
609 İbnu Kesîr, Üsdü'l-Gâbe 3, 247.

Ensâr'ın temennisine[610] *ve* zahiren de Abdullah'ı hak görünmesine rağmen, Habeş asıllı âzadlı bir köle olan Bilâl'e, «sesçe daha gür olduğu için» ezanı öğretmesini ve onun okumasını emretmiştir[611].

Talk İbnu Ali ile alâkalı rivayetler Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) bir meslekte mehâret sahibi olanlara fevkalâde iltifat ve takdirlerde bulunduğunu göstermekten başka, ihtisas sahibinin ihtisası dışında çalıştırılmaması gerektiğini de ifade etmesi bakımından burada zikrinde fayda var: Der ki: «Ben Resûlullah'a gelmiştim. Ashâbıyla Mescid'i inşâ ediyorlardı. Onların işleri Resûlüllah'ı (aleyhissalatu vesselâm) fazla memnun etmiyordu, malayı ben aldım ve harcı karıştırmaya başladım. Malayı yakalayışım ve çalışmam hoşuna gitmiş olacak ki: «Bu Hanifliyi ve harcı (baş başa) bırakın. Zira o, hare işinde en sağlamınız» dedi. Bir başka rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) Talk'a: «Ey Yemâmeliler siz harç karmada, insanların en mahirisiniz, çamuru bize sen kar» der. Talk ilâve ediyor: «Ben karıyordum, onlar da taşıyorlardı.» Bir başka rivayette Talk'ın: «Ey Allah'ın Resûlü, onlar gibi ben de harç taşısam»? sorusuna Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm): «Hayır, sen onlar için harç kar. Zira bu işi en iyi bilen sensin» cevâbını verir[612]. Bir başka rivayette ise Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm) iltifatını-. «San'atını güzel bir şekilde icra eden kimseye Allah rahmetini bol kılsın ... Bu işine devam et, zira görüyorum ki, sen bunu çok iyi beceriyorsun» diyerek ifade eder[613].

Liyakatlileri istihdamla alâkalı olarak kaydı gereken bir misâl, daha ziyade müşavir olarak istifade ettiği Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'dir. Sadece hayâtının sonuna doğru kendilerinden kadı olarak istifade etmiş bulunduğu belirtilen[614] Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekr'i Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm) ciddi bir seferde komutan olarak da istihdam etmemiştir. Hz. Ebû Bekr'in Fezâre[615] ve Benî Kilâb'a[616] olmak üzere iki küçük sefere, Hz. Ömer'in de 30 kişilik bir birliğin başında bir defacık Havâzin'e gönderildiği[617] bilinmektedir.

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) insanlık tarihinin bu iki büyüğünden onları büyük kılan kabiliyetleri yönünde istifade etmiştir. Bunlar (radıyallahü anhümâ) İbnu Abbâs'ın ifadesiyle «Hz. Peygamber'in iki havarisi ve iki veziri idi»[618]. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) on-

---

610 Ebû Dâvud, Salât 27.

611 a.g.e., Salât 28.

612 Atıflar için Bkz: Heysemî, a.g.e., 2, 9; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 2, 89-90. Her iki kaynak da rivayetlerin bir kısmını Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'in)e nispet ederler. Ancak Müsned'in Talk İbnu Ali ile alâkalı Müsned'inde ne bu rivayetlere, ne de benzer bir rivayete rastlanamamıştır.

613 Muharnmed İbnu Muhammed İbni Süleymân, Cem'u'l-Fevâid l, 172,1189. H.

614 Heysemî, a.g.e., 4, 196.

615 Müslim, Cihâd 46.

616 İbnu Sa'd, a.g.e., 2, 117.

617 a.g.e., aynı sayfa.

618 İbnu Kesîr, Tefsir 3, 143.

ların bu açıdan nazarındaki ehemmiyetlerini ifade edebilmek için: «Bir başta iki kulak ve gözün mevkii ne ise Ömer ve Ebû Bekir de benim için odur» teşbihinde bulunmuş[619], onlara: «Siz ikiniz bir meselede ittifak ederseniz ben asla itiraz etmem»[620] hitabında bulunacak kadar fikirlerine kıymet vermiştir.

Onların idari meselelerdeki, devlet işlerindeki görüşlerinin ne kadar nafiz ve muteber olduğu ve «sabahlara kadar -uykusuz kalma pahasına- kendileriyle istişare etmede»[621] Resûlullah'ın haklı bulunduğu hususunda, Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselâm) vefatından sonra, hilâfetleri sırasında, bugün bile bütün insanlığı hayran etmeye devam eden icraatları yeterli bir şahit olmaktadır. Hz. Ebû Bekir'deki bu kabiliyeti bizzat Resûlullah: «Allah, Ebû Bekir'in hata yapmasından, semâsının fevkinde rahatsız olur»[622] diyerek ifade buyurmuşlardır. Hz. Ömer'in kapasitesine ise, oğlu Abdullah'ın: «Ömer'in bir şey için: «Zannediyorum ki, bu şöyle olmalıdır» deyip de onun zannettiği gibi çıkmadığını görmedim» sözü şehâdet eder[623].

İşte, devlet işlerinde, Muhacir ve Ensâr'ın ileri gelenlerinin hepsiyle istişare etmekle beraber, «sabahlara kadar, uykusuz kalma pahasına» kendileriyle istişare ederek görüşlerine ehemmiyet verdiği iki vezirin bu sahadaki liyâkatları böyle fevkalbeşer idi.

Liyâkat Ve Yaş[624]: Liyâkat kesb edince yaşa da fazla ehemmiyet verilmediğini ifade için, askeri saha ile alâkalı olarak kaydettiğimiz Üsâme misâline, Kur'ân'ı hepsinden çok bilmesi sebebiyle, -sekiz yaşında olmasına rağmen- Amr İbnu Seleme'yi kavmine imam tâyin ettiğini[625], on yedi yaşındaki Amr İbnu Hazm'ı, içinde ferâiz, sünen, sadakat ve diyât'la alâkalı pek çok ahkâm bulunan uzun bir mektubu eline vererek Necrân'a âmil tâyin ettiğini[626], kaydedebiliriz. Çok genç olmasına rağmen Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) tarafından vali tâyin edilen ve kendilerinden fetva alınan sahabiler meyânında Muâz İbnu Cebel ve Attâb İbnu Esîd'i de kaydeden İbnu Abdilberr: «Böyleleri ulemâ arasında pek çoktur» der[627] Hz. Ömer'in istişare meclisinde, yaşlıların yanında, başta İbnu Abbâs olmak üzere kurrâ' olan (Kur'ân'ı mükemmel bilen) gençlerin de yer aldığı, hatta bu durumdan, cari örfe mağlûp olan bazı büyüklerin şikâyet bile ettikleri rivayetlerde gelmiştir[628].

---

[619] Münâvî, a.g.e., l, 89.
[620] Heysemî, a.g.e., 9, 53.
[621] Müstedrek 2, 227.
[622] Heysemî 9, 46.
[623] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 8, 178.
[624] Bu mevzuda geniş bilgi için "İslâm'da Çocuk Hakları" adlı eserimiz görülebilir (s. 54-55).
[625] Nesâî, İmaret 11; Ebû Dâvud, Salât 61.
[626] İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe 4, 214.
[627] İbnu Abdilberr, Câmi'u Beyâni'l-İlm l, 212.
[628] İbnu'l-Cevzî, Sıfâtu's-Saffe l, 747; Buhârî, Tefsir 135.

Hz. Ömer'in cahiliye alışkanlığını yıkmak, gençleri teşvik etmek için: «Yaşça genç olmanız, hiçbirinizi reyini söylemekten alıkoymasın, zira ilim yaşın gençliği veya ileriliğinde değildir ...» der idi[629].

İtikâdî Mülâhaza: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), el-yak olanı tercihde sadece asalet, yaş, akrabalık gibi tefrik ve kayırma sebeplerini itelemekle kalmamış, daha da ileri giderek, gayr-ı müslimlerden de istifade etmiştir. Misâl olarak henüz müşrik olmasına rağmen[630] «zekâ ve tecrübesine binâen»[631] amcası Abbâs ile istişaresi[632], münafıklığı *bizzat* Kur'ân ile ite'yid edilen ve herkesçe bilinen Abdullah İbnu Übey'e âmme işlerinde fikrini sorması[633] vak'aları burada kayda değer. Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) hicret sırasında müşriklerden yol rehberi tutması[634], Hayber Yahudilerini ziraat işlerinde istihdam etmesi[635] Mescid-i Nebevi'ye minber inşâsında (bazı rivayetlerde) bir Hristiyan ustadan faydalanması[636] gibi zenaat işlerinden başka - bizzat yazışmalarda (yâni sekreterlik işlerinde) Yahudîlerden istifade etmiş bulunduğu, Zeyd İbn-i Sâbit'e İbranî yazısını öğrenmeyi emretmesiyle alâkalı yukarıda kaydettiğimiz- rivayet zımnında ifade ediyordu. Tahâvî'nin kaydettiği bir yorum, bu meseleye biraz daha sarahat getirmektedir: «Hz. Peygamber, Zeyd İbnu Sâbit'ten önce mektubunu cemaatte bulunan Yahudilere okutuyordu»[637]. Bu misallere, Bedir esirleri arasında yer alan okuma-yazma bilen müşriklerin esaretten kurtuluş fidyesi olarak, Müslüman çocuklarına okuma-yazma öğretmeleri şartına tâbi tutularak, muallimlik gibi çok daha hassas bir işte istihdamları ilâve edilebilir[638].

Hz. Peygamber'in sünnetinde rastlanan bu çeşit örneklere dayanarak, - başta Şafiî olmak üzere- bütün fakihler[639]: «Eğer kâfir, Müslümanlar hakkında kötü niyet sahibi değilse ve ihtiyaç da varsa -savaş işleri dahil- her hususta onun yardımından istifade edilebilir» hükmünü vermişler[640], bazı rivayetlerde gelen: «Biz müşrikten yardım taleb etmeyiz» hadisini[641] ıtlâkı üzere almamışlardır.

Bu noktada müphemliği kaldırmak için neticeyi şöyle özetleyebiliriz: Memûriyetlere Müslüman kimseleri seçmek esas prensip ise de, ehil kimse yoksa, ihtiyaç da varsa, Müslümanlardan ehliyetli kimse yetişinceye kadar, o makama ehliyetsiz bir mümin koymaktansa ehliyetli bir gayr-ı

---

629 Abdürrezzâk, Musannaf 11, 440-41.
630 İbnu Hişâm, Sîret, Kahire 1963, s. 302.
631 Taberî Târihi (Fransızca tercümesinden, Fransızcaya çeviren M. Hermann Zotenberg, Chronique, Paris, Maisonneuve, 1958) 2, 441.
632 a.g.e., 2, 445.
633 İbnu Hişâm (Kahire, 1963 baskısından) s. 584.
634 Buhârî, İsticâre 3.
635 a.g.e., aynı bâb.
636 Heysemî, a.g.e., 2, 182.
637 Tahâvî, Müşkilü'l-Âsâr 2, 421.
638 İbnu Sa'd 2, 22; Müsned 2, 247.
639 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 5, 349.
640 Nevevî, Şerhu Müslim 12, 199; Münâvî, a.g.e., 2, 550.
641 Müslim, Cihâd 150; Ebû Dâvud, Cihâd 15;, İbnu Mâce, Cihâd 27.

mümin koymak caizdir, gereklidir, evlâdır. Nitekim, âyet-i kerimede istihdam edilecek en hayırlı kimsede iki şart zikredilmektedir: Kavi (liyakatli, becerikli) ve emin (güvenilir) olmak[642].

ELYAK OLANI TAYİN ETMEMEK İHANETTİR

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), Müslüman cemiyetlerde, memûr tâyininde ihtisas ve liyâkatin birinci plânda göz önüne alınması gereğinin ehemmiyetini zihinlerde tespit etmek ve tatbikatta müesseseleştirmek için buraya kadar zikrettiğimiz sünnetlerinde fiili örneklerden başka, şu sözlere ve tehditlere de yer vermiştir:

"On kişinin başına birisini tâyin eden kimse, bu tâyini yaparken,, bu on kişi arasında tâyin ettiği kimseden daha iyisinin varolduğunu bildiği hâlde, (liyâkat) nazar-ı dikkate almaksızın, şu veya bu mülâhaza ile bu tâyini yapan kimse kesin olarak hem Allah'a, hem de Resûlüne hile yapmıştır»[643].

«Müslümanların işlerinden bir sorumluluğu üzerine alan bir kimse, bunlar üzerine bir adam tâyin ederken, içlerinde bu iş için daha liyakatli, Allah'ın kitabını ve Resûlünün sünnetini daha iyi bilen birisinin varlığını bildiği hâlde, başkasını tâyin edecek olursa,, kesinlikle Allah'a, Resûlüne ve bütün müminlere ihanet etmiştir»[644].

Bunlara ilâveten, biat akdi sırasında alınan bir söz de burada kaydedilebilir: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) yeni Müslüman olanlarla biat akdi yaparken, anlaşmanın şartları arasında, Allah'a şirk koşmamak, çocuklarını öldürmemek, zina etmemek, hırsızlık yapmamak gibi ana şartlarla birlikte: «Memûriyet hususunda ehli ile niza etmemek» şartını da koşmuştur[645].

Sünnette gelen bu beyanlar, şer'i memurlar hususunda şu kaidenin takarruruna müncer olmuştur: *«Dinî makamlar (memûriyetler) için, diyanet ve ilim sahibi herkes lâyıktır, asalet ve şeref sahibi olup olmamalarına bakılmaz. Fâsık bir kimse Kureyş kabilesinden bile olsa lâyık değildir»*[646].

LİYAKATI ESAS ALMANIN MASLAHATI

Memûr tâyininde, tam bir tarafsızlıkla hareket ederek, ehliyetli kimselerin aranmasında cemiyetin huzur ve terakkisi için gerçekten büyük hikmetler mevcuttur. Sadece liyakatli kimselerin terfi ve teali edebileceği vak'a ve inancının yerleşmiş bulunduğu cemiyetlerde ferdler, mevki ve

---

642 Kasas 28/26.
643 İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 2, 233, 2102. H.
644 Heysemî, a.g.e., 5, 211-12; İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 2, 233, 2103. H.
645 Nesâî, Bey'at 2; İbnu Mâce, Cihâd 41.
646 Terâtib l, 40.

makam elde edebilmek, daha üst makamlara geçebilmek için şahsi kabiliyetlerini geliştirmek, gerek ilim ve gerekse tecrübe ve mehâret yönlerinden iktisablarını artırabilmek, yâni varlık göstererek kendini kabul ettirebilmek için, sonu gelmeyen tam bir yarışma içinde olacaklardır. Ferdleri böyle bir yarışma içerisinde olmayan cemiyetler gelişemez. Asalet, hemşehrilik, akrabalık, tanışlık, mezhebdaşlık, grupdaşlık, yandaşlık gibi sebeplerle; cehline, ehliyetsizliğine, kabiliyetsizliğine rağmen kayırılmanın hâkim olduğu bir yerde ilim, irfan, tecrübe gibi faziletleri elde etmek zahmetine katlananlar gittikçe azalır ve bir müddet sonra tamamen kaybolur. Çalışmayı enayilik addedecek olan bir cemiyetin ise ömrü kısadır. Bütün bu durumlara sebep olan kayırmaları, yâni daha ehil olanı varken, ehliyeti ve liyâkati olmayan birisini iş başına getirmeyi Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm): «Allah'a, Resûlüne ve bütün müminlere ihanet» olarak tavsif etmesi daha iyi anlaşılmış olmaktadır.

Bugün yurdumuzda devlet işlerini alt üst eden, öğretim müesseselerimizin, hocalığın, talebeliğin kalitesini düşüren, ihtisasın ehemmiyetini kaybettiren ana sebeplerden biri, «tâyinlerde liyakatli olanları arama» prensibinin tatbikattan kaldırılmış olmasıdır. Devletin tâyin etme iktidar ve imkânını ele geçirebilen her bir grup (siyasî, ideolojik vs.), bulunduğu müessesede kendi taraftarını tâyin ediyor. Taraftar olduktan sonra liyâkat hiç mi hiç aranmıyor.

Bu durum devletin adaletine olan güveni yıkmıştır. Buradan devlet düşmanlığı ve anarşi şiddet ve hız kazanmıştır. Liyakatliler, lâyık olduğunu alamazken, gayr-ı lâyıkları kayrılmış görünce ortadaki adaletsizliğe karşı isyan etmede, edenleri desteklemede, vicdanında fetva bulmuştur. Şu hâlde, anarşiye çâre ararken bu temel gerçeği göz önüne alarak ne pahasına olursa olsun adaletin geri gelmesini, tarafsız olmasını ve tarafsızlığına herkesi inandıracak şekilde tatbikini sağlamak gerekmektedir.

ADALETİ BALTALAYAN MÜHİM BİR UNSUR: RÜŞVET

Çeşitli icraatlarında, devletin, raiyetine karşı adaletli olmasına mâni olan mühim sebeplerden biri rüşvettir. Rüşvet, kaza işlerinde haklıyı haksız, haksızı haklı gösterme vasıtası olarak zulme sebep olduğu gibi, tâyin ve azil işlerinde de liyakatlilerin mağdûriyeti, liyakatsizlerin kayrılması gibi çeşitli zulüm ve yıkımların da ana sebebidir. Cemiyetin huzur ve terakkisini adaletin noksansız bir şekilde tevziinde gören Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm), icrâyı adalete en büyük engellerden biri olan rüşvet ile şiddetli mücâdele edeceği açıktır. Nitekim pek çok hadislerinde bütün çeşitleriyle rüşvetin çok sert ifadelerle yasaklandığını görmekteyiz.

Hemen hemen bütün hadis kitaplarına girmiş bulunan ve Tirmizî tarafından sahih olduğu te'yid edilen bir hadiste Hz. Peygamber'in rüşvet

alana, rüşvet verene (ve hatta verenle alan arasında aracılık yapana[647]) lanet ettiğini görmekteyiz[648].

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) Muâz İbnu Cebel'i (radıyallahu anh) Yemene tâyin ederken, meselenin ehemmiyetini tebarüz ettirecek bir tarzda, rüşvetle alâkalı olarak verdiği talimat, memûr tâyinlerinde bu hususun muttarıdan hatırlatılmış olacağını ifade etmektedir. Hz. Muâz'ın (radıyallahu anh) anlattığına göre, Yemen'e kâdı olarak tavzif edildikten sonra, (daha yola çıkmadan) arkasından geri çağırtır. Huzura girince: «Seni niye geri getirttim biliyor musun?» diye sorar ve ilâve eder: «Benim iznim olmadıkça hiçbir şey'e dokunmayacaksın. Zira, bu, gulûldür (devlet malından çalmak ve hiyânet). Kim gulûlde bulunursa kıyamet günü çaldığı şeyle birlikte gelir. İşte bunu hatırlatmak için çağırdım, haydi işine git»[649].

Rivayette belirtilen geri çağrılma hâdisesi memûru tavzif ederken yapılan birçok tenbihler, verilen talimatlar arasında rüşvet meselesinin dikkatten kaçmış olma ihtimaline binâen, bunun ehemmiyetinin zihinde iyice yerleşmesi, bu noktaya dikkati çekme gayesine matuftur.

Buhârî'de gelen bir rivayetten de, âmil olarak tavzif edilen memurların dönüşlerinde (aldıkları ve sarfettikleri hakkında[650]) «muhasebe» edildiklerini anlamaktayız[651].

Hâkimlerce Alınan Rüşvet: Rüşveti alan, veren kim olursa olsun büyük bir haram işlemiş olmakla beraber, bilhassa insanlara adalet dağıtma mevkiinde olan kadıların hükümlerine tesir edecek şekilde alacakları rüşvetin fezâhetine husûsan dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) şöyle buyurur: «Ateşte yanmaya en lâyık olan şey «suht» yoluyla elde edilen kazancın hâsıl ettiği ettir.» Huzurda bulunanlar: «Ey Allah'ın Resûlü suht da nedir?» diye sorarlar. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm): «Hüküm vermede alınan rüşvettir» cevabını verir[652].

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) hâkimlerin alacakları rüşvetin kötülüğüne bu rivayette muzâaf şekilde dikkat çekmektedir:

a. Diğer muhtelif memûrların alacakları rüşvet umumî bir ifade ile yasaklanırken burada «hükümdeki rüşvet» ayrıca zikre dökülmüştür.

b. Bir başka çalışmamızda belirttiğimiz üzere[653], muhâtapların dikkatini çekmek maksadıyla Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) baş vurduğu metotlardan biri, anlatacağı şeyi muhâtabta hayret uyandıracak, suâl sorduracak bir muhtevada ve müphemlikle sormaktadır. Nitekim burada herkesin tam anlayamayacağı bir kelime olan *«suht»*un takbihi mevzubahs

---

[647] İbnu'l-Arabî, Arızâtü'l-Ahvazî (şerhte) 6, 79; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 6, 148.
[648] Tirmizî, Ahkâm 9; Ebû Dâvud, Akdiye 4; İbnu Mâce, Ahkâm 2; Müsned 2, 164.
[649] Tirmizî, Ahkâm 8.
[650] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 316.
[651] Buhârî, Ahkâm 41.
[652] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî (şerhte) 5, 360.
[653] Canan, Peyamberimizin Tebliğ Metotları 2, 86-92

olmuştur. Şârihlerce «yenmesinden ar duyulan her şey» olarak açıklanan[654] suht'un bu manayı Hz. Peygamber'in muhâtapları zamanında taşıyıp taşımaması mühim değil.

Hükümde alınan rüşvete hadiste gelen bu hususî dikkate paralel olarak, âlimlerin şu hususta icma ettikleri belirtilir: «Bir kadı rüşvet almışsa, rüşvet aldığı meselede vermiş olduğu hüküm infaz edilmez. Keza kadılık makamını rüşvetle elde eden bir kimse ebediyen kadı olamaz ve şayet vermiş olduğu hüküm varsa infaz edilmez»[655].

Memûr Ve Hediye: İslâm dininin rüşvet karşısındaki hassasiyetini anlamak için, rüşvet mefhûmuna dâhil edilen şeyleri görmemizde fayda var. Bunu kavramak için önce, rüşvet nedir? onu belirtelim: Rüşvet, bazı âlimlerce «bir hakkın iptâli veya hakkı olmayan bir şeyin (bâtılın) elde edilmesi (ihkâkı) için verilen şey» olarak[656], diğer bazılarınca «mevki sahibinden, caiz olmayan (gayr-ı meşru) bir şey için yardım satın almak maksadıyla verilen mal»[657], «karşılık verilmeksizin alınan ve alanın da ayıplanmasına sebep olan şey»[658] vs. olarak tarif edilmektedir.

Şu hâlde, hakkımız olmayan bir menfaatin elde edilmesi için verilen her şey rüşvet olmalıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), birçok hadisleriyle teşvik ettiği «hediye»yi memûrlar hakkında yasaklamıştır: «Memûrlara (ummâl) verilen hediyeler gulûldür (ihanettir)[659], her çeşidiyle haramdır»[660].

Burada *gulûl* yâni hırsızlık ve ihanet olarak vasıflandırılan memûra verilen hediye, daha başka birçok hadislerde mevzubahs edilerek haramlığına dikkat çekilmiştir. Bu hususta vârid olan mühim ve meşhûd bir vak'ayı aynen kaydedeceğiz: Ebû Humeydi's-Sâidî anlatıyor: «Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) Esed kabilesinden İbnu'l-Lütbiyye adında birisini (Benu Süleym'in[661]) zekâtını toplamak üzere vazifelendirmişti. Dönüşte, (Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) ne topladın, nerelere harcadın, diye hesap sorunca[662]) adam: «Şu sizinki, şu da benimki, bu bana hediye edildi,» dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) minbere çıkarak Allah'a hamd ve senadan sonra şu hitabede bulundu: «Vazifelendirdiğimiz bazı memûrlara ne oluyor ki, dönüşlerinde getirdiklerini ikiye ayırıp: Şu kısım sizin, bu kısım da benim, bu bana hediye edildi diyor. Hele söyleyin, bu adam annesinin veya babasının evinde otursaydı buna hediye gelir miydi? Muhammed'in nefsini elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, sizden her kim bu (devlet malından her ne alırsa mutlaka

---

654 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 5, 360.
655 Bkz: Kârî, Şerhu Fıkhı'l-Ekber s. 148 (Fetâvâ-yı Kâdıhân'dan).
656 Kârî, Mirkât 4, 153.
657 İbnu'l-Arabî, Ârızatü'l-Ahvazî 6, 79.
658 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 6, 148.
659 Müsned 5, 424; Münâvî, a.g.e., 6, 353.
660 Kenzü'l-Ummâl 6, 56.
661 Buhârî, Hiyel 15.
662 Buhârî, Ahkâm 41.

kıyamet günü onu boynunda taşıyarak gelecek. Çaldığı şey deve ise böğürdüğü, sığır ise mülediği, davar ise beğirdiği hâlde sırtında taşıyacak.» Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) böyle söyledikten sonra, koltuk altlarındaki beyazlık görülünceye kadar kollarını kaldırarak: «Yâ Rabbi tebliğ ettim mi?, Yâ Rabbi tebliğ ettim mi?» dedi[663].

Hadislerde alelıtlak hediyeye ve hediyeleşmeye hararetle teşvik edilmiş olmasına rağmen memurların hediyeden men edilişindeki sebebi anlamak için İbnu'l-Arabi tarafından sunulan ve İbnu Hacer tarafından aynen benimsenen[664] bir izahı hulasaten sunmayı uygun gördük. Der ki:

«Bir *hediyede bulunan kimse, bu hediyeyi vermekle şu üç maksattan birini güder; bunun dışında kalması mümkün değildir:*

1- Hediye verdiği kimsenin muhabbetini kazanmak.

2- Hediye verdiği kimsenin yardımını te'min etmek.

3- Hediye verdiği kimsenin malını elde etmek.»

"Hediye ile bir kimsenin malı veya sevgisi kastedilse bu caizdir. Ancak, bunlardan sevgi kazanmak için verilen hediye öbüründen efdaldir ...»

«Bir *arzunun yerine gelmesinde yardımını elde etmek için verilen hediyeye gelince,- bakılır, eğer (peşinde koştuğu şey) mâsiyet nevinden ise, bu hediye caiz değildir, haramdır, bu (şeriatın meşru kıldığı) hediye değil, rüşvettir. Bu, taatle alâkalı ise bu da caizdir. Eğer bu, bir zulmün, maruz kalınan bir haksızlığın defi içinse ve (hediye verilen kimse), vereceği bir hüküm, yapacağı emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker ve emretme ile (hediye verenden) bu zulmü bertaraf edecek güç (ve selâhiyet ve makam)da ise bu hediye de rüşvettir. Eğer, hediye verilen kimse bu vaziyette değil de, mevzubahs olan zulmü ve haksızlığı husûsi bir gayret ve şahsi bir hile, tedbir ve teşvik ile bertaraf edecekse yine caizdir. Zira insanlardan zulmü defetmek, ulû'l-emre yâni makam sahiplerine farz-ı ayndır, makam sahibi olmayanlara ise, farz-ı kifâyedir ...»*[665].

Bu açıklamalardan anlaşılan şudur: Bir memûr yapmakla mükellef olduğu vazifeyi yapması için, veya yaptığı için verilen mal rüşvettir. Keza yapmaması, terk etmesi gereken bir şeyi de bıraktırmak, terk ettirmek için verilen mal da rüşvettir.

Burada kaydı gereken rüşvetle alâkalı bir nokta da, Hattabî başta olmak üzere, bazı âlimlerin görüşüdür. Hattabî, daha önce Ebû Dâvud'dan kaydettiğimiz, rüşvetin haram olduğunu belirten hadisi açıklarken şöyle der: «Rüşveti veren, hakkı olmayan bir şeyi elde etmek için verirse bu

---

[663] Müslim, İmaret 26; Buhârî, Hiyel 15; Taberânî, Sağîr 2, 26.
[664] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 6, 148.
[665] İbnu'l-Arabî, Ârızatü'l-Ahvazî 6, 79-80.

rüşvettir. Fakat hakkını elde etmek veya nefsini zulümden korumak için verirse, bu davranış, hadiste ifade edilen vaîd ve yasağa dâhil olmaz.» Hattabî bu görüşüne delil olarak, herhangi bir sebeple Habeşistan'da tevkife maruz kalan İbnu Mes'ûd'un iki dirhem vererek, kendisini kurtarma hâdisesini zikretmekten başka, Hasan-ı Basrî, Şa'bî, Câbir İbnu Zeyd ve Atâ'nın şöyle dediklerini kaydeder: «Kişinin, zulümden korktuğu takdirde nefsini ve malını rüşvet vererek korumasında bir beis yoktur»[666].

Yukarıda İbnu Arabi'den kaydedildiği üzere, -kadı, vali gibi bizzat vazifeliler dışında olmak şartıyla- hak sahibine, hakkını elde etmesi için yardımcı olan, çalışan kimse için de alacağı ücretin rüşvet sayılmayacağı ifade edilmektedir.

Birçok suistimâllere kapı açabilecek olan bu ruhsattan istifade ederken son derece dikkatli olunması gerekecektir. Aliyyü'l-Kâri, bu fetvanın zahirinin, Hz. Peygamber'den (aleyhissalatu vesselâm) rivayet edilen şu hadise muhalefet ettiğini söylemek suretiyle fetvayı yerinde bulmadığını ifade ediyor gibi[667]. «Kim, bir kardeşine şefaatte bulunur da kendisine, bu şefaati için hediye verildikte hediyeyi kabul ederse riba kapılarından büyük bir kapıya gelmiş olur»[668].

Bu ruhsat reddedilse veya ihtiyatla karşılansa şurası kesin ki, âlimlerimizin tamâmının «memûrun -değil rüşvet- hediye almalarının haram olduğu» hususunda tam bir icmaları vardır, herhangi bir ihtilâf mevzubahs değildir[669].

DEVLET MALINDAN ÇALMAK: GULÛL

Rüşvet bahsinde sıkça geçen tâbirlerden biri gulüldür. Hadislerde rüşvetin bazı nev'lerinin fenalığını belirtmede gulûle teşbih edilmiş olmasına bakılırsa bu kelimenin ifade ettiği mananın, o zamanın Araplarınca daha iyi bilindiği, herkesin takbihine mazhar bir şey olduğu anlaşılmaktadır. Gulûl lügat olarak hıyanet manasını taşırsa da şer'î örfte ganimet gibi (devlete, âmmeye ait mala karşı yapılan hırsızlık ve) ihanete isim olmuştur[670]. Rivayetlerden Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) sık sık, hususî şekilde gulûl meselesini ele alıp, bunun din açısından ehemmiyetini zihinlerde tespit etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu söylediklerimizi, gulûlden men edici hadislerin çokluğu ite'yid ettiği gibi, Müslim'de gelmiş olan şu rivayet de açık olarak ifade etmektedir. Ebû Hureyre anlatıyor: «Bir gün Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm)

---

666 Hattâbî, Me'âlimu's-Sünen 4, 161.

667 Kârî, Mirkât, 4, 153.

668 Ebû Dâvud, Büyü' 84.

669 Bkz: Nevevî, Şerhu Müslim 12, 219-220; Münâvî, a.g.e., 6, 353; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 286; Azîmâbâdî, Avnu'l-Ma'bûd 9, 498; İbnu'l-Arabî, Ârızatü'l-Ahvazî 6, 79-80; Gazali, İhya (Türkçe tercümesi) 2, 380; Kârî, Mirkât 4, 153.

670 İbnu'l-Arabî, Ârızatü'l-Ahvazî 6, 79; Kârî, Mirkât 4, 153.

aramızda ayağa kalkarak gulûlü andı. Onun (din nazarındaki ehemmiyetini) büyüttü. Onun hâsıl edeceği, sebep olacağı neticeleri de büyüttü, sonra şöyle buyurdu:

«Sakın sizden birinizi kıyamet günü, boynunda böğürmesi olan bir deve olduğu hâlde gelerek: Yâ Resûlullah, beni kurtar! derken, kendimi de: Senin için bir şeye mâlik değilim; ben sana tebliğ ettim diye cevap verirken bulmayayım! Sakın sizden birinizi kıyamet günü boynunda kişneyişi olan bir at olduğu halde gelerek: Yâ Resûlallah, beni kurtar! derken, kendimi de senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana tebliğ ettim derken bulmayayım! Sakın sizden birinizi boynunda meleyişi olan bir koyun olduğu hâlde gelerek: Ya Resûlâllah, beni kurtar! derken kendimi de senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana tebliğ ettim, diye cevap verirken bulmayayım! Sakin sizden birinizi kıyamet günü boynunda çığlığı olan bir kimse olduğu hâlde gelerek: Yâ Resûlâllah, beni kurtar! derken, kendimi de: Senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana tebliğ ettim! diye cevap verirken bulamayayım. Sakın sizden birisini boynunda dalgalanan elbiseler olduğu hâlde gelerek: Yâ Resûlâllah, beni kurtar! derken, kendimi de: Senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana tebliğ ettim diye cevap verirken bulmayayım. Sakın sizden birinizi kıyamet günü boynunda altın gümüş olduğu hâlde gelerek: Yâ Resûlâllah, beni kurtar! derken, kendimi de: Senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana tebliğ ettim diye cevap verirken bulmayayım!»[671].

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) bir cümle ile ifade edilecek bir mefhûmu, hemen hemen aynı kelimeleri taşıyan altı ayrı cümle ile altı defa tekrar ederek ifade buyurması gulûlün (hiyânet) ehemmiyetini büyütmek ve zihinlerde yer etmesi maksadına râcidir.

Bu rivayette at, sığır, koyun gibi değeri yüksek olan hayvanlar zikredilerek gulûlden men edilirse de, başka rivayetlerde ayakkabı bağı, iğne, iplik ve hatta bunlardan da değersiz devlete ait şeyleri çalmanın aynı şekilde gulûl olduğu, ganimetten böyle değersiz bir şey çalmış olarak cephede ölen bir askerin şehitlik mertebesini kaybedeceği belirtilir[672].

Başta Müslim'in Sahih'i olmak üzere, hemen hemen bütün hadis kitaplarında rivayet edilen bir vak'a, üzerinde durduğumuz mevzûyu fevkalâde aydınlatacağı için aynen kaydedeceğiz: *Adiy İbnu Amire el-Kindi anlatıyor: «Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini işittim: (Ey insanlar!)*[673] *Sizden kimi bir iş için tâyin ettiğimizde, o, bizden bir iğneyi, veya iğneden daha değersiz bir şeyi gizleyecek olsa bu bir gulûldür (hıyanettir). Kıyamet günü onunla gelecek (ve rüsvay olacak).» Bu sözü işiten Ensâr'dan siyah bir adam (memuriyetin helak edici mesuliyetinden korkarak)*[674] *ayağa kalkıp: «Ey Allah'ın Resûlü, bana verdiğin memu-*

---

[671] Müslim, imaret 24.
[672] Buhârî, Meğâzî 37.
[673] Ebû Dâvud, Akdiye 5.
[674] Kârî, Mirkât 4, 153.

riyeti geri al» dedi. Hz. Peygamber: «Bu da ne demek?» diye sordu. Adam: «Senin şöyle şöyle söylediğini işittim» deyince Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) meselenin ehemmiyetini te'kiden şu cevâbı verdi: «Ben aynı şeyleri şimdi bir kere daha tekrar ediyorum: «Sizden kimi bir vazifeye tâyin edersek, az, çok ne elde etti ise getirsin. Ondan kendisine verileni alsın, men edilenden kaçınsın»[675].

Bir başka hadiste bu mana şöyle te'kit edilir: «Bir iğne, bir parça iplik de olsa ganimet malını getirin. Kim ganimetten bir iğne veya iplik çalacak olsa, kıyamet günü, o kimse getirecek durumda olmamakla beraber getirmeye mecbur edilir (yâni devamlı azâb edilir)»[676].

Bu mevzuda Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) bir başka emri de şöyle: «Bir iğne, bir iplik de olsa ganimet malını getirin. Zira gulûl, kıyamet günü buna tevessül eden kimse için rüsvaylıktır, ateştir, yüz karasıdır»[677].

Devlet malından çalmakla (gulûl) alâkalı olarak hadiste gelenleri hulâsa eder mâhiyette Kur'ân-ı Kerîm'de de şu âyet mevcuttur: «Bir peygamber için emânete (yahut ganimet malına) hainlik etmek? Bu olur şey değil. Kim böyle bir hainlik eder (ganimet ve âmmeye ait hâsılattan bir şey aşırır, gizler)se kıyamet günü hainlik ettiği o şeyi yüklenerek gelir ...»[678].

RÜŞVET VE SELEF

Hz. Peygamberin (aleyhissalatu vesselâm), devlet ve mülkün esâsı, içtimaî huzur ve medenî terakkinin temeli olan adaletin eksiksiz ve tarafsız olarak tevziini ihlâle sevk eden rüşvet almak, memûriyeti şahsî menfaatlere alet etmek gibi hususlara karşı tebligatında verdiği bu ehemmiyet sonucu ilk devir Müslümanlarında fevkalâde bir adalet ve titizlik örneğine rastlanmaktadır.

Devlet işleri gördüğü esnada kabul ettiği ziyaretçisi ile hususî sohbetine geçerken devlet mumunu söndürüp şahsi mumunu yakacak kadar titizliği ileri götüren Hz. Ömer'in bu mevzu ile alâkalı menkıbesi çoktur. Burada herkesçe bilinmeyen bir tanesine temas edeceğiz.

Rivayete göre, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah bir deve satın alarak koruluğa salar ve orada deve semirir. Hz. Ömer çarşıda gördüğü bu semiz devenin kime ait olduğunu sorar. Oğlu Abdullah'ın olduğunu öğrenince, onu çağırtır. Oğlunu dinledikten sonra: «Emîrü'l-Müminîn'in oğlunun devesini güdün, sulayın, semirtin ... olmaz böyle şey! Ey Abdullah deveyi sat, sermayeni al, fazlasını beytülmâle koy» der ve öyle yapılır[679].

---

675 Müslim, İmaret 30.
676 Münâvî, a.g.e., 4, 32.
677 Heysemî, a.g.e., 5, 339; Abdürrezzâk, Musannaf 5, 243.
678 Âl-i İmrân 3/161.
679 Kenzü'l-Ummâl 14, 307.

İbnu Mes'ûd, hükümle alâkalı rüşveti küfür, halk arasındaki rüşveti suht (haram) olarak vasıflamıştır[680].

Tâbiin'den Mesrûk: «Hediye yiyen kadı suht (rüşvet) yemiştir, rüşvet alan da bu davranışıyla küfre düşmüştür» der[681]. Sindî bu sözde Mesrûk'un, kadılarca alınan hediyeyi haram telâkki ettiğini, rüşveti ise, küfür mesabesinde tuttuğunu, bu telâkkilerden maksadının da bunlardan kaçmak olduğunu, bütün vera' (ve takva) sâhiblerince böyle anlaşıldığını belirtir[682].

İslâm tarihinde, müddet-i saltanatı kısa olmakla beraber, âlim, cahil, bütün raiyetince asrının «mehdisi, müceddidi» telâkki edilecek kadar[683] fevkalâde âdil, fevkalâde müdebbir bir idare örneği sunan Ömer İbnu Abdil'aziz'in (radıyallahu anh) bu mevzûdaki telâkkisi de burada kayda değer: Bizzat Buhârî tarafından kaydedilen görüşü şudur: «Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) ve Râşid Halifelerden sonra devlet memurlarına verilen hediyeler RÜŞVETTİR»[684]. Hadis kitaplarında, bu kanâatini ifade etmeye vesile olan vak'a kısaca şöyle anlatılır: «Bir gün Ömer İbnu Abdil'aziz'in canı meyve yemek ister, ancak sarayda ne meyve var, ne de meyve alacak para. (Belki de bu durumun şüyu' bulması üzerine) Halife'ye hediye olarak meyve gelir. Fakat Halife, meyveden bir tanesini alıp kokladıktan sonra, hediye tabağına tekrar bırakarak tabağı geri çevirir. Yanındakiler: «Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer hediye kabul ederlerdi, sen niye etmiyorsun?» diye sorarlar. O şu cevâbı verir: «Hediye, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) zamanında hediye idi, fakat onlardan sonra, memûrlar hakkında rüşvettir»[685].

Kur'ân-ı Kerîm'de rüşveti yasaklayan âyetler çoktur[686]. Bunlardan birinde meâlen şöyle denir: «Aranızda (birbirinizin) mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin ve kendiniz bilip dururken insanların mallarından bir kısmını günah(ı mûcip suretler)le yemeniz için onları (o malları) hâkimlere aktarma etmeyin»[687].

MEMÛRUN MAİŞETİ

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), içtimai hayâtın düzen, istikrar ve terakkisinde ana temellerden biri olan adaletin bozulmasında mühim âmillerden biri olan rüşveti bütün çeşitleriyle yasaklarken, memûru rüşvet almaya sevk eden ve zorlayan mühim bir sebebe parmak basmış-

---

680 Münzirî, Terğîb 3, 181.
681 Nesâî, Eşribe 43.
682 Sindî, Haşiye Alâ'n-Nesâî 8, 314-15.
683 İbnu Sa'd 5, 333.
684 Buhârî, Hibe 17.
685 Bkz: İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 6, 148; İbnu Sa'd 5, 377.
686 Bkz: Nisâ 4/29; Mâide 5/63-64.
687 Bakara 2/188.

tır. Bu da, memûrun maddî ihtiyâcıdır. «Fakirlik küfür olayazdı»[688] hadisinde Hz. Peygamber maddî ihtiyâcın ve ekonomik hayâtın insan üzerindeki büyük tesirini te'yid ve tespit etmektedir[689]. Bu sebeple Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) tavzif ve tâyinlerde memûrlarına yetecek kadar ücret verdiğini görmekteyiz. Hatta hizmet mukabili terettüb edecek maddî ücreti «mal elde etmek için Müslüman olmadım» diyerek almak istemeyenlere: «Salih mal sâlih kişi için ne iyi» diyerek menfi cevab verdiği gibi[690], hakkında tahakkuk eden ücrete «benden daha fakirine ver» gerekçesiyle istiğna gösterenlere de: «Ücretini al, kendi malın yap, sonra tasadduk *et»* diyerek zorla vermiştir[691]. İnsan hayâtında maddenin ehemmiyetini herkesten çok takdir eden Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) «İşçi tutan kimse, vereceği ücreti işçiye önceden bildirsin» demekle kalmaz[692], bu ücretin «işçinin teri kurumadan» verilmesini emreder[693] ve çalıştırdığı işçinin ücretini ödemeyen kimseyi «hür kimseyi köleleştirme mesabesinde tutarak»[694], «Allah'ın üç büyük düşmanından biri» ilân eder[695].

Amr İbnu'l-Âs'la alâkalı rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) askeri bir birliğin başına koyarak sefere göndermek istediği Amr'a şöyle der: «Ben seni bir ordunun başında gazveye göndermek istiyorum. Allah seni muzaffer kılacak ve ganimet nasip edecek. Senin mala kavuşmanı da çok arzu ediyorum». Amr: «Ey Allah'ın Resûlü, ben mal için Müslüman olmadım, İslâm'ı arzulayarak ve Allah'ın Resûlüyle beraber olmak için Müslüman oldum» deyince de: «Ey Amr, (niye maldan istiğna ediyorsun) helâl mal, sâlih kimse için ne iyidir!» der[696].

Hz. Peygamber, her memûrun zaruri ihtiyaçlarını karşılayacak kadar malı devlet hazinesinden almayı helâl kılmıştır. Hadis şöyle: «Kim bize memûr olursa, kendisine bir zevce edinsin, hizmetçisi yoksa bir de hizmetçi edinsin, meskeni yoksa bir de mesken edinsin»[697].

Şârihler bu hadise dayanarak, memûra, tasarrufunda bulunan devlet malından zevcesinin mehri, giyeceği gibi lüzumlu şeyleri, israfa kaçmaksızın almasının helâl olduğu, zaruri olarak muhtaç olunandan fazlasını aldığı takdirde bunun haram olduğunu belirtirler[698]. Esasen bizzat

---

[688] Münâvî, a.g.e., 4, 542; İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 3, 5; Heysemî, a.g.e., 8, 78.
[689] Doktora tezimizde (les Methodes De L'Enseignement du Prophète De L'İslam) Hz. Peygamber açısından maddenin insanlar üzerindeki te'sîri ve bu maksadla, tebliğinde Hz. Peygamberin aldığı tedbirleri inceledik. p. 193-205.
[690] Müsned 4, 197.
[691] Buhârî, Ahkâm 16.
[692] Kenzü'l-Ummâl 3, 906.
[693] İbnu Mâce, Rühûn 4.
[694] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 5, 323.
[695] Buhârî, İcâre 10.
[696] Müsned 4, 197.
[697] Ebû Dâvud, Haraç 10.
[698] Bkz: Kârî, Mirkât 4, 153.

Resûlullah, aynı hadisin bir başka vechinde: «... Bu söylenenler dışında bir şey alan kimse hâindir, hırsızdır» buyurmaktadır[699].

Yukarıdaki hadis, zaruri ihtiyaçlar için takdir edilecek miktarı memûra bırakmaktan ziyade, memûrun maaşı hesaplanırken devletin göz önüne alması gereken temel ihtiyaçları belirtmektedir: Zevce, mesken ve hizmetçi ve bunlar için yapılacak zaruri masraflar. Şu hadis bu temel ihtiyaçlar muvacehesinde takdir edilecek maaş miktarını devlete bırakmaktadır: «Biz kimi bir vazifeye tâyin edersek ona (münâsip, yetecek) bir rızk (her ay verilen maaş[700]) takdir ederiz. Bu takdir dışında kim ne alırsa bu aldığı gulûldür (hıyanettir)»[701].

Bir Sual *Ve* Cevabı: Zamanımızın şartlarının tedaisi ile burada şöyle bir itiraz akla gelebilir: «Bir devlet bütün memûrlarına, hizmetçi, mesken dahil bütün ihtiyaçlarına kifayet edecek maaş verebilir mi, hele zamanımız Türkiye'sinde memûrların aldığı maaş, normal gıda ve libas ihtiyacını karşılayacak durumda değil, kirası, yakacağı, hele hizmetçi ücreti takatin fevkinde şeyler»

Cevâbımız şudur: Hz. Peygamber'in devlet sisteminde memûr sayısı azdır. İslâm âlimleri, temel kazanç vâsıtaları hususunda hadislerde gelmiş olan nasslara dayanarak, başlıca üç kalem mesleği: Ziraat, ticâret, san'at (zanaat) diye sayarken bunlar arasına memûriyet diye bir şey koymamışlardır[702]. Bugünün bürokratik sistemi bir kişinin yapacağı işe, bazı durumlarda on, yirmi ve hatta daha fazla sayıda insan tâyin ederek hem üretimin düşmesine, hem de, çok sayıda insan arasında mesuliyetin kaybolarak işlerin iyice aksamasına sebep olmaktadır. Bu arada devletin maddî gücü de bu kadar memûr kitlesine normal maaş vermeye kâfi gelmediği için memurlar hem sıkıntı içinde yaşamaya ve hem de, çoğu kere gayr-ı meşru olan bir kısım yan gelirler te'minine itilmektedir. Birçok rüşvet hâdiselerinin temeli burada aranabilir. Çok adam istihdamını gerektiren bu bürokrasi sistemi, iktisadî hayâtı dünyayı sömürmeye dayanan Batı cemiyetleri için ne kadar makûl ise bizim için de o nispette gayr-ı makûldür ve ızdırab kaynağıdır.

İçtimaî Emniyet Ve Rüşvet: Rüşvetin bir cemiyette alıp yürümesinin, çeşitli içtimaî neticelerinden biri, fertlerdeki güven ve emniyet duygusunu, devlet dairelerindeki istikrarı alıp götürmesidir. Haksızlıkla bir makama gelen kimse, aynı şekilde, oradan gitmenin mütemâdi endişesini taşıyacaktır. Dilimizde atasözü şeklinde vecizeleşen «Hâin, hâif ve korkak olur» sözü, rüşvetle, hıyanetle bir kısım imkânlar, menfaatler elde eden insanın ruh haletini beyân etmektedir. Aynı fıtrî ve içtimaî gerçeği, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) de ifade etmeyi ihmâl etmemiştir: «Rüşvetin yaygınlaştığı bir cemiyeti korku sarar»[703].

---

[699] Ebû Dâvud, Haraç 10.
[700] Mirkât 4, 151.
[701] Ebû Dâvud, Haraç 10.
[702] Bkz: Terâtib 2, 8-9.
[703] Müsned 4, 205.

İbnu Abbâs'tan rivayet edilen bir mevkuf hadis, bu durumun cemiyette ulaşacağı nihâî safha olan anarşi ve yıkımı beyân ederek, evvelki hadisi tamamlar: «... Bir kavimde haksız ve adaletsiz hüküm arttıkça orada mutlaka kan dökülmesi yaygınlaşır»[704].

Bütün bu izahlardan sonra beşeriyetteki nizâmın, medeniyetteki devam ve terakkinin ancak adaletle kaim olduğunu ifade kastıyla Resûlullah'ın fem-i mübareklerinden dökülen: «Semâvât adaletle kaimdir, ayaktadır»[705] sözünün ne derece hikmetli, hakikatli olduğu daha vazıh olarak anlaşılmış olmalıdır.

ZULÜM VE ANARŞİ

Adalet meselesinin, Kur'ân ve Hadis'te - kısmen belirtmeye çalıştığımız gibi - çok geniş ve şümullü bir şekilde ele alınıp, ısrarla nazara arzedilmesinin mühim sebeplerinden biri, adaletsizliğin ve cemiyet fertleri arasında tefrite yer veren tutumun en küçük dâire olan aileden, en büyük dâire olan ümmet dâiresine kadar her bir içtimaî muhitte hâsıl edeceği fitne ve fesatdır. Şimdi, aile dâiresi ile alâkalı olarak yukarıda sunmuş bulunduğumuz teferruatlı ve tatminkâr açıklamalara da dayanarak, daha kesin bir dille, içtimaî kargaşaların temelinde büyük ölçüde adaletsizliğin yattığını söyleyebiliriz.

Gayr-i âdil davranış, sadece aile dâiresinde anne-babaya karşı kin ve hürmetsizlik, kardeşler arasında da hased ve buğz gibi hisleri uyandırmakla kalmıyor, farklı muameleye uğrayan veya, uğradığı zannına düşen bütün insanlarda bu muameleyi yapanlara karşı kin ve intikam, kayrılanlara karşı da hased ve buğz hislerini tahrik ediyor.

Yine Kur'ân'ın dersiyle hased hissi ve bu hissin doğmasına müncer olacak muamele ve davranışlar ehemmiyetsiz addedilmemelidir. Gerek Hz. Âdem'in iki oğlu arasında cereyan eden beşeriyetin ilk cinayetinin[706] ve gerekse Hz. Yûsuf'un, kardeşleri tarafından kuyuya atılması hâdisesinin[707] asıl sebebini kardeşler arasında hâsıl olan hased duygusunun teşkil etmesi gerçekten düşündürücüdür. Bunlara ilâveten Felâk Sûresinde gelmiş bulunan «hâsid kişinin, hased ettiği zamanki şerrinden Allah'a sığınmak»[708] emri de göz önüne alınınca, hased yâni çekememezlik duygusunun cemiyet içerisinde yapacağı tahribatın ciddiyeti daha iyi anlaşılır. Bugün bütün dünyaya bir kâbus gibi çöken ve milyonlarca insanın hayatına kıyan ve hâlâ da her gün kıymakta olan komünizm vak'ası temelde bu hased duygusuna, yâni fakirin zengine karşı olan kin ve hasedi-

---

[704] Muvatta', Cihâd 26. Hadîs mevkuf olmakla birlikte ref hükmünde olduğu belirtilir (Zürkânî, Şerhu'l-Muvatta' 3, 322).
[705] Beyzâvî, tefsir 2, 240; Bkz: Muvatta', Cihâd 26.
[706] Mâide 5/27-30.
[707] Yûsuf 12/4-10.
[708] Felâk 113/5.

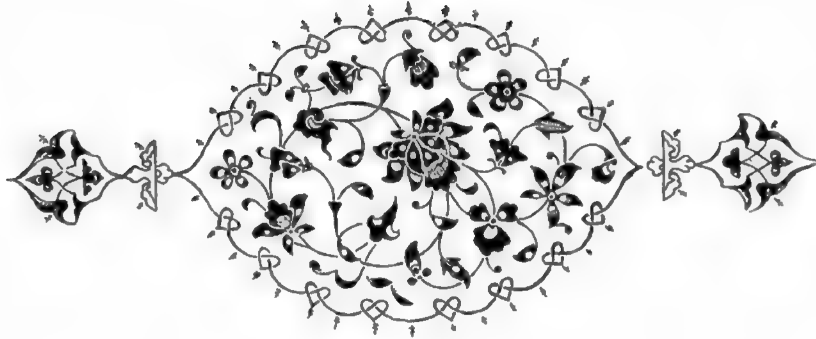
ne dayandığı göz önüne alınırsa, Kur'ân'da dikkat çekilen bu meselenin ne büyük bir hakikati dile getirdiği anlaşılır.

Kur'ân'da mevzubahs olan vak'aların kardeşler arasında cereyan etmiş olması ayrı bir ehemmiyet taşır. Yâni, hased duygusu kardeşi kardeşe, kuyuya attırabilir, öldürtebilirse başka insanlara neler yaptırmaz.

Yukarıda sunulan nassî tahlillerin ışığında, her geçen gün şiddetini artırarak ilerleyen ve memleketimizi yaşanmaz hâle getiren anarşiye göz atacak olursak, bunun da temelinde, yurdumuza dışarıdan gelen çeşitli fikir ve düşüncelerin sevkiyle hâkim zümrelerin millete karşı uyguladıkları muhtelif ayrım ve kayrımaları, bunun sonucu -varlığını değişik tabii sebeplere borçlu olan- değişik gruplarda birbirlerine karşı uyanmış olan kin ve hased duygularını görebiliriz. Daha açık bir ifade ile, bugünkü anarşi, bir asrı geçen bir zamandanberi bu memleketin insanlarına yapılan mürteci-münevver, inkılâpçı-yobaz, ilerici-gerici, faşist-devrimci, Türk-gayr-ı Türk, sünnî-şiî vs. ayırımlarının, bu ayrımlara tâbi olarak hâkim zümrelerin uyguladıkları kayırmaların vicdanlarda doğurduğu kin, nefret, hased ve intikam gibi menfi hislerin birikimlerinden hâsıl olan bir patlamadır.

Son zamanların siyasî dalgalanmaları, kalplerde çoktandır neşvünema bulmuş olan bu ayrım ve kayrımaları daha da artırmış, devlet bir nevi ayırma-kayırma aleti olarak kullanılmıştır. Anarşi de bu ayırmalara tâbi olarak şiddet kazanmaktadır.

Mesele böylece temelden kavrandığı takdirde, anarşinin silah ile, zorla bastırılamayacağı, bunun ancak bütün vatandaşlara şâmil olan gerçek bir adalet, insana insanlık haysiyet ve şerefini veren, inancından dolayı, vicdani kanaatleri, dinî yaşayışı sebebiyle vatandaşları horlamayı terk eden, adalet ve bitaraflığına her vatandaşı inandıran ciddi bir devlet idaresini getirmekle önlenebileceği kabul edilir.

2. IRKÇILIĞIN REDDİ

"Kıyamet günü, Allah indinde insanların en kötüsü, başkasının dünyası için âhiretini mahveden kimsedir."

Hadis-i şerif

Anarşinin mühim âmillerinden «içtimaî adaletsizlik» meselesinde önemli bir rolü olan hususlardan biri de ırkçılıktır. Zira aynı ırka mensûp kişiler, ayrımcı hisleri ileri götürerek ırkdaşlarının haklı veya haksız, liyakatli veya liyakatsiz oluşlarına bakmadan, mukabil ırkdan olan birisine karşı kayırma, destekleme, himaye etme gibi davranışlara düşebilirler. Bu çeşit davranışlar zulümdür. Bunların temâdî etmesi, mağdur tarafta, kendisine ayrı muamele yapıldığına, ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğüne, horlandığına vs. dâir çeşitli menfi düşünceler doğurur. Bu düşünceler zamanla hasmâne hislere, buğza, kine ve intikama dönüşür. Bu psikolojik atmosferden de bir kısım patlamalar, kargaşalar, huzursuzluklar, katiller ve ihtilâller ortaya çıkar.

İşte İslâm, bu çeşit durumları önlemek için, meseleyi kökten halletme cihetine gitmiş, ırkçılığı, ırkî sebeplerle yapılacak ayrım ve kayrımları kesin bir şekilde yasaklamıştır.

Memleketimizi gizli bir iç harb havasına sokacak kadar kana bulayan anarşide mühim bir pay sahibi olan ırkçı zihniyete de burada yer vermemiz gerekmektedir. Böylece göreceğiz ki, İslâm bu kan çanağı, fitne kaynağı, zulümler, işkenceler, haksızlıklar gibi çeşitli içtimaî çirkeflerin menbaı ve kuyusu olan ırkçı tefrikayı kaldırmak için elinden gelen her şeyi yapmış ve bu mevzuda getirdiği tebligat, kalb ve gönüllerde tesirini muhafaza ettiği devirlerde ve yerlerde, dilleri, dinleri ve renkleri ayrı pek çok milletleri sulh ve sükûn içinde beraber yaşatmıştır.

Şunu da belirtmek isteriz ki, İslâm'ın reddettiği şey ırk değil ırkçılıktır. Yâni zulme, haksızlığa sebep olan ayrımcılıktır. Binâenaleyh zulme fetva verdiren her çeşit tefrika ve ayrımlar netice itibariyle ırkçılık gibidir, yasaktır. Bölgecilik, kabilecilik, hânedâncılık, grupçuluk, particilik, sınıfçılık ... gibi ayrım ve kayrıma sebep olan her çeşit ... çılıklar aynen ırkçılık gibidir, aynı ölçüde menfurdur, merdûttur. Hadislerde de esas itibariyle «asabiyet» diye gelmiştir, tarafgirlik diye tercümesi uygundur. Yeri geldikçe tarifini yapacağız.

Biz meselenin iyice aydınlanması için ırkçılığın dinî durumunu belirtmekle kalmayıp, İslâm âlemini zamanımızda birbirine katan ırkçı ha-

reketlerin nasıl çıktığını, kimlerin tahrik ettiğini de belirtmeye çalışacağız.

İnsan Kardeşliği: İslâm Dini, insanların Âdem ile Havva'dan aynı anne, aynı babadan geldiğini söyleyerek, yaratılış açısından kardeş olduklarını kabul eder. Dil ve renklerindeki farklılıklar, birinin diğerine üstünlüğünü gerektirmez. Nesep her ne kadar insanlar arasında bir şeref ve üstünlük sebebi ise de, «İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur»[709] âyeti mantûkunca Allah indindeki muteber şeref, hususî gayret, nefsî mücâhede ile kazanılabilecek takva iledir[710].

Büyük müfessir Fahreddin Râzî, din ve iman dışında herhangi bir farklılık sebebiyle bir Müslümanın, gayr-ı müslim bir kimseyle bile olsa istihza edip ona karşı böbürlenmeye kalkmasının caiz olmayacağını, kâfir olsun, mümin olsun bütün insanların iman ve küfür hâricinde, övünülen şeylerde müşterek olduklarını belirtir[711].

İslâm, insanların kardeş olduklarını, böylece tesbit ettikten sonra müminlerin kardeşliği hususunu ısrarla tebarüz ettirir. İslâm'ın teklif ettiği iman esaslarını tasdik eden herkes mümindir. Müminler arasında ârizî, harici farklar sebebiyle tefrik yapmak kesinlikle yasaktır. Her mümin aynı vazifelerle mükellef olduğu gibi, aynı haklardan kabiliyeti, liyâkati nisbetinde istifade eder. Şu hâlde, Hz. Muhammed'in (aleyhissalatu vesselâm) getirdiği tebliğata inanan insanların kardeşliği, eşitliği esâsına dayanan İslâm cemiyetinde, inananlar arasındaki bu birlik ve bütünlüğü bozucu her çeşit düşünce tarzı, hayat nizâmı yasaklanmıştır: Bu herhangi bir içtimaî sınıfın diğer içtimaî bir sınıfa üstünlük iddiası olabilir, bölgecilik olabilir, ırkçılık olabilir vs. tefrikacılık bütün çeşitleriyle yasaklanmıştır.

Irkçılık: İnsanlık tarihinde diğer tefrika sebeplerine göre en ziyade görüleni ve dünya durdukça görülmeye devam edeceğe benzeyeni ırkçılıktır. İnsanlık bu yüzden pek çok istilâ, sürgün, savaş, zulüm ve katl-i anılara, yâni her çeşidiyle fitnelere sahne olmuştur. Gittikçe daralan ve tek cemiyet, tek aile hâlini almaya yüz tutan insanlığın terakkisinde bir engel olabilecek bu ırkî ayırımın kesin bir dille yasaklanması gerekiyordu. Bu sebeple Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) ırkçılığı, unsuriyet düşüncesinden kaynaklanan ayırımı, mükerrer ifadelerle kesin olarak yasaklamıştır.

Kur'ân-ı Kerîm şu âyette insan kardeşliğini tespit eder: «Ey insanlar, hakikat biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi, sırf birbirinizle tanışmanız için büyük büyük cemiyetlerle, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki, sizin Allah nezdinde en şerefliniz, takvaca en ileride olanınızdır ...»[712].

---

709 Necm 53/39.
710 Râzî, a.g.e., 28, 138.
711 a.g.e., 28, 136.
712 Hucurât 49/13.

Şu âyet de Müslümanların kardeşliğini beyân eder: «Müminler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını (bulup) barıştırın. Allah'tan korkun, tâ ki esirgenesiniz»[713]. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) da: «Müslümanlar kardeştirler, birinin diğerine (harici sebepten gelen) bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece takva iledir» der[714].

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de, ırkçılığı reddeden mühim âyetlerden biri olarak şu âyet de burada kayda değer: *«De ki: «Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, KABİLENİZ, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasın dan korka geldiğiniz bir ticâret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan, O'nun Peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihâttan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez»*[715].

Burada, kişiye en yakın olan anne, baba, mal vs. sevgisinden üstün tutulması emredilen Allah ve Resûlünün sevgisiyle, dinî ahkâm ve emirlere bağlılık ve meselâ iman kardeşliğinin kastedildiği açıktır. Zira emirlere uymadan Allah'ı sevdiğini iddia etmek boş bir lâf olur.

Kur'ân-ı Kerîm kan bağından çok iman bağının esas alınması fikrini pek çok âyetlerde işler. Bunlardan biri, Tufan sırasında babasının risâletini inkâr ederek gemiye binmekten imtina' eden Hz. Nuh'un oğlu ile alâkalıdır. Nuh (aleyhissalatu vesselâm) Cenâb-ı Hakka: «Ey Rabbim, benim oğlum da şüphesiz benim âilemdendir ...» diyerek oğlunun kurtulmasını taleb edince Cenâb-ı Hak kendisine-. «Ey Nuh, o kat'iyen senin ailenden değildir. Çünkü o (nün işlediği) sâlih olmayan (kötü) bir iştir»[716] cevâbını vererek «kötü iş üzere olanların» müminlerce bağra basılmaması dersini verir. Nitekim Hz. Peygamber de (aleyhissalatu vesselâm) Selmân-ı Fârisi[717], Cerîr İbnu Abdillâh[718] gibi muayyen bazı şahısları[719] ve hatta «her muttaki kimseyi»[720] Al-i Beyt'ten (yâni kendi ailesinden) sayarken, istikbâlde vukua gelecek bir fitneyi - ki fitnetü's-şerrâ (refah fitnesi) diye vasıflar - çıkaracak kimsenin (kan itibariyle) ehl-i beytinden olmasına ve bu sebeple kendisini Hz. Peygamber'den (aleyhissalatu vesselâm) zannedecek olmasına rağmen, kendisinden olmadığını, «zira hakiki dostlarını müttakilerin teşkil ettiğini» beyân eder[721].

Bu temayı te'yiden, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim'den «güzel bir örnek» verilir: «İbrahim'de ve onun maiyetinde bulunanlarda sizin için hakikaten GÜZEL BİR ÖRNEK vardı. Hani onlar kavimlerine: «Biz, sizden ve Allah'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz nesnelerden kat'iyen uza-

[713] Hucurât 49/10.
[714] İbnu Kesîr, Tefsir 6, 388.
[715] Tevbe 9/24.
[716] Hûd 11/45-46.
[717] Hâkim, Müstedrek 3, 596; Heysemî, a.g.e., 6, 130; 9, 117; İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 81; Muhammed İbnu Ebî Cemre, Behcetü'n-Nüfûs l, 46.
[718] Heysemî, a.g.e., 9, 373.
[719] a.g.e., l, 195.
[720] a.g.e., 10, 269; Aynî, a.g.e., l, 49.
[721] Ebû Dâvud, Fiten 1.

ğız. Sizi inkâr ettik. Siz Allah'a bir olarak imân edinceye kadar bizimle aranızda ebedi düşmanlık ve buğz belirmiştir» demişlerdi ...»[722].

Kur'ân-ı Kerîm, bir başka âyette Hz. İbrahim ve maiyetinde olanların bu «örnek» davranışlarının bütün Müslümanlarca benimsenmesini, müşterek bir prensip yapılmasını emreder: «Ey imân edenler, babalarınızı, kardeşlerinizi - eğer küfrü sevip imân üzerine tercih ediyorlarsa - veliler edinmeyin. İçinizden kim onların velilikleri altına girerse onlar zâlimlerin tâ kendileridir»[723].

Ebû Zerr'e bir vesile ile: «İyi bak, sen Allah'a olan takvan ile üstünlük elde etmedikçe ne kırmızı, ne de siyahtan (acem ve Arab dan)[724] daha hayırlı değilsin» diyen[725] Hz. Peygamber de (aleyhisselam) kavim ve kabilecilik ile, gerek fiilleriyle ve gerekse sözleriyle mücâdele etmiştir. O'nun (aleyhissalatu vesselâm) dilinde **«cahiliye davası»**, **«asabiyet davası»**, **«cahiliye asabiyeti»** vs. gibi değişik tâbirlerle ifadesini bulan kavmiyetçilik kesin olarak yasaklanmıştır: **«... Allah indinde en şerefliniz takvaca en ileri olanınızdır. Arab'ın Arab olmayan (acem) üzerine bir üstünlüğü yoktur. Arab olmayanın da Arab üzerine bir üstünlüğü yoktur. Siyah derili olanın beyaz derili üzerine bir üstünlüğü yoktur. Beyazın da siyah derili üzerine bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük sadece takva iledir»[726].**

«Kim hevâsına uyarak bâtıl yolda cenk eder, kavmiyetçiliğe (asabiyet) çağrıda bulunur veya kavmiyetçiliğin sevkiyle öfke ve tehevvüre kapılırsa, cahiliye ölümü üzere ölür»[727].

«Ümmetimin helak olması üç şeyden ileri gelecektir: 1) Kaderiye (ilâhî takdiri inkâr ederek, «kişi yaptığının yaratıcısıdır» demek), 2) UNSURİYET DAVASI, 3) Dinî meseleleri rivayet ederken titiz davranmayıp, gevşek olmak, laubali olmak»[728].

«Asabiyet (kavmiyetçilik) davasına kalkan, onu yaymaya çalışan, bu davâ yolunda mücâdeleye girişen bizden değildir»[729].

«Kim cahiliye davasında (kavmiyetçilikde) bulunursa cehenneme iki dizi üzerine çökmüş demektir. Dediler ki: «Ey Allah'ın Resûlü, oruç tutsa, namaz kılsa da mı?» Evet, cevâbını verdi, oruç tutsa da, namaz kılsa da»[730].

---

[722] Mümtehine 60/4.
[723] Tevbe 9/23.
[724] İbnu'l-Esîr, Nihâye l, 437.
[725] Müsned 5, 158.
[726] Cem'u'l-Fevâid l, 510, 3632. H.; Heysemî, a.g.e., 3, 266; 8, 84.
[727] İbnu Mâce, Fiten 7.
[728] Taberânî, Mu'cemü's-Sağîr l, 158.
[729] Ebû Dâvud, Edeb 121; Münâvî, a.g.e., 5, 386.
[730] Hâkim, Müstedrek 4, 298.

Hz. Âişe, Hz. Peygamberin (aleyhissalatu vesselâm) bu mevzûdaki tutumunu belirtme sadedinde şöyle der: **«Dünyâda takva sahibi kimse kadar ne bir kimse, ne de bir başka şey Resûlullah'ın hoşuna** gitmemiştir»[731]. Ama asabiyet davası hepsini sıfıra irca ediyor.

İslâm âlimleri[732], yaratıldığı asla bakarak gurur ve tekebbürde bulunmayı, İblis'in Allah'ın lanetine uğramasına ve cennetten kovulmasına sebep olan ameline benzetirler. Zira o, âyet-i kerîmede ifade edildiği üzere, Cenâb-ı Hak tarafından Âdem'e secde etmesi emredilince, kendi hevasından gelen şahsî reyine uyarak: «Ben ondan (Âdem'den) hayırlıyım. (Çünkü) beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın»[733] der ve emre itaat etmez.

Şu hâlde bu âyet-i kerîme de asla bakarak tekebbüre kapılma veya başkasını istiskal etme duygusunun - diğer bir çok menfi duygular gibi - fıtrattan gelen ve pek ciddi vartalara atabilecek mâhiyette olan bir duygu olduğunu, her an bu şeytani duyguya karşı dikkatli davranarak Allah'ın lanetine kadar gidebilecek durumlara düşülmemesini ders vermektedir.

Kavmini Sevmek: İslam'ın kavmiyetçiliği reddetmesi kişinin mensup olduğu hanedanı veya kavim ve kabilesini veya milletini sevmemesi manasına anlaşılmamalıdır. Hatta Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm): «Kişi kavmini sever»[734] hadisine göre, kavim, kabile sevgisi fıtri, cibilli bir şe'niyettir, onu ruhumuzdan tamâmıyle söküp atmak mümkün de değildir.

Fahreddin-i Râzî, Kur'ân'da insanlar arasında birbirine karşı böbürlenme yasaklanırken, tefâvüt ve övünme vâsıtalarının çokluğuna rağmen, bunlardan hiç biri ve meselâ zenginlik zikredilmeyip nesebin zikredilmesini, bununla övünmenin daha ciddi bir sebebe dayanması ile izah eder ve neseple elde edilen şerefin kesbi olmadığını, hiçbir surette elden çıkmayacağını belirtir[735].

Esasen Kur'ân-ı Kerîm ırk şe'niyetini inkâr etmez. Bizzat ırkçılığı reddeden âyette - ki yukarıda kaydettik - ırk şe'niyetinin kabul edildiği görülmektedir: İnsanlar aynı anne - babadan yaratılıyor, fakat «büyük büyük cemiyetlere, küçük küçük kabilelere» ayrılıyor. Bir başka âyette de: «Lisanlarınızın ve renklerinizin birbirinden ayrı olması da Allah'ın (azamet ve kudretine delâlet eden) alâmetlerdendir. Şüphesiz ki, bunlarda bilenler için ibretler vardır»[736] denir.

---

731 İbnu Kesîr, Tefsir 6, 389.
732 Şehristânî, el-Milel l, 10.
733 A'râf 7/12.
734 Hâkim, Müstedrek 3, 131.
735 Râzî, a.g.e., 28, 137.
736 Rûm 30/22.

Hatta bir kısım hadisler, Müslüman'ı kendi kavim ve milletini sevmeye teşvik eder: «Sizin en hayırlınız, (asabiyete kaçarak, zulme yer vermedikçe[737]), aşiretini müdâfaa edendir»[738].

Hatta bir kısım sahih rivayetler açısından, İslâm'ın ısrarla emrettiği sıla-i rahim'ın (ki bu, akrabaya yapılan iyilik demektir ve şahısla akrabasının durumuna tâbi olarak bu, bazen bir mal ile, bâzan bir hizmetle, bazen bir ziyaret, bir selâm ve benzeri şeylerle yapılabilir[739]) gerçekleşmesi, yerine getirilmesi için kişinin ensâbını öğrenmesi gerekmektedir: «Nesebinizden sıla-i rahim yapacaklarınızı öğrenin. Zira, sıla-i rahim (akrabalık hukukunu eda) akrabalar arasında muhabbet, malda bereket, ömürde uzama (sebebi)dir»[740]. Buharı ve Müslim'de gelen bir rivayet aynı manayı te'yid eder: «Rızkının genişletilmesinden ve ömrünün (sevap yönüyle[741]) uzatılmasından hoşlananlar sıla-i rahimde bulunsunlar»[742].

Yasak Olan Kavim Sevgisi: Hz. Peygamberin (aleyhisselâm) kötülediği kavim, aşiret sevgisi zulme, adaletsizliğe alet edilen sevgidir. Yâni kendi kavminden olanları kayırmak, daha üstün görmek suretiyle adaletsizlik etmek, başka kavimden olanları küçük, düşük, değersiz addederek hakir görmek suretiyle zulmetmek. Bizzat Hz. Peygamber'e (aleyhissalatu vesselâm) Ashâb'dan bazıları sorar: «Kişinin kavmini sevmesi memnu' olan kavmiyetçilik (asabiyet) sayılır mı?» Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselâm) cevâbı şudur: «Hayır, fakat, asabiyet, kişinin zulümde kavmine yardım etmesidir»[743]. Kavminin tevessül ettiği zulümde, yardımcı olunmaması için, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) şu teşbihte bulunur: «Kim haksızlıkta kavmine yardım ederse, kuyuya düşüp, kurtarılmak için (beyhude yere) kuyruğundan çekilen deveye benzer»[744]. Böylece haksızlıkta kavme yapılan yardımın hiçbir fayda getirmeyeceği, esas itibariyle kavmine bir kısım ızdırab ve zararlara bâis olacağı güzel bir teşbihle ifade edilmiş olmaktadır.

Ecdad İle Övünmek: Kavmiyetçiliğin bir başka tezahürü olan, müşrik ecdâd ile övünmek de dinimizde yasaklanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm, Tekâsür sûresinde, kabilesiyle övünmekte hızını alamayarak kabre girmiş, tarihe karışmış müşrik cetlerini de hesaba katmaya, onlarla da gururlanmaya kalkanları kınar ve bu davranışın akıbetinin fena olacağını haber verir»[745].

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) birçok hadislerinde, cahiliye devrinde gelip geçen ecdâd ile övünmeyi men eder: **«Allah sizden ca-**

[737] Münâvî, a.g.e., 3, 498.
[738] Ebû Dâvud, Edeb 121; Taberânî, Mu'cemü's-Sağîr 2, 91; Heysemi, a.g.e., 8, 110-111.
[739] Nevevî, Şerhu Müslim 2, 201.
[740] Tirmizî, Birr 49.
[741] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 13, 20-21.
[742] Buhârî, Edeb 12; Müslim, Birr 20, 21.
[743] Heysemî, 6, 244; Bkz: Ebû Dâvud, Edeb 121; Buhârî, Edebü'l-Müfred, s. 143.
[744] Ebû Dâvud, Edeb 121.
[745] Tekâsür 102/1-8.

hiliye tekebbürünü ve o zamanda câri olan ecdâd ile övünme âdetini kaldırdı. İnsanlar ya mümin ve müttakidir, yahut fâcir ve bedbahttır. (Şu veya bu kabileye mensupiyet bu zati vasfı gidermez[746]). Sizler Hz. Adem'in oğullarısınız. Âdem ise topraktandır. Bir kısım insanlar var ki, cehennem kömüründen başka birşey olmayan adamlarla iftihar ederler, övünürler. İşte bunlar, ya bu övünmeden vazgeçerler, ya Allah nezdinde, pisliği burunlarıyla yuvarlayan mayıs böceklerinden daha değersiz olurlar»[747].

Bir başka hadiste: **«Cahiliye devrinde ölen ecdadınızla övünmeyin, nefsimi elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim ki, burnuyla pislik yuvarlayan mayıs böcekleri cahiliye devrinde ölen atalarınızdan daha hayırlıdır»** denir[748].

Bu hadisler milletlerin kendi tarihlerini öğrenmelerini yasaklamıyor. Ancak, müşrik olanlarla övünmeyi, onlardan şeref aramayı yasaklıyor. İslâmiyet, intisâp etmekle şeref duyulacak şeylerin (mefahirin) Müslümanlar arasında müşterek olmasını istemektedir: **«Kim kâfir atalarından dokuz tanesine izzet ve üstünlük niyetiyle intisâp ederse, ateşte, onların onuncusu olur»**[749].

Bir başka rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) şöyle der: **«Kıyamet günü gelince, Allah bir münâdiye emreder ve o da nida eder: «Ben bir nesep koydum; siz ayrı bir nesep koydunuz. Ben en muttaki olanınızı en kerîm kıldım, siz buna karşı gelerek: «Falan oğlu falan, falanca oğlu falancadan daha hayırlı dediniz. Fakat, bugün ben nesebimi yükseltiyorum, sizin nesebinizi alçaltıyorum, nerededir müttakiler (gelsinler yücelteyim)»**[750].

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) müşrik ecdada intisaptan iftihar duyanlara karşı izhâr ettiği aksülamelin derecesini anlamak için şu hadisi de ibretle okuyalım: **«Bir kimsenin cahiliye âdetince kavim ve kabilesine intisâp ederek (onlardan yardım taleb ettiğini) ve onlarla şereflendiğini duyacak olursanız ona: «Babanın bilmem nesini ısır» deyiniz ve bunu açık açık söyleyerek imâ ve kinayede de bulunmayınız»**[751].

Bu hadisin, Müslümanları müşrik olan ecdâtlarıyla övünmekten menetme hususunda baş vurduğu zecr ifadesinin dozajındaki ağırlıktan memnun olmayanlar, tuttukları yolun dikliğini, uçuruma yakın tehlikeli meylini göremeyecek kadar gaflet izhâr ederek: «Hz. Peygamber böyle

---

[746] Azîmâbâdî, a.g.e., 14, 22.
[747] Müsned 2, 524; Ebû Dâvud, Edeb 120.
[748] Heysemî, a.g.e., 8, 85.
[749] a.g.e., 8, 85.
[750] Taberânî, Mu'cemü's-Sağîr l, 230.
[751] Müsned 5, 136; Şeybânî, Şerhu Siyeri'l-Kebîr l, 90.

bir ifadeye yer verir mi?» vs. diyerek yersiz ve tehlikeli mütâlâalara, hadis-i şerife dil uzatmaya kalkabilirler.

Böylelerine cevâbımız şudur: İslâm milletlerinin birliğini, beraberliğini bozmada en mühim âmillerden biri olarak, tarihte rol oynayacak bir davranışın fenalığını, her hâl ü kârda ondan çekinmek gerektiğini, en âmi bir kimsenin bile kolayca anlayacağı bir üslûp ile Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) ifade buyurmuştur. Biz, bu mefhûmu sahifeler dolusu ifadeye döksek, halk seviyesinde bu kadar nefret verici bir açıklamada bulunamayız. Resûlullah bunu bir cümlede, hem de kısa bir cümlede yapmıştır.

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) böyle bir ifade ile ihsas etmeye çalıştığı fenalıkların şümulünü göstermek için, Osmanlı Devletini parçalanmaya götüren ırkçılığın yurdumuzda tahriki için, Batılılar tarafından «müşrik ecdâtla iftihar» tabye ve taktiğinin uygulandığını söylememiz kâfidir. Okuyucuyu, sırf bu hadisin ifade ettiği mefhûmun doğruluğu ve ecdâd ile övünmeyi men eden hadislerin ne kadar hakikatli ve hikmetli olduğu hususlarında ikna için, önce, Türkler arasında, sonra da Araplar arasında ırkçılığın nasıl uyandırıldığına dâir kısa bir açıklama yapacağız.

Hadisin, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'i gibi muteber bir kitapta -ki, içerisinde mevzu hadis olmadığı, bütün hadislerin makbul ve en aşağı hasen veya hasene yakın derecesinde olduğu kabul edilmiştir[752] - beş ayrı vecihten gelmiş olması bir tarafa, bugünkü yurdumuzu parçalamada da büyük ölçüde ırkçılığın müessir bir alet olarak kullanılması da, bu hadisin ifade ettiği mefhûmun doğruluğu ve rivayetin sıhhati hususundaki her çeşit şüpheyi izâle eder.

Ecdâtla Övünmede Ölçü: Aslında ecdada saygı ve bağlılık fıtrî bir şe'niyettir. Müşrik, muvahhid, hatta mülhid (dinsiz, ateist) herkeste bu duygu vardır. Lâik ve tam manasıyla materyalist insanların bile bu fıtrî ve cibillî meyilden kendilerini kurtaramadıklarını her gün görmekteyiz. Materyalizmin başını çeken komünist âlemin, Lenin, Marks, Stalin gibi büyüklerinin mezarlarını takdis ettikleri, bunların başında yıllık bir takım merasimler icra ettiklerini hepimiz biliriz. Afrika yerlileri arasında çıkan çeşitli yeni cereyanlar, yeni fikirler sırasında, her çeşit değişmelere rağmen, ecdâd mezarlarının ihtimamla muhafaza edilmesi de[753] göz önüne alınacak olursa, en ibtidaîden en medenisine kadar bütün insanlarda ecdâd perestliğin ne kadar umumî bir kanun olduğu anlaşılır.

Hakikat-ı halde, İslâm dini de ecdatla övünmeyi tamamen yasaklamamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen peygamberler ve husûsan Hz. İbrahim'in (aleyhissalatu vesselâm) takdimi bunun en açık delilidir. O (aleyhissalatu vesselâm): «Babanız İbrahim» diye takdim edilir[754]. Ayrıca

---

[752] Kaynaklar ve mütemmim bilgi için “Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye” adlı kitabımız görülebilir (s. 20).

[753] Balandier, Georges, Sociologie Actuelle de l'Afrique Noire, p. 429.

[754] Hac 22/78.

hadislerde gelecek nesillerin, önden gidenleri kötüleyeceğini, takbih ederek haber vermesi, hatta bunu kıyamet alâmetlerinden sayması[755] gibi durumlar nazar-ı dikkate alınınca, ecdatla övünme yasağının Müslüman olmayan ecdada râci olduğu anlaşılır. Gayr-ı Müslim ecdatla övünülmeye kalkılacak olsa, Müslümanlar arasında mefahir ayrılıkları olacak, birlik kaybolacak ve cahiliye devrindeki bölünme ve rekabetler tekrar işin içine girecektir. Hatta daha açık olarak diyebiliriz ki, müşrik ecdatla övünme keyfiyeti, memnu' ırkçılığın ana sebeplerinden biridir, ileride izahı gelecek.

Yine ilâve edelim ki, Kur'ân ve hadiste gelen bu yasakların muhatabı sadece Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) devrindeki insanlar değildir. Yıllar yılı İslâmi mefahir ve büyükler, nisyâna, unutulmaya mahkûm edilirken, İslâm âleminin her tarafında, İslâm öncesi devri medeniyetlerin ihya edilmeye, ortaya çıkarılmaya çalışılmasına fazlaca ehemmiyet verilmesi tesadüfi bir hâdise değildir.

Mefahirlerde ortaya çıkan farklılıklar sadece Osmanlı devletini bölmekle, çeşitli İslâm milletlerini birbirinden uzaklaştırmakla kalmamış, bir millet içerisinde husule getirilen mefahirler anarşisi sebebiyle farklı gruplar meydana gelmiş, bu da gençliği anarşiye itmiştir. Geçirmekte olduğumuz kanlı anarşinin sebeplerini buralarda aramamıza hiçbir mantıkî ve aklî engel mevcut değildir.

Şu hâlde İslâm'ın bu noktadaki ısrârı, dünyanın her yanındaki Müslümanlara, müşterek mefahir sunarak, Kur'ân'da ifade edilen «müminler kardeştir» idealini kalp ve gönüllere yerleştirerek kuvveden fiile çıkarmak gayesini gütmektedir.

Kavmi İçin Savaş: Irkçılıkla alâkalı yasakların bir kısmı kavmiyet ve asabiyet gayretiyle yapılacak savaşlarla alâkalı olarak beyân edilmiştir. İslâm'da büyük ecir vadedilen şehitlik mertebesi sırf Allah rızası için ölenlere verilecektir. Ganimet elde etmek, şöhret kazanmak, kahramanlık izhâr etmek, yiğitlik arz etmek, kabile ve aşiretinin menfaatini gütmek, kendini göstermek gibi gayelerden hiçbiri Allah yolunda cihat sayılmaz. Sadece ve sadece Allah'ın kelâmını âli tutmak, yüceltmek için yapılan savaş, Allah yolunda cihatdır, bu gaye ile savaşan kimse öldüğü takdirde şehit olur[756]. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) bu gaye dışında ölmeyi ve öldürmeyi kesinlikle yasaklar: «Kıyamet günü bir adam, bir adamın elinden tutmuş olarak gelir ve: «Yâ Rabbi, bu beni öldürdü» der. Allah da ona: «Onu niçin öldürdün?» diye sorar. Berikisi de: «İzzet senin için olsun diye (şânını yüceltmek için) öldürdüm» cevâbını verir. Allah ona: «O bana aittir» der. Derken bir başka adam, yine birisinin elinden tutmuş olarak gelir ve: «Bu beni öldürdü» der. Allah da: «Onu niye öldürdün?» diye sorar. Berikisi: «İzzet falancanın olsun diye» cevâbını

---

755 Tirmizî, Fiten 38; İbnu Mâce, Mukaddime 24.

756 Müslim, İmaret 151.

verir. Allah: «Fakat izzet ona ait değildir» der ve öldürdüğü kişinin günâhını yükleterek gönderir»[757].

Yukarıda kaydettiğimiz hadislerde «Allah'tan başkasının ismini yüceltmeyi» gaye edinen savaşlar yasaklandığı gibi, aşağıda zikir edeceğimiz hadiste, gayesi açık seçik belli olmayan, müphem, karanlık savaşlara katılmak da yasaklanmaktadır: «Kim itaatten ayrılır ve cemaati terk etmiş olduğu halde ölürse, cahiliye ölümü ile ölmüş olur. Kim de ummiyye bir bayrağın altında mukatelede bulunur, asabiyet (kavmiyet) için öfkelenir veya asabiyete çağırır veya asabiyete yardım eder ve bu esnada öldürülürse, onun ölümü cahiliye ölümüdür. Kim ümmetime karşı çıkarak, fâcir, sâlih ayırımı yapmadan, kim denk gelirse vurur, mümin olup olmadığına bakmaz, ahitde bulunduğu kimseye karşı ahdini tutmazsa o benden değildir, ben de ondan değilim»[758].

Hadisin anlaşılması için iki tâbirin açıklanması gerekmektedir:

1- Ummiyye Bayrak: Âlimlerin bir kısmı, bununla, gayesi, hedefi belli olmayan müphem bir umurun kastedildiğini söylemiş, misâl olarak bir kavmin asabiyet için yaptığı savaşı göstermiştir. Şahsî ihtiras ve gadap yolunda yapılan mukatelenin de buraya girdiğini ayrıca belirtmişlerdir. Bayrak tâbirine yer verilmesini nazar-ı dikkate alan bazıları, bu tâbirle hak mı, bâtıl mı olduğu meçhul olan bir iş üzerine toplanmış kimselerin kinaye edildiğini söylemişlerdir[759]. Şu hâlde, hadis, bu çeşit savaşlara katılmayı yasaklamaktadır.

2- Asabiyet: Sıkça geçen ve kavmiyetçilik, ırkçılık gibi tâbirlerle tercüme ettiğimiz bu kelime, -İbnu'l-Esîr'in açıklamasına göre- «kavmine zulümde yardım eden kimse» manasına gelen *asabî*'den gelir. Lügat yönünden asabî, asabe'si için öfkelenen ve onları himaye eden kimse demektir. **Asabe** ise, baba cihetinden gelen akrabalara denir[760].

Asabiyet Tarafgirlik Demektir: Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm), yasakladığı asabiyetin «zulümde kavmine yardım etmek» olduğu anlaşıldıktan sonra şunu söyleyebiliriz: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm) zamanında insanları zulümde başkasına yardım etmeye sevk eden en mühim âmil kavmi beraberlik, kan bağı idi. Zamanımızda bunun yerini başka şeyler de almıştır. Bu yeni şey, bazen ideolojidir, bazen siyâsettir, bazen bölgeciliktir, bazen şu veya bu maksadla teşkil edilen grupçuluktur, bazen grupçuluklara karşı olmak bahane ve yaftasıyla teşkil edilen grupçuluktur, bazen da eskiden olduğu gibi kabilevî, ırkî birliktir. Sebep ne olursa olsun, ileri sürülen bahane ne gösterilirse gösterilsin, adaletin tatbikine, liyâkatlıların haklarını almasına mâni olan, lâyıkı var iken liyakatsizi iş başına getiren, mazluma karşı zâlimi koruyan her çeşit tarafgirlikler Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu

---

757 Nesâî, Tahrim 2.

758 Müslim, İmaret 53-57; İbnu Mâce, Fiten 7.

759 Bkz: Nevevî, Şerhu Müslim 12, 239-40; Sindî, Haşiye Alâ'n-Nesâî 7, 123.

760 İbnu'l-Esîr, Nihâye 3, 245.

vesselâm) diliyle lanetlenen, yasaklanmış olan asabiyettir. Bu nokta-i nazardan asabiyet tâbirinin zamanımızdaki en uygun karşılığı tarafgirliktir. Zira tarafgirlik uğruna, değil aynı kabileden olanlar, aynı aileden olanlar bile birbirlerine düşman vaziyeti almakta, haksızlıklar işlemektedir.

Kuzman Hadisi: Şehitlik mertebesinin sadece ve sadece Allah rızâsı için çarpışanlara verileceğini ifade eden bir hadisi burada kaydedeceğiz. Aşağıda vereceğimiz metin, hadisin Buhârî tarafından rivayet edilen vechidir. Burada, aslında, vak'a kahramanının ismi mezkûr değilse de, başka bazı vecihlerde Kuzman ez-Zaferî olduğu tasrih edilir. Vâkidî'nin rivayetinde, Uhud savaşı sırasında cereyan ettiği belirtilen bu vak'ada Kuzman intihardan önce, kendisine: «Sana şehâdet mübarek olsun» diyerek tebriklerini ifade eden Katâ de İbnu Nu'mân'a: Vallahi bu cengi din için yapmadım, "kavmimin şerefi için yaptım» der ve sonra da, yaraların ızdırabına dayanamayarak intihar eder[761].

Buhârî'de gelen vechine göre, ashâbtan Ebû Hureyre ve Sehl İbnu Sa'd (Allah ikisinden de razı olsun) anlatıyorlar: *«Biz, Resûlüllah'la (aleyhissalatu vesselâm) birlikte Hayber gazvesine katılmıştık. Müslüman olarak askerler arasında yer alan bir kişi için Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm):* «Falan *kişi cehennemliktir»* buyurdu. *Savaş başladığı zaman (Kuzmân) herkesin dikkatini çekecek şekilde kahramanca vuruşmuştu. Sağda solda gruptan ayrılmış olan kimseleri birer birer yakalayıp kılıçtan geçiriyordu. O kadar ki, cengâverliğini Resûlüllah'a (aleyhissalatu vesselâm) anlattılar ve: "Ey Allah'ın Resûlü, bizden hiç kimse onun gösterdiği kahramanlık derecesine ulaşamadı» dediler. Resûlüllah (aleyhissalatu vesselâm) yine: «Fakat, o cehennemliklerden!» buyurdu. Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) bu sözü, nerdeyse bazılarınca tereddütle karşılanmıştı. (Hayrette ileri gidip meseleyi zihinde) büyütenlerden Huzâi Eksüm adında biri:*

«Öyle ise ben onun peşine takılıp ne yaptığını gözetliyeceğim» dedi.»

«Râvi, Sehl İbnu Sa'd der ki: «Huzâî, (Kuzmân'ın) peşinde harp sahasına çıktı. Her gittiği yerde onu takip ediyordu. Öyle ki, o nerede durdu ise, bu da orada durdu. Nerede koştu ise bu da koştu. Nihayet, (Kuzmân) ağır yaralandı. Yaranın acısına dayanamayarak bir an evvel ölmek için, kılıcının sırtını yere koydu. Keskin tarafını da iki memesi arasına koyarak var gücüyle üzerine yüklendi. Kendisini bu şekilde öldürdü.

«Bunun üzerine Huzâi Eksüm, Resûlüllah'a (aleyhissalatu vesselâm) gelerek: «Ey Allah'ın Resûlü! Şehâdet ederim ki, sen muhakkak Allah'ın peygamberisin» dedi. Resûlüllah (aleyhissalatu vesselâm): «Ne oldu, bunu niye söylüyorsun?» dedi. Huzâî anlattı:

«Ya *Resûlâllah, az önce,* şu *cehennemliklerden olduğunu haber verdiğin kişi (Kuzmân) var ya, hakikaten o, cehennemliklerdendir. Siz onun*

---

761 Bkz: Vâkıdî, Meğâzî l, 223-24; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 9, 12.

cehennemlik olduğunu söyleyince halk bunu kafalarında büyütüp (hayretle karşılamıştı). Ben de: «Bu adamı takip ve tarassut edeceğim» demiştim. Ve hakikaten, ardı sıra çıkıp, onun her hareketini araştırdım. Nihayet bu adam, ağır surette yaralandı ve bir an önce ölmek için kılıcın demirini yere, keskin ağzını iki memesi arasına koydu. Sonra kılıcının üstüne yüklendi ve bu suretle intihar etti.»

«Huzâî'nin bu sözleri üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm): «İnsanlardan bazıları vardır ki, halka görünüşe göre, ehl-i cennete yaraşan hayırlı işler ***yaparlar.*** *Halbuki onlar cehennemliktir. Yine insanlardan diğer bazısı vardır ki, halkın görüşüne göre cehennemliklere yaraşan kötü işler yaparlar.* ***Halbuki*** *onlar cennetliktir» buyurdu.*

«Bunu söyledikten sonra Resûlüllah (aleyhissalatu vesselâm), Bilâl-i Habeşi'yi (radıyallahu anh) çağırarak: «Ey Bilâl! Haydi şunu halka ilân et» emretti;

«Cennete ancak müminler girer. (Bu müntehirin mücâhedesine gelince) muhakkak ki, Allah, İslâm dinini (dilerse) fâcir bir kişi ile de te'yid edip kuvvetlendirir»[762].

Allah Nazarında İnsanların En Şeriri: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselâm), asabiyet yâni kavim ve kabilesinin menfaati için eyleme kalkarak işlediği mâsiyet ve cinayetler sebebiyle âhiretini kaybeden kimse için şöyle der: «Kıyamet günü, Allah indinde, derece itibariyle insanların en şerlisi, başkasının dünyası uğruna âhiretini heba eden kuldur»[763].

Kavmiyetçinin Şehâdeti Merdûttur: İmam Şafiî şöyle der: **«Her kim, sözle asabiyet (kavmiyetçilik) izhâr eder, ona çağırır ve bu işi iyice benimserse -bu uğurda bizzat savaşmasa bile- bu kimsenin şehâdeti merdûttur, (mahkemede şâhitlik yapamaz!. Zira, haram olduğu hususunda İslâm âlimlerinin hiçbir ihtilâfı bulunmayan bir günâha bulaşmıştır.»** Asabiyetin ne olup olmadığını anlamamızda bize yardımcı olacağına inandığımız açıklamaların devamını burada aynen sunmayı faydalı bulduk:

Şafiî hazretleri sözlerine şöyle devam eder: «Bilirsin ki, insanların hepsi Cenâb-ı Hakkın kullarıdır. Hiç kimse O'nun kulluğundan dışarı çıkamaz. Bu kullar arasında sevgiye en çok liyakatli olanı, Allah'a en mûti olanıdır. İtaat edenler arasında fazilet ve üstünlüğe en ziyade müstehak olan da - âdil imam (iyi devlet reisi) veya müçtehit âlim veya herkese veya bazılarına yardımda bulunan kimselerden - Müslümanların teşkil ettiği cemiyete en ziyade faydalı olanıdır ... Allah insanları İslâm'da birleştirdi ve onları kendisine nisbet etti. Bu (intisap) insanlar arasında mevcut neseplerin (intisapların en şereflisidir. İnsan bir kimseyi sevecekse onu Allah için sevsin. Bir kimse sadece kendi kavmini sevecek olsa, bakılır,

---

762 Buhârî, Cihâd 77, 182; Müslim, İmân 179.
763 İbnu Mâce, Fiten 11.

kendine helâl olmayan herhangi bir şeyi kavminin dışında kalanlara yapmadıkça, bu çeşit bir kavim sevgisi sıla-i rahim'dır, yasak olan asabiyet değildir. Kendisinde iyi veya kötü vasıflar beraberce bulunmayan kimseler azdır. Kişinin kendinden olan bir kimseyi severken mevzubahs olabilecek kötü durum (mekruh), onun Allah tarafından yasaklanmış olan bir şeyi başkasına yapmasıdır. Meselâ, tecâvüzde bulunur, nesebi sebebiyle ta'n eder, asabiyet (kabilecilik) yapar, kişiye nesebi sebebiyle kızar, fakat Allah'a olan isyanı veya kızdığı birisine karşı işlediği cinayeti sebebiyle kızmaz. Sözgelimi şöyle der: «Ben ona kızıyorum, zira o, falanca aileye mensûptur.» İşte bu hâl, şahitliğinin reddini gerektiren hâlis asabiyettir (yâni merdut olan kavmiyetçilik). Birisi çıkıp da: «Bu söylediğinize delil nedir?" diyecek olsa, kendisine şu cevap verilir: Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır: «Müminler muhakkak kardeştirler.» Hz. Peygamber de (aleyhissalatu vesselâm) şöyle demiştir: «Ey Allah'ın kulları kardeşler olun.» Öyle ise bir kimse özrünü mûcib bir sebep olmaksızın Allah'ın ve Allah'ın Resûlünün emrinden dışarı çıkarsa, bu davranışıyla, te'vili mümkün olmayan bir suç işlemiş olur. Üstelik zikrettiğimiz amellerin suç olduğu hususunda Müslümanların hiçbir tereddüdü, ihtilâfı da yoktur. Öyle ise bu durumdaki bir kimsenin şehâdetinin reddedilmesi gerekir»[764].

KÖLELİKTEN YÜKSELENLER

Kavmiyetçilik mevzuunda da İslâm tarihinin en şerefli, en ziyade kendisiyle iftihar edilen, her devirde örnek alınacak misâllerin fazlasıyla bulunduğu Asr-ı Saadet ve Selef devrine müracaat edeceğiz. Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) ırk ayırımı fikrini yıkmak için beyan buyurduğu sözlerden ayrı olarak, fiili tatbikatından da daha önce bahsetmiştik[765]. Burada, hülasaten, Araplarca en şerefli kabul edilen Kureyş kabilesine mensûp ve aynı zamanda halasının kızı olan Zeyneb Bintü Cahş ile âzadlı kölesi Zeyd'i (radıyallahü anhümâ) evlendirmesi, bu âzadlı köleyi ve onun oğlu Üsâme'yi (radıyallahü anhümâ) Muhacir ve Ensâr'dan en büyük şahsiyetlerin bulunduğu orduya -bir kısım itirazlara rağmen- komutan tâyin etmesi, İran asıllı Selmân, Bizans asıllı Süheyb, Habeş asıllı Bilâl'e diğer ashab arasında müstesna bir yer ve değer vermesi gibi vak'aları bir kere daha hatırlatabiliriz.

Şimdi vereceğimiz birkaç misâlle Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) getirdiği bu prensip sayesinde pek çok kimsenin kölelikten efendiliğe, âlimliğe, valiliğe, sultanlığa yükselmiş bulunduklarını göstermeye çalışacağız. Şunu da kaydedelim ki, bu prensip sadece köleleri yükselterek onlara hizmet sunmuş olmakta, aynı zamanda onları, İslâm'a hizmet çarkına sokmuş olmakla İslâm'ın güçlenmesine, tealisine de katkıda bulunmuş olmaktadır.

---

764 Şafiî, el-Ümm 6, 207.

765 Bkz: s. 180.

Hz. Ömer'den Bir Misâl: Hz. Ömer'le alâkalı olan şu rivayet, ashabın mevzuumuzla alâkalı sayısız tatbikatına bir örnek olarak burada kayda değer: *«Hz. Ömer Mekke'ye giderken kendisini, Usfân nâm mevkiinde, Hz. Ömer'in (radıyallahu anh) Mekke valisi Nâfi İbnu Abdi'l-Hâris karşılar. Hz. Ömer'le aralarında şu konuşma geçer:*

- Vadi ahâlisi üzerine (Mekke halkına) kimi halef bıraktın?

- Onlar üzerine İbnu Ebzâ'yı halef bıraktım.

- İbnu Ebzâ da kim?

- Mevâlilerimizden (azadlı kölelerden) biridir.

- Yâni (Kureyşten ve Resûlüllah'ın ashabından pek çok kimselerin bulunduğu bir yere[766]*) bir âzadlıyı mı halef bıraktın?*

- Evet. Zira o, Allah'ın kitabını iyi bilir, ferâizi iyi bilir, âdâletle hükmeder.

- Öyleyse (isabetli davranmışsın) zira Hz. Peygamber (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: «Allah bu kitap sayesinde bir kısım kavimleri yükseltecek, bir kısmını da alçaltacaktır»[767].

Haccâc'tan Bir Misâl: Bu mevzuda vicdanlara kök salmış olan telâkkiyi ve bundaki samimiyeti anlamaya yardımcı olacak bir diğer rivayet de zâlimliğiyle şöhret yapmış Haccâc ile alâkalıdır. Haccâc, Hâlid İbnu Saffân'a sorar:

- Basra ahâlisinin büyüğü (seyyidi) kimdir?

— Hasan'dır (meşhur Hasan-ı Basri).

- Bu nasıl iş, o bir azadlıdır (mevlâ).

- İnsanlar dine müteallik işlerinde ona muhtaç oldular. Onun ise, onların dünyalarına hiç ihtiyâcı yok. Ben Basra eşrafından olup da onun ders halkasına katılıp onu dinlemek, ilminden yazmak iştiyakı göstermeyen tek kişi görmedim. (Bu söz üzerine Haccâc bel ki de istemeyerek takdirini ifade etmek zorunda kalarak şöyle der):

- Vallahi bu büyüklüktür (seyyidlik)[768].

Selmân-ı Fârisî Farslara Karşı: Aslen bir köle olan Selmân-ı Fârisî'nin daha önce de temas ettiğimiz, Müslümanlıkta elde ettiği mevki mevzumuz açısından ehemmiyet taşıdığı gibi, bizzat İranlılara karşı, soydaşlarına karşı askeri bir seferi idare etmesi de ibret alınacak bir başka noktadır. İlk devirlerde, diğer milletlere nazaran ihraz ettikleri değişik pozisyonları sebebiyle İslâm'ın cibilli sahipleri durumunda olan Arapların samimi davranışları, bunlara gösterdikleri hakiki kardeşlik, İslâm'a sonradan giren Müslümanları da gerçekten samimi olmaya sevk etmiştir.

---

[766] İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 2, 208.
[767] İbnu Mâce, Mukaddime 16.
[768] İbnu Abdilberr, Câmi'u Beyâni'l-îlm 1, 77-78.

Bunun en güzel misâli, söylediğimiz gibi Selmân-ı Fârisî'nin İran'ın fethi için hazırlanan bir askeri birliğe komutan olarak katılmış olmasıdır. Rivayetler, kuşatılan kale halkına saldırmazdan önce mühlet tanıdığını ve *farsça olarak* kale halkına şu hitabede bulunduğunu kaydederler: «Ben sizden *bir kimseyim, İranlıyım. Görüyorsunuz, Araplar benim emrim altında ve bana itaat ediyorlar. Müslüman olduğunuz takdirde, bizim haklarımız aynen size de verilecek, size terettüp edecek vazifeler de bize terettüp eden vazifelerin aynı olacak. Dininizde kalmak isterseniz bize cizye vermek şartıyla sizi serbest bırakacağız, idaremizde olacaksınız* ...» Neticede teklif reddedilir ve Selmân (radıyallahu anh) hücum emreder ve kale fethedilir[769].

Ömer İbnü Abdil'aziz: İslam'ın gerçek, hasbi tatbikatçılarından biri olan ve bu sebeple, saltanat devresi 2,5 yıl gibi son derece kısa olmasına rağmen, İslâm âlemine her sahada büyük bir rahatlık getiren Ömer İbnu Abdilaziz, bir kısım Emevî Halifelerinin ırkçı davranışlarına son vererek «devletçe tahsis edilen ödeneklerde -yiyecek, giyecek, nakid ve diğer çeşit ikramlarda- Arap ve mevâli arasında tam bir eşitlik vazeder»[770].

Mevâli Hâkimiyeti: Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) ırk mevzuundaki tebligatının, yukarıda belirttiğimiz şekilde vicdan ve ruhlardan tatbikata intikali sonunda, kısa zamanda İslâm'ın gerek ilmi ve gerek askeri fütuhatında, gayr-ı Arab unsurların; kölelikten âzâd olmuşların hizmetleri büyük olmuştur. İslâm medeniyet binasının ilk mühendis ve ameleleri arasında bunların sayısı gerçekten çoktur ve hatta ekseriyeti teşkil ederler. Bu hususta okuyucuyu ikna edici olan ve İbnu Şihâbi'z-Zührî'den gelen şu rivayeti aynen kaydedeceğiz:

«Abdülmelik İbnu Mervân'in huzuruna çıkmıştım. Bana: «Ey *Zührî, nereden geliyorsun?» diye sordu. Ben «Mekke'den geliyorum" deyince, aramızda şu konuşma geçti:*

- Mekke halkına mürşitlik edecek geride kim kaldı?

- Ata İbnu Ebi Rebâh.

- Arap asıllı mı, mevâli mi? (mevâli azadlı köle demektir).

- Mevâlidendir.

- Pekâlâ, Mekkelilere ne ile hükmeder?

- Diyanet ve rivayetle (Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) sünneti ile).

- Diyanet ve rivayet ehli irşad etmeye lâyıktır. Yemen ehline kim mürşitlik ediyor?

- Tavus İbnu Keysân.

- Arap asıllı mı, mevâliden mi?

- Mevâlidendir.

---

[769] Tirmizî, Siyer l, 1548.

[770] İbnu Sa'd, a.g.e., 5, 375.

- Pekalâ$_t$ onlara ne ile hükmedecek?

- Atâ'nın hükmettiği ile (yâni diyanet ve rivayetle).

- Öyleyse lâyıktır. Mısır ahâlisine kim mürşitlik edecek?

- Yezid İbnu Ebi Habib.

- Arap asıllı mı, mevâliden mi?

- Mevâliden.

- Şam ahâlisine kim mürşitlik ediyor?

- Mekhül.

- Arap asıllı mı, mevâliden mi?

- Mevâlidendir. Huzeyl kabilesine mensüb bir kadın tarafından azâd edilmiş (Sudan asıllı) Nûbi bir köledir.

- Cezire ahâlisine kim mürşitlik ediyor?

- Meymûn İbnu Mihrân.

- Arap asıllı mı, mevâliden mi?

- Mevâlidendir.

- Horasan ahâlisine kim mürşitlik ediyor?

- Dahhâk İbnu Müzâhim.

- Arap asıllı mı, mevâliden mi?

- Mevâliden.

- Basra ahâlisine kim mürşitlik ediyor?

- el-Hasan İbnu Ebi'l-Hasan (yâni meşhur Hasan-ı Basrî).

- Arap asıllı mı, mevâliden mi?

- Mevâliden.

- Helak olasıca, Kûfe'ye kim mürşitlik ediyor?

- İbrahim en-Nehâl.

- Arap asıllı mı, mevâliden mi?

- Bu *Arap asıllıdır.*

- Ey helak olasıca Zührî, beni biraz ferahlattın. Allah'a kasem olsun, mevâli Araplar üzerinde efendi olmuş bulunuyor. Araplar minberin dibine otursun da mevâli üstüne çıkıp bunlara hutbe okunsun ha (olacak şey değil)!

- Ey Müminlerin Emiri, bu, Allah'ın takdiridir. O'nun dinini kim tatbik eder, korursa efendi olur, kim de tatbik etmez elden kaçırırsa zelil olur!»[771].

İnananlar! Kardeş Olun: Bu bahsi Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselâm) şu hadisiyle kapayalım: *«(Ey inananlar!) birbirinize hased etmeyin, birbirinize buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinizin satışını bozmayın. Ey Allah'ın kulları kardeş olun.*

---

771 Hâkim, Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs, s. 198-199.

Müslüman kişi, diğer Müslüman kişinin (rengi, dili, doğum yeri, içtimaî durumu, cinsiyeti ne olursa olsun) kardeşidir. Öyle ise ona zulmedemez, ihanet edemez, aldatamaz, yardım isteğini cevapsız bırakamaz, tahkir de edemez. Allah sizlerin cesetlerine, mallarına bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar, -kalbini göstererek - takva şuradadır, takva şuradadır, takva şuradadır. Kişinin kötü sayılması için Müslüman kardeşini tahkir edip horlaması kafidir. Bir Müslümanın kanı, malı ve ırzı diğer bir Müslümana haramdır»[772].

[772] Bkz: Müslim, Birr 32-34; Tirmizî. Birr 18.

IRKÇILIĞIN ÇIKIŞI VE ÇIKARANLARIN METODLARI

"Garb'ın kavmiyetçilik mikrobu ile ortaya çıkan siyasî hastalık (kavmiyetçilik) İslâmiyet'in temeli olan insanların kardeşliği prensibi ile tedavi edilebilir."

Toynbee

A. OSMANLILARDA IRKÇILIĞIN ÇIKIŞI

Bu meseleye burada yer verişimiz, asıl mevzudan uzaklaşma olarak değerlendirilmemelidir. Zira, koca Osmanlı imparatorluğunu yıkan, dağıtan mühim âmillerden biri, bu olduğu gibi, hâl-i hâzırda elimizde kalan bir avuçluk Anadolu toprağını da parçalamak için memleketi baştanbaşa kana boyayan anarşinin de mühim âmillerinden biri yine budur. Endişemiz o ki, ırkçı ayrımlar, uyanık ve hassas olunmadığı takdirde Cumhuriyetimizin ve bak Türk devletinin varlığına ve milletimizin birliğine ciddi tehlikeler getirecektir.

Şu hâlde, Ortak Pazar'la gümrükleri kaldırma ötesinde, müşterek Avrupa Asamblesi'nin kurulmasıyla fiilen bütünleşmeye doğru hızla koşma vetiresine girmek vak'asının da te'yid ettiği üzere, Batı dünyasında modasını tamamen yitirmiş, devrini tamamlamış fitneci bir cereyanın, ırkçılığın bizde canlılığını muhafaza etmesi karşısında, sebep olacağı fitneleri önlemek için, halkın ve gençliğin bu meselede aydınlatılması ciddi bir vazife olmaktadır. Irkçılığın modası Batıda II. Cihan Savaşından bu yana gerçekten geçmiştir. Artık Batılı Âlimler, Avrupa'daki mahalli - milli devletlerin zuhurunu «Rönesans'ın getirdiği meşum neticelerden biri» olarak değerlendirmektedir[773]. Ayrıca, Garplı bir mikrop olarak tavsif ettiği ırk düşüncesine dayanan «milliyetçilik»i siyasî bir hastalık[774] gören ve bu hastalığa en müessir çârenin İslâm tarafından sunulacağını itiraf eden[775] İngiliz tarihçisi Toynbee, milli devletlere müncer olan ırkçılığın Batı için zararlarını te'yiden başka, onun ana vatanı olan Batı'da, dil dağılımı coğrafi bakımından yamalı bohça manzarası arz etmesine rağmen, Triyeste ve Danzig'ten Kalküta ve Singapur'a varıncaya kadar bütün Doğu memleketlerinde, Batıdaki durumun aksine yanar döner ipek kumaş misâli, biri

---

773 Bak: Toynbee, Tarihçi Açısından Din, s. 289-90 (Çeviren: İ. Canan).

774 Toynbee, Dünya ve Garb, Çeviren: Emin Bilgiç, İş Bankası Yayını, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, tarihsiz, s. 44.

775 Toynbee, La Civilisation â L'Epreuve p. 223-24.

diğerinden ayrılması kolay olmayan, iç içe girmiş bir karışım arz ettiği, bu sebeple dil ayrılığına dayanan milliyetçi, ırkçı cereyanların, Doğu memleketlerinde vahşi metotlara başvurmaya sebep olarak, Batıya nazaran, kıyaslanamayacak kadar büyük zararlara sebep olacağını belirtir[776].

Çocuk Kitaplarının Çıkardığı Irkçılık: Ne acıdır ki, altı yüz sene Osmanlı bayrağı altında beraber yaşayan Müslüman milletlerini birbirine düşman ederek dağıtan ve sonra da birer birer sömürgecilerin ağına düşüren menfi ırkçılık cereyanı Batı menşelidir ve bunun çıkışında en büyük rolü, hiçbir ilmi yönü olmayan çocuk romancıları oynamıştır. O kadar ki, Batılı bile, öylesi basit «çocuk kitapları»nın böylesi ciddi hareketlere sebep olmasına hayret etmekte, kafası almamaktadır. Sözü fazla uzatmadan, bu meseleyi ikna edici bir tarzda tahlil eden Dr. Count Léon Ostrorog'a atıfta bulunacağız:

Ostrorog, Türkiye'de ırkçılığın nasıl uyandığını Ankara Reformu adlı kitabının Türk Ruhiyatı bölümünde Léon Cahun misaliyle açıklar. Bu açıklamaya göre, Léon Cahun, birazcık ilmi yönü olan bir romancıdır. Bu yazar, Cengiz Hân'la alâkalı bir kısım hâdiseleri romancı üslubuyla «çocuklar için» câzip ve heyecanlı hikâyeler hâline döker. Kitapları 1875-1880 yıllarında okul çocuklarınca zevkle okunur ve şöhret yapar, tıpkı günümüzdeki kovboy maceralarını, Tarzan maceralarını anlatan kitaplar gibi.

Ostrorog, bu eserlerin câzib ve çocuksu üslûbunu ifade zımnında: «Gök Bayrak'ta (Bannière Bleue) hikâye edilen Cengiz Hân'ın taraftarı bir Türk gencinin macera dolu mesleği, zaferden zafere şahane at sürmesi, Arapların, İranlıların ve Çinlilerin elinden bir kıl payı ile kaçış hikayeleriyle ne kadar teshir edildiğimi hâlâ hatırlarım» der. Léon Cahun bu çeşitten diğer roman ve hikâyelerinden sonra: «Asya Tarihine Giriş (L'Introduction à l'Histoir de l'Asie) gibi son derece ciddi isim taşıyan, oldukça hacimli, iri bir kitab te'lif eder. Ancak, bu eser de salahiyetli tarihçi ve müsteşriklerin beyanlarına göre, «ciddi adına rağmen bir roman idi.»

Bu tarihi romanda da Léon Cahun, Cengiz, Hülâgû ve Timur'la alâkalı vak'aları Alexandre Dumas'dan daha câzib bir üslûpla kaleme alır. «Léon Cahun'a göre Moğollar, Asya dünyasının tuzu, Doğu'nun imtiyazlı sınıfı ve Çinlilerden, Araplardan ve İranlılardan kat kat üstün idiler. Moğollar adı altında sadece Moğollar değil, müşterek bir atadan, Bozkurt Efsânesi'nde gösterildiği üzere, müşterek bir kökten gelen Türkler de anlaşılmış oluyordu.»

Tarihçi-romancımız, bu eserinde, sadece Türkleri övmekle kalmaz, Türklerin iç içe beraber yaşadığı, diğer komşu ve kardeş milletleri yâni İranlıları ve Arapları kötülemeye de büyük ehemmiyet verir: «Léon Cahun, İranlılardan pek hakaret dolu ifadelerle bahseder. Cengiz Hân'ın adamlarıyla kıyaslandığında onlar, kuşaklı silahşörlere nispetle kaba

[776] Toynbee, Dünya ve Garb, s. 94-98.

herifler gibi idi. Léon Cahun, Araplara sadece hakaret ifadelerinde bulunmaz, bilakis her fırsatta onlara sövüp saymasına sebep olan ve onların hiç inkâr edilemeyecek bazı meziyetlerini göstermesine mâni olan görülmemiş bir nefret izhâr eder. Eğer ona inanılacaksa Araplar ne askeri bir cesarete ve ne de samimi dinî kanâatlere sahip idiler. Onların fetihleri şarlatanlıkla meydana getirilmiş sahte şeylerdi. Onların Müslümanlığı Türklerin içlerini zehirleyen, olması gereken hakiki siyâsetlerinden, harikulade insanüstü insan olan Cengiz Hân'ın idaresi altında toplanmaktan, Moğolistan, Çin, Tibet, Hindistan, Türkistan, İran, Rusya, Polonya, Macaristan vs. yâni modern coğrafya ifadesiyle Vladivostock'tan Ren nehrine ve Kuzey Kutup bölgesinden Hint Okyanusuna kadar uzanan bölgede hâkimiyet kuran sağlam ve muazzam bir Moğol-Türk İmparatorluğu kurmaktan alıkoyan münafıkça ve muzır bir halita idi. Arapların desiseleri ve hurafeleri kanalıyla kendilerini milli ahlâktan mahrum edip zayıflatma yerine herkes Cengiz Hân'ın rehberliği altında itaatkâr bir tarzda yürüyüp birleşse idi, üstün bir ırkın askeri dehâsının gerçekleştirebileceği imkânlar bulurlardı.»

Bu İfadelerin Tesiri: Ankara Reformu'nun İngiliz müellifi, yukarıda kaydettiğimiz pasajlardan da anlaşıldığı üzere, bir taraftan gayr-ı Müslim Moğolları (ve bunlara dâhil etmeye çalıştığı Türkleri) övüp, bunların vahşetlerini, yakıp yıkmalarını haklı bir davranış olarak vasıflarken, diğer taraftan da İranlıları ve Arapları son derece kötüleyen bu kitapların, basit bir «çocuk serisi» olarak kalmayıp, Türkiye'de yeni bir cereyan uyandırdığını izah eder. Bu noktaya, en eski asırlardan günümüze kadar gelip geçen ve tarihe kötü kimseler olarak kaydedilen birçok kimselerin, mâhirâne yazılmış kitaplarda iyi kahramanlar olarak sunuluşunun sıkça görüldüğünü belirterek giren müellif devamla şunları söyler: «Ancak benim bildiğime göre, başka hiçbir kitab, böyle ümit edilmeyen bir muvaffakiyete ulaşmamış ve bu kadar Önemli siyasî bir tesir geliştirmemiştir. Senelerce Önce İstanbul'da bugün yok olup unutulmuş olan Türkçe bir sabah gazetesi olan TARÎK'ı açtığımda, benim mekteb günlerimde arkadaşım olan ve Türkçeye tercüme edilen «Gök Bayrak (La Bannière Bleue)» serlevhasını edebi kısımda neşredilecek yeni bir hikâyenin ilk tefrika başlığı olarak gördüğüm zaman duyduğum hayâl sukutunu ve zevkimi hâlâ hatırlamaktayım. Kitabın müellifinin gerçekten çok az şey beklemesi gibi ben de çocuklar için yazılan bu cazip ve desisesiz hikâyenin Türkiye'de bir başlangıç olacağı hakkında o zamanlar çok az bir şey tahayyül etmiştim. Başta Asya Tarihine Giriş (L'İntroduction a l'Histoire de l'Asie) olmak üzere Léon Cahun'un Türkler tarafından okunan eserleri sadece genç münevverler muhitinde sevgi uyandırmamış, bir aşk iksiri gibi çalışarak, fena yaraların doğmasını teskin ederek, kendine güveni zerk ederek ve eski vak'aları uyandırarak derin ve çok süren bir heyecan harekete geçirmiştir.»

Bu heyecanla ortaya çıkan ruhi atmosferi tasvir eden müellif, daha sonra, muhtemelen Ziya Gökalp'ı kastederek der ki: «Ben çok cezp edici ve bir kısım meziyetlere sahip bir şâir Türk arkadaşımla, onun pek ağır bastığı Cengiz Han ve Moğollar hakkında yaptığım bir konuşmayı hatır-

larım. O günlerin hakiki kahramanlarının gâlipler değil mağlûplar olduğunu yâni barbar Moğol lideri Cengiz Han değil, hayâtını istilâcılara karşı yaptığı savaşlarda bitirip tüketen Türk prensi kahraman atlı Celaleddin Harzemşah olduğunu beyân ettim. Fakat şâir basitçe: «Teşkilât-ı askeriyesi mükemmel» diyerek onun askeri formasyonunun üstün olduğunu söyledi.»

Açıklamalarına devam eden müellif, açılan bu yoldan giden münevverlerin -Gibbon ve Macaulay gibi- İngiliz tarihçilerin eserlerinde de mûtâd olarak bulunan lâtince veya fransızcadan girme kelimeler gibi Türkçeye de Arapçadan ve Farsçadan giren kelimeleri atıp bunun yerine eski Çağatayca kelimeler alarak dilde, çocuklara Mehmed, Ali, Osman gibi İslâmi isimleri atıp bunun yerine Timur, Alp Arslan ve benzeri isimler vererek kültürde değişikliklere devam ettiklerini, aynı şekilde hukuk sisteminde de köklü yeniliklere başladıklarını belirtir[777].

Son olarak şunu da kaydedelim ki, sadece bu değişikliklere ve İslâm milletlerinin birbirlerinden kopmasına değil, bütün yurdumuzu kardeş kanına boyayan anarşiye de analık yapmış olan menfi fikirleri uyandıran bu ilk eserlerin müellifi olan David-Léon Cahun 1841-1900 yıllarında yaşamış[778] bir fransız Yahudisidir.

Türkten Ziyade Türkçü Kesilen Batılılar: Sadece Türkçülüğün değil, Arapçı, Farsçı vs. diğer bölücü cereyanların İslâm âleminde doğuşu şüphesiz ayrı bir konudur. Meselenin teferruatına burada inmek bizi asıl mevzumuzdan fazla uzaklaştırır. Ancak, her Müslüman münevverin bilmesi gereken bir noktaya dikkat çekmemiz gerekmektedir. O da şudur: Bölücü, ırkçı cereyanların çıkmasında ve Müslüman milletlerin, birbirine hasmâne hisler besleyen mahalli küçük cemaatlere bölünmelerinde Batılı, müsteşriklerin rolü büyük olmuştur. Bunlar, Müslümanları birbirlerine düşürme ve aralarında ihtilâflar çıkarıcı çeşitli fikirler atmadan ibaret olan gayelerine ulaşmak için, kendi aralarında tam bir anlaşma, işbölümü ve ahenk ile hareket etmektedirler.

Bunların, farklı kavimlere mensup Müslümanları birbirlerine düşürmede uyguladıkları metotlardan birine göre, bir kısmı Türkçüdür, bir kısmı Arapçıdır, bir kısmı Farsçıdır (İrancı), bir kısmı Berbericidir, Süryânici, Kıbtici vs. dir, Davâsını yürüttükleri kavimlerin dilini, düşüncesini, örfünü, tarihini vs. iyi bilirler.

Meselâ Türkçü olanlar Türk taraftandır, Türk peresttir, Türklerin meftunudur, Türk dilinin, Türk tarihinin, Türk folklorunun, Türk hayat tarzının, tezyinatının, evlerinin, halılarının, vs. her şeyinin hayranıdır. Her vesile ile Türkleri överler. Türklere tarihte ihanet edenlere de düşmandırlar, kinle doludurlar. İhanetler mevzubahs olunca da öncelikle Arap ihaneti, İran ihaneti, yâni Müslümanların ihaneti işlenir. Bunlar meziyetlerimizi dile getirip, mezkûr düşmanlarımızı yermede Türk'ten daha çok

---

[777] Ostrorog, Count Leon, Ankara Reformu (Çeviren: Dr. Yusuf Ziya Kavakçı), s. 62-70.
[778] Larousse du XX em, Siecle, l, 947.

Türkçü, kraldan daha çok kralcıdırlar. Bunların eserlerini okuyup da gurur duymamak, diğer hâinlere (!) de kinle, nefretle dolmamak mümkün değildir.

Bu eserler, ayrıca, içimizi bu yabancı müellifin hakkâniyeti (!) karşısında takdir, sevgi ve güven hisleriyle doldurur. Esasen onların asıl elde etmek istediği gayelerden biri de budur, bu güven ve itimat hissidir. Böylece bir kısım menfi telkinleri, neticesi iyi hesaplanmış, uzun vadede şerr-i mahz olacak teklifleri yutturma zemini hazırlanmış demektir.

Léon Cahun'un bu Türk-perestlerden biri olduğunu, yukarıda, Dr. Count Léon Ostrorog'tan kaydettiğimiz tahlillerde görmüş olduk.

Bir Arapperest'den Misal: Burada, bir de bir Arap-perestten, son derece takdirkâr bir Arap hayranından, Arap'tan daha Arapçı bir fransızdan, bir diğer şarkiyatçıdan bahsedeceğim. Doğu milletleri üzerinde araştırma yapan, daha doğrusu eser veren Batılıların (yâni müsteşriklerin) aralarında nasıl tam bir anlaşma ve şuurlu bir ahenk içerisinde çalıştıkları hususunda okuyucuyu ikna etmek için, Léon Cahun'un muasırı olan bir Arap-perestten, Gustave Le Bon'dan bahsedeceğim.

Gustave Le Bon 1884 yılında neşrettiği Arap Medeniyeti *(La Civilisation deş Arabes)* adlı eserinde, kitabın giriş kısmından nihayetine kadar, Araplar'da ırkî duyguları uyandıracak yorum ve İfâdelere yer verir. Vereceğimiz bazı örneklerde görüleceği üzere, gaye, sadece Araplar'da ırkçı düşünceleri uyandırmak da değildir. Arap ırkçılığının yanında Türk düşmanlığının işlenmesi de en az onun kadar ehemmiyet taşır. Bir üçüncü gaye de İslâm'a karşı tereddütler, teşvişler sokmaktır.

Bu ölçülü hedefe müellif, o kadar sinsice, o kadar mâhirâne, masûmâne yürür ki, Batılıların bu çeşit teliflerdeki asıl gaye ve metotlarına karşı uyanık ve şuurlu olmayan kimselerin gerilen tuzağa düşmemesi mümkün değildir.

Kitab daha baskısının güzelliği, renkli ve renksiz resim ve gravürlerin bolluğu ve zenginliği ile ele alır almaz okuyucunun takdirlerini kazanır. -Léon Cahun'un Asya Tarihine Giriş adlı eserinin hilâfına- mizanpajındaki cazibeden başka ifade ve üslûbundaki sadelik ve akıcılık da ele alanı sonuna kadar okumaya zorlar.

Müellif, Arap ırkçılığını tahrik etmek için her şeyden önce «ırk» kelimesini çok kullanır. «Üstün ırklar»dan, «aşağı ırklar»dan sıkça bahseder. Arapların ırkî hasletlerinden, ortaya koydukları medeniyetten, medeni müesseselerinden, ilimlerinden, Arap tesirinden vs. söz eder. Adetâ tarihte bir İslâm medeniyeti yok, sadece «Arap medeniyeti» vardır. İslam'ın getirdiği bütün faziletler Arap ırkının faziletleri olarak işlenir. Sözgelimi bu çeşit ifadelerin biri şöyledir: «Tarih, bir milletin tesiri meselesinde, böylesine çarpıcı bir örnek daha kaydetmez. Kısa bir an için bile olsa, Araplarla teması olan bütün milletler, medeniyetlerini kabul ettiler ve Araplar tarihten silindikleri vakit, onları mağlûp etmiş bulunan fâtihler, -Türkler, Moğollar vs. - onların ananelerini yeniden ele alıp, onların

tesirlerinin yer yüzünde yayıcıları olarak ortaya atıldılar. Asırlardır Arap medeniyeti ölmüştür, fakat, Afrika'dan İndus'a, Akdeniz'den Büyük Sahrâ'ya kadar bugün sadece tek din ve tek dil hâkimdir, Hz. Peygamberin adamlarının dini ve dili ...»[779].

Uzun Tahliller: Arapların ırkî üstünlükleri hususunda okuyucuların ikna edilmesi için öyle ince tahlillere girişilir ki, bir meseleye "birkaç sayfa ayrılır. Meselâ bu mes'elelerden biri Mısır meselesidir. «Mısır, tâ Firavunlardan beri eski bir medeniyet ve kültüre sâhip olduğu için burada asırlarca hâkimiyet kuran ne Yunanlılar, ne de Romalılar kendi kültürlerini aşılayamadılar. Fakat, Arapların fethinden sonra, bir asır geçmeden 6-7 bin yıllık geçmişlerini unutarak yeni bir din, yeni bir dil, yeni bir san'atı hiçbir zorlama olmadan benimsediler» vs.[780], İspanyollarla Araplar da uzun uzadıya kıyaslanır ve dâima Araplar övülür. Bir cümle şöyle: «Bir ırkın tesirini göstermek için bundan daha ikna edici misaller bulunamaz. Araplardan önce İspanyollarda medeniyet hemen hemen sıfır, Arapların gelmesiyle parlak bir medeniyet, Araplardan sonra derin bir düşüş ...»[781].

Dillerini bile unutarak Araplaştıkları ifade edilen Berberi'ler hakkındaki şu cümleler de kayda değer: «Bugün sadece dağlık bölgelerde konuşulan Berberice'nin kelimelerinin üçte biri Arapça'dır. bu merâk-engiz hâdise bir kere daha, Arapların tesirinin ne kadar derin olduğunu ve bu tesirin diğer milletlerin tesirinden ne kadar üstün olduğunu gösterir. Bu memlekete, daha önce, en az Araplar kadar da Yunanlılar ve Latinler hâkim oldukları halde, Berberice'de hiçbir iz, hiçbir tesir bırakamadılar ...»[782].

Kalpleri, gönülleri fethedici İslâmi faziletlerin Araplara mâl edilişi, esasen daha kitabın giriş kısmında işlenmeye başlanır: «Hâlen Batı'da pek büyük olan Arap tesiri, Doğu'da çok daha ehemmiyetlidir. Hiçbir ırk Doğu'da böylesine bir tesir icra edemedi. Geçmişte dünyâda hâkimiyet kurmuş olan milletler, Asurlular, Persler, Mısırlılar, Grekler, Romalılar asırların sisi altında kayboldular, ve bir kısım şekilsiz kalıntılardan başka bir şey bırakmadılar. Dinleri, dilleri ve san'atları hâtıradan başka bir şey değil artık. Araplar da kayboldu ama, medeniyetlerinin en esaslı unsurları, din, dil ve san'atları hâlâ diri, Fas'dan Hindistan'a kadar, bak fazla insan hâlâ Hz. Peygamber'in müesseselerine itaat ediyor ...»[783].

Yanlış anlaşılmasın, bu sözlerdeki hakikat paylarını inkâr etmiyoruz. Elbette büyük bir gerçeğe parmak basıyor. Ancak, eser bütünü ile değerlendirilecek olursa, Hz. Ali'nin Haricîler hakkındaki hükmünün burada da mûteberliği anlaşılır: «Bâtıla alet edilen doğru söz.»

---

[779] Le Bon, Güstave, La Civilisation Des Arabes, p. 611-12.

[780] a.g.e., III, 199-204, 610-611.

[781] a.g.e., p. 280.

[782] a.g.e., p. 250.

[783] a.g.e p. III.

Türk Düşmanlığı: Gustave Le Bön, işlemeye çalıştığı bu ikinci mühim gaye için fazla tahlile yer vermez. Birinci gayede Arap okuyucuyu tam ikna etmek, Araplığının tadına erdirmek için giriştiği gayretlere, tahlillere burada hiç yer vermez. Türkler hakkında, Arapları yakinen alâkadar eden çok ehemmiyetli hükümler verir. Bu hükümler çok kesindir ve kıl kadar ihtimal payı bırakılmaz. Hele ispat etme, delil getirme, aklen ikna etme zahmetine hiç katlanılmaz. Türklerle ilgili o büyük hükümler birkaç satırı pek geçmez. Ancak aynı ana fikirler, fırsat düştükçe tekrar edilir.

Türkler hakkındaki hükme gelince:

a. Arapların geri kalmasına sebep olmak.

b. Zorla, silahla hâkimiyet kurmak, ilim, irfan ve medeniyetten mahrum, kaba kimseler olmak.

Sözü fazla uzatmadan, Gustave Le Bon'un bu hususla alâkalı birkaç pasajını aynen kaydedeceğim:

Hicreti müteakip asır be asır Arap tarihini kısa kısa hulâsa ederken 5. hicri asırda Türklerin İslâm tarihinde sahneye çıkışlarından bahsederken, okuyucuda, bu asırda başlayan haçlı seferlerinin sebebini Türklerin müsamahasızlığında arama intibaını bırakmak için şöyle der: "(Türkler) Bağdat'ın civarındaki bütün bölgelere hâkim olan hükümeti ele geçirmeye muvaffak olduktan sonra, İstanbul'u kuşatırlar, Suriye'yi fethederler ve taassuplarını Arap müsamahasının yerine ikame ederler. Artık Hristiyanlık yasaktır. Hristiyan hacılar işkenceye maruzdur ... Bu asırda ilk Haçlı Seferleri başlar»[784].

Türklerin Bastığı Yerde Ot Bitmezmiş: Türkler hakkında her seferinde mesnetsiz iddialar ileri süren müellifin bazen hakarete varan ifadelerinden biri şudur: «... Her ne kadar Türkler, mahir harpçi iseler de, bir milletin medenileşmesine imkân tanıyan vasıflardan mahrumdurlar. Mağlûp ettikleri Arapların eserini geliştirmek şöyle dursun, kendilerine bırakılmış olan mirastan istifade bile edemediler. Araplar: «Türklerin ayak bastığı yerde ot bitmez" derler. Nitekim öyle oldu. Orada bir daha ot bitmedi. İleriki bir bahiste Arapların eski imparatorluğunun, bu yeni efendilerin elinde, çok çabuk, nasıl bir tedenni içine düştüğünü göreceğiz»[785].

Bağdat Ne Zaman Gerilemiş? Hülâgû baskınından sonra yakılıp yıkılan Bağdat'ın asıl tedenni tarihi şöyle anlatılır: «... Bağdat tekrar harabelerini imâr edip kendine geldi. Fakat üç asır sonra, Türklerin hâkimiyetine maruz kaldı ve böylece tam bir tedenni içine düştü, kütüphâneler, mektepler, sanatkârlar, âlimler bir daha geri gelmemek üzere kayboldular»[786].

---

784 a.g.e., p. 126.
785 a.g.e., p. 130.
786 a.g.e., p. 169.

Mısır Ne Zaman Gerilemiş? Le Bon'a göre aynen Bağdad gibi Mısır'ın gerilemesinin baş sorumlusu da Türklerdir. Şöyle der: «Kafkas asıllı Memlûkiler, 1516'da Sultan Birinci Selim tarafından işgal edilinceye kadar Mısır"ı idare ettiler. Selim orayı bir Türk vilâyeti yaptı. Artık Mısır için gerileme saati başlamış oldu»[787].

Kâhire'de Bir Türk Camii: Gustav Le Bön, Türklerin medeniyet bakımından geri olduklarına ve gittikleri yerde medenî eser bırakmak şöyle dursun eskiden yapılanları tahrip ettiklerine dâir kısaca tekrarladığı ifadelerinin birinde Kahire ile alâkalı olarak şunları söyler: «On altıncı asrın bidayetlerinden itibaren yâni Mısır'ı Türklerin işgal ettikleri devirden itibaren, inşa edilmiş bulunan az sayıdaki cami ve saraylar arasında azıcık zikre şayan olan bir tanesini bilmiyorum. Bunlardan iriliği ile en ziyade dikkati çekeni Mehmed Ali Paşanın dev inşaatıdır. Basık kubbesi, mahruti (konik) bir külahla nihayet bulan yuvarlak, ince minareleri ile, bu cami, bir Arab'ın san'at duygusu ile, bir Türk'ün san'at duygusunu ayıran derin uçurumu ibraz etmede işe yarayabilir. Gerçi Mısır'a geldikleri zaman Araplar da mükemmel san'atkârlar değildiler. Fakat, onlar en yüksek derecede san'at zevkine sâhip idiler. Bizanslıların sunduğu unsurlardan tamamen yeni bir sitil çıkarmasını bildiler. Asırlardır Türkler'de de üstatlar ve modeller eksik olmamıştır, fakat bunları kullanma san'atı onlarda hiç bulunmamıştır. Kâhire'de bir cami yükseltmek istedikleri zaman, ağır bir âbide olan Ayasofya'yı yâni Bizanslılardan kalma eski bir Hristiyan kilisesini kopya etmekten öte bir şey düşünmediler. Bu yapı, Arapların çoktan geride bırakmış oldukları bir san'at merhalesini temsil eder. Türkler bu sahada Ayasofya'dan başka bir örnek hiç bir zaman tanımadılar ve bunu aşmayı da bilemediler»[788].

Temcid Pilâvı: Türkler hakkında yukarıda ortaya konan fikirler bir yerde okunup geçilmemesi, kitabın büyük hacmi içinde unutulmaması için, zaman zaman tekrarlanır. Bu tekrarlardan biri sonlarda yapılır. Şimdiye kadar yapılan sinir temrinine güvenerek bu pasajı da aynen sunuyoruz: «Sadece siyasî nokta-i nazardan bakıldığı takdirde, Türklerin de kendilerine has büyükleri olmuştur ... Fakat, güçleri dâima münhasıran askeri sahaya hastır. Büyük bir monarşi kurmaya kabiliyetli olmakla beraber, bir medeniyet ortaya koymada dâima güçsüz gözüktüler. En büyük gayretleri, elleri altındakinden istifade etmeyi denemek oldu. İlim, san'at, sanayi, ticaret vs. her şeyi Araplardan aldılar. Arapların parladığı bütün marifetlerde Türkler hiçbir terakki kaydetmediler. Pek tabi, terakki etmeyen milletlerin gerilemesi nasıl kaçınılmaz ise, tedenni ve düşüş saati de onlar için çalmada gecikmedi.

Doğuda Arap Medeniyetinin tarihinin sonu, onların imparatorluklarını silahların kaderi Türklerin eline düşürdüğü güne raslar. Araplar, tarihte dinî tesirleri ile yaşamaya devam ettiler. Fakat onların ulaşmış bulunduğu medenî seviyeyi, kendilerini takip eden ırklar sabit tutmasını bile beceremediler.

---

787 a.g.e., p. 215.

788 a.g.e., p. 242-243.

Çöküntü ve tedenni bilhassa Mısır'da çok büyük oldu. Bu çöküş. Birinci Selim'in zaferleri, burayı Osmanlı İmparatorluğu'nun bir vilâyeti yaptığı devirde başlar. San'atlar, ilimler ve sanayi tedricen söndü. Sık sık değişen ve her biri derhal servet ve saman sahibi olmaktan başka bir şey düşünmeyen valilerce idare edilen Mısır, İstanbul'a bağlı diğer vilâyetler gibi, nebati bir hayat yaşamaktan öte bir şey yapmadı. Eski ihtişam söndü, hiç bir yeni âbide inşâ edilmedi. Eskiler yüzüstü, bakımsız kaldı ve neticede bunlardan tesadüflerin ve dehrin korumuş oldukları ancak ayakta kaldı.

Bugün kimse Türklerin boyunduruğu altına giren bölgelerin ne olduğunun cahili değildir. Bu sebeple bu noktada sözü uzatmamızın bir faydası yoktur. Bu hususta verilecek en bitaraf hüküm şudur: «Hiçbir idaresi bulunmayan bir memleket bundan daha fena idare edilemez»[789].

Osmanlılar Değil Türkler: Müellif, okuyucunun dikkatinden kaçarak, Türkler, Osmanlılar hakkında yuvarladığı hükümlerin Osmanlı bayrağı altında yaşayan diğer etnik gruplara da teşmil edilmemesi, daha doğrusu, bütün bu etnik gruba mensup okuyucularına, geri kalışlarının yegâne sebebi ve hedefi olarak hâkim ve ağleb unsur olan Türkleri gösterebilmek için tavzihte bulunmayı da ihmâl etmez: «Yukarıda söylediklerim sadece ve sadece Türklere tatbik edilir. Türkiye tarafından idare edilen diğer Asya bölgelerinin bu hükmün dışında kalacağı tabiidir. Umumiyetle bilhassa şehirlerde, çeşitli ırklardan teşekkül eden bir karışma, uzun asırlardır bu diyarlardan geçen bütün istilacıların bozulmuş, melez kalıntısına rastlanır. Osmanlı idaresi bunların durumunu daha da fenalaştırmaktan öte bir şey yapmamıştır. Bu seviyesiz karışımda hâlâ bir kısım güzel vasıflar diridir. Fakat ahlâk ve cesaret seviyesi çok aşağılara düşmüş durumdadır.»[790]

İslâm Hakkındaki Teşvişleri: Eserin telifinde üçüncü gaye olarak ortaya çıkan bir husus da ustalıkla işlenmektedir. Pek çok kereler İslam'ın sadeliği, benimsenmesindeki kolaylık, anlaşılmasındaki açıklık, vahdâniyet akidesinin üstünlüğü hep dile getirilir, İslâm övülür, medh u senalar edilir. Fakat zaman zaman Arapların geri kalış sebebi olarak Kur'ân'ın, Hz. Peygamber (aleyhisselâm) devrinin ihtiyaçlarını cevaplandırdığı, daha sonraki asırların ihtiyaçlarına cevab vermediği için Arapların geri kalmasına sebep olduğu belirtilir[791]. Keza Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında da bir kısım teşvişleri atmaya çalışır[792], burada zikretmeye kalkmak bahsi uzatır.

Değerlendirme: Gustave Le Bon'un kaydettiğimiz bu ifadeleri, getirdiği deliller, yorumlar baştan ayağa bâtıl, boş, uydurma şeylerdir demek istemiyoruz. Bunlardan bir kısmı, şüphesiz, inkârı gayr-i kâbil gerçeklerdir. Ancak bunları kullanış gayesi bâtıl, verdiği nihâi hükümler

[789] a.g.e., p. 640-641.
[790] a.g.e., p. 642.
[791] Bilhassa p. 664-665.
[792] Meselâ p. 23-58.

bâtıldır. Hz. Ali'nin, «Hüküm Allah'ındır» diye hak bir sözü kendilerine slogan yapan Haricîlere verdiği cevâbı bir kere daha hatırlamamak mümkün değildir. Biz aynı sözü Gustave Le Bon'un sözleri arasındaki gerçekler için tekrar edeceğiz: Yâni «Bâtıl bir maksadla sarf edilen hak bir söz.»

Arapların (ve diğer milletlerin) İslâm'dan aldıkları heyecanla ortaya koydukları medeniyeti, eserleri, müesseseleri ve insanlığı ırkî bir haslet olarak göstermek, Türklerin hiç uğramadığı Endülüs, Fas, Yemen gibi yerlerde «Arap Medeniyetinin» yıkılışını, daha realist, daha ma'kûl ifadelerle açıklamaya çalışırken[793], Bağdad ve Mısır'ın çöküş sebebini kesin bir dille Türklere yüklemek gibi demagojilere düşmek elbette ilmî, hasbî davranışlar değildir. Moğolların barbar olduklarını söylemek isterken bile: «Türkler kadar barbar olmakla beraber, belli bir derecede kültürü benimsemede onlardan daha kabiliyetli ...»[794] diyerek söze başlamak suretiyle, hiçbir gereği yokken bile, bir vesile uydurarak Türkler aleyhinde bir fikir verme, bir telkin ve hatırlatmada bulunma gayretkeşliği, söylediğimiz gibi, ilmî hasbilikten ziyade ideolojik güdümlülüğün, siyasî taassubun eseridir ve bu kitabın te'lif edilişindeki asıl mühim gayelerden birinin Araplar ve diğer Müslüman azınlıklar arasında Türk düşmanlığı aşılamak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu eserin tamamen ideolojik bir maksadla hazırlanmış olduğunu, bizzat Gustave Le Bon'un ilmi şahsiyeti de ortaya koyar. Zira, kendisi tarihçi veya bir İslamolog değil, bir tabipdir. Verdiği eserler tıpla ilgilidir. Psikoloji ile alâkalı olanı varsa da İslâmiyet üzerine başka eseri yoktur[795], Yukarıda sözünü ettiğimiz eseri de ana kaynaklara inilerek hazırlanmış bir eser olmayıp, başta Sedillot olmak üzere[796], kendisinden önce eser veren bazı müelliflerden bilistifade terkip edilmiş eklektik bir eserdir, bu sebeple de bizzat Arap âlimlerincede belirtildiği üzere «hiçbir ilmi değeri yoktur»[797].

B. BATILILARIN HÜKÜMLERİ SİYASÎ VE GARAZKÂRDIR

Yukarıdan beri söylediklerimizi değerlendirecek olursak, Müslüman milletler ve husûsan Türkler hakkında kalem oynatan Batılıların, çoğunluk itibariyle hükümlerinde ilmi hasbilikle hareket etmedikleri ve bitaraf davranmadıkları hükmünü çıkarabiliriz. Bundandır ki hakkımızda verdikleri hükümler daima birbirini cerh eder mâhiyettedir. Hele sırf siyasî hesaplarla yola çıkanların garazkârlıkları apaşikâr sırıtmaktadır. Biz bu noktada sözü fazla uzatmadan, hükümlerinde siyasî hesaptan başka bir şey düşünmeyen D. L. Cahun ile nisbeten munsıf ve ölçülü olan Djuvara'nın Türklerin geri

---

793 Meselâ p. 634'de: «Endülüsü yıkan sebepler dahilî kavgalardır» denir.

794 a.g.e., p. 128.

795 Larousse du XX em Siecle, 4, 376.

796 Bkz: Necîbü'l-Akîkî, el-Müsteşrikûn l, 177.

797 a.g.e., l, 226.

kalışını izah sadedinde beyân ettikleri görüşlerini kaydedeceğiz. Birincinin İslâm'a karşı garaz ve kinle hareket ettiğinin en açık delili, ikinci değerlendirme ile arasındaki bariz tezattır.

Bir Fransız yahudisi olan David Léon Cahun der ki: «Ne vakit, dinî ruh, Türkler'de ve Moğollar'da askeri ruhu boğdu, cemiyetleri mistisizmin (yâni dini tefekkür ve yaşayışın) verdiği tembellikle uyuşturuldu, zekâları dar bir taassup içerisinde hapsedildi, fıtri, tabii doğrulukları vahşi bir müsamahasızlığa çevrildi, işte o zaman İmparatorlukları dağıldı ve kendileri de birçok milletlere ayrıldı..»[798]

Osmanlılar hakkında çok daha ilmî, çok daha bitaraf değerlendirmelere yer veren Djuvara, mükerrer olarak Hristiyan dünyasının haksız bir taassupla[799] altıyüz yıl devam eden sistemli, plânlı, ısrarlı saldırılarına rağmen Osmanlıların iyi dayandığını belirterek, yıkılış sebeplerini tahlil ederken der ki: «Gerçi Osmanlı devi bir darbede yıkılmadı ise de, her şeye rağmen uzun yıkılma asırları boyunca yavaş yavaş, kısım kısım dağılmaya gitti. Bu yıkılışın mukadder sebepleri neler olmuştur? Evvelemirde dünyanın bütün büyük imparatorluklarını yıkıma götüren aynı sebepleri söyleyebiliriz: Hâkimiyet altına giren memleketlerin çok geniş olması, itaat altındaki milletlerin çok çeşitli oluşu, bunların hepsini bir bütün hâlinde kaynaştırma ve müşterek bir milliyet şuuru aşılamanın imkânsızlığı ve nihayet, otorite ve disiplinin gevşemesi ki, bu da sağlam bir içtimaî temelden mahrum olan askeri güçlerin parçalanmasının tabii sonucudur»[800].

Bu tezada bir başka örnek olmak üzere, az yukarıda Gustave Le Bon'dan kaydettiğimiz Türklerin mutaassıp ve Hristiyanlara din hürriyeti tanımaz oluşları ile alâkalı değerlendirmeye mukabil, yine Djuvara'nın su pasajına göz atalım: «İstanbul fatihi Sultan Mehmed, tıpkı diğer Türk ve Moğol sultanları gibi, her çeşit dinî baskı düşüncesine yabancı idi ... Türk hükümeti dinî meselelerde hiçbir zorlamaya yer vermedi: Türkler Ortodoks kilisesinin hiyerarşisine ve imtiyazlarına hürmet gösterdi ... Eğer Türkler, idareleri altındaki farklı milletlere dinî hürriyet ve hatta kültürel muhtâriyet tanımasa idi, Müslümanlarla Hristiyanların müştereken yaşamaları imkânsız idi. Şunu teslim etmek gerek ki, bu durumdan, Bâb-ı Âlî'ye itaat eden Hristiyan milletleri için tabii bir gelişme garantisi hâsıl oldu ve bu sayede mutlak bir istiklâle emin adımlarla ilerlediler ... »[801].

Garazkâr Fikirlerin Tesirleri: Ortaya atılan her fikir gibi, Türkler ve Müslümanlar hakkında ifraz edilen kasıtlı düşünceler de tesir hâsıl etmekten uzak kalmamıştır. Müslümanlar aleyhine vukua gelen hâdiselerin, salim bir tefekkür ve değerlendirmeye imkân tanımayacak bir kesafet ve sür'atle teselsül ve cereyanına umumî bir cehalet de inzimam edince bu garazkâr fikirler, Müslüman muhitlerde hararetli müridler bulmakta

---

[798] Cahun, L'introduction â l'Histoire de L'Asie, p. X-XI.
[799] Bkz: Djuvara, p. I, II, 3, 498.
[800] a.g.e., p. 497
[801] Djuvara, a.g.e., p. 498.

zorluk çekmedi. Yurdumuzda, geri kalışımızın sebebini dine bağlayarak her çeşit dinî mefahire ve hatta Müslüman milletlere kin ve öfke ile dil uzatanların sayısı ve bunların son asır Türkiye'sinin kaderinde oynadıkları rol izah gerektirmeyen, hepimizin bildiği bir husustur. Hatta asıl mevzumuzu teşkil eden anarşinin gerçek sebebi olan genç nesillerdeki mânevi boşluk da menşeini dış çevrelerden alan bu din aleyhindeki telkinlerden ileri gelmiştir, dış düşmanların bir başarısı olmuştur.

Öte yandan Batılıların Türkler hakkında attığı yıkıcı fikirler de boşa gitmemiş, bilhassa Arap dünyasında Türk düşmanlığı meydana getirerek istenen tesiri hâsıl etmiştir. Başta Tâha Hüseyin olmak üzere[802], Ahmed Emin[803], Hüseyin Heykel[804] gibi yirminci asır Arap müellifleri çoğunlukla bu fikirleri ufak tefek farklarla kitaplarında tekrar ederler. Bunların yazılarında geri kalışlarının sebebini Türklerle izah eden, Türklerin mutaassıp olduğunu, ilimi taraflarının bulunmadığını, her şeyi kılıçla halletme yolunu tercih ettiklerini ifade eden pasajlara sıkça rastlanır.

Bunları söyleyen Araplara, «Türkler olmasaydı Haçlıları Filistin'den kim söküp atacaktı? Kuzey Afrika'ya iyice yerleşmiş, yarım asır kadar hâkimiyet de kurmuş bulunan İspanyollardan buraları kim kurtaracaktı?, 20. asrın başlarına kadar Batı'dan gelen tehlikeleri kim durduracaktı?, Asırlarca Arap-lar'ı bir bayrak altında birlik içinde kim muhafaza edecekti?, Şimdi Türk-ler'den ayrısınız hâliniz nasıl, geçmişi arıyor musunuz, yoksa durumunuzdan memnun musunuz?, yarım asırdır hangi terakkiyi kaydettiniz?, bir avuç Yahudi'nin karşısında niye perişansınız, kendi aranızda niye savaştınız»? diye sorulsa ne cevab verecekler?.

C. IRKÇILIĞIN HEDEFİ: MÜSLÜMANLAR ARASINDAKİ DİNİ BAĞI ORTADAN KALDIRMAKTIR

Batılıların (müsteşrik, misyoner, siyâset adamı vs.) tertip ve tahrikleriyle İslâm memleketlerinde çıkmış bulunan İslâm dışı ve ırkçı cereyanların hedeflerini anlamada bize yardımcı olacak bir tahlili Dr. Mustafa Hâlidî'nin *«et-Tebşîr ve'l-İsti'mâr»* yâni, «Misyonerlik ve Sömürgecilik» adlı kitabından vereceğiz. Hâlidî, Arap ırkçılığının gayesini «İslâm beldeleri arasındaki İslâmi şuuru zayıflatmak, Arap memleketleri arasındaki bağları sadece «ırkî birlik"e inhisar ettirmek» olarak tespit ettikten sonra şu açıklamayı ilâve eder: «Bu durumda Suriye, Lübnan, Mısır, Cezayir ve Marekeş arasındaki bağ, ırkçı Arap partilerine göre, «Araplığa» veya «Arap diline» veya İslam'la alâkalı her çeşit bağdan mücerred olan Arap tarihiyle alâkalı bir şeye dayanır, Türkiye, İran, Pakistan ve Endonezya'ya gelince, bu memleketler, sözünü ettiğimiz Arap ırkçıları nezdinde Arjantin, Meksika, Macaristan, Danimarka, İngiltere ve Fransa'dan farklı ol-

---

[802] Tâha Hüseyn "Müstakbelü's-Sakâfeti fi Mısr" kitabına Arapların geri kalışını Türklere yıkarak baslar.

[803] Ahmed Emîn, Zuhru'l-İslâm l, 48; İslam'ın Bugünü (Çeviren: A. Öztürk), s. 116-117, 119.

[804] Heykel, Hüseyin, eş-Şarku'l-Cedîd, s. 27, 40-41, 42.

mayan yabancı devletlerdir. Hatta bazı ırkçı ve milliyetçi partiler - meselâ "*Suriye Milli Partisi*", "*Lübnan Ketâib Partisi*", Yemen ve Tunus'a İsveç, Norveç ve Finlandiya'ya baktıkları gibi bakarlar. Hatta bu iki parti, Brezilya, A.B. Devletleri ve Fransa'yı kendilerine Yemen ve Trablusgarb'dan daha yakın hissederler, çünkü onlara buralardan hicret daha çoktur ve Suriye ile Lübnan'ın o memleketlerle olan iktisadî münâsebetleri daha fazladır»[805].

Kendi Ölçümüz: Avrupa'nın, milli ve kavmi sınırları kaldırarak kültüre ve inanç birliği esâsına dayanan siyasî vahdete hızla gittiği bir devrede, yukarıda ifade ettiğimiz üzere sadece Arap'ları değil, bizi ve hatta bütün İslâm milletlerini kendi aralarında hesaplaşma ve dağınıklığa iten ırkçı ve kavmiyetçi düşünceler, menşelerini, esas itibariyle, maruz kalınan tedenni ve geriliğin sebebini izah için ileri sürülen fikirlerde buldukları için, bu meseledeki İslâmi ölçüyü bir kere daha hatırlatmak isteriz. Böylece, bir kısım hâdisâtı değerlendirmede şaşkın ve mütehayyir kalmaktan kurtulacağımız gibi, yabancı ve dış kaynaklı izahların da bâtıl olduğunu göreceğiz.

Daha önce bir başka vesileyle de temas ettiğimiz gibi, İslâm dini, maruz kalınan ferdî felâketleri «Sana bir fenalık isabet ederse bu, nefsindendir, iyilik isabet ederse bu da Allah'tandır»[806] Meâlindeki âyet-i kerîme'de görüldüğü üzere, şahsî kusurlarda aramamızı emrettiği gibi, «Bir kavm kendisindeki (güzel hâl ve ahlâk) ı değiştirip bozuncaya kadar Allah şüphesiz ki, onun (hâlini) değiştirip bozmaz ...»[807] âyetiyle de milli felâketlerin dahi cemiyetteki bozulmalarla, içine düşülen kusurlarla husule geleceğini ihtar etmekte ve felâketlerden sonra kendimizi ıslâh yollarını aramamızı, kendi kendimizi düzeltme gayretlerine girmemizi emretmektedir.

İmdi, gerçekten gerek ferdi ve gerek içtimaî geriliklerden kurtuluşun bu şahsi, bu dahili gayretlerden geçeceği bir hakikat olarak, tarihi, içtimaî, fıtrî bir gerçek, bir kanun olarak göz önünde dururken, Avrupalı akıl hocalarının telkiniyle, bugünkü Müslümanların, atalarımızın tarihte İslâm'a tam uymak suretiyle elde ettikleri fazilet ve başarıları ırkî meziyetlerden bilip boş bir fahre ve övünmeye düşmesi, diğer taraftan da İslâm'a uymadaki ihmâli sebebiyle maruz kaldığı mağlûbiyet ve gerilikleri de dinden ve diğer Müslüman milletlerden bilerek onlara karşı adavete düşmesi aklın, vicdanın, sağduyunun göstereceği bir çıkış yolu olmamalıdır. Bu fikri bir sapıklıktır, içinde bulunduğumuz düşüşte daha da aşağılara düşmek demektir. İslâm'ın dinamik olan hayat görüşüne zıttır. Bu gidiş, Müslüman milletleri kurtuluşa değil, dertlerinin daha da artmasına, rehberi karga olanların akıbetine götürecektir.

Yukarıda kaydettiğimiz İslâmi ölçüyü te'yid eden yâni, Müslüman milletlerin felâketlerini dahilî illet ve sebeplerle, dinden uzaklaşmalarla izah

---

805 Hâlidi, Mustafa Hâlidî ve Ömer Ferruh, et-Tebşîr ve'l-İsti'mâr fi'l-Bilâdi'l-Arabiyye, s. 176.
806 Nisâ 4/79.
807 Ra'd 13/11.

eden bir diğer âyet de şöyle demektedir; *«Ey imân edenler, içinizden kim dininden dönerse Allah, -müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu; Kendisi'nin onları seveceği, onların da Kendisi'ni seveceği- bir kavm getirir ki, onlar Allah yolunda savaşırlar ve hiçbir kınayanın kınamasından (dedikodusundan) çekinmezler. Bu, Allah'ın lütf u inayetidir ki, onu kime dilerse ona verir. Allah, İhsanı bol olan, en çok bilendir»*[808], Hz. Peygamber de (aleyhissalâtu vesselâm), «Kendisinden sonra, fitneler çıktığı zaman, Cenâb-ı Hakk'ın at ve silahça Arap'tan daha ileri bir mevâli fırkası gönderip bununla dini kuvvetlendireceğini» haber verir[809].

Şu hâlde, bilhassa âyet-i kerîme'de ifade edilen ilâhî kanuna göre, muzaffer ve hâkim durumda olan mümin bir millet, İslâmi tatbikattan uzaklaştı mı, onun yerine, bu tatbikatta tam olan ve bu sebeple Allah'ın sevgisine mazhar olan bir millet devreye girecek. İslâm'ın zafer ve Müslümanların himaye bayrağını eline alarak hâkimiyet kuracaktır.

Tarihte çeşitli milletler (Arap, Fars) bu şerefe nail olmuşlarsa da[810] Türk milletinin şeref payının bazı âlimlere göre daha fazla olduğunu - milletimizin her çeşit iftiralara maruz kaldığı bir devrede kaydetmenin ırkçılık sayılmayıp - bu yolda pek çok fedakârlıklara katlanmış atalarımıza karşı minnet ve takdir borcumuzun edası sayılacağım ümid ediyoruz: Söz gelimi Bediüzzaman Said Nursi'ye göre Türkler, İslâm'a bin yıl bayraktarlık ve hizmetkârlık yapmakla bu âyete mâsadak ve **«Allah'ı seven ve Allah tarafından sevilen kavim»** olma şerefine mazhar olmuştur. Aynen şöyle der: **«İşte ey ehl-i Kur'ân olan şu vatanın evlâdları! Altı yüz sene değil, belki Abbasiler zamanından beri bin senedir Kur'ân-ı Hakîm'in bayraktarı olarak, bütün cihâna karşı meydan okuyup, Kur'ân'ı ilân etmişsiniz. Milliyetinizi, Kur'ân'a ve İslâmiyet'e kal'a yaptınız. Bütün dünyâyı susturdunuz, müdhiş tehâcümâtı defettiniz, tâ**

يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

âyetine güzel bir mâsadak (te'yid edici) oldunuz. Şimdi Avrupa'nın ve frenkmeşrep münafıkların desiselerine uyup, şu âyetin evvelindeki[811] hitaba mâsadak olmaktan çekinmelisiniz ... ve korkmalısınız»[812].

Türk Düşmanlığının Gerçek Sebebi: Türklerin Tarihi Misyonu: Bu bahsi, bütün dünyada ısrar ve ittifakla işlenen ve hatta, tarihini inkâr, büyüklerini istiskal, aşırı Batı hayranlığı, mefahirimizi inkâr, va-

---

[808] Mâide 5/54.
[809] İbnu Mâce Fiten 35.
[810] Elmalılı, a.g.e., 3, 1718; Râzî 11, 19.
[811] Burada kastedilen hitap, iki paragraf yukarıda geçen âyettir ki: «Ey imân edenler, içinizden kim dininden dönerse Allah... » diye başlayan âyettir.
[812] Bediüzzaman Said Nursî, Mektûbât, 353.

tan, bayrak, devlet ve millet düşmanlığı gibi değişik renklerle içimize kadar nüfuz ettirilen «Türk düşmanlığı»nın gerçek sebebini belirterek kapamak istiyoruz, olur ki, bir kısım gafiller kimlere, niçin alet olduklarının şuuruna varırlar, gittikleri yolun yanlışlığını anlarlar.

Milletimiz aleyhinde, gerek hâriçte Avrupalıların ve gerekse dâhilde «Frenk-meşrep münafıklar»ın, ortaya koydukları bütün gayretlerin tek sebebi ecdadımızın tarihte oynadığı roldür. Bir başka ifade ile, İslam'ın getirdiği *i'lâ-yı kelimetullah* davasında uhdesine düşen tarihi misyonu ihlâsla ifa etmesidir. Atalarımıza kaderin yüklediği bu şerefli misyonu «İslâm uğrunda, güçlü iken neşir, gücünü kaybettiği zamanda da himaye ve müdâfaa harpleri yapmak» şeklinde ifade edebiliriz. Gerçekten milletimizin, İslâm'a girdiği ilk yıllardan Osmanlıların son zamanlarına kadar geçen bin yıllık tarihini bu şekilde hulâsa edebiliriz: Güçlü iken İslâm'ın âleme neşri için gayret etmek, fedakârlıklarda bulunmak, neşre gücü yetmeyince İslâm'ı ve ehlini dış taarruzlara karşı korumak için mücâdele vermek, fedakârlıklarda bulunmak.

Batılı öfkesinin gerçek sebebi budur. Türk milleti olmasa idi, zahiri esbaba göre değerlendirmek gerekirse, bugün İslâmlık olmayacaktı. Söylenen bu hususu bir İngiliz araştırıcısı olan Bernard Lewis veciz bir şekilde şöyle ifade eder: *«Osmanlı İmparatorluğu, kurulduğu andan yıkıldığı âna kadar, İslâm imanının neşrine, hâkimiyetinin ilerlemesine ve düşmanlara karşı da müdâfaasına kendini adamış bulunan bir devlet idi. Osmanlılar bu maksatla, bidayette Avrupa'nın geniş bir kısmında İslâm hâkimiyetini kurmak ve sonra da Batı'nın pek amansız olan mukâbil karşı saldırılarını durdurmak için altı asır boyunca Hristiyan Batı ile mütemadiyen harp yaptılar. Yüzyıllar boyu süren bu mücâdele, Türk cemiyetinin ve Türk içtimaî müesseselerinin yapısına derin tesirler bırakmıştır. Osmanlı Türk'ü için İslâm'ın ilk anayurtlarını sınırları içine alan İmparatorluk İslâm'ın bizzat kendisi idi. Nitekim Osmanlı vesikalarında (vakayinâmelerinde) imparatorluğun toprakları, «Memâlik-i İslâm»; hükümdarları, «İslâm padişahları»; orduları, «Asâkir-i İslâm»; dini reisleri, «Şeyhülislâm» olarak adlandırılmıştır. Onun halkı, kendisini her şeyden önce Müslüman bilirdi, Türk değil. Daha önce açıkladığımız gibi, «Osmanlı» ve* «Türk» *tâbirleri oldukça muahhar tâbirlerdir. Osmanlı Türkleri, kendilerini İslâmiyet ile bir görmüşler, diğer herhangi bir Müslüman kavme nazaran çok daha büyük ölçüde şahsiyet ve benliklerini İslâmiyet içerisinde eritmişlerdir. «Türk» kelimesi Türkiye'de hemen hemen kullanılmaz iken Batı'da «Müslüman» kelimesinin müteradifi hâline gelmesi ve Müslüman olan mühtedi bir Batılı'ya, ihtida vak'ası İsfehân veya Fas gibi dünyanın birbirinden uzak herhangi bir noktasında bile cereyan etse «Türk olmuş» denmesi çok manidardır*[813].

Dünyanın her yerinde Türk kelimesinin «Müslüman» kelimesi yerine kullanıldığını ifade eden bir diğer tesbiti Muhammed Hamidullah'tan

813 Lewis, Bernard: The Emergeme of Modern Turkey, London, 1968, p. 13.

kaydedeceğiz. Bir makalesinde der ki: «... Türkler, Abbasi Araplar'ının yerine geçip imparatorlukları üç kıtaya yayıldığı sırada Araplarla aynı imana (İslâm'a) sâhip idiler ve hiçbir gayr-ı Müslim grubu taklit etmiyorlardı. Siyasî istiklâlleri yanında, kültür istiklâlleri de vardı. Bu azamet devrinde onlar, «Türk» kelimesi «Müslüman» manasına gelecek kadar Müslüman'dılar. Bu husus sadece Yugoslavya'da (Avrupa'da) değil de bilhassa Kalaç Türkleri anlatılırken olmak üzere Hindistan gibi uzak yerlerde bile böyle idi. O kadar ki bugün bile (20. asır) Güney Hindistan dillerinde Türk kelimesinden doğmuş kelimeler, meselâ Telegu dilinde *"turkullu»* ve Kuvari dilinde *«turkunnu»* kelimeleri «Müslüman manasına gelir.»[814].

Burada doktorasını Paris'te yapan bir arkadaşımızın, İhsan Süreyya Sırma Bey'in bir hâtırasını da kaydedeceğim. Anlattığına göre, Paris'te «Çin Türkistanı'nda İslâmiyet» adıyla konferans veren bir bak, Türk profesör'e: «Çin Türkistan'nda Müslüman olmayan Türk de var mı?» diye sorulunca, konferansçı suâli önce anlayamaz. Tekrar edilip kendisine ne sorulmak istendiği iyice izah edilince, kızarak şu cevâbı verir: «Bu ne biçim suâl, Türk demek Müslüman demektir, Türk olduktan sonra bir de gayr-ı Türk yani gayr-ı Müslüman olmak mümkün mü?»

İngiliz Bernard Lewis, yukarıda kaydettiğimiz ifadesini hangi maksadla söylemiş olursa olsun, diğer kaydettiklerimizden de anlaşıldığı üzere büyük bir hakikatı ilim adına ifade etmiş bulunmaktadır. Milletimizin kaderinde İslâm'ın ve İslâm'ın kaderinde milletimizin ne demek olduğunu dile getiren bu takriri değişik kelimelerle aynen ifade eden büyük İslâm âlimi Bediüzzaman'ı burada anmadan geçmek mümkün değildir. Birçok kimselere ulaşmış bir kısım yanlış değerlendirmeleri de izâle maksadıyla, merhumun sözlerini aynen kaydedeceğiz. Der ki:

«**Cây-ı Dikkat Bir Hâl:** Türk milleti, Anâsır-ı İslâmiye içinde en kesretli olduğu hâlde, dünyanın her tarafında olan Türkler ise, Müslüman'dır. Sâir unsurlar gibi, Müslim ve gayr-ı Müslim olarak iki kısma inkısam etmemiştir. Nerede Türk taifesi var ise, Müslüman'dır. Müslümanlıktan çıkan veya Müslüman olmayan Türkler, Türklükten dahi çıkmışlardır, (Macarlar gibi). Halbuki, küçük unsurlarda dahi, hem Müslim ve hem de gayr-ı Müslim var».

Toynbee tarafından «Garb'ın kavmiyetçilik mikrobu»[815] olarak ifade edilen ırkçılığa, benzeri bir tâbirle «frenk illeti» diyen Bediüzzaman sözlerine, bu illete karşı bilhassa Türklerin uyanık olmasını tebarüz ettirerek şöyle devam eder:

«Ey Türk kardeş! Bilhassa sen dikkat et! Senin milliyetin İslâmiyetle imtizaç etmiş, ondan kabil-i tefrik değil. Tefrik etsen mahvsın! Bütün senin mazideki mefahirin.

---

[814] Hamidullah, Muhammed, İslâmî Araştırmalar Yapacak Modern Bir Fakülte Nasıl Olmalıdır? (Makale), Çeviren: İ. Canan, A. Ü. İslâmî İlimler Fak. Dergisi Yıl: 1975, Sayı: 1.

[815] Toynbee, Dünya ve Garb, s. 44.

İslâmiyet defterine geçmiş, Bu mefahir, zemin yüzünde hiçbir kuvvetle silinmediği hâlde, sen şeytanların vesveseleriyle, desiseleriyle o mefahiri kalbinden silme ...»[816].

[816] Bediüzzaman, Mektûbât, s. 353.

VI. Cemaatleşmeye Teşvik

«Kim cemaatten bir karış ayrılır, sonra da ölürse cahiliye ölümü ile ölmüş olur, boynundaki İslâm bağını çıkarıp atmış olur.»

Hadis-i şerif

İslâm'ın anarşiyi önlemeye matuf mühim tedbirlerinden biri, cemiyetin ferdlerini birlik ve beraberlik içinde olmaya teşvik, bir başka ifadeyle, cemaatleşmeye verdiği ehemmiyettir. Burada mevzubahs olan cemaatleşme, ibâdetlerde ve bilhassa namazda teşkil edilen cemaatten ziyade, daha umumî manada, ümmet içerisindeki birlik ve beraberliktir. Müşterek inanç ve ortak değerlere sahip olmaktan kaynaklanıp, karşılıklı sevgi ve saygı ile beslenerek kuvvetlenen kaynaşma ve birliktir.

Kur'ân-ı Kerîm bu birliğin, bütün ferdlerin Allah'ın ipine elbirliği ile sarılmalarıyla hâsıl olacağını ifade eder: «Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın ...»[817].

Âyette zikredilen «Allah'ın ipi» tabiriyle «Allah'ın dini», «Allah'ın Kitabı Kur'ân-ı Kerîm», «cemaat», «Allah'ın emri ve tâati», vs. kastedildiği âlimlerce belirtilmiştir[818].

Bunun açıklanması sadedinde, gayeye götüren her şeye ip dendiğini, Müslüman'ı da korkudan kurtarıp asıl gaye olan emana, selâmete götüren vâsıtaların «ip» ile ifade edilmiş bulunduğunu söylerler[819].

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadislerinde: «Haberiniz olsun, ben size iki mühim şey bırakıyorum, bunlardan biri Kitâbullah'tır. O, hablullah'tır (Allah'ın ipidir). Kim ona uyarsa doğru yolu, hidâyeti bulur; kim de terk ederse o da, sapıklığa düşer ...» buyurur[820].

Az ilerde açıklayacağımız «Cemaatten Maksat» bahsiyle alâkalı olması ve bir de sadedinde bulunduğumuz, «Cemaate uymanın ehemmiyetini te'yid edici mâhiyette bulunması sebebiyle, âyet-i kerîmede oldukça müphem bırakılan «Hablullah» (Allah'ın ipi) tâbirinden -bazı âlimlerin görüşüne göre- maksadın «cemaat» olduğunu da ayrıca belirtmemizde fayda var. Bu kanâate iştirak eden Râzî, fikrini te'yid sadedinde bizzat âyetten delil çıkararak: «Çünkü, bu tâbirin hemen akabinde Cenâb-ı Hak:

---

817 Âl-i İmrân 3/103.
818 Hâzin Tefsiri l, 264; Râzî, a.g.e., 8, 173.
819 Râzi, a.g.e., 8, 173.
820 Müslim, Fedâilu's-Sahabi 37.

«Parçalanıp ayrılmayın ...» emretti» der[821]. Bu izaha göre, mana şöyle oluyor: «Hepiniz toptan - Allah'ın şeriati etrafında teşekkül eden mütecanis - cemaate sımsıkı sarılın, cemaat içerisinde tefrikalar çıkarmayın» (Allahu âlem).

Arıca âyet-i kerime, mana-yı muhâlifiyle, Kur'ân'dan veya Kur'ân'ın getirdiği düsturlar mecmuası olan şeriat-i İslâmiye'den ibaret olan «hablullah»a sarılmak dışında cemiyetin birlik ve beraberliğini aramanın boş olduğunu ifade etmektedir.

İhtilâf Sırasında Cemaate Uymak: Yukarıda kaydettiğimiz âyet-i kerime, cemiyetin efradı Kur'ân'a ve Allah'ın emir ve yasaklarından ibaret olan dine hakkı ile uyduğu takdirde cemiyetteki birliğin bozulmayacağını ifade etmekle beraber, araya girecek ihmaller, nakıs anlama ve yanlış yorumlar veya şahsî ihtiraslar sonunda bu birlik bozulup, bölünmeler, ihtilâflar çıkacak olursa bu durumda ne yapmalı?

Günümüzün problemi olması sebebiyle, bu mevzuda cevab bulmaya çalıştığımız esas soru budur. Cemiyet içerisinde iftirak ve bölünmeler, birbirine muhalif gruplar çıkarsa bunun önlenmesi, asgariye indirilmesi veya zararın mümkün mertebe ucuz atlatılması için bir ferd olarak mümin ne yapmalıdır?

Şüphesiz bu suâle bir hamlede cevab bulmak kolay değildir. Zira önünde çeşitli şıklar var, bunlardan her biri mâkul izahlar da bulabilir:

- Haklı taraf hangisi, haksız taraf hangisi onu mu aramalı?
- Bağlı olduğu ailenin tuttuğu grubu mu iltizâm etmeli?
- En doğru yolu tuttuğunu iddia eden tarafı mı tutmalı?
- Hiçbirine karışmayıp hâriçte mi kalmalı?
- Çokluğa, ekseriyetin tarafına mı uymalı?
- vs. Daha başka ihtimaller de akla gelebilir.

Bu ihtimallerden her birinin, değişik zaviyelerden baktıkça haklı taraflarının olabileceğini de göz önüne alacak olursak, malûmatı sathî, mukallit bir mümin için meselenin zorluğunu daha iyi takdir edebiliriz.

İşte bu çeşit durumlarda mümine yardımcı olmak maksadıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) irşâd edici, ışık tutucu beyanlarda bulunmuştur. Nefs ve hevanın galebesinden kurtularak iman ve teslimiyet kulağıyla bu hadisleri dinlediğimiz takdirde seçilecek doğru yolun ne olduğunu bulmanın zor olmadığını anlarız.

Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit durumlarda mümine tavsiyesi CEMAATE UYMAKTIR. Daha önce Huzeyfe'nin rivayeti olarak kaydettiğimiz, mühim bir hadiste, fitne çıkıp iftiraklar başladığı zaman «ne yapmamı tavsiye edersin?» diye Huzeyfe'den vâki suâle, Hz.

---

[821] Râzi, a.g.e., 8, 173.

Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm): «Müslümanların cemaat ve imamlarına uy.» şeklinde cevab verdiğini görmüştük[822].

Aslında cemaate uyulması ile alâkalı nebevi emir bundan ibaret değildir. Bu mevzuda gelen birçok rivayet Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) ısrarla cemaate uymayı, cemaatten ayrılmamayı emrettiğini gösterir. Bir iki tanesini kaydedelim:

«Size *cemaati tavsiye ederim, ayrılıktan da sakının, zira şeytan iki kişiden uzak durur. Cennetin ortasını isteyen cemaatten ayrılmasın»*[823].

«Allah ümmetimi dalâlet üzere toplamaz. Allah'ın eli cemaatledir. Cemaatten ayrılan ateşe gider»[824].

«Cemaat *rahmet, ayrılık azaptır»*[825].

«Kim *cemaatten bir karış ayrılır, sonra da ölürse cahiliye ölümü ile (küfür üzere) ölmüş olur*[826] *... boynundaki İslâm bağını çıkarıp atmış* olur»[827].

Cemaattan Maksad Nedir?: Yukarıda kaydettiklerimizle cemaatın ehemmiyeti anlaşılmış olmakla beraber, bizim için henüz müphem olan nokta, «cemaat»ten kastedilen şeyin ne olduğudur. Acaba uymakla mükellef olduğumuz şey nedir? Bu husus, zikredilen hadislerde açıkça gözükmüyor.

Nitekim âlimler de «cemaat» tâbiri ile kastedilen şey hususunda ihtilâf etmiş, bundan «Ashâb», «ehl-i ilim», «ümmetin ekseriyeti", «diğer dinlerin mensûplarına karşı da -vâcib meselelerde ihtilâfa düşmedikçe- Müslümanların cemaati» vs ... kastedilebileceğini vs. ileri sürmüşlerdir[828].

İbnu'l-Mübârek, din büyüklerinin, etrafında toplanmış bulundukları kimselerin «cemaat» olduğu görüşünü benimsediği için, kendisine buradaki «cemaat»ten sorulunca: -Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'dir» cevâbını verir. Onların ölmüş bulundukları hatırlatılınca da başka isimler ... ve en sonunda da devrinin sâlih ve muttaki bir kimsesinin ismini vererek, tek kişiyi «cemaat» olarak vasıflandırır[829].

Âdil imamı ve âlim kişiyi «cemaat» olarak kabul eden bu görüşü benimseyen İbnu'l-Arabi daha vazıh bir ifade ile: «İslam'ın cemaati, adalet ve ilimdir» yorumuna ulaşır[830].

---

822 Bkz: Müslim, İmaret 51; Buhârî, Fiten 11.
823 Tirmizî, Fiten 7.
824 Tirmizî, Fiten 7.
825 Müsned 4, 278.
826 Buhârî, Fiten 2.
827 Müsned 5, 180.
828 Aynî, a.g.e., 24, 195; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 146.
829 Tirmizî, Fiten 7.
830 İbnu'l-Arabî, Arızatü'l-Ahvazî 9, 11.

Kanâatimizce, hadiste, uyulması vâcib olarak belirtilen cemaat hakkında âlimlerin yaptığı bu yorumların hepsinin bir doğruluk, haklılık yönü vardır. Ancak her birinin haklılığı mutlak olmayıp hususî şartlar, değişik zaviye ve nokta-i nazarlarla kayıtlıdır.

Bütün hadisler göz önüne alındıkta ve daha umumî şartlar muvacehesinde bu görüşlerden biri üzerinde sabit kalmak oldukça zor ve tekellüflü olacaktır. Bu sebeple burada mevzubahs olan cemaatten «sevâdu'l-a'zam»ı, yâni büyük ekseriyeti anlamamız daha uygun olacaktır: İlmî meselelerde âlimlerin ekseriyetini, herkesi ilgilendiren içtimaî meselelerde efrâd-ı milletin ekseriyetini vs.

Nitekim, umumiyetle, ilim adamları, bu tâbir ile «sevadu'l-a'zam» yâni, ihtilâf durumunda «ekseriyetin bulunduğu taraf» kastedildiğini kabul etmiştir. Delil olarak şu hadisi gösterirler[831]:

«Beni İsrail yetmiş bir fırkaya ayrılmıştır. Benim ümmetim ise yetmiş iki fırkaya ayrılacaktır. Bu fırkalardan biri hâriç, hepsi ateştedir. Ateşe gitmeyecek olan fırka CEMAATTİR»[832].

Cemaatten ekseriyetin kastedildiğini ifade eden başka rivayetler de gelmiştir. Bunlardan birinde Hz. Peygamber (aleyhisselâm): -Ümmetim dalâlet üzerine toplanmaz, öyle ise aralarında ihtilâf görürseniz, size sevâd-ı a'zam'ı iltizâm etmeyi tavsiye ederim (aleyküm bi-sevâdi'l-a'zam)» buyurmaktadır[833].

Hadiste gelen «sevâd-ı a'zam tâbiri ile ekseriyetin kastedildiği âlimlerce belirtilmiştir[834].

Suyûtî, sevâdu'l-a'zam'ı «doğru yolda gitmek üzere birleşenlerin ekseriyeti» diye izah eder[835].

İhtilâf ve fitne zamanlarında ekseriyet tarafın iltizâm edilmesi gereğini ifade eden daha vazıh bir rivayet Ebû Mes'ûdi'l-Ensâri'den gelmektedir. Mezkûrdan (radıyallahu anh), Hz. Osman fitnesi sırasında bu durumla alâkalı olarak Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) bir işittiği varsa onu, yoksa şahsî kanâatini söylemesi istendiği vakit şu tavsiyede bulunur: «Size ümmet-i Muhammed'in ekseriyetine uymayı tavsiye ederim (*aleyküm bi-uzmi ümmet-i Muhammed*). Zira Allah; ümmet-i Muhammed'i dalâlet üzerine toplamaz»[836].

İbnu Kâdı Simâvî'nin *Fetâva's-Sağîr*'den naklen *Câmi'u'l-Fusûleyn*'de kaydettiği bir görüş bizim için aydınlatıcı mâhiyettedir: «Eğer Hz. Ali olmasaydı, ehl-i kıble ile savaşı aklımız almazdı. Hz. Ali ve o'na tâbi olanlar ehl-i adl'dir, hasmı ve ona tâbi olanlar da buğât'dır (âsilerdir). Zamanımız-

[831] Bkz: Aynî, a.g.e., 24, 195; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 146.
[832] İbnu Mâce, Fiten 17.
[833] İbnu Mâce, Fiten 8.
[834] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 146; Sindî, Haşiye Âlâ İbn-i Mâce 2, 464.
[835] Bkz: Sindî, a.g.e., 2, 464.
[836] İbnu Hâcer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 266, 4404. H.

da kimin ehl-i adl, kimin Bağî olduğu husususundaki hüküm galebe çalana (ekseriyete) göredir. Âdil veya asi olanı bilemeyiz, zira hepsi de dünyâyı taleb ediyorlar»[837].

Bu meselede son olarak İbnü'l-Arabî 'nin «Cemaate uyup, ondan ayrılmama» emrini muhtevi hadisten çıkardığı hüküm de burada kayda değer. O, mevzuunu ettiğimiz hadisten iki hüküm çıkarır:

1- Ümmet bir meselede icma edip anlaştıktan sonra arkadan gelenlerin aynı meselede yeni bir görüş ortaya atmaları caiz değildir.

2- Müslümanlar bir imam (lider) üzerine birleştikten sonra onun üzerine arkadan niza ve ihtilâf çıkarmak helâl değildir[838].

Cemaatten Ayrılanları Tel'in: Hz. Peygamber (aleyhisselâm) Müslümanları bir taraftan birliğe çağırırken, diğer taraftan da ayrılanları, nifak ve ihtilâf çıkaranları lanetlemektedir. Bu mevzuda da pek çok rivayet gelmiştir. Birkaç tanesini vereceğiz.

«Kim itaatten çıkar, cemaatten ayrılır (tevbe edip dönmeden de) ölecek olursa, cahiliye ölümü ile ölmüş olur. Kim de bir taraf için taşıdığı asabiyet (tarafgirlik) sebebiyle öfkelenerek veya bir taraf lehine asabiyeti (tarafgirlik, kavmiyetçilik) teşvik ederek (gayesi din ve meşru sebepler olmayan) bir bayrak altında kıtale kalkıp öldürülürse, o, benim ümmetimden değildir. Ümmetimden her kim ümmetim üzerine kılıç çekerek, iyi-kötü ayırımı yapmadan mümin olana karşı maruz kalacağı vebali, üzerinde ahdi bulunanlara karşı ahdini eda etmeyi düşünmeden, gelişi güzel vuracak olur ise o bizden değildir»[839].

«Benden sonra birtakım şerler, fesatlar ortaya çıkacak. Bu zamanda, her kimin cemaatten ayrıldığını veya - birlik hâlinde olan[840] -ümmet-i Muhammed'in birliğini bozmayı arzu ettiğini görecek olursanız, kim olursa olsun onu öldürün. Zira Allah'ın eli (hıfzı, yardımı[841]) (birlik içinde olan[842]) cemaatle beraberdir, zira şeytan, cemaatten ayrılanla beraberdir»[843].

Müslim'in bir rivayetinde aynı mana şu şekilde tekrar edilir: «Siz bir lider etrafında birlik hâlinde iken, kim size gelerek birliğinizi bozmak, cemaatinizi dağıtmak isterse, onu mutlaka öldürün»[844].

Hz. Peygamber (aleyhisselâm) şu hadiste, cemaatte ısrar edişinin, Müslümanlar için cemaatin lüzumunun iki mühim sebebini de açıklar: «Allah ümmetimi- veya Muhammed ümmetini- dalâlet üzere birleştir-

---

837 İbnu Kadı Simâvî, Câmi'u'l-Füsûleyn l, 17.
838 İbnu'l-Arabî, a.g.e., 9, 11.
839 Müslim, İmaret 53-54; Bkz: Buhârî, Ahkâm 4.
840 Müslim, İmaret 59.
841 Sindî, Haşiye Alâ'n-Nesâî 7, 92; Suyûtî, Zehrü'r-Rübâ 7, 93.
842 Suyûtî, a.g.e., 7, 93.
843 Nesâî, Tahrîm 6.
844 Müslim, İmaret 60.

meyecektir ve Allah'ın eli (himâyesi, yardımı, zaferi vs.) cemaat üzerindedir. Kim ayrılırsa, gideceği yer ateştir»[845].

Tefrika Çıkaracak Şeylerden Kaçınmak: Şurası muhakkak ki, içtimaî heyette vukua gelecek bir çatlama, bir kopukluk bilâhare kapanması mümkün, olmayacak kadar zor bir yaradır. Öyle ise bütün imkânları seferber edip, böyle bir çatlamaya önceden mâni olmalı, herhangi bir kopukluğa müncer olacak her çeşit sebepleri önceden bertaraf etmelidir, İslam'ın fitne, fesat, nifak, tefrika gibi çeşitli tâbirlerle ifade edip şiddetle yasakladığı şey işte budur. «Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın ...» âyetinde geçen *parçalanıp ayrılmayın* tâbirinde bir kısım âlimler «kendisinden ayrılık, tefrika; çıkacak olan şeyi, mevcut kaynaşma ve beraberliği izâle edecek şeyi ihdas etmeyin» şeklinde anlamıştır[846].

Cemaat Yoksa: Yukarıda kaydedilen hadislere dikkat edilecek olursa, onlarda beyân edilen irşatlar «bir şahsın etrafında» birliğin bulunduğu veya ekseriyetin teveccüh etmiş bulunduğu belli bir istikamet, veya muayyen bir şahsın bulunma durumlarıyla alâkalıdır. Hâlbuki, insan cemiyetinde daha farklı ahvâllerin zuhuru da mümkündür. Bu mevzular mevzubahs edilince hemen akla gelecek başka durumlar da vardır. Nitekim Hz. Peygamberin (aleyhisselâm) muhâtapları cemaatin, yâni ekseriyetin bulunmama ihtimâlini de göz önüne alarak, o durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğini sormuşlardır. Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) cevâbı «inzivaya çekilmek» şeklindedir.

«... Ey Allah'ın Resûlü, bahsettiğiniz fitne devrine ulaşırsak ne tavsiye edersiniz?

- Müslümanların cemaatine ve imamına uy.

- Ya onların cemaatleri ve imamları yoksa?

- (O takdirde) mevcut fırkaların hepsini terk et. Hatta bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olsan bile, ölüm sana gelinceye kadar öyle kal (ve fakat fitneye karışma)».[847]

Hadiste geçen «bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olsan bile ...» tâbirinden, karışmamak sebebiyle maruz kalınacak sıkıntı her ne olursa olsun, insanların kınaması, ayıplaması nev'inden mânevi; açlık, susuzluk vs. nev'inden maddi olan tahammülü zor her çeşit zorluklara, darlıklara, meşakkatlere tahammülün kinaye edildiği şârihlerce belirtilir[848].

İnzivanın Sebebi: Cemaat ve imam bulunmayan hâllerde hiçbir gruba dâhil olmama emri Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) fitnenin söndürülmesi hususundaki umumî prensibinin icâbıdır: Fitne ve

[845] Tirmizî, Fiten 7.
[846] Hâzin, Tefsir l, 264.
[847] Buhârî, Fiten 11; Münafık 24; Müslim, İmaret 5; İbnu Mâce, Fiten 13.
[848] Bkz: İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 145-146; Sindî, Haşiye Âlâ İbni Mâce 2, 475-476.

anarşinin büyümesini önlemek, onu asgari zararla atlatmak, ona karışmamaya, girmemeye bağlıdır.

Zorla Fitneye Sokulanın Durumu: Zorla fitneye sokulma durumu da hadislerde mevzubahs edilmekte, bu vaziyete düşen kimsenin durumuna açıklık getirilmektedir. Ebû Berke bak tarafından rivayet edilen ve muhtevasında, çıkacak fitnelere girmemeyi, bulaşmamayı, mümkün mertebe uzak kalmayı, bu maksadla dağa, tarlaya çekilmeyi emreden hadisin sonunda bir adam sorar: «Ey Allah'ın Resûlü, ben iki gruptan birine dâhil olmaya zorlansam, bu esnada, karşı taraftan biri gelerek kılıcıyla bana vursa, veya serseri bir ok isabet ederek beni öldürürse ne olacak (bu durumda da mesuliyetim var mı)?» Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) cevâbı şudur: «Bu takdirde O, hem kendi, hem de senin günâhını yüklenir ve ateş ehlinden olur»[849].

Nevevi, bu hadiste, zorla fitneye dâhil edilenin «fitneye girme günahından kurtulacağının beyân edildiğini, ancak öldürmenin, zorlama (ikrah) sebebiyle mubah olamayacağını, zora mâruz kalanın (mükreh) emredilen şeyi yaptığı takdirde günahkâr olacağı hususunda âlimlerin icma ettiğini belirtir. Mükreh'in ameliyle alâkalı bir de misâl vererek şöyle der: «... Keza zinaya zorlanmış olmak zinanın günâhını kaldırmaz. Bu sebeple zora maruz kalan bir kadın elinden geldikçe kendini korumalı, mukavemet etmelidir. Ancak bağlanmak suretiyle müdâfaası imkânsız kılınırsa, bu takdirde günahtan kurtulur»[850].

Bu manayı, Kâbe'ye hücum edecek bir ordu ile alâkalı hasf (yere batırma) hadisi de ite'yid eder. Mezkûr hadiste, Hz. Peygamber, Kâbe'ye hücum kastıyla yola çıkacak bir ordunun, yol esnasında, ceza olarak yere batırılacağını haber verince, dinleyenler: «Ey Allah'ın Resûlü, (nasıl olur) yolda (iyi - kötü) her çeşit insan bulunur?» derler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), mevzumuzla alâkalı şu açıklamayı yapar: «Evet, onların aralarında kasıtlı olanlar, mecbur (kılınanlar, zorla sürüklenenler) ve yolcular da var. Hepsi de aynı şekilde helak olurlar, (fakat öbür dünyada) farklı şekillerde diriltilirler, Allah hepsini niyetine göre hesaba çeker»[851].

Burada Nevevî'nin de belirttiği gibi, «kötülerin, dünyada maruz kalacakları belâlara bulaşmamak için, zâlim ve Bağîlerden uzak durup, meclislerinden kaçmak»[852] emredildiği gibi, zorla dâhil edilenlerin -fiili bir şey yapmamaları kaydıyla- «fitneye katılma» sebebiyle günahkâr olmayacakları da ifade edilmektedir.

Her şeye rağmen -niyeten bile olsa- elden geldikçe uyulması gereken ölçüyü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle koymuştur: «Kim

---

[849] Müslim, Fiten 13.
[850] Nevevî, Şerhu Müslim 18, 12.
[851] Müslim, Fiten 8.
[852] Nevevî, a.g.e., 12, 8.

bir kavmin (grubun) sayısını artırırsa, onlardan sayılır. Kim de bir kavmin yaptığı amele rıza gösterirse, onların iş ve amellerine ortak olur»[853].

853 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî (şerhte) 16, 146.

VII. İtaata Verilen Ehemmiyet

«Üzerinize başı kuru üzüm gibi siyah Habeşli bir köle bile tâyin edilse dinleyin ve itaat edin.»

Hadis-i şerif

Fitne ve fesadın önlenmesinde adaletin tatbikinden sonra diğer mühim bir prensibin itaat olduğunu söyleyebiliriz. Aslında itaat de adaletin bir parçasıdır. Zira itaat, bir başka ifade ile, kişinin haddini bilmesi, dinin gösterdiği çizgi üzerinde kalmak suretiyle Allah'a karşı ahd ü misâkını ödemesidir. Aslında Müslüman olan her ferd şuurla, zahiren olmasa bile zımnen Allah ile bir akit yapmış, Allah'ın emirlerine uymayı taahhüt etmiş demektir. Şu hâlde her mümin, her Müslüman kişi, bu taahhüdünü yerine getirmek suretiyle Allah'a karşı borcunu ödeyip, adaleti sağlamakla mükelleftir.

Kur'ân-ı Kerîm pek çok âyetiyle bu itaat keyfiyetini" te'yid eder. Dinin hakiki manada tezahürü, mümin kişiye vadedilen, dünyevî ve uhrevi nusret, zafer, mükâfat ve nimetler hep bu «itaat» vazifesinin yerine getirilmesine bağlanmıştır. Dünyevî saadet, içtimaî terakki, ferdî kemâlât hepsi hepsi «itaat» keyfiyetine bağlıdır. Allah'a hakiki manada itaat etmeyen kimse veya cemiyet, dinin vâdettiği ne dünyevî, ne de uhrevî mükâfatları beklemeye hak sahibi değildir: «Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetine koyar»[854].

«Kimler Allah'a ve Resule itaat ederlerse, Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerle beraber olur»[855].

«Kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve çekinirse işte onlar kurtuluşa erenler (üstün gelenler) dir»[856].

«Allah'a ve O'nun Resûlüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile za'f'a düşersiniz, rüzgârınız (kesilip) gider. Bir de sabr (ve sebat) edin (katlanın). Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir»[857].

İtaat Edilecek Üç Makam: Burada dinin, itaat edilmesi gerekli emirlerini saymaktan ziyade itaatin ehemmiyetini belirtmeye, «itaat edin» emrini nazar-ı dikkate vermeye çalışacağız.

---

854 Nisâ 4/13.
855 Nisâ 4/69.
856 Nur 34/52.
857 Enfâl 8/46.

İslâm dini itaat edilecek üç makam gösterir: Allah, Allah'ın Resûlü ve ulû'l-emr. İlk ikisine itaati, yanyana ve mükerrer seferler bizzat Kur'ân-ı Kerîm dile getirir. Zira esas itaat Allah ve Resûlüne olan itaattir. Ulül'emre (yâni otoriteye) olan itaat ise, onların emirleri Allah ve Resûlünün emirlerine uyduğu, muvafık düştüğü takdirde meşrudur, muteberdir. Mamâfih, Kur'ân-ı Kerîm'de bir kere de bu üç makam beraberce zikredilerek itaat emredilir:

«Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız (böyle yapın). Bu hem hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir»[858].

Ulûlemr: Halkımızın diline *ulûlemr* olarak, Kur'ân'daki şekliyle girmiş olan bu tâbire bazen «emir sahibi», bazen «veliyyülemr» şeklinde rastlarrız. Aynı manada olmak üzere *sultan, İmam* gibi başka tâbirlerin kullanıldığı da görülür.

Sahabe ve Tâbiin'den bu yana ülülemirden kastedilen kimseler hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısmı bununla «ulemâ»nın kastedildiğini söylerken diğer bir kısmı «ümerâ»nın kastedildiğini ileri sürmüştür[859].

Nevevî daha pratik bir tarif kayd eder: «Ulûlemr, ümerâ ve valilerden, itaat edilmesi Allah tarafından vâcib kılınmış olan herkestir» Ve bu tarifin, halef ve selef -müfessir, fakih vs. her çeşit- âlim zümrelerinin ortak görüşü olduğunu belirtir[860].

Ömer Nasûhî Bilmen, fıkıh ıstılahı olarak ulûlemr'i şöyle tarif eder: «Ya İslâm cemaatinin intihâbiyle veya kendisinin kuvvet ve nüfûzuyla hâkimiyet makamını ihraz edip, Müslümanların bir emniyet ve selâmet dâiresinde yaşamalarını temine muvaffak olan herhangi bir Müslim zâttır»[861].

Burada görüldüğü gibi, umumiyetle devlet reisi kastedilmekle birlikte, yerine göre, bugünkü tâbirle «otorite» denilen devleti temsil durumundaki herkes için ulûlemr tâbiri ıtlak olunabilir ve olunmaktadır. Şu hâlde imam, Halife, emir, âmil, memûr, âmir, sultan vs. gibi kelimelerin her biri ulûlemr mefhûmunu ifade eder.

Ulûlemr Etrafında Birlik: Hz. Peygamber (aleyhisselâm) İslâm cemiyetinin bütünlük ve haşmetini, sulh ve saadetini bir reis etrafında meydana getirilecek birlik ve beraberlikte gördüğü için lisanının bütün belagat ve talâkatı ile bir imam (ulûlemr) etrafında toplanmayı teşvik etmiş, bölünüp dağılmaları, birlik ve cemaatten ayrılmaları şiddetle takbih etmiş, ayrılanları kınamış, tehdit ve terhîbde bulunmuştur. İmam

---

858 Nisâ 4/59.

859 Bkz: İ'lâmu'l-Muvakkıîn 1, 9-10.

860 Nevevî, Şerhu Müslim 12, 223.

861 Bilmen, İstılâhat 3, 410-411.

etrafında teşekkül etmesi istenen bu birlik ve beraberlik her şeyden önce imama itaate bağlıdır.

Buhâri'nin Enes'ten (radıyallahü anh) kaydettiği bir rivayette: «Üzerinize, başı kuru üzüm gibi siyah Habeşli bir köle bile tâyin edilse dinleyin ve itaat edin»[862] denmektedir.

Müslim'in kaydettiği bir rivayette, Ebû Zer «Halîlim (Hz. Peygamber) bana: «Kolları kesik bir köle bile olsa emiri dinleyip itaat etmemi tavsiye etti» demektedir[863].

Şârihler, gerek «kuru üzüm» gerekse «kolları kesik» tabirleriyle emirin nesepçe düşük, görünüşçe çirkinliğinin ifade edilmek istendiğini, yâni emire nesep ve fizyonomisine bakılmadan itaat etmek gerektiğini söylerler[864].

Bir diğer rivayet de şöyledir: «... Üzerinize, emir olarak, bir Habeşli köle bile tâyin edilse onu dinleyin ve ona itaat edin[865]. Sizden biri İslâm'ı ile boynunun vurulması arasında muhayyer bırakılmadıkça itaate devam etsin. Böyle bir durumda boynunu uzatsın. Anasız kalasıca, dini gittikten sonra, onun ne dünyası kalır, ne de âhireti»[866].

Şu hadiste imama isyan kıyamet alâmeti olarak zikredilir: «Nefsimi elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e kasem ederim ki, imamınızı öldürmedikçe, birbirinize kılıç çekmedikçe ve dünyanıza şerirleriniz reis olmadıkça kıyamet kopmaz»[867].

Bazı rivayetlerde emire itaat Allah'a itaatle aynı ayarda tutulmaktadır: «Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Emirime kim itaat ederse bana itaat etmiş olur. Emirime kim isyan ederse, bana isyan etmiş olur»[868].

Biat Şartı İtaat: Bir kısım rivayetler, ilk Müslümanlar ile biat akdi yaparken, Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) onlara her hâl ü kârda itaat etmeyi şart koştuğunu göstermektedir. Müslümanlığı kabul edilmesi için teklif edilen ilk şartlar arasında bunun zikri, otorite ve itaatten yoksun o devir Araplarının nazarında itaatin ehemmiyetini tesbit gayesini gütmelidir; Ubâdetü'bnü's-Sâmit der ki: «Biz, Allah Resûlüne, kolaylıkta olsun, zorlukta olsun; gönlümüzün hoşuna giden şeylerde olsun, hoşuna gitmeyen şeylerde olsun ... itaat etmek üzere biat ettik»[869].

---

862 Buhârî, Ahkâm 4.
863 Müslim, imaret 36.
864 Nevevî, Şerhu Müslim 12, 225-26; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 240.
865 Buhârî, Ahkâm 4.
866 Heysemî, a.g.e., 5, 192.
867 Tirmizî, Fiten 9: İbnu Mâce, Fiten 25.
868 Buhârî, Ahkâm 1: Bkz: Müsned 2, 93, 313.
869 Nesâî, Bey'at 1.

Hoşa Gitmese de itâat: Sadece yukarıda kaydettiğimiz Ubâdetü'bnü's-Sâmit rivayetinde değil, başka sahabilerden de gelen biatle alâkalı pek çok rivayette, Hz. Peygamberin itaat şartını koşarken, verilen emir hoşa gitse de, gitmese de, içinde bulunulan şartlar bolluk veya darlık her ne olursa olsun, imamdan küfrünü gerektiren bir hâl zahir olmadıkça İTAAT ETMEK şartını çok vazıh olarak duyurduğunu görmekteyiz[870].

Allah İçin Biat: Her hâl ve şartlarda itaatin gerçekleşmesi için, HZ. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bey'at (biat) ve itaatin sırf Allah rızâsı için yapılması, buna dünyevî bir maksat dâhil edilmemesi için başkaca tenbihlerde bulunmuştur. Allah rızâsından hâriç dünyevî bir maksadla bey'atta bulunanlar hakkında şiddetli tevbih ve kınamalar gelmiştir: «Üç kişi vardır, kıyamet günü Allah onların ne yüzüne bakar, ne de onlarla konuşur, onların günahlarını da affetmez, onlara çok elim bir azab vardır: «*... Biri de dünyevî bir maksadla imama biat eden kimsedir. Öyle ki, istediğinden verilince itaat eder, verilmeyince itaati terk eder»[871].

Buraya kadar söylediklerimizi hulâsa edecek olursak İslâm'ın hükmü şudur: «İmama, mâsiyet olmayan (yâni Allah'a isyana götürmeyen) hususlarda itaat farzdır»[872]. Zira «İmam -düşmanın saldırısına, insanların birbirine zulmüne karşı[873] - bir perde gibidir, (o, şahsında nasıl olursa olsun[874]), onun idaresi altında, -düşmanlara, asilere ve her çeşit fesatçılara (yâni anarşistlere) karşı[875] - cihât edilir ...»[876].

İtaat bahsinin her yönü ile açıklığa kavuşması, İslâm'daki imamet telâkkisinin iyi bilinmesine bağlıdır. Bu sebeple, yukarıda temas edilen bazı noktaların tekrarı pahasına da olsa imamet ve onunla alâkalı olarak İslâm'ın getirdiği bir kısım hükümleri, nazariyeleri önümüzdeki bahiste ayrıca inceleyeceğiz.

---

[870] Buhârî, Fiten 2; Müslim, İmaret 41; 42, Bey'at 1, 2, 3; İbnu Mâce, Cihâd,41; Muvatta', Cihâd 5.
[871] Buhârî, Mu'âhat 5; Müslim, İmân 173.
[872] Kâsânî, a.g.e., 7, 140; Nevevî, Şerhu Müslim 12, 222; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 9, 122.
[873] Nevevî, Şerhu Müslim 12, 230.
[874] İbnu Mâce, Cenâiz 31, 1525. H.
[875] Nevevî, Şerhu Müslim 12, 230.
[876] Müslim, İmâret 43.

VIII. İmametle Alakalı Hükümler

«Kim zamanının imamını tanımadan ölür ise cahiliye ölümü ile ölmüş olur.»

Hadis-i şerif

Fitne ve anarşiye karşı İslam'ın hassasiyetini en iyi ifade eden hususlardan biri İslam'ın imamet telâkki ve anlayışıdır. İmametin lüzum ve zaruretine olan inançtan, imamda aranan evsâfa, İmamın seçiliş şekillerine; ona itaat telâkkisinden isyan edenlere takdir edilen cezalara varıncaya kadar, imametle alâkalı her meselede ortaya konan prensipler, telâkkiler, emirler, yasaklar, tavsiyeler vs, fitneyi önleme endişesinden renklenmekte, şekillenmektedir. Bu mesele, zamanımızdaki cehalet ve sû'-i niyete mebni sebeplerle dindarlar arasında bir anarşi vesilesi olma istikametinde gelişmektedir. Hâlbuki meseleye, ana kaynaklara inerek, ümmetin her sahada hakiki mürşitleri olan her çeşit garaz ve dünyevî hesaplardan uzak selef âlimlerinin ve onların yolunda giden eslâf büyüklerinin yorumlarına bakarak eğilecek olursak, imamet Telâkkisi'nin anarşi değil, nizam; başıbozukluk değil disiplin ve düzen âmili olduğunu görürüz.

Şu hâlde, bu bahsi ele alıştaki gayemiz, İslam'ın bu meseledeki gerçek telâkkisini ortaya koymaktır. Bunu yaparken, mevzuun her okuyucu tarafından yeterince kavranması için, mümkün mertebe tali başlıklara bölmeyi uygun gördük. Hatta bazı temel fikirlerin zihinlerde iyice yer etmesi için çeşitli şekillerde birkaç defa tekrarından da kaçınmadık.

İmametin Tarifi: Meselemizin daha iyi kavranması için mevzumuza tarifle girebiliriz. Âlimlerimiz imameti: «Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) adına (yâni O'na hilâfeten) din ve dünya işlerinde umumî riyasettir» diye tarif etmişlerdir[877]. Yâni bu, en kısa ifadesiyle devlet başkanlığıdır. Hz. Peygambere niyâbeten icraat yapacaktır.

İcraatında keyfe mâ yeşâ istediği gibi hareket edemez. Daha amiyane bir ifade ile, Halife, kanununu kendi koyan, astığı astık, kestiği kestik bir despot değildir. Hz. Peygamber'in getirdiği hukuk sistemiyle hakları ve salâhiyetleri tahdit edilmiş, bir hukuk devletinin başkanıdır.

---

877 Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 272; Mâverdî, Ahkâmu's-Sultâniyye, s. 5; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 8, 345.

Târifte yer alan «umûmi riyaset» tâbiri, kadılık, cami imamlığı gibi başkaca riyasetlerle karıştırılmaması içindir, zira bu sonuncular muayyen sahalardaki riyaseti ifade eder. Hâlbuki imamet, bütün bu husûsi riyasetlerin fevkinde hepsine şâmil, hepsine nafiz, hepsini kontrolünde, murakabesinde tutan bir riyaset, bir başkanlıktır.

Akîdedeki Yeri: İmamet meselesi, Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat'e göre akideye müteallik bir mesele değildir[878]. Bunu, Şia akide meselesi yaparak fazla büyütmüştür. Ehl-i Sünnet kelâmcılarının akide kitaplarında bu meseleye yer vermeleri muahhardır ve Teftâzânî'nin de belirttiği üzere, bu hususta ortaya çıkan itikadî teşviş ve fitneleri bertaraf etmeye râcidir. Şöyle der: «İnsanlar arasında imamet mevzuunda, bilhassa Rafızîler ve Haricîler canibinden neş'et eden fâsit itikatlar ve soğuk ihtilâflar şüyu bulup yaygınlaşınca ve her bir taife İslâmi kaidelerden birçoğunun reddine, Müslümanların itikatlarının bozulmasına, Hulafa-yı Râşidin'in zemm edilmesine müncer olan bir kısım taassup ve katılıklara düşünce, kelâmcılar, -Hulafa-yı Râşidin'in ahvâlini araştırmaya, onların hilâfete liyâkatlarını ve efdaliyetlerini tahkik etmeye lüzum olmadığı hususundaki kesin kanâatlarına rağmen- bu imamet meselesini İlm-i Kelâma dâhil ettiler ...»[879].

Görüldüğü üzere, imamet meselesi akideyi direk alâkadar eden bir mesele olmamakla beraber, mütekellimler olsun, fakihler olsun, bütün İslâm âlimleri, dini canlı tutup, sünneti ikaame etmek ve mazlumları zâlimlere karşı korumak, hukuku tatbik etmek için ümmetin mutlaka bir İmama muhtaç olduğu hususunda, imamın varlığının şart olduğu noktasında ittifak ve ısrar ederler[880].

Hatta İmamın lüzumuna, İslâm tarihinde anarşistleri temsil etme durumunda olan Haricîler istisna edilirse, bütün İslâm fırkaları parmak basarlar. Haricîler, «arzular muhtelif, fikirler mütebâyin (birbirine zıt) olduğu için, her bir grup bir başka şahsa meyledeceğinden imam seçimi, fitnelere, harplere sebep olur» gerekçesiyle imam seçimi işine karşı çıkarlar[881].

İmamın Varlığı Dinen Zaruridir: Her müminin Müslümanlığının tamam olması için, imamı tanıması gerekmektedir, bu durum ise bir imamın varlığını zorunlu kılmaktadır.

Bu söylenene delil olarak Kur'ân-ı Kerîm'den: «Allah'a itaat edin, Resule ve sizden olan emir sahibine (yâni imama) da itaat edin ...»[882] Meâlindeki âyet ile, Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm): «Kim zamanının

[878] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 8, 344.
[879] Teftâzânî, Şerhu'l-Makâsıd 2, 271-72.
[880] a.g.e., aynı sayfa.
[881] Teftâzânî, a.g.e., 2, 276.
[882] Nisâ 4/59.

imamını tanımadan ölürse, cahiliye ölümü ile ölmüş olur» Meâlindeki hadisi gösterilir[883].

Taftazani bu nasslarla İmamı tanımanın ve ona itaat etmenin vâcib kılınmış olduğunu belirttikten sonra, imamın varlığının vücûbuna (zaruri olduğuna) hükmeder: «Zira tanıma ve İtaat etmenin vâcib olması onun var olmasını da vâcib kılar»[884] der.

İmamın Varlığı Hikmeten (Aklen) Zaruridir: İmamın vücûdu, dinî nasslar açısından gerekli olduğu gibi beşerî hayat için de zaruridir. Klâsik İslâm müellifleri bu noktayı da ayrıca belirtmeyi ihmâl etmezler. Burada sözü uzatmadan, Teftâzânî'den bir pasaj kaydedeceğiz, der ki: «... Dünya ve âhiret hayâtının salâhına müeddi olan beraberlik, kahir bir sultan olmaksızın tamamlanamaz. Böyle bir sultan, bozuklukları (mefâsit) bertaraf eder, maslahatları korur, insan fıtratının sür'atle kaydığı fenalıkları bastırır, tamahkârların üzerinde boğuştukları şeyleri tahdit eder. İmamın ehemmiyetini anlamakta, memlekete nezâreti ve zâlimlere karşı himâyeti sağlayan kimsenin ortadan kalkı- vermesiyle ortalığı fitne ve fesatın hemen istilâ etmesi, çeşitli sıkıntıların derhal kapıları çalması şahit olarak yeterlidir»[885].

Meseleye biraz daha farklı bir zaviyeden bakan Cürcânî de, arzuların değişik, fikirlerin farklı olması ve insanlar arasında mevcut düşmanlıkların bulunması sebebiyle insanların birbirlerine nadiren boyun eğeceklerini, bu durumun anlaşmazlıklara, tecâvüzlere ve belki de hepsinin birden helak olmalarına müncer olacağını belirterek ilâve eder: «Bu duruma, bir reisin ölmesi ile, yenisinin seçilmesine kadar geçen zaman içinde ortaya çıkan fitneler ve tecrübeler şehâdet eder. Öyle ki bu iş uzayacak olsa içtimaî hayat durur. Herkes kendi silahıyla kendi malını ve canını koruma derdine düşer. Bu ise hem dinin ve hem de bütün Müslümanların zarara uğramasına sebep olur. Şu halde imam nasbı, öyle bir zararı defeder ki, daha büyüğü düşünülemez. Hatta diyebiliriz ki, imam nasbı Müslümanların en büyük menfaatlarından biri, dinin en ileri maksatlarından biridir»[886].

İmamın varlığı, Müslümanın din ve dünyasında böyle mühim ve hassas bir yer işgal ettiği için, daha Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) vefat ettiği zaman, yeni bir Halifenin seçimini, cenazenin defnine takdim etmişler, seçim işi halledildikten sonradır ki, cenazenin defnine el atmışlardır[887]. Yoksa bazı garazkârların söyledikleri gibi, Ashâb'ın saltanat münazaasına düşmüş olması asla mevzubahs değildir.

İmam Tayini Farz-I Kifâyedir: İmamın varlığı gerek nass açısından ve gerekse akıl ve hikmet açısından zaruri olunca, ümmetin başına

---

883 Bu hadisin Müslim'deki vechi şöyledir: «Boynunda bîat bağı olmadan ölen kimse câhiliyye ölümü ile ölmüş olur» (imaret 58).

884 Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 275.

885 a.g.e., 2, 274.

886 Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, s. 346.

887 Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 273; Bezdevî, Usülü'd-Din, s. 186-87.

bir imam seçilmesi farz olmuştur. Ancak bu, bir farz-ı kifâyedir. Bazıları biat akdini yaparak birisini seçtiklerinde diğerlerinden bu farz sâkıt olur[888].

Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselâm) vefatı sırasında Ashâb bu farzı, diğer farzlara takdim etti. «Zira, âlemin bekası ancak ve ancak nizâm kurulması, mazlumun hakkının zâlimden alınması, yeryüzünde fesat peşinde koşanların katli ile mümkündür ... bütün bunlar da başta bulunacak bir imamla gerçekleşir ...»[889].

İmam seçmenin gerekliliği hususunda Ehl-i Sünnet, Mutezile, Zeydiye fırkaları müttefiktirler. Ancak Ehl-i Sünnet bunun rivayetle vâcib olduğunu söylerken Mutezile ve Zeydiye aklen vâcib olduğunu ileri sürmüştür. İmamiye ve İsmâiliye ise: «İmam seçimi bize değil, Allah'a terettüb eden bir vecibedir» der. Haricîlere göre, bu, bir vecibe olmayıp, caiz şeylerden biridir. Bazı Haricîler sulh zamanında gerekli olduğunu söylerken diğer bazıları ise fitne zamanında gerekli olduğunu söylemiştir[890].

İmamın lüzumuna inanmayan bir kısım Mutezile ve bazı Haricîlerin mülâhazası şudur: «Bu bir vecibe değildir. Bilakis, insanlara vecibe olan şey, Allah'ın Kitabıyla amel etmeleridir. Kitâbullah kâfidir ve imama hacet bırakmaz. Öyle ise insanlara aralarından birini imam seçmeleri terettüb etmez»[891].

Haricîler bu mevzuda şöyle bir mülâhaza da yürütmüşlerdir: «İmam nasbında fitnenin tahrik edilmesi mevzubahstir. Zira arzular muhtelif, fikirler zıttır. Her grup bir başka şahsa meyleder ve böylece fitneler uyanır, harpler çıkar, Şe'ni bu olan bir şey vâcib olamaz. Bilakis caiz olmaması gerekir ...»[892].

Ehl-i Sünnet, «imam olmayınca insanlar muhtelif gruplara ayrılarak, kimse kimseye tâbi olmaz, böylece fitne, fesat ve kıtaller ortalığı sarar»[893] şeklinde düşünmekle daha realist değerlendirmede bulunmuş oluyor. İmam Mâlik, «İyi veya fâcir mutlaka bir imam olmalıdır»[894] derken Ehl-i Sünnet realizmini ifade etmiş olmalıdır.

İmamda Aranan Şartlar: İmam, kendisinden beklenen vazifeleri ifa etmesine imkân verecek bazı vasıfları ve şartları nefsinde cem etmiş olmalıdır. Biz bu şartları, Cürcânî'nin tasnifine uyarak başlıca üç gruba toplayacağız:

A- Mutlaka bulunması gereken şartlar: Bunlarda bütün İslâm fırkaları ittifak ederler, beş tanedir:

---

888 Bezdevî, a.g.e., s. 186.
889 a.g.e., s. 186-87.
890 Cürcânî, Şerhu'l-Mekâsıd 8, 345.
891 Bezdevî, a.g.e., s. 186.
892 Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 276.
893 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 146.
894 İbnu'l-Arabî, Ahkâm 4, 1722.

1. Adalet sahibi olmak (yâni fâsık olmamak).

2. Âkil olmak (mecnûn ve matuh olmamak).

3. Bulûğa ermiş olmak (çocuk olmamak).

4. Erkek olmak (kadın olmamak).

5. Hür olmak (köle, esir olmamak).

B- Bulunması temenni edilen ve fakat fiiliyatta her zaman bulunmayan ideal şartlar:

1. Usûl ve fürûda müçtehit olmak, dinin bütün meselelerini bilmek.

2. Rey sahibi olmak, yâni idarî, siyasî, askeri işlerden çok iyi anlamak.

3. Şecaat sahibi olmak.

C- İhtilâf olan ve bâtıl olan şartlar:

1. Kureyş kabilesinden olması.

2. Hâşimî olması.

3. Dinin bütün meselelerini bilmesi.

4. Mucize göstermesi.

5. Mâsum olması (günah işlemekten, hata yapmaktan uzak olması) .

Cürcânî, İmamın Kureyş kabilesinden olması şartında ihtilâf edildiğini belirttikten sonra, Hâşimî olması, dinin bütün meselelerini bilmesi, mucize göstermesi, mâsum olması gibi şartların bâtıl olduğunu, bunları sapık mezhep mensuplarının ortaya attığını, bu iddialarında delilsiz veya çürük delillere müstenit olduklarını tafsilâtlı olarak izah eder[895].

İdeal dediğimiz şartları âlimler ekseriyet itibariyle (cumhur) şart koşmuş, ancak bir kısmı, bu vasıfların pek nâdir kimselerde bulunabileceğini ite'yid ederek, böylesi şartları imamda aramayı, mümkün olmayan (mâlâyutak) şeyler taleb etmek olarak vasıflandırmışlardır[896].

Bezdevî, Rafızîler dâhil, ehl-i kıble olan bütün Müslüman fırkaların imamın ilim, takva, şecaat ve nesep yönünden insanların en efdali olması, Kureyş'e mensup bulunması hususlarında müttefik olduklarını belirtir[897].

Kureyşî Olması Meselesi: İmamet meselesine temas eden âlimler, umumiyetle, Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselâm): *«İmamlar Kureyş'tendir" (el-Eimmetü min Kureyş)»* hadisine dayanarak, İmamın Kureyş kabilesine mensup bir kimse olması gerektiğini söylerler[898]. Ancak başka hadisleri ve Kur'ân'ın «Takvadan başka üs-

---

895 Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 8, 349-51 ve devamı.

896 Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 277.

897 Bezdevî, Usûlü'd-Dîn, s. 187.

898 Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 8, 350; Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 277;Bezdevî, a.g.e., s. 187.

tünlük kabul etmeyen» ifadelerini nazar-ı itibâra alan bir kısım âlimler bu görüşe katılmamışlardır.

Bu meselenin teferruatını kelâm kitaplarının ilgili bahislerine bırakarak şunu belirtelim ki, Kureyş'ten olma şartı da diğer şartlar gibi, her şeyin normal olduğu, ideal bir vasatın mevcut bulunduğu bir duruma bağlı olsa gerektir. Âlimlerin ihtilafıyla da ite'yid edildiği üzere, bu, vâcib bir hüküm olmaktan ziyade, aranan diğer şartların farklı adaylarda mütesâviyen bulunması hâlinde bir tercih vesilesi olabilir. Bir başka deyişle, diğer vasıflarıyla liyakatsiz olan bir Kureyşli, sırf Kureyşli olduğu için bu işe elyak görülmüş değildir. Binâenaleyh, diğer şartların bulunmaması sebebiyle adamda ehliyet yoksa, Kureyşli de olsa seçilemeyeceği açıktır,

Teftâzânî'nin bir cümlesini burada kaydetmeden geçemeyeceğiz. Üzerinde düşünüldüğü takdirde, bu konuda hâtıra gelebilecek bir kısım tereddütleri çözmede ışık tutucu olacaktır: «İmamet babında söylenenlerin geçerliği iki temel şarta bağlıdır:

1- İhtiyar (yâni İmamı seçme hürriyeti),

2- İktidar[899].

İmamete En Liyakatli Olan Kim?: Cürcâni, adaylar arasında imamlığa ilimce ileri olanın (a'lem) en liyakatli olacağını, ilimce eşit olanlardan verâ ve takvaca ileri olanın, bunda da eşitlik hâlinde yaşlı olanın tercih ve takdiminin gerekeceğini belirtir ve: «Bu şekilde olunca fitne ve muhalefet ortadan kalkar» der[900].

Tatbikatta böyle inceliklere inilmemiş olsa bile, Müslümanların bu meselede takındıkları tavrı ve taşıdıkları telakki ve anlayışlarını anlama bakımından bu nazariyatın faydalı olduğuna inanıyoruz.

Görüldüğü üzere imamete en liyakatli kimse aranırken, bazı kimselerin iddia ettiği gibi, dinimiz bu işe en dindar değil, evleviyetle bu işten en iyi anlayanı (a'lem) aday çıkarmıştır.

Liyakatsizin İmamlığı: Ehl-i Sünnet âlimleri büyük çoğunluğuyla, imamete asrın en efdal yâni faziletçe, liyâkatça en ileride olanın, bir başka ifadeyle imamda bulunması gereken vasıf ve şartları en ziyade nefsinde cem eden kimsenin imamlığa seçilmesi gerektiğini ittifakla ifade etmişlerdir. Ancak, bu noktada ısrar ederek, «her şeye rağmen efdal olan seçilmeli, efdal varken mefdûlün (fazilet ve liyâkatça aşağı olanın) imameti hiçbir surette caiz değildir» dememişlerdir.

Eğer efdalin (en iyinin) seçimi fitneye, kargaşaya sebebiyet verecekse mefdûlün seçilmesi caizdir, yeter ki, buna müstehak olsun[901]. Bakıllânî'den kaydedeceğimiz şu pasaj da bize, mefdûlün seçimine veri-

---

[899] Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 277.
[900] Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 8, 349.
[901] Cüveynî, İrşâd, s. 430-31; Bâkıllânî, Temhîd, s. 181-182; Bezdevî Usûlü'd-Dîn, s. 188-189.

len cevazın da «fitne endişesi»nden kaynaklandığını beliğ bir şekilde ifade edecektir. Der ki:

«Efdal olanı terk ederek mefdûl (faziletçe geri) olanı başa geçirme akdinin cevazına delalet eden hususun izahına gelince, bunun asıl sebebi fitne ve herc ü merc (yâni kargaşa) korkusudur. Şöyle ki: «İmam, esas itibariyle, düşmanı defetmek, memleketi korumak, fenalıkları önlemek, ahkâmın tatbiki (ikametül'hudûd), haklıya hakkını vermek gibi maksatlarla başa geçirilir. Eğer en efdalinin geçirilmesi ile, kargaşa, fesat, tahakküm, itaatin terki, birbirine kılıç çekmeler; ahkâmı tatbik ve hukuku iade işlerinin muattal hâle gelmesi, hâsıl olacak haksızlık ve maruz kalınacak zayıflamalar sebebiyle İslâm düşmanlarının iştihalarının artması gibi durumların ortaya çıkmasından korkulursa bu durum, efdalden vazgeçip mefdûlü kabul etmeyi gerektiren vazıh bir özür olur. Nitekim tatbikatta da öyle olmuştur. Hz. Ömer başta olarak, bütün Ashâb ve arkadan gelen ümmet, Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselâm) Sünnetinde efdal olanın da mefdûl olanın da varlığını bilmiş, her biri, ümmetin işleri iyiye gittiği ve birliği de hâsıl olduğu takdirde biat etmeyi caiz görmüşler ve hiç kimse de bu durumu reddetmemiştir[902].

Eş'arî'nin: «Efdal varken mefdûlün imameti caiz değildir, zira insanların efdale inkıyat etmeleri daha çok mümkün ve ona biat edilmesi hususunda fikir birliği daha kolay görünüyor, üstelik imamet Hz. Peygamber'e (aleyhissalâtu vesselâm) niyabettir, şu hâlde imamete seçilecek kimsenin en üstün mertebedeki kimse olması gerekir, nitekim Hz. Peygamber de en üstün kimsedir» sözünü reddeden Teftâzânî, başka gerekçeler meyânında şu mütâlâaya da yer verir: «Mefdûlün, bazı durumlarda din ve mülkle ilgili maslahatları yürütmede daha kudretli olabileceğini ve binâenaleyh böyle birinin seçilmesinin, raiyetin ahvâlinin nizâmı için daha uygun ve fitnenin bertaraf edilmesi için daha doğru olacağını» söyler ve ilâve eder: «İmamla Peygamber bu meselede kıyaslanamaz, çünkü Peygamber alim, hakim olan ve kulları arasından dilediğini seçen ve kendisine mülk ve dinle alâkalı maslahatları vahiy yolu ile bildiren bir Allah tarafından gönderilmiştir»[903].

Bu meselede Bezdevî de şunu söyler: «Şayet, efdal olan terk edilerek nesep, takva ve sâir cihetlerin hepsinde faziletçe geri olan (mefdûl) kimse imam seçilse, bunun imameti caizdir, kendisi bu işe elverişli kabul edilir. Eğer, kaza (hüküm) ve davâların halline sâlih olursa, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat nazarında bu da sahihtir ve vereceği hükümler infaz edilir»[904].

Zorba İmam: Fitne ve kargaşa çıkarmamak hususunda İslâmın gösterdiği hassasiyetin derecesini, hiçbir haklılık sebebi olmaksızın, hile, hud'a ile, kuvvet ve zor yoluyla meşru İmamı devirip kendisini başa diken kimse karşısındaki tutumunda görmek mümkündür.

---

902 Bâkıllânî, Temhîd fi'r-Redd, s. 184.
903 Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 278.
904 Bezdevî, Usûlü'd-Dîn, s. 188.

Bu durumda âlimler, «fitneyi önlemek için» zorba İmama itaat etmeyi tavsiye ederler. Teftâzânî'yi dinleyelim: «Eğer Kureyş'ten ehil olan biri yoksa veya olmasına rağmen, sapık ve bâtıl yolda gidenlerin istilâsı, zâlimlerin şevketi gibi sebeplerle nasb edilemiyorsa, hâkimiyeti elinde tutan kimsenin kazasına, ahkâm infazına, hadd tatbikatına, kısacası İmama müteallik yaptığı her şey'e uymanın, tıpkı Kureyş'e mensup fakat fâsık veya zâlim veya cahil olan İmamın icraatına uymanın caiz olduğu gibi cevazına hiç kimse itiraz etmemiştir.»

Teftâzânî bu itaatin sebebini açıklama sadedinde şu izahı sunar: «İmamet babında zikredilenlerin hepsi iki temel şarta bağlıdır:

1. İhtiyar (yâni İmamı seçme hürriyeti),

2. İktidar.

«Seçim hususundaki acz ve mecburiyet karşısında -ki bu durum fâcir, kâfir ve zâlim kimselerin istilâsı ve şerir zorbaların tasallutu gibi sebeplerle hâsıl olur- dünyevî riyaset zorla ele geçirilmiş olur ve riyasetle alâkalı dinî ahkâm, «zaruret İmamı» adı altında ayrı bir bölümde ele alınır. Bu cümleden olarak imamda ilim, adalet ve sâir evsâfın yokluğuna bakılmaz. Zaruretler bir kısım mahzurları mubah kılar,,.»[905].

«Kaderiye, Havâriç (Hariciler) ve Mutezile nazarında böyle birisi imam olamaz ise de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat âlimlerinin hepsi nazarında imamdır, hükümleri ve kazası infaz edilir. Nitekim Mervân oğullarının hiç birisi için ne rey ve tedbir sâhiplerinden biri, ne de herhangi bir fakih imamet akdinde bulunmamıştır. Onlar kendilerini zorla Halife olarak empoze etmişlerdir. Âlimler de onların imam oldukları hususunda icma etmişlerdir. Zira onlar imam addedilmemiş olsalardı İslâm cemiyetinde fitne ve fesatlar husule gelecekti»[906].

Bu görüşü ite'yiden Aliyyü'l-Kârî, dindarlığı ve Sünnet'e harfi harfine ittiba etmesiyle meşhur olan[907] Abdullah İbnu Ömer'in, fitne çıkmasın düşüncesiyle, İbnu Zübeyr'i -Emevîlerin zâlim emirleriyle kıyaslandığı zaman hilâfete çok daha lâyık, çok daha hak sahibi olmasına rağmen hilâfet dava etmekten men ve nehy ettiğini belirtir[908].

İbnu Hacer de, bir köle; «Kuvvet yoluyla hâkimiyet tesis ederek emirliğini ilân edecek olsa FİTNENİN UYANDIRILMAMASI İÇİN, mâsiyet emretmedikçe, ona itaat gerekir» der[909].

Fâsık, Zalim İmam: Gayr-i meşru yoldan, zorla iktidarı elde eden zorba imamdan başka, meşru yoldan gelmiş olsa bile, zamanla zulüm irtikâp eden veya fısk u fücura düşen imam (devlet reisi) mevzubahs olabilir. Bu çeşit durumlar, imamın azlini veya imama itaatten vazgeçmeyi

---

905 Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 277-78.
906 Bezdevî, Usûlü'd-Dîn, s. 192; Bkz: Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 282-83.
907 İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe 3, 341-342.
908 Kârî, Şerhu Fıkhı'l-Ekber, s. 148,
909 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 240.

gerektirmiyor. Hanefî âlimleri bilicma bu düşüncededirler. Şâfiîlerden bazıları ile Kaderiye, Mutezile ve Rafızîler azline hükmetmiş olsalar da asıl olan azlinin gerekmemesidir. İmamdaki fısk, fücur ve zulüm gibi gayr-i meşru davranışlar, raiyetin itaatten vazgeçmesini gerektirmiyor[910].

Nevevî, sultânın zulmüne, cevr ü cefâsına maruz kalan kimseye, sultâna karşı kendisine terettüb eden itaat vazifesini aynen eda etmesini, sultâna karşı gelmemesini, bilakis onun verdiği eziyetleri kaldırıp, şerrini defetmesi ve ıslâh olması için Allah'a tazarru ve niyazda bulunmasını tavsiye eder[911].

Âlimler, zâlim İmama itaat hükmünü, Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) fitne sırasında ne şekilde hareket edileceği hususunda gelen tavsiyelerden çıkarırlar. Zira O (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demektedir: «... (Fitne zamanına ulaşırsan) dinle ve emire itaat et. Sırtına vursa, malını elinden alsa bile dinle ve itaat et»[912].

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), «Ey Allah'ın Resûlü, ümerâ bizden haklarını isteseler ve fakat bizim onlardaki hakkımızı eda etmeseler ne dersin?» diye ısrarla soran kimseye her seferinde yan dönerek cevab vermez. Ancak üçüncü defada: «Siz dinleyin ve itaat edin, zira siz kendi mesuliyetinizden, onlar da kendi mesuliyetlerinden hesaba çekilecekler» cevâbını verir[913].

Bir diğer hadis de şöyle: «Sultânınız cevr ü cefâda da bulunsa, zulüm de yapsa, onun üzerinde emretme hakkı ve raiyet üzerinde sabretme vazifesi devam eder»[914]. «... Sultan âdil olursa, ona ecri, raiyete şükrü, zâlim ve hâin olursa ona günâhı, raiyete sabrı terettüb eder»[915].

Hoşa gitmeyen sultâna sabır tavsiye eden mühim hadislerden biri de şöyle: «Kim emirinden hoşuna gitmeyen bir şey görürse sabr etsin, zira cemaatten bir karış ayrılmış olarak ölen kimse cahiliye ölümü ile ölmüş olur»[916].

İyi İmam: İyi imamla kötü imamı mukayese eden bir hadis şöyledir: «İmamlarınızın en hayırlıları sizlerin sevgisine mazhar olanlardır. Siz onları sevdiğiniz gibi, onlar da sizi severler. Siz onlara hayır duada bulunduğunuz gibi onlar da sizlere hayır duada bulunurlar. En şerli, en kötü imamlarınız da sizin buğz ettiklerinizdir ki onlar da size buğz ederler. Siz onlara lanet ederseniz onlar da size lanet ederler.» Hz. Peygamberin bu sözü üzerine bazıları sorar: «Ey Allah'ın Resûlü, biz böyle kötü olanlara muhalefet edip karşı gelmeyelim mi?» Hz. Peygamber

---

[910] Bezdevî, Usûlü'd-Dîn, s. 190; Nevevî, Şerhu Müslim 12, 234-35; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 146, 240, Ebû Zühre, İslâmda Fıkhî Mezhebler Tarihi, s. 474-477; Gazali, İhya 2, 346; Ebû Avâne 4, 476.

[911] Nevevî, Şerhu Müslim 12, 232.

[912] Müslim, İmaret 52.

[913] Müslim, İmaret 49; Tirmizî, Fiten 30.

[914] Münâvî, a.g.e., 4, 144.

[915] Kenzü'l-Ummâl 5, 751.

[916] Buhârî, Ahkâm 4; Müslim, İmâret 55; Ebû Avâne 4, 469.

(aleyhissalâtu vesselâm) şu cevâbı verir: «Hayır, aranızda namaz kıldıkça (isyan etmeyin). Ancak, kim tâyin edilen âmirlerden birinin, Allah'ın yasakladığı şeylerden herhangi birini yaptığını görürse bu davranışı takbih etsin, fakat asla itaatten yüz çevirmesin»[917].

Bir başka rivayette, «fâsık Halifeye karşı ne yapalım?» diye soranlara: «Siz bidayette, ilk biat sırasında verdiğiniz sözü tutun, ona karşı olan itaat borcunu yerine getirerek üzerinizdeki haklarını ödeyin. Onlar üzerinde bulunan kendi haklarınızı Allah'tan isteyin, onlar üzerinde bulunan kendi haklarınızı Allah onlardan soracaktır, (acele edip, bizzat onlardan almak için isyan etmeyin)»[918].

Selefin Hassasiyeti: Aynî'nin yukarıdaki hadisi şerh sadedinde kaydettiği bir rivayet, selefin fitne çıkarmamak hususunda ne kadar titiz davrandıklarını gösterir: «Zeyd der ki: Selef idareciler üzerindeki haklarını Allah'tan gizlice taleb ediyorlardı. Zira açıktan talebleri, idarecilere hakaret olurdu, bu da fitneye sebep olabilirdi»[919].

Az ileride Ubâdetü'bnü's-Sâmit'ten, biat sırasında konulan «itaat etme şartı» ile alâkalı olarak kaydedeceğimiz hadisin şerhini yapan âlimlerin hadisten çıkarmış bulundukları sonucu buraya aynen kaydedeceğiz. «Hulâsa, başa geçirilen emirlere, raiyetin itaatleri, emirlerin vazifelerini hakkıyla yaparak, idare edilenlerin haklarını korumalarına bağlı değildir. Aksine, idareciler raiyetin haklarına engel bile çıkarsalar, haklarından mahrum bile etseler onlara itaat gereklidir»[920], «Zira emire karşı gelmeyip itaat etmekte, kan dökülmesini önleme, fitne ateşini söndürme mevcuttur»[921].

Fâsık Emire İtaatle Alâkalı Bir Hâdise: Bezdevî, fâsık veya zâlim olan bir İmama karşı isyanın caiz olmayıp itaat gerektiğini belirttikten sonra burada kaydında fayda umduğumuz bir vakayı nakleder: «Anlatıldığına göre, Samanoğulları'nın son zamanlarında Buhara yöresinde Kaderiye ve Mutezile fırkaları galebe çalarlar. Öyle ki, Vezir de onlara meyleder. Bu yüzden Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaate mensup olanlar, onların elinde makhûr ve perişan olurlar. Ancak emirin imamı sünnidir. İmam bir gün emire der ki: «Şu kendilerinin kaderi olduğunu iddia edenler var ya, onlar senin Emir ve Sultân olmadığına itikad ediyorlar. Sadece Ehl-i Sünnet âlimleri senin Sultân olduğuna inanıyorlar.» Emir: -Bu nasıl olur?» der. Berikisi: «Sabret, inşâllah yarın sana göstereceğim» der.

Ertesi gün, Ehl-i Sünnet ve Cemaatten olan imamları çağırtır ve hilâfet sarayına oturtur. Emir de bir perdenin gerisinde saklanır. Muallim davetlilere:

917 Dârimî, Rikak 78; Ebu Avâne 4, 482.
918 Ebû Avâne 4, 458-459.
919 Aynî, a.g.e., 24, 177-178.
920 Aynî, 24, 179; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî, 16, 113.
921 Aynî, 24, 178.

- Emir zina yapsa, işkence etse, şarap içse, gılmanlara (şarkıcı oğlanlara) tâbi olsa ve bunları yapmanın haram olduğuna da inansa acaba bu durumda emir azledilir mi? diye sorar, âlimler hep bir ağızdan:

- Hayır, ancak onun bu yaptıklarına karşı tevbe etmesi gerekir» derler.

Muallim bunlara izin verir, onlar da giderler. Arkadan Kaderî ve Mûtezilî imamları çağırarak der ki:

- Emirlerden biri, zulmen halkın mallarını ellerinden alsa, zina yapsa, şarap içse, gılmana uysa, bunların haram olduğunu bilerek, kabul ederek bunları yapsa, emir azledilir mi?. Onlar hep birlikte cevab verirler:

- Evet, azledilir.

Bunlar azledileceğini söylemekle kalmayıp, fikirlerinde ısrar da ederler. Muallim, çıkmaları için onlara da izin verir. Sonra Emire:

- Dediklerini işittin değil mi? der ve ilâve eder: «Gördün ya, onlar seni azledilmiş biliyorlar ve seni imamlıktan çıkardılar. Zira sen bu fenalıkların bir kısmını yapıyorsun.»

Emir onların yakalanıp hapsedilmelerini emreder ve köklerini kazır. Öyle ki, Buhâra'da Hanefilerden başka kimse kalmaz. Ehl-i Sünnet Ve'l Cemaat âlimlerine değerli hilatlar verir»[922].

Fâsık Ve Zâlim İmama İtaati Emreden Hadisin Tam Metni: İtaat hususunda âlimlerin en ziyade delil getirdikleri bir hadisin Buhârî'de gelen tam metnini aynen veriyoruz:

«Huzeyfe anlatıyor: «Herkes Resûlüllah'a hep hayırdan sorardı, ben ise bir gün bana bulaşabilir korkusuyla, şerden sorardım. Bir seferinde aramızda şu konuşma geçti:

- Ey Allah'ın Resûlü, biliyorsun biz, cahiliye ve şer devri yaşadık. Allah bizi İslâm gibi bir hayırla nimetlendirdi. Bu hayırdan sonra tekrar şer var mı?

- Evet var.

- Peki, bu şerden sonra tekrar hayır var mı?

- Evet var, fakat bunda bulanıklık var.

- Ondaki bulanıklık da ne?

- O *zaman bir grup insan olacak, benim gösterdiğim yoldan ayrılıp, bir başka yolda gidecek. Onların bazen iyi, bazen kötü olduklarını görürsün.*

- Peki, bu hayırdan sonra şer var mı?

- Evet, bunlardan sonra cehennem kapılarına çağıranlar olacak. Onlara kim uyarsa, uyanı cehenneme atacaklar.

---

[922] Bezdevî, Usûlü'd-Dîn, s. 191-192.

- Ey Allah'ın Resûlü, bunları (cehenneme çağıranları) bize tavsif et.

- Onlar bizim derimizi taşırlar, bizim dilimizle konuşurlar.

- Bu zamana yetişirsem bana ne yapmamı emredersin?

- Müslümanların cemaatlerine ve imamlarına iltihak et.

- O zaman onların ne cemaatleri ve ne de imamları mevcut değilse?

- O *takdirde mevcut olan bütün grupları terk et, Öyle ki bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olman (gibi ne kadar kötü şartlar içinde de olsan) ölüm sana gelinceye kadar öyle kal (fakat gruplara karışma)»*[923].

Bu hadisi şerh eden âlimler, «onlar bizim derimizi taşırlar» tâbirine dayanarak, çıkacağı bildirilen kötülerin kendi kavmimizden, kendi dinimize mensup kimseler olacağına; «bizim dilimizle konuşurlar» sözünden de onların, hârici bir işgalci olmayıp, yerli dile mensup ırkdaş olmaktan başka, âyet, hadis ve hikmetli sözler söyleyen kimseler olacağına hükmederler[924]. İbnu Battal şöyle der: «Bu hadiste fukahâca ifade edilmiş bulunan «zâlim imamlara isyan etmemek ve Müslümanların cemaatine katılmak gerektiği» hususuna delil vardır. Zira (isyan edilemeyecek olan) sonuncu grubu «cehennem kapılarına çağırıcılar» olarak tavsif etti»[925].

Asi İmama İsyan Eden: İbnu Hacer, Haricîlerle mücâdeleyi tecviz eden bir rivayeti açıklarken aynen şunları söyler: «Bu rivayette âdil imama itaatten ayrılanlara karşı, harb çıkarıp bâtıl bir itikad uğrunda kıtal edenlere karşı, dağa çıkıp yolları kesen, seyr ü sefer emniyetini ihlâl eden ve yeryüzünde fesat çıkaranlara karşı kıtalde bulunmaya cevaz vardır. Fakat, kim de zâlim İmama itaatten vazgeçer ve onun malına, canına veya ehline galebe çalmak isterse bu kimse mazurdur, onu öldürmek helâl olmaz. Onun, imkânı nisbetinde malını, canını ve ailesini müdâfaa etmek hakkı vardır ... Taberî sahih bir senetle şu rivayeti kaydeder: «Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Hz. Ali, Haricîlerden bahisle der ki: «Eğer onlar adalet sahibi bir İmama karşı gelirlerse onları öldürün, eğer onlar zâlim bir imama karşı gelirlerse onlarla mukatele etmeyin, zira onların söz hakkı var»[926].

Ömer Nasûhî Bilmen *Istılâhât-ı Fıkhiyye*'de şu hükmü kaydeder: «Zulüm ve i'tisâfa (haksızlığa) karşı bihakkın muhalefet eden bir zümreye, bir fâide melhuz olduğu takdirde her Müslim'in yardım etmesi bir vazifedir»[927].

Dikkat: Bu kısımda, zâlim sultâna isyan ve böyle bir asiye yardım etme ruhsatıyla alâkalı fetva ve ifadeler, daha önce kaydedilen «fitneye karışma-

---

[923] Buhârî, Fiten 11; Müslim, İmâret 51.
[924] Kârî, Mirkât 5, 136; Sindî, Haşiye Âlâ İbn-i Mâce 2, 475-76.
[925] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 146; Kârî, Mirkât 5, 136.
[926] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 15, 331.
[927] Bilmen, Istılâhât 3, 411.

mak», «zâlime karşı sabretmek, isyan etmemek» prensiplerine ilk nazarda zıt görülebilir.

Aslında böyle bir tezat mevcut değildir. Şöyle ki:

1- Daha önceki ifadelerde **«fitneye sebep olmaksızın, neticeyi almaktan emin olan,** maddî ve manevî pozisyonu, makamı, mevkii, sâhip olduğu gücü buna imkân verecek olan kimseye zulüm dâhil her çeşit münkere müdâhale etmek bir vecibe» olarak takrir edildi. Böyle bir kimse müdâhale etmezse mesuldür.

2- **Fitneye sebep olacaksa, netice almak ihtimâli çok zayıf ise,** duruma göre, kalben buğz, sabır, karışmamak tavsiye edilmiştir.

3- Son olarak kaydedilen ruhsatta, dikkat edilirse, haksızlığa isyan edene yardım emredilmiyor, Hz. Ali: «Zâlime isyan eden kimse ile mukatele etmeyin» diyor, «yanında yer alın» demiyor. Fukahâdan kaydedilen «yardım edin» emri ise **«bir fâide melhuz olduğu takdirde»** şartı ile kayıtlıdır. Bir fâide melhuz değilse zarar melhuz ise, karışmamak, yardımda bulunmamak gerekir.

Şu hâlde ortada bir tenakuz söz konusu değildir.

Fâcirin Dine Hizmeti: Fâcir ve Fâsık emire isyan etmemek gerekeceği görüşünde olan âlimler bu görüşlerine getirdikleri delil meyânında Hz. Peygamberin (aleyhisselâm) şu hadislerini de kaydederler: «... Allah bu dini, fâcir bir adamla da ite'yid eder, kuvvetlendirir ...»[928]. İbnu'l-Münîr, gayr-ı âdil İmama isyanın caiz olacağına dâir hâtıra gelebilecek bir düşüncenin bu hadisle ortadan kaldırılmış olduğunu, «Allah'ın fâcir bir kimse ile de dinini kuvvetlendireceğini, onun fücur ve kötülüğünün kendine ait olduğunu» söylemiştir[929].

Münkeri Takbih: Az yukarıda kaydettiğimiz bir hadiste Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mümini, şartlar ne olursa olsun, münkeri (kötülüğü) kim işlerse işlesin mutlaka kalben de olsa fenalığa karşı tavır takınmaya, aksülamel göstermeye mecbur tutmaktadır. İmamdan sâdır olan münkerler sebebiyle itaatsizlik ve isyan tecviz edilmemiş olmakla beraber, gücü yeterse eliyle, diliyle; yetmezse kalbiyle olsun aksülamel göstermesi istenmektedir. Bu söylediğimizi şu rivayette daha vazıh olarak görmemiz mümkündür: «Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün şöyle dedi: «Sizin üzerinize öyle kimseler imam olacak ki, bazı davranışlarını güzel bulup memnun kalacaksınız, bazı davranışlarını da çirkin bulacaksınız. Kim kötü olduğunu söylerse (müdâhane ve nifaktan) kendini korur. Kim de (dil ile söyleyememekle beraber kalben) buğz ederse ilâhî mesuliyetten kurtulur. Kim de (bu fena işlerden, büyüğümüz yapmıştır diyerek) memnun kalır ve onlara uyarsa helake gider.» «Ey Allah'ın Resûlü, bu fâsık imamlarla harb edelim mi?»

---

[928] Buhârî, Cihâd 186.
[929] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 6, 520.

diye sorulduğu zaman da: «Hayır, namaz kıldıkça (itaatten ayrılmayın)» cevâbını verdi[930].

Bir başka rivayette: «Amirlerinizden birinde kerih addettiğiniz bir şey (davranış, söz vs.) görürseniz, onun amelini kerih görmeye devam edin, fakat itaatten elinizi çekmeyin» diyerek kabih olanı takbih ile itaati birbirinden vazıh olarak ayırmıştır[931].

Hürmetsizlik Etmemek: «Amelini takbih ile birlikte itaat etmek» emrinden, bir başka rivayetin de yardımıyla, her şey'e rağmen ulûlemre karşı hürmette kusur etmemek, onların şahsiyetlerini rencide edici, otoritelerini kırıcı söz ve davranışlardan da kaçınmak gerektiği anlaşılmaktadır:

«Ziyâd İbnu Küseyb el-Adevî anlatıyor: «Ben Ebû Bekre ile İbnu Âmir'in minberinin dibinde oturuyordum. Ebû Âmir, üzerine ince bir elbise giymiş olarak hutbe veriyordu. Ebû Bilâl: «Hele şu emirimize bakın, fâsıkların elbisesini giyiyor» dedi. Ebû Bekre atılarak: «Sus, böyle konuşma, ben Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle dediğini işittim: «Yeryüzünde Allah'ın sultânını alçaltanı, kıyamet günü Allah alçaltır»[932].

Şu hadiste ise sadece hürmetsizlikten nehiy değil, hürmet etmeye teşvik var, hatta hürmet emir edilmektedir: «Kim dünyada Allah'ın (makam vermek suretiyle aziz kıldığı[933]) sultânına ikramda bulunursa, kıyamet gününde de Allah ona ikram eder, kim de Allah'ın sultânını dünyada alçaltırsa Allah da onu kıyamet günü alçaltır»[934].

İmama İtaatin Hududu: İmama itaat edip isyan etmemek ve zulmüne karşı da sabretmek mühim bir esâs olmakla beraber, her çeşit emre itaat taleb edilmemiştir. İtaat emri belli bir hududa kadar gider. O hududu taşan emre itaat sevap değil, günah vesilesidir: «Müslüman kişi üzerine, hoşuna giden, gitmeyen her hususta - emredilen şey mâsiyet olmadıkça - söz dinlemek ve itaat etmek gerekir. Eğer mâsiyet yâni Allah'ın yasak kıldığı bir şeyin yapılması emredilirse bu emre ne kulak verilir, ne de itaat edilir»[935].

Hz. Peygamber (aleyhisselâm) kendisinden sonra gelecek fâsık reislerden haber verdiği zaman, öyleleri çıktığı vakit ne yapalım? diye soranlara isyan tavsiye etmemiş, «Bu da sorulur mu? Allah'a isyan emredene itaat yoktur» cevâbını vermiştir[936].

---

930 Tirmizî, Fiten 78; Ebû Avâne 4, 471; Heysemî, a.g.e., 5, 218, (parantez içerisindeki ilâveler Mübârek Fûrî'den 6, 543).
931 Müslim, İmâret 65.
932 Tirmizî, Fiten 47.
933 Mübârekfûrî, a.g.e., 6, 476.
934 Müsned 5, 42, 49. Zayıf bir rivayette, Allah'ın yer yüzündeki sultanından muradın Kitabullah ve Hz. Peygamber'in Sünneti olduğu ifade edilir (Heysemî, a.g.e., 5, 211).
935 Buhârî, Ahkâm 4; Müslim, İmaret 38; Tirmizî, Cihâd 24, İbnu Mâce, Cihâd 40.
936 İbnu Mâce, Cihâd 40.

Bu keyfiyet bazı rivayetlerde «Allah'a isyanda itaat yoktur», bazı rivayetlerde: «Allah'a itaat etmeyene itaat yoktur», bazı rivayetlerde: «Allah-'a isyan edene itaat yoktur» gibi değişik şekillerde ifade edilmiştir[937]. Bu durumda itaat etmek gerekmediği gibi, imtina etmeye kadir olduğu hâlde itaat ettiği takdirde haram işlemiş olmaktadır[938].

Körü Körüne İtaat Yok: Mâsiyete (yâni Allah'a isyan etmeye götüren emire) itaat edilmemesi gerektiğine dâir prensibin ısrarlı bir şekilde beyân edilmeye başlanmasına vesile olduğu anlaşılan bir vak'ayı bütünü ile burada kaydetmede fayda var. Hadis kitaplarında ufak tefek farklarla rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (aleyhisselâm) Ensâr'dan birinin komutanlığında bir ordu yola çıkarır ve komutanlarına itaat etmelerini askerlere tenbih eder. Sefer sırasında bir ara askerlere öfkelenen komutan odun toplamalarını, büyük bir ateş yakmalarını emreder. Odunlar alev alev iyice tutuşunca komutan askerlere yeni bir emir vererek: «Ateşin içerisine kendinizi atın» der. Emri yerine getirmek üzere kalkan askerlerden bazıları ateşin yanında duraklayarak: «Biz Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) kendimizi ateşten korumak için tâbi olduk, şimdi ateşe mi gireceğiz?» derler ve girmezler. Bu bekleyiş içerisinde komutanın da öfkesi diner. Dönüşte vak'a Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) anlatılınca, itaat ederken itaatin körü körüne olmaması gerektiğini şu cevâbıyla ifade eder: «Eğer ateşe girselerdi, ebediyen çıkamazlardı. Allah'a isyan olan şeyde (kula) itaat yoktur. İtaat mâruftadır (aklın ve şeri'atın iyi kabul ettiği şeydedir)[939].

İmama Ne Zaman İsyan Edilir? Yukarıda kaydedilen hadislerden itaatin sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Fakat bu sınırları kesin hatlarla tespitte zorluk olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, bir kısım açıklamalar nazar-ı dikkate alınınca, bu hususta vazıh bir ölçünün «açık küfür» olduğu anlaşılır. Yâni imam, hiç bir te'vil götürmeyen açık bir küfre düşmüş ise, o zaman itaat gerekmez.

Ubâdetü'bnü's-Sâmit'ten gelen şu rivayet, imama itaatin hududunu tâyin meselesinde «açık küfür işlemedikçe» ölçüsünü vermektedir:

«Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) biat almak üzere bizi çağırdı. Gittik, biat ettik. Bizden biat sırasında koştuğu şartlar meyânında dinlemek ve itaat etmek şartı da vardı. Öyle ki, emir hoşumuza gitse de, gitmese de, darlıkta olsak da bollukta olsak da başımızdakiler bencilliğe düşerek makamlarını kendi menfaatlerine kullansalar da, itaat edecektik. Keza makam sâhipleriyle, yanımızda Allah'tan sarih bir delile muhalefetle açık bir küfre düşmedikleri müddetçe, makam hususunda niza etmemek şartı da vardı»[940].

Âlimler, «açık küfür» tâbirine dayanarak, küfür olup olmadığında tereddüt edilen veya te'vil yoluyla «küfür» olarak değerlendirilen (amel, fikir, vs.) hususlardan dolayı itaat vecibesinin düşmeyeceğini, isyanın

[937] Bkz: İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 240-241 (şerhte).
[938] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 240.
[939] Buhârî, Ahkâm 5; Müslim, İmâret 39; Megâzî 58; Ebû Dâvud, Cihâd 96.
[940] Buhârî, Fiten 2, (Meâl verilirken İbnu Hacer'in tavzihinden faydalandık 16,113).

helâl olmayacağını bilhassa belirtirler. Küfür te'vil imkânı olmayan bir nassla, yâni ya Kur'ân'dan bir âyet veya sahih bir hadisle sabit olmalıdır[941].

Makam Hususunda Niza: «Âlimler, hadis metninde geçen bilhassa «makam hususunda niza» tâbirine dayanarak, imamın azlini, azline teşebbüsü meşru kılan tek sebebin «açık küfür» olduğunu belirtirler. Bu yoksa, fıskı, cevri, zulmü sebebiyle saltanatı hususunda imamla münazaanın (kavganın) caiz olmadığını söylerler. Küfre düşmemişse, diğer kötülüklerini rıfkla, lisân-ı münâsiple, imama söylemek, hatırlatmak yasaklanmamış, bilakis istihsân edilmiştir.

Şu hâlde cemiyette bir kısım fitnelere sebep olmamak düşüncesiyle, sultanların, idarecilerin mevki ve makamlarıyla oynama işi «onlar açık bir küfre düşmedikçe» tecvîz edilmemiş, bu raddeye gelinceye kadar, kişilerin menfaatlerini ilgilendiren hususlarda fedâkârlıkların azamîsine katlanmak tavsiye edilmiştir[942].

Bu meseleyi Nevevî şöyle ifade eder: «Halifelere, onlar İslam'ın esaslarından birini tağyir etmedikleri müddetçe, sırf zulüm ve fıskları sebebiyle isyan caiz değildir»[943].

Bu bahsi İbnu Hacer'in kaydettiği bir pasajı aynen alarak hulâsa etmek isteriz: *«Zâlim imam mevzuunda âlimlerin ittifak ettiği husus şudur; Zâlim imamı, fitne ve zulme yer vermeksizin tahttan indirmek mümkün ise bunu yapmak bir vecibedir. Değilse, sabretmek vecibedir.»* Bir kısmı da şöyle demiştir: «Fâsık kimse bidayette başa getirilmez. Önceden adaletli olduğu hâlde sonradan fısk u fücura ve zulme düştü ise, buna karşı gelip, isyan etmek hususunda ihtilâf edilmiştir. Doğru olanı, küfre düşmedikçe isyanın yasak olmasıdır. Küfre düştüğü takdirde isyan vâcib olur»[944]. Nitekim, «Abbasî Halifelerinden Me'mûn, Mu'tasım ve Vâsık «Kur'ân mahlûktur» iddiasını -ki âlimlerce bidat olarak vasıflandırılmıştır- yaymaya çalıştılar, bu maksadla âlimlere darb, hapis ve katle varıncaya kadar her çeşit işkenceyi tatbik ettiler. Buna rağmen hiçbir âlim, bu muameleleri sebebiyle, «onlara isyan etmek gerekir» dememiştir[945]».

İbnu Hacer, bir başka vesile ile kâfir imama karşı isyan vecibesinin icma ile sabit olduğunu ve bu vecibenin her Müslüman'a terettüb ettiğini belirterek sözünü şöyle noktalar: «Buna gücü yeten sevap kazanır, göz yumup müdâhane eden günahkâr olur, gücü yetmeyen de oradan hicret eder"[946].

---

941 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 114.
942 Aynî, a.g.e., 24, 178; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 146.
943 Nevevî, Şerhu Müslim 12, 244.
944 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 144; keza bak: Aynî, a.g.e., 24, 179; Cüveynî, İrşâd, s. 425-26; Bezdevî, a.g.e., s. 188-89; Kârî, Şerhu Fıkhı'l-Ekber, s. 147-148.
945 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 133.
946 a.g.e., 16, 240-241.

AZLİ GEREKTİREN TABİİ HALLER

Açık küfür dışında, imama terettüb eden vazifeleri yapmasına mâni bir kısım tabii hâller ârız olursa, bu durumda da imamın azl edilerek yerine yenisinin nasbi gerekmektedir. Bu haller tecennün (delirmek), temyiz hâlinin kaybolması ve bu durumun Müslümanlara zarar verecek bir müddet uzaması veya tedavi ümidinin kesilmesi, keza sağırlık, dilsizlik, düşkünlük derecesine varan yaşlılık veya bir başka sebep araya girerek, Müslümanların maslahatlarını takip etmesine mâni olacak olursa imam azledilir, yerine yenisi nasb edilir. Düşman eline esir düşmesi de azlini gerektiren sebeplerden biridir. Ancak bu durumda da esaret, işlerin aksamasına sebep olacak bir müddeti bulur, kurtarma ümidi de kesilirse azli gerekir.

Azledilen Tekrar Seçilemez: Herhangi bir sebep ile azledilip yerine yenisi nasb edilen bir kimse, azlini gerektiren sebep ortadan kalksa da yeniden imam seçilemez. Sözgelimi esaretten kurtulma, hastalıklardan, cünûndan kurtulma gibi.

Fitne endişesi olmadığı takdirde bidayette efdal olanın seçimi vâcib ise de[947], sonradan efdalin zuhuru, mefdûlün (faziletçe geri olanın) azlini gerektiren bir durum değildir, fitne söz konusu olmasa bile[948].

Sebepsiz Azl Mümkün mü? Bakillânî, şöyle bir suâl sorar: «Ümmet herhangi bir kimseyi imam tâyin etme hakkına sâhib olduğu gibi, sebep göstermeden azletme hakkına da sâhip mi?» Bu soruya: «Hayır, böyle bir hakka sâhip değildir» diye cevab verir[949]. İmamın azli için mutlaka vâcib bir sebep olmalıdır[950].

İstifa: Yeniden imam seçmeyi gerektiren durumlardan biri de istifadır. İmamın bizzat istifası onun ölmesi gibidir, veliyyü'l-ahde (ümmete) yenisini seçmek terettüb eder[951].

Hulâsa, isyanın tek meşru sebebi açık küfürdür, fısk vs. sebeplerle azledilmez. Zira «azilde âleme fesat, niza ve haksız yere adam öldürmeler mevcuttur»[952].

Neden İtaatte Israr Ediliyor?: Buraya kadar kaydedilen bütün açıklamalarda görüldüğü üzere, İslâm, imama itaat hususunda hiçbir tâviz vermiyor. İmamın açık küfrü dışında hiçbir bahane ile ona itaatten yüz çevirmeye, isyana cevaz verilmiyor. Bunun sebeplerine, geçmiş bahislerde yer yer temas etmiş ve hatta bizzat bazı hadislerde buna yer verilmiş de olsa, burada bir kere daha hülasaten belirteceğiz:

---

947 Bakillânî, Temhîd, s. 186.
948 Bakillânî, Temhîd, s. 187.
949 Bakillânî, Temhîd s. 179.
950 Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 8, 353.
951 Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 272.
952 Bezdevî, Usûlü'd-Dîn, s. 191, Nevevî, Şerhu Müslim 12, 225.

İtaatte ısrârın en mühim sebebi, fitneyi önlemektir. Fitnenin sebep olacağı ferdî ve içtimaî zararların büyüklüğü ve çokluğu sebebiyle İslâmiyet bütün gücüyle fitneyi önleyici ve bastırıcı tedbirlere ağırlık vermiştir. Fitnenin önlenmesi uğruna fertlerden fedakârlığın âzamisini istemiştir. Fitnede başlıca şu zararlar vardır:

1- Masum kanı dökülür. Hâlbuki, daha önce belirtildiği üzere, Kur'ân-ı Kerîm, masum bir kimseyi öldürmeyi bütün insanları öldürmek gibi büyük bir suç olarak değerlendirmiştir.

2- Fitnenin çıkarılması kolay, durdurulması imkânsız denecek kadar zordur. Fitne bir kere çıktı mı onun açtığı içtimaî yaralar, nesilden nesile geçer, tam iltiyâm bulmadan kıyamete kadar devam eder. İşte Şîa fitnesi; HZ. Osman zamanından günümüze kadar on dört asır geçtiği hâlde zaman zaman hâlâ ızdırabını çekmekteyiz.

3- Milli birliği bozar, cemiyetin zaafa uğramasına sebep olur, bu da dış düşmanların iştahını kabartır, üzerimize saldırtır.

4- Fitne hareketlerinden cemiyette her an mevcut olan şer unsurlar istifade eder. İnananlar, nizam taraftarları, devletin güçlü kalmasını isteyenler mutlak surette bundan zarar görürler. Zira, İslâmiyet, Allah'ın rızasını kazanmaktan ibaret olması gereken hedefe meşru olan vâsıtalarla gitmeye izin vermiştir. Gayr-ı meşru vâsıtalara tevessül etmek kesinlikle yasaklanmıştır. Anarşi ve fitne ise yolların en gayr-ı meşrûsu ilân edilmiştir.

5- Fitne ile tarihte hedefe varılmamıştır ve varılmayacaktır da. Yukarıda geçen bahiste de belirtildiği üzere, tarihte bazı fırkalar Kur'ânî çizgiden çeşitli tevillerle çıkarak ihtilâlci fikirleri benimsemişlerdir. Bunlar zaman zaman fitne çıkarmışlar, hatta iktidar da elde etmişlerdir. Fakat bunların hiçbiri başarılarını ve hayâtiyetlerini devam ettirememişlerdir. Bunlardan az önce ismi geçen mutezile kendi gibi düşünmeyenleri tekfir etmek, fâsık İmama itaat etmemek gibi prensipleri benimsemiş, ilk nazarda daha dinamik, daha canlı olacağı intibaını vermesine rağmen elde ettiği başarıları devam ettirememiştir. Onun Abbasî sarayında hâkimiyet kurduğu hicri 218-234 yılları arası kendisi gibi düşünmeyen ilim adamlarına tatbik edilen zulüm, işkence, hapis ve kıtallerle doludur ve İslâm tarihinin en kara sahifelerini teşkil eder[953]. İhtilâlci, yobaz prensiplere dayanarak akıbetlerini hüsranla kapamasalardı İslâm tefekkürüne katacakları renklilikle fikrî hayatta sebep olacakları hareketlilik ve canlılık sayesinde belki de İslâm tarihinin ve İslâm medeniyetinin daha parlak ve daha mes'ûd mecralara yönelmesine imkân hazırlayacaklardı.

İMAMIN TA'YİN VE TESPİTİ

[953] Geniş bilgi için Bkz: Koçyiğit, Hadîsçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münâkaşalar, s. 192-220.

İslam'ın anarşiyi önlemek hususundaki gayretini görmek için, imam (devlet reisi) tâyininde uyulması gerekli prensiplerini bilmemizde fayda var. Bu sebeple kısaca bunları belirtmeye çalışacağız.

Bir kimsenin imam olabilmesi için, daha önce belirtilen, imamda aranan şartların onda bulunması kâfi değildir. Bu şartlara seçim veya tâyin işinin inzimam etmesi gereklidir. Bu üç şekilde olur:

1- Hz. Ebû Bekir'in (radıyallahu anh) halife oluşunda cereyan ettiği şekilde, - biat esnasında hâzır bulunmaları mümkün olan ulemâ, rüesâ, adalet ve rey sahibi kimselerden oluşan- ehlü'I-hâl ve'l-akd tarafından seçilmek.

2- Hz. Ömer'in (radıyallahu anh) Halife oluşunda cereyan ettiği şekilde, salahiyetli bir kimse tarafından tâyin edilmek. Salahiyetli kimse, Ehl-i Sünnet'e göre, ya Hz. Peygamber'dir (aleyhisselâm), ya da önceki halifedir. Halifenin, kendi yerine, ömrünün sonunda birini tâyin edebileceği icma ile kabul edilmiştir. Zira, Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir tarafından Halife tâyin edildiği zaman Ashâb'dan kimse itiraz etmemiş, herkes bunu kabul etmiştir. Onların bu kabulü halifenin yerine geçecek kimseyi tâyin etme usûlünün meşruluğuna delil kabul edilmiştir,

3- Zor ve istilâ yoluyla başa geçmek. Bir kimse imamın ölmesi ile veya, hilâfete göz dikerek, kuvvet yoluyla galebe çalıp biatsız, seçimsiz başa geçecek olsa, onun imamlık ve hilâfeti caiz olur. Böyle bir kimse şahıs itibarıyla âdil veya zâlim veya fâsık da olsa mâsiyet (Allah'ın emirlerine zıt) olmayan emirlerine itaat etmek gerekir[954].

İmametin sübûtu meselesinde kaydı gereken mühim bir nokta ehlü'l-hall ve'l-akd'in tamamının bir şahıs üzerinde ittifaklarının aranmamasıdır. Aranması gerektiğine dâir ne aklî, ne de naklî hiç bir delil mevcut değildir. Bu sebeple âlimler, ehlü'l-hall ve'l-akd'den bir veya iki kişinin biatini, imametin sübûtu ve tahakkuku için yeterli görmüşlerdir, yeter ki aday diğer şartları hâiz bulunsun. Nitekim, dindarlıkları ve dinin her meselesinin tatbikinde gösterdikleri titizlik ve hassasiyetleri herkesçe mâlûm olan Ashâb (radıyallahü anhüm ecmaîn), bir iki kişi tarafından yapılan Halife tâyinlerine itiraz etmemişlerdir: Hz. Ömer, sadece Hz. Ebû Bekir tarafından; Hz. Osman, Abdurrahman İbnu Avf tarafından seçildiler ve bu işe, bütün ümmetin icmaını taleb şöyle dursun Medine'deki ehlü'l-hall ve'l-akd'in icmaını bile taleb etmediler[955].

Bu açıklamalar ışığında değerlendirecek olursak, gerek bütün halkın iştirakiyle mebuslârın ve Başkanın ve gerekse mebuslar tarafından Başkanın seçilmesi şeklinde cereyan eden, günümüzdeki seçim ve şekli ve neticeleri hakkında yayılmaya çalışılan teşvişlerin yersizliği ve bu çeşit davranışların sadece fitnenin işine yarayacağı anlaşılır. Ancak, halk irâ-

---

954 Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 271-272; Kârî, Şerhu Fıkhı'l-Ekber, s. 146; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 3, 351; Bezdevî, Usûlü'd-Dîn, s. 189.

955 Bkz: Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 8, 352-53; Teftâzânî, Şerhu'l-Mekâsıd 2, 281; Cüveynî, İrşâd, s. 425-26; Bakillânî, Temhîd, s. 178.

desini tabii seyrinden saptırmak için yapılan gizli - açık hileler, görünür - görünmez baskılar, demokratik düzenin tabiatından gelen bir kısım marazlar değerlendirmemizin dışında kalır.

Birkaç Prensip: İslâm Cemiyetinde fitnenin önlenmesi maksadıyla, tesis edilen imamet telâkkisine, yine aynı gayeyi -yâni fitneyi önlemeyi- te'yid ve tahsil maksatlarına râci birkaç prensibi daha burada kısaca zikredebiliriz:

Biat Akdi Aleni Olmalıdır: Bazı âlimler, biatin aleni olması, bir kısım müşahitlerin gözü önünde cereyan etmesi gereğini ileri sürmüştür. Cüveynî: «Aksi takdirde, herhangi biri ortaya çıkıp gizli bir akitle imam olduğunu, alenen imam olan kimseye nazaran tekaddüm hakkı bulunduğunu iddia edebilir, bunların önlenmesi için aleniyet şarttır» dedikten sonra ilâve eder: «İmamet, rütbece nikâhdan daha düşük değildir»[956] Zira nikâh bile, şâhitler huzurunda aleni olmalıdır.

İmam Tektir: İslâm dünyâsında birliğin temini ve çokluğun hâsıl edeceği fitnelerin önlenebilmesi için, Sünnet, imamın bir olması prensibinde ısrar eder: «Kim bir imama biat ederek anlaşma müsâfahasını yaparsa, gücü yettiğince ona itaat etsin. Bir ikincisi çıkıp da evvelkisi ile nizâya kalkışacak olursa onun boynunu vurun»[957]. Bir başka rivayette, birden fazla imam çıktığı takdirde ne yapmaları lâzım geldiğini soranlara da: «Birinci biatmızda sâdık kalın, gereğini ifa edin ... birincilere olan borcunuzu ödeyin ...» cevâbı verilir[958]. Bazı rivayetlerde «Kim olursa olsun ikinciyi öldürün» şeklinde, te'kidli bir ifadeye yer verilir[959].

İslâm âlimleri, bu mevzu üzerine gelen nassları nazar-ı dikkate alarak aynı asırda, imamın birden fazla olamayacağı hususunda icma ederler[960]. İslâm beldesinin dar veya geniş olması bu hükme tesir etmez. Her hâl ü kârda imamın bir olması gerekmektedir. Cüveynî, *İrşâd*'ında İslâm beldeleri bir imamın hâkimiyet kuramayacağı kadar geniş olursa, iki ayrı imamın meşruiyeti hususunda içtihat yapılabileceğini söylemiş[961], sonraki âlimler onun bu görüşünü, ona nispet ederek tekrarlamışlardır[962]. Şayet aynı asırda iki ayrı imama biat edilecek olsa, bunların efdaliyet noktasından vasıflarına bakılmaksızın birincisi meşru, ikincisi gayr-i meşru ve asi (Bağî)dir, iddiasından vazgeçirilinceye kadar kendisiyle harb edilir. Savaşı ikincisi kazanacak olursa, bu durumda meşru imam olur[963].

---

956 Cüveynî, İrşâd, s. 425.
957 Müslim, İmaret 46; İbnu Mâce, Fiten 9.
958 Müslim, İmaret, 44.
959 Ebû Avâne 4, 460, 461.
960 Nevevî, Şerhu Müslim 12, 231; Bezdevi, Usûlü'd-Dîn, s. 190; Cüveynî, İrşâd, s. 425; Kârî, Şerhu Fıkhı'l-Ekber, s. 146; Bakillânî, Temhîd s. 180; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 8, 353.
961 Cüveynî, îrşâd 425
962 Nevevî, Şerhu Müslim 12, 232; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 8, 353.
963 Bezdevî, Usûlü'd-Dîn, s. 189-190; Bakillânî, Temhîd, s. 180.

Ehl-i kıble'den sadece Kerrâmiye fırkası, Sahâbi'nin ve ümmetin icmalarına muhalif olarak iki ve daha fazla kimsenin imametinin caiz olabileceğini söylemiştir[964].

İmamın bir olmasındaki bu ısrar «fitneye düşüp, nizâmın bozulması» korkusundan ileri gelmektedir[965].

Asker de Sultâna İtaat Etmelidir: Kur'ân-ı Kerîm'de Belkıs, Hz. Süleyman'ın tehditkâr mektubu üzerine, askerleriyle istişare ettiği vakit askerleri şu cevabi verirler: «Biz, güç kuvvet sâhipleri, çetin savaş erbabıyız. EMİR SANA AİT!. Bak, sen ne emredeceksin»[966]. Bazı müfessirler bu sözü "Biz kuvvet adamları harb ü darb ehli askerleriz, siyâset ve reyden anlamayız, ne emredersen onu yaparız» manasında telâkki etmişlerdir[967]. Elmalılı Hamdi Yazır merhum, bundan önceki âyette geçen **«Bana fetva verin»** ifadesine dayanarak heyette, askerden başka ileri gelenlerin de bulunabileceği ihtimâlini kabul etmekle beraber «Bunun asker zihniyetini göstermesi itibariyle kayda şâyan bir mana olduğunda şüphe yoktur» der[968].

Ümeraya Karşı Dikkatli Olunmalı: Bir kısım hadisler, cemiyetteki fitnenin ümerâ, yâni idareciler zümresinden çıkacağına dikkat çekerek böylesi âmirlere yaklaşılmaması istenir. Bazı hadislerinde, kendisinden sonra, hidâyetten ayrılacak imamların çıkacağını[969] haber veren Hz. Peygamber (aleyhisselâm), ümmeti için en büyük endişeyi bunlar sebebiyle (bunların verecekleri fesat ve hâsıl edecekleri helak ve tahribat sebebiyle)[970] duyduğunu da mükerreren ifade eder[971].

Bu çeşit imamların şerrinden en iyi kurtuluş yolu onlarla temas kurmamak, onlara uymamak, isyan ederek fitneye sebep olmamak, kerhen itaat etmektir: «Benden sonra bir kısım (kötü) emirler başınıza geçecek. Kim onlarla hemhal olur, onların yalanlarını tasdik eder ve zulümlerinde onlara yardımcı olursa, o benden değildir, ben de ondan değilim. Böyleleri cennette, Havz-ı Kevser'in başında benimle buluşamaz da. Her kim onlarla hemhal olmaz, zulümlerinde onlara yardımcı olmaz, yalanlarını da tasdik etmezse o bendendir, ben de ondanım. O benimle Havz-ı Kevser'in başında buluşacaktır»[972].

---

964 Bezdevî, Usûlü'd-Din, s. 190.
965 Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf 8, 353; Bezdevî, Usûlü'd-Dîn, s. 190.
966 Neml 27/33.
967 Elmalılı, a.g.e., 5, 3676.
968 a.g.e., aynı sayfa.
969 Müslim, İmaret 52; Mesâcid 26, 238-244; Ebû Dâvud, Salât 10.
970 Müsned 2, 299, 328; 3, 429.
971 Ebû Dâvud, Fiten l; Tirmizî, Fiten 51; İbnu Mâce, Fiten 9.
972 Tirmizî, Fiten 72.

FİTNEYE KATILMA MEVZUUNDA SARFEDİLEN GÖRÜŞLER

İbnu Hacer'in, fitneye karışma hususunda selefte tebellür eden farklı görüşleri belirtmek maksadıyla Taberi'den kaydettiği bazı hulâsaları, bu mevzuda okuyucuya toplu bir bilgi vermek maksadıyla aynen sunuyoruz:

«Selef, (fitneye karışmayı yasaklayan hadisler mevzuunda) ihtilâf etmiştir:

1- Bir kısmı, bu yasağı umumî manada anlayarak, Müslümanlar arasında cereyan eden her çeşit mukateleye mutlaka karışmamak gerektiği hükmüne varmıştır. Sa'd, İbnu Ömer, Muhammed İbnu Mesleme Ebû Bekre bu gruba girerler. Bunlar bu mevzuda gelen hadislerin zahirine bağlanırlar. Bunlar da kendi aralarında ihtilâfa düşerek bazısı eve çekilmeyi, bazısı da fitnenin çıktığı memleketi terk etmeli görüşünü ileri sürmüştür.

2- Daha da ihtilâf ederek bazıları fitne sırasında, kişi tecâvüze uğradığı takdirde öldürülecek bile olsa mukatele etmemek gerektiğini söylemiştir.

3- Bazıları nefsini, malını, ailesini müdâfaa edebileceğini, bu sırada ölse de, öldürse de mazur sayılacağını ileri sürer.

4- Bazıları da şöyle demiştir: «Eğer bir grup kalkarak İmama (devlet reisine) isyan eder ve imama karşı eda etmesi gereken vecibeleri yerine getirmekten imtina' eder, harb açarsa bu grupu bertaraf etmek için savaşmak şarttır. Keza iki taife (grup) kendi aralarında savaşacak olsalar, gücü yeten herkese, bunlardan hatakâr olana mâni olmak, musib (haklı) olana da yardım etmek vâcibdir.» Bu, cumhurun görüşüdür.

5- Diğer bazıları, burada bir ayırım yaparak: «Cemaatin bir imamı olmadığı durumda, iki Müslüman grup arasında kıtal çıkacak olursa bu halde (taraflardan birine iştirak ederek) kıtale katılmak memnûdur, fitneye girmeyi yasaklayan hadisler bu durum ile alâkalıdır» demişlerdir ki, bu, Evzâî'nin sözüdür.

6- Taberi der ki: «Doğru olanı şudur: Fitne aslında ibtilâ (imtihan) manasına gelir. Münkeri inkâr, gücü yeten herkese vâcipdir. Öyle ise haklıya yardım eden herkes isabetli hareket etmiş olur. Haksıza yardım eden de hata etmiş olur. Eğer kimin haklı, kimin haksız olduğu belli değilse (karışmak memnûdur) fitneye girmeyi yasaklayan hadisler bu durumla alâkalıdır.

7- Bazıları da: «Bu mevzûdaki hadisler hususî şahıslar hakkında vârid olmuştur, nehiy bu hadislerde hitâb edilen kimselere mahsustur» demiştir.

8- Şöyle diyen de vardır: «Nehiy hadisleri, âhir zamanda, kıtalin sırf dünya saltanatı (mülk elde etmek için yapıldığı vakitle alâkalıdır, nitekim İbnu Mes'ûd'dan gelen hadiste, İbnu Mes'ûd: «Ey Allah'ın Resûlü, bu ne vakit vâkidir?» dedim, cevaben: «Herc günlerinde» dedi. Tekrar: «Herc ne zaman?»

diye sordum, «kişi arkadaşına itimat etmediği zaman» diye cevab verdi» şeklinde gelmiştir[973].

[973] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 139-140.

X. Darü'l – Harb ve Darü'l – İslâm Telakkisi

«Deliller ve şartların tearuzu hâlinde (yâni bir yer hakkında dâr-ı İslâm veya dâr-ı harb mi olduğunda tereddüde düşülürse), eski durumu üzerine devamına hükmedilir veya, ihtiyaten İslâm yönü üstünlük kazanır."

Bezzaziye

Yurdumuzda anarşiye alet edilen bir mesele de dârü'l-harb ve dâru'I-İslâm meselesidir. Çıkış kaynağını bulma imkânı olmayan bazı söylentiler, sâfdil dindar kimseler nezdinde bir kısım tereddütlere, teşevvüşlere ve hatta yanlış inanç ve davranışlara sebep olmaktadır. Bu cehâlet-âlûd, dalâlet-âlûd iddialara göre, İslâm memleketleri ve bu meyanda Türkiye dârü'l-harpdir, dârü'l-İslâm değildir. Birçok anarşiyi beraberinde getirecek olan bu iddianın tamamen boş bir iddia olduğunu, hiç bir ciddi müstenedâtının bulunmadığını belirtmekte mevzumuz için gerek ve fâide var.

Önce bu tâbirleri açıklayalım:

Dârü'l-İslâm: Müslümanların eli altında, hâkimiyeti dâiresinde bulunan yerlerdir ki, ehl-i İslâm oralarda emn ve emân içinde yaşarlar[974].

Dârü'l-Harp: Ehl-i İslâm ile aralarında müvâdaa (anlaşma) ve müsâlaha bulunmayan gayr-i müslimlerin ülkesidir[975].

Şüphesiz bu kısa tarifler mevzuun anlaşılması için yeterli değildir. Meselenin yeterli vuzuha kavuşması için, bazı noktaların aydınlatılması gerekmektedir.

1- DÂRÜ'L İSLÂM NE ZAMAN DÂRÜ'L HARB OLUR?

Bir yerin İslâm veya küfre nisbetinde «kuvvet ve galebeye» itibâr eden hanefi fakihler, kuvvet ve galebenin yorumunda düştükleri ihtilâf sebebiyle dâr-ı harb ve dâr-ı İslâm meselesinde ihtilâf etmişlerdir. Hepsi de «Bir yerde şirk ahkâmı zahir oldu ve orada; kuvvet de müşriklerin eline geçti ise burası dâr-ı harpdir» der. Ancak Ebû Hanife kuvvet ve galebe meselesinde noksansız şekilde ehl-i şirkin eline geçmesini anlar. Binâe-

---

974 Bilmen, Istılahât 3, 334.

975 Aynı eser, aynı sayfa.

naleyh, hâkimiyet bazı sebeplerle nakıs olursa orası dâr-ı harbe tahavvül edemez. Ebû Hanife'ye göre bir memleket her cihetten dâr-ı İslâm'la çevrili ise, orada tesis edilen küfür hâkimiyeti nakıstır. Keza yerli halk arasında Müslüman idare zamanındaki emân ile yaşayan bir kısım insanların varlığı da hâkimiyetteki nakıslık sebebidir[976].

Şu hâlde Ebû Hanife'ye göre, bir dâr-ı İslam'ın dâr-ı harbe dönüşmesi için şu üç şartın üçü de gerçekleşmiş olmalıdır. Bunlardan birinin noksan oluşu oranın dâr-ı harb olmasına mânidir:

1- Küfür ahkâmı zuhur etmeli, yâni tatbik edilmeli.

2- Dâr-ı küfre bitişik olmalıdır.

3- İçinde (daha önce Müslümanlar tarafından verilmiş olan) evvelki emân ile emin bir Müslim veya bir zimmî kalmamış olmalıdır[977].

Bu şartlar gerçekleşmedikçe ehl-i harb savaş sonunda gâlib gelerek işgal etse de, veya bölge halkı irtidâd etse de galebe çalıp küfür ahkâmını icra etse veya ehl-i zimme (gayr-ı Müslim azınlıklar) akitlerini bozarak isyan edip galebe çalsalar vs. orası dâr-ı harb vasfını almaz, dârü'l-İslâm sayılmaya devam eder[978].

Diğer iki imama (Ebû Yûsuf ve Muhammed) göre, dâr-ı İslâm'da sadece birinci şartın tahakkuku ile yâni küfür ahkâmının icra edilmeye başlamasıyla orası dâr-ı küfür olur[979].

2- DARÜ'L-İSLÂMI DARÜ'L-KÜFÜRDEN AYIRAN TEMEL PRENSİP

Dârü'l-İslâm ve dârü'l-küfr mefhumlarını tam olarak anlamada şu noktanın bilinmesi gereklidir: Bir yere İslâm, diğerine küfür vasfının izafesine sebep olan ana âmil, esas unsur nedir? Yâni bizâtihi İslam'ın veya küfrün hâkimiyetleri sebebiyle mi bu vasıflar herhangi bir yere (dâr-'a) izafe edilmektedir?

Kâsânî'nin yorumunda, Ebû Hanife'ye göre, burada esas, bizzat İslam'ın ve küfrün hâkimiyetinden ziyade emniyet ve korkudur. Yâni «Bir yerde emniyet (eman) mutlak olarak Müslümanlar için mevzubahs olur, korku da mutlak olarak kâfirler için mevzubahs olursa orası dârü'l-İslâm'dır. Aksine, emânın mutlak olarak kâfirlere, korkunun da mutlak olarak Müslümanlara râci bulunduğu bir yer de dârü'l-harp'tir. Hüküm İslâm ve küfür üzerine değil, emân ve korku üzerinedir. Bu suretle, emân ve korkuya daha ziyade ehemmiyet verilmiş olmaktadır. Müslümanlar mevcut nizâm içerisinde, emniyet taleb etme ihtiyâcı duymadıkları müd-

976 Serahsî, Mebsût 10, 114.
977 Bilmen, Istılahât 3, 370; Bezdevî, a.g.e., 7, 130; Hindiyye 2, 232; Bezzâziyye 6, 312; Serahsî, Mebsût 10, 114.
978 İbnu Abidîn, Reddü'l-Muhtâr 3, 253.
979 Bilmen, Istılahât 3, 370; İbnu Abidîn, Reddül-Muhtâr 3, 253; Serahsî, Mebsût 10, 114.

detçe orada mutlak manada emniyet mevcut demektir. Orası dâr-ı küfr olamaz. Bu mevcut emniyet, orası dâr-ı harbe bitişik olmadıkça ortadan kalkmaz. Şu hâlde oranın dâr-ı harbe inkılâbı bu iki şartın (emniyetsizlik ve dâr-ı harbe bitişiklik) varlığına bağlıdır ...»[980]. Hâlbuki, İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf'a göre, esas olan şey emniyet ve korku olmayıp, İslâm ve küfürdür. Bunlardan hangisinin ahkâmı icra edilirse o vasıf izafe edilir[981].

3- DÂRÜ'L-İSLÂM HAKKINDA UMUMÎ TEMAYÜL

Hanefi kitapları, bir yerin dârü'l-İslâm sayılması için muhtar görüş olan İmameyn'in (Ebû Yûsuf ve Muhammed'in) görüşlerini, yâni bir yerde İslâm ahkâmının icrası şartını zikrederken, ifade biraz müphem bırakırlar. Yâni okuyucu, ilk nazarda bir yerin dâr-ı İslâm sayılması için orada her meselesiyle İslâm şeriatının tam tatbikatta olması gereğini anlar.

Bu anlayış bir kısım hatalı ve muhataralı neticelere müncer oluyor. Sözgelimi, bugünkü İslâm memleketlerini ve bu meyanda Türkiye'yi dâr-ı harb telâkki etme gafleti buradan neş'et ediyor.

Hâlbuki nusûsa dikkatlice bakıldığı takdirde, bunun böyle olmadığı anlaşılır. Şu örneklere dikkatlice bakalım:

1) Bezzâziye'de şöyle denir: «Halvâni merhumun zikrine göre, bir belde, orada küfür ahkâmının icrası ve İslâm ahkâmından hiçbir hükümle hükmedilmemesiyle وَاَنْ لاَ يَحْكُمَ فِيهَا بِحُكْمٍ مِنْ اَحْكَامِ الاِسْلاَمِ ve dâr-ı harbe bitişik olmasıyla dâr-ı küfür olur»[982].

Bu metinden çıkacak muhalif mana şudur: «Bir yerde İslâm ahkâmından bir kısmı icra edildi mi orası dâr-ı İslâm sayılacaktır.» Ancak şu suâl derhal hâtıra gelmektedir: «Bir yeri dâr-ı İslâm saydıracak, icrası gereken asgari hüküm nedir?» Bunu da şu metin cevaplayacaktır:

2) İbnu Âbidin, bir yerin İslâm beldesi sayılabilmesi için icrası gereken ahkâma misâl olarak cuma ve bayram namazını zikreder: «Dârü'l-harb, içinde ehl-i İslam'ın, cuma ve bayram gibi İslâm ahkâmını icra etmesiyle dârü'l-İslâm olur, hatta orada yerli kâfirler bulunmaya devam etse ve hatta dâr-ı ıslama muttasıl bulunmasa bile ...»[983].

3) Aşağıdaki ifade, bir yerin dâr-ı küfr sayılması için ahkâm-ı küfrün icrasının yeterli olmadığını, orada ahkâm-ı İslâm'dan hiçbirinin bulunmaması gerektiğini ifade ediyor: «Bir yerde ahkâmü'l-mislimîn ve ahkâm-ı ehl-i şirk (birlikte) tatbik ediliyorsa orası dâr-ı harb olamaz»[984].

---

[980] Kâsânî, a.g.e., 7, 131.
[981] a.g.e., 7, 130-31.
[982] Bezzâziyye 6, 312.
[983] İbnu Âbidîn, Reddü'l-Muhtar 3, 253.
[984] İbnu Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr 3, 253.

4) Hüküm vermede, delil ve şartların tearuz ederek, bizi şaşırttığı durumlarda verilecek hüküm hususunda tespit edilen şu prensip de mevzumuzu aydınlatıcı mâhiyettedir: «Deliller ve şartların tearuzu hâlinde (yâni bir yer hakkında dâr-ı İslâm veya dâr-ı harb mi olduğunda tereddüde düşülürse), eski durumu üzere devamına hükmedilir veya ihtiyaten İslâm yönü üstünlük kazanır. Nitekim dâr-ı harbin mücerret İslâm ahkâmının icrâsıyla dâr-ı İslâm olduğunda icma edilmiştir»[985].

Buradaki ihtiyaten tâbiri, bir yerin dâr-ı harb sayılması hâlinde had cezalarının kalkması nev'inden; terettüb edecek ahkâmın hafiflik kazanması sebebiyledir.

5) «Bir yerde, küffâr tarafından tâyin edilen Müslüman bir vali bulunuyor ise, orada cuma ve bayram namazlarının kılınması, haraç alınması, kaza (mahkeme) işlerinin yürütülmesi, yetimlerin evlendirilmesi caizdir. Zira başlarında Müslüman bir kimse mevcuttur. Kâfirlere yapılan itaate gelince, bu bir sulh (müvâdaa) ve hile (mühâda'a) işidir»[986].

6) Klâsik kitaplarımızda yer alan metinler çerçevesinde meseleyi açıkladıktan sonra, zamanımız müelliflerinden Abdülkadir Udeh'in dârü'l-İslâm tarifini kaydedeceğiz. Der ki: «Dârü'l-İslâm, ahkâmü'l-İslam'ın zahir olduğu veya Müslüman ahâlisinin, Ahkâmü'l-İslâm'ı izhâra muktedir bulundukları bütün beldelere şâmildir. Böylece dârü'l-İslâm çerçevesine, halkının tamâmı veya ekseriyeti Müslüman olan bir yerde, ahâli ahkâmü'l-İslâm'ı izhâr ettikleri müddetçe veya, onları ahkâmü'l-İslâm'ı izhârdan men edecek bir engel olmadıkça o belde de dârü'l-İslâm'a dâhildir»[987].

İslam'ın ceza kanunlarının cihanşümul bir mâhiyet taşıdığı hususunu ısrarla tebarüz ettiren Udeh sözlerine şöyle devam eder: «Dârü'l-İslâm'da oturan bir kimseye şeriata uymak terettüp eder. Bu uyma vecibesi sadece dâr-ı İslâm dâhiline mahsûs olmayıp, hâricinde de gereklidir. Öyle ise şeriatın umûmi prensibi şudur: «Şer'î ahkâm, mürtekibi kim olursa olsun, dârü'l-İslâm dâhilinde irtikâp edilen bütün cürümlere ve keza dâr-ı İslâm'da mukim birisi tarafından (Müslim, zimmî) dâr-ı harpte işlenen cinayetlere de râcidir.» Bu umumî prensibin de esâsı şeriatın tabiatı ve şeklidir ki, bu dahi, önceden belirttiğimiz gibi şeriatın cihanşümul oluşudur. O, bu vasfı ile, dünyanın hangi kıtasında vâki olursa olsun her cürme tatbiki şart olan bir mâhiyettedir. Eğer şartlar, şeriatın sadece İslâm beldesinde ve orada yaşayanlar üzerine tatbik edilmesine müsamaha gösteriyorsa, şartların hükmüne tâbi olarak, sadece dâr-ı İslâm'da -orada oturanlarca- irtikâp edilen cürümlere şeriat tatbik edilir.»[988].

---

985 Bezzâziyye 6, 312.
986 İbnu Kaadı Simâvî, a.g.e., l, 14; İbnu Âbidîn bu görüşe aynen katılır. (Reddü'l-Muhtâr 3, 253).
987 Udeh, a.g.e., l, 275-76.
988 a.g.e., l, 279.

7) İslâm memleketlerini dâr-ı harb telâkki edenleri cerh eden bir husus da Şafiî fukahâsının dâr-ı harb telâkkisidir. Hanefiler olarak, bir başka mezhebin hükmü ile amel etmemizin, usûl-i fıkıh açısından mümkün olmadığı[989] malûmdur. Bu sebeple, burada Şâfiîlerin görüşünü, tercih edilmesi için değil, İslam'ın umumî temayülünü tebarüz ettirmek için kaydediyoruz. «Şâfiilere göre, dâr-ı İslâm üç kısımdır:

1- Müslümanların ikamet ettikleri yerler.

2- Müslümanların feth edip eski ahâlisini, içerisinde, bir cizye mukabilinde iskân eyledikleri yerler.

3- Evvelce Müslümanların ikamet edip bilâhare gayr-ı müslimlerin zapt ettikleri yerler. Müslümanların bu yerlere olan kadim istilâları, bunlarda dâr-ı İslâm olmak hükmünün istimrarı (devâm etmesi) için kâfidir. Bu görüşe göre, bir belde bir kere dâr-ı İslâm oldu mu, artık ondan sonra mutlaka, -yani gerek bilâhare oraya gayr-ı müslimler müstevli olsunlar ve gerek olmasınlar ve orada müslimlerin ikametine gerek müsâade etsinler ve gerek etmesinler, orası dâr-ı küfr, dâr-ı harb hükmünde olmaz»[990].

Buna göre, eskiden İslâm hâkimiyetine giren bütün memleketler dâr-ı İslâm'dır, oralara dâr-ı harb ahkâmı uygulanmaz ve oraların kurtarılması gerekir.

4- DÂRÜ'L-HARB NE ZAMAN DARU'L- İSLÂM OLUR?

Bir dâr-ı harbin dâr-ı İslâm hâline gelmesi için yalnız bir şart vardır ki, o da, o darda İslâm ahkâmının icra edilmeye başlanmasından ibarettir[991].

İçinde, onun eski gayr-ı Müslim ahâlisi mukim bulunsa veya o yer dâr-ı İslâm'a muttasıl bulunmasa da hüküm aynıdır, orası dâr-ı İslâm olmuştur. Bu duruma göre, İslâm mücâhitleri, gayr-ı müslimlere âit bir ülkenin herhangi bir beldesini fethederek içinde cuma, bayram vesaire gibi İslâm ahkâmını icraya başlasalar o belde artık bir dâr-ı İslâm'a tahayyül etmiş olur. Bu hususta bütün Hanefî müçtehitleri müttefiktirler[992].

Türkiye'nin Durumu: Bu mevzuda teferruata girmeden[993], yukarıda kaydedilen açıklamalar muvacehesinde Türkiye'yi daha rahat bir değerlendirmeye tâbi tutabiliriz: Yurdumuz asırlardır İslam'ın yaşandığı, korkusuz ve endişesiz cuma ve bayram namazlarının kılındığı, idarecilerin Müslüman olduğu, Müslüman vatandaşlarının din ve vicdan hürriyetlerinin kanunî teminat altına alındığı bir memlekettir. Şer'î ahkâm büyük çoğunluğu

---

[989] İbnu Kaadı Simâvî, a.g.e., l, 16.

[990] Bilmen, Istılâhât 3, 371,

[991] Bilmen, Istılâhât 3, 369; Kâsâni, a.g.e., 7, 130; Hindiyye 2, 232; Bezzâziyye 6, 312.

[992] Bilmen, Istılâhât 3, 369; Bedâyi' 7, 130.

[993] Bu mevzuda, daha geniş bilgi isteyen hâlen İzmir Merkez vaizi bulunan Muhterem Nail Papatya'nın «Türkiye Dâru'l-Harb Değildir» adıyla neşrettiği küçük broşürü görebilir. Broşür, Yeni Asya neşriyatı arasında A 20/2 numara ile neşredilmiştir.

ile ve tatbikatı fertlere terettüb eden kısmının hemen hemen tamâmı ile tatbikatı serbest olan ve ferdlerin himmeti nisbetinde tatbik edilmekte bulunan bir ülkedir. Devletin lâik olması sebebiyle tatbik etmediği bir kısım ahkâmdan dolayı yurdumuza dârü'l-harb diyerek haramları helâl addetmeye kalkmak gerçekten büyük hatadır, cinayettir, mevcut anarşiye anarşi katmaktır; dini, anarşiye alet etmektir. Türkiye'yi dârü'l-harb telâkki etmek, Müslüman olduğunu itiraf etmekle hatta cuma ve bayram namazlarını kılmakla beraber beş vakit namazı kılmayan kimselerin küfrüne hükmedip kanını, malını ve namusunu helâl addetmek gibidir. Dinimiz, böyle bir kimsenin tekfirine cevaz verir mi?

İslâm'ı tam tatbik etmeyen kimseyi tekfir edemeyeceğimiz gibi, fukahâdan yukarıda kaydettiğimiz açıklamalardan da, İslam'ın tam tatbik edilmediği bir beldeyi de tekfir edemeyeceğimiz, «dâru'l-harpdir» hükmünü veremeyeceğimiz anlaşılmaktadır.

Yurdumuzla alâkalı değerlendirmeyi yaparken, asrımızın büyük mücâhit ve allâmesi Bediüzzaman'ın görüşüne de yer vermenin lüzumuna inanıyoruz. Merhum, *İki Mekteb-i Musibetin Şehâdetnâmesi* adını taşıyan bir risalesinde «Şeriat da yüzde doksan dokuz, ahlâk, ibâdet, âhiret ve fazilete aittir, yüzde bir nisbetinde siyâsete mütealliktirr, onu da ulûlemirlerimiz düşünsünler»[994] diyerek, dinin yüzde doksan dokuz gibi tamamına yakın bir kısmının tatbikat ve yaşanmasının, ferdleri ilgilendirdiğini söylediği gibi, hayâtının son yıllarında yazdığı bazı mektuplarında Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti'nden «hükûmet-i İslâmiye»[995], «devlet-i İslâmiye»[996] diye bahsederek devletimizin de milletimize uygun ve lâyık olduğunu ifade etmiştir.

5- DARÜ'L-HARB İLE ALÂKALI AHKÂM

Dârü'l-harpte hadd tatbikini gerektiren zina, hırsızlık, şürb-i hamr (içki) ve kazf gibi bir suç, bir Müslüman tarafından işlenecek olsa, imam'ın orada haddi tatbik etmeye gücü yetmeyeceği için, bu ceza verilmez.

Keza dârü'l-harb'e emân ile giden bir Müslüman veya zimmî orada İslâm hukukunca fâsit addedilen akitlerden birini (meselâ faiz muamelesi) akdetse, bu akit Ebû Hanife ve Muhammed'e göre caizdir. Fakat Ebû Yûsuf, bir Müslüman'a, münhasıran dâr-ı İslâm'da caiz olan bir şeyin dâr-ı harp'te caiz olabileceğini söyler. Ona göre, dâr-ı İslâm'da haram olan bir şey, dâr-ı harpte de haramdır[997].

Hanefiler nezdinde bu meselede râcih görüş evvelki görüş olduğu için, bir yerin dâr-ı harb addedilmesi, bir kısım yasakların orada işlenmesinin mubah kabul edilmesi, mevcut hükümetin, emirlerine itaat gerekmeyen,

---

994 Bediüzzaman Said Nursî, Tarihçe-i Hayatı, Bir hey'etçe hazırlanmıştır, s. 30.
995 Bediüzzaman, Beyanât ve Tenvirler s, 37, 41.
996 a.g.e, s. 42.
997 Bkz: Kâsânî, a.g.e., 1,131-132.

gayr-ı meşru bir hükümet kabul edilmesi gibi anarşiye götürücü manalar taşır.

Diğer üç imam (Mâlik, Şafii, Ahmed) İslâm âleminde işlenen bir cürüm için (işleyenin Müslüman, zimmî veya müste'min oluşuna bakılmaksızın) İslâm şeriatına göre ceza verileceğine ve şeriatın, Müslüman ve zimmî olanlar baklanda dâr-ı harpte de aynen geçerli olacağına hükmederler. Bu üç İmama göre, İslam'ın haram ettiği bir şey gerek dâr-ı harb ve gerekse dâr-ı İslâm, dünyanın neresinde işlenirse, işlensin zimmiler ve Müslümanlar hakkında yasaktır, şer'i ceza ne ise o verilir. Bu amel dâr-ı harpte helâl addedilen bir amel bile olsa yine haramdır, faiz muamelesi gibi[998].

[998] Udeh, a.g.e., l, 287.

XI. Dine verilen Ehemmiyet

«Kur'ân, ve Kitap öğretmek maksadı olmadan sadece dünyevi şeyleri öğretmek için hoca tutmak caiz değildir.»

Kâbisî

Fitne hâdisesine, en müessir çâre olarak, dinin mevzubahs olduğu, her ne kadar, daha önce geçen bahislerde kendiliğinden anlaşıldı ise de, burada meseleye, hususî bir başlıkla ayrıca dikkat çekmeyi gerekli bulduk. İslâm açısından, anarşinin hallinde en mühim unsurun din olduğunu, bu sebeple dine fazlaca ehemmiyet verildiğini belirtebilmek için iki noktaya temas edeceğiz:

1- Bütün tedbirler dinidir,

2- Dini terbiye, dini bilgiler, diğer terbiye ve bilgilere takdim edilmiştir.

1- Bütün Tedbirler Dinîdir: Fitne ile alâkalı olarak yukarıda kaydedilen tedbirlerin hemen hemen hepsi doğrudan veya dolaylı olarak dinin tatbikatı ile alâkalıdır. Meselâ bu meyanda sayılan - ve müessiriyetinin inkârı da mümkün olmayan- ilme ehemmiyet verilmesi, yardımlaşmanın tesisi, emânetin ehline verilmesi, insanların mal, can ve namuslarına saygı, ferdî mesuliyet, emr-i bi'l-mâruf, içtimaî adalet, itaat vs. hepsi dinin birer emri, birer müessesesi olmaktadır. Bunların cemiyette müessir bir şekilde mevcut olması da dinin hayattâr ve canlı olması demektir. Bunların terki, ihmâli ise dinin terki, ihmâli ve fitnenin gelmesi demektir.

Şu hâlde daha veciz bir söyleyişle, daha özlü, daha mülahhas bir tâbir ile ifade etmek gerekirse fitne hâdisesi bir din hâdisesidir, dinin tatbik veya terki hâdisesidir.

Dinin, hayâtiyet ve canlılığını muhafaza ettiği ve insanların hayâtında yaşanmaya devam ettiği nispette fitne olmayacak; beşerî hayattan dinin, telâkki be-telâkki, müessese be-müessese çıkması nisbetinde de anarşi kesafet kazanacak demektir.

Öyle ise, İslâm açısından, fitneye karşı en müessir mücâdele yolu, yukarıda mühimlerine temas edilen, bütün müesseseleri ile dinin, ferdlerin hayâtında yeniden ihyâsıdır. Fitnenin dinde bir gevşeme hâdisesi olduğunu, fitneden kurtuluşun Kur'ân ve sünnetin düsturlarına dönmek bulunduğunu net bir şekilde ifade eden nasslar çoktur. Burada onlardan birkaçını vereceğiz:

Meselâ şu âyet, "inandım" deyip de Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) uymayan (ferd ve cemiyet)lerin akıbetini haber vermektedir: «Sana icabet etmek istemezlerse bil ki, onlar sırf kendi hevalarının arkasından gitmektedirler. Hâlbuki, Allah'tan dosdoğru bir delil olmaksızın kendi hevâsına uyandan daha sapık kimdir? Şüphe yok ki, Allah zâlimler güruhunu asla muvaffak etmez»[999].

İbnu'l-Kayyim'in de belirttiği gibi[1000], Cenâb-ı Hak, burada, insanları üçe değil, iki gruba ayırıyor: 1. Allah ve Resûlünün yolunda gidenler, 2. Bu yolda gitmeyip beşerî hevâya uyanlar. Beşerî hevâya uyanlar zâlimdir, sonları helaktir. «Beşerî heva» tâbiri ile Kur'ân ve Hadis'in düsturlarına ters düşen her çeşit düşünce, arzu, heves, görüş vs. kastedildiği izah istemeyen bir keyfiyettir.

Bir diğer âyette de meâlen: «Fitne (den eser) kalmayıncaya, din de (şunun bunun değil, yalnız) Allah'ın (dini diye tanınmış) oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse artık zâlimlerden başkasına hiçbir husûmet yoktur» buyrulur[1001].

Burada cihât, birbirini tamamlayan iki şey için emrediliyor: l. Fitnenin olmaması, 2. Dinin, hak din olması.

Âyetin ifade ettiği mantıki sonuç şudur: «Eğer hak din benimsenip fiilen yaşanırsa fitne olmayacaktır, fitne varsa hak din yaşanmıyor demektir.»

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) birçok benzeri olan şu hadiste, fitne çıktığı zaman kurtuluşu «Kitaba uymak»da gösterir: Hz. Ali anlatıyor: «Bir gün Resûlullah: «Haberiniz olsun, istikbâlde fitne vâki olacak» buyurmuştu ki, cemaatten bazıları sordu:

- Ondan çıkış çâresi nedir?

- Kitâbullahtır, dedi ve devam etti:

- Onda (Kur'ân'da) sizden öncekilerle alâkalı haberler var, sizden sonrakilerle alâkalı haberler var. Sizin aranızda cereyan edecek şeylerin hükmü var. O, hakla bâtılı ayırt edicidir, manasız söz (hezl) değildir. Kim onu ahmaklık sebebiyle t erk ederse, Allah onu helak eder. Kim de onun hâricinde hidâyet (kurtuluş) ararsa Allah onu dalâlete (iyice çıkmaza) sokar. O, Allah'ın metin ipidir, O, en hikmetli zikirdir (hakkı hatırlatıcı-

---

[999] Kasas 28/50.

[1000] İbnu'l-Kayyim, İ'lâmul-Muvakkıîn l, 47.

[1001] Bakara 2/193.

dır.) O doğru yoldur. O, hevâdan dalâletten koruyandır, diller onunla iltibastan korunur ...»[1002].

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) burada, her çeşit hidâyeti kişinin Kur'ân'ı bulmakla elde edeceğini, onun dışında kalan, ona zıt düşen beşeri sistemlerin, hevâların hüsranla sonuçlanacağını ifade ediyor.

Şu hâlde İslâm açısından fitnenin sebebi, dini ahlâktan, dinî tatbikattan uzaklaşmak olduğu gibi, fitneden kurtuluş da dinin fiilen yaşanmasına bağlıdır. Din bir isim, resim ve kalbe nüfuz etmeyen, her an kişiye yön vermeyen, yılın veya ayın veya haftanın belli günlerine inhisar eden merasimden ibaret kaldığı müddetçe, insanda dinin vadettiği, gerek dünyevî, gerek uhrevî hiçbir neticeyi görmek mümkün olmayacaktır.

Bir diğer rivayette geldiğine göre, Hz. Peygamber (aleyhisselâm) bir gün, kalpleri rikkate getirip gözleri yaşla dolduran bir konuşma yapar, vâz ve nasihatta bulunur. Dinleyenler Resûlullah'ın (aleyhisselâm) ölüme yaklaştığını, son konuşmalarını yaptığını hissederek: «Bize bazı nasihatlarda, vasiyetlerde bulun» diye ricada bulunurlar. Bunun üzerine arkadan gelecek fitneye karşı sünnetine uymayı tavsiye eden şu hitabede bulunur: «Sizlere itaatkâr olmanızı tavsiye ederim. Başınızdaki, Habeşli bir köle de olsa dinleyip itaat edin. Zira, hayatta kalanlarınız, pek çok ihtilâfların çıktığını görecekler. O zaman sünnetime ve doğru yolda olan Râşid Halifelerin sünnetine uyun, bunlara sımsıkı dört elle sarılın. Sünnete muhalif olan uydurmalardan kaçının. Zira her bir uydurma (bid'at) dalâlettir»[1003].

Şu hadiste de, kişinin ailesi sebebiyle maruz kalacağı fitnelere ve bu fitnelerden hâsıl olacak maddî - manevi zararlara karşı bir kısım dinî emirlerin tatbikatı istenmektedir: «Kişinin fitnesi ehlinde, malında, nefsinde, çocuğunda ve komşusundadır. Bu fitneyi oruç, namaz, sadaka ile emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'I-münker örter»[1004].

Yâni, fitne kelimesiyle kastedilen bütün çeşitleriyle fenalıklara karşı Kur'ân ve Hadis'in tek tavsiyesi bütün müesseseleriyle dindir.

Hevâ Yolu Kapalı: Bu bahiste mümin kimselerin bir iki noktayı bir kere daha hatırlamaları gerekmektedir:

Aralarında çıkan meselelerin çözümü için yol aranırken ilk müracaat edilecek kaynak Allah ve Resûlüdür, yani Kur'ân ve hadis'tir[1005]. Bunlarda bir hüküm ve beyân gelmiş ise, tam bir gönül hoşluğu ile benimsenecektir, aksi davranış müminlik vasfını kaldırır[1006]. Kur'ân ve Sünnet'e uymayan bir başka çözüm yolu aramakta müminler muhayyer değildir. İşte bir âyet Meâli: «Allah ve Peygamberi bir işe hükmettiği zaman gerek mümin olan bir erkek, gerek mümin olan bir kadın için (ona aykırı ola-

---

[1002] Tirmizî, Sevabü'l Kur'an 14.
[1003] Tirmizî, İlm 16; Bkz: Müslim, Cuma 43; İbnu Mâce, Mukaddime 6.
[1004] Müslim, Fiten 26.
[1005] Nisâ 4/59.
[1006] Nisâ 4/65,

cak) işlerinde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah ve Resûlüne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır[1007].

Buraya kadar işlenen bahisler, fitne meselesinde takip edilecek yol hususunda Allah ve Resûlünün (aleyhissalâtu vesselâm) hükümler koyduğunu göstermiştir. Çıkış yolumuz bunların uygulanmasına bağlıdır.

2. Kalbî Ve Ruhî Terbiyenin Aklî Terbiyeye Takdimi: Âhiret hayâtı ve âhiret hayâtında ferdî olarak verilecek hesap inancı, bir başka ifade ile, telâffuz ettiği her söze varıncaya kadar yaptığı bütün amellerden kişiyi sorumlu kılma inancı, İslâm dininin birinci ve en mühim esâsı yapıldıktan sonra, bunun ve bunu tamamlayan diğer bir kısım itikadî ve ahlâkî prensiplerin ferde kazandırılması, bu inançları vicdanlarda her an canlı tutarak kişinin davranışlarına yön vermede müessiriyetini sağlayıcı bir kısım amellerin, ibâdetlerin öğretilmesi ve bunları yapma alışkanlığının kazandırılması için gerekli terbiyevî faaliyetler ilk asırlardan itibaren büyük bir ehemmiyet kazanmıştır.

Esasen dinî terbiye ve dini ilimlerin tâlimine öncelik verilmesi, bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilmiş bir keyfiyettir. Zira, Cenâb-ı Hak: «Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?»[1008], «Allah sizin içinizden inananlarla, kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir»[1009], «Allah'tan, kulları arasında ancak âlim olanlar korkar[1010] «Allah (ilim ve) hikmeti kime dilerse ona verir. Kime de hikmet verilir ise muhakkak ki, ona çok hayır verilmiştir"[1011]. gibi pek çok âyetlerle herhangi bir kayda tâbi tutmaksızın ve bütün şubelerini içine alacak şekilde «ilm»i ve «ilim sahiplerini överken, şu âyette din ilimlerinin öğrenilip öğretilmesine husûsi bir yer vermiştir: «(Bununla beraber) müminlerin hepsinin (top yekûn) savaşa çıkmaları doğru değildir. O hâlde içlerinden her sınıfın birer kısmı dinde fakih olmaları (dinin ince bilgilerini) öğrenmeleri için (peygamberin yanında kalmaları) din ve şeriat ilmini iyice öğrenmeleri ve kavimleri savaştan dönüp kendilerine geldikleri zaman onları Allah'ın azâbıyla korkutmaları için (gitmeyip kalmalıdırlar) olur ki (bu suretle müminler aykırı hareketlerden) kaçınırlar»[1012].

Hz. Peygamber de (aleyhissalâtu vesselâm) «Küçüklükte öğrenilen, taş üzerine nakış gibidir ...»[1013] düstûrundan hareketle, daha çocuk konuşmaya başlar başlamaz[1014] dinî telkine, Kur'ân öğretmeye başlamış ve öyle yapılmasını emretmiştir[1015]. Yine aynı düşünce ile 6-7 yaşına basan

---

[1007] Ahzâb 33/36.
[1008] Zümer 39/9.
[1009] Mücâdile 58/11.
[1010] Fâtır 35/28.
[1011] Bakara 2/269.
[1012] Tevbe 9/122.
[1013] Heysemî, a.g.e., 1, 125.
[1014] İbn-i Ebi Şeybe, Musannaf l, 348; Abdürrezzâk, Musannaf 4, 334.
[1015] Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye adlı eserimizin 100-101. sayfalarına bakılsın.

çocuklara namaz emredilmesi, namazı kılabilmesi için lüzumlu her çeşit bilgilerin öğretilmesi, 10 yaşlarına doğru da kılmadığı takdirde, icâbında dayakla da olsa namaz kıldırılması hususunda kesin emir verir[1016]. Yâni bulûğ çağından sonra farz olan ibâdete, daha bulûğ çağına girmeden mutlaka alıştırılmış, bunları ifa etmek için gerekli olan bilgiler öğretilmiş olmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm: «Ey imân edenler, kendinizi ve aile halkınızı, yakıtı taş ve insanlar olan ateşten koruyun» Meâlindeki âyetle[1017], anne ve babaları, bu bulûğ öncesi terbiyeden mesul tutar[1018].

Bu devrede çocuğa bir de meslek bilgisi vermek, muâşere, hıfzıssıhha, hesap vesâir zaruri bilgileri de öğretmek gerekli ise de, bu mevzuda gelen nassları değerlendiren âlimler dinî ve ahlâkî terbiyenin öne alınması prensibini getirmişlerdir. Şöyle ki:

En eski terbiye kitaplarımızdan olan İbnu Sahnûn (vefatı 256 hicri, 869 milâdi) ve Kâbisî (vefatı 403 hicri, 1012 milâdi) risalelerinde, Kur'ân ve Kitâb öğretmek maksadı olmadan, sadece dünyevî şeyleri öğretmek için hoca tutmayı caiz bulmazlar[1019].

İbnul-Kayyim, mesleki formasyonun çocuğa, onun muhtaç olduğu her çeşit dinî bilgilerin tâliminden sonra verilmesi gerektiğini ifade eder[1020].

Ağırlığını dinî bilgilerin teşkil ettiği farz-ı ayın ilimleri çocuklara öğretmeyi (yâni temel eğitim vermeyi) devletin, temel vazifelerinden biri gören, meşhur Şifâ-i Şerif kitabının müellifi Allâme-i Mağrîb Kâdî İyâz, söz konusu tâlim vazifesinin cihattan da üstün olduğunu söyledikten sonra: «Zira, çocuğun, bilâhare kalbinden sökülüp atılması zor olan bozuk bir mezhep üzere yetişme ihtimâli vardır» der[1021].

İkinci Mahmûd'un, 1240 (milâdi 1824-25) yılında, bütün vilâyetlere tamim ettiği bir fermanda, «para kazanmak maksadıyla çocukların 5-6 yaşlarında mektepten alınarak çıraklığa verilmesini yasaklaması ve hatta çocuklar bulûğ çağına girmedikçe, ilm-i hâlini ve dinî bilgilerini tam öğrenmedikçe mektepten alınarak usta yanına konması gibi durumlardan kesinlikle yasaklama» ihtiyâcını duyması[1022], Osmanlı İmparatorluğunun yıkılma devrinde dinî terbiyeyi takdim prensibinin terkedilmiş olduğunu ifade eder.

Osmanlıları gerilemeye ve sonra da dağılmaya ve yıkılmaya götüren bu asıldan ayrılma vetiresi Cumhuriyet döneminde de devam ederek milletimizi uzun tarihinin en buhranlı noktasına, kardeşi kardeşe kırdırtan,

---

[1016] Ebû Dâvud, Salât 25.
[1017] Tahrim 66/6.
[1018] Bkz: Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye, s. 116-142.
[1019] Bkz: Kâbisî, a.g.e., s. 45.
[1020] İbnu'l-Kayyım, Tuhfetü'l-Mevdûd, s. 145.
[1021] Bkz: Sefârînî, Gıdâu'l-Elbâb li-Şerhi Manaûmeti'l-Âdâb, l, 203.
[1022] Günyol, Mekteb (makale), İslâm Ansiklopedisi 7, 657; Kutay, Cemal, Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücâdeleleri Tarihi, 6, 3655.

vatanı baştan başa viraneye çevirerek yaşanmaz hâle sokan korkunç bir anarşi dönemine getirmiştir.

Kurtuluşumuz, tarihin ibret dolu sesine kulak vererek, gençlere hayatlarının başında kalbi ve ruhi terbiyelerini tam vermede aranmalıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FİTNE ve ANARŞİ SIRASINDA BAŞVURULACAK TEDBİRLER

«Haberiniz olsun, benden sonra fitne çıkacak. O fitne sırasında uyuyan uyanıktan, yatan oturandan, oturan ayakta olandan, ayakta olan yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlıdır. Kim fitneye rastlarsa hemen geri dönsün. Kim de fitne ânında sığınacak bir kuytu bulursa oraya girsin.»

Hadis-i Şerif

Dahilî kargaşa olarak anladığımız ve çıktığı takdirde hâkim olunamayacak, beraberinde getireceği şer, zâlim, mazlum herkese bulaşacak, ortadan kalksa bile insanların kalplerinde açtığı yara ebediyen kapanmayacak olan FİTNE'nin zuhuru hâlinde, İslâm dini, müntesiplerine buna bulaşmamayı, karışmamayı emreder. Bu karışmama keyfiyetinin lüzum ve ehemmiyetine mümini ikna etmek ve fiilen karışmamasını gerçekleştirebilmek için hadislerde çeşitli tavsiyeler gelmiştir. Bunlardan bir kısmı fertle alâkalıdır, teker teker herkese tavsiye edilen tedbirlerdir. Diğer bir kısım tedbirler de devletle alâkalıdır. Devlet silah satışını yasaklamaktan, fitne çıkaranları şiddetle cezalandırmaya varıncaya kadar bir kısım tedbirlerle sorumlu tutulmuştur.

Biz bu bölümde, ferde terettüp eden tedbirlerden başlıyarak devlete terettüp eden tedbirleri açıklayacağız. Sonunda da fitne sırasında ashabın tavrını ve tatbikatını belirtmeye çalışacağız.

A. Ferde Terettüb Eden Tedbirler

İslâm'ın mühim husûsiyetlerinden biri, tebligatını ferdî mesuliyet esâsına dayandırmasıdır. Ferd, mükellef vasfını kazandıktan sonra artık o, mesuliyetleri olan bir «şahıs» tır, ferd değildir. Yaptığı her fiil kalbi olsun, bedenî olsun, gözle, kulakla, elle veya ayakla işlensin fark etmez, lehinde veya aleyhinde bir hükme, bir değerlendirmeye tâbidir. Binâenaleyh şartlar ne olursa olsun, fitne sırasında, fitne hanesine kaydedilecek amelleri de aynı değerlendirmeye tâbi olacaktır.

İslâm, böyle tehlikeli durumlardaki mesuliyeti büyük fiillerden, mensuplarını korumak ister ve bu maksadla tavsiyelerde bulunur. Fitne esnasına râci olmak üzere hassaten, tebarüz ettirilen bütün tedbirler, tavsiye edilen bütün davranışlar aslında bire indirilebilir: KARIŞMAMAK. Evet İslâm, müntesiplerine bütün gücü ile fitneye karışmamayı, fitnenin kendisine bulaşmaması için elinden geldikçe kaçmayı, öyle ki, fitne her şey'e rağmen yakalayacak olsa, öldürmektense ölmeyi tercih edecek derecede kaçmayı tavsiye etmiştir.

Şimdi, bu «karışmama» keyfiyetinin tahakkuk etmesi için tavsiye edilmiş bulunan belli başlı tedbirleri göreceğiz.

SABIR: Birçoklarını fitneye bulaştıran hususlardan biri, fitnenin sebep olduğu bir kısım sıkıntılar, ızdıraplardır. Öyle ise, bu sıkıntılara katlanmak, bulaşmamanın ilk şartıdır. Ancak hemen belirtelim ki, sabır, sadece içtimaî fitne ânında baş vurulacak bir silah değildir, Mümin, gün-

lük imtihanını, daha önce belirtilen nefsi, ailesi, malı, evlâdı, komşusu ile olan yevmi fitnelerini başarı ile atlatmada başvuracağı umumî bir silahtır. Öyle ise, Önce, sabr'a İslâmın verdiği ehemmiyeti belirtip, sonra da içtimaî fitne sırasındaki ehemmiyetini açıklayacağız.

Günlük İmtihanda Sabır: Umumî manada sabır, dinimizde son derecede ehemmiyet verilen, tavsiye edilen bir fazilettir, ruhî ve ahlâkî kemâldir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, «imtihan için» yaratılmış bulunan insanın, bu imtihanı kazanmada başvurması gereken mühim bir vâsıta sabırdır. İnsan çeşitli durumlara maruz bırakılarak imtihan edilmekte, bu durumlar karşısında sabredenlerin imtihanı kazanacağı bildirilmektedir: «Andolsun, sizi biraz korku, (biraz) açlık, (biraz da) mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiltme ile imtihan edeceğiz. Sabredenlere (lütf u keremimi) müjdele»[1023].

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mümin kişinin dindarlığı nisbetinde muhtelif şiddette musibetlerle imtihan edileceğini söyler: Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Hz. Peygamber'den (aleyhissalâtu vesselâm) sorar: «Ey Allah'ın Resûlü, kimler belânın en şiddetlisine maruz kalırlar?» Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) cevâbı şudur: «Önce peygamberler, sonra (derece yönünden) onlara yakın olanlar ve bunlara yakın olanlar. Kişi dinî durumuna göre imtihana tâbi tutulur. Eğer dininde sağlam ise, maruz kaldığı belâ şiddetli olur. Dini durumu zayıf ise, bu zayıflıkla mütenâsip bir belâ ile imtihan edilir. Belâ kişiyi o kadar takip eder ki, bıraktığı zaman kişide günah kalmaz»[1024].

Yine İbnu Mâce'de gelen bir başka rivayet bu hadisi tamamlar ve musibetle maruz kalınan imtihanı kazanma şartının **sabır** olduğunu belirtir: **«Mükâfatın büyüklüğü, belânın büyüklüğüne bağlıdır. Allah bir kimseyi severse, onu belâlara maruz bırakarak imtihan eder. Kim razı olur (sabrederse) Allah da ondan razı olur. Kim de razı olmaz, gadaplanırsa Allah da ona gadap eder»[1025].**

Sabır ve tevekkül bazılarınca yanlış anlaşılabilen meselelerdendir. Bu sebeple şunu hemen belirtmede fayda var. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sabredilmesi gereken meseleleri belirtmiştir. Buna **göre** kişi, üç kalem meselede sabırla mükelleftir: 1. Dinin emrettiği farzları yapmada sabır, 2. Dinin yasaklarını yapmamada sabır, 3. Musibet nevinden irâde dışında gelmiş bulunan belâlara sabır[1026]. Çeşitli kazalar, musibetler, hastalıklar bu gruba girer. Bunlara karşı sabır, bunlar karşısında tedbir almamak, zararı ucuza atlatmak için yapılması gereken, aklın göstereceği çarelere başvurmamak manasına gelmez. Nitekim, meselâ **hastalığa** karşı bir yandan sabır tavsiye edilirken[1027], diğer yandan: «Allah ver-

---

[1023] Bakara 2/155.
[1024] İbnu Mâce, Fiten 23.
[1025] İbnu Mâce, Fiten 23.
[1026] Bkz: İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 14, 86,
[1027] Bakara 2/155; Müsned l, 173, 177, 182.

diği her derde bir derman yaratmıştır, tedavi yollarını arayın» emredilmiştir[1028].

İçtimaî Fitnede Sabır: Hangi çeşitten olursa olsun, irâdesi dışında gelen her çeşit musibet karşısında Müslümanın başvuracağı mühim bir silah olarak ifade edilen «sabır» fitne karşısında daha da ehemmiyet kazanan, ısrarla tavsiye edilen en mühim silah hüviyetini kazanmaktadır. Bu hususu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bazen tek tek ferdlere, bazen umumî bir **ifade** ile **herkese** duyurmuştur.

Müslim'de gelen bir rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kendisine memûriyet vermesini isteyen Ensâr'dan bir **zâta** şu cevâbı verir: **«Siz benden sonra bencillik (ve fitneyle) karşılaşacaksınız, Havz(-ı Kevser)in başında bana kavuşuncaya kadar sabredin»[1029].** Tirmizî'nin rivayetinde, **«... Fitne ve dine muhalif bulacağınız icraatlar göreceksiniz»** ibaresi **vardır.** Ensârî'nin **«Ey Allah'ın Resûlü! bize ne tavsiye edersiniz?»** suâline **karşı: «İcraatçılara olan vazifelerinizi (onların hakkını) eda edin, haklarınızı Allah'tan taleb edin»** cevâbını verir[1030].

Bu mevzuda Ebû Zerr'den gelen bir rivayet daha geniş, daha açıktır, aynen kaydediyoruz: Ebû Zerr anlatıyor: «Bir *gün Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) bineğinin terkisinde idim. Medine'nin evlerinden dışarı doğru çıkmıştık ki bana: «Ey Ebâ Zerr, Medine'de açlık bulunduğu ve hatta sen yatağından kalkıp da açlık sebebiyle mescide kadar gidecek gücü kendinde hissetmediğin zaman hâlin nedir?» dedi. Ben de: - «Allah ve Resûlü daha iyi bilir» dedim. Resûlüllah: «Ey Ebâ Zerr! İffetini koru (söz ve fiillerde haramdan kaçın)» dedi ve ilâve etti: «Ey Ebâ Zerr! Medine'de kıtal olsa ve bir mezarın ücreti bir köle fiatına ulaşsa, o kadar ki, bir kabir bir köle karşılığında satılsa, senin durumun ne olur?» «Allah ve Resûlü daha iyi bilir» cevâbını verdim. «Sabret ey Ebâ Zerr» dedi ve ilâve etti: «Ey Ebâ Zerr! Medine'de kıtal olsa ve kan (Medine dışında yer alan) Zeyd mıntıkasının taşlarını sulayacak kadar çok aksa ne yaparsın?» Ben yine: «Allah ve Resûlü daha iyi bilir» dedim. Resûlüllah: «Mensup olduğuna (yâni aile ve akrabana veya biat ettiğin imama)* dön-*» dedi. Ben sordum ve: -«Silahımı kuşanayım mı?» dedim. Bak Resû- lüllah: «(Hayır) o takdirde insanlara (kötü amellerinde) iştirak etmiş olursun» cevâbını verdi. «Öyleyse ne yapayım ey Allah'ın Resûlü?» diye sordum. Cevaben: «Evinde kal, çıkma» dedi. Ben tekrar.- «Ya evime de gelirlerse?» dedim[1031]. «Kılıcın parıltısının galebe çalmasından (kullanmaktan) korkarsan elbisenin kenarını yüzüne ört, tâ ki (gelen kimse) hem senin günâhınla, hem kendi günâhıyla dönsün»[1032].*

[1028] Buhârî, Tıbb 1; İbnu Mâce, Tıbb 1; Tirmizî, Tıbb 2; Ebû Dâvud, Tıbb 1.
[1029] Müslim, İmaret 48.
[1030] Tirmizî, Fiten 25.
[1031] Parantez içerisindeki kısım Ebû Dâvud'da kaydedilmiştir. 4261. H.
[1032] Tebrizî, Mişkât 3, 8.

Hz. Enes, Haccâc'ın zulmünden çok ızdırab çekerek, «ne yapacağız?» diye şikâyete gelenlere: «Sabredin, Rabbinize kavuşuncaya kadar sabredin, zira artık her gelen yeni gün, gidenden daha kötüdür"ve bunu Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) işittiğini ilâve eder[1033].

Mikdâd İbnu'l-Esved ise, yemin ile tekid ederek Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) şunu işittiğini söyler: «Bahtiyar kimse (lütf-i ilâhî olarak) fitnelere karışmaktan uzak tutulan kimsedir, bahtiyar kimse fitnelerden uzak tutulan kimsedir. (Çeşitli belâlarla) imtihan edildiği zaman sabırla karşı koyana ne mutlu»[1034].

Tâbiin'den meşhur Hasan-ı Basrî de burada zikre değer. Zira o da fitneye karşı hararetle sabır tavsiye eder ve ortalığın tevbe ile, insanların kendilerini düzeltmesi ile iyiye döneceğini söyler[1035]. Kendisine Haccâc ile alâkalı sorulduğu zaman da hep şu Meâlde tavsiyede bulunurdu: «Ben onunla mukatele edilmemesi görüşündeyim. Zira, eğer o Allah'tan bir ceza ise, siz kılıncınızla Allah'ın cezasını geri çeviremezsiniz. Şayet bir belâ ise, sabredin, Allah hükmünü versin. Zira o, en hayırlı şey üzere hükmedicidir.» Ona göre fitne sırasında hiç bir gruba iltihak etmemelidir[1036].

FİTNECİLERİ YALNIZ BIRAKMAK

Çıkan fitnenin büyümesini önlemede ve ondan gelecek zararlara karşı korunmada en isabetli tedbirlerden biri, fitneciyi yalnız bırakmaktır. Haklı ve haksız tarafların belli olduğu durumlarda, haklı tarafın desteklenmesi tavsiye edilmiş olmakla beraber, haklı veya haksızın belli olmadığı durumlarda, hiçbir tarafa destek vermemek, bütün tarafları terk etmek esastır. Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) gelen rivayetlerden bu anlaşılmaktadır.

Müslim'de gelen bir rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) .- «Ümmetimi Kureyş'ten şu kabile helak edecektir» diye istikbâlde gelecek bir fitneden haber verir. Yanındakiler: «O vakit ne yapmamızı, nasıl davranmamızı emredersin?» diye sorarlar. Cevâb şudur: «insanlar onları terk etmelidir»[1037].

Muhtelif tariklerden gelen şu rivayet, fitne çıkaranların yalnız bırakılmalarının lüzumunu ve fitneye karışmamanın gereğini herkesin anlayacağı bir üslûpla, çok vazıh bir şekilde ifade eder: Ebû Hureyre, Hz. Peygamberin şöyle dediğini bildirir: **«Haberiniz olsun (benden sonra) fitne çıkacak. O fitne sırasında uyuyan uyanıktan, (yatan oturandan[1038]), oturan ayakta olandan; ayakta olan yürüyenden; yürüyen koşandan; daha hayırlıdır. Kim böyle bir fitneye**

[1033] Buhârî, Fiten 6; Tirmizî, Fiten 35.
[1034] Ebû Dâvud, Fiten 2.
[1035] İbnu Sa'd, a.g.e., 7, 172.
[1036] a.g.e., 7, 163-164.
[1037] Müslim, Fiten 74.
[1038] Ebû Dâvud, Fiten 2.

rastlarsa hemen geri dönsün. Kim de fitne ânında sığınacak bir kuytu bulursa oraya girsin»[1039].

İbnu Hacer, ed-Dâvudi'den naklen şu açıklamayı sunar: «Hadisin zahirine göre, fitneye uzak veya yakından muhtelif derecelerde teması olan kimseler burada dile getirilmektedir. Yâni, bu işte, bazıları bazılarına rağmen çok daha ileridir. Bunlardan en ileride olanı, fitnenin artmasına sebep olacak şekilde koşandır. Sonra fitnenin sebeplerini hazırlayacak şekilde ortaya çıkandır ki, hadiste bu, **«yürüyen»** diye ifade edilmektedir. Sonra fitne ile alâkadar olan gelir ki, ona da: **«ayakta olan»** denmiştir. Ondan sonra fitneyi seyretmekle beraber mücâdele etmeyen (karışmayan) gelir, bu da «oturan» diye ifade edilmiştir. Sonra da kendisinden bu hususta hiçbir ilgi sâdır olmayan, ancak razı (ve memnun) olan gelir ki, bu da **«uyuyan»** diye ifade edilmiştir[1040].

İbnu Hacer, fitneye karışma hususunda niyetlenenleri üç gruba ayırarak mesuliyet durumlarını belirtir:

1- Arzu geçirenler: Bunlar fiilen karışmadıkça günâha girmezler.

2- Arzuda kalmayıp fiile dökenler: Bunlar günahkârdırlar.

3- Azmedenler, iyice niyetlenenler: Bunların durumu münakaşalıdır[1041].

İbnu Hacer'in bu açıklamasının ışığında **«uyuyandan»** maksadın fitneden **hiç haberi** olmayacak kadar kendi işine **gücüne dalmış, çoluk** çocuğunun rızkı ve terbiyesi ile meşgul kimse olduğunu söyleyebiliriz.

Nevevî de, bu hadiste, «fitnenin zararının büyüklüğüne dikkat çekildiğini, fitneden **son derece** çekinip kaçmaya, fitneye götürecek herhangi bir şey'e teşebbüsten imtina etmeye teşvik edildiğini, zira fitnenin zararının ve şiddetinin onunla olan alâka nisbetinde arttığını» belirtir[1042].

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), diğer bir kısım hadislerinde de, dahilî birliğin kaybolduğu, ortaya çeşitli hiziplerin çıktığı hâllerde -ki hadiste **Müslümanların cemaat ve İmamı yoksa** diye ifade edilir- bu durumda fırkaların hepsinin terk edilmesi emredilir[1043].

Fitnecinin yalnız bırakılmasının fiilen gerçekleşmesi için, Hz. Peygamberin bunu tamamlayıcı başka tavsiyelerine de rastlarız, şimdi onları görelim:

Eve Çekilmek: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), gelecek fitneyi haber verip, insanları dehşete düşüren vasıflarıyla tavsif ettiği za-

---

1039 Müslim, Fiten 10, 12; Buhârî, Fiten 8.

1040 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 139.

1041 a.g.e., 16, 143.

1042 Nevevî, Şerhu Müslim 18, 9.

1043 Müslim, İmaret 51; İbnu Mâce, Fiten 13; Nevevî, Şerhu Müslim 12, 237, bu hadîsi daha önce de zikrettik.

man dinleyicilerin: «Ey Allah'ın Resûlü! biz o zaman ne yapalım?» suâline Hz. Peygamberin verdiği cevaplardan bir kısmı «evlerinize çekilin» meâlindedir.

Ebû Musa'dan gelen bir rivayet aynen şöyle: *«Önünüzde karanlık gece parçaları gibi fitneler var. O fitneler geldiği zaman kişi, mümin olarak sabaha erer de akşam oluncaya kadar kâfir olur. Orada oturan, ayakta durandan, ayakta duran yürüyenden, yürüyen de koşandan hayırlıdır.» Dinleyenler: «Bize ne emredersiniz?» dediler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): «Evinizin demirbaşları olun» cevâbını verdi»*[1044].

Aynı tavsiye İbnu Mes'ûd'dan gelen bir rivayette: «Elinizi ve dilinizi tutun, evin demirbaşlarından biri olun» şeklinde az bir fark ile tekrar edilir[1045].

Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselâm) fitne çıktığı zaman dökülecek kanların çokluğuyla alâkalı - daha önce Ebû Zerr'den kaydettiğimiz - tasviri sırasında Ebû Zerr'e yapılan tavsiye daha vazıhtır: **«... Evinde otur, kapıyı üzerine kilitle ...»**[1046].

Keza, bir başka hadiste, fitne tasvir edilirken, emniyetin, insanlara güven ve itimatın kaybolması, iyi kötü fark edilemeyecek derecede insanların her an değişeceği belirtildiği sırada, ne yapılması gerektiği sorulunca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **«Evine kapan, diline sâhip ol, iyi bildiğin şeyi yap, kötü bildiğin şeyi de terk et, kendi yakınlarınla meşgul ol, âmmenin işini terk et»** der[1047].

Şarihler eve kapanma emrini, zaruri olmayan işler dışında halk ile irtibatı kesmek şeklinde anlarlar. Zaruri temaslardan vazgeçilmemesi gerektiğini de belirtirler. [1048]

Yukarıdaki rivayette de görüldüğü üzere, mücerret bir eve çekilme yeterli değildir. Bir başka rivayette: **«(Göze batıcı, dikkat çekici davranışlardan kaçınarak) kendinizden az bahsettirin»** denmektedir[1049].

Dağa Çekilmek: Fitneye karışmamak, dışında kalabilmek için hadislerde ifade edilen bir tedbir de dağa çekilmektir. Fitneye karışmamaya teşvik hususunda beyân edilen-. «... Fitne sırasında yatan oturandan, oturan ayakta durandan ... daha hayırlıdır ...» hadisinin Ebû Bekre tarafından rivayet edilen vechinde, bir adam Resûlullah'a (aleyhissalâtu vesselâm) sorar: «Ey Allah'ın Resûlü, bu durumda ne yapmamızı emredersin?» Hz. Peygamberin (aleyhisselâm) ona verdiği cevab şudur: «Kimin dağda develeri varsa onların peşine düşsün, kimin de davarı varsa, davar-

1044 Ebû Dâvud, Fiten 2.
1045 Ebû Dâvud, Fiten 2.
1046 İbnu Kesîr, Fiten l, 42; İbnu Mâce, Fiten 10.
1047 Tebrîzî, a.g.e., 3, 9.
1048 Münâvî, I, 353.
1049 İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 266-67, 4405. H.

larının yanına gitsin. Kimin de (ekim) arazisi varsa, o da çiftinin başına çekilsin ...»[1050].

Buhârî ve Müslim tarafından kaydedilen bir rivayette «dağa çekilme» keyfiyeti te'yid edilir: «Müslüman kimseye, en hayırlı malın davar olacağı zaman yakındır. Fitnelerden kaçarak, dinini kurtarmak için dağların yağmur düşen, otlak yerlerini takip etmek üzere peşine takıldığı davar onun en hayırlı malıdır»[1051].

Müslim'de Ebû Bekre'den gelen rivayette daha vazıh olarak: «... Haberiniz olsun, fitne iner veya vukua gelecek olursa, devesi olan devesine, davarı olan davarına, arazisi olan arazisine iltihak etsin ...» denir[1052].

Fitne sırasında inzivayı teşvik eden hadislerden biri de tearrüb ile alâkalı rivayettir. Göçebe Araplara katılarak onlar arasında ikamet manasına gelen tearrüb daha ziyade, hicret ederek Medine'ye yerleştikten sonra geldiği kabileye geri dönerek tekrar göçebeleşmek durumuna düşenler için kullanılan bir tâbirdir[1053]. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) göçebe hayattan sonra şehirleşen bu kimselerin tekrar eski hayâta dönmelerini kesinlikle yasaklamış, ancak fitne ânında müsâade etmiştir: «Hicret ettikten sonra tekrar bedeviyete (eski göçebe hayâta) dönen kimseye Allah lanet etsin, fitne zamanında dönenler bundan hâriçtir. Zira göçebelik (bedeviyet) fitne bulunan yerde ikametten hayırlıdır»[1054]. Hz. Peygamber'den bu maksatla izin alanlar meyânında Selemetü'bnü'l-Ekvâ'nın ismi geçer[1055].

Bu bahsi kaparken şu noktayı belirtmede fayda var: İmam-ı A'zam tarafından da fitne sırasında fitneye karışmayıp eve çekilme gereği hususunda te'yid edilen hükme Bedâyi'de Kasanı tarafından şu ihtirâzi kayıt konmaktadır: «Bu hüküm, hususî bir vakitle alâkalıdır. Bu da, fitnecilerle savaşa çağıran İmamın bulunmadığı vakittir.

Böyle bir imam varsa ve (cihâda) çağırıyorsa icabet etmek farzdır[1056].

Terk-İ Diyar Etmek: Bir kısım hadisler, fitne çıktığı vakit eve, dağa, tarlaya çekilmekten daha öte, terk-i diyar etmeyi tavsiye etmektedir. Bu tavsiyeye uyarak Şam'a göç eden Ebü'd-Derdâ ile alâkalı rivayet şöyle: «Yezid İbnu Ebî Hubeyb anlatıyor: «îki kişi Ebü'd-Derdâ'ya gelerek bir parça tarla için birbirlerini şikâyet ettiler. Ebü'd-Derdâ onlara: «Ben Hz. Peygamberin (aleyhisselâm): «Sen bir yerde bulunduğun sırada bir parça tarla için iki kişinin husûmet ettiklerini işitecek olursan orayı terk et» dediğini işittim» der ve Ebü'd-Derdâ Şam'a gider»[1057]. Terk-i diyar umumî bir emir olarak anlaşılmasa bile, fitne sırasında buna tevessül

---

[1050] Ebû Dâvud, Fiten 2; Müslim, Fiten 13.
[1051] Buhârî, Fiten 15.
[1052] Müslim, Fiten 13.
[1053] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 150.
[1054] a.g.e., aynı sayfa.
[1055] Buhârî, Fiten 14; Müslim, İmaret 82; Nesâî, Bey'at 23.
[1056] Kâsânî, Bedâyi' 7, 140.
[1057] İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 274,

etmenin istihbâb edileceği bu rivayetten anlaşılmaktadır. Nitekim yukarıda kısaca temas ettiğimiz Selemetü'bnü'l-Ekvâ da Ebü'd-Derdâ gibi fitneye bulaşmak korkusuyla terk-i diyar edenlerden biridir. -Hicretten irtidâd mı ettin?» şeklinde maruz kaldığı ağır ithamlara rağmen (Mekke ile Medine arasında yer alan[1058]) Rebeze'ye göç eder[1059].

Hadisi şerh eden Aynî, fitne korkusuyla seleften bir çoğunun terk-i diyar ettiklerini belirtir[1060].

Öldürmektense Ölmeyi Tercih Etmek: Dâhilde fitne çıktığı zaman dağa çekilmek, eve kapanmak -ve az sonra temas edileceği üzere- silah edinmemek gibi emirler aslında, bozulmuş olan içtimaî durumun daha da kötüye gitmesini önlemek içindir. Fitne ateşinin yandığı yerde sönmesi, onun üzerine gitmemeye bağlıdır. Söndürmeye gücü yetmeyenlerin, hususî eşhasın buna katılmaları, karışmaları, bulaşmaları onu daha da artıracaktır, İslam'ın bu konudaki görüşünün özü budur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fitneye bulaşmamanın ehemmiyetini vurgulayabilmek, tebarüz ettirebilmek, âmi, cahil herkese duyurabilmek için «Fitne sırasında, seni öldürmeye gelseler bile karşılık verme, öldürmektense ölümü tercih et» Meâlinde beyanlarda, emirlerde bulunmuştur.

Daha önce zikri geçen ve eve çekilmeyi emretmekle alâkalı rivâyetlerin devamında umumiyetle şu suâl sorulmaktadır: «Fitneciler eve de gelirse ne yapalım?» Bu suâl, Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) fitnede takınılacak tavırla alâkalı emir ve tavsiyelerinin mantıkî silsilesi içerisinde mukadder, kaçınılmaz bir suâldir. Suâle verilen cevab, fitneye karışmamak için yapılması gereken gayret ve gösterilmesi gereken fedakârlıkların neler olabileceğini ifade eder, hiçbir hâl ve şartta fitneye bulaşmanın meşru olmayacağını, dinin buna cevaz vermeyeceğini gösterir.

Suâl mükerrer olarak sorulmuştur. HZ. Peygamber de (aleyhisselâm) her seferinde aynı cevâbı vermiştir.

Cevap kısaca şu Meâldedir: **"Fitnede öldürülmeye razı ol, fakat öldürme".**

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tebliğ ettiği her mühim meselede olduğu gibi bunu da tebliğ ederken, şartlara, **muhâtaplara** göre değişik üslûplara yer vermiştir.

Kısmen daha önce söylediklerimizi tekrar mâhiyetinde olmakla beraber, onlardan daha şümullü, daha cami olan bir rivayeti tam olarak görelim. Rivayeti yapan Abdullah İbnu Mes'ûd'dur. Der ki: «Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle söylediğini işittim: *«İleride fitne çıkacak, o zaman uyuyan yatandan hayırlıdır; yatan oturandan hayırlıdır; oturan ayakta durandan hayırlıdır; ayakta duran yürü-*

[1058] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 150.
[1059] Buhârî, Fiten H; Müslim, İmâre 82; Nesâî, Bey'at 23; Müsned 3, 361; 4, 55.
[1060] Aynî, l, 163.

yenden hayırlıdır; yürüyen koşturandan (atlı) hayırlıdır. Fitnede savaşanların hepsi ateştedir.» Ben: «Ey Allah'ın Resûlü bu söylediğin fitne ne zaman olacak?» dedim. «Bu, dedi, eyyâmu'l-herç'tir (dahilî kıtal zamanıdır)». Ben tekrar: «Eyyâmu'l-herç ne zaman olur?» diye sordum. Dedi ki: «Kişi arkadaşına itimat etmediği zaman.» «O güne erişecek olsam bana ne emredersin?» dedim. «Nefsini, elini geri tut ve mahallene gir» dedi. Tekrar sordum: «Ey Allah'ın Resûlü, eğer mahalleme de girerse ne yapayım?» «Evine gir» dedi. Ben tekrar: «Ya evime de girerse?» dedim. «O takdirde mescidine gir ve şöyle yap» dedi ve - sağ eliyle bileğinden tutarak - ilâve etti: «Bu halde ölünceye kadar «Rabbim Allah'tır» de»[1061].

Burada sırayla mahalleye, eve ve en sonunda evin daha kuytu bir köşesi olan mescid odasına sığınmanın tavsiye edilmiş olması, fitneden en son imkâna kadar kaçılması gerektiğini ifade eder. Sığınılan son melceye kadar takip edildiği takdirde ise elini tutmak, müdâhale etmemek tavsiye edilir.

Başka rivayetler, o andan yâni sığınılması mümkün son kuytu yere de düşman geldiği andan itibaren yapılması gerekecek davranışı daha açık olarak ifade etmektedir. Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'dan gelen rivayette[1062]: *«... Ey Allah'ın Resûlü, düşman evime kadar girip beni öldürmek için elini kaldıracak olursa ne yapayım?» diye sorar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): «Hz. Âdem'in oğlu (Hâbil) gibi ol» der ve Hz. Âdem'in (aleyhissalâtu vesselâm) oğulları Kâbil ile Hâbil arasında geçen hâdiseyi hulâsa eden -ve Hâbil'in söylediği sözleri nakleden - şu âyeti okur: «And olsun ki, beni öldürmek için elini bana uzatırsan ben seni öldürmek için elimi sana uzatıcı değilim. Çünkü ben, kâinatın Rabbi olan Allah'tan korkarım, şüphesiz dilerim ki, sen kendi günâhınla birlikte benim günâhımı da yüklenesin de o ateş yaranından olasın. İşte zâlimlerin cezası budur»*[1063].

Bir başka rivayette bu duruma düşecek olan bir kimseye Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), daha açık bir ifade ile şu emri verir: «*Elini tutsun, Allah'ın öldürülen kulu (Abdullahi'l-Maktûl) olsun, Allah'ın öldüren kulu (Abdullahi'l-Katil) olmasın. Zira kişi, İslâm cemaatinde bulunur da, kardeşinin malını yer, kanını döker, Rabbine isyan eder ve böylece cehennem kendisine vâcib olur»*[1064].

İbnu Ömer'den gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şunları söyler: *«Sizden birine, bir adam -yâni ehl-i kıbleden biri- öldürmek kastıyla geldiği zaman (iki elinden birini diğeri üzerine koyarak) (Kur'ân'da Hâbil'in Kâbil'e söylediği sözü* [1065]*) söyleyip Hz.*

[1061] Müsned I, 448; İbnu Kesîr, Fiten I, 39-40.

[1062] Ebû Dâvud, Fiten 2, 4257. H.; Tirmizî, Fiten 29, 2195. H.; İbnu Kesîr, Fiten, I, 41.

[1063] Mâide 5/28-29.

[1064] İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 266-67; 273.

[1065] Çift parantez içerisindeki bu kısım, metinde yok, mânanın berraklığı için ilâve etmek zorunda kaldık.

Âdem'in iki oğlundan en hayırlısı olmaktan âciz mi? Zira bu takdirde o, cennetliktir. Böyle yapmaz da geleni öldürecek olursa cehennemliktir»[1066],

Fitnede kıtalden menetmek maksadıyla bir başka sahâbi'ye Resûlullah şu Meâlde vasiyette bulunmuştur: *«İnsanların iki ayrı emire (lidere) biat ettiklerini gördüğün zaman, benimle birlikte katıldığın cihatlarda kullanmış olduğun kılıcını al, kırılıncaya kadar Uhud dağına vur. Sonra evinde otur. Günahkâr bir el veya ölüm sana gelinceye kadar (evinden çıkma)»*[1067].

Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselâm) Ebû Zerr'e yaptığı bir tavsiyede buraya kadar söylenenlerin ötesinde bir tedbirin emredildiği görülmektedir: «Fitne zamanında eve giren düşmana karşı yüzünü örtmek.»

Rivayetin bizi alâkadar eden kısmı aynen söyle: «... Dedim ki: «Ey Allah'ın Resûlü, ya evime de girecek olurlarsa?» Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevâbı verdi: «Eğer kılıcın parıltısının sana galebe çalmasından (yâni eve giren düşmana mukabele etmekten[1068]) korkarsan, giyindiğin ridânın bir kenarı ile yüzünü ört (Seni öldürse de karşılık verme), böylece hem kendi günâhıyla ve hem de senin günâhınla geri dönsün ve ateş ashabından (cehennemlik) olsun»[1069].

Aynı rivayette, evine gelen düşmana karşı silahına davranma hususunda soran Ebû Zerr'e şu cevâbın verildiğini görmekteyiz: «O takdirde, sana gelen kimsenin içinde bulunduğu şeyde (yâni fitnede) ona ortak olursun»[1070]. Nitekim Ebû Bekre'nin: «Benim üzerime düşmanlar gelecek olsalar, kendimi müdâfaa için elimi silahıma uzatmam» dediği rivayetlerde belirtilir[1071].

Eyyübü's-Sahtiyânî'nin de ifade ettiği üzere, Hz. Osman kendini öldürmek için gelen katillerine mukabele etmemiştir. O'nun, yukarıda kaydettiğimiz, Hz. Âdem'in oğlu Hâbil'in kendini öldürmek isteyen kardeşine, «Andolsun ki, beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatıcı değilim» dediğini haber veren âyetle, bu ümmetten amel edenin ilki olduğu belirtilir[1072].

Resûlüllah'ın (aleyhissalâtu vesselâm), fitne esnasında öldürmektense ölmeyi tercih edecek kadar fitneden uzak durma hususundaki tavsiyelerine harfi harfine uymayı kendilerine şiar edinerek, Hz. Osman'ın şehâdetiyle teselsül eden fitnelerde Hz. Ali'nin haklı olduğunu, muhaliflerinin haksız olduğunu kabul etmesine rağmen, Hz. Ali safında yer almaktan kaçınan Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, Abdullah İbnu Ömer, Muhammed İbnu Mesleme, Ebû Bekre ve diğerleri şu kanâati izhâr etmişlerdir: («Fit-

---

1066 İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 272.
1067 a.g.e., aynı sayfa; Heysemî, a.g.e., 7, 103.
1068 Azîmâbâdî, a.g.e., 11, 342-43; Sindî, Haşiye âlâ İbni Mâce 2, 469.
1069 İbnu Mâce, Fiten 10; Ebû Dâvud, Fiten 2.
1070 Aynı kaynaklar, aynı rivayetler.
1071 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 137 (şerhte),
1072 İbnu Kesîr, Tefsir 2, 546.

neden uzak durmak şarttır. Öyle ki, biri! gelip kendisini öldürmek istese, ona karşı müdâfaa-i nefis de yapılmaz»[1073].

İnziva Ve Uzletin Fazileti: Yukarıda kaydettiğimiz hadisler bize fitne sırasında uzlet ve inzivanın tavsiye edildiğini ifade eder. Esasen fitne olmayan normal zamanlarda âlimlerin ekseriyeti tarafından cemiyete karışmak (muhâlata), inzivaya çekilmeye tercih edilmiş, üstün tutulmuş ise de bu üstünlük mutlak değildir. Bir kısım şartların ortaya çıkması hâlinde inziva tercih edilmelidir. Bu mühim mevzunun aydınlanması için, fitne sırasında hayvanlarını alarak dağa çekilmeyi veya arazisinin başına geçerek, ekimle meşgul olmayı tavsiye eden hadisi açıklama zımnında İbnu Hacer'in sunduğu veciz açıklamayı burada kaydetmeyi gerekli bulduk. Der ki: «Selef âlimleri, uzlet hususunda ihtilâf etmişlerdir. Cumhur (ekseriyet) şunu söylemiştir; «İhtilât (cemiyete karışma) uzletten evlâdır. Zira İslâmi şeâirin devamı için lüzumlu olan dinî bilgiler bu sayede öğrenilir. Cemiyete karışmada Müslümanların sayıca artması da mevzubahistir. Onlara, maddî ve mânevi yardımda bulunmak, hastalarını ziyaret etmek gibi çeşitli hayırlar bu sayede ulaştırılır.»

Bazı âlimler şunu söylemişlerdir: «Uzlet, üzerine düşeni bilmek şartıyla, ihtilâttan evlâdır. Zira uzlette selâmet tahakkuk eder, gerçekleşir.» Nevevi der ki: «Muhtar olan (yâni farklı görüşlerden tercih edileni) günâha düşmeyeceği hususunda zann-ı galibi olan kimse için cemiyete karışmak daha iyidir.»

Bazıları da şu görüştedir: «Burada verilecek hüküm şahıstan şahısa değişir. Bazıları için, bunlardan biri şarttır. Bazıları için de tercih vesilesidir. Bu iki husus açıktır. Ancak, inziva ile ihtilât eşit olurlarsa birini diğerine tercih hususunda verilecek hüküm zamanın ve ahvâlin değişen şartlarına bağlıdır» demiştir.

Kendisine muhâlata (yâni cemiyete karışma) gereken kimseler meyânında kötülüğü bertaraf etme gücüne sâhip olan kimse vardır. Böyle birisine cemiyete karışmak farzdır. Bu farz, ahvâl ve imkânlara tâbi olarak, farz-ı ayn veya farz-ı kifâye nevindendir.

Kendisine muhâlata şâyân-ı tercih olan kimseler meyânında, iyiliği emir, kötülükten menettiği (emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l münkerde bulunduğu) takdirde kendisi fitneye maruz kalmayacağı hususunda zann-ı galibi hâsıl olan kimse vardır.

İnzivaya çekilme ile cemiyete karışma şıklarından her ikisi de kendisine eşit olanlara misâl olarak şöyle bir adam gösterilebilir: Kişi fitneye düşmeyeceği hususunda kendinden emindir, ancak, kesinlikle bilmektedir ki, sözü tutulmayacak, kendisine itaat edilmeyecektir. Bu duruma umumî bir fitnenin mevcut olmadığı hallerde rastlanır. Fitne çıkacak

[1073] Bkz: İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 142. Bu meseleyi Müdâfaa-i nefs ile ilgili bahiste tekrar ele alacağız.

olursa, uzleti tercih etmek gerekir, zira bu durumda umumiyetle zarara düşülmektedir.

Fitneye girenlere (ilâhî) belâlar gelir ve fitneye katılmayanlara da sirayet eder. Bu hususu şu âyet haber vermektedir: «Öyle bir fitneden kaçının ki geldiği zaman sizden sadece zâlim olanları çarpmaz ...»

Sunduğumuz açıklamayı Ebû Saîd'in rivayet ettiği şu hadis de te'yid eder: «İnsanların en hayırlısı o kimsedir ki, nefsiyle ve malıyla cihat eder, keza o kimsedir ki dağ başlarında Rabbine ibâdet eder ve böylece insanlara kötülük yapmaktan uzak olur»[1074], [1075].

Cemiyete karışıp karışmama yâni inziva ve ihtilât hususlarında Hattabî'nin bir izahı da klasik âlimlerimizin görüşlerini anlamada bizim için faydalı olacağı kanaatindeyiz. Der ki: *«İnziva ve ihtilât, kendileriyle alâkalı şeylere tâbidir. Onlar değiştikçe bunlardan birini tercih durumu değişir, İhtilâta ve cemiyete karışmaya teşvik sadedinde gelen deliller, imamlara itaatla ve bir kısım dini meselelerle alâkalıdır. İnzivaya teşvik sadedinde gelen deliller de bunlar dışında kalan meselelerle alâkalıdır. Meselâ bedenen insanlara karışmayı veya onları terk etmeyi ele alalım. Tek başına geçimini te'min ve dinini muhafaza edebileceğine kani olan bir kimse için, insanlara karışmaktansa uzak durması daha iyi olur. Tek şartla halka karışabilir, o şart da (namaz için) cemaata devam, selâm vermeye ve almaya devam, hasta ziyareti, cenaze teşyii gibi Müslümanların hukukunu edaya mâtuf hallerdir..*

Matlûp olan lüzumsuz sohbetleri terk etmektir. Zira sohbetin fazlası, zihnimizi meşgul ve vaktimizi zayi ederek mühim işlerimizi ihmâl ettirir. En iyisi ihtilât ve insanlarla görüşme işini, kendisinden tamamen vazgeçilmeyen, sabah ve akşam yemekleri menzilesinde tutup, zaruri olanıyla iktifa etmektir. Böyle yapmak beden için de, kalb için de çok daha rahatlatıcı, çok daha uygundur[1076].

Buhari şârihlerinden Aynî de, hadislerden, fitne sırasında, inziva ve uzleti ihtiyar etmenin lüzumunu anlamıştır. İbnu Hacer'den sunduğumuz açıklamanın yapılmasına sebep olan aynı hadisin şerhi sadedinde Aynî de şu kıymetli açıklamayı yapar: *«Bu hadiste, fitne zamanında uzletin fazileti ifade edilmektedir. Ancak fitneyi izâle edecek güçte olan kimse bu hükme tâbi değildir. Zira, bu durumda olan kimseye, fitneyi izâle etmek için üzerine yürümesi farzdır. Bu farz, ahvâl ve imkâna tâbi olarak ya* farz-ı *ayn ya da farz-ı kifâye suretindedir.*

«Fitne *bulunmayan zamanlarda uzlet ve ihtilâttan hangisinin efdal olduğu hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Nevevi'nin sunduğu izaha göre: «İmam Şafii ve âlimlerin ekserisi ihtilatın efdal olduğu görüşündedirler. Zira, derler, ihtilâtta bir kısım faydalı amellerin ifa edilmesi, çeşitli İslâmi tezahürlere (şeâir-i İslâmiye) katılır, Müs-*

[1074] Buhârî, Fiten 15.
[1075] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 152.
[1076] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 14, 116.

lümanların sayısını artırır, hasta ziyareti, cenaze teşyii, selâm verme, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmak, iyi ve hayırlı işlerde yardımlaşma, muhtaçlara yardım, cemaatlere katılmak gibi herkesin muktedir olabileceği amellerle onlara bir kısım hayır ve menfaat ulaştırır.»

Bilhassa âlimler ve zühd sahipleri hakkında, ihtilâtın fazileti te'kidli olarak beyân edilmiştir.

Bir kısım âlimler de, uzlette kesinlikle selâmet bulunduğu için, onun daha efdal olduğuna hükmetmişlerdir. Ancak bu, kendisine terettüp eden ibâdet vazifelerini ve mükellef olduğu şeyleri bilmek şartına bağlıdır.

Muhtar olan (tercih edilen) görüş şudur: Günaha düşmeyeceği hususunda, zann-ı gâlib hâsıl olan kimse için cemiyete karışmak (ihtilât) efdaldir.

Kirmanı ise şunu söyler.- «Asrımızda muhtar olan inzivadır, zira uğranacak meclisler (mehâfil) arasında günahlardan hâli ve uzak olanlar nâdirdir.» Aynî ilâve eder: «Ben Kirmânî'nin sözüne iştirak ederim. Zira bu devirde insanlara karışmak bir takım şerlerden başka bir şey celp etmez»[1077].

Daha uzlaştırıcı bir neticeye varan Kastalânî ise: «Kişinin kemâli hem uzlet ve hem de sohbet (karışma) ile gerçekleşir. Sohbetle dinini salim kılamayan fakihe uzlet, hakkını veren kimseye de sohbet gereklidir» der[1078].

Fitnede Müdâfaa-İ Nefs: Fitne zamanında kişi, evine kadar gelen düşmana bile mukabele etmekten men edilince, karşımıza mütenâkız bir durum çıkmaktadır. Zira İslâm'da tecâvüz haram olmakla beraber müdâfaa-i nefs helâl addedilmiş ve hatta bu teşvik edilmiştir. O kadar ki, malını, canını, namusunu müdâfaa sırasında öldürülen kimsenin manen şehit olacağı belirtilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: «Kim malı (nı korumak) için dövüşürken öldürülürse (manevi) şehittir. Kim kanını (canını) korumak için dövüşür ve öldürülürse (manevî) şehittir. Kim ehlinin korunması için dövüşürken öldürülürse (manevî) şehittir», «Kim din için dövüşürken öldürülürse o da şehittir»[1079].

Bir seferinde, bir adam gelerek malına tecâvüz eden kimseye nasıl davranacağı hususunda Hz. Peygamber'e (aleyhissalâtu vesselâm) sorar. Aralarında geçen konuşma mal ve can müdâfaasının meşrûiyetini görmekte burada kayda değer:

- *Ey Allah'ın Resûlü, bir adam gelerek malıma saldırsa ne yapmamı tavsiye edersin?*

[1077] Aynî,, l, 163.
[1078] Kastalânî, İrşâdü's-Sâri l, 102.
[1079] Nesâî, Tahrîm 21-23; Bkz: Şafiî, el-Ümm 4, 215.

- Ona Allah'ı hatırlat, -müteakip hadiste: «Allah'ı üç kere hatırlat» -.

- Allah'tan korkmazsa?

- Etrafındaki Müslümanlardan ona karşı yardım iste.

- Yanımda Müslümanlardan kimse yoksa?

- Ona karşı sultandan yardım iste.

- Sultan benden uzaksa?

- Âhiret şehitlerinden biri oluncaya veya malını koruyuncaya kadar onunla dövüş»[1080].

Rivayetin bir başka vechinde: «... Dövüş, öldürülürsen cennetliksin, öldürürsen öbürü cehennemliktir» denir[1081]. Kur'ân-ı Kerîm'de de -haddi aşmamak kaydıyla- yapılacak kötülüğe denk bir kötülük yapmaya cevaz verilmiştir: «Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülük (bir misilleme)dir. Fakat kim affeder, barışı sağlarsa mükâfatı Allah'a aittir ... Kim kendisine yapılan zulmün ardından herhalde hakkını alırsa artık bunlar aleyhinde (mesuliyete) bir yol yoktur »[1082].

Âyet ve hadislerde gelen bu müdâfaa-i nefs hakkı ile, daha önce zikrettiğimiz yasak, âlimler arasında medâr-ı münâkaşa olmuştur, İmam Nevevî, bu münâkaşaları şöyle hulâsa eder:

«Bu *ve benzeri hadisler fitne zamanında hiçbir hâl ve şartta kıtali caiz görmeyenlerin hücceti olmaktadır. Alimler fitne sırasında yapılacak kıtal üzerine farklı görüşler ileri sürdüler. Onlardan bir grup: «Müslümanlar fitneye düştüğü zaman, düşman evin içine girmiş ve öldürmeye teşebbüs etmiş bile olsa onunla kıtal edilmez, ona karşı müdâfaa-i nefiste bulunmak caiz değildir. Zira eve gelen düşman (kâfir değil) müteevvildir (âyetleri inkâr etmiyor, te'vil ederek herkesçe benimsenmeyen bir manayı benimsiyor).» Bu görüş, ashâbtan Ebü Bekre ve diğer bazılarının (radıyallahü anhüm) görüşüdür,*

«İbnu Ömer, İmrân İbnu'l-Husayn ve diğer bazılarının (radıyallahü anhüm) görüşüne göre, fitneye karışılmaz, ancak, ölüm tehlikesi karşısında nefis müdâfaası yapılır.»

«Bu *iki görüş, Müslümanlar arasında çıkan fitnelerin hiçbirine girmemek hususunda müttefiktir. Sahabe ve Tâbiin'in büyük çoğunluğu ve İslâm âlimlerinin tamâmı, fitnede haklı tarafa yardım etmek ve onlarla birlik olarak âsilere karşı mukatele etmek gerekir demişlerdir. Nitekim âyet-i kerimede de: «Eğer müminlerden iki zümre birbirleriyle döğüşürlerse aralarını (bulup) barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecâvüz ediyorsa, siz, o tecâvüz edenle, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın ...»*[1083] *denir.*

[1080] Nesâî, Tahrîm 20.

[1081] Aynı kaynak, aynı yer.

[1082] Şûra 42/40-41.

[1083] Hucürât 49/9.

«Bu mevzuda sahih olan budur.»

«Hadisler ise, kendisine haklı tarafın karşı çıktığı kimseyle veya her ikisi de zâlim olan iki grupla alâkalıdır, şeklinde izah ve te'vil edilir. Bunlardan sadece biriyle te'vil edilemez, Eğer birincilerin dediği gibi hareket edilecek olursa fesat ortalığı kaplar, bağî ve sapık olanların hâkimiyeti devam eder gider. Doğruyu Allah bilir»[1084].

Fahreddin-i Râzî de, müdâfaa-i nefsin meşrûiyetini ite'yid etmekle beraber, bunun, mütecaviz tarafa mümkün olan asgari bir zarar vermek suretiyle yapılması hususunda ehl-i ilmin ittifakı olduğunu kaydeder[1085].

Aliyyü'l-Kârî, Ebû Zerr'den gelen: «... Eğer kılıncın parıltısının sana galebe çalmasından (yâni eve seni öldürmek için giren düşmana mukabele etmekten) korkarsan, giyindiğin ridânın bir kenarı ile yüzünü ört ...» Meâlindeki hadisin şerhini yaparken, Tîbî'den şöyle bir görüş kaydeder: «... Doğrusu şudur: Eğer eve gelen düşman müslüman ise ve kendisine bir fesat da terettüb etmeyecek ise, onu defetmesi caizdir. Eğer düşman kâfir ise, mümkün mertebe defi vâciptir[1086].

Fitne sırasında mütecavize -eve kadar gelmiş bile olsa- mukabele edilmemesi görüşünde olanların delil olarak gösterdikleri âyet-i kerîmenin de ayrıca üzerinde durulması gerekmektedir. Mevzubahs olan âyette Hz. Âdem'in (aleyhissalâtu vesselâm) oğlu (Hâbil) kardeşi Kâbil'e şunu söyler: «Kasem ederim ki, sen beni öldürmek için bana el uzatsan da ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben isterim ki sen, benim günâhımı da, kendi günâhını da yüklenip varasın da o ateşe lâyıklardan olasın ...»[1087].

Bu âyetle alâkalı olarak, müfessir Hamdi Yazır, şu açıklamayı yapar: «Burada iki suâl vardır:

Birincisi: Bir başka âyette meâlen: «Hiç kimse başkasının günâhından sorumlu değildir»[1088] dendiği hâlde, katil maktulün günâhını nasıl yüklenir? Bu nokta birkaç vech ile izah edilmiştir. Bir hadis-i şerifte: *«Birbirine küfr eden iki kişinin bütün söyledikleri, mazlum haddi aşmadıkça ilk başlayana aittir»*[1089] denmektedir. Yâni ilk başlayan hem aynen kendisinin günâhını, hem de sebep olduğundan dolayı arkadaşının günâhının bir mislini yüklenir. Fakat mazlum tecâvüz edip daha ileri gitmedikçe.

Ayrıca âyette geçen «benim günâhımı da ...» sözü, «şayet sana karşı mukâbeleten el uzatırsam gireceğim günâhın bir misli» demektir.

[1084] Nevevi, Şerhu Müslim 18, 9-10.
[1085] Râzî, Tefsîr 11, 197.
[1086] Kârî, Mirkât 5, 145.
[1087] Mâide 5/28.
[1088] Fâtır 35/18.
[1089] Müslim, Birr 68; Tirmizî, Birr 51; Ebu Dâvud, Edeb 47.

Binâenaleyh biri tecâvüz eder, diğeri de mukabele eyler de ikisi de maktul düşecek olursa ilk başlayan iki cinayet, öbürü de bir cinayet yapmış olur.

Beriki mukabele etmeyecek olursa bu, bir cinayetten de kurtulur. Fakat katil yine iki cinayet yapmış ve iki günah yüklenmiş bulunur ki birisi mazlumu katletmek, diğeri kendini ukubete müstehak kılıp ateşe atmak cinayetidir.

Bundan başka, «benim günâhımı ...» sözü, «beni öldürmek günâhını ...» manasına geldiği gibi, «kendi günâhını ...» sözü de «bundan evvelki günâhın (Kâbil ile ilgili olarak) ezcümle kurbanının kabul edilmemesine sebep olan günâhın» demek de olabilir. Nitekim bu ikinci manayı İbnu Abbâs, İbnu Mes'ûd, Hasan-ı Basri gibi selefin büyükleri âyetten anlamışlardır»[1090].

Eyyûbu's-Sahtiyânî, «bu âyetle ilk amel eden Müslüman kimsenin Hz. Osman olduğunu, kendini basanlara mukabele etmektense onlar tarafından öldürülmeyi tercih ettiğini söyler»[1091].

Burada hemen kaydedelim ki, birbirini takip eden fenalıkların çıkmasına sebep olan fitneci kimseye sadece ilk yaptığının günâhı değil, arkadan teselsül edecek fenalıkların da günâhından bir misli gelecektir. Nitekim, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), «kıyamete kadar işlenecek cinayetlerin günâhından bir mislinin Hz. Âdem'in (aleyhisselâm) oğlu Kâbil'e geleceğini, çünkü yer yüzünde bu menfur işi onun başlattığım» ifade eder[1092].

Istılah İltibası Mı? :İbnu Hacer'in bir kaydını nazar-ı dikkatle alacak olursak, fitneye karışmak mı? karışmamak mı?, fitne sırasında müdâfaa-i nefs caiz mi, değil mi? gibi ihtilâf ve münâkaşaların aslında, bir ıstılah karışıklığından ileri geldiği söylenebilir. Zira, onun kaydettiği üzere, âlimlerin bir kısmına göre, «fitne» tabiriyle sadece dünyevî maksatlarla çıkartılan kargaşaları anlamak gerekir. Bağy tâbir edilen ve meşru devlete, haksız bir te'vil ile karşı gelen isyancıların eylemi, karışmaktan men edilen fitne değildir, bertaraf edilinceye kadar bunlarla savaş gerekir»[1093].

Bu duruma göre, Nevevî'nin az önce sunduğumuz açıklamalarında rastlanan -ve belli bir ölçüde, tenakuz olarak değerlendirilmesi mümkün olan- müphemlik böylece ortadan kalkmış oluyor. Haklı tarafa yardım veya âyet-i kerîmede ifade edilen «birbiriyle dövüşen iki mümin zümreden mütecaviz olanla, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaş» emri de, meşru devlete karşı bir te'vile dayanarak, haksız olarak isyan edenlere karşı devletin yanında yapılacak savaşı ifade eder. Değilse,

[1090] Elmalılı, Tefsîr 3, 1654.
[1091] İbnu Kesîr, Tefsir 2, 546.
[1092] Buhârî, Cenâiz 32.
[1093] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16/157.

devlete karşı isyan eden muhtelif fırkalardan birini desteklemek manasına gelmez. İlerde bu bahse tekrar döneceğiz[1094].

Dilini Tutmak : Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) bir kısım hadislerine göre, fitne yoksa çıkaran, çıkmış ise büyütüp geliştiren ve ferdleri fitnenin getireceği şerlerin içine atan en mühim âmillerden biri de «dil»dir. Fitneye karşı müminleri uyarmak maksadıyla vârid olan bir kısım hadislerde dilin rolüne dikkat çekilerek, dilin kılıç gibi, hatta kılıçtan da beter olduğu ifade edilmiştir.

Ebû Dâvud'da gelen bir Ebû Hureyre rivayetinde: «Sağır, dilsiz ve kör fitne gelecek. Fitneye azıcık meyledenin üzerine o, sür'atle gelir (kendine çeker[1095]). Fitnede dilini oynatmak aynen kılıç oynatmak gibidir»[1096] denir. Abdullah İbnu Amr'ın rivayetinde ise, dilin kılınçtan daha beter tesir icra edeceği ifade edilir: «Haberiniz olsun ki, ilerde Arabları darmadağın edecek fitne çıkacak. O yüzden ölenlerin hepsi ateştedir. O zaman dil(i kullanmak) kılıç kullanmaktan beterdir»[1097].

Yine Abdullah İbn-i Amr'dan gelen bir rivayette, Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) gelecek fitne ile alâkalı tasvir ve ihbarları üzerine, «o çıktığı zaman ne yapalım?» diye soranlara: «Evine çekil,, diline sâhip ol, mâruf ile amel et, münkeri terk et, kendi çoluk çocuğunla ilgilen, başkasıyla meşgul olma» şeklinde cevab verdiğini görmekteyiz[1098].

Hadiste yasaklanmış bulunan «fitnede dil oynatmaktan maksat nedir?

Aliyyü'l-Kârî'nin Mirkât'da naklettiği açıklamalara göre, halkın dedikodusunu yapmak, fitneye karışanların lehinde veya aleyhinde konuşmak, bir tarafı kötülerken bir tarafı övmek suretiyle iki gruptan birini ta'n etmek, hep bu yasağa girmektedir. Hatta zâlim idarecilere haber götürüp (ispiyonculuk yapmak) da bu yasağın tahtındadır, zira bu davranış idarecinin öfkesini kabartarak öldürme, hapis, sürgün vesâir pek ciddi öyle fenalıklara sebep olur ki, kılıç kullanmak bu kadarını yapamaz[1099].

Münâvî, «dilini tutmak» emrinden, «konuşmazdan önce iyice düşünerek sadece lehine olacak hususlarda konuşup, kendini ilgilendirmeyen hususlarda hiç konuşmamayı» anlar.

Yukarıda kaydettiklerimizden öyle anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Muâz'a bir vesile ile söylemiş bulunduğu: «Ey Allah hayrını veresice Muâz, insanları yüzüstü ateşe atan şeyin, dilleriyle, hased ettiklerinden başkası olduğunu mu zannediyorsun?»[1100] sözü fitne hakkında da aynen doğrudur: İnsanı fitneye atacak veya fitneden koruyacak en mühim âmillerden biri dildir.

[1094] Bkz: (Bağîlere Karşı Tâkip Edilecek Siyâset).
[1095] Kârî, Mirkât 5, 148.
[1096] Ebû Dâvud, Fiten 3.
[1097] Ebû Dâvud, Fiten 3; Tirmizî, Fiten 16; İbnu Mâce, Fiten 12.
[1098] Ebû Dâvud, Melâhim 17.
[1099] Kârî, Mirkât 5, 146-148.
[1100] İbnu Mâce, Fiten 12.

Kalben Kerahet : Fitnenin maddî ve manevî şerrinden kurtuluşun mühim şartlarından biri, kalben fitneye buğz etmektir. Aslında münker olarak ifade edilen her çeşit şer ve kötülüğün izâlesi için eliyle, diliyle müdâhale bir vecibe kılınmış ise de, gerek şerrin büyüklüğü, gerek şahsın aczi göz önüne alınarak «gücü yetiyorsa», «fitneyi artırmayacaksa- gibi kayıtlar konmuştur. Güçsüzlüğü sebebiyle şer ve fitneye eli ve diliyle müdâhale edemeyecek durumda olan kimselerden, ortadaki kötülüğe karşı, en azından kalben kerahet istenmiştir. Buna da gücü yetmeyen kimse düşünülemez. Dinimizin yasakladığı şeyleri, devrin icâbı, modanın icâbı, bulunduğumuz cemiyetin icâbı vs. diyerek meşru görmek mümkün değildir. Kişi bir kısım münkerleri işlemek durumunda olsa bile, onun kötülüğünü kabul etmek, kalben nefret etmek zorundadır.

Hadiste kesin bir dil ile şöyle denir: «Yer yüzünde bir hata işlendiği vakit, bunu görüp de ikrah eden sanki orada bulunmayan birisi gibidir. Orada bulunmadığı hâlde, işlenen fenalığı hoş görüp razı olan kimse de sanki fenalığa şahit olmuş gibidir»[1101].

Mal Ve Evlâtça Hiffet: Gerek dağa çekilmek ve gerekse eve çekilmek suretiyle fiile geçirilmesi tavsiye edilen fitneden kaçma ve inzivanın gerçekleşmesine yardımcı olacak durumların da ayrıca tavsiye edildiğine şahit olmaktayız. Bu cümleden olarak, mal ve evlât azlığı zikredilmektedir. Bir rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **«İkinci asrın başında sizin en hayırlınız hissece hafif olanıdır»** der. «Hissece hafiflik nedir?» diye sorulunca: *«Ehil ve malı olmayandır»* diye cevab verir[1102].

Bir başka rivayet de şöyle: *«Öyle bir devir gelecek ki, o zaman bekârlık helâl olacak. O zaman dindar kişi, civciviyle kaçan bir kuş, yavrusuyla kaçan bir tilki gibi, diniyle birlikte bir dağdan öbür dağa, bir inden öbür ine kaçmadıkça selâmet bulamaz. Bu meyanda namazını kılar, zekâtını verir ve hayır işleri dışında insanlardan uzak durur»*[1103].

Silah Edinmemek : Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) fitneyi önleyici, şümulünü azaltıcı tedbirler meyânında **«fitne sırasında silah satışını yasaklamakla»**[1104] kalmaz, elde herhangi bir silah bulundurulmasını kesinlikle yasaklar. Rivayetlerde bu yasak «mevcutların kırılması», «taşa çalınması», «tahtadan kılıç kuşanılması» şeklinde ifade edilir.

Şu noktayı bilhassa belirtmeliyiz: Silah edinmeme emri, hassaten evinde kalanlara yapılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere fitneye karışmamak için ilk tavsiye edilen husus deve, koyun gibi hayvanlarını alarak dağlara çekilmek veya ekim arazisinin başına geçmek, mes-

---

[1101] Ebû Dâvud, Melâhim 17.
[1102] İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 274.
[1103] a.g.e., aynı yer.
[1104] a.g.e., aynı yer.

kûn mahalden uzaklaşmaktır. Bu imkânlardan mahrum kişiye de evine kapanması emredilir.

İşte bu sonuncu durumda olan bir kimsenin peşi takip edilebilir, fitneye düşürülebilir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu ihtimâli asgariye düşürebilmek için bu durumdaki kimselere silah edinmemeyi emretmektedir.

Söylenen bu hususu az yukarıda kaydettiğimiz Ebû Bekre hadisinin devamında görmekteyiz: «... Fitne vâki olduğu zaman devesi olan devesine, davarı olan da davarına iltihak etsin, kimin de arazisi varsa, arazisine gitsin.»» Bir adam sordu: «Ey Allah'ın Resûlü! Ne devesi, ne davarı ve ne de arazisi olmayan kimse ne yapacak?» Cevaben: «Kılıncına gitsin, keskin tarafını taşa vursun, sonra da gücü yettiğince fitneden kaçsın» dedi.»

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu emrin ehemmiyetini vicdanlarda tespit için: *«Ey Allahım tebliğ vazifemi yaptım mı?, Ey Allahım tebliğ vazifemi yaptım mı?, Ey Allahım tebliğ vazifemi yaptım mı?»* diye üç kere tekrar eder[1105].

Hadisin bir başka vechinde: «Kılıncını alsın, keskin tarafını kara taşa vursun»[1106] denir. Muhammed İbnu Mesleme'ye de: «Kılıncını al, Uhud dağına git, kırılıncaya kadar dağa vur» demiştir[1107].

Nevevî, «kılıcını taşa çalsın» emri ile hakikaten kılıcın kırılması mı? yoksa bununla mecaz mı kastedildiği hususunu ele alarak bazı âlimlerin: «Hadisin zahirine göre, kişinin, kendisine fitne kapısını kapaması için gerçekten kılınca kırması gerekir» derken bazılarının da: «Bu mecazdır, asıl maksat kıtalin terkidir» dediğini belirtir. Ancak birinci görüşün muteber görüş olduğunu kaydeder[1108]. Bu görüş başka âlimlerce de paylaşılmıştır[1109].

Fitne çıktığı zaman kırılması gereken silah sadece kılıç değil, silahın her çeşididir. Nitekim bir başka rivayette, fitne hakkında gerekli bilgi verildikten sonra: «Yaylarınızı kırın, kirişlerinizi parça parça edin, kılıçlarınızı taşa vurun ve evlerinizin içine girin[1110]. Buna rağmen birinizin üzerine gelirlerse, Hz. Adem'in iki oğlundan hayırlısı (Hâbil) gibi olun» buyurur[1111].

Yayın kırılmasından sonra kirişin bir işe yaramayacağı bedihi olduğu hâlde, kirişin de parçalanmasının emredilmesinde, bazı âlimler, yasakta-

---

[1105] Müslim, Fiten 13.
[1106] Ebû Dâvud, Fiten 2.
[1107] İbnu Mâce, Fiten 10.
[1108] Nevevî, Şerhu Müslim 18, 9.
[1109] Azimâbâdî, a.g.e., 11, 334.
[1110] Tirmizî, Fiten 33.
[1111] Ebû Dâvud, Fiten 2; İbnu Mâce, Fiten 10; İbnu Kesîr, el-Fiten, l, 41-42; Bkz: Heysemî, Mecmau'z-Zevâid 7, 300-301.

ki mübalâğanın vurgulanma gaye-sini görmüşlerdir. Fakat başkasının istifade etmesini önleme gayesine de matuf olduğu söylenmiştir[1112].

Birçok durumlarda Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) Ashabına:

«Müslümanlar arasında fitne çıktığı vakit tahtadan bir kılıç edinin»[1113] diyerek öldürücü silah bulundurma yasağını dile getirdiğini görmekteyiz.

Hadis kitapları, bu yasağa da harfiyen uyup tahtadan kılıç taşıyanların örneklerini zikreder. Bunlardan biri Ebû Müslim'dir, bir diğeri Ühbân İbnu Sayfî'dir[1114]. Ebû Müslim ile alâkalı rivayet aynen şöyle: "*Hz. Ali, Hz. Muâviye ile olan mücâdelesi sırasında hazırlık yapmak üzere Basra'ya gelir ve Ebû Müslim'e uğrayarak: «Bana yardım et» der. Ebû Müslim «hayır» diye kestirip atmaktansa lisân-ı hâl ile bunu ifade etmeyi tercih ederek kılıncını getirtir. Kınından bir karış kadar sıyırır. Hz. Ali'ye (radıyallahu anh) bunun tahtadan olduğunu gösterdikten sonra şu açıklamayı yapar «Can dostum ve senin amcaoğlun (aleyhissalâtu vesselâm) benden, «Müslümanlar arasında fitne çıktığı zaman tahta kılıç edinmem hususunda söz aldı (ve ben de yaptım. Buna rağmen) seninle harbe çıkmamı ister isen yine de çıkarım.» Hz. Ali şu cevâbı verir: «Ne sana, ne de kılıncına ihtiyâcım yok»*[1115].

[1112] Bkz: Azîmâbâdî, a.g.e., 11, 338.
[1113] İbnu Mâce, Fiten 10, 3960. H.
[1114] Tirmizî, Fiten 33.
[1115] İbnu Mâce, Fiten 10.

B. Devlete terettüb Eden Tedbir ve Vazifeler

> *«Allah ve Resûlü'ne harb açanların, yeryüzünde fesatçılığa koşanların cezası ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yâhut elleriyle ayaklarının çaprazvâri kesilmesi, yâhut da sürgün edilmeleridir.»*
>
> Âyet-i kerîme

Fitnenin çıkması hâlinde, bunun bastırılması ve sirayetinin önlenmesi hususunda devlete de bir kısım tedbir ve vazifeler düşmektedir. Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) sünnetinde gördüğümüz her hususta Müslümanları fert olarak salahiyetli göremeyeceğimiz için, devletin icra edeceği vazifeleri fertlerin alacağı tedbirlerden ayrı olarak zikretmeyi uygun bulduk. Şu hâlde burada, devletin fitne durumlarında hassasiyetle üzerine gitmesi gereken mühim noktalara temas edeceğiz. Şimdiden hülasaten söylemek gerekirse, çıkan bir fitne hâlinde devlete düşen en mühim vazife fitnecilerin üzerine bizzat ve şiddetle gitmek ve hak ettikleri cezayı ânında vermektir, fitnecilerin cezalandırılmasını eşhasa bırakmamaktır. Bu son noktanın, yâni hususî eşhasa suçluyu cezalandırma salâhiyetinin tanınmaması, anarşinin sınırlandırılmasında, İslam'ın derpiş ettiği mühim prensiplerden biri olduğunu ayrıca açıklayacağız.

SİLAH YASAĞI

Fitnenin gelişmesini önleme ile alâkalı tedbirlerden ilki olarak silahların tahdit ve yasaklanması zikredilebilir. Zira bir rivayette: *«Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) fitne sırasında silah satışını yasakladı»*[1116] denmektedir. Ashâb devrinde cereyan eden fitneler sırasında bile, mevcut silahların toplatıldığına dâir bir rivayete rastlanmadığından başka, Buhârî'nin bu mesele ile alâkalı bap başlığından da[1117] anlaşılacağı üzere, bu yasak mutlak olmayıp bir tahdit ve sınırlamadır. Ancak şurası muhakkak ki, başta İbnu Hacer olmak üzere bir kısım âlimler, fitne sırasında silah satışını, fitneye bir yardım olarak değerlendirerek, bu satış işini kerih addetmişler, hele haksız tarafa ve kendisinden zarar gelmesi düşünülen kimselere silah satışını tamamen reddetmişlerdir[1118]. M. Şeybânî silah satışında «fitneyi tahrik edici» sebebin varlığına dik-

---

[1116] İbnu Hacer, el-Metâlibü'l-Âliye 4, 274; Heysemî, a.g.e., 7, 290.
[1117] Buhârî, Büyü' 37 (Babın ismi: «Fitne ve fitne dışında silâh satışı babı.»)
[1118] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 5, 226-27.

kat çeker[1119]. Yine İbnu Hacer'in kaydettiği üzere, aynı prensipten hareket eden İmam Mâlik, Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel ve başkaları, şarap yapacaklara, üzüm satmayı da kerih addetmişlerdir[1120].

Kısacası, fitne sırasında, fertlere silah bulundurmamak hususunda -daha önce zikrettiğimiz şekilde- gelen tavsiyelere paralel olarak, idarecilere de silahın kontrol ve tahdidi emri gelmiştir.

FİTNECİLERİN CEZALANDIRILMASI: TENKİL

Fitne olarak ifade edilen ve insanları korkutma, malına, canına ve namusuna tecâvüz sûretleriyle tezahür eden içtimaî kargaşalara karşı Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) hadisle- rinde rastlanan ve Kur'ân-ı Kerîm'de de te'yid edilen devlet tedbirlerinden en mühimmi ceza ve tenkildir. Yâni, fitne ve fesadı çıkarıp âmme huzurunu bozanların (bugünkü tabiriyle anarşistlerin) herkese ibret verecek şekilde şiddetle cezâlandırılmasıdır.

Bu mesele üzerine, hem Kur'ân'da ve hem de hadislerde muhtelif beyanlar gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, iki ayrı âyetinde «Fitnenin katlden beter olduğu»nu ilân ederken, bir diğer âyetinde fitnenin kökü kurutuluncaya kadar fitne çıkaranlarla savaşı emreder[1121].

Mevzubahs ettiğimiz bu âyetlerde, alelıtlak fitneye karşı kıtal emredilirken, diğer bir kısım âyetlerde, fitnenin çeşitleri ve çeşitlerine göre uygulanacak cezalar ayrı ayrı ele alınarak ana hatlarıyla belirtilir. Bunların zikrini az sonraya bırakarak, fitnenin çeşidi mevzübahs olmaksızın, alelıtlak fitneye karşı şiddeti tavsiye eden birkaç hadisin Meâlini kaydedeceğiz. Göreceğiz ki, Hz. Peygamber'den (aleyhissalâtu vesselâm) vârid olan hadisler de, çıkan fitnenin bastırılmasında, âyetleri te'yiden şiddeti tavsiye etmektedir.

Huzeyfe'den gelen bir rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), hayır ve huzur devresini takiben şer ve fitne devresinin geleceğini haber verince Huzeyfe, -bu fitneden kurtuluş nasıl olacak?» diye sorar. Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) verdiği cevab şudur: «*es-seyf*» yâni «kılınç»[1122].

Bu hadisten, âlimler, «fitneye karşı korunmanın fitnecilere karşı kılınç kullanmakla mümkün olacağı» hükmünü istidlal etmişlerdir[1123].

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Müslim'in kaydettiği bir diğer rivayette de şöyle buyurur: *«Benden sonra bir kısım fitneler olacak. Şunu bilin ki, bu ümmet, bir kişinin etrafında birlik hâlinde yekvücût iken, kim araya*

1119 Şeybanî, Şerhu Siyeri'l-Kebîr 4, 1410.
1120 a.g.e., 5, 226.
1121 Bk: Bakara 2/191, 213
1122 Ebû Dâvud, Fiten l.
1123 Kârî, Mirkât 5, 143.

girip birliği bozmak isterse, bu herif kim olursa olsun kılınçla (boynunu) vurun»[1124].

Nevevî, «bu hadisle, imam'a (devlet reisine) isyan eden veya birliği bozmak için ortaya atılan kimselerle savaşmanın emredildiği, böyleler! öldürüldüğü takdirde kanının heder olduğunun beyân edildiği anlaşılmaktadır» der[1125].

Nesâî'den gelen şu rivayette ise, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fitnecinin durumunu, herhangi bir yoruma hacet bırakmayacak şekilde, vazıh olarak ortaya koymaktadır; -Kim, kılıcını çekip (halka karşı[1126]) kullanacak olursa onun kanı hederdir (yâni her kim onu öldürecek olursa bu yüzden ne diyet öder, ne de kısas cezasına maruz kalır[1127])» [1128].

BAŞLICA FİTNE ÇEŞİTLERİ

Fitne ile mücâdelede, devletin tevessül edeceği tedbirlerden cezaya müteallik olanların ciddi ve sert yâni tenkil mâhiyetinde olduğunu belirtirken, devleti meşgul eden fitnelerin başlıcalarına temas etmek gerekmektedir. Zira cezalar fitnenin cinsine göre değişmekte ve şiddet kazanmaktadır.

Veliyyülemre itaatten çıkanlar, bir başka deyişle, müşrikler dışında, devletin harb etmek zorunda kalacağı zümreler başlıca üç gruba ayrılır:

1- Mürtedler (Müslümanlığı terk edip bir başka dine girenler).

2- Bağîler (Bir te'vile istinaden itaatten çıkanlar, siyasî muhalifler, siyasî suçlular) .

3- Kâtı'u't-tarîkler: Yol kesen eşkıyalar[1129].

Bu üç grup fiil, devlete karşı gelip içtimaî nizâmı bozmakta birleşirlerse de mâhiyetleri oldukça farklıdır. İslâm hukukuna göre, bunlara karşı devletin takip edeceği cezalandırma politikası da farklıdır. Fıkıh kitaplarında etraflı olarak incelenmiş ve işlenmiş bulunan bu meselelerde teferruatı bir kenara bırakarak, bizi ilgilendirecek olan ve içinde bulunduğumuz şartlar icâbı bilinmesinde fayda umduğumuz ana noktaları burada belirtmeye çalışacağız.

1- Mürtedler: İster Müslüman ana babadan büyümüş, isterse önceden kâfir iken sonradan Müslüman olmuş bulunan bir kimse, İslâm dinini terk edecek olsa buna mürted denir. Dinden çıkma, ferdî olabileceği gibi, cemaatler şeklinde de olabilir. Her iki hâlde de devletin bunlarla mücâdele etmesi gerekir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dinden çıkanların

---

[1124] Müslim, İmaret 59-60.
[1125] Nevevî, Şerhu Müslim 12, 241-242.
[1126] Suyûtî, Zehrü'r-Rübâ 7, 117.
[1127] a.g.e., aynı sayfa.
[1128] Nesâî, Tahrîm 25.
[1129] Mâverdî, Ahkâmu's-Sultâniyye, s. 63; Bilmen, Istılahât 3, 412.

öldürülmesini emretmiştir[1130]. Âlimler, umumiyetle, dinden çıkış sebeplerinin araştırılarak, ikna yollarına başvurmayı, düşünerek geri dönmelerine, yaptıklarından pişman olup tevbe etmeye davet edilmelerini, bu maksatla bir müddet hapsedilmelerini vs. tavsiye ederler. Her şeye rağmen direnirlerse öldürülürler.

Dinden çıkanın cizye vermesi, kabul edilmez, sulh ve anlaşmaya yanaşılmaz. Onların kestikleri yenilmez, Müslüman kadın onlar ile nikahlanmaz. Köle ise, münâsebet-i cinsiye yapılmaz, köle olarak satılmaz, zira ölüm veya tevbeden birini tercihe mecburdur.

Mürted öldürülünce yıkanmaz, kefenlenmez, namaz kılınmaz, cenazesi Müslüman mezarlığına da konmaz, müşrik mezarlığına da, bir çukura atılır. Malına Müslüman, kâfir kimse vâris olamaz, hazineye kalır[1131].

Günümüzde müşahedesi mümkün olan bazı durumlara açıklık getireceği için, şu pasajı Istılâhât-ı Fıkhiyye'den, bazı Arapça tâbirleri hafifleterek aynen kaydetmeyi uygun görüyoruz:

«Ana ve babası Müslüman olan bir çocuk, onlara tâbi olarak Müslüman sayıldığı hâlde, kendisinden İslâm'a dâir bir ikrar işitilmeksizin kâfir olarak baliğ olacak olsa irtidad etmiş sayılmayacağından katledilmez. Çünkü irtidad, tasdikten sonra vuku bulan bir tekzip demektir. Hâdisede ise kablelbülûğ bir tasdik bulunmamıştır, zira, tasdikin delili bulunan ikrar mevcut değildir. Şu kadar var ki, bu çocuk, kablelbülûğ ebeveynine tebeiyetle Müslim hükmünde bulunmuş olduğu cihetle, bulûğdan sonra görülen küfründen dolayı hapsedilir. Emvali hakkında da mürted olanların kazançları hakkındaki hüküm câri olur. Çünkü kendisi hakikaten mürted sayılmasa da hükmen mürted bulunmuştur (Bedâyi')»[1132].

İrtidattan rücû' edip tekrar Müslüman olan bir şahıs, bu irtidatından dolayı artık tâzîr ve tekdir edilmez. Çünkü böyle bir hareket, dine rücûuna mâni, bu hususta lâzım gelen terğîb ve teşvike münâfi olabilir[1133].

2- Bağiler (Siyasî Suçlular): İslâm nokta-i nazarından, nizâmı bozucu hareketlerin hepsi aynı kategoriye dâhil edilmez. Adi bir hırsızlık veya katl vak'ası ile, yol kesme vak'ası bir sayılmadığı gibi, irtidad hâdisesi ile siyasî suç da bir sayılmaz.

Siyasî bir maksatla tevessül edilen eylemler ayrı bir kategoride mütalâa edilirler. Fakihler siyasî suçlulara Bağî (cem'i büğât) der ve bunları şöyle tarif eder: «Bağî, caiz olan bir te'vil ile haksız yere imama karşı gelen destek ve kudret (menea ve savlet) sahibi kimselerdir»[1134].

[1130] Buhârî, Cihâd 149, İ'tisâm 28, İstitâbe 2; Ebû Dâvud, Hudûd 1; Tirmizî, Hudûd 25; Nesâî, Tahrim 14.
[1131] Bkz: Mâverdî, a.g.e., 63-66; Bilmen, a.g.e., 4, 9-13.
[1132] Bilmen, a.g.e., 4, 10.
[1133] a.g.e., 4, 12.
[1134] Udeh, a.g.e., l, 101.

Bu tarife göre, meşru olan bir veliyyülemre veya naibine karşı, bir te'vile, bir sebebe dayanarak isyan eden ve itaat dâiresinden çıkan, bununla beraber Müslümanların katlini, mallarının gasbını, zürriyetlerinin esir edilmesini helâl görmeyen menea (destek, kudret) sahibi bir Müslüman'a da «Bağî» denir[1135].

Kendisine isyan edilmiş veliyyü'l-emirden murat, Müslümanların bir emniyet ve selâmet dâiresinde yaşamalarını temine muvaffak olan Müslüman bir kimsedir. Bunun hâkimiyet makamına cemaatin intihâbları veya kendisinin kuvvet ve nüfûzuyla zorla gelmiş olması arasında fark yoktur. Halkın toplanıp, idaresi altında emniyetle yaşadıkları böyle bir veliyyül-emre karşı -zulüm ve hıyânetten dolayı değil, belki onun makamına ondan ehak oldukları iddiasıyla- isyana kalkan bir grup, buğât'dan (asi) sayılır[1136].

İmama zulmünden dolayı isyan edilmiş ise, bunlara Bağî denmez. İmamın zulmünden vazgeçmesi, onlara adaletli olması gerekir. «Zulme karşı isyan edilmişse, halk, ne isyancıların aleyhine İmama yardım etmelidir -zira bu, zulme yardımcı olmak demektir- ne de isyancılara yardım etmelidir. Şayet isyanları, kendilerine yapılan zulüm sebebiyle değil de hak ve makam iddiası sebebiyle vâki oldu ise, bunlar buğâtdır (asidirler). Kıtale gücü yeten herkesin isyancıların bertaraf edilmesi için İmama yardım etmesi gerekir. Zira onlar Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) şu sözü mucibince mel'undurlar: «Fitne uyumaktadır, Allah, onu uyandırana lanet etsin»[1137].

Bağîlik suçunun tam olarak teşekkül edebilmesi için şu dört şart aranır:

1- Suç ve cürmü işlemekten maksat, devletin rejimini veya infaz heyetini azletmek veya itaatten, vergi vermekten kaçmak olmalıdır.

2- İsyancılar müteevvil olmalıdır. Yâni isyana bir sebep göstermek ve bunda haklı olduklarına bir delil göstermelidirler.

3- Şevket (ve kuvvet) sahibi olmalıdır.

4- Fiilen isyan ve harbe tevessül etmelidir[1138].

Kur'ân-ı Kerîm'dekı şu âyet, tasvirini yaptığımız Bağî fitnesi ile alâkalı görülmüştür[1139]. «Eğer müminlerden iki zümre birbirleriyle dövüşürlerse, aralarını (bulup) barıştırın. Eğer onlardan biri, diğerine karşı hâlâ tecâvüz ediyorsa siz, o tecâvüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın»[1140].

Fitne-İsyan: Yeri gelmişken hemen belirtelim ki, bazı âlimler, «Bağîlerin isyan hareketi ile «fitne»yi tefrik ederek, fitne ismini sadece

---

1135 Bilmen, a.g.e., 3, 410.
1136 Bilmen, a.g.e., 3, 411.
1137 Kadı Simavî, Câmi'u'l-Füsûleyn l, 17.
1138 Udeh, a.g.e., l, 102-103.
1139 Bkz: İbnu'l-Arabî, Ahkâm 4, 1717-18.
1140 Hucurât 49/9.

dünya saltanatı elde etmek için yapılan kıtale ıtlak etmişlerdir. Onlara göre, isyan belli ise, buna fitne denmez, âsiye karşı mukatele yapılır ve o, itaate rücu' edinceye kadar peşi bırakılmaz. Bu söylenen cumhurun görüşüdür»[1141]. İbnu Hacer, bir başka vesile ile, fitnenin tarifini müstakillen ele alarak, fıkhî diyebileceğimiz, daha hususî bir tarif sunar: «Fitne'den murat, dünyevî iktidar (mülk) talebindeki ihtilâftan doğan şeydir, öyle ki, bu ihtilâf da kim haklı, kim haksız bilinmez»[1142].

Bağîlere Karşı Takib Edilecek Siyâset: Bağîler, isyan hazırlıkları içerisinde iken, fitnelerin önlenmesi gayesiyle haps edilebilirlerse de fiilen katl ve kıtâle tevessül etmedikleri müddetçe kendilerine taarruz edilmez. Bunların fiil (eylem) hazırlığı yapmaları veya fiile geçmiş bulunmaları karşısında mukâbil harekete geçmeden önce, veliyyülemr evvelâ adalet ve itaat dâiresine, İslâm cemiyetinin reyine dönmelerini, isyandan vazgeçmelerini söyler. Kabul ederlerse, zâten fesat önlenmiş olur; etmezlerse fesatlarını önlemek veya onları ortadan kaldırmak için onlarla mücâdeleye girişilir.

Bağîlerle yapılan mücâdele ve mukatele bir cihattır. Bazı meselelerde cihat ahkâmı uygulanır. Meselâ Bağîler tarafından öldürülenlere şehit muamelesi yapılır.

Ancak bu cihât müşriklerle yapılan cihâttan bazı noktalarda ayrılır: Kaçıp sığınacak bir dayanaktan (menea) mahrum olan esirler öldürülmez. Keza sığınıp kuvvet vereceği veya kuvvet alacağı bir destekçisi (menea) olmayan firariler takip edilmez. Kaçmalarıyla fitneleri bitmiş demektir. Esasen, -bunlar Müslüman olmaları sebebiyle- onlarla savaştan asıl maksat da zâten budur: Fitnelerini ortadan kaldırmak.

Harbe katılmadıkça kadınlar, çocuklar, yaşlılar öldürülmez, bunlar köle de yapılamaz. Pişman ve tevbekâr olanlar öldürülmez. Harb sırasında alınan malları ganimet olmaz, savaş bitince iade edilir. Ancak silah ve binek hayvanlarından savaş esnasında istifade edilebilir.

Harb sırasında isyancılar tarafından telef edilmiş bulunan şeylerin (gerek mal ve gerekse insan) hesabı sorulmaz. Harb hâli dışında telef edilenin hesabı telef edenden sorulur. Ancak bu çeşit cürümler, siyasî değil, âdi cürümler olarak değerlendirilir[1143].

Bağîlere Söz Hürriyeti: Devletin müdâhalesini gerektiren durumun gerçekleşmesi için, bağîlerin, «fiilen isyan hâline geçmesi» şarttır. Bu safhadan önce müdâhale edilmez. Bu hususu Abdülkadir Udeh şöyle ifade eder: *«Bağiler, inandıkları* şeye, meşru *olan sulh yolu ile davet (duyurma, propaganda etme) hakkına sahiptirler. Yâni, onlar şer'î naslar hududunda kalmak şartıyla istediklerini söylemekte hürdürler. Hakkı temsil edenlere (ehl-i adl'e) de bunların fikirlerini reddetmek, bu fikirlerin çürüklüğünü onlara beyân etmek terettüp eder. Bu iki gruptan*

[1141] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 157.
[1142] a.g.e., 16, 139.
[1143] Bkz: Bilmen, a.g.e., 3, 410-421; Udeh, a.g.e., l, 104-107; İbnu'l-Arabî, Ahkâm 4, 1722.

biri, sözlerinde veya çağrısında şer'î naslardan dışarı çıkarak, onlara tecâvüz vaziyetine geçecek olursa, cürüm işlemiş olur ve cezalandırılır. Ancak bu cürüm, Bağî cürmü değil, âdi bir cürüm itibâr edilir[1144].

Nitekim Hz. Ali, hutbe sırasında kendisine itiraz eden Haricîlere: «Sizi mescidimizden menetmeyiz, ganimet malından mahrum etmeyiz, siz bize saldırmadıkça biz size harb açmayız» demiş, onları cami ve cemaatten men etmemiştir. Ayrıca Haricîler fiili eyleme geçmedikçe, onların üzerine yürümemiştir de. Şöyle ki: Haricîler Nehrevân'da Hz. Ali'den ayrılıp müstakil bir hizip teşkil ettikleri vakit, Hz. Ali onlara karşı -siz bize saldırmadıkça biz size harb açmayız kaidesince- savaşa tevessül etmemiş, bilakis başlarına bir âmil tâyin etmiştir. Hâriciler, bir müddet âmile itaat etmişlerse de bilâhare onu öldürmüşlerdir. Hz. Ali, hâdiseyi yine siyasî bir suç olarak değil, âdi bir katl vak'ası olarak değerlendirmek istemiş ve bu maksadla katilin teslimini istemiştir. Onlar buna yanaşmayınca üzerlerine yürümüştür[1145].

Menea yâni destek ve kudret sahibi olmaması sebebiyle «siyasî cürüm» sayılmamakla beraber, umumiyetle sapık addedilecek bir fikrin, bâtıl olduğu ispât edilinceye kadar neşir serbestisine güzel bir misâl olarak burada kaydı gereken bir vak'a kendi tarihimizle, Osmanlılarla alâkalıdır:

Kanunî devrinde, 1527 yılında, İstanbul'da Molla Kâbız Efendi adında bir âlim, aleni olarak Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den üstün olduğunu, İncil'in de Kur'ân'ın fevkinde bulunduğunu iddia eder. Payitahtta büyük bir gürültü vesilesi olan iddiaya bizzat pâdişâh alâka gösterir. Kâbız Efendi, Divân'da (perde gerisinde pâdişâh olduğu hâlde) muhakeme edilir. İlk celsede, görüşlerini âyet ve hadislerle vazeden Kâbız Efendi'yi, orada bulunan Kazaskerler ilmen ilzam edemeyince «tehevvüre kapılarak» öldürülmesini emrederler. Fakat, Vezir-i A'zam İbrahim Paşa, Kazaskerlerin ilmî yetersizliğini anlayarak meclisi tatil eder ve Kâbız Efendiyi de serbest bırakır. (Kendi ifadesiyle: *«Kazaskerlerimizin şer' (dinî açıklamalar) ile def'e kudretleri olmayıp hışm u gazab ile (öfkelenerek) cevab verirler, nice idelüm, def'u'l- meclis itdük ... (oturumu kapattık)".*

Müteâkip bir celseye İstanbul Müftüsü Kemalpaşazâde çağrılır. Müftünün açıklamaları karşısında ilzam edilen Kâbız Efendi'ye fikirlerinden rücû etmesi istenir. Israr edince idam edilir[1146].

3- Yol Kesenler (Kuttau't-Tarîk): Fıkıh kitaplarında kâtıu't-tarîk (cemi olarak kuttâu't-tarîk) diye ifade edilen bu grup, sözünü ettiğimiz üç fitne grubunun en mühimmidir. Birçok durumlarda resmen «şehir eşkıyası" tâbirinin kullanılmasına da bakılacak olursa, zamânımızdaki anarşistler, en azından eylemleri itibariyle, bu gruba benzetilebilirler. Bu sebeple, yol kesenlerle alâkalı bahsi biraz daha geniş tutmaya çalışacağız.

1144 Udeh, a.g.e., I, 104-105; Bkz: Mâverdî, Ahkâmu's-Sultaniyye, s. 67.
1145 İbnu'l-Esîr, el-Kâmil 3, 341-447.
1146 Bkz: Yurdaydın, Hüseyin, İslâm Tarihi Dersleri, s. 111-114.

Tenkil Âyeti: İnsanların huzurunu bozan eşkıyalarla mücâdelenin ehemmiyetine binâen, onlarla alâkalı olarak gelen âyetin Meâlini vererek bu meseleye girmeyi tercih ediyoruz. Zira, görülecek ki, Kur'ân-ı Kerîm bu suçun ehemmiyetine binâen, meseleye teferruatlı olarak yer vermektedir:

«Allah'a ve Resûlüne (müminlere) harb açanların, yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) fesatçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvari kesilmesi, yâhut da (bulundukları) yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Âhirette ise onlara (başkaca) pek büyük bir azap da vardır. Şu kadar ki, siz kendileri üzerine kadir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhâriplerle yol kesen)ler müstesnadırlar. Bilin ki, Allah çok aff edici ve çok merhamet sahibidir»[1147].

Âlimler tarafından geniş yorumlar yapılmış olan, esâs itibariyle yol kesenlerin kastedildiği kabul edilmekle beraber küfre düşen ve tedhiş yapanların da mevzubahs edildiği[1148] âyet-i kerîmeden umumiyetle çıkarılan hükümleri burada kaydedeceğiz.

Muhârip (Eşkıya): Evvelemirde, dilimize eşkıya olarak çevirdiğimiz, âyette geçen «harb açan» tâbiri üzerinde durulmuş ve bundan maksadın, Müslümanların malına, canına kasteden eşkıyalar yâni yol kesiciler olduğu belirtilmiştir[1149]. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, muharebeyi şöyle tarif eder: «Muharebe, selb (soyma) kastıyla silah çekmedir, harp kökünden gelir, bu da «silah çekerek Müslüman üzerinde bulunan şeyi soymak istemektir[1150].

Bedâyi'de silah yerine sopa, taş, odun gibi şeyler kullanılmış olsa da fiilin eşkıyalık sayılacağı belirtilir[1151]. Başta İmam Şafii olmak üzere birçok âlimler, öldürme olmasa bile, silah çekerek mala kasteden kimseler, bu şeni' fiillerini dağda veya şehirde işleseler bile âyette zikredilen «muhârip (eşkıya)» sayılacağını kabul etmiştir. Ancak İmam-ı A'zam ve İmam Muhammed, şehir dahilindeki vak'alarda imdât isteme imkânı olduğu için, bunların «eşkıyalık» değil, hırsızlık sınıfına dâhil edilmesi gerektiğini söylemişlerdir[1152].

İmam Mâlik, âyette kastedilen *muhârib'i* (eşkıyayı) şöyle tarif eder: *«Muhârip, yol kesen, nerede olursa olsun insanları korkutup tedhişte bulunan ve yeryüzünde fesât çıkaran kimsedir. Bu fiillerde bulunan birisi, kimseyi öldürmemiş olsa bile muhâriptir, yakalandığı takdirde öldürülür, öldürülmemiş ise imam (devlet reisi), öldürmek, asmak, çaprazlama el ve ayak kesmek, nefyetmek (sürmek) cezalarından birini vermekte serbesttir.»* Yine İmam Mâlik'e göre, *«tedhiş işini aleni veya*

[1147] Mâide 5/33-34.
[1148] İbnu Kesîr, Tefsir 2, 554.
[1149] Râzî, Tefsir 11, 107; İbnu'l-Arabî, Ahkâm 2, 596.
[1150] İbnu'l-Arabî, Ahkâm 2, 599.
[1151] Kâsânî, a.g.e., 7, 90-91.
[1152] Râzî, a.g.e., 11, 207-208.

gizli yapması arasında fark yoktur. Mal talebiyle korkutmada bulunur, yol keser, veya öldürürse, bu insanlarca duyuldu mu, âyette zikredilen muharebe vâki olmuştur»[1153].

İbnu'l-Arabî'nin beyânına göre, muharibin tecziyesi için illâ da Müslüman malına göz dikmesi aranmaz. (Vatandaş durumunda zimmî) kâfirin malına vâki sataşma da aynı şekilde cezalandırılır[1154].

Muhârib (Eşkıya) Hırsızdan Farklıdır: Yukarıda belirtilen fiil, şehir dışında vâki oldu ise, bunun hırsızlık sayılamayacağı hususunda ittifak vardır. Şehir dâhilinde olduğu takdirde İmam-ı A'zam ve Muhammed'e göre, -imdat taleb edilebileceği için- hırsızlık addedilmesi gerektiği söylenmiştir[1155]. Eşkıyanın hırsız sayılıp sayılmaması meselesi tecziye açısından mühimdir. Zira hırsızın cezası, eşkıyanın cezasına nazaran hafiftir: Nisap miktarı (bir dinarın dörtte biri) mal çalan kimsenin cezası elinin kesilmesinden ibaret olduğu hâlde, eşkıyanın cezası, âyette açıklandığı üzere farklıdır ve çok daha ağırdır[1156].

Muharibin Cezası: Eşkıya (Muhârib) hırsızlar grubunda mütâlâa edilmeyince eşkıyalığın cezasının değişik olacağı açıktır. Nitekim açıklamasına çalıştığımız âyette, eşkıyalar için ölüm, asılma, çaprazlama el ve ayak kesilmesi, sürgün zikredilmektedir.

Âlimler bunlardan birinin verilmesi hususunda bazı farklı yorumlar ileri sürmüştür. Umumiyetle kabul edilen esâsa göre, âyet-i kerime'de sayılan cezalardan biri, eşkıyaya suçunun nevine göre takdir edilir. İbnu Abbâs'tan (radıyallahu anh) gelen bir rivayete müsteniden başta İmam Şafiî olmak üzere ekser ulemânın görüşüne göre, cezalar suçlara göre şöyle takdir edilir:

1- Mal almaksızın sadece öldüren öldürülür.

2- Hem mal alıp hem öldüren öldürülür ve asılır.

3- Öldürmeksizin sadece mal alan çaprazlama el ve ayağı kesilir.

4- Sadece korkutma ve tedhişte bulunan nefy edilir (sürgün cezası verilir)[1157].

İmam-ı A'zam öldürme ve çalmayı beraber işleyen kimselere verilecek cezalarda devlet reisini şu üç cezadan birini vermekte muhayyer bırakır:

1- Sadece öldürmek,

2- Önce çaprazlama el, ayak kesmek ve sonra öldürmek.

3- Önce öldürmek, sonra asmak[1158].

[1153] İbnu'l-Arabî, Ahkâm 2, 599.
[1154] a.g.e., 2, 603.
[1155] Râzî, 11, 207-208.
[1156] İbnu'l-Arabî, Ahkâm 2, 601.
[1157] Râzî, a.g.e., 11, 208.
[1158] a.g.e., aynı yer.

İmam Şafiî ve Ebû Yûsuf'a göre, böyle bir eşkıyanın (yâni hem çalan, hem öldüren) mutlaka asılması gerekir. Eşkıyanın asılı olarak herkesin göreceği şekilde teşhir edilmesi, bu cezanın verildiğinin herkesçe bilinmesi içindir. Böylece, insanlar benzeri suçu işlemekten zecr edilmiş olurlar[1159]. Bu cezanın hadd kabul edilerek, maktulün velisi tarafından affedilebilme ihtimâli olan kısas cezasının dışında bırakılması da cezanın, halka matuf zecr yönünden ehemmiyetini ifade eder[1160].

Yol kesen eşkıyaya verilen ölüm cezası hakkında Abdülkadir Udeh şu açıklamayı yapar: «Bu ceza, insan tabiatıyla alâkalı bir bilgi üzerine mebnidir. Zira, katili, öldürmeye sevk eden şey, başkasını öldürerek, kendisi hayatta kalmayı tercih ettiren bir duygudur. Öyle ise, eğer başkasını öldüreceği sırada, kendisinin de aynı şekilde öldürüleceğini bilirse ekseriyetle öldürme işinden vazgeçer. İşte şeriat öldürmeye karşı ceza olarak, öldürülmeyi takdir etmekle, öldürmeye sevk eden sübjektif âmilleri, yine sübjektif (ruhî) olan âmillerle bertaraf etmiş oluyor»[1161].

Nefiyden Maksat: Dilimizde sürmek, sürgüne göndermek olarak ifade edilen nefyetmekten Kur'ân-ı Kerîm'in muradı hususunda da değişik yorumlar olmuştur. İmam Şafiî'ye göre, yakalanamayan eşkıyanın ebediyen takibata tâbi tutulmasıdır. Kanun kaçağı olarak, yakalanma korkusu ile diyar diyar dolaşmak durumunda olan eşkıya sürgün demektir. Yakalanınca âyette zikredilen cezalardan uygun olanı uygulanır[1162].

Ebû Hanife'ye göre, bundan maksat hapsetmektir. Bir mekâna tıkılan kimse, her çeşit dünyevi lezâizden mahrum kalacağından bir nevi «arzdan sürülmüş» durumundadır.

İbnu'l-Arabî de nefiyden hapsetmeyi anlar ve bir yerden bir başka yere sürmenin ceza sayılmaması gerektiğini iddia eder[1163].

Bazı âlimler, mal ve cana kastetmeyen tedhiş hareket-lerinin şöhret için yapılmış olabileceğini belirterek, sürgün edilmek suretiyle tedhişçinin humûle yâni adı ve sanının bilinmezliğe mahkûm edilmiş olacağını, kimsenin kendisinden bahsetmemesine vesile olacağını, böylece arzusunun zıddıyla cezalandırılmış olacağını söylerler[1164].

Mağlûbiyetten Önce Tevbe: Kur'ân-ı Kerîm'de yol kesen eşkıyalara (muhâriplere) verilecek cezalarla alâkalı pasajın sonunda yapılan istisna, yâni «... Siz kendilerine kadir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhâriplerle yol kesen)ler müstesnadırlar, bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sahibidir» âyeti[1165], tevbekâr olan ve mukavemeti terk ederek teslim olan âsilerin ceza dışı tutulmalarını

[1159] a.g.e., aynı yer.
[1160] Udeh 1, 656, 657.
[1161] a.g.e., 1. 656.
[1162] Râzî, a.g.e., 11, 209.
[1163] İbnu'l-Arabî, 2, 600-601.
[1164] Bkz: Udeh l, 659.
[1165] Mâide 5/34.

gerektirmiştir. Hatta «evvelce yapmış oldukları cerhden, katilden, ahz-ı maldan dolayı hukuk-ı umûmiye nâmına mesul olmazlar»[1166]. Bazı fakihler, tevbelerin şayan görülebilmesi için yolculardan almış oldukları malları da -mevcûd ise aynen, değilse bedelen- sahiplerine iade etmeleri gerektiğini, aksi takdirde haklarındaki hadd cezasının sakıt olmayacağını ileri sürmüşlerse de, râcih görüş sakıt olacağına kail olan görüştür[1167].

Tevbekâr Bir Eşkıya: Taberî'nin bu mevzu ile alâkalı olarak kaydettiği bir rivayeti buraya aynen alıyoruz. Bu misâl bize, bu durumlarda affedilme ümidinin, nefsine uyarak hâdiseye sürüklenen birçok şahısların, belli bir andan sonra, fesat ve tahribatlarını daha ileri götürmelerini önleyeceğini göstermektedir. Hatta, âyet-i kerimeden, eşkıyaların bir müddet sonra pişmanlık psikolojisine düşeceklerini, af ümidinin, bu hâlet-i ruhiyede olan kimseleri ıslâh-ı nefs etmeye sevk edeceğini istidlal edebiliriz:

«Ali el-Esedi (adında bir şahıs) eşkıyalık yaparak yol emniyetini bozdu. Bir kısım can ve mala kastetti. Gerek imamlar ve gerekse halk onun peşine düştü, fakat ele geçiremediler. Bilâhare tevbekâr olarak kendiliğinden geldi. Onun bu gelişi şöyle olmuştu.-Bu adam birisinin şu âyeti okuduğunu işitmişti: «(Ey Habibim! İnsanlara) de ki: «Ey *kendilerinin aleyhinde (günahta) haddi aşanlar. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü, Allah bütün günahları affedicidir, şüphesiz ki O, çok affedici, çok merhamet sahibidir»*[1168]*. Bu âyeti durup dinledikten sonra:* «Ey *Allah'ın kulu, bunu bir kere daha oku» dedi. Adam ona bir kere daha okudu. Eşkıya Ali bunun üzerine kılıcını kınına koydu, eşkıyalıktan nadim olarak alaca karanlıkta Medine'ye geldi. Önce bir gusül yaptıktan sonra doğru Mescid-i Nebeviye gitti. Sabah namazını kıldı ve Ebû Hureyre'nin yanına, diğerleri gibi oturdu. Ortalık ağarınca halk bunu tanıdı ve üzerine yürüdü. Adamcağız: «Hayır bana dokunmaya hakkınız yok, siz bana galebe çalmadan ben kendiliğimden tevbekâr olarak geldim» dedi. Duruma müdâhale eden Ebû Hureyre de onu te'yiden: «Doğru söylüyor, dokunmayın» dedi ve elinden tutarak Mervân İbnu'l-Hakem'e götürdü. Mervân, bu sırada halife olan Hz. Muâviye'nin Medine valisi idi, Ebû Hureyre ona: «İşte (şu meşhur eşkıya) Ali, tevbekâr olarak geldi, ancak ona bir şey yapma hakkınız yok, öldüremezsiniz de» dedi. Vali, bütün yaptıklarını affederek onu serbest bıraktı.»*

Rivayetin devamında bu tevbekâr Ali'nin deniz savaşına katıldığı, Bizans gemisine geçerek onlarla savaştığı, bu meyanda bir gemiyi batırıp, içindekilerle sulara gömülüp şehit olduğu belirtilir[1169].

Fıkıh kitaplarında da misâl olarak Haris İbnu Zeyd zikredilir. Bu da tevbekâr bir eşkıyadır. Hz. Ali Basra'daki valisine onun hakkında şunu

---

[1166] Bilmen, Istılahât 3, 303.
[1167] a.g.e., aynı yer.
[1168] Zümer 39/53.
[1169] İbnu Kesîr, Tefsir 2, 562.

yazar: «Haris İbnu Zeyd yol kesicilerden idi, tevbe ederek ondan vazgeçmiştir. Artık ona hayırdan başka suretle tariz edilmeyecektir»[1170].

Yol Emniyeti Ve Medeniyet: Daha önce belirttiğimiz üzere, dinin içtimaî hayatta gerçekleştirmek istediği gaye emniyet, nizam ve huzurdur. Bu sebeple, en ağır cezâların, içtimaî emniyeti ihlâl eden katil, hırsız, eşkıya gibi mücrimlere verildiğini ve bunlar arasında bilhassa yol kesenlere (eşkıya) hepsinden ağır cezalar takdir edildiğini gördük. Hatta Hz. Peygamberin (aleyhisselâm) Adiyy İbnu Hâtim'e irâd ettiği atideki sözlerini nazar-ı dikkate alacak olursak, Resûlullah'ın (aleyhisselâm) yol emniyetini, bir devletin kudretini ve raiyetine sağlayacağı maddî ve manevî refahı ifadede bir gösterge, bir mihenk yaptığı sonucunu çıkarabiliriz:

Sehâvetiyle meşhur olan Hâtem-i Tâî'nin oğlu Adiyy, Hz. Peygamber (aleyhisselâm) ve Müslümanlık hakkında bir kısım tereddütleri olan biri idi. Kız kardeşinin teşvikleriyle Hz. Peygamber'i (aleyhisselâm) görmek üzere Medine'ye gelir. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) evindeki tek minderini Adiyy'in altına serecek kadar -Tayy kabilesinin ona gösterdiği hürmete muvafık şekilde- alâka göstererek davranışlarıyla gönlünü bir hayli fethettikten sonra, şu hitabede bulunur:

«Ey *Adiyy! Senin bu dine girmene mâni olan şey, onlarda gördüğün fakirlik ise Allah'a yemin ederim ki, kısa zaman sonra mal (ve dünyalık) aralarında öyle artacak ki, ondan alacak kimse bulunmayacak. İslâm'a girmendeki tereddüdün Müslümanların sayıca az, düşmanlarının adetçe çokluğu ise, Allah'a kasem ederim ki, pek yakında KADİSİYE ŞEHRİNDEN DEVESİYLE KALKANIN BİR KADIN TEK BAŞINA HİÇ BİR KORKU DUYMADAN MEKKE'YE GELİP şu Beyt'i ziyaret ettiğini işiteceksin. Yok eğer, tereddüdün mülk ve saltanatı başkalarının elinde görmenden ileri geliyorsa Allah'a yemin ediyorum, pek yakında Bâbil diyarının beyaz saraylarının Müslümanlarca fethedildiğini duyacaksın»*[1171].

Değil yol kesenleri, herhangi bir sebeple «Müslümanları, yollarında rahatsız edenleri»[1172] lanetleyecek, yoldan gelip geçenleri rahatsız eden bir ağaç dalını atan adamın cennetlik olduğunu[1173] müjdeleyecek kadar yola ehemmiyet veren Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) ümmeti, müteâkip devirlerde yol işlerine ayrı bir ehemmiyet verirler.

Bu cümleden olarak daha ikinci Halife Hz. Ömer tarafından Mekke-Medine yolunun ele alınıp belli mesafelerde kuyular kazdırılarak konak ve dinlenme yerlerinin yaptırıldığı[1174], Emevîler devrinde yollara, yürünen mesafeleri tesbit maksadıyla bugünkü kilometre levhaları gibi, her üç bin zira mesafeye «mil» denen bir mesafe «bina»sının yapılarak üzerine uzaklığı yazmaya varacak derecede[1175] yol işlerine gittikçe artan bir ihti-

---

[1170] Bilmen, a.g.e., 3, 303; Kâsânî, a.g.e., 7, 96.
[1171] İbnu Hişâm, a.g.e., 3-4, 581; Taberî 3, 150; Üsdü'l-Gâbe 4, 9.
[1172] Heysemî, a.g.e., l, 204.
[1173] Münâvî 4, 546; Ebû Dâvud, Edeb 172.
[1174] İbnu Sa'd, a.g.e., 3, 283.
[1175] Bkz: Kettânî, Terâtib l, 283-84.

mam ve alâkanın verildiği görülmektedir. Yol emniyetinin devletin kudret ve milletin huzurunun bir miyarı olduğuna dâir görüşümüzü te'yid eden Makrizî'nin bir açıklamasına göre, «166 yılında Halife Mehdi tarafından Mekke, Medine, Yemen arasına deve ve katırların kullanıldığı posta teşkilâtı kurduğunu ... Şam yollarının çok bakımlı olup, konak yerlerinde yiyecek, içecek, yem nev'inden yolcunun muhtaç olacağı her çeşit ihtiyâcın karşılandığını, Kahire'den kalkan bir kadının yanına azık vs. almaksızın Şam'a yaya veya atlı gidebilecek kadar emniyetin hâkim olduğunu, bu durumun 803 yılında Timur işgali vâki oluncaya kadar devam ettiğini» öğrenmekteyiz[1176].

Devrimiz Türkiyesinde yol emniyetini bozan vak'aların kesafeti devlet otoritesinin ağırlığıyla ters orantılı olarak artan *bir* seyir tâkıp etmesi de medenî durumla yol emniyetinin sıkı irtibatını te'yid eden bir delil olarak hatırlatmaya değer.

CEZA VE AF

Tevbekâr yol kesenler (muhârib) hakkında İslâm'ın getirdiği af müessesesine temas ettikten sonra, yanlış anlamaya meydan vermemek için kısa bir açıklamada bulunmak faydalı olacaktır. Zira, İslâmiyet, yukarıda belirtildiği üzere, muhâriplere adi (yâni hududa giren) suçlara nazaran daha ağır cezalar takdir etmiş olduğu halde adi suçlara af bile tanımamıştır. Verilen ceza açısından muharibin suçu daha ağır görülmesine rağmen, bunlardan tevbekâr olanlara af imkânının sağlanması, ortada bir tezadın olduğu intibaını verebilir. Ancak meselenin üzerinde biraz durunca bunun böyle olmadığı, ortada tenakuzun mevzubahs olamayacağı anlaşılır. Bu hususu Abdülkadir Udeh'in tahlillerinden telhisen (özetleyerek) sunacağımız bazı iktibaslarla göstermeye çalışacağız.

a. Cezadan Maksat: Her şeyden önce, fukahâya göre, ceza vermekten maksat «beşerin hâlini ıslâh ve insanları fenalıklara karşı korumaktır»[1177]. Hadd cezaları için de bunlara yakın üç gaye zikredilmiştir. «Emniyetin muhafazası, nizâmın temini, ahlâkın korunması»[1178].

Bu sebeple her bir cezadan başlıca iki gaye güdülür:

1- Mücrimin te'dibi,

2- Diğer insanların zecri (yâni aynı cürmü işlemekten caydırılması, ürkütülmesi ve korkutulması»[1179].

Bu gaye ile, insanların hakkına temas eden cürümlerin caydırıcılık (zecr) yönüne bilhassa ehemmiyet verilmiştir. «İslâm dini hadd ile alâkalı cürümlerde, cemiyeti cürümden, korumaya yönelmiş, mücrimi tama-

---

[1176] Makrizî, Hitat l, 226-227.
[1177] Bkz: Udeh l, 609.
[1178] a.g.e., l, 716.
[1179] a.g.e., l, 658.

men ihmâl etmiştir. Bundandır ki, cezada şiddetli davranır ve cezaları sınırlayarak, ne kadıya, ne de veliyyülemr'e ceza üzerinde (azaltma, çoğaltma, değiştirme gibi) hiçbir salâhiyet tanımaz.

Hadd cezalarında şiddetli davranmasının sebebine gelince, bu cürümler ağır sınıfa girmeleri sebebiyle bunlarda gevşeklik, kesinlikle ahlâkın bozulmasına, cemiyetin fesada, nizâmın kargaşaya düşmesine ve cürümlerin artmasına sebep olur. Bunlarda şiddet göstermekle ahlâkın devamı, emniyet ve nizâmın muhafazası, bir başka tâbirle cemiyetin maslahatı düşünülmüştür»[1180].

b. Mücrimin Psikolojisi: «Mücrimi öldürmeye ve yaralamaya iten âmil, umumiyetle, beka kaygusu ve galebe çalma sevgisidir. Öyle ise, mücrim bilirse ki, öldürdüğü avından sonra, kendisine hayatta kalma hakkı tanınmayacaktır, o zaman, avını hayatta bırakmak suretiyle kendine hayat imkânı tanır. Eğer bilirse ki, bugün birine galebe çaldığı takdirde, yarın mutlaka kendisi mağlûp edilecektir, bir suç işleyerek avına galebe çalmadan vazgeçer»[1181].

Kısacası, cezadan maksat, evleviyetle âlemin nizâmını te'min olunca tecziye işinin şu vasıfları taşıması gerekir:

1- Ceza, mücrimi te'dib edici olduğu gibi, başkalarını da cürüm işlemekten men edici mâhiyette olmalıdır. Nitekim bazı fakihler cezayı «fiilden önce men edici, fiilden sonra da zecr edici» olarak tavsif etmiştir.

2- Cezanın sınırı toplumun ihtiyaç ve maslahatına bağlıdır. Eğer toplumdan menfaati, cezada şiddeti gerektiriyorsa ceza şiddetli, tahfifi gerektiriyorsa ceza hafif olur. Cemaatin ihtiyâcından fazla veya az ceza vermek doğru değildir.

3- Mücrimin şerrinden cemaati korumak için onun cemaatten çıkarılması veya hapsedilmesi gerekiyorsa onun öldürülmesi veya hapsedilmesi şarttır.

4- Ferdin ıslâhı ve cemaatin himayesine götüren her ceza meşru bir cezadır, bu mevzuda muayyen bazı cezalarla yetinip onlar dışına çıkmamak doğru değildir.

5- Mücrimi te'dibten maksat, ondan intikam almak değildir[1182].

c. Affın Hikmeti: Cezanın asıl hedefi, intikam almak olmayıp, cemiyetin nizâmını sağlamak, anarşiyi önlemek olunca, bu hedefe afla varmanın imkânı hâlinde, İslâmiyet onu da tecviz etmiştir. Yol kesme fazihasına teşebbüs ettikten sonra pişmanlık duyanları kurtarma hikmetinden başka, «emsallerini tevbekâr olarak ıslâh-ı hâl kesb etmelerine saik olma»[1183] hikmeti de mevcûd olan bu afla, yukarıda verdiğimiz Ali el-

---

[1180] a.g.e., l, 612-13.
[1181] a.g.e., 1. 664.
[1182] a.g.e., l, 610.
[1183] Bilmen, a.g.e., 3, 303.

Esedî misâlinde olduğu gibi, bir kısım kabiliyetlerin cemiyete kazandırılması ve ceza korkusuyla işleyeceği müteakip zararlardan cemiyeti korumak da Şâri' tarafından nazar-ı dikkate alınmış olmalıdır.

Cezayı Devlet Verir

İslam'ın fitneyi önleyecek müessir tedbirlerinden biri, suçlunun cezalandırılması işini devlete bırakmış olmasıdır. Suç, ferdî hukuka veya âmme hukukuna da taalluk etse, ceza verme hakkı devlete aittir. Fertler ihkak-ı hakda bulunamazlar.

Esasen bir suçluya cezanın verilmesi birkaç safhadan geçer: a) Suçun sübûtunun tahkiki, b) Suça muvafık hükmün verilmesi, c) Cezanın infazı.

İslâm dini, bu işleri resmen tâyin edilmiş kâdi ile, veliyyülemr veya naibine bırakır. Bir kısım ağır suçlar vardır ki, bunlara verilecek cezanın şekil ve miktarı nasslarla belirlenmiştir ki onlara *hudud* denir. Devlet reisi veya hâkim bu cezaları azaltıp çoğaltamaz, birbirleriyle tebdil edemez. Sadece kısas ve diyet cezâlarında mağdurun veya velisinin af hakkı vardır[1184].

Hadd cezasına giren fiillerin tecziyesini mağdur taleb etse de, etmese de fark etmez, devletçe te'dibi şarttır[1185].

Cezanın devlet reisi veya naibi tarafından icra edilmesi gereğinde bütün fakihler müttefiktirler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hulafa-yı Râşidin devrinde onların izni olmadan hadd tatbik edilmemiştir[1186].

Şöyle bir suâl akla gelebilir: Kısas ve diyet icrasını mağdur veya mağdurun velisi de icra edebilir. Şayet bu ruhsata dayanarak mağdur, caniye kısas yapsa, meselâ A şahsı, B şahsının kolunu kopardı ise, B şahsı, Kadının hükmünden önce davranarak kısas olarak A şahsının kolunu kesse durum ne olur?

Bu durumda B şahsı, kendisine karşı işlenen suçun sübûtu hâlinde, «kol kesme suçunu» işlemekle suçlanamaz ise de - zira hakkı olan bir şeyi yapmış oluyor- «aceleciliği ve hakkını münâsip olan vakit girmeden önce aldığı ve kısasla alâkalı icraatı yapmakla vazifeli olan devlet makamlarını dinlememiş olduğu için **ta'zir cezası** ile cezalandırılır»[1187].

Eğer, hâkimin, suçlu hakkında «kısas edilmelidir» diye hükmü vâki olmazdan önce, kısasa tevessül eden kimse suçu ispât edemez ise, yâni iddia edilen suç sübût bulmazsa kısas yapan kimse o fiilinden dolayı

1184 Bkz: Mâverdî, a.g.e., s. 249-251; Udeh l, 613.
1185 Kâsânî, Bedâyi' 7, 96,
1186 Udeh l, 755-56.
1187 a.g.e., l, 551.

mücrim olarak muhakeme edilir. Meselâ A şahsı, oğlumu öldürdü iddiasıyla B şahsını öldürse, bilâhare yapılan tahkikte, B şahsının bu cinayeti işlediği objektif deliller muvacehesinde tam bir kesinlik kazanmasa, A şahsı «amden katl» suçuyla cezalandırılır»[1188]. Gerek birinci misâlde ve gerekse ikinci misâlde zikredilen kol koparma ve oğlunu öldürme iddiaları, aslında pek âlâ iftira olabilir. Kol kazaen kopmuştur veya oğlu kazaen ölmüştür de, bu fırsatı değerlendirmek isteyen kazazede ortadaki kazaya cürüm rengi vererek, düşmanından intikam alma peşindedir. İşte bu çeşit durumların ortaya çıkmaması için, İslâm dini, suçun tespitinde hüküm verme işini Kadıya bırakmıştır.

Ayni kaide mürted hakkında da câridir. «Veliyyülemrin müsâadesi olmaksızın, böyle bir harekette bulunmuş olan şahsa (yâni mürted öldüren kimseye) te'dib-i şer'î lâzım gelir»[1189].

Keza yol kesenler hakkında da durum aynıdır. Onları cezalandırma işi veliyyülemr veya naibine aittir. Ne yolu kesilmiş olan, ne de maktullerin velileri, suçluları cezalandıramaz[1190]. Hatta denir ki: «Yol kesicilik töhmetiyle mahpus bulunan bir şahsı kendisine isnât edilen cürüm daha sabit olmadan (maktulün velisi dışında) bir kimse amden öldürse, bu kimse hakkında kısas lâzım gelir, velev ki, bilâhare o cürüm beyyine ile sabit olsun. Çünkü hâkim tarafından deminin hılline (öldürülmesine) hükmedilmedikçe, o şahsın ismeti, hürriyet-i hayâtiyesi mücerret töhmet ile mürtefi' olmaz (ortadan kalkmaz)«[1191].

İslam'ın bu prensibi, yâni cezayı verme işini devlete bırakmak prensibi, cemiyette vukuu muhtemel pek çok su-i istimalleri ve bunlardan teselsül edecek fitneleri kökten keser. Halk mahkemesi, kan davası fezâhet ve rezaletleri hakiki müminler arasında bu sebeple olamaz.

Hz. Peygamberden Bir Misal: Cezanın devlet tarafından verilmesi gereğini ifade etme zımnında, Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselâm) sünnetinden zina ile alâkalı bir vak'a gerçekten ikna edicidir.

İbnu Abbâs'tan gelen rivayete göre, «Namuslu ve hür kadınlara (zina isnâdıyla) iftira eden, sonra (bu bapta) dört şahit getirmeyen kimseler(in her birine) de seksen değnek vurun ... Onların ebedi şahitliklerini kabul etmeyin. Onlar fâsıkların tâ kendileridir»[1192]. Meâlindeki âyet geldiği zaman, Ashâbtan kıskançlığı ile meşhur Sa'd İbnu Ubâde, «âyet böyle mi? yâni, ben hâin kadının dizlerine yabancı bir erkeği çökmüş olarak yakalayacağım da, dört şahit getirinceye kadar onu hiç rahatsız etmeyeceğim, hiç kımıldatmayacağım öyle mi? Hayır, Allah'a kasem olsun, ben dört şahit getirinceye kadar o hacetini görür (gider)[1193]. Şayet karımın yanında bir erkek görecek olsam hiç aman vermeden, kılıcımın keskin

[1188] a.g.e., aynı yer.
[1189] Bilmen, a.g.e., 4, 24.
[1190] Bilmen, a.g.e., 3, 300.
[1191] a.g.e., 3, 301.
[1192] Nur 24/4.
[1193] Heysemî, a.g.e., 7, 74; İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 11, 232 (şerhte).

ağzı ile vurur tepelerim» der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhisselam) cemaatte bulunanlara: «Sa'd'ın bu kıskançlığına şaşıyor musunuz? Emin olunuz ki, ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak ki benden ziyade kıskançtır. Bu sebepledir ki, kullarına (gizli ve açık her çeşidiyle[1194]) fevâhişi (yâni çirkin söz ve uygunsuz fiilleri) yasakladı[1195]. (... Tevbe ve pişmanlıktan Allah kadar hoşlanan bir başkası da yoktur. Bu sebeple ateşle korkutan, cennetle müjdeleyen (elçiler, peygamber)ler gönderdi)» der[1196].

Hz. Sa'd bunun üzerine, «Ey Allah'ın Resûlü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb-ı Teâlâ'nın indinden gelmiştir, fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum» der[1197].

Bu hadiste Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) Sa'd İbnu Ubâde'ye, sanki şöyle demek istediği ifade edilmiştir: «Allah senden daha kıskanç olduğu halde özür beyânını (tevbe ve pişmanlık) seviyor ve ancak hüccet ortaya çıktıktan sonra muâhaze ediyor, o hâlde sana ne oluyor da bu hâlde öldürmeye tevessül ediyorsun?»[1198].

İmam Şafiî, bu rivayete dayanarak, karısıyla zina ederken yakaladığı kimseyi öldüren kocayı, delille ispatlayamadığı takdirde ölüme mahkûm eder[1199].

Hz. Peygamberin (aleyhissalâtu vesselâm) suç, objektif delillerle sübût bulmadıkça, vicdani kanaatiyle ceza vermediğini şu rivayetten daha vazıh olarak anlarız. İbnu Mâce'de kaydedilen -ki kısmen Buhârî de almıştır[1200]- bir rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle der: «Eğer ben bir kimseyi delilsiz olarak recm etseydim falanca kadını recm ederdim. Zira hakkındaki şüpheyi, sözleri, dış görünüşü ve yanına giren kimse(ler) te'yid etmektedir»[1201].

Nevevî'ye göre «burada, üzerine delil gösterilemeyen, kadın tarafından da itiraf edilmeyen, buna rağmen pek çok kimsenin işitmiş bulunduğu bir kötülük, kadından zuhur ettiği şüyu' bulan bir kötülük kastedilmektedir. Bu rivayet de ifade ediyor ki, bir fenalık haberinin yaygınlaşmasına dayanarak hadd tatbik edilmez, mutlaka delil aranır»[1202].

Hz. Ömer'den Bir Misâl: İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayete göre, adamın biri, fuhuş ithamında bulunduğu cariyesini ateşin üzerine oturtarak fercini yakar. Hâdiseyi duyan Hz. Ömer (radıyallahu anh) adamı çağırtarak sığaya çeker:

1194 Buhârî, Tevhîd 20.
1195 Buhârî, Nikâh 109.
1196 Buhârî, Tevhîd 20.
1197 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 11, 232 (şerhte).
1198 a.g.e., 17, 172.
1199 Şafiî, el-Ümm 8, 268.
1200 Buhârî, Muharibin 29.
1201 İbnu Mâce, Hudûd 11.
1202 Bkz: İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 15, 196.

- Fuhuş yaptığını bizzat gördün mü?

- Hayır!

- Pekâlâ, kendisi itiraf etti mi?

- Hayır!

Hz. Ömer adamı döver ve şunu söyler "Eğer HZ. Peygamber'in (aleyhisselâm): «Efendiye kölesi sebebiyle kısas yapılmaz» dediğini işitmeseydim sana kısas uygular (seni aynı şekilde yakar)dım » der[1203].

[1203] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 15, 197 (şerhte).

C. Fitnede Sahabenin Tutumu

> *«Cemel harbine, Hz. Peygamberin (aleyhissalatu vesselam) ashabından Ali, Ammâr, Talhâ ve Zübeyr'den başka hiç kimse iştirak etmemiştir. Eğer beşincisini bulurlarsa ben yalancıyım.»*
>
> Şa'bi

Bilindiği üzere, Hz. Peygamberin .(aleyhissalatu vesselam) vukua geleceğini haber verdiği fitneler, daha. sahabe devrinde çıkmaya başlamıştır. Hz. Ömer'in şehâdetiyle başlayan ilk kımıldamalar, esas itibariyle el-Fitnetü'l-Kübrâ denen Hz. Osman'ın şehâdetiyle şiddet ve vüs'at kazanmıştır. Pek çok Müslümanın Ölümüne sebep olan Cemel, Nehrevân ve Sıffin vak'aları, bu fitne hareketlerinin sebep olduğu mühim hâdiselerdir. Şüphesiz burada o hâdiselerin tarihini anlatacak değiliz. Ancak bu hâdiselerle alâkalı olarak bilinmesinde bizim için ibretler, faydalar bulunan bazı durumlar, teferruatlar var ki, onlar dikkatten kaçmaktadır. Biz mühim addettiğimiz birkaç noktaya dikkat çekmeye çalışacağız.

1. FİTNE HÂDİSELERİNİ SAHABİLER ÇIKARMADI

Sahabe zamanında cereyan eden hâdiseler mevzubahs olunca dikkatten kaçan mühim hususlardan biri budur. Bu nokta iyi ve net bilinmezse sahabiler hakkında yanlış bir kısım kanâatler beslemek, hatalı sözler söylemek mümkündür ve bugün Müslümanlar arasında bu çeşit durumlar, maalesef, fiilen mevcuttur. Hâlbuki, fitnenin çıkışı ile Ashâb'ın hiçbir alâkası yoktur, Ashâb dışındaki, bir kısım münafıklar hâdiseleri tezgâhlayıp, tahrik etmişler, Ashâb da ister istemez kendini bu vak'aların içinde bulmuştur. Şöyle ki:

Kısa zamanda, İslam'ın kaydettiği fütuhatlar, kazandığı zaferler sebebiyle, İslâm'ın gittiği Mısır, İran, Suriye gibi yerlerde pek çok kimseler eski düzenlerinin bozulması sonucu menfaatlerini kaybetmişlerdi. Bunlar Müslümanlara karşı, intikam hisleri ile dolu idiler. Ne var ki, açıktan açığa Müslümanlara karşı çıkmak mümkün değildi. Müslüman gözükerek ortalığı karıştırmak daha uygun bir metot idi. Ve öyle yaptılar.

O devirde vukua gelen hâdiselerin, çıkışından gelişmesine, tahrikçilerinden karşı koyanlarına ve karşı koyuşta takip ettikleri tarz ve metotlara varıncaya kadar bizim için ibret olabilecek yönleri var. Asha-

bın, hâdiselerle alâkası bunlardan biridir. Onların, hâdiselerin çıkışından itibaren pek az hisse sahibi olduklarını, hep gayr-ı iradi olarak sürüklendiklerini birkaç meseleye parmak basarak göstermeye çalışacağız.

Fitneyi Çıkaranlar: Söylediğimiz gibi, Ashâb devrinin hâdiselerinin gerçek müsebbipleri, İslam'ın getirdiği yeni idare sebebiyle menfaatleri haleldar olan,. İslâm'a karşı kin ve haset ile dolan kimselerdir. Bu işleri tezgâhlayan baş mürettibin Abdullah İbnu Sebe adında bir Yahudi dönmesi olduğunu bilmek bile mesele hakkında kabaca bir bilgi verir. Onun faaliyetlerini ve fitnedeki rolünü biraz detaylı bilmek ise, mevzumuzu oldukça aydınlatır.

Abdullah İbnu Sebe kimdir? İslâm tarihinde Hz. Osman'dan bu yana akan kardeş kanlarında asıl hissenin sahibi olan bu adam bir Yahudidir. Onun attığı fitne bugün bile tesirini icra etmektedir. Hakkında şahsî yorumdan ziyade, büyük âlim Taberi'nin (vefatı hicri 311) sunduğu geniş malûmâttan bir parçayı aynen sunuyoruz, der ki:

«Abdullah İbnu Sebe San'alı bir Yahudi idi. Annesi siyah bir kadındı. Abdullah, Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında Müslüman oldu. Sonra İslâm memleketlerini dolaşarak halkı baştan çıkarmaya gayret etti. Bu faaliyetlerine Hicâz'da başladı. Sonra sırayla Basra'ya, Kûfe'ye ve oradan da Şam'a geçti. Fakat Şam ahâlisi nezdinde arzularından hiç birine muvaffak olamadı. Hatta Şamlılar onu Şam'dan sürüp çıkardılar.

«İbnu Sebe, Şam'dan çıkarılınca Mısır'a geldi. Burada yerleşerek faaliyetlerine devam etti. Ora halkına söyledikleri arasında şu da vardı: «Hz. *İsa'nın geri döneceğine inanıp da Hz. Muhammed'in döneceğini reddedenlere şaşmak gerek. Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'de: «Her hâlde o Kur'ân'ı senin üzerine farz kılan (Allah),* seni *(tekrar) dönülecek yere döndürecektir»*[1204] *buyurmaktadır. Öyle ise, Hz. Muhammed geri gelmeye Hz. İsa'dan daha çok hak sahibidir.»*

Taberî'den naklimize burada kısa bir ara vererek hemen şunu belirtelim ki, bu âyet, Hicret sırasında nazil olmuştur. Dahhâk'dan gelen rivayete göre, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) Mekke'den Medine'ye müteveccihen hicret ederken el-Cuhfe denen, Mekke'den dört merhalelik mesafede bir mahalle[1205] geldiği zaman Mekke'den ayrılışın üzüntüsünü hisseder ve Mekke'ye, doğum yerine karşı bir iştiyak duyar. Cenâb-ı Hak, Resûlünü (aleyhissalatu vesselam) teselli için bu âyeti inzal ederek tekrar buraya geleceğini haber verir[1206].

Şimdi tekrar Taberî'den nakle dönüyoruz:

«İbnu Sebe'nin bu sözleri kabul gördü. Böylece o, ric'at (tekrar hayâta dönüş) inancını Mısır ahâlisi arasına sokmuş oldu. Bu mevzuda pek çok münâkaşalar oldu. İbnu Sebe başka görüşler sokmaya devam etti.

1204 Kasas 28/85.
1205 Yakut el-Hamevî, Mu'cemü'l-Büldân 2, 111.
1206 İbnu Kesîr, Tefsir 5, 305.

Bu meyânda diyordu ki: «Şimdiye dek bin kadar peygamber geldi geçti. Her peygamberin bir vasisi vardı. Ali de HZ. Muhammed'in vasisidir.»

*«İbnu Sebe bu görüşünü telkin ettikten sonra şunu ileri sürdü: «Hz. Muhammed Hâtemu'l-Enbiyâ'dır. Ali de Hâtemu'l-Evsiyâ'*dır.»

«İbnu Sebe bunu da telkin ettikten sonra şunu ileri sürdü: «Resûlüllah'ın (aleyhissalatu vesselam) vasisine tecâvüz ederek ümmetin işini eline alan ve Hz. Peygamber'in vasiyetini yerine getirmeyen kimseden daha zâlim kim vardır?»

«Bu *teşvişleri de piyasaya sürdükten sonra (yakınlarına) şöyle dedi: «Hilâfeti Osman haksız olarak aldı. Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) vasisi ise meydandadır. Öyle ise ey insanlar, bu işin tashihi için kalkın, meseleyi uyandırın. Bu maksatla, ümerâyı (idarecileri) kötülemekle işe başlayarak, kendinizi emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerle meşgul gösterin ki, halkın alâka ve taraftarlığını kazanın ve sonra onları asıl meseleye çağırın ...»*

«Bu *şekilde yeterli sayıda adam ayarladıktan sonra dâilerini (militanlarını) her tarafa gönderdi. Gittikleri yerlerde fesat işlerini yürüten bu ajanlarla sıkı bir yazışma yaptı. Bunlar görüşlerini çok gizli bir şekilde yayıyorlardı. Dışa karşı da emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker yapıyormuş görünümünü veriyorlardı. Bunlar da kendi aralarında mektuplaşıyorlardı ve birbirlerine mektup gönderirken ajanlarının yol dağarcıklarının içerisine iyice gizliyorlardı.*

«Her bölgede bulunan kimseler aynı titizlik ve gizlilik içerisinde karşılıklı olarak, diğer bölgelerde bulunan adamlarıyla mektuplaşarak her biri kendi bölgelerinde yapılanları (yeni gelişmeleri) bildiriyorlardı. Her biri mektup geldikçe, bunu bölgesindeki bütün hempalarına okuyordu. »

«Bu şekilde çalışmalarla propagandaları her tarafa ulaştı ve hatta Medine'ye kadar dayandı. Bunlar açıkça söylediklerinden başka şeyler peşinde koşuyorlar, gizlediklerinden başka şeyler izhâr ediyorlardı. (Yapılan propagandalarla başka yerler ahâlisi o kadar kargaşa ve huzursuzluk içinde gösterilmişti ki) her bölge halkı (bu haberleri duydukça): «Çok şükür, diğer yerlerdeki belâlardan ve keşmekeşlerden azadeyiz, afiyetteyiz» diyorlardı. Medine'ye her taraftan bu huzursuzluk haberleri geliyordu. Onlar da bu durum karşısında: «Çok şükür, başka yerleri kasıp kavuran belâlardan azadeyiz» diyerek hallerine şükrediyorlardı.

"'*Medine'de bu durumla karşılaşan Muhammed ve Talhâ, Hz. Osman'a çıkarak: «Ey müminlerin emiri, insanların huzursuzluğu hakkında bize ulaşmış olan haberler size de geldi mi?» dediler. Hz. Osman:* «Hayır, *ben onlardan sadece selâmette oldukları hususunda haber almaktayım» dedi. Onlar, hayır diyerek kendilerine ulaşan huzursuzluk vs. haberlerini anlattılar.*

«Hz. Osman, onlara: «Siz benim yardımcılarım ve müminlerin de şahitlerisiniz, ne yapmam gerekiyorsa söyleyin» dedi. Onlar da: «Biz sana, itimât ettiğin kimselerden bazılarını diğer bölgelere göndererek durumu tahkik ettirmeni tavsiye ederiz» dediler ...»[1207]

Hz. Osman'ın Tahkik Heyeti: Hz. Osman yapılan tavsiye üzerine bir tahkik heyeti teşkil ederek, başta Küfe, Basra, Mısır, Şam olmak üzere her tarafa muhakkikler gönderir. Taşra ahâlisine hitaben şu tamimi de yollar: *«Ben her yıl hac mevsiminde valilerimle karşılaşırım. Başa geçeliden beri ümmete emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münkerin hâkim kılınmasına gayret ettim. Şimdiye kadar bana intikâl eden bir sızlanmada haklı hakkını almıştır. Amillerime (valilerime) intikal eden haksızlıklara da el konmuş, haklıya hakkı verilmiştir. Ne ben, ne ailem raiyetten fazla bir hakka sahip değiliz. Herhangi bir haksızlık oldu ise, hemen terk edilecektir. Medine halkı bana, insanlardan bir kısmının haksız yere hakarete uğrayıp dövülmekte olduklarını söylediler. Kim bizim gıyabımızda gizlice dövülmüş, hakarete uğramış ise, kim böyle bir haksızlık iddia ediyorsa, hac mevsiminde Medine'ye gelsin, hakkını benden veya âmillerimden alsın veya bağışlasın. Zira Allah bağışlayanları mükâfatlandıracaktır.» Bu mektup taşra vilâyetlerde okununca herkesi ağlattı. Halk Hz. Osman'a hayır duada bulundu.»*

Valilerle İstişare: Hz. Osman bununla da yetinmeyip, kendileriyle istişarede bulunmak üzere valileri merkeze çağırır. Abdullah İbnu Âmir, Muâviye, Abdullah İbnu Sa'd (radıyallahü anhüm ecmain) gelirler. Bunlarla birlikte Saîd İbnu'l-Âs ve Amr'ı da istişare meclisine alır.

Yine Taberî'den aynen takip edelim:

«Hz. Osman, (valilere): *"Söyleyin, nedir bu şikâyet, bu şayia, vallahi aleyhinize kabul görmesinden korkuyorum. Bunu tasdik etmek benim nazarımda zor görünse de başkaları kolay kapılır» dedi. Valiler, cevaben ona şunu söylediler.- «Sana biz halktan haber getiriyoruz. Tahkikçiler de çıkardın, onlar da getirdiler. Halktan kimse bizzat temas kurarak, şifahen herhangi bir şikâyette bulunmamaktadır. Hayır, Allah'a kasem olsun, (dedikoducular) doğru söylemiyorlar, dürüst hareket etmiyorlar. Biz, bu duruma hiç bir sebep göremiyoruz. Sen, bununla alâkalı bir kimseyi getirip kesin bir tavır alacak durumda da değilsin. Ortada boş bir şayiadan başka bir şey yok. Bu şayia ile amel etmek, onu ciddiye almak doğru olmaz.»*

«Bunun *üzerine Hz. Osman: «Öyleyse ne yapalım, bana yol gösterin» dedi. Saîd İbnu'l-Âs söz alarak: «Bu uydurma bir şeydir, gizlice uydurulup el altından yayılıyor. Husûsi meclislerde bunlar konuşulup büyütülüyor» dedi. Hz. Osman tekrar sordu: «Buna karşı tedbir ne olmalı?» Said İbnu'l-Âs: «Bu kimseler araştırılmalı. Bu şayiaları çıkaranlar öldürülmeli» dedi. Abdullah İbnu Sa'd da şunu söyledi: «İnsanlara verilmesi gerekeni verince onların eda etmeleri gerekeni de onlardan al. Zira bu, onları bırakmandan*

[1207] Taberî, Târih 5, 98-99.

*hayırlıdır.» Hz. Muâviye de şunu söyledi: «Sen beni vali tâyin ettin ve ben de onların işlerini üzerime aldım. Onlardan sana sadece hayır haberi geldi. İki kişi onların bölgesini daha iyi bilir.» Hz. Osman ona da: «*Ne *yapmamız gerekir, fikrin ne?» dedi. Hz. Muâviye: «İyi muameleye devam» dedi. Hz. Osman: «Sen ne dersin ey Amr?» dedi. Amr da şu (enteresan) beyanda bulundu: «Ben görüyorum ki, sen insanlara çok yumuşak davranıyor ve ağır alıyorsun. Bu davranış Hz. Ömer'de yoktu. Ben senden önce geçen iki arkadaşının yolundan gitmeni tavsiye ederim. Şiddet gösterilmesi gereken yerde şiddet, yumuşak davranılması gereken yerde yumuşaklık göster. İnsanlara kötülükten başka bir şey yapmayanlara şiddet gerekir. Yumuşak davranış başkalarına karşı hep hayırhah olanlar içindir. Sen hiçbir ayırım yapmadan iki grup için de hep yumuşak davrandın.»*

«Bu *konuşmalardan sonra Hz. Osman kalkarak Allah'a hamd ve senada bulundu ve: «Bana söylediklerinizin hepsini dinledim. Her meseleye girmek için kendine has bir kapısı vardır. Ortada ümmet için endişe duyduğumuz şu iş vardır. Bunun üzerine örtülen ve kendileriyle korunacağımız kapı ise, Allah'ın tâyin ettiği hudûd yumuşaklık, anlaşma ve uzlaşmadır» dedi*[1208].

Görüldüğü üzere, son derece sinsi ve hesaplı bir şekilde hazırlanan fitne ve huzursuzluklara sahabiler tedbir bulmakta zorluk çekmekteler. Zira görünürde hiçbir meşru ve mâkul sebep yok, üzerine gidilecek açık hedef yok. Ama tek gerçek şu ki, bu gelişen hâdiselerde Ashâb'ın hiçbir dahli yok,

2. SAHABİLER FİTNEYE KATILMADI

Sahâbi'nin fitne karşısındaki tutumunu belirtmek maksadıyla nazar-ı dikkate arz etmemiz gereken mühim bir nokta da, çıkmış bulunan fitneye katılmaktan Ashâb'ın kaçmış bulunduğu, fiilen girenlerin, daha doğru bir ifade ile girmek zorunda kalanların sayıca çok az olduğu keyfiyetidir. Bu maksadla, İbnu Sebe'nin Hz. Osman tarafından temsil edilen İslâm devletinin alacağı bütün tedbirleri bozarak Halife'nin şehit edilmesine müncer olan dalaverelerini ve teselsül eden hâdiseleri atlayarak, ikinci mühim hâdise olan Cemel Vak'ası'nı ele alıp, onunla alâkalı bazı gelişmeleri belirteceğiz.

Cemel Vak'ası: Bu hâdise, bilindiği üzere, Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması meselesinde ortaya çıkan görüş ayrılığı sebebiyle vukua gelmiştir. Bir tarafta Hz. Ali, bir tarafta da Hz. Âişe ve onun maiyetinde Hz. Zübeyr ve Hz. Talha vardır.

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden beş gün sonra Halife olan Hz. Ali, sayısı iki bini geçen ve Mısır, Küfe ve Basra'dan gelmiş bulunan ihtilâlcilerin kalabalık oluşları ile, vak'a sırasında Medine halkının suskun dav-

[1208] Taberî, Târih 5, 103-104.

ranışı gibi hususları nazar-ı dikkate alarak cezalandırma işinde acele davranma taraftarı değildi.

Buna karşılık, Mekke'de bulunan Hz. Âişe ve aralarında Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in de bulunduğu diğer bir kısım Müslümanlar, Hz. Osman'ın katillerinin hemen cezalandırılmasını istiyorlardı. İşe Basra'dan başlamaya karar verdiler.

Hz. Ali, bunların niyetini ve Basra'ya hareket ettiklerini duyunca herhangi bir hâdiseye meydan vermemek, onlarla anlaşmak niyetiyle o da harekete geçerek Rebeze'ye geldi. Hz. Aişe ve taraftarlarının Basra'ya vardıklarını öğrenince Kûfe'den te'min ettiği kuvvetlerin başına geçerek Basra'ya yürüdü. Taberî'nin rivayetlerinden aynen takip edeceğimiz üzere her iki taraf da sulhtan başka bir şey istememektedir. Ancak araya giren gizli oyunlar burada da muvaffakiyet elde ederek iki Müslüman kitleyi savaşa sokar:

«Askerler konaklayınca Hz. Ali çıktı. Öbür taraftan da Talhâ ve Zübeyr çıktılar. Bunlar oturup, ihtilâf ettikleri hususlarda konuştular. Sulh etmekten ve harbi terk etmekten daha uygun bir şey görmediler ... Birbirlerinden bu anlaşma ile ayrıldılar. HZ. Ali karargâhına, Hz. Talhâ ve Zübeyr de kendi karargâhlarına çekildiler ... Her iki taraf da geceyi sulhle geçirdiler. Çoktandır, aradaki ihtilâf ve yaklaşmakta olan savaş sebebiyle böylesine huzurlu bir gece geçirmemişlerdi»[1209].

İhtilâlciler Sulhten Rahatsız: Taberî, bundan sonra orduya karışan İbnu Sebe ve adamlarının iki tarafı nasıl tutuşturup, harbe soktuklarını anlatır:

«... Hz. Osman hâdisesini tahrik edenler de çok fena bir gece geçirdiler. Zira başlarına gelmekte olan felâketi görmüşlerdi. Bütün gece aralarında müzâkere yaptılar. Sonunda, gizlice harbi kızıştırmaya karar verdiler. İşlemeye çalıştıkları şerrin duyulmaması için çok gizli yapılmasını istediler. Alaca karanlıkta harekete geçecekler, bundan yakın komşuları bile haberdâr olmayacaktı»[1210].

İbnu Sebe'nin Sözleri: Hâdiseleri takip ederken, atlanmaması, ibretle okunması gereken bir husus Yahudi dönmesi İbnu Sebe'nin, daha önce henüz iki ordu karşılaşmadan, yukarıdaki anlaşma vâki olmadan önce verdiği bir tâlimâttır. Bu talimat bize, fitnecilerin, her iki tarafın da iyi niyetlerini akim bırakacak, çok önceden hazırlanmış bir tertiple her iki tarafın da ordusuna katılmış olduklarını gösterecektir. Hatta hemen hatırlatabiliriz ki, onların bu katılışı rasgele bir katılış değil, hîn-i hacette, alınacak kararlara kendi istedikleri istikamette yön vermede müessir olacak şekilde, en kritik noktalarda yer alacak şekilde bir katılış, bir sızmadır. İşte İbnu Sebe'nin sözleri: «Ey kavm, sizin hayat ve şerefiniz insanların birbirine düşmesine bağlıdır. Öyle ise onları birbirine düşürün.

[1209] a.g.e., 5, 200-202.
[1210] a.g.e., 5, 202.

Yarın bunlar karşılaştıkları vakit harbi kızıştırın. Onları başka şeylerle meşgul olmaya bırakmayın. Öyle ise kendileriyle beraber olduğunuz kimseler, sizin istemediğiniz şeyden (yâni sulhtan) yüz çevirmenin ve Allah'ın Ali'yi» Zübeyr'i ve Talha'yı ve onlar gibi düşünenleri t birbirleriyle savaştırarak) meşgul etmesinin zaruri olduğunu bilsinler ...»[1211]. Bu talimatı alan kurmay heyeti orduya dağılarak, sulh yapılmamasının, her iki ordunun birbiriyle çarpıştırılmasının lüzumu hususunda, diğer adamlarını ikna edeceklerdir.

Fitneciler Müslümanları Vuruşturuyor: Şimdi, tekrar Taberî'nin Cemel Vak'ası'nın başlangıcı ile alâkalı açıklamalarına dönelim. Yukarıda fitnecilerin sabaha kadar müzâkere ederek alaca karanlıkta harekete geçme kararlarını belirtmiştik. İstişareye katılan yönetici ekip ortalık henüz karanlıkken şafakla birlikte harekete geçerler. *«Mudar kabilesinden olanlar, diğer Mudarlı arkadaşlarının yanına, Rebia kabilesinden olanlar diğer Rebialı adamlarının yanına, Yemenden olanlar da diğer Yemenli adamlarının yanına gittiler ve aniden baskına geçtiler. Basralılar harekete geçerek karşılık verdi. Bütün ordu harekete geçti. İleri gelenleri arasında onları aniden basanlar da vardı. Zübeyr ve Talhâ, Mudar'dan olan ileri gelenlerle ortaya çıktılar ve sağ cenaha -ki Rebîalılardır- Abdurrahman İbnu'l-Hâris'i, sol cenaha da Abdurrahman İbnu Attâb İbn-i Esîd'i gönderdiler. Kendileri de merkezde kaldılar ve «Ne oluyor?» diye sordular. Onlara Abdullah İbnu Sebe'nin oradaki adamları: «Küfeliler bize gece baskını yaptı» dediler. Bunun üzerine Zübeyr ve Talhâ: «ANLAŞILDI, ALİ HARBİ KESME SÖZÜNDE SAMİMİ DEĞİLMİŞ, KAN DÖKMEK HARAMLARI HELÂL ADDETMEK İSTİYORMUŞ BİZİMLE SULH MESELESİNDE MUTABIK DEĞİLMİŞ» dediler ve Basralıların yanına geldiler.*

«Basralılar kendilerine saldıranları geldikleri yere geri püskürttüler. Hz. Ali ve Kûfeliler, bunların gürültüsünü işitmişti, -(Fitneciler casus olarak) adamlarından birini, diledikleri şeyi (Hz. Ali'ye) haber olarak sunmak üzere Hz. Ali'nin yakınlarına yerleştirmişlerdi- Hz. Ali gürültüyü işitince: «Ne oluyor?» *diye sordu. İşte bu* adam, *hemen cevap verdi: «Biz ani baskın yapmadık, ancak onlardan bir grup gece baskını yaptı. Biz de geldikleri yere geri püskürttük ...» Askerler hemen harekete geçtiler. Hz. Ali sağ ve sol cenah komutanlarına «Yerlerinizi alın» dedi ve ilâve etti: «ANLAŞILDI -TALHÂ VE ZÜBEYR HARBİ KESME SÖZÜNDE SAMİMİ DEĞİLLERMİŞ- KAN DÖKMEK -HARAMLARI HELÂL ADDETMEK İSTİYORLARMIŞ- BİZİMLE SULH MESELESİNDE MUTABIK DEĞİLLERMİŞ»*[1212].

Böylece akşamdan sulh üzerine anlaşan iki İslâm ordusu birbirine girer ve her iki taraftan beşer binin üzerinde olmak üzere, on binden fazla ölüye mâl olan Cemel Vak'ası meydâna gelir.

[1211] a.g.e., 5, 195.
[1212] a.g.e., 5, 203.

Fitneye Karışan Sahabiler: Fitne çıktığı zaman Ashâbdan kahir bir ekseriyet, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) fitneye karışmamayı sıkı sıkıya tavsiye eden hadislerini - ki bunlardan bir kısmını geçen bahislerde kaydetmiş bulunuyoruz- hatırlayarak karışmamıştır. Esasen karışanlar da çok azdır. Bir Cemel Vak'ası'nda on bin kişi şehit oldu dendiği vakit gafletle, bunların Sahabi yâni bizzat Hz. Peygamberi görmüş bulunan kimseler olduğu zihne gelir. Hâlbuki meseleye, tarih ve rivayet kitaplarının verdiği bilgiler ışığında bakıldığı zaman insanı hayrette bırakan bir gerçekle karşılaşılmaktadır, o da bu savaşa katılanlar arasında, idareciler dışında pek az sayıda sahabenin bulunmuş olmasıdır.

Sözü fazla uzatmadan, bu ilk devirdeki fitnelere, çok az sayıda Sahabi'nin katıldığı hususunda bizi ikna edecek bir tahkiki, değerli hocalarımızdan Talat Koçyiğit'ten aynen sunacağız. Der ki: «Sahabi'nin en fazla bulunduğu senelerde zuhur eden fitneler göz önünde bulundurulacak olursa, bu fitnelere Sahabi'den hemen hemen hiç kimsenin iştirak etmediği görülür. Meselâ Cemel harbine iştirak eden Sahabilerin sayısı hakkında gelen bir rivayette eş-Şa'bî: «Cemel'e, Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) Ashabından Ali, Ammâr, Talha ve ez-Zübeyr'den başka hiç kimse iştirak etmemiştir. Eğer beşincisini bulurlarsa ben yalancıyım» demektedir. Ahmed İbnu Hanbel ise, «Ehl-i Bedr»den Sıffin harbine iştirak edenlerden yetmiş kişi olduğuna dâir ileri sürülen bir haberi, Şu'be'nin nasıl yalanladığını ve Huzeyme İbnu Sâbit'ten başka hiç kimsenin bu harbe katılmadığını nasıl kat'i bir ifade ile belirttiğini zikreder»[1213].

Şüphesiz, bu vak'alara katılan sahabiler, sayıca, yukarıdaki rivayette zikredilen rakamlarla tahdit edilemez. Şa'bî'nin rivayetini nakleden Zehebî de, Şa'bî'nin kesin ifadesine «Sanki Şa'bî, burada İlk Muhacirleri kastediyor» kayd-ı ihtirâzisini koyarak Sahabi'den daha başka katılanların da olduğunu imâ ediyor[1214]. Nitekim yukarıda ismi geçenler dışında Abdullah İbnu Zübeyr[1215], Muhammed İbnu Ebî Bekr[1216] gibi bir kısım meşhurların da Cemel Vak'ası'na iştiraklerini muteber kitaplar te'yid eder. Şu hâlde, ifade edilmek istenen gerçek, on bini mütecaviz maktul arasında Sahabi'den olanların ihmâl edilecek kadar az olduğudur. Bunlar da hâdiseleri isteyerek çıkarmış değil, zoraki sürüklenmişler, âdeta kendilerini bu vak'aların içinde bulmuşlardır.

Sahabenin Fitneye Girmeyişinin Sebebi: Sahabileri, bu dâhili hâdiselere girmekten alıkoyan şey, mükerrer olarak temas ettiğimiz üzere, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) bu husustaki uyarı ve tenbihleri idi. Birçok ısrar ve teşebbüslere rağmen bu harplere katılmama hususunda sistemli direniş gösterenlerden Selemetü'bnü'l-Ekvâ, Sa'd

---

[1213] Koçyiğit, Hadîsçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münâkaşalar, s. 103.
[1214] Zehebî, el-Münteka, s. 389.
[1215] İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-Gâbe 3, 243.
[1216] Taberî, Târih 5, 204.

İbnu Ebi Vakkas, Muhammed İbnu Mesleme, Abdullah İbnu Ömer, Ebû Bekre, Ühbân İbnu Sayfî meşhurdur.

Bunlardan bir kısmi: «Bu fitnelere karışmamak gerekir. Öyle ki, birisi öldürmek niyetiyle gelecek olsa, müdâfaa-i nefs de yapılmaz» demiştir[1217]. Hz. Osman'ın birinci görüşün ilk kurbânı olduğunu daha önce belirtmiştik. Şimdi bazılarının tutumuyla alâkalı bir iki misâl göreceğiz:

Ahnef İbnu'l-Kays'ın Ebû Bekre ile alâkalı bir rivayeti şöyle: «Ben bu adama (Hz. Ali'ye) yardım etmek için çıkmıştım, yolda Ebû Bekre'ye rastlardım. Nereye gidiyorsun? dedi. Şu adama yardım etmeye dedim. Dön, dedi, zira ben Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) şunu söylediğini işittim: «iki Müslüman silahla birbirlerinin karşısına çıkacak olurlarsa katil de maktul de ateştedir ...»[1218].

Ühbân ise, Hz. Ali'nin yardım teklifini: «Benim dostum, senin de amcaoğlun olan Hz. Peygamber, insanlar arasında kargaşa çıkınca tahtadan bir kılınç edinmem hususunda benden söz aldı ...» diyerek reddeder ve Hz. Ali de normal karşılar, ısrar etmez[1219].

Üsâme İbnu Zeyd, «La ilahe illallah» diyen bir kimse ile ebediyen mukatele etmeyeceği hususunda yemin eder[1220].

Fitneden kaçanların mühimlerinden biri olan Abdullah İbnu Ömer-'e iki kişi gelerek: -«İnsanların yaptığını görüyorsun. Sen ki, Hz. Ömer'in oğlusun, Hz. Peygamber'in Ashab'ındansın, seni bu savaşa katılmaktan alıkoyan şey nedir?» derler. O: «Allah bana Müslüman kardeşimin kanını haram etti» der. Onlar: «Allah, «Fitnenin olmaması ve dinin tamâmı Allah için olsun diye onlarla savaş»[1221] demedi mi?» diye bir âyet hatırlatırlar. İbnu Ömer şu cevâbı verir: «Biz savaştık, hatta fitne kalktı, dinin tamâmı da Allah için oldu. Siz ise fitne olsun, din de Allah'tan başkası için olsun diye harb ediyorsunuz»[1222].

Sa'd İbnu Ebî Vakkas da aynı Meâlde bir ifade ile fitneye girmeyişinin sebebini açıklar[1223]. Muhammed İbnu Mesleme'nin de Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) tavsiyesine uyarak tahtadan bir kılıç yaptırdığını ve Hz. Ali'nin dâvetine rağmen fitneye karışmadığını daha önce belirtmiştik[1224].

[1217] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 142.
[1218] Buhârî, İmân 22; Ebû Dâvud, Fiten 5.
[1219] Tirmizî, Fiten 33.
[1220] Müslim, İmân 158,
[1221] Enfâl 8/39.
[1222] İbnu Kesîr, Tefsir 3, 317.
[1223] Müslim, İmân 158; İbnu Kesîr, Tefsir 3, 317.
[1224] İbnu Mâce, Fiten 10.

3. ASHABIN KATILDIĞI FİTNELER ÜZERİNE BİRKAÇ MÜTÂLAA

Şurası muhakkak ki, sayıca az da olsa arzu ve rızâlarının hilâfına da olsa, ashâbdan bazıları fitne hareketlerine bulaşmışlardır. Bu durum Müslümanları ashâb hakkında bir kısım yersiz düşünce ve hükümlere götürebilir. Bu ise, Ehl-i Sünnet akidesi açısından son derece mahzurludur. Gerek ferdî, gerek içtimaî hiçbir amelî faydası olmayan bu hatalı değerlendirmelere düşmemek için Ehl-i Sünnet âlimlerinin bu meselelerle alâkalı olarak beyân ettikleri birkaç mütâlaayı burada kaydetmede fayda var:

a. Ashâbtan Katılan da Katılmayan da Haklıdır: İbnu'l-Arabi, Ashâp'tan bazıları bu dâhili harbe katılırken diğer bazılarının katılmayışını, cihâdın farz-ı kifâye oluşuyla izah eder[1225]. İbnu Hacer de bu Meâlde olmak üzere şunları söyler: «Bu meselede hakikat şudur: Mezkûr sahabeden her birisi amelinin doğru olduğuna hükmetmiş olmalıdır. Kıtale bulaşanlar nezdinde, Bağîler grubu ile harp etme emrini ifade eden delil vuzuh kazanmıştır ve kendisinde de bu işi yapacak kudret mevcuttur. Katılmayanlar için de, iki gruptan hangisinin Bağî addedileceği hususu vuzuh kazanmamıştır ... Nitekim Huzeymetü'bnü Sabit, Hz. Ali tarafında olmakla beraber savaşmamıştır. Ne zaman ki Ammâr'ı savaşır gördü, o da mukateleye katıldı ve «Ammâr'ı Bağî bir grup öldürecek[1226]» hadisini rivayet etti»[1227].

b. Fitnenin Bir Hikmeti: İbnu'l-Arabi'ye göre, «Ashâb arasında cereyan eden bu savaşlarda Allah'ın güttüğü hikmetlerden biri, ehl-i te'vil ile yapılacak harbin ahkâmını öğretmektir»[1228].

c. Fitneye Karışan Sahabiler Hakkında Verilen Hüküm: Sahabiler arasında cereyan eden vakalara temas ederken bir noktanın daha belirtilmesi gerekmektedir. O da, sahabiler hakkında bu mesele ile alâkalı olarak gelişigüzel söz etmemektir. Bu husus, Ehl-i Sünnet ile diğer fırkaların ayrıldığı mühim noktalardan biridir. Hâriciler, Şiîler vs. bu meselede bir kısım Sahabileri tekfire kadar giden ifratlara düşerler. Nevevî, Ehl-i Sünnet'in itidal üzere olan ve nasslara uygun düşen görüşünü şöyle hulâsa eder: «Bil ki, Ashâb arasında akan kanlar, hadiste gelen « Ölen de öldüren de ateştedir» tehdidine dâhil değildir. Ehl-i Sünnet ve ehl-i hakk olan mezhebimizin görüşü «Ashâb hakkında hüsn-i zanda bulunmak ve onların aralarında cereyan eden hâdiseler hususunda gelişi güzel söz etmekten çekinmek ve onların mukatelelerini te'vil ederek iyiye yormaktır. Şöyle ki, onların hepsi müteevvil ve müçtehit kimseler idi. Allah'a isyan veya dünyevî bir maksadla hareket etmediler. Aksine her bir fırka, hak yolda olduğuna ve Bağîlere karşı muhalefet ettiğine, onları Allah'ın emrine çağırmak için, onlarla savaşma-

---

[1225] İbnu'l-Arabî, Ahkâm 4, 1719.
[1226] Buhâri, Salât, 63; Müslim, Fiten 70-73; Tirmizî, Menâkıb 34; Müsned *2*, 161.
[1227] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 151.
[1228] İbnu'l-Arabî, Ahkâm 4, 1720.

nın kendisine vâcib olduğuna inanıyordu. Şurası muhakkak ki, bu içtihatlarında bir kısmı musîb (isabet etmiş) bir kısmı da muhtî (hataya düşmüş) idi. Hataya düşenler, bu hatalarında mazur idiler. Zira içtihad meselesinde, müçtehide hatasından dolayı günah yoktur. Hz. Ali bu hareketlerde içtihadında musîb ve haklı idi. Mevcut vaziyet karşısında verilecek hükümler şaşırtıcı idi, doğrusunu bulmak zordu. Bu sebeple ashâb kararda mütehayyir kaldı ve üç grupa ayrıldı. İki grup birbirine zıd içtihadlarla karşı karşıya gelirken **bir üçüncü grup bunlardan her ikisini de terk etti, savaşlara katılmadı, doğru olanın hangisi olduğu hususunda kesin kanâat edinemediler** »[1229].

İbnu Hacer, bu müşahedelerde, kimlerin muhik olduğu bilinse bile, Sahabilerden hiç birine, bu meselelerden dolayı, ta'nda bulunmamanın bir vecibe olduğunda Ehl-i Sünnetin «ittifak ettiğini» belirttikten sonra: **«Zira onlar bu harplerde, içtihatları sebebiyle mukatele ettiler»** der[1230].

Nevevî'nin -ve veciz olarak da İbnu Hacer'in- yukarıdaki açıklamalarında atıfta bulunduğu «hata da yapsa müctehidin günahkâr olmayacağı» prensibi, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) şu hadisidir: **«Bir hâkim, içtihât ederek hüküm verince isabet ederse, kendisine iki sevâp vardır? içtihât ederek verdiği hükümde hata ederse kendisine bir sevap verilir»[1231].**

Öte yandan âlimler, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm): **«İki Müslüman birbirine silah çekecek olursa, ölen de, öldüren de ateştedir ...»[1232]** hadisini şerh ederken burada mevzubahs olan «ölen ve öldürenlerin -dine hizmeti gaye edinen bir teville değil[1233]- dünyevî bir maksat arama veya hevâya uyarak, cehaletin şevkiyle mukatelede bulunanlar olduğunu belirtirler[1234]. Sahabi'nin ise, sırf dini gayretle bu mücâdelelere girmiş bulunduğu her çeşit şüpheden uzak bir keyfiyettir,

d. Sahabilerde Ölçü: Burada belirtilmesi gereken bir diğer mühim nokta da, âmme meselelerinde zıt içtihât ve görüşleri sebebiyle birbirlerine muhalif düşen ve hatta aralarında savaş cereyan eden Ashâb'ın, savaş dışı meselelerde birbirlerine karşı olan münâsebetlerindeki ölçü ve hakkaniyettir. Onlar birbirlerini hataya düşmekle itham etmişler, ancak rencide edici, şahsî faziletlerini inkâr edici sözler sarf etmemişler, hele asla tekfir cihetine gitmemişlerdir. Buna en iyi örnek, Hz. Âişe ile ona muhalefet edip HZ. Ali tarafında yer almış olan Ammâr İbnu Yâsir arasında geçen bazı tarizler, konuşmalardır. Hulâsa edelim:

Söylediğimiz üzere Ammâr İbnu Yâsir, Hz. Ali ile Hz. Âişe arasındaki ihtilâfta, Hz. Ali'nin haklı, Hz. Âişe'nin haksız olduğuna inanıyordu. Bu

---

1229 Nevevî, Şerhu Müslim 18, 11.
1230 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 142.
1231 Ebû Dâvud, Akdiye 2; Tirmizî, Ahkâm 2; Heysemî, a.g.e., 4, 195.
1232 Buhârî, Fiten 9; Müslim, Fiten 14.
1233 Nevevî, Şerhu Müslim 18, 11.
1234 İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 143

meselede halkı ikna etmek maksadıyla mescidde yaptığı konuşma tam bir insaf örneğidir. Der ki: «**Âişe Basra'ya yürüdü. Allah'a kasem olsun, O, dünyada da âhirette de Peygamberinizin (aleyhissalatu vesselam) zevcesidir, bunda şüphemiz yok. Ancak, Allah sizi imtihan ediyor: Kendisine mi (celle celâlühû) yoksa O'na mı (radıyallahü anhâ) itaat edeceksiniz?»[1235].**

Burada, âhirette de Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) zevcesi olduğunun kasemle te'yidi, Hz. Âişe'nin asla tekfir edilmediğini gösterir. Fakat görüşlerinde yanıldığı kesinlikle ifade edilmektedir.

Kendine yöneltilen bu çeşitten şiddetli tenkitler karşısında Hz. Âişe'nin (radıyallahü anhâ) aksülameli de burada zikre değer. İbnu Hacer'in Taberânî'den naklen kaydettiğine göre, yine aynı Ammâr, Cemel Vak'ası'nın akabinde Hz. Âişe'ye gelerek: «**Sizin bu askeri seferiniz Allah'ın sizinle yaptığı ahde (anlaşmaya) ne kadar aykırı**» der ve bu sözleriyle, Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) zevceleriyle alâkalı olarak gelmiş bulunan: «**(vekar ile) evlerinizde oturun. Evvelki cahiliyet yürüyüşü gibi yürümeyin**» Meâlindeki ayete işaret eder[1236].

Hz. Âişe'nin (radıyallahü anhâ) cevâbı şu olur: «**Allah'a kasem olsun, sen hakkı söyledin.**» Ammâr da: «**Senin lisânınla hakkımda bu hükmü veren Allah'a hamd olsun**» der[1237].

İbnu Hübeyre bu konuşmayı şöyle değerlendirir: «**Bu rivayetten anlıyoruz ki, Ammâr doğru sözlüdür. Keza husûmet onu, hasmının faziletlerini inkâra da sevk etmemiştir. Zira aralarında cereyan eden harbe rağmen Hz. Âişe'nin tam bir fazilete mazhar olduğuna şehâdette bulunmaktadır[1238].**

[1235] Buhârî, Fiten 18. Ahzâb 33/33.
[1236] Ahzâb 33/33.
[1237] İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî 16, 169
[1238] a.g.e., 16, 170

BEŞİNCİ BÖLÜM

BATIDA ANARŞİ :
DOĞUŞU, SEBEPLEBİ, NETİCELERİ

"Bir ihtilâlci için, hâdise ile tamamlanmayan sözün hiçbir değeri yoktur. Bize ardı arkası kesilmeyen bir kısım delice suikastları, halkın hayatında indifa ettirmek gerekmektedir.»

Nietchaiev

İslâm açısından fitne ve anarşiyi çeşitli yönleriyle tahlil ettikten sonra, bunun Batı'daki doğuşu, gelişmesi ve Batı cemiyetinde meydana getirdiği neticeler üzerinde de okuyucuya bazı kısa bilgiler sunmayı zaruri addediyoruz. Böylece, yurdumuzda cereyan eden bir kısım hâdiselerin daha isabetli bir değerlendirmesi yapılabileceği gibi, istikbâle ait alınacak tedbirler hususunda da her münevverin hatta her müminin taşıması gereken bir kısım, fikir, kanâat ve görüşlerin daha sağlıklı bir şekilde teşekkülünde muhtaç olunan bilgiler elde edilmiş olacaktır.

Esasen, günümüzde, muhâberât vâsıtalarının inkişâfı sebebiyle dünya tek bir vilâyet hâline gelmiştir. Çevre kazalarda olup bitenlere gözümüzü yumamayız. Dünyanın öbür tarafında ortaya çıkan yeni bir moda, bir fikir, bir hareket, kısa zamanda her yerde tesir icra etmektedir. Bize, bunları günü gününe takip etmek, haklarında en sıhhatli bilgiler edinip, müsbet veya menfi mukabil tedbirlerimizi aramak, almak terettüb etmektedir.

Şu hâlde yurdumuzu kardeş kanına, masum kanına boyayan, milli birliğimizi ve devletimizin varlığını uçurumun eşiğine getiren ve üstelik resmen, kerratla dış kaynaklı olduğu ifade edilen bir anarşiden bahsederken, onun beynelmilel yönü, çıkışı, hedefleri, metotları, belirtilmeden geçiştirilirse, yaptığımız çalışma için büyük bir eksiklik olurdu.

Her okuyucunun, mütâlaa ettikten sonra lüzumu hususunda bize hak vereceği bu beşinci ve son bölümde şu hususlara temas edeceğiz:

* İçtimaî ve felsefî bir doktrin olarak anarşi nedir?

*Anarşiyi çıkaran içtimaî şartlar nelerdir?

*Anarşizm ve demokrasi.

*Anarşizmin metodu: Tedhiş ve Hâdiseyle Propaganda.

*Anarşik fikirlerin temeli olarak FERDİYETÇİLİK ve çeşitli tezahürleri.

*İslâmiyet ve Ferdiyetçilik.

*Anarşistlerin, Talimatları.

İÇTİMÂİ VE FELSEFİ BİR DOKTRİN OLARAK ANARŞİ

Anarşinin Tarifi: Yunancadan batı dillerine girmiş olan bu kelime, aslı itibariyle, lügat açısından, «otorite yokluğu» manasına gelir. Dilimizde her çeşit nizam, disiplin, kaide ve otorite yokluğu. başıboşluk, baştan ayaklık, kargaşa gibi fenalığı hususunda herkesçe ittifak edilen içtimaî durumları ifade eder. Bu manaları ifade zımnında Arapçadan giren fevza kelimesi de kullanılmıştır, ancak fazla tutunamamıştır.

Bugün, Batı örfünde anarşizm deyince, Batılı cemiyetlerde Rönesanstan bu yana gelişen bir kısım marazı hallerin tabii bir sonucu olarak ortaya çıkan, tıpkı demokrasi veya istibdatta olduğu gibi, bir cemiyette ulaşılması istenen «ideal bir içtimaî nizam» manası da anlaşılmaktadır. Ancak bu nizam, klâsik manadaki, her çeşit nizâmı ortadan kaldıran nizamsızlık esâs olan bir nizamdır. Nitekim Batılı müellifler bu manada olmak üzere, anarşizmi şöyle tarif ederler: «Fert üzerinde baskı icra etme hakkını taşıyan her çeşit iktidarı cemiyetten kaldırmayı ve bu maksadla devleti yok etmeyi gaye edinen siyasî ve felsefî bir telâkki»[1239]. Bu telâkki, devleti tamamen ortadan kaldırdıktan sonra, cemiyeti, her çeşit hârici bağdan azade (otonom) ferdî irâde temeli üzerinde yeniden inşâ etmeyi iddia eder[1240].

Bu, -en azından bir grup insan tarafından- özlenmiş olan ve hâlen özlenen ideal içtimaî nizâmın mütefekkir ve feylesofları olmuştur. Şurası da belirtilmeli ki, bu mütefekkirler, bir sistem olarak anarşizmi tarif ve tavsif ederken, kendi aralarında açık, net ve vazıh bir tavsifte ittifak edememişlerdir. Anarşizmi inceleyen âlimlerin ittifak ettikleri hususlardan biri, anarşist mütefekkirlerin, hiçbiri müstesna olmaksızın, düşüncelerini sistematik bir bütün içinde ifadeden uzak kalmış olmalarıdır. Bir başka deyişle, anarşizmin ne olduğunu ifadede anarşist feylesoflar, sosyalizmin ne olduğu hususunda ortaya attıkları yüzleri bulan tarifler içerisinde boğulan sosyalist feylesoflar gibi, tam bir çıkmaz ve anarşiye düşerler[1241].

Bu noktada hemen belirtelim ki, birçok durumlarda, «anarşi» kelimesi «sosyalizm" kelimesiyle müteradiftir, biri diğeri yerine kullanılmaktadır. Nitekim Batı örfündeki felsefi manasıyla anarşist, insanın insan tarafından sömürülmesini reddeden, bunu ortadan kaldırmayı hedef edinen bir sosyalist demektir. Bu sebeple anarşizm, sosyalist düşüncenin bir kolu, muhtevasında mutlak hürriyet endişesinin hâkim bulunduğu ve böylesine bir hürriyete kavuşmada en büyük mâni telâkki edilen devletin ortadan kaldırılması yer eden bir koludur[1242].

Anarşizmi, «kendini, içtimaî hayâtın tahammülfersâ adaletsizlikleri altında ezilmiş hisseden on dokuzuncu asır insanına, hürriyet şarabının uzaktan uzağa gösterilmesi sonucu husule gelen aksülamel- olarak ifade eden Henri Arvon, sosyalizmle anarşi arasındaki münâsebeti belirtme sa-

---

[1239] Bkz: La Sociologie, p. 10-11; Petit Robert, p. 59; La Philosophie l, 16; Foulquie, Dictionnaire de la Langue Philosophique, p. 33.

[1240] Arvon, L'Anarchisme, p. 124.

[1241] Guerin, L'Anarchisme, p. 5.

[1242] a.g.e., 15.

dedinde şunları söyler-, «On dokuzuncu asrın Batılısı, kendisini devlet tarafından aldatılmış görerek, ondan yüz çevirip, kendi kabuğuna çekilir. Böylece onun sukut-ı hayâli, devlet realitesinin önünden bir kaçışa müncer olur. Bunun aksine, sosyalizm ise, devletin, ferdi gerçek hüviyetinden soyduğu hususunda kesin kanâat sahibi olmasına rağmen, vazetmeyi taahhüt etmiş bulunduğu hakiki birliği mütenâkız realitenin gerisinde ve devlet - cemiyet ikiliğinin arz ettiği tezadın ötesinde keşfetmek maksadıyla, tarihin oluşunu benimseme yollarını arar. Şu hâlde tarihi açıdan, anarşizm, sosyalizm marazının ortaya çıkardığı bir arazdır. Anarşizm uzun müddet muvâzene unsuru olma rolünü oynadıktan sonra sosyalizm tarafından yutulmaya müncer olmuştur. Nitekim, tarihin bizzat kendisi, hürriyet hususundaki idealini, sosyalizmin de iddia ettiği üzere, cemiyete empoze etmenin devlete pekâlâ mümkün olacağını göstermek suretiyle sosyalizmle anarşi arasındaki tercihi yapmayı deruhte etmektedir»[1243].

Daha açık bir ifade ile, başlangıçta anarşistler ferdi plânda kişiye, kendi şahsi değerini idrâk etme şuurunu vermeye gayret ederken, cemiyet plânında da devleti ortadan kaldırmak suretiyle içtimaî inkılâbı gerçekleştirmeye yönelmişlerdir. Sosyalistler ise, bunun aksine, kurtuluş ve sulhu proleterya kitlesinin teşkilâtlandırılarak, siyasî iktidarın ele geçirilmesinde görmüşlerdir.

Devlet - Ferd İkiliği: Azamî şekilde basite irca ederek «devlet düşmanlığı» olarak ifade edeceğimiz, Batı telâkkisindeki anarşinin anlaşılması için, Batılı efkârda yer eden devlet - ferd ikiliğini belirtmemiz gerekiyor.

J. J. Rousseau'nun «fıtraten iyi ve hür olan insan» telâkkisinden mülhem olan bir kısım Batılı mütefekkirler, yaratılış yönüyle iyi olan insanı sonradan bozan ana âmillerden biri olarak devleti görmüşlerdir, ilk anarşist feylesof olarak bilinen Godwin «Cemiyet ve devlet kendi aralarında farklıdır. Bu farklılık sadece vasıflarından gelmez, menşe'leri itibariyle de farklıdırlar. Cemiyet ihtiyaçlarımızdan, devlet ise, fenalıklarımızdan doğmuştur. Cemiyet bir hayırdır, devlet ise olsa olsa zaruri bir şerdir» der[1244].

Devlet insanın fıtri istikamette gelişip gerçek şahsiyetini bulmada büyük bir engel kabul edilince, insanlığı kıvrandıran buhranlardan onu kurtarmak için bu «baş sorumlu»nun ortadan kaldırılması temel prensip yapılmıştır. Anarşizmin ilk sistematik müellifi sayılan yukarıda zikri geçen William Godwin, devleti ister despotik, ister demokratik, hangi şekilde olursa olsun «aklın düşmanı» ilân eder ve: «Asla unutmayalım ki, her hükümet bir şerdir ve bu, kendi öz hükmümüzden ve vicdanımızdan feragat etmek demektir» der. Ona göre, cemiyette nizam ve bu nizâmın sağlayıcısı olan kanun ve hukuk da akıl düşmanıdır. Hak hukuk denen şey ecdadımızın sağ duyusunun eseri olmayıp, ihtiras ve korkularının

---

[1243] Arvon, L'Anarchisme, p. 12-13.

[1244] a.g.e., p. 27.

mahsûlüdür. Hukuka mutlak bir değer izafe edilince derhal zâlim kesilir. Onun hâkimiyeti, aklın hür inkişâfıyla bağdaşamaz. «Her kim itaat ağına düşer ve adımlarını bir başkasına göre ayarlamaya alışırsa, bu durumda kaldığı müddetçe aklı ve zekâsı kesinlikle uyumaya terkedilmiş olacaktır»[1245]. Bu düşüncenin sonucu olarak Godwin hususî mülkiyete ve -sonradan bizzat tatbik etmesine ve bu yüzden kendi kendine ters düşmekle itham edilmiş olmasına rağmen- evliliğe karşı çıkar.

Devlet düşmanlığı sonradan yetişen anarşist müelliflerce daha açık, daha çarpıcı tâbirlerle ifade edilmiştir. Sözgelimi, Alman anarşist müelliflerden Max Stirner (1806-1856) şu fikirlere yer verir: «Ben ve devlet, her ikimiz de barışmaz düşmanlarız», «her devlet bir tiranlıktır, bu bir kişinin veya pek çok kişinin tiranlığı olmuş fark etmez, hepsi birdir», «Devletin her zaman tek gayesi vardır; ferdi sınırlamak, bağlamak, tâbi kılmak, onu âmmeye köle kılmak ... Devlet, sansürü, murakabesi, polisi ile her bir hür faaliyete engel çıkarmaya çalışır ve bu baskıyı da kendine vazife bilir», «Devlet benim düşüncelerim arasından, kendi işine yarayan değerleri çekip çıkarmama ve insanlara tebliğ etmeme izin verir ... Aksi takdirde ağzımı tıkar»[1246].

Keza, Stirner'in muasırı olan Fransız anarşist feylesoflardan Proudhon'un (1809 -1864) devlete karşı bakış açısı da hemen hemen aynıdır: «insanın insan tarafından idaresi köleliktir», «Kim, beni idare etmek için elini üzerime koyarsa bu, bir zorbadır ve bir tirandır. Ben onu düşmanım ilân ediyorum», «İdare edilmek demek, ne unvanı, ne ilmi, ne de fazileti olan insanlar tarafından nezâret altında tutulmak, taharri edilmek, ispiyon edilmek, yönlendirilmek, kanunlara tâbi kılınmak, kaidelere sokulmak, hapse tıkılmak, doktirinlenmek, vaaza maruz kalmak, kontrol edilmek, değerlendirilmeye tâbi tutulmak, takdir edilmek, sansür edilmek, kumanda edilmek demektir»[1247].

ANARŞİZMİ ÇIKARAN ANA ÂMİL: BATIDAKİ İÇTİMÂİ ŞARTLAR

Böylesine sistematik bir devlet düşmanlığının Batı'da çıkması ve hele 19. asırda çıkması ziyadesiyle manidardır. Reform hareketlerinde olsun, Rönesans hareketlerinde olsun, Batı'da, eski nizâma karşı gelmelerde yeni bir nizam adına ortaya çıkılıp, teokratik sisteme karşı lâik sistem, katolikliğe karşı protestanlık, otokrasiye karşı demokrasi müdâfaa edilirken, bu sefer bunların hiçbirini kabul etmeyen, her çeşit sistemi reddeden anarşinin ortaya çıkması tesadüfi değildir. Bunun altında Batı cemiyetinde gelişen yeni durumlar, ulaşılan yeni tecrübeler aramak gerekmektedir.

[1245] a.g.e., p. 26.
[1246] Guerin, a.g.e., p. 17-18.
[1247] a.g.e., p. 18.

Asırlar boyu dindarlar veya otokratlar elinde ezilen Batı insanı ezilmekten kurtularak gerçek insanlığa kavuşmak, adalet, hürriyet, müsavat esasları çerçevesinde yaşamak için mücâdele vermiş, sistem değiştirmiş, yeni nizamlar koymuş ama, aradan zaman geçince bittecrübe görmüştür ki, tatbikatta değişen fazla bir şey olmamış, insanlara icra edilen zulmün zâlimleri değişmesine rağmen kendisi değişmemiştir. Yâni zulüm ve sömürü, sadece el değiştirmiştir. İdare şekilleri ve idareciler sıkça değişmiş, fakat «insan insanın kurdu» olmaya, «kuvvetliler haklı» olmaya, «altta kalanın canı çıkmaya» devam etmiş, bu prensipler hep iktidar olmaya devam etmiştir.

Şu hâlde, 19. asırda ortaya atılan sosyalizm, komünizm, anarşizm gibi her çeşit insancıl (hümaniter) doktrinlerin asıl sebebi o asırda Batı devletlerinin içine daldıkları teknolojik rekabetin ağır çarkları arasında Batılı insanın ezilmiş olmasıdır. Bir Batılı, bu durumu: «Teknokrat dünyanın, insanı hayvanlaştırıp mefluç edici kör ve sağır tazyiki karşısında sol fikirler gençlere (bir can kurtaran simiti gibi geldi), bir ideal oldu» diyerek ifade eder ve maddeci Batı'nın bu yeni fikirler karşısında, gençlik nazarında nasıl za'fa düştüğünü açıklama sadedinde devamla şunları söyler: «Solculuk, gençliği, müstehlik (tüketici) cemiyetten her ne pahasına olursa olsun içinde tutmaya çalıştığı bu yaldızlı hapishaneden koparıp alıyor ve onlara, bu daha çok gelir ve daha çok menfaat elde etmek üzere kurulmuş bir sistem tarafından ifraz edilen (salgılanan) sahte değerlerden daha insanî, daha şahsî değerler bulunduğunu haber veriyordu. Fikr-i sabit hâline gelen başarı hırsı, istihsâl için duyulan mütemâdi endişe, istihlâk maddelerine olan baş bağlılık, «birinci derecede meşgûliyet olarak «kaliteli bir hayat» vad eden bir cereyan karşısında daha fazla dayanamıyordu»[1248].

Sadece iktisâdi ve içtimaî meselelerdeki isyanlar değil, başka çeşit ve meselâ cinsiyetle alâkalı isyankâr taleblerin de temelinde o devrin Batı hayatındaki bozuklukların payını bulmak mümkündür. Bir Gustave Le Bon'a «Batının riyakâr tek evliliğine Doğu'nun meşru çok evliliğini tercih ederim» dedirtecek[1249] dereceyi bulan ailevi hayattaki yaygınlaşan tedenni anarşistlere: «Hâl-i hâzırdaki burjuva evliliği ile fuhuş arasında ciddi bir fark yok ...» dedirtmiştir[1250]. *İslâm'da Çocuk Hakları* adlı eserimizde müdellel şekilde gösterdiğimiz üzere, Batı'da çıkan ve ifratı iltizâm eden cereyanların hemen hepsi, daha önceden mevcut olan ifratkâr tatbikata aksülameli olarak zuhur etmişlerdir. Sözgelimi kadınların tarih boyunca maruz kaldığı hakaret ve aşağılanmalar «kadın hakları» meselesini (feminizm), çocukların müfritâne ezilmeleri «çocuk hakları» meselesini ortaya çıkarmıştır.

[1248] Arvon, La Gauchisme p. 121-122.

[1249] Le Bon, a.g.e., p. 222, 424.

[1250] Arvon, La Gauchisme, p. 58.

ANARŞİZM ve DEMOKRASİ

Anarşinin Batı'da, mevcut bozulmuş içtimaî müesseselere bir isyan olduğu kısaca belirtildikten sonra, yüzyıllardır verilen mücâdeleler sonunda elde edilen «demokrasiye niçin karşı geldiklerini de bir nebze açıklamada fayda var. Böylece, anarşist feylesofların demokratik devletle otokratik devleti aynı kefeye koyarak, herhangi bir tefrik yapmaksızın tenkit ve dolayısıyla düşmanlık mevzuu yapmalarının sebebi daha iyi anlaşılmış olacak. Hemen ifade edelim ki, bu durum, Batılı'nın, otokratik düzeni kaldırıp demokratik düzene geçmesine rağmen aradığına kavuşmadığını, demokratik nizamda da halkın ezilmeye devam ettiğini gösterir.

Gerçekten de birçok isimlerin ve şekillerin değişmesine rağmen Batı'da insanlığın makûs tâli'i fazla değişmemiş, zulüm sadece el değiştirmiştir. Gelecekten ümidini kesmeyen bir Batılı, hâl-i hâzır durumu şöyle ifade eder: «Rusya'daki gelişmeler, ihtimâli çok zayıflatmış olmakla beraber, günün birinde Sovyet cemiyetinin hakiki manada sosyalist bir cemiyete dönüşebileceği ümidini muhafaza etmek gerekse de, şimdilik, ne Doğu (komünist blok), ne de Batı (kapitalist dünya) insanlara baskı yapan cemiyetler olmaktan öte geçemezler»[1251]. Bugün de ferdi, «klâsik kapitalist baskıların yerini alan yeni biçim baskılara karşı müdâfaa etmek gerekmektedir»[1252].

Bu noktanın daha iyi anlaşılması için Batı demokrasisini tenkit eden bir Batılı'nın, Rene Guenon'un fikirlerini burada dermeyân etmeyi faydalı buluyoruz[1253]. Guenon, dilimize müellifinin ruhunu tâzip edecek derecede uydurma, anlaşılmaz bir dille çevrilmiş bulunan La Crise du Monde Moderne adlı kitabının 6. bölümünde insanların bir kısım «telkin» ve «sahte fikirler»le teshir edilip aldatıldığını belirttikten sonra en ziyade lâfa boğularak aldatılma vesilesi yapılan demokrasiye sözü getirerek hulâsaten şunları söyler:

«Eğer «demokrasi», halkın kendi kendini idaresi şeklinde tarif edilirse, ortada gerçek bir imkânsızlık, fiiliyatta basit bir varlığı dahi görülmeyen bir şey kabul edilmiş olmaktadır. Bu şey sadece bizim zamanımızda değil, başka hiçbir devirde de vâki olmamıştır. Kelimeler bizi aldatmamalıdır. Esasen aynı adamların hem idare eden, hem de idare edilen kimseler olacağını kabul etmek aklen mütenâkız (çelişkili) bir düşünce olur. Zira Aristo mantığına göre, aynı bir varlık aynı zaman ve şartlarda bilfiil ve bilkuvve hâlinde olamaz. Halkın kendi kendini idare ettiğine dâir boş hayâlin kafalarda yer etmesi içindir ki «halk oyu» mefhûmu icât edilmiştir. Bu icada göre, kanunu yapan şeyin ekseriyetin efkârı olduğu farz edilmektedir. Fakat burada gözden kaçan husus, ef-

---

[1251] a.g.e., p. 72.

[1252] Guerin, p. 32.

[1253] Batıda demokratik düzeni tenkit etmek René Guenon'a has değildir. Pek çok mütefekkir ve politikacı çeşitli yönlerden tahlîl ve tenkitlerde bulunmuşlardır. (Bkz: Parkinson, L'Evolution de la Pensee Politique, 2, 179-210.

kâr-ı umûmiyenin çok basit ve *kolay bir şekilde yönlendirildiği ve şekillendirildiğidir. Her zaman, uygun telkinlerle önceden tesbit edilen şu veya bu istikâmete onun tevcihi mümkündür. Biz şimdi efkâr-ı umûmiye tekvin etmek (kamu oyu oluşturmak) tâbirini kim uydurdu bilemiyoruz, fakat bu, tam bir gerçeği ifade ediyor. Ancak şurası da muhakkak ki, görünürdeki idareciler efkâr-ı umûmiyeyi tekvin etmek için lüzumlu olan vâsıtalara her zaman sahip değiller.»*

Herhangi bir meselede fikrini beyân etmeye çağrılan halk içerisinden, ezici çoğunluğu, meseleyi anlamayacak kimselerin teşkil ettiğini, anlayanların sayıca çok az kaldıklarını ve binâenaleyh o meselenin kanunlaşmasında anlamayanların, liyakatsizlerin rol oynadığını, böylece kanunların, meseleye vâkıf olmayan kimselerce çıkarıldığını belirten Guenon: «Kanunu ekseriyetin yapması gerektiği» fikrinin, eşyanın tabiatı icâbı, fiiliyatta tamamen nazariyatta kalıp hiçbir tatbiki duruma tekabül etmemekten başka, temelden hatalı olduğunu söyler ve şöyle devam eder: «Bu fikrin en zahir kusuru, az yukarıda belirttiğimiz husustur, yâni «ekseriyetin reyi liyakatsizliğin ifadesidir ve bu da hadd-i zâtında zekâ noksanlığından veya sırf cehaletten ileri gelir. Bu hususun daha iyi anlaşılması için «kitle psikolojisi» ile alâkalı bazı tespitlerden istimdâd edebiliriz: Umumiyetle bilinen bir duruma göre, «bir kalabalık içerisinde nihâi efkâr, kalabalığı teşkil eden fertler tarafından ileri sürülen fikirlerden, vasat seviyede olanlara göre bile değil, en aşağı seviyede olan fikirlere göre teşekkül etmektedir.»

Guenon devamla, modern hükümetlerin ısrarla üzerinde durup, kendi meşrûiyetlerinin yegâne kaynağı kabul ettikleri bu «en büyük çoğunluğun kanunu» prensibinin mâhiyetçe ne olduğunu belirtmeye geçer ve şöyle der: «Bu sadece ve sadece maddenin ve ezici kuvvetin kanunudur. Öyle bir kanun ki, onu esas alarak ağırlığıyla sürüklenen bir kitle, güzergâhında rastladığı her şeyi ezer geçer. İşte bu noktadadır ki «demokratik» telâkki İle «materyalist» telâkki arasındaki telâki (ittisal, birleşme) noktası ortaya çıkar. Bu telâkkiyi hâl-i hâzır zihniyete samimiyetle bağlayan şey de bu husustur. Bir başka ifadeyle bu, normal, tabii nizâmın alt üst edilmesidir. Zira bu, çokluğun, çokluğu sebebiyle üstünlüğünü ilân etmektir, işte böylesi bir üstünlük sadece ve sadece madde dünyasında mevcuttur. Tersine, manevî âlemde, daha umumî olarak cihanşümul nizamda ise hiyerarşinin zirvesini- birlik ve vahdet tutar. Zira vahdet, bütün çokluğun kendisinden çıktığı asli prensiptir. Fakat, bu prensip bir kere inkâr edildimi veya nazardan kaçtı mı artık geriye, kendini bizzat maddeye rabteden kesret-i mahz (sırf çokluk) kalır[1254].

Asli vasfı, «azınlığı çoğunluğa, keyfiyeti kemmiyete ve binnetice havassı avama (yâni seçkin zümreyi halk tabakasına) kurbân etmek»[1255] olarak vasıflandırılan demokrasinin, eşyanın tabiatına zıt olan ve «hiçbir devirde fi'li hayatta tatbikat bulmamış bir vehim ve hayâl» ithamını ye-

---

[1254] Guenon, La Crise du Monde Moderne, pp 118-128.

[1255] a.g.e., p. 123.

mesine sebep olan yapısı sebebiyledir ki, bugün her şey'e rağmen demokrasiye hararetle taraftar olanlar tarafından belirtilen bir başka endişe mevzübahs olmuştur: TEKNOKRASİ. Zahirde demokrasi olsa bile, fiiliyâtta meselelere ve icraata yön veren, hâkim olan, o meselelerden anlayan - ve halkın temsilcisi olmaksızın iş yapan - mütehassıs şahıslardır, teknik ekiptir.

Demokrasinin bu noktadaki zaafı şöyle ifade edilmiştir: «*(icraatta) bir bakanlık müdürü, bugün, astığı astık, kestiği kestik, mesuliyetsiz bir müstebittir, milleti temsil eden bir mebûstan hatta bizzat bakandan çok daha güçlüdür. Zira bu, siyasî dalgalanmalarla onlar gibi değişmez. Ve bu, üstelik teknik bir maharete de sahiptir ve öbürlerinin çoğu zaman mahrum bulundukları siyasî cambazlıklara da alışmıştır. Demokrasi bu durumda TEKNOKRASİ girdabında batma tehlikesiyle baş başadır*»[1256].

Diğer bazı âlimler, devrimizde teknolojinin, «ani karar verme»ye daha da ehemmiyet kazandırdığını, bu işte, acemi temsilcilerden ziyade, «mütehassıs teknisyenlerin» mehâret ve salâhiyet sahibi olduğunu belirterek, en ziyade demokrat bilinen Amerika Birleşik Devletleri'nde bile parlamenterlerin, fiilen ortadan kaldırılmamakla birlikte, sessizce hükümsüz hâle getirildiklerini ifade ederler[1257].

Halk irâdesinin gerçek manada hâkimiyetine mani olan başka «baskı grupları» da vardır. Bunlardan bir kısmı gizlidir, bir kısmı açık. Açık olanlara, ticarî - iktisadî teşekküller, meslekî cemiyetler (barolar, sendikalar, iş verenler, emekliler vs. vs, cemiyetleri gibi) hususî menfaat grupları misâl olarak zikredilebilir. Bunlar, «çoğu kere hükümete baskın çıkarlar» ve «kanun yapıcının irâdesini kırarlar»[1258].

Hemen belirtelim ki, burada gayemiz demokrasi hakkında lehte veya aleyhte bir kısım nazariyeleri açıklamak değildir. Ancak Batı'nın uzun asırlar boyunca çetin mücâdelelerle elde ettiği ve zamanımızın en müstebit idarelerini bile «demokratik» vasfına hararetle sâhip çıkmaya sevk edecek kadar fevkalâde bir revaç ve teshir gücü kazanmış bulunan demokratik idarelere rağmen Batılı cemiyetlerde bunu da reddedici anarşist görüşlerin çıkış sebebini belirtmeye çalışıyoruz.

Demokrasinin bütün güç ve haşmetiyle ehemmiyetini avamdan havasa her tabakaya mensup kimseler nazarında muhafaza etmeye devam ettiği Türkiyemizde, Batı dünyasında demokrasiyi de reddedip, bundan daha iyidir diye anarşiyi taleb eden insanların ve hem de feylesofların varlığını anlamak bu çeşitten izahlar olmaksızın zordur. Üstelik, hâl-ı hâzır Batılı sistemlerin en iyisi olarak devletimizin benimsediği ve elimizden gittiği takdirde hâsıl olan boşluğu hangi felâketin dolduracağını

1256 Cuvillier, Manuelle du Sociologie, 2, 645.
1257 Parkinson, L'Evolution de la pensee Politique 2, 305.
1258 Cuvillier, a.g.e., 2, 645.

kestiremeyeceğimiz hâl-i hâzır nizâmımızın müessir şekilde muhafaza edilmesi de onun kusurlarını bilmemizi gerektiriyor.

Demokrasinin Sonu Anarşidir: Yeri gelmişken şunu da belirtmemiz gerekir: Siyasî tarih araştırıcıları, demokrasinin en eski yurdu sayılan kadim Yunan'dan zamanımıza kadar cereyan eden hâdiseleri değerlendirince - her seferinde muttarıt ve kesin olmamakla beraber- umumiyet itibariyle demokratik idarelerin peşini anarşinin takip ettiğini, anarşinin de yerini kan ve diktatör idarelere bıraktığını müşahede etmişlerdir[1259].

Bazen da demokrasinin sosyalizme (ki anarşizm ile kardeş sayılacak kadar benzerlikler arzettiğini daha önce belirttik), komünizme zemin hazırladığı ifade edilir[1260]. Meselâ Hitler, kendine has kaba üslubuyla şöyle der: «... Günümüz Avrupa'sında tatbik edilen şekliyle demokrasi, marksizmin öncüsüdür. Birinci olmaksızın ikincinin gelmesi aklın alacağı şey değildir. Demokrasi, beynelmilel marksizm vebasının mikroplarının gelişip yayılabildiği yegâne uygun ortamdır. Demokrasi, parlömantarizmi getirmek suretiyle yaratıcı ateşi söndüren necaset ve alevden bir piç hâsıl etmiştir[1261].

Evet umumî görüş bu noktada düğümlenmektedir.- «Anarşi, (demokrasinin icâbı olan) liberalizmin tabiatına bağlı tezatların bir ürünüdür, birbirine benzerse de aralarında ayrılıklar bulunan bir çok doktrinlerden doğmuştur»[1262]. Burada kastedilen farklı doktrinlerin eskiye aksülamel olarak ileri sürülen ve içtimaî hayâtın muhtelif ihtiyaçlarını kapatan içtimaî müesseselerle alâkalı görüşler olduğunu hatırlatmaya lüzum yok kanâatindeyiz.

Bu kısa açıklamalardan sonra, bir kere daha tekrar edelim ki, anarşist feylesofların hep 19. asrın ikinci yarısında gelmiş olmaları -meselâ W. Godwin (1756-1836), Max Stirner (1806-1856). P. J. Proudhon (1809-1864), Michel Bakounine (1814-1876), Léon Tolstoy (1828-1910) - basit bir tesadüf değildir. Bu, o devrin içtimaî bozukluklarına bir isyandır. Hatta H. Arvon'un: «Bu mevzûya tahsis edilen mebhaslar (pasajlar) okunduğu zaman şöyle dememek elde değildir: «Çeşitli rezaletlerle taaffün etmiş on dokuzuncu asır sonlarının zemininde bir nevi zehirli bir mantar aniden bitmiş ve bitmesiyle de derhal tefessüh edip dağılması bir olmuştur»[1263] sözü bu durumu ifade eder. Arvon bu rezaletlerden misâller de kaydeder.

ANARŞİZM ve MARKSİZM

[1259] Parkinson, L'Evolution de la Pensâe Politique, l, 22; 2, 60, 211.
[1260] a.g.e., 2, 60.
[1261] a.g.e., 2, 240.
[1262] Arvon, L'Anarchisme, p. 65,
[1263] a.g.e., p. 7.

Batıdaki gelişmeler nazar-ı dikkate alınınca bu iki cereyan, aynı asırda çıkmaları ve aynı Batı cemiyetinin içtimaî atmosferinden gıdalarını alarak benzer iddialar ileri sürmeleri sebebiyle bir nevi «süt kardeşler» manzarasını arz ederler. Ancak anarşistler her ne şekilde olursa olsun devletin varlığını kesin şekilde reddederken, Marksizm, devleti ortadan kaldırma iddiasına proleter «güçler»i takviye etmekle işe başlar ve bu yüzden daha bidayette anlaşamazlar ve bu «süt kardeşler» «düşman kardeşler» olarak tezahür ederler. Hatta Birinci Enternasyonal, Marks'ın Bakounin'e şiddetle karşı çıkması sebebiyle netice alamaz[1264].

Gerek Rus ve gerekse İspanya ihtilâllerinde marksistler, hiç acımadan, anarşistleri kitleler hâlinde katliâmlara tâbi tutarlar. Esasen bir Trotsky (Troçki) örneğini göz önüne alırsak Devleti ortadan kaldırıncaya kadar «mutlak hürriyet» için mücâdele veren anarşistlerin, iktidar olunca pek zâlim bir devletçi oldukları görülür. Nitekim 1917 ihtilâline kadar her çeşit devlet ve hatta parti disiplinine karşı olan Trotsky, ihtilâlden sonra şiddetli baskı taraftarı olur ve hatta suçları «parti emirlerini dinlememek» olan Kronstadt denizcilerinin katledilmelerini bizzat emreder. Ama ne var ki, 1923' ten sonra iktidarı Stalin'e karşı kaybeden Trotsky parti içi münâkaşaları yasaklayan Stalin'e karşı çıkarak eski havasına döner[1265].

Solculuk: Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki, anarşizm ve marksizm ikiliği aralarındaki ihtilâfı ilâ nihâye sürdürmezler. Fransa'da gerek siyasî ve gerek sendikal bir kısım çalışmalarla uzun yıllar birbirlerine hırlayan bu «düşman kardeşler» barıştırılır ve birleştirilir. Ancak bu yeni birliğin adı ne anarşizmdir, ne de marksizm; bu birliğe ulaşanlar kendilerine unvan ve alem olarak «solcu» tâbirini kullanmayı tercih ederler[1266].

Anarşizmin Sonu Diktatörlük: Daha önce de temas ettiğimiz gibi anarşizm insan tabiatına zıt bir düzendir. İnsanlar fıtratları icâbı cemiyet hâlinde yaşamak zorundadır. Cemiyet hayâtı ise, ister istemez insanların bir kısım ferdî bencilliklerinden yâni mutlak manadaki hürriyetten vazgeçmelerini gerektirir. Bu durum ise bir nizâmın ve bunun sağlayıcısı bir otoritenin varlığını şart kılar. Öyle ise, ferd üzerindeki her çeşit otoriteyi kaldırmayı hedef edinen anarşistler, gerçekleşmesi mümkün olmayan boş bir hayâlin peşine düşmüş oluyorlar. Nitekim, anarşistler ortadan kalkması için mücâdele ettikleri devlet yıkılınca hâsıl olan boşluğu kendileri doldurulmuş her durumda ve fırsatta pek amansız hürriyet düşmanı olmuşlar, eskiyi fazlasıyla aratan zâlimler kesilmişlerdir.

Kendi ifadeleriyle, hürriyete kavuşturmak için mücâdele verdikleri proleterya sınıfını, iktidara geçtikten sonra «idare edilmeye mahsûs kitle» olarak görmüşlerdir[1267].

1264 Arvon, Gauchisme, p. 28-29.
1265 a.g.e., p. 16.
1266 a.g.e., p, 28.
1267 a.g.e., p. 16.

Nitekim anarşik fikirlerle işe başlayan Rus ihtilâlcileri Çarlık idaresini devirip iktidarı ele geçirdikten sonra 1918'in sonlarından itibaren herhangi bir tenkit kabul etmek şöyle dursun «anarşist propagandaya müsamaha etmeyi intihar etmek» olarak kabul etmişlerdir. Bolşevikler, anarşist fikirleri ortadan kaldırmak için önce yasaklamakla işe başlayıp, bilahare ellerinden gelen bütün imkânları seferber ederek en şiddetli şekilde ezmişlerdir[1268]. Moskova, 1918 yılında, kızıl muhafızların «anarşistlere» ani baskınlarla uyguladığı pek çok seri katliâmlara sahne olmuştur.

Marksistlerin, muhalefette iken, efkâr-ı umûmiyeyi cezb etmek için ortaya attıkları hürriyet, serbesti, devlet düşmanlığı gibi prensiplere iktidar olunca asla riâyet etmeyecekleri Rusya misâlinde olduğu üzere ortaya çıkınca, dış dünyada kalan taraftarlarını aldatmaya, avutmaya devam edebilmek için, biraz düşününce gayr-ı ciddiliği ve hatta gülünçlüğü sırıtan propaganda gayretlerine devam etmişlerdir. Bunlardan güzel bir örnek, Fransız Libertaire gazetesinde 7.4.1921 tarihinde, Rus anarşist işçileri ağzından dünya işçilerine hitaben neşredilen şu yazıdır: «Yoldaşlar, bizim Rusya'da yaptığımız gibi, siz de kendi memleketlerinizde burjuva idarelerine son verin. Fakat bizim düştüğümüz hataları tekrar etmeyin: «Devlet komünizmi»nin yerleşmesine fırsat vermeyin»[1269].

ANARŞİZMİN METODU: TEDHİŞ VE HÂDİSEYLE PROPAGANDA

Anarşist müellif Bakounin'in ölümünü müteâkip yâni 1876'lardan sonra anarşistler arasında maceracı ve hayalperest bir kısım yeni fikirler ortaya çıkar. Bu cümleden olarak Bern'de akt edilen bir kongrede «hâdise ile propaganda» sloganı atılır. Düşünceleri şudur: Normal yollarla, yâni ne sözle, ne de yazı ile anarşik fikirlerini büyük kitleye duyurmak, benimsetmek mümkün değildir. Ama herkese tesir edecek bir kısım hâdiseler çıkarmak suretiyle dikkatleri çekmek mümkündür.

Bu maksadla 5 Nisan 1877'de Cafiero ve Malatesta idaresinde otuz kişilik silahlı bir militan grubu İtalya'nın Benevent vilâyetinde dağa çıkarak bir köyün arşivini yakar ve yağmalanan köy tahsildarının gelirlerini fukaralara dağıtır[1270].

Artık bu bir başlangıçtır. Bundan böyle ardı arası kesilmeyen hâdiselerle masum kişilere, devlet adamlarına karşı işlenen cinayetlerle efkâr-ı umûmiyenin dikkati anarşistlerin üzerine çekilmeye başlanacaktır.

Anarşik Cinayet: Anlaşılacağı üzere, âdi cinayetle siyasî cinayet arasında fark vardır. Keza, siyasî cinayetle anarşik cinayet arasında da fark vardır. Anarşik cinayetin hâkim gayesi propagandadır. Bu sebeple, *«öl-*

[1268] Guârin, p, 112.

[1269] a.g.e., p. 124,

[1270] a.g.e., p. 86-87; Arvon, l'Anarchisme, p. 107.

dürülen kimsenin suçlu olması veya olmaması aranmaz. Üstelik, kurbanın suçsuzluğu nisbetinde anarşik vak'anın daha mükemmel olduğu da söylenebilir. Zira burada mühim olan, çıkarılan tedhişle kitle psikolojisine darbeler indirip, tesir meydana getirmektir. Anarşik cinayete hedef seçilen kurbanların içtimaî mevkileri ne kadar yüksek olursa bu gayede o nispette fazla yol alınmış olur. Anarşist tedhişçiler: "içtimaî bünyede gedik açabilmek için başa vurmak gerekir» diye düşünürler ... Onlar, böyle farfaralı, tantanalı, isyankâr hâdiselerle büyük kitleyi uyuşukluk ve alâkasızlıktan çıkarabileceklerini ümit ederler. Daha da ileri giderek, amellerinin iğrenç vasfı sayesinde kitlelerde mevcut olan kuvve hâlindeki vahşeti ve fena ihtirasları boşandırarak gayelerine muvafık olan ihtilâlci ortamı hazırlayacaklarına inanırlar»[1271].

Anarşist müelliflerden Nietchaiev'in verdiği düstur şudur: «Bir *ihtilâlci için, hâdise ile tamamlanmayan, sözün hiçbir değeri yoktur. Bize, ardı arkası kesilmeyen bir kısım delice suikastları, halkın hayatında indifa ettirmek gerekmektedir. Böylece ona, kendi gücü hususunda bir inanç verilecek, gafletten uyandırılacak, aralarında birlik tesis edilecek ve nihâi zafere sevk edilecektir»*[1272].

Bu düşüncelerle şartlanarak kör bir alet durumuna gelen anarşist tedhişçi kurbanlarını seçerken sadece ve sadece bunun ölümü kendi propaganda gayesine ne derece hizmette bulunacak? Onu göz önüne alacaktır. Bizzat işleyenleri tarafından «çılgınca» olduğu ifade edilen ve münhasıran vukuata dayandırılan böylesi bir «hâdise ile propaganda» düstûrunda herhangi bir ahlâkî ve insanî düşüncenin bulunmayacağı açıktır. Yurdumuzda başbakanlık yapmış kimseler, hâkimler, yüksek rütbeli subaylar bir tarafa, anne, baba ve kardeşe kadar uzanan ellerin muharrik gücü, açıklanan bu düşüncedir. Arvon gibi, şu hükmü aynen tekrarlayabiliriz: «(Tarihin hiçbir devrinde) ne insan hayâtı bu kadar değerden düşüp nefret edilen bir duruma düşmüş, ne de «gaye vâsıtaları meşru kılar» prensibinin getirebileceği ahlâksızlık bu derece ileri götürülmüştür»[1273].

Anarşi! Beşeriyete insanlık ve kurtuluş vadedenlerin mücessem tezadı.

Bu noktada Kur'ân-ı Kerîm'in, haksız yere bir kimseyi öldürmeyi «bütün insanları katletme» gibi değerlendirmek suretiyle insan hayâtına verdiği kıymeti mukayese edebilmek için bir Fransız anarşist şâirinin şu beytini kaydetmek isteriz:

«Kurbanların ne ehemmiyeti var, şayet fiil güzelse, Dalgalarla insan katlinin ne ehemmiyeti var,

---

[1271] Arvon, l'Anarchisme, p. 105.
[1272] a.g.e., aynı sayfa.
[1273] a.g.e., p. 105-106.

" Şayet bununla ferdiyet kendini ifade ediyorsa»[1274]. Uğrunda küre-i arzın kana boyanıp, beşeriyetin huzuru zîr ü zeber edilen bu «ferdiyet»in ne olduğunu az sonra açıklayacağız.,

Anarşik Vak'alardan Örnekler: Anarşik hâdiselerin tabiatını ve gayesini açıkladıktan sonra, bu maksadla Avrupa'da icra edilen bazı mühim hâdiselerin burada hatırlatılması faydalı olacaktır ümidindeyiz.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, geliştirilmiş belli bir düşünce sistemine dayalı ve asıl gayesi propaganda olan anarşik hâdiseler 1876'lardan itibaren kesafet kazanırsa da başlangıcı daha da gerilere aittir.

Her şeyden önce anarşiye gerek fikir olarak gerekse fiil olarak Rusya analık yapmıştır: İlk vak'a Çar İkinci Alexandre'ın 1865 yılında bir Rus tedhişçisi olan Karakazov tarafından öldürülmesiyle başlar. Bir diğer Rus anarşisti olan Şerge Nietchaiev 1869 yılında İsviçre'de bulunan Bakounin'e gelerek onu eylem devresine sokma hususunda ikna ettikten sonra Rusya'ya geri dönerek Moskova ve Saint-Petersbourg'da bir kısım talebeleri teşkilâtlandırarak kanlı faaliyetlere girişir.

Nietchaiev, Rusya'da komünist ihtilâli hazırlayıcılar arasında ismi geçen, büyük tahribatların müsebbiplerinden birisidir. Onun hareketlerine yön veren prensipleri beyân sadedinde şu açıklamayı kaydediyoruz:

«Nietchaiev'in, müridlerine tâlim ettiği (öğrettiği) hatt-ı hareket düsturları nelerdir? Tevkif edildiği zaman üzerinde bulunan *İhtilâlci İlmihal*'e göre -ki şimdi bunun bizzat Bakounin tarafından kaleme alındığı ispatlanmış durumdadır- bu prensipler korkunç bir ahlâksızlıktan mülhemdir. Nietchaiev, mücâdele arkadaşlarını, ne kadar iğrenç olursa olsun her çâreye, her vâsıtaya başvurarak iktidar mensuplarının itibarını sarsmaya, insanlar önünde rezil etmeye, mücâdelelerine devamda muhtaç oldukları maddî imkânları elde etmenin yegâne vâsıtası olan hırsızlığı mertçe kabullenmeye, ihtiyaç duyulur duyulmaz cinayetler işlemeye, kanun dışı yaşayarak, kanunların alçaltıcı tesirlerinden kendilerini korumuş olan ve fiilen kanunların üstünde yer alan soyguncularla işbirliği yapmaya teşvik eder. Nietchaiev, bizzat kendisi, arkadaşı İvanov'u, polisin hizmetine girdi diye şüphelenince elleriyle öldürmekte tereddüt etmemiştir»[1275].

1877'de akt edilen Saint-İmier kongresinden sonra bütün Avrupa'ya sirayet eden nihilizmin (hiçlik felsefesi) tesiriyle tâcidâr başların hepsi tehlike ile burun buruna gelir. Şöyle ki:

* Tenekeci Hoedel ve doktor Nobiling Alman İmparatorunu öldürürler.

* İspanyalı bir işçi olan Oliva Moncasi, İspanya kralına suikast tertipler.

[1274] a.g.e., p. 109.
[1275] a.g.e., 106-107.

* Aşu Passamante, İtalya Kralına suikast tertipler.

* İspanya'nın Endülüs bölgesinde «siyah el» adında bir grup 1882'de çeşitli kanlı hâdiseler çıkarır.

* Yine İspanya'da Barselona'da 1893-1896 yılları arasında kanlı hâdiseler birbirini takip eder.

* İspanya meclis başkanı Cenoves del Destülo 1897'de öldürülür.

* İtalya Kralı Humbert, anarşist Bresci tarafından 1900'de öldürülür.

* Amerika'ya sıçrayan hâdiseler orayı da kana boyar ve 1887'de birçok anarşist idam edilir.

* 1901'de Amerikan Reisicumhuru da bir anarşist su-i kastına kurban gider.

Kuş bakışı olarak Batı'da, 19. asrın sonlarında cereyan eden anarşik tedhişin mühim vak'alarını noktalarken Fransa'da cereyan edenleri ayrıca belirtmede fayda var. Bunların en ziyade nazar-ı dikkate çarpanları 1892-1894 yılları arasında cereyan eder.

Ravachol Vak'ası: Bununla, bazen korkunç, bazen gülünç, birbirinden şaşırtıcı birçok hâdise kastedilir. Saint - Etienne civarında iki cinayette bulunarak işe başlayan Ravachol, pekçok kimseyi, sırf dindar oldukları için, dinsizlik (ateizm) adına öldürmeye devam eder. Hayâtına değer vermediği insanların ölülerine de saygı duymaksızın kadın - erkek ayırımı yapmadan tecâvüz eder, neb-bâşlıkta bulunur. Polisler tarafından yakalanır ise de firara muvaffak olur ve Paris'e gelir. Burada, kendilerine anarşik hâdiselerin muhakemesi terettüb eden bütün hâkimlerin ikamet ettikleri apartmanların merdiven boşluklarına bombalar yerleştirilir. Bütün Paris halkı heyecanla, uykusuz günler yaşar.

Gazetelerde çıkan eşkâl yardımıyla bir lokanta garsonu onu tanır ve yakalatırsa da lokanta, arkadaşları tarafından havaya uçurulur, ölenler, yaralananlar olur.

İki ayrı yargılama sonunda ölüme mahkûm edilir. Ancak, sehpâya şarkı söyleyerek çıkar.

İdam edildikten sonra ilâhlaştırılan Ravachol «insanlığın hayrına» kendini feda eden bir şehit, bir efsâne kahramanı yapılır. Hatta o devrin tanınmış bir ilim adamı olan Elisee Reclus, onu modern zamanın cesaret, ruh yüceliği ve fedâkârlık timsâli olarak tebcil eder. Bir kampanya açılarak, devrin tanınmış «aydın»larından bir grubun lehte imzası toplanır, tıpkı bizde bazı vatan hâinleri için yapıldığı gibi.

Vaillant Vak'ası: 9 Aralık 1893'te Paris meclis binasında (Palais Bourbon) oturum salonunda büyük bir infilâk olur ve 80'den fazla meclis üyesi yaralanır. Kapıların hemen kapatılması gibi alınan ani tedbirler sayesinde fail yakalanır: Auguste Vailiant. Bu, her boyaya giren, hiçbir şey olamayan, anarşistlerle münâsebet içinde olan bir ipsizdir.

Derhâl ölüme mahkûm edilir. Ancak, tâliin cilvesi, o da kahramanlaştırılır ve mezarı, siyaha bürülü güzel hanımların dinî bir vecd içinde şehit çelenkleri bıraktıkları bir ziyâretgâh olur.

Cumhurreisi Sadi Carnot'nun Katli: Fransa'daki anarşi, cumhurreisinin katli ile zirveye ulaşır. 24 Haziran 1894'de, sınaî ve ticarî bir serginin küşâdını (açılışını) yapmak üzere Lyon'a gelmiş bulunan Carnot, Caserio adında İtalyalı genç bir anarşist tarafından, kalabalığın ortasında başkanlık merasim Arabasının içinde bıçaklanarak öldürülür[1276].

İşte bu vak'adan sonradır ki, Fransa, anarşiyi önleyecek ciddi tedbirler alacaktır.

ANARŞİYİ ŞİDDET ÖNLER

Daha önce belirttiğimiz gibi, İslâmi açıdan, bir cemiyette anarşinin çıkmasını önleyen en iyi tedbir devlet idaresinde adaletin hâkim kılınması, vatandaşların içtimaî hayatlarında da ahlâk ve faziletin hâkim kılınmasıdır, bu yolda uyanık olunmasıdır. Ancak fitne çıkıp kanlı faaliyetlere (eylemlere) girişince bunun durdurulması için Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) teklif ettiği "**es-seyf»** yâni «kılıç» prensibinin geçerliliğini hâlen muhafaza ettiğine ve hatta tatbikatına modern dünyâda da devam edildiğine müşahede etmekteyiz. Şöyle ki;

Hemen belirttiğimiz üzere, Reisicumhur Sadi Carnot'nun güpegündüz, büyük kalabalıkla alay edercesine «yaşasın ihtilâl» naraları atan bir anarşist tarafından katli ile zirveye ulaşan anarşiyi önleyen tedbir, anarşi ile mücâdelede en müessir çârenin şiddet olduğu hususunda hem ispatlayıcı, hem ikna edici ve hem de enteresandır:

Henri Arvon'un ifadesiyle, «anarşizme karşı uzun zamandır flört yapmakta olan Fransa», Cumhurreislerinin katlinden sonra 26 Temmuz 1894 tarihinde -anarşiyle daha müessir şekilde mücâdele hususunda,- 12 Aralık 1893'de yukarıda zikri geçen Vaillant hâdisesinden sonra çıkarmış bulunduğu anarşi ile mücâdele kanununa dozajı çok daha ağırlaşan yeni bir kanun daha çıkarır. Basın suçlarına fazla ağırlık getirdiği için sosyalistler tarafından şiddetli bir aksülamel ve direnişle karşılanarak «cani kanunlar» diye tavsif edilen bu kanunlar kesin ve süratli bir netice hâsıl eder. O kadar ki, yine Arvon'un ifadesiyle kanunu uygulayacak tek bir hâdise vukua gelmez, anarşi zınk diye durur: «Bu zecri kanunlar fevkalâde müessir oldu. Hâdise ile propaganda derhal son buldu. Öyle ki, (...) bu kanunları tatbik etme zahmetine bile katlanılmadı.»

ANARŞİZM DEVAM EDİYOR

[1276] Bkz: Arvon, l'Anarchisme, p. 108-113.

Burada şunu hemen belirtelim ki, zecri kanunlar Fransa'da anarşiyi ortadan kaldırdı derken, anarşik fikirlerin, nizam, devlet ve otorite düşmanlığının ortadan kalktığını söylemek istemiyoruz. Ortadan kalkan, anarşik vak'adır, «hâdise ile propaganda»dır. O tarihten sonra anarşizm Fransa'da kanlı faaliyetlerden tasaffi ederek «ihtilâlci sendikalizm» safhasına geçmiştir[1277].

Batı'daki anarşizm üzerine yazılan kitaplar umumiyetle anarşizmin «zehirli bir mantar gibi 19. asrın sonlarında aniden ortaya çıkıp, kısa zamanda büyüyüp, çabucak tefessüh edip dağıldığını, uzun müddet sesini kestikten sonra 1968'lerden sonra tekrar dünya sahnesinde boy göstermeye başladığını» söylerken bu duruma işaret ederler. Aslında anarşik fikirler ve çalışmalar durmamış, vak'a ve faaliyet olarak küllenmiştir. 1968'lerden bu yana yeniden ortaya çıkıp bilhassa yurdumuzda olmak üzere, Batı memleketlerinin hepsinde kanlı hâdiselere girişmiştir.

ANARŞİ VE BASIN

H. Arvon, mükerrer seferler anarşik vak'aların bir kısım münevverler tarafından destek ve alâka ile karşılandığını pek çok masumun kanına giren anarşistler cezalandırıldığı vakit kabirlerinin ziyâretgâh yapılacak kadar putlaştırılıp ilâhlaştırıldığını belirttikten sonra bunun sebebini izahda cidden âciz kalır. Onun «anarşistlere münevver (entellektüel) muhitlerde başarı sağlayan husus, onların eylemlerindeki «bedavalık»tır»[1278] cümlesi tatminkâr olmak şöyle dursun, pek o kadar vazıh bile değildir. Gerçekten, oldukça zor olan bu meseleye kesin bir izah getirme iddiasında bulunmadan bilhassa aydınlar zümresinde anarşinin «nefretten ziyade sempati duyulacak" kadar hüsn-i kabul görmesinde basının büyük rol oynadığına dikkat çekmek istiyoruz.

Basın, cemiyetin ahlâki değerlerini samimiyetle benimseyip, buna ters düşen vak'aları, kamu vicdanında mahkûm edilecek bir muhtevada değil de alkışları, takdirleri tahrik edecek, cezalandırıldıkları vakit de acındırılacak bir muhtevada sunacak, onları bir kahraman, bir cesaret, yiğitlik örneği olarak takdim edecek olursa bunun hâsıl edeceği tesir elbette anarşistin lehine olacaktır. Bizde bile anarşik hâdiselerin başlangıcı kabul edilen 1968'lerden önce, silah zoruyla banka soygunlarını başlatmış olan Necdet Elmas'ın etrafında, sırf basının haberleri veriş tarzı sebebiyle sosyetik zümreye mensup birçok kadınlardan hayranlar, âşıklar halkalanmıştı.

Fransa'da her birisinin başında bizzat anarşist müelliflerin yer aldığı pek çok günlük ve haftalık mevkuteler çekinmeden tahrik-kâr ve alkışlayıcı yayınlarda bulunuyorlardı. Muhtevaları daha isimlerinden anlaşılabilecek bu gazetelerin mühimlerinden birkaçı şunlardır: *Les Temps Nouveaux* (Yeni Devirler), *Le Libertaire* (İbâhî, bu kelime anarşistin

[1277] a.g.e., p. 114.
[1278] a.g.e., 109.

müteradifi olarak Sebastien Faure tarafından uydurulur ve 1858'lerde bu gazeteye unvan yapılır[1279]), *Le Revolte* (Asi), *Le Pere Peinard* (Peinard Baba). Bu gazetelerden *Le Revolte*'de, gazetenin sahibi bulunan Kropotkine'in - ki anarşisttir -1880'lerdeki bir ifadesi şöyledir: «Evet isyan, sözle, yazıyla, hançerle, tüfenkle, dinamitle yapılacak mütemâdi isyan (...), bizim gibi meşrûiyeti olmayanlar için bunların hepsi güzeldir, muvafıktır»[1280].

Anarşinin Fransa'daki gelişmesinde basının büyük rol oynama keyfiyeti, bizzat devrin Fransız parlamentosu tarafından da tescil edilmiştir. Zira Cumhurreisinin öldürülmesinden sonra alınan zecri tedbirlerden bir kısmı basınla alâkalı idi. Basına bir kısım tahditler getirmekten başka, basın yoluyla işlenecek suçların cezalarını da fazlaca artırmıştı. Az ilerde kaydedeceğimiz Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) tarafından anarşi tahrikçilerine ve bu moyanda bak o devrin efkâr-ı umûmiye hazırlayıcıları durumunda olan şâirlere karşı takip edilen tenkil siyâsetini daha iyi kavrayabilmek için bu noktaya bir mum yapıştırılarak hatırda tutulması gereğine dikkat çekmek isteriz.

Yeri gelmişken şunu da kaydetmek gerekir. Türkiye'de anarşi ile, bizzat devletin mücâdeleye girmiş bulunduğu bu devrede, yüzbinlerce gencin bu felâkete itilmesinde, basının bizdeki rolü düşünülerek, anarşistlerin okuduğu gazete, dergi ve kitablardan müelliflerine, tercüme edenlerine, yayınlayanlarına doğru gidildiği takdirde, milletimizin pek çok felâketlerinin ana sebepleri deşifre edilmiş olacak, bu sayede pek çok mitler, peşin hükümler, boş hayaller yıkılıp gidecek, sahte kahramanlar, zoraki, beleş büyükler millet nazarında lâyık oldukları gerçek mevkilerini bulacak, karton kaleleri yerle bir olacaktır.

Bu iş için, biraz cesaret, bir o kadar da samimiyet yeterlidir.

Hz. PEYGAMBERDEN BİRKAÇ ÖRNEK

Anarşinin «şiddete dayanan tedbirlerle» önlenebileceği hususunun daha da açıklığa kavuşması için, kısa bir istitrad yaparak Hz. Peygamberin (aleyhissalatu vesselam) hayâtından bir iki misâl vermek istiyoruz.

Kâ'b İbnu'l-Eşrefin Katli: Müslümanların Bedir'de müşriklere karşı kazandıkları zafer haberini işiten meşhur Yahudi şâiri Kâ'b İbnu'l-Eşref, daha Medine'de haberi duyar duymaz: «Bu haber doğru mu? Öyle ise yerin altı üstünden hayırlıdır» diye feveran göstermiş, derhal Mekke'ye giderek yazdığı şiirlerle Mekke müşriklerini Müslümanlardan intikam almaya tahrik etmeye başlamıştı. Hatta bu davranışlarıyla da yetinmeyip, Müslüman kadınları da şiirlerine mevzu etmeye başlamıştı. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bunun öldürülmesini emreder.

[1279] Guérin, p 15.
[1280] a.g.e., p. 87.

Ka'b'ın öldürülmesi, fitneci Yahudi kesiminde öyle bir korku hâsıl eder ki, «herkes kendi nefsinin endişesine düşer»[1281]. Hatta İbnu Sa'd'ın rivayetinde bu hâdiseden sonra hiçbir Yahudi'nin konuşmak şöyle dursun korkudan, «evinden bile çıkamadığı» belirtilir[1282].

Ebû'l-Hukayk'ın Katli: Anarşik tahrikleri sindirmeye matuf bir diğer vak'a Sellâm İbnu Ebi'l-Hukayk'ın öldürülmesidir. Bu da, Müslümanlara karşı Gatafan ve etrafındaki müşrik Arapları birleştirerek bir ittifak kurma faaliyetlerine girmişti ki, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) haberini alınca gönderdiği beş kişilik bir ekiple öldürtür ve çıkaracağı fitneyi önler. Sellâm'ın yerine geçen Useyr İbnu Zâram'ın aynı faaliyeti devam ettirme haberi Hz. Peygamber'e (aleyhissalatu vesselam) ulaşınca o da gönderilen dört kişilik bir ekiple öldürtülerek fitnesi ve dolayısıyla daha fazla kan dökülmesi önlenmiş olur[1283].

Öldürülen Diğer Şâirler: Günümüz araştırmacıları tarafından o devrin efkâr-ı umûmiye yapıcıları olarak değerlendirilen ve bu sebeple cemiyet içinde oynadıkları rolleri itibariyle, modern devirde aynı rolü oynayan çevre ve kesimlere benzetilen[1284] şâirlere karşı Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) takip ettiği siyâset gerçekten çok ilgi çekicidir. Bunun derinlemesine tahlili buradaki gayemizin dışına çıkar. Ancak şu kadarını söyleyelim ki, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), böyle kimselere karşı müsamaha etmemiş, şiddetle üzerlerine gitmiştir. Devlet reisi sıfatıyla, çıkaracakları fitne ve şerleri önlemek kastıyla Hz. Peygamber, yukarıda ismi geçen Kâ'b İbnu'l-Eşref'ten başka Nadr İbnu'l-Hâris, Ukbe İbnu Ebî Muayt, Amr İbnu Abdillâh, Haris İbnu Süveyd, Ebû Afak, Esma Bintu Mervân, Abdullah İbnu Hatal, Ferdâna, Karîba gibi başka anarşi tahrikçisi kimselerin peşini bırakmamıştır. Bunlardan bir kısmı pek çok kimsenin affa maruz kaldığı Bedir esirleri arasında, bir kısmı da Mekke Fethi'nde af dışı tutulan on bir kişi arasında yer alır. Bu durum, Hz. Peygamber'in anarşi tahrikçilerine karşı takip ettiği siyâsetin kararlılık ve sertliğini ifade eden bir diğer husustur.

KISAS VE ANARŞİ

Burada, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) anarşiye karşı «kılıç» tavsiye eden temel prensibini *te'yid* eden -yukarıda kaydettiğimiz - fiili vak'alardan başka bir de Kur'ân-ı Kerîm'in kısas emirini hatırlatmak isteriz, Âyet-i Kerîme: «Ey inananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı: Hür ile hür, köle ile köle ...» diye kısası beyân ettikten sonra: «Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır ...»[1285] buyurur.

[1281] İbnu Hişâm, a.g.e., 3-4, 50-57.
[1282] İbnu Sa'd, a.g.e., 2, 33.
[1283] a.g.e., 2, 91-92; Buhârî, Megâzi 16.
[1284] Bu mevzuda tatminkâr bir tahlili "Les Methodes de L'Enseignement du Prophete de L'İslâm" adını taşıyan doktora tezimizde sunduk p. 278-285, Bu kitap "Peygamberimizin Tebliğ Metotları" adıyla türkçeleştirilmiştir, Nesil, İstanbul, 1998, s. 1, 296-303, 317-318.
[1285] Bakara 2/178-179.

Anarşi mevzuunda en müessir tedbirin «şiddet» olduğu, içtimaî, beşerî bir gerçek olarak anlaşıldıktan sonra Kur'ân'ın kısas emrini bir müminin edebine yakışmayacak şekilde vasıflandırmış olan kimselerin tevbe-i istiğfar etmesi gerekir. Batı, ruhların derinliklerinde hâsıl edeceği korku ile insanları tecâvüzden alıkoyacak kanunları, yüzlerce, binlerce masum insanların öldürülmesinden sonra çıkarırken, Kur'ân-ı Kerîm, koyduğu kısas emriyle bu korkuyu vicdanlarda dâima canlı tutmuş ve canlı olan bu hissin cemiyette hâsıl edeceği mes'ud ve hayatbahş neticeye de: «Kısasta sizin için hayat var» cümlesiyle işaret etmiştir.

Diğer iki Prensip: İslâm'ın insanlara «hayat kazandırıcı» ve binâenaleyh, .anarşiyi önleyici diğer iki prensibi daha vardır. Bunlardan biri «mala, cana, ırza karşı işlenen zina, hırsızlık, katl» gibi ferdin ve âmmenin emniyetini bozan suçlarda devlete bile affetme hakkı tanımamasıdır.

Bu prensip, suçlunun devlet bünyesinde yer eden gizli, açık hâmilerce himaye edilme ümidini kırdığı gibi, tecâvüze uğrayan mazlum tarafın da «intikamı alınmamış olma» düşüncesiyle bizzat öç alma fiiline tevessül ederek anarşik ortam hazırlamasını önler.

Diğer prensibe gelince, bu da, bir cinayete iştirak edenlerin hepisinin birden cezalandırmasıdır. Sözgelimi on kişinin komplo ve tecâvüzü ile bir kişi öldürülmüş ise, bu fiile katılan on kişinin onu da «öldürme» suçuyla yargılanır ve cezalandırılır. Bu prensip de insanlarda çabuk ortaya çıkan ve pek çok hâdiselerin sorumlusu kabul edilen «kitle psikolojisini» kırar, insanlar kalabalık içinde mesuliyetin ferdî olmayacağı hissiyle, daha mütecaviz, daha vahşi olurlar. Şu hâlde, kalabalıktan bir fert tarafından işlenecek suça aynen ortak olma korkusu, böyle durumlarda, fertleri frenleyici, cinayet niyeti olan, tehlikeli kalabalıklardan kaçırıcı olacaktır.

ANARŞİNİN GERÇEK KAYNAĞI OLARAK FERDİYETÇİLİK

Bugün Batı medeniyetini tehdit eden durumlar olarak değerlendirilen anarşizm ve bunun çeşitli adlar taşıyan kardeşlerinin: Komünizm, sosyalizm, ekzistansiyalizm, nihilizm gibi cereyanların; hipilik, bitniklik, çıplaklık vs. gibi çeşitli içtimaî bozuklukların temeline inecek olursak hepsinde ferdiyetçiliğin yattığını görürüz.

Böyle kesin bir ifade şu suâli hâtıra getirir: Nasıl olur da «ferdiyetçilik» bütün içtimaî kötülüklerin anası olur, adetâ «*ümmü'l-habâis*» olarak takdim edilir?

Bunun cevâbı ferdiyetçiliğin ne olduğu açıklanınca verilmiş olacaktır.

Fert, ferdiyet, ferdiyetçilik tâbirleri, bilhassa modern devir feylesof ve düşünürlerinin çokça üzerinde durdukları tâbirlerdir. Aralarında vukua gelen bir kısım fikri ayrılıklar da bu tâbirlere getirilen yorumlardan kay-

naklanır. Şüphesiz, biz burada teferruata girmeden kısa bir-iki açıklama ile yetineceğiz.

Felsefi açıdan ferd, cemiyetin tahakkümü, devletin baskısı, kitlenin onu başka ferdlerle müsâvileştirmesine karşı müdâfaa edilip korunması gereken varlık olarak tarif edilir. Bu noktadan ferdiyetçilik, ferdin, husûsiyeti içerisinde tekâmül etmesi gereğini, varlıkların en müstesnası, en ziyade yeri doldurulmazı olarak kendini ifade etme hakkına sâhip olduğunu iddia eder[1286]. Bu tarife dikkat edilirse, onda, ferdi, hakiki realite veya her çeşit değerlerin kaynağı görme temayülü müşahede edilir[1287]. Stirner'in eserlerinde bu husus daha kesin ifadelere dökülür. Ona göre ferdiyetçilik, ferdin hâriçten gelen (objektif olan) her bir değere isyan etmesidir, bir ferdin, kendisine dünyanın merkezi olduğunu, ilâhî'nin ve ilâhî yerine geçen her şeyin yaratıcısı bulunduğunu hararetle hatırlatmasıdır[1288].

Stirner'in şu ifadesini göz önüne alınca, tereddüt etmeden ferdiyetçiliğin, insanı, kelimenin tam manasıyla tanrılaştırdığını, hatta Kur'ân'da: **«Ben sizin en büyük Rabbinizim»**[1289] sözüyle misâli verilen «insanı tanrılaştırma» müessesesini yeryüzünde hâkim kılmaya çalışan modern Fir'avunluk olduğunu söyleyebiliriz: *«Sizi kendinizden mahrum bırakacak bir hürriyeti kendinizden vazgeçmede aramayın. Hayır, siz kendi kendinizi arayın (...) Her biriniz her şey'e kâdir bir ben olmalıdır»*[1290].

Bazı feylesoflar da ferdiyetçiliği **«kişinin, bizzat düşünmek, davranmak ve hissetmek gayesiyle harici, içtimaî tesirlerden kurtulmak için yaptığı gayret»** olarak tarif etmiştir[1291].

Bir kısım düşünürlerce, ferde verilen bu aşırı ehemmiyet, sonradan tenkit edilerek, «ferdi yıkmak» olarak tavsif edilmiştir. R. E. Lacombe, *Dedin de l'Individualisme* (Ferdi-yetçiliğin Çöküşü) adlı eserinde «böylesi bir ferdiyetçilik anlayışının fikrî veya ahlâkî olduğu kadar maddî an'aneleri de kırarak, ferdi iktisadî hayâtın hareketliliği ile dünyevî muhitinden, fikrî anarşi ile de ruhanî atmosferinden koparарak onu son derece fakirleştirip kısırlaştırdığını» ileri sürer[1292].

Lacombe ile aynı görüşü paylaşan Rene Guenon ferdiyetçiliği **«ferdin üstünde tutulan her prensibin inkârıdır ve binnetîce, medeniyeti, her sahada münhasıran beşerî olan unsurlara ircadır»**[1293] diye tavsif ettikten sonra böyle bir düşüncenin sadece ferdi değil» Batı Medeniyetini de yıkıma götürdüğünü belirtir. Kendi ifadesiyle: **«Şu hâlde, işte bizim tarifini sunduğumuz bu ferdiyetçiliktir ki Batı'-**

1286 La Philosophie 2, 343.
1287 Foulquie, a.g.e., p. 355.
1288 a.g.e., p. 356.
1289 Nâziat 79/24.
1290 Guerin, p. 32.
1291 Foulquie, a.g.e., p. 356.
1292 a.g.e.,, aynı sayfa.
1293 Guenon, a.g.e., p. 90.

nın bugünkü sukutunun (düşüşünün) gerçek sebebi olmuştur»[1294].

Guenon bir defasında da, ferdiyetçi fikirlerin bulaşmış bulunduğu modern insanı **«hakikate yükselme imkânlarını arama yerine, onu kendi seviyesine indirme iddiasında bulunan kimse»** olarak tarif eder[1295].

Bu felsefi ifadelerin daha vazıh olarak iddia ettiği şey şudur: İnsanlar, gerek ferdi hayatta, gerekse içtimaî hayatta muhtaç oldukları değerler sistemini kendi aklı, kendi ferdî kapasitesi ile bulmalı, kendi hayâtına kendisi yön ve şekil vermeli; neyin iyi, neyin kötü olduğuna kendisi hükmetmelidir. Ferdin dışında hiçbir şey ona karışmamalıdır. Ferd işte o vakit gerçek gelişmesini yapacak, hakiki şahsiyetini bulacaktır.

Bu düşünce sistemini benimseyen bir kimse için, koyduğu değerler ve kaidelerle ferdin davranışlarına şekil ve yön veren her otorite, fikrine istikamet veren her kaynak merdûttur, fenadır, kin ve nefrete lâyıktır, dost değil düşmandır, sevgiye lâyık değildir. Bu sebeple ferdiyetçiler, insanlar üzerinde hüküm icra eden her bir otorite kaynağını düşman ilân etmiştir: Din, devlet, kanun, aile, koca, büyük, patron, örf, an'ane, ahlâk hepsi merdûttur. Bunlar ferdiyeti hapseden, ezen burjuva sistemleridir, hepsi kaldırılmalıdır.

Anarşizm işte budur. Getirilmesi için uğrunda binlerle masum kanı akıtılan, dünyanın huzuru alt üst edilen ideal düzen işte budur.

Rene Guenon, ferdiyetçi Batılı feylesofların durumunu ve halet-i rûhiyelerini şöyle tasvir eder: «... **Hatta öyle geliyor ki, feylesoflar için mühim olan yapmacık ve hayali de olsa bir takım meseleler ortaya atmaktır, mesele çözmek değil. Bu hâl, araştırma yapmış olmak için araştırma yapma ihtiyâcının tabii neticelerinden biridir. Yâni bu, bedenî ve maddî sahada olduğu kadar mantıkî sahadaki en boş, en faydasız hırçınlığın bir ifadesidir.**

Bu aynı feylesoflar için mühim olan bir husus da, isimlerini bir sisteme rabt etmektir. Yâni, son derece daraltılmış, tahdit edilmiş ve fakat münhasıran kendilerine ait olan nazariyelerin teşkil ettiği, tamamen kendilerinin eseri bulunan bir sisteme, bir bütüne.

Bu düşünceden ise, her ne pahasına olursa olsun orijinal olmak arzusu neş'et ediyor. Hatta bu orijinalliği elde etmek için bir kısım gerçeklerin feda edilmesi gerekiyorsa edilir: Bir feylesofun şöhreti için yeni bir hatayı uydurmak, daha önce başkaları tarafından ifade edilmiş bulunan bir hakikati tekrar etmekten daha iyidir. Uğrunda birbirine zıt pek çok mütenâkız «sistemlerin vazedildiği bu çeşit bir ferdiyetçiliğe modern

---

1294 a.g.e., p. 91.

1295 a.g.e., p. 107.

san'atkârlarda ve âlimlerde rastlanır ise de bilhassa feylesoflarda bu durumun kaçınılmaz neticesi olan fikrî (entellektüel) anarşi vazıh olarak görülür» [1296].

«Ben» ve Din: Batı'da kişiyi ilâhlaştırma manasını taşıyan bu «ben»cilliğin, bu ferdiyetçiliğin mâneviyatçı sistemlerle ne derece taban tabana zıtlık arz ettiğini belirtme sadedinde yine bir Batılı olan Guenon'un şu açıklamasını kaydedeceğiz:

«An'aneci bir medeniyette, bir insanın, bir fikre sâhiplik iddiasında bulunması hemen hemen aklın almayacağı bir husustur. Kazara böyle bir şey yapacak olsa, derhal bütün itibârını, bütün otoritesini kaybeder. Çünkü o, böylece bu fikri hiçbir kıymeti olmayan, ferdî bir heves seviyesine indirmiş olur. Eğer bir fikir gerçekse o, onu anlayabilen herkesin müşterek malıdır. Yok eğer sahte ise, zâten onu icât etmekle övünmenin manası yok. Gerçek bir fikir «yeni» olamaz da. Zira hakikat insan ruhunun bir mahsûlü değildir, o bizden müstakil olarak mevcuttur, bize sadece onu tanımak düşer. Bu tanıma dışında insanın ondaki payı hatadan başka bir şey olamaz. Ancak modern insanlar gerçekle meşgul olup ararlar, hatta gerçeğin ne olduğunu bilirler mi?»[1297].

FERDİYETÇİLİĞİN BAZI TEZAHÜRLERİ

Bir bakıma ilâhi otoriteyi reddederek, insanı putlaştırıp insanın düşüncelerini kutsallaştırmak manasına gelen ferdiyetçiliğin insanlığı, hududu ve durak noktası olmayan bir anarşiye nasıl hızla götürmekte olduğunu, içtimaî müesseseleri, beşerî hayâtın istinatgâhı olan temel esasları nasıl yıkmaya yöneldiğini görmek için bir kısım iddialarını burada misâl olarak zikretmek istiyoruz.

Irk Ayırımı Düşmanlığı: Burada kastedilen «ırk ayırımı düşmanlığı» müsbet manada anlaşılan ve İslâm'ın da te'yid ettiği «bir kavim diğer bir kavme karşı takip ettiği ırkçılığı reddetmek» manasına değildir. Burada başlıca şu üç ayırıma karşı gelmek esastır:

1- Büyüklerin gençlere karşı olan ahlâkî - terbiyevî baskısına karşı gelmek.

2- Evlilik bahanesiyle erkeklerin kadınlara olan baskısına karşı gelmek.

3- Ahlâki düşüncelerle homoseksüellere (cinsî sapıklara) olan baskıya karşı gelmek[1298].

[1296] a.g.e., p. 92.
[1297] a.g.e., p. 92-93.
[1298] Arvon, Gauchisme, p. 100-110.

Burada büyük deyince, üniversiteden fabrikaya kadar her yerde, mevcut nizâmı yürüten otorite sâhipleri anlaşılmaktadır. Bu hoca olmuş, patron olmuş, sendika ağası olmuş fark etmez, hepsine karşı gelinmelidir[1299]. Ailevî otoritenin ve bilhassa babanın çocuklar üzerindeki otoritesinin kaldırılması da aynı düşüncenin prensiplerinden biridir ve «babanın ölümü» olarak ifade edilen bu husus solun terbiyevî hedeflerinden biri yapılmıştır[1300]. Ve bu meselede en ziyade ismi geçen müellif Marx ile Freud'ü birleştiren Wilhelm Reich'tir. Reich, aileyi «otoriter ideolojilerin ve muhafazakâr zihniyetin temellerinin imâl yeri» olarak tavsif eder. Yine ona göre aile, varlığını muhafaza edebilmek için cinsi arzuları baskı altına almakta, böylece her çeşit istiklâl ve hürriyet arzusunu önlemektedir. Kapitalist nizam için zaruri olan disiplin ve çalışma mecburiyeti çocuklara, aile tarafından öğretilmekte, o, içtimaî köleliğin mektebi olmaktadır ... Baba ise mûtad haliyle, ailede burjuva otoritelerinin ve devletin temsilcisi olmaktadır[1301].

Bu fikirlerin bulaştığı bir Fransız aile reisinin bir açık oturumda sarf ettiği ve içinde bulunduğu istihzâi çıkmazı dile getiren bir cümlesi burada kayda değer: «... Şu hususta bir tereddüdüm yok, kim bir iktidara sâhip olursa onu kendiliğinden bırakmaz: Ben çocuklarımı âzâd etmeyi arzularım, fakat onların hürriyetlerini kendiliklerinden zorla benden almalarını istiyorum»[1302].

YENİ TERBİYE: «Babanın ölümü» fikri aslında, ferdiyetçiliği mesleklerinin temeli yapan solun iddia ettiği «insanın insan tarafından sömürülme işini ortadan kaldırma» düşüncesinden çıkmıştır. Zira onlara göre, sömürme hâdisesi küçüklükten itibaren şartlanmanın neticesidir. Öyle ise çocuk her çeşit otoriteden kurtarılmalıdır.

Bu kurtuluşu, bidayette öğretimi büyükler ve öğreticiler tarafından hazırlanacak programa göre değil, öğrenciler ve çocuklar tarafından teşkil edilecek terbiyevî faaliyete göre yürütmek ve öğreticinin hocalık mevkiinden arkadaşlık derecesine indirilmesiyle mümkün olacağını iddia eden solcu müellifler daha sonra öğretim müesseselerini «aynasız ilkokulu», «hapishane-lise», «kışla üniversite» diye tamamen reddetme noktasına gelmişlerdir. Sözgelimi Max Stirner'de «öğretimin gayesi bilgi değil, arzu vermek olmalıdır» prensibi bir Celestin Freinet'de «çocukları yetişkinlerin gayr-ı mâkul otoritesinden mümkün mertebe kurtarmak» şekline, en son olarak da İvan İlliche'de «okulların tamamen kaldırılarak, tedrisâtın cemiyetin tamamı tarafından yürütülmesi» fikrine ulaşmıştır. Bu sonuncu, Liberer l'Avenir (İstikbâlin Kurtarılışı) adlı kitabında mevcut Batı düzenini, sermâye, ilim ve iktidar sâhiblerince hazırlanan büyük bir aldatmaca olarak

---

[1299] Guerin, a.g.e., p. 183.

[1300] Arvon, Gauchisme, p. 116.

[1301] Bkz: La Sociologie 3, 540; Arvon, Gauchisme p. 68.

[1302] La Famille Hier, Demain, p. 6.

ifade ederken *Une Societe Sans Ecole* (Mektebsiz bir Cemiyet) adlı kitabında da «bu düzene muti talebeler yetiştiren mekteplerin kaldırılarak, hayâtı hayat içinde öğreten, icât ve tecrübe zevki veren yeni bir sistem kurulmalıdır» tezini savunur.

Aile müessesesinin, değil Batı'da bizzat Rusya'da tekrar kazandığı itibarla alâkalı açıklamaları «*İslâm'da Çocuk Hakları*» adlı kitabımıza ve yeni terbiye görüşü üzerine olan Batılıların tenkitlerini de «Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye» adlı kitabımıza bırakarak, şimdi solcu müelliflerin bir başka meseledeki isyanlarına temas edeceğiz.

Hürriyete İsyan: Batılı müesseselere isyanın daha enteresan örneklerinden biri, Batı'daki hürriyet ve müsamahaya olan isyandır. Her çeşit isyankârlıkların babası sayılan[1303] H. Marcuse, Batılıların çok böbürlendikleri Batı'daki hürriyetin, aslında, muhaliflere imkân tanımaktan ziyade, onları zararsız hâle getirmek için dikkatlice hazırlanmış bir «tuzak» olduğunu belirterek onu «tenkil edici (bastırıcı) hürriyet» diye vasıflar[1304]. Ona göre kurtarıcı hürriyet, sağ hareketler karşısında müsâmahasız, sol hareketler karşısında müsamahalı olmaktır[1305].

Sembolizm: Ferdiyetçi espirinin san'attaki tezahürüne sembolizm denmiştir. Bu da san'atta bir nevi anarşi sayılmıştır. Stuart Merril sembolizmle şiiri, anarşi ile de cemiyeti kurtarmaya çalışmıştır[1306].

Bitnik-Hipi Ve Yippiler: Ferdiyetçi fikirlerin bir başka tezahürü 1950'lerden sonra, her çeşit ahlâki kaideleriyle cemiyeti reddederek delicesine davranışlardan (aşırı sarhoşluk, hırsızlık, çok tehlikeli Araba yarışları, cinsi çılgınlıklar, kulakları patlatan caz) zevk alarak sokaklara dökülen bitniklerdir. Bunları takiben yaşayış ve tefekkür yönüyle onlara çok benzemekle beraber kendilerine karşı çıkan güvenlik ekiplerine şiddetten ziyade çiçekle mukabele eden hipiler gelir.

Hipilik, fikren 1817-1862 yılları arasında yaşamış bulunan Henry - David Thoreau'nun eserlerinde işlenmiştir. Yazılarında kişiyi hep kendine yönelten, devleti unutturan Thoreau son eseri olan Walking (Yürüyüş)'de kişinin, kendisini serseriliğe vermesiyle tabiatla kaynaşabileceğini» ifade eder ve bu suretle Mukaddes yerlere müteveccihen yola çıkan bir hacının mâhiyetini de kazanacağını ifade eder.

Hipilik hareketleri 1968'lerden sonra siyasî teşkilâta kavuşturularak isyan insiyakı (içgüdüsü) ile her şeyi yeniden yapma hevesinden başka bir şey dinlemeyen yippilik hareketine dönüştürülür,

Abbie Hoffman ve Jerry Rubin'in eserlerinde işlenen Yippilik cereyanı ile artık «eskiyi tamamen yıkarak cemiyeti yeniden kurmak» olan temel felsefenin sokak hareketleriyle gerçekleşeceği düşüncesine ulaşmıştır[1307].

[1303] La Philosophie 2, 397,
[1304] Arvon, Gauchisme, p. 50.
[1305] a.g.e., p. 52.
[1306] Arvon, l'Anarchisme, p. 110.

Talebe Hareketleri: Fikir babası olarak, eserlerinde Freud ile Marx'ı birleştirmeye çalışan 1908 yılında Berlin'de doğmuş bir Alman Yahudisi olan Herbert Marcuse kabul edilen[1308] ve, bizde 27 Mayıs 1960 askerî darbesine tekaddüm eden aylardan başlatılması daha muvafık olan talebe hareketleri, bütün dünyada 1966 -1968 yılları arasında fevkalâde bir kesafet kazanır. Bu hareketler birbirinden uzak, içtimaî ve iktisadî şartları çok farklı olan memleketlerde bile gerek takip edilen tarz, metot ve gerekse elde edilmek istenen neticeler bakımından birbirlerine benzerlikler arz eder. Emniyet kuvvetleriyle çatışmalarda şiddete başvurmalar, yakmak, yıkmak şeklinde çeşitli tahripler, boykotlar, işgaller, büyük talebe hareketlerinin cereyan ettiği Berkeley, Berlin, Roma, Madrid, Tokyo, Ankara, İstanbul, Belgrad, Prag, Rio, Varşova, Meksika vs. gibi şehirlerin hemen hepsinde rastlanmıştır.

İstekler mevzuunda da söz konusu talebe hareketlerinin müşterek bir yönü vardır: Ne istendiğinin açık ve seçik olarak ortaya konmamış olmasıdır. Netice itibariyle iktisâdi, siyasî, içtimaî oldukları söylenebilecek bazı talebler oldu ise de taleb edilen şeylerin müphemlikten kurtulması için bunlar yeterli değildir.

Biz burada, yer yüzünde aynı yıllarda çıkmış bulunan talebe hareketlerinin gerek zaman, gerek metot ve gerekse talebleri arasında ortaya çıkan benzerliklere dayanarak bunların beynelmilel teşkilâtlarca organize edilmiş olma ihtimâlini tebarüz ettirmek isteriz. Bu hususu te'yid eden ikna edici bir delil de, Paris'te talebe hareketleri üzerine neşredilmiş bulunan bir kitabın takdim kısmında yapılan bir açıklamadır. Kitapta Amerika, Batı Almanya, İtalya, İspanya, Japonya, Türkiye, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Brezilya ve Meksika'da cereyan eden hâdiseleri kısa kısa özetleyen raporlar ve vesikalar yer almaktadır. Takdimde yapılan açıklamaya göre, büyük talebe hareketlerinin cereyan ettiği memleketlerden altı tanesine (ismen açıklanmıyor) Fransa'dan talebeler gönderiliyor. Bunlar dönüşlerinde bu kitabı hazırlıyorlar[1309]. Burada talebeleri gönderen müessese veya teşkilât da belirtilmiyor.

Kitabın Türkiye ile alâkalı bölümü tetkik edildiği zaman, hâdiselerin, memlekete dışarıdan tesadüfen veya acilen gelmiş bir yabancının nüfuz etmesi mümkün olmayacak derecede, vukufla takip edilip oldukça, isabetli bir şekilde değerlendirildiği görülür. Meselâ, Türkiye'de çalışkanların «inek», okumayı sevenlerin de «erkekliği noksan» diye değerlendirildiği belirtildikten sonra, bu sebebe bağlı olarak talebeler arasında ihtilâlciliğin yeterince anlaşılamadığı ve talebelerin umumî seviyesinin çok düşük olduğu ifade edilir. Sonuç olarak da Türkiye'deki talebe hareketlerinin geleceği hakkında, ümitsizlik beyân edilerek, çok esef verici bir misâl olarak da İstanbul Tıp Fakültesi'nde cereyan eden 25 günlük işgal sırasında talebelerin büyük bir samimiyetle, asıl enerjilerini yurt dışında

[1307] Arvon, Gauchisme, p. 81 –88.
[1308] La Sociologie 2, 399.
[1309] Combats Etudiants Dans Le Monde (Bütün Dünyada Talebe Mücadeleleri), p. 7.

staj yapmak için devletten burs talebine ayırdıkları istihzâi bir tarzda kaydedilir[1310].

Dinî Anarşi: Ferdiyetçiliğin tesiri kiliseyi hâriç bırakmamış, orada da bir kısım değişmeler, gelişmeler meydâna getirmiştir. Bir kısım müelliflerce dinî anarşi olarak değerlendirilen bu gelişmeler daha ziyade Tolstoy'un eserleriyle başlar. Tolstoy, mutaassıp bir Hristiyan olmakla beraber, Hristiyan Kiliselerinin, Hristiyanlığı bozduğuna inanmaktadır. Ona göre, kiliseler, Hristiyanlığı dünyevî zevklere uydurmakla kalmayıp inanç sistemi yönüyle de Hz. İsa'nın getirdiği gerçek Hristiyanlığa taban tabana zıt bir noktaya getirmişlerdir.

Tolstoy tarafından ortaya atılan bu ana düşünce, inkılâpçı Hristiyanları, anarşizmin temeli olan «hayâtı değiştirme» prensibini, din bakımından benimsemeye sürüklemiştir. Hristiyanlığın yeniden değerlendirilmesini ifade eden bu gelişmeler sadece, «asırlarca hâkim zümrelerin hizmetinde olan kilise»nin otoritesini değil, Hristiyanlığın iman esaslarından olan asli günah, âhiret inancı, Hz. İsa'nın ulûhiyet vasfı gibi temel prensipleri de münâkaşa gündemine getirmiştir[1311]. Bu maksatla Hristiyan dünyasının her tarafında sık sık akt edilen kongreler ve buralarda koparılan fırtınalara, polemiklere şahit oluruz.

Uzağa gitmeye ne hacet, bizzat Katolik Kilisesi tarafından akd edilen "İkinci Vatikan Konsülü»nün en azından bir kısım kararlarında bu cereyanların tesirini görmek mümkündür. Zira, 1215 yılında Papa 3. İnnocent diliyle Hz. Peygamberi (aleyhissalatu vesselam) Deccâl, İslâmiyet'i de deccâliyet[1312] ilân eden Kilise, bu Konsül'de 1965 yılında Müslümanlar hakkında: «Kilise Müslümanlara da takdirle bakar. Onlar Vâhid, Hayy, Kayyûm, Rahman, Kadîr, Yeri-göğü yaratan, insanlara hitabeden bir Allah'a taparlar ...»[1313] şeklindeki senâkâr ifadelerle, İslâm'ın hak bir din olduğunu resmen kabul etmiş, tarihi mühim bir kararında inkılâp yapmıştır.

Bu çeşit gelişmeler, Batılı müelliflerce «dinde anarşi» diye tavsif edilse de bizim açımızdan, bir kısım hadislerde «Hz. İsa'nın yer yüzüne tekrar ineceği, zulmü kaldırıp Mehdi'ye tâbi olup, arkasında namaz kılacağı» şeklinde ifade edilen ve Müslümanlarca «Hristiyanların dinlerini, sonradan karıştırılan batıl unsurlardan temizleyerek İslâm'a inkılâp edeceği, küfr-i mutlaka karşı, Müslümanlarla samimi bir ittifakla mücâdele verip galebe çalacakları» şeklinde anlaşılan tebşirât-ı nebeviyenin tahakkuk yoluna girdiğini ihbar eden ilk alâmetler olmaktadır. Batılı açıdan mâkul olan «dinî anarşi» tavsifini bizim tezyifi manada değerlendirmemize bir gerek yoktur.

[1310] a.g.e., p. 203-204.

[1311] Bkz: La Sociologie l, 11; Arvon, Gauchisme p. 106-109; Arvon, Anarchisme, p. 60-64.

[1312] De la Quesnerie, L'Ante-Christe, La Grande Encyelopedie, 3, 137.

[1313] Vatican II, Les Relations de L'Eglise Non-Chretiennes, p. 29.

İSLÂMİYET VE FERDİYETÇİLİK

Şimdi de, bütün dünyada insanî münâsebetleri tanzim ede gelmiş temel prensipleri alt üst eden anarşik fikirlere analık yapmış olan ferdiyetçilik'in İslâm nazarındaki yerini kısaca belirtmeye çalışacağız.

Hürriyet Değil Abdiyet: Kitabımızın evvelki bölümlerinde görüldüğü üzere, İslâmi ruhu hakkıyla kavramış gerçek bir Müslümân için fitne ve silahlı kargaşaya iradi olarak karışmak mümkün olmadığı gibi, fikrî ve felsefî anarşiye veya buna analık yapmış ve yapmakta olan ferdiyetçi fikirlere katılmak da mümkün değildir.

Zira ferdiyetçilik, insanî, ferdî dışında her çeşit değerleri reddederek ferdi, bütün değerlendirmelerin yegâne salahiyetlisi yaparak insanın kıymet ve hürmetini bu değer koyma hürriyetinde ararken, İslâmiyet bu salâhiyeti sadece Allah'a verir, insan için en mümtaz kıymeti onun kulluk vasfında, Allah'ın koyduğu nizâma uyma derecesinde arar.

Esasen mümin, ilâhi nizâma samimiyetle inanan, Müslüman da o nizâma «teslim olan», «uyan» demektir. Ferdiyetçi, hümanist bir espiri ile kişinin kendi düşüncelerini tebcil etmesi, kendi kanâatlerine göre iyi - kötü, hayır - şer hükümleri getirmesi Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle kişinin hevâsını ilâhlaştırmasıdır: «(Ey Muhammed) HEVÂ VE HEVESİNİ TANRI EDİNEN, bilgisi olduğu hâlde Allah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlettiği kimseyi gördün mü? Onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir?»[1314].

Âyette geçen «bilgisi olduğu hâlde» tâbiri husûsiyetle üzerinde durulması gereken bir noktaya dikkat çekmektedir: hevâsını tanrılaştıranlar sıradan kimseler değil «bilgisi olan» (entellektüel) kimselerdir, bu davranış o cânipten gelecektir. Yine âyette, böylesi sapıkların irşadının çok zor olacağına işaret edilmektedir.

Bir başka âyette, hevaya uymak, yâni dinî ölçülere ters düşen ölçüler, değerler koymak, bir başka ifade ile yukarıda açıkladığımız muhtevada bir ferdiyetçilik, sapıklıkların en büyüğüdür: «(Ey Muhammed) ... Allah'tan bir yol gösterici olmadan HEVESİNE UYANLARDAN DAHA SAPIK KİM VARDIR?»[1315]

Burada geçen «Allah'tan bir yol gösterici» ifadesini kabaca «dini metot» olarak anlayabiliriz. Zira, ihtiyaç hâlinde, -izahı burada uzun kaçacak olan- belli şart ve kayıtlar tahtında ilim adamları da hüküm koyabilir, o takdirde bu hüküm de dinî olur. Dinin tesbit ettiği «metodolojiye uymadan konan hükümler «hevâ»dır, sapıklıktır,

---

[1314] Câsiye 45/23.
[1315] Kasas 28/50.

Peygamberler İlâhi Kontrol Altındadır: İslâm'a göre, sıradan bir insanın değil, rehberlik vazifesi ile muvazzaf olan peygamberlerin de asli vasıfları kulluktur. En büyük insan kabul edilen Hz. Muhammed (aleyhissalatu vesselam) bile her şeyden önce «kul»dur. Bizzat kelime-i şehâdete dâhil edilmiş olan O'nun «kul olmak» vasfı «elçi olmak» vasfından önde gelir (Abdühû ve resûlühû). Hatta, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bu ifadedeki sırayı ters çeviren bir mübtedîye müdâhale ederek: «Hayır öyle değil, ben peygamber olmazdan önce kul oldum» der ve bu sıranın tesadüfi olmayıp, kasıtlı, düşünceli olduğunu ifade eder[1316].

Elçilik vasfı dışında o da diğer insanlar gibi. bir insandır. İnsanlara dinî tebliğde bulunurken Allah'tan aldığını bildirir, artırmaz, eksiltmez, kendi hevasından hiçbir şey söylemez, o her söylediğinde vahye dayanır, ilâhi irşada istinât eder, ilâhi irâdeye uymayan hiçbir hükümde, değerlendirmede bulunmaz[1317]. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) müşriklerden ve Yahudilerden gelen bir kısım suâlleri ânında cevaplamamış, vahiy beklemiştir.

İslâm dininin Peygamberi (aleyhissalatu vesselam) ilâhi tasvip olmaksızın, kendi hevâsına göre dinî hüküm koyma salâhiyetine sâhip olmazsa, onun dışında kalan kimselerin böyle bir salâhiyete sâhip olmayacağı açıktır. Binâenaleyh hiçbir kimse, meselâ ibâdetlerin zaman, miktar, şekil ve tarzlarını değiştiremeyeceği gibi, insanlar arasındaki mülkiyet hakkını, insanların mal, can, ırz dokunulmazlığını (dinin belirttiği şartlar tahtında olmaksızın) kaldıramaz. Sözgelimi âyet-i kerimede «Rabbinin rahmetini onlar mı bölüyorlar? Onların bu dünyâ hayatındaki geçim rızıklarını aralarında biz böldük. Bir kısmını derecelerle diğerinin üstüne çıkardık ki, bir kısmı bir kısmını tutup çalıştırsın»[1318] denmiş iken çıkıp içtimaî sınıfları kaldırmaya kalkmak, olmayacak bir şeyi talepten öte, tanrılığını ilân etmek olur.

Hürriyet Sahası: *Hakkullah* denen, münhasıran ibâdetlere taalluk eden meselelerle kul haklarına taalluk eden, âmmeyi ve içtimaî münâsebetleri alâkadar eden meseleler dışındaki dünyevî hayâtı ilgilendiren ve dinin tahdit getirmediği meselelerde kul elbette ki serbesttir. Hz. Peygamber bunu: «Siz dünyâ işlerini benden iyi bilirsiniz»[1319] diyerek ifade etmiştir. Bizzat Kur'ân'daki «aklınız yok mu?» «hiç düşünmez misiniz?», «tefekkür edin» gibi pek çok âyetlerle müminler ilmi keşiflere, tabiatın ve eşyanın sırlarını çözmeye teşvik edilirler.

Şu halde dinin koyduğu tahditler ibâdât, değer hükümleri ve beşerî haklarla alâkalıdır. Bunlar dışında kalan ilmi keşifler, medenî ilerlemeler, teknik icatlar tahdidin dışındadır ve bu sahalarda yeniliklere, araştırma-

[1316] Babanzâde, Tecrîd 2, 880 (Dipnotu).
[1317] Bkz: Mâide 5/67; Necm 53/3.
[1318] Zuhruf 43/32.
[1319] Müslim, Fedâil 141; Bkz: Babanzâde, Tecrîd 2, 342.

lara fazlaca teşvikler yapılmıştır[1320]. Nitekim dinî emirlere hakkıyla uyulan devirlerde Müslümanlar ilim, teknik ve medeniyette fevkalâde ilerlemeler kaydettiler, keşiflerde, icatlarda bulundular. Bütün dünyanın hayran kaldığı İslâm medeniyeti, bu medenileştirici ruhun tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Zamanımızdaki Batılı araştırıcıların ifadesiyle bugünkü Garp medeniyeti de İslâm medeniyetinin bir eseri olarak vücûda gelmiştir.

Tahditten Gaye: Dinî sınırlamaların bir gayesi, fıtratında hayvanlarda olduğu şekilde bir kısım tahditler bulunmayan insanlığı, ifrat ve tefritten koruyarak medeniyetin ilerlemesine en uygun bir vasatta tutmayı gaye edinmektedir. Nitekim beşeri münâsebetlerle alâkalı değerlendirmeler insanlara bırakılınca insanlar adedince farklı ve birbirine zıt değerlendirmeler ortaya çıkmış ve beşerî huzur zîr ü zeber olmuştur. Aslında insanlık değerlerden boşaltılmış olmuyor, atılanların yerine yenileri, beşeri olanları konuyor, sol kendine göre yeni değerler ikame edebilmek için eskiye hücum etmiştir.

İslam'ın, ahkâm koyma işinde insanlara salâhiyet tanımayışının mühim bir sebebi, üzerinde ısrarla durulması gereken bir gayeye matuftur. Bu gaye de insanların, insanlar tarafından sömürülmesini, en azından, idare edilenlerin, idare edenler tarafından sömürüldükleri hususunda, birçok içtimaî anarşilerin kaynağı olabilecek bir duyguyu «sömürülme kompleksini» önlemektir.

Batıdaki ihtilâllerin, isyanların temelinde bu duygunun yattığını geçmiş bahislerde gördük. Batılı, her devirde idare edenler tarafından sömürüldüğüne inanmış, bu duygunun altında ezilmiş, onun sevkiyle idare edenlere karşı isyanlar etmiştir.

Sömürüden kurtulma yolunda Kilise hâkimiyeti, feodalite, krallık, demokrasi hepsini birer birer denemiş, hepsine isyan etmiş ve görmüştür ki, Batı'da iktidarı ele geçirenler kanunları kendi menfaatleri doğrultusunda yapmaktadırlar.

Bu Batılı tecrübe, Batılı insanı «İdarenin, otoritenin, hiyerarşinin olduğu yerde kaçınılmaz şekilde sömürme var, insanların şahsiyetini ezme var» müşahedesine götürmüş ve «her çeşit otoriteyi reddetme» noktasına, devlet, kilise, mektep, aile, baba, büyük gibi hiyerarşi ve otorite odaklarının tamamını ortadan kaldırma düşüncesine getirmiştir.

«Tabiat boşluğu sevmez» kanununca, nizamsız bir medenî hayat olamayacağına göre, Batı'nın bu son talebi ya Batı'yı tamamen batıracak veya asırlardır aradığı manayı tabiatında taşıyan İslâma gelmesine sebep olacaktır. Zira gerçek İslâm «insanın insan tarafından sömürülmesi» değil, «İnsanların hepsinin yaratıcısı olan Allah tarafından hepsine eşit şekilde tatbik edilmesi için konan ahkâm» manasını taşımaktadır.

[1320] «Peygamberimizin Hadislerinde Kültür, Medeniyet ve Teknik» adlı eserimizde bu meseleleri etraflıca ele aldık.

Kanun Koyma Mekanizması: Görüldüğü üzere, bütün bu tarihi gelişmeler bir kere daha İslâm'ı haklı çıkarmıştır. Zira İslâm'da kanun koyma işi iktidarda olanlara verilmiş bir hak değildir. İktidarı elinde tutanlar, sırf bu vasıflarıyla kanun yapma salâhiyetine sâhip olamazlar. Öyle ise, bu sistemde hiçbir zümrenin başka bir zümreyi «sömürücü», «ezici» diye itham etmesi mümkün değildir, yeter ki İslâm hakiki manasıyla yaşanmış olsun.

İslâm'da kanun koyma (teşriat) mekanizması kabaca şöyledir:

1- Bir kısım kanunlar var ki, bunlar Kur'ân ve Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) tarafından tespit edilmiştir, hiçbir devirde hiçbir kimse tarafından kaldırılamaz, değiştirilemez, azaltılamaz, çoğaltılamaz (zina, hırsızlık, katl, şarap içme gibi ağır cürümlerin cezası böyledir), bunlara hudûd denir. Bunların tatbiki karşısında kimse kimseyi ittihâm edemez. Şeriatın kestiği parmak acımaz sözü buradan gelir.

2- Yeni meseleler için kanun yapma işi, dindarlık ve ilmî yeterlilik gibi bir kısım zor şartları nefsinde cem eden kimselere aittir. Kanun yapacak kişide bulunması gereken zaruri sıfatlar arasında «iktidarda olmak», «resmi vazifeli olmak» gibi sıfatlar yoktur.

3- Otorite'ye itaat keyfiyeti sınırlıdır. Allah'ın emirlerine isyanı emreden âmire itaat yoktur.

4- Dinin ferde tanıdığı tabii hakları ortadan kaldırıcı kanun yapılamaz. Böylesi bir icrâât var ise, bu meşru olamaz, keyfidir, zulümdür.

5- Din, ferde tanınmış olan tabii haklara uymayan, şahsî zararlara sebep olan zalimane icrââtlar karşısında -âmmeyi zarardîde edecek fitnelere sebep olmamak için- sabretmeyi tavsiye ederse de icraatçıyı zâlim ilân eder. İktidarda olana hiçbir surette kanunsuz icraatta bulunma salâhiyeti tanımaz.

6- Sultan (iktidar sahibi, otorite) kanun önünde diğer fertler gibidir. Hiçbir hususî haktan istifade edemez. Meselâ bugün meb'uslara tanınan teşriî masûniyet (dokunulmazlık) İslâmi sistemde yoktur.

7- Teşrîât (kanun koyma) sistemiyle idare edilenleri, idare edenlere karşı koruduğu gibi, diğer bir kısım teşrîâtıyla da başka zümreleri korumuştur. Şöyle ki:

a) Zekâtı farz etmek, faizi haram kılmak, sadaka ve diğer hayır işlerine, sadaka-i cariyeye teşvik gibi emirleriyle fakirleri zenginlere karşı korumuştur.

b) Çocukların temyiz yaşına kadar terbiyesini anaya vermek, bulûğ yaşına kadar: 1) nafakasını te'min etmek, 2) terbiye ve bir meslek öğrenimi dâhil olan tâlimini vermek, gibi vazifeleri veliye, velisi yok ise devlete –kaçınılması mümkün olmayan- bir vazife, bir vecibe yapmak, 3) keza bülûğ devresinden önce işlediği suçlar sebebiyle cezai ehliyet tanımamak, 4) te'dib için dövmelerde gerek ebeveyne ve gerekse muallim ve diğer

büyüklere üçten fazla vurma hakkı tanımamak gibi teşriâtıyla çocukları korumuştur (Daha fazla bilgi için «İslâm'da Çocuk Haklan» adlı kitabımıza bakılsın).

c) Kur'ân-ı Kerîm'in «anne ve babanızdan biri yanınızda ihtiyarlığa ererse onlara «öf» bile demeyin» âyetinde ifadesini bulan çeşitli teşriâtıyla, «ihtiyarlarımıza hürmet etmeyen bizden değildir» gibi prensipleriyle yaşlıları korur.

d) Tarihte ilk defa çok evlenmeyi tahdit ve «biri tavsiye» etmek, kadınlara -bir iki hususî durum dışında- erkeklere tanınan hak ve vazifeleri aynen tanımak, miras, mülkiyet, boşanma gibi haklar tanımak, şahıslarına karşı işlenen suçların cezasını erkeklere karşı işlenen suçların cezasıyla bir tutmak ve hatta «cennet anaların ayağı altındadır», «sizin en hayırlınız eşine karşı en iyi davranandır» gibi teşriât ve ahlâki prensipleriyle kadınları korur.

e) İlme yaptığı mükerrer teşvikleri, tefekkür ve düşünceye verdiği ehemmiyetle ilmi, ilim adamını korumuştur. Kur'ân-ı Kerîm kalemi, satırı, okumayı övmekten başka, «Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» der. Hz. Peygamber, âlimle cahilin arasındaki farkı yıldızla güneş arasındaki, peygamberle peygamber olmayan bir kimse arasındaki farka benzetir, «ilim taleb edenin geçtiği yere melekler kanatlarını gerer», «Bir saatlik tefekkür bin senelik nafile ibâdetten daha hayırlıdır» der. Keza «“Âlim verdiği hükümde isabet ederse iki sevap kazanır, yanılırsa bir sevap kazanır, zira hüküm vermek bir ibâdettir, hüküm verme sevabını alır; yanılma (iradi olmadığı için) günâha sebep olmaz» diyerek hep ilme teşvik eder ve ilim adamını korur.

Şimdi sorabilir miyiz: Acaba hangi zümrenin «İslâm dini bizi ezmiştir» demeye hakkı vardır? Dinî kanunlar tarafından Batılı manada ezildiğini söyleyen bir zümre, bir kişi çıkabilir mi?

Ancak şu da bir gerçektir: Müslüman cemiyetlerde de ezenler, ezilenler olmuştur, fakat bu durumu din, tahsin edip hoş karşılamaz, bilakis takbih eder, reddeder. Zalimane iş yapan hiçbir kimse, zulmünü meşrûlaştıracak bir fetvayı dinde bulamaz. Din hiç bir zümreye hususî imtiyaz tanımaz. Zulmeden kimse, sultan bile olsa dinin bir hükmünü terk etmiş olmaksızın yâni günahkâr psikolojisine düşmeden herhangi bir zulme tevessül edemez.

Şu hâlde devlet reisinden aile reisine; çobandan evdeki hizmetçiye kadar bütün icraatçılar, dindar oldukları nispette, kendi sorumlulukları dâiresinde zulümden, haksızlıktan uzak olacaklardır. Bu sebeple İslâm tarihinde hakiki manada dindar, fakat zâlim ve müstebit sultan örneğine rastlanmaz. Dindar fakat hodfuruş, mağrur, benlik sahibi, raiyetine karşı zâlim bir örnek bulmak mümkün değildir.

Bu söz, «İslâm tarihinde kötü idareciler gelmemiştir» manasına alınmamalıdır. Öyle olsaydı medeniyet gerilemez, Müslümanlar bu hallere düşmezlerdi. Hatta hak-hukuk meselelerinde, Hz. Ömer ve torunu Ömer

İbnu Abdilaziz kadar hassasiyeti ileri götüren dindarların, böyle olmayanlara nispetle sayıca azınlıkta kaldıklarını bile söyleyebiliriz.

Batı'da ise durum bunun tersidir. Orada din nâmına her zümre ezilmiştir. Çocuklar hususî himaye edici kanunlardan istifade etmedikleri gibi, 19. asrın sonlarına kadar büyüklerle bir muamele görmüşler ve ezilmişlerdir. Sözgelimi bir çocuğun işlediği suçun cezası idamı gerektiriyorsa idam edilmiştir. Kadınlar yakın zamana kadar mülkiyet hakkına sâhip olamadıkları gibi asırlarca onlarda ruh var mı, yok mu münâkaşası yapılmıştır. Kilise «Allah nâmına icraatta bulunmak» salâhiyetine dayanarak; asiller, kontlar ve krallar kanunlardan aldıkları hususî imtiyazlara dayanarak insanları ezmişlerdir. Bütün bu durumlar orada birbirine düşman kadın-erkek, devlet-vatandaş, kilise-sivil, patron-işçi vs. ikiliklerini var edegelmiştir. Bu meyanda, bütün insanlar kilisenin benimsediği bazı peşin hükümleri olduğu gibi benimsemeye, aklı kullanmamaya zorlandığı için, en ziyade ezilenler, düşünen kafalar olmuş, ilim adamları olmuştur. Bu ezici durumlara karşı, ilk önce düşünen kafalardan gelmek ve kiliseye karşı olmak üzere muhalefet ve mücâdeleler başlamış, kilise-devlet ayırımı (lâiklik), insan hakları, kadın haklan, çocuk hakları gibi bir kısım haklar elde edilmiştir.

Bütün bu mücâdelelerin Batı şartları içerisinde belli bir haklılığı vardır, yapılması lâzım olan şeyler yapılmıştır. Hatta, temelde isyan ve eskiye aksülamel yattığı için zaman zaman ifratlara kaçılmış olsa bile bu mücâdeleleri Batı şartları içerisinde haklı görmemek mümkün değildir.

Ancak onların yaptıklarını bize aynen tercüme etmek hatalıdır. Orada din kötülendiği için burada da dini kötülemek isabetsizdir. Din orada ezme - ezilme vâsıtası olmuştur diye burada da aynı iddiada bulunmak haksızlık olur.

Nitekim tarih boyunca İslâm âleminde zuhur eden yerli hareketler hep din taraftarı olmuşlar, dini talep etmişlerdir. Bu, ezilenlerin, bu sayede kurtulacaklarına dair taşıdıkları inançtan ileri gelir.

Sadece son zamanlarda Batı memesinden beslenmiş, İslâm’ı tanımayan milli, mahalli kültürden kopmuş, çoğu kere dıştan teşvikli ve destekli, tercümeci zümreler, Batı tarzında, dine muhalif iddialarla ortaya atılmaktadır. Bunların teklif ettikleri tecdit ve reformlar halkça benimsenmediği gibi, milli birliği bozmakta, halkın kültüründe tahribat meydâna getirmektedir.

Söylenenlerin en güzel misâli yurdumuzdaki son anarşidir. Bunun hazırlanmasından gelişmesine, iddialarından icraatlarına, takip ettikleri usûl ve metotlara kadar ne ferdî ne de içtimaî hayatta, ne milli, ne de insani yönüyle hiçbir faydası, hiçbir akli yönü yoktur. Anarşinin yurdumuzda mâkul olan tek yönü onu getiren içtimaî şartlardır, gençliğin dinî, millî ve insanî değerlerden boş olarak yetiştirilmesi, böylece dış mihrakların parmak atıp bizi karıştırmalarına zemin hazırlanmış olmasıdır.

KOMÜNİST VE ANARŞİSTLERİN UYDUKLARI TALİMAT

Burada son olarak, Devlet Başkanımız Kenan Evren Paşa'nın 28 Mart 1981 günü Manisa'da yaptığı konuşma sırasında temas ettiği ve hatta bir kısım maddelerini bizzat okuması sebebiyle resmen gündeme getirilmiş olan ve efkâr-ı umûmiyede büyük bir alâka ile karşılanan komünistlerin 18 maddelik talimatını buraya kaydetmeyi faydalı bulduk. Dünyanın her tarafında bütün komünistler (sosyalist, solcu, anarşist adlarını taşıyan bütün çeşitleriyle) bu maddelere uymak mecburiyetindedir:

l- Yurdunuzda komünist ve sosyalist partilerin kurulmasını teşvik ediniz. Bunlar mevcut ise işbirliği yapınız.

2- Halkınızı mümkün olduğu kadar sınıf ve zümrelere bölünüz.

3- İşverenle işçi arasında dâima anlaşmazlık konuları çıkarınız,

4- Komünist rejim yerleşinceye kadar yurdunuzda böyle bir tehlikenin olmadığına herkesi inandırınız. Sizin niyet ve çalışmalarınızı fark edip yüzünüze vurmak isteyenleri, vehimci ve jurnalci olmakla suçlandırınız.

5- Gizli, açık din düşmanlığı yapınız. Mezhep ve tarikat kavgalarını kışkırtınız.

6- Milli davalar ve davranışlar karşısında tamamıyla hissiz, kaygısız durup, mümkün ise önleyici yazılar çıkarınız. Her milli varlığı yıkmaya gayret harcayınız.

7- Politika, san'at, edebiyat ve kültür kollarında fikirlerinize uzak olup da komünist temayülü bulunmayanların bütün şöhret, rağbet ve otoritelerini yıkmaya çalışınız.

8- Halkın çok sevdiği milletçe kabul görmüş kahramanları yıkmak zor olacağına göre, onları kendinize bayrak yapınız. Düşünce ve davranışlarını kendi açınızdan yorumlayınız.

9- Romanda, şiirde, yazıda, karikatürde sistemli ve maksatlı olarak işçinin ve köylünün sefaletini mübalâğalı bir şekilde teşhir ediniz.

10- Tercümelerinizde komünizme yakın olan yazarların eserlerini seçiniz ve çeviriniz.

11- Milletinize Batı blokuna ve demokrasiye düşmanlığı aşılayınız.

12- Nizamlara ve kanunlara karşı gelenleri destekleyiniz. Kargaşalık çıkarmak için muhalefet duygularını isyan derecesine getiriniz.

13- Memleketinizde yasak değilse Rus filmlerine, yasak ise sol eğilimli filim ve piyeslere övgüler yapıp alâka toplayınız.

14- İlk önce komünist iken sonradan dönmüş olan Fransız Andre Gide ve A. Malraux, İgnosiv Sillone; Amerikalı Richard Wright ve Louis

Fischer, İngiliz Arthur Kostler ve bunun gibi yazarları kötüleyerek kampanya açınız. Şöhret ve fikirlerini yıkınız.

15- Sendikaları, gençliği ve dernekleri ve san'at birliklerini ele geçirmeye çalışınız.

16- Bilhassa öğretmen, profesör, parti başkanı gibi büyük kitleleri elinde tutanlara, sularına gitmek suretiyle yaklaşınız.

17- Sürekli huzursuzluk kaynakları arayıp bularak ve bunları daha beter olarak devam ettirmeyi en baş prensip sayacaksınız.

18- Komünizmi açıkça savunmak yasak olduğu takdirde sosyalizmi savununuz. Eğer sosyalist yayın da yapamıyorsanız işçi davalarını ele alır görünerek gayeye hizmet edersiniz.

ÇOCUKLARA MÜTEVECCİH TALİMÂT

Solcuların asıl hedefi yeni yetişen nesilleri kendi düşünce sistemlerine göre yetiştirmektir. Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü üzere ileri sürdükleri bütün teoriler (hürriyet, cinsiyet, aile, mekteb, devlet, ırk ayırımı düşmanlığı vs. vs.) bu noktada düğümlenir. Bu sebeple gençliğin yetişmesi hususunda takip edecekleri siyâseti de bazı esaslara bağlamışlardır.

«Gençliğin ve çocukların din ve vatan sevgisini zihinlerden silecek, her türlü telkin araçlarından yararlanacaksınız.

Çocuklar üzerinde önemle durunuz. Yetişme çağındaki çocukların istediğiniz kıvamda yetişmelerinde başarı sağladığınız derecede hedefimize ulaşacağımızı kesinlikle kabul ediniz.

Çocukların, istediğimiz kıvamda yetişmelerini sağlamak için şu esasları uygulayacaksınız:

A) Çocukları, milliyetçi görüşlere, yayımlara, dinî inançlara düşman edeceksiniz.

B) Ana, baba, öğretmen, din hocaları ve diğer büyüklere saygı göstermek, onların nasihatlarını dinlemenin aydın genç için özgürlük kurallarına uymayan bir davranış olduğunu telkin ederek anarşist olmaya namzetler yetiştireceksiniz.

C) Zenginlere, zengin çocuklarına düşmanlık hislerini uyandıracaksınız. Kendileri zengin çocuğu olsa bile o çocuğa daha zengin olanın servetini hatırlatıp kıskançlık damarlarını harekete geçirin. Çocuk en büyük idealini zenginlerin servetini yağma etmek, elinden almak olduğu şeklinde bilmelidir.

D) Çocukları, kendi milletlerinden soğutun. Hayâllerinde başka milletleri üstün görüp onlara özenmek, onlar gibi olmak arzusunu uyandırın. Bu duruma gelen bir gence her lokma yutturulabilir. Her türlü ideolojilere sürüklenebilir.

E) Bu seviyeye gelmiş bir gence ... «Değiştirilemeyen bu bozuk düzene son vermek için büyük bir devletin boyunduruğuna girmekte bir sakınca olmadığını» telkin ede ede günün birinde onu tam bizim istediğimiz gibi kendi vatanına düşman bir komünist yapmamız bir anlık mesele ... Bir miktar ruble işi tamamen halleder,

F) Yazar ve şâirlerimiz, sinema ve tiyatro yazarlarımız, romancılarımız, yazı, şiir, roman, makale ve diğer eserlerinde yukarıdaki hususları gayet ustalıkla işlemelidirler. Çocuklarını, anne -babalarına isyan ve hatta baş düşman hâle getirtecek temaları eserlerinizde dikkatlice işleyiniz. Çocuk bu telkinlerle aile hayâtını bir esaret kampına benzetecek duruma gelmeli ...»

SONUÇ

«Bir *memleketin imamları Allah'ın Kitabı'yla hükmetmez ve Allah'ın indirdiğini terk ederse, o kavmi Allah kendi içlerinde belâya maruz kılar.»*

Hadis-i şerif

İslâm, fitne meselesine ayrı bir ehemmiyet vermiştir. Esasen kendisinden önce mevcut olan bütün semavî ve bâtıl dinlerin olduğu gibi İslâm'ın gayesi insanlar arasında nizâmın en üst seviyede teminidir. Onun muamelâttan ukûbâta ve hatta itikadiyyât ve ibâdâta varıncaya kadar bütün teşriatı bu nizâmın tesisine bakar.

İslam'ın fitne ve anarşi karşısındaki tavrını üç ana bölümde inceledik:

1- İslam'ın fitne ve anarşi telâkkisi nedir, fitnenin evsâfı nedir?

2- Fitne ve anarşinin sebepleri nelerdir, çıkmaması için önceden alınacak tedbirler nelerdir?

3- Fitne ve anarşi çıkmış ise, gelişmesini önlemek ve tamamen sönmesini sağlamak için alınması gereken tedbirler nelerdir?

İslam'ın bu sorulara cevap sadedinde beyân ettiği çâre ve tedbirleri, siyasî, içtimaî, iktisadî, teşriî vs. çeşitli gruplara ayırmak mümkün ise de, hepsini teke irca etmek de mümkündür ve böyle yapmak daha doğrudur. Dünyâ ve âhiret meselelerini beraberce mütâlaa eden bir sistem olan İslâmiyet için anarşinin yegâne sebebi dinin insanların hayâtından çıkmasıdır. Kur'ân bunu ifade etmekte, hadisler tekrarlamakta, din âlimleri ısrarla üzerinde durmaktadırlar, geçmiş bahislerde sunulan bütün açıklamalar bunu göstermektedir.

Bu söyleneni veciz olarak ifade eden bir hadisi -ki fitnenin sebepleriyle alâkalı bahiste kaydetmiştik - burada bir kere daha hatırlatalım. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): -Beş şey var, onlarla imtihan olursanız beş belâya maruz kalırsınız» dedikten sonra beşinci madde olarak: **«İmamları (liderleri) Allah'ın Kitabıyla hükmetmezler ve Allah'ın indirdiğini terk ederlerse o kavmi Allah, kendi içlerinde belâya maruz kılar»** buyurmaktadır Bu hadisin bir manası yeni nesillerin yetişmesinde devletin ihmalkârlıkla gençliği dinî kültür ve terbiyeden mahrum bırakması, vicdanlara Allah korkusu, insan sevgisi, adalet duygusu, âhirette hesap verme endişesi yerleştirmemesi demektir. Zira

Allah Kitabının yüzde doksan, belki daha fazla kısmının bu sayılan hususlarla alâkalı olduğunu görmüştük. Şu hâlde, mezkûr hadisin ifadesine göre, bu vazifelerin terki, insanların birbirinden belâya uğrayacağı bir fitnenin, dahilî bir kargaşanın gelmesine sebep olacaktır ki, bu hususu zamanımız Türkiye'si aynen tasdik etmiştir, doğrulamıştır;

Anarşinin sebebi, dinin ihmâle uğramasıdır mahiyetindeki sözümüzün yanlış anlaşılmaması için hemen şunu belirtelim ki, burada kullandığımız din tabiriyle, zamanımız insanlarının din deyince, çok nakıs olarak tedâi ettikleri «günah - sevap» veya «namaz -oruç» gibi dinî hayâta müteallik meseleleri anlamıyoruz. Bunlar da dinden olmakla beraber dinin tamâmı değildir. Keza dini «kalb temizliği» şeklinde ifadeye döken -cici tarif »e de katılmıyoruz.

İslâm dini, bir hayat nizâmıdır, dünya görüşüdür de. İktisâdiyât, sınâiyât, siyasîyât, ahlâkiyât, terakkiyât, ilmiyât vs. hepsi dinin birer parçasıdır. Namaza verdiği ehemmiyet kadar ilim talebine, adalete, liyâkata, yardımlaşmaya, vatanperverliğe, terakkiye, devlete bağlılık ve âmirlere itaat etmeye de ehemmiyet vermiştir. Dini, dili, rengi ne olursa olsun insanların mal, can ve ırzlarına hürmet ve saygıya ise şahsî ibâdetlerden daha çok değer vermiştir.

Şu hâlde, dinin hayattan çıkması deyince gerek ferdin şahsî hayâtını ve gerekse içtimaî hayâtını alâkadar eden maddî - manevî bütün meseleler kastedilmektedir.

Bu söylenenleri hakkıyla değerlendirmekte şurası da gözden uzak tutulmamalıdır ki İslâm dini, emretmiş bulunduğu, yapılmasını teklif ettiği her husustaki tatbikatın tahakkuk etmesini, nazariyattan fiiliyâta geçip, amele, işe dökülmesini, pratik hayâta intikalini sâde bir nasihat nev'inden duyurmakla, hatırlatmakla kalmamış, son derece ciddi ve ehemmiyetli bir müeyyideye de bağlamıştır. Bu müeyyide, esas itibariyle harici değil, dâhili ve vicdanidir. Allah ve âhiret inancında ifadesini bulan «mesuliyet duygusu»ndadır.

İslâm, gerek Kur'ân'da ve gerek hadislerde bütün meselelerini bu mesuliyet duygusuna atıf yaparak tesbite, müesseseleştirmeye, ehemmiyetini belirtmeye çalışmış, müeyyideye bağlamıştır. Şu halde bütün teklifler, bu duygunun vicdanda varlığı ve kuvvetliliği nisbetinde hayâta intikal edip tahakkuk edecektir. Ahlâkıyâttan muamelât ve nizâmâta varıncaya kadar her bir meselenin iman -küfür müeyyidesiyle yerleştirilmeye çalışıldığını gösterir birkaç misâl verelim:

Birinci Misâl:

«Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa komşusuna eziyet etmesin, kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa misafirine ikramda bulunsun, kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa ya hayır konuşsun veya sükût etsin» (Buharı, Edeb 31). Burada dinin ehemmiyet verdiği komşuya iyi

muamele, misafirine ikram ve mâlâyâni sözlerden kaçınma gibi üç ahlâki fazilet Allah ve âhiret inancı gibi imânın özüne atıf yapılarak tespite çalışılmıştır.

İkinci Misâl:

«Sizden hiç birisi, kendisi için istediğini başkası için de istemedikçe imân etmiş sayılmaz» (Buhâri, İmân 7) Burada insanlara karşı hayırhah olmanın ehemmiyeti imanla tartılmak suretiyle tespite çalışılmıştır.

Üçüncü Misâl:

«Müslüman bir kimsenin kalbinde cimrilikle imân ebediyen birleşmez.» [1321].

Dördüncü Misâl:

«Zina eden bir kimse mümin olduğu hâlde zina etmez. Şarap içen bir kimse de mümin olduğu hâlde şarap içmez. Hırsız da mümin olduğu hâlde hırsızlık yapmaz.» (Buhârî, Eşribe 1). Burada hududa giren üç büyük günahtan zina, içki ve hırsızlık imansızlıkla tartılmak suretiyle men edilmeye çalışılmaktadır.

Misâller bu mevzuda pek fazladır. Hepsini burada saymaya lüzum yok. Esas belirtmek istediğimiz prensip şudur: İslâm dini, beşeriyeti, ulaştırmak istediği hedefe imânî müeyyidelerle gider, kişiyi içten fetheder. Bu sebeple imânın, yâni âhirette ferdî hesap verme inancının vicdanlarda hakkıyla yerleşmemiş bulunduğu bir fert veya böylesi fertlerden müteşekkil bir cemiyet için İslâm'ın vadettiği dünyevî ve uhrevî saadetlerin hiçbirisi için garanti yoktur.

İslam'ın vadettiği terakki, sulh, her çeşit beşeri kemâlât ve dünyevî saadet, hayâtına vicdanındaki Allah ve âhiret inancıyla yön ve şekil veren fertlere ve bu fertlerin oluşturduğu cemiyetleredir. Şu hâlde gerçek manada Allah ve âhiret inancı yâni «mesuliyet duygusu» bir vicdanda yer etmedi ise ve her günde kılınan beş vakit namazla bu iman canlı ve müessir tutulmadı ise, İslâm'ın istediği şeyler -ki nizam ve terakki bunlarsız mümkün değildir- müeyyidesiz kalacak, kuru lâftan ibaret olacaktır. Nitekim bu duygunun zayıfladığı fertlerde ve cemiyetlerde dinin düsturları hayâta yön vermekten çok levhalara nakşedilmiş olarak duvarlara süs vermekte, bu duygunun hiç kalmadığı fertlerde de istihza, istiskal ve hücum vesilesi olmaktadır.

Şu hâlde, sırf anarşi açısından bakacak olsak bile devletin ilk vazifesi vatandaşlarına din eğitimi vermek, yaptığı her şeyden Allah'a karşı sorumluluk duygusunu vicdanlarına yerleştirmek olmalıdır. Bu çeşit bir terbiye, bir diğer ifadesiyle, herkesin içine bir polis yerleştirmek demektir ki cemiyetin birliği, insanların huzuru ve dirliği; devletin asayiş, emniyet

[1321] Nesâî, Cihâd 8; Müsned 2, 256

ve terakkisi buna bağlıdır. Sırf polis korkusuna, jandarma dipçiğine dayandırılmak istenen asayiş ve milli birliğin sağlanması mümkün değildir.

Nitekim, anarşik hâdiselerin kızıştığı sıralarda, dinî heyecanla tahrik olmayan lâik sorumlular bile gençlere karşı hitâbederken ister istemez kardeşlikten, birlikten, vatan, bayrak sevgisinden bahsediyorlar. Hâlbuki bilmiyorlar ki vatan da, bayrak da kudsiyet ve değerini inançtan almaktadır. Bir insan için vatan, her şeyden önce, kendi inançlarına göre hür olarak yaşayabildiği yerdir. Milletinin inancından kopan, yâni inancını yaşamakta kendini hür hissetmeyen insana hangi vatandan bahsedeceksiniz? Bayrak da inancına göre hür yaşadığına dâir bir sembol olarak dalgalanırsa bir değer taşır. Şâir:

«Adına denilince bir yerin Türk beldesi,
Gözüm al bayrak arar kulağım ezan sesi.»

demiştir. Burada göze al bayrağı aratan şey, aslında, ezan sesinden alınan zevkle ifade edilen imandır. Bu olmadı mı, ne toprak vatandır; ne kırmızı bez al bayraktır; ne de o toprak ve bu bezin birleştirdiği insanlar kardeştir. Öyle olmasaydı kızıl paçavra, al bayrağın yerine asılmaz, vatanın fabrikaları yıkılıp, gemileri batırılmaz, masum insanları «kardeşler» öldürülmezdi.

Bütün bu söylenenler ve yapılan izahlar gerekli şekilde değerlendirildiği takdirde dinin İçtimaî hayattan çıkması sözü ile ne kast edildiği anlaşılacağı gibi, anarşinin asıl sebebinin ne olduğu da anlaşılmış olacaktır.

Öyle ise, anarşiyi önleyecek köklü tedbir, hayâtın ilk yıllarında ele alınması gereken bir terbiye işidir, vicdanlara Allah ve âhiret inancının kuvvetli şekilde yerleştirilme işidir.

Vicdanlardaki Allah ve âhiret inancı ve bunların sonucu olan «her yaptığından hesaba çekilme duygusu», her ferdin içine yerleşen, uyuması, yorulması, gafleti, tarafgirliği olmayan, en kuytu köşede bile kişiden ayrılmayan bir polistir. Bu dahili polis, her köşeye dikilen harici polislerden, askeri jandarmalardan daha ziyade asayiş ve terakkiye yardımcıdır.

Asayiş için polisin de başına polisler ve jandarmalar dikmek gerektiği tecrübesini fiilen yaşayan bir memlekette asayişe taraftar, hamiyet sahipleri, devlet sorumluları, şahsen inanmasalar, uhrevî yönünü düşünmeseler bile, sırf dünyevî maslahatlar için, devletimizin bekası, milletimizin sulhu, saadeti ve birliği için, her çeşit peşin hükümden, yanlış telkinlerden, iç ve dış baskılardan azade olarak bu meseleye ciddiyetle eğilip ilkokulun ilk yıllarından itibaren her seviyedeki tâlim ve terbiye müesseselerinde din terbiyesi işine ehemmiyet vermek zorundadırlar. Arzu edilen müessiriyette bir din terbiyesi devlet işidir, anne - babaların çok nakıs hususî himmetlerine veya kontrol ve murakabesi imkânsız, muhtevası pek düşük, hem de tesadüflere terkedilmiş hasbi gayretlere bırakılamaz.

Üstelik, devlet bunu tedrisât müesseselerinde ele almakla kalmayıp televizyon ve radyo başta olmak üzere bütün yayın organlarında ele almalı, ayrıca her çeşit programlara verdireceği muhteva ile de takviye etmelidir.

DEVLET SORUMLULARIMIZA HİTAB

Anarşi döneminin devlet yöneticileri çok ciddi bir imtihanla karşı karşıyadırlar. Şahsi günâhı olmasa bile geçmişten muhataralı ve ağır bir mesuliyet tevarüs etmişlerdir, idarede kaldığı müddetçe muhâtap olmak, devlete ait tenkitlere, mesuliyetlere maruz kalmak, tedbir aramak, cevab vermek zorundadırlar.

Üzerinde durduğumuz mevzu ile alâkalı olarak şu hususu bütün açıklığı ile söylemenin vicdani bir borç olduğuna inanıyoruz: Mevcut anarşiden bizzat devlet sorumludur.

Kurduğu maârif sistemi, müesseselerde tatbik ettiği ders programlarıyla bu gençliği her çeşit mânevi değerlerden boş olarak devlet yetiştirmiştir Şimdi gençlikten onlara vermediği şeyi istemektedir: Kardeşlik istiyor; vatan, millet sevgisi, tarih şuuru, bayrak saygısı istiyor. Bunları hangi derslerde haftalık kaç saatlik programlarda, kaç sayfa ile, kaç satırla vermiştir ki, şimdi bunları istemeye hakkı olsun?

Devlet, kendi elleriyle yetiştirdiği gençliği mânevi, milli değerlerden boş bırakmıştır.

«Tabiat boşluğu sevmez» bütün insanlığın bildiği, asırlardır tekrar ettiği hakikatli bir düsturdur. Boşluğu, sadece fiziki tabiat değil, insan tabiatı da sevmez.

İnsan, sadece mideden ibaret değildir. Akıl, ruh, kalb, sevgi, korku, nefret gibi duygularımız da var, manevî yönümüz de var.

Mide gibi aklımız da, ruhumuz da gıdaya muhtaçtır. Ekmek bulamazsak ot yeriz, yenilebilecek ot da bulamazsak, şansa kalmış, belki de hayâtımıza mâl olacaktır amma, ne bulabilirsek onu yeriz.

Akıl da öyle. Hâdisâtın bir sebebini arayacak, ilimle izah ederse ne âlâ. Aksi takdirde önüne hurafeler, bâtıllar, sapıklıklar çöplüğü açılacaktır.

Ruhumuz, kalbimiz de öyle. Bir şeylere mutlaka inanacak, bir şeyleri sevecek, bir şeylerden nefret edecek, kin besleyecek, düşman bilecek. Ya yaratıcısını bilecek, O'ndan korkacak, O'na ibâdet edecek, O'nun iyi dediğini iyi, kötü dediğini kötü bilecek veya insanlar adedince değişen iyiler, kötüler gayyasına düşecek.

Dinî ve millî terbiyenin yokluğu veya yetersizliği sebebiyle nefsinin kötülüklerine, şeytâna, bin yıllık tarihimizin düşmanlarına düşman olmayanlar, bu düşmanlar kendilerine düşman olarak gösterilmeyenler, asıl dostlarını, kardeşlerini düşman bilmeye, masumların kanlarını dökmeye başlayacaklar. Vicdanlarda hâsıl olan boşluğun tabii sonucu budur.

Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm): «Din buğz ve sevgiden başka birşey değildir» ifadeleri açısından bu hâlde, şu anarşi de bir dindir, İslâmi değerler sisteminin kalblerden çıkarılmasıyla hâsıl olan boşluğu dolduran yeni değerler sistemi, yeni bir dindir, bu anarşi dinidir. Her din gibi o da mutaassıptır, kendinden başkasına hayat hakkı tanımayan, kendinden olmayanlara merhametsizce kıyan, her çeşit milli, dinî, hatta pek çok beşerî değerleri tanımayan, değer ölçüsünü kendisi koyan bir din, yeni bir değerler kargaşasıdır.

Bu durumlara düşmemek için en az bin yıllık tarihimizde devletlerimiz, kendilerine birinci vazife olarak, vatandaşlarını müşterek inançlar, değerler sisteminde tutmayı seçmiştir. Bir başka ifade ile İslam'ın tedrisini, İslam'ın vatandaşlarına yaşatılmasını, İslâmi değerler etrafında fertlerin birleşip kaynaştırılmasını kendilerine gaye edinmişlerdir. Bu iş ciddiyetle, hakkıyla yürütüldüğü müddetçe milli birlik kuvvetlenmiş, vatan, bayrak sevgisi kuvvetlenmiş ve bu sayede yedi düvele meydan okunmuş, üzerinden güneş batmayan imparatorluk kurulmuştur.

Türklerden kurtuluşu, manevi değerlerinden uzaklaştırmakta gören düşmanların asırlarca süren sinsi çalışmaları sonunda yeni yetişen nesillere din gericilik olarak telkin edilerek, her çeşit birliklerin mayası, temeli olan iman vicdanlardan çıkarılmış, zayıflatılmıştır. İmânın zayıflama derecesine göre gevşemeler, ayrılmalar, dağılmalar da başlamıştır.

Durum aynen şu teşbihte ifade edildiği üzeredir: Terzinin elinde elektronik bir maşa var. Akım verdiği zaman hâsıl ettiği manyetik cazibe ile etrafa dağılmış olan toplu iğneleri, dikiş iğnelerini, kopçaları vs. kendine çekerek diğer pisliklerin içinden çıkarıyor, onlara bir düzen veriyor, birlik beraberlik sağlıyor. Şimdi elektriği kesecek olsak onları çeken manyetik cazibenin ortadan kalkmasıyla her birinin müstakil bir varlık olarak, irtibatsız bir yığına döndüğünü görürüz:

Bizde de durum bunun aynı olmuştur. Cemiyetten dini cazibe çıkarılmış, böylece birbirinden kopan fertler aralarında sevgi bağı kalmayan yığınlar hâline getirilmiştir.

Yabancı telkinlere kanarak milletin imansız da olabileceğini sananlar aldanmışlardır. İnsan sadece madde olsaydı, belki yığın olarak kalmakta devam edebilirdi. Türk insanı da iman boşluğunu, kalbî açlığını ilâ nihâye devam ettiremezdi ve ettiremedi, birbirine düşman çeşitli gruplara ayrıldı, anarşi şeklinde patladı,

Türkiye'nin geri kalış sebebi dindir diye Batı'dan gelen telkinlere inanarak Türkiye'de din aleyhinde yaygara koparanlar, din gidince kalkınma gelecek diye hayâle ümit bağlayanlar, karşılarında, mevcudu da yıkıp yok etmeye kalkan, milleti, adam başına bölüklere ayıran anarşi ile karşılaştılar.

Herhalde, en azından mukallidlerin, yerli piyonların hesâbında bu yoktu. Bu durumun dış hazırlayıcılarının hesabında da yokluğunu söylemek safdillik olur

Bir kısım peşin hükümlerle, muhtevasını millî realiteden, millî tarihten almayan sloganlarla gençliğe yön verecek ideoloji yapılamaz, maârif programını bu boş şeylere dayandıranlar aklanmış olurlar.

Yurdumuzda yakın tarihin programları ve icraatları böyle olmuştur. Bin yıllık tarihin millete çizdiği ana istikamet, hârici oyunlar sonunda terk edildi. Yeni bir dünyâ, yeni bir medeniyet ortaya koyacağız diye millet aldatıldı, tarihimize ihanet edildi. Yapılanlar ise sadece tahribattır. Neler tahrip edilmedi ki?

Dilimiz tahrip edildi.

Dinî değerlerimiz tahrip edildi.

Millî birlik şuurumuz tahrip edildi.

Büyüklere saygı duygumuz, insanlara sevgi, başkalarının, düşünce ve inançlarına hürmet duygumuz tahrip edildi.

Vatan sevgisi, bayrak sevgisi, ordu sevgisi, devlete bağlılık ...

Fedâkârlık duyguları tahrip edildi.

Dış politikamız, iç idaremiz tahrip edildi.

Tahribat saymakla biter mi?

Tahrip tezgâhından geçmeyen ne kaldı ki?

Aksini iddia edenlere anarşiyi gösteririz. Türk tarihinde değil, dünya tarihinde eşi, benzeri görülmeyen anarşiyi ... Hiçbir kaide tanımayan anarşiyi ... Devleti yıkmaya yönelen anarşiyi ... Masum, suçlu ayırımı yapmadan kıyan anarşiyi ... Yurdun bir kösesinde, muayyen bir zümreye has olmayan, her eve, her aileye, hatta her yatağa giren, kardeşi kardeşe öldürten anarşiyi ... Din, bayrak, vatan, millet tanımayan anarşiyi. Durma noktası olmayan, bir gün önceki soygun arkadaşını, katliâm yoldaşını da öldüren anarşiyi.

Ellerimizi vicdanımıza koyarak lütfen cevab arayalım: Bu büyük hâdise millî tarihimizde nasıl meydâna geldi, nasıl hazırlandı? Bir millet bu hâle nasıl getirildi? Hangi yanlış hesapların kurbânı olduk?

Mert olalım, hatamızı itirâf edelim. Kişi kusurunu bilmek kadar fazilet olmaz. Zararın neresinden dönersek kârdır. Dönüş itirafa bağlıdır. Hâlâ gizli düşmanların telkinlerine kanarak hatada ısrar, hâlâ boş sloganlarda direnme, hâlâ boş hayallerimize bağlanma, dönüşü olmayan çıkmazlara, kurtuluşu olmayan felâketlere götürecektir bu milleti.

Devlet, zamanında vazifesini yapmaz, yetiştirdiği gençliğe aklın, mantığın, tarihin ve beşer fıtratının gerektirdiği terbiye ve ideolojiyi vermez-

se, iş işten geçme noktasında, on binlerce, yüz binlerce genci hapse tıkma vazifesini yapar. Aslında dünya zindanlarına, muvakkat hapishanelere namzet olmuyorlar, uhrevî zindanlara, ebedî hapislere de namzet oluyorlar.

Devletin vazifesi zindan için vatandaş yetiştirmek değildir, so-Rumlularımızdan bunun idrâkini bekliyoruz.

Son olarak, bütün gerçeği, bütün çıplaklığı ile bir kere daha tekrar ediyoruz: Devletimiz maârif politikasını tarihin çizdiği, millî menfaatlerin emrettiği, insan fıtratının aradığı esaslardan çok, peşin hükümler, yanlış hesaplar üzerine oturtmuştur. Bu sebeple bu yeni maârif meyvelerini vermeye başladığı yıllardan itibaren askerî müdâhalelerde bulunmak zorunda kalmıştır. Bu ne zamana kadar devam edecek?

Milletimizi bu yanlış çizgide tutmaya hiç bir güç yeterli olmayacaktır. Artık tarihi mecramıza, fıtrat yoluna dönmekle yok olmak şıklarından birini tercih noktasına geldik.

DİNDARLARA HİTAP

«Eğer biz, ahlâk-ı İslâmiyenin ve hakikat-ı imâniyenin kemâlatını ef'âlimizle izhâr etsek, sâir dinlerin tabileri elbette cemaatlerle islamiyete girecekler, belki küre-i arzın bazı kıtaları ve devletleri de İslâmiyete dehalet edecekler.»

Bediüzzaman

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalar dindarları yanlış kanaatlere sürükleyebilir, kendilerine terettüp eden mesuliyetten kaçmalarına sebep olabilir. Şöyle diyebilirler: «Biz zâten hep söylüyoruz, gençliğin yetiştirilmesinde dini değerlere yer verilmemiştir, bu yüzden anarşi çıkmıştır, bu işten de devlet sorumludur.»

Böyle söyleyip bu noktada kalmak şahsına düşen mesuliyetten kaçmaktır.

Her şeyden önce devlet nedir, kimdir, bizlerden ayrı bir şey midir? Devlet bizlerin teşkil ettiği siyasî bir organdır. Hepimiz onun birer parçasıyız. Eğer devletimiz bozuksa millet olarak biz bozuğuz, fert fert hepimiz bu bozukluktan hissedarız. Devlet sorumluları ise onda hizmet gören kişilerdir. Bizzat herhangi bir şahsî sorumluluğumuz olmasa bile babamız, amcamız, evlâdımız veya herhangi bir akraba veya tanıdığımız veya hemşehri o sorumluluğun içindedir: meb'ustur, müdürdür, herhangi bir dâirede memûrdur, öğretmendir, hademedir, işçidir vs. Bunların hepsi devletin bir parçasıdır. Aslında milletin ferdleri resmî bir vazifesi olmasa, dağ başında bir çoban olsa bile devlet binasının tuğlaları hükmündedir. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) bu millet-devlet birliğini ifade etmek için: «Lâyık olduğunuz şekilde idare edilirsiniz» buyurmuştur.

Öyle ise, ey dindar! Uzun söze ne hacet, mevcut anarşiden herkes gibi sen de sorumlusun. Üstelik inanan, dini yaşayan bir kimse olarak sen daha çok sorumlusun. Sen, yirminci asır insanlığının buhranlarını, ızdıraplarını ancak İslâmi düsturların halledeceğine inanıyor, iddia ediyorsun. Bu iddiada değilsen zâten imanın nakıstır, yetersizdir, kendini kâmil bir mümin zannetme.

Evet İslâmiyet bu asırda da insanlığın kurtarıcısıdır. Ancak buna insanların ikna edilmesi, bir başka ifade ile İslâm'ın mehâsininin, güzellik-

lerinin gösterilmesi gerekmek-tedir. İnsanlık bir arayış içerisindedir. Anarşistler de büyük çoğunluğuyla bu arayışın yolcusudur. «Dinsiz» dediğin, «din düşmanı» dediğin, «maddeperest» dediğin, bilmem ne çeşit ithamlarla istiskal ettiğin insanlar büyük ekseriyetiyle hep bu arayış içerisinde olan kimselerdir.

Sen bunlara İslâm'ı «güzeldir», «iyidir» diyerek lâfla anlatmaya kalkma. İslâm'ın iyi ve güzel olduğunu hayatınla, tatbikatınla, lisân-ı hâlinle, onlarla kuracağın hususî münâse-betlerle göster, anlat..

Bugünün insanıyla İslâm arasına asırların birikimi peşin hükümler, kötü örnekler, yanlış anlamalar, anlatmalar girmiştir. Bunların bir kısmına, bizzat inanan insanların kusurları, dini yanlış anlamaları ve noksan tatbik etmeleri sebep olduğu gibi, bir kısmına da gerçekten İslâm düşmanı çevrelerce, dış düşmanlarca sürdürülen gayretler sebep olmuştur.

Bugünün bir parça okumuş insanı İslâm'ı bilmiyor, tanımıyor. Sen fiilen göstermezsen nereden öğrenecek, kim öğretecek? Onun İslâm hakkında, din hakkında bildikleri İslâm düşmanları tarafından İslâm'dan uzaklaştırmak maksadıyla, sinsice, ustaca hazırlanmış bir kısım karikatürler, sloganlar, istihza dolu peşin hükümlerdir.

Bahis açılma durumlarında zihinde İslâm'ı tahayyül ettirecek olan bu prefabrik slogan ve karikatürlere göre İslâm:

Miskin miskin oturup tevekkül etmek.

Şart edip avrat boşamak,

Dört kadınla evlenmek.

Çarşafa bürünüp onun altında olmadık fırıldaklar çevirmek,

Milleti aldatmak için hacı olmak, sakal bırakmak,

Vs.dir.

Yâni İslâm'ın bütün mühim meseleleri karikatür havasına sokulmuş, İslâm'a karşı hürmet ve alâkaya değil, istihza, nefret ve uzaklaşmaya vesile yapılmıştır.

Bu hususta dikkat edilmesi gereken diğer mühim bir nokta da İslâm hakkında gittikçe umûmileştirilmeye çalışılan yanlış bir kanaattir. Bu kanaate göre, İslâmiyet sevap-günah, cennet-cehennem, namaz-oruç meseleleriyle uğraşan bir sistemdir, bir dindir. Halbuki, böylesi bir din anlayışı bilhassa İslâmiyet hakkında çok nakıstır ve büyük haksızlıktır. Öyle ise ne yapıp yapıp muhataplarımızın, çağdaşlarımızın anlayacağı, ikna olacakları şekilde gerçek İslâm'ı anlatmak, fiilen göstermek inananlara terettüp eden bir vazifedir.

Bugün anarşiye atılan, İslâm'dan uzaklaşan bütün gençlerin kafasında İslâm adına bu karikatürler ve yanlış kanaatler vardır. Hatta daha ileri

giderek şunu da söyleyebiliriz: Aslında onlardaki düşmanlık gerçek İslâm'a değil, kendisine İslâm diye yutturulan bu karikatürleredir, aradıkları şey de bizzat bâtılın kendisi değil, İslâm'dır. O ne bilsin ki, İslâm, bildiğinin ötesinde başka bir şeydir. Eğer sen bu karikatürleri kaldırmaz, gerçeği onun anlayacağı şekilde göstermezsen, arayış içindeki gencin elinden tutmazsan, o genç, uzatılan elden tutar, bâtıla yapışır, kendisi için hazırlanmış olan tuzağa düşer.

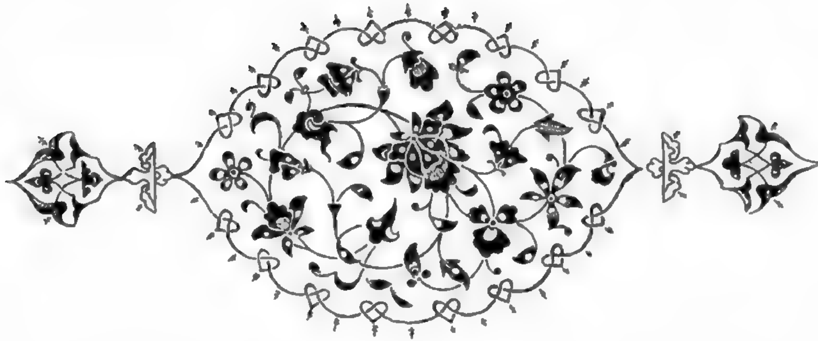
Sen onu kendine çağır, gerçek İslâm'ı öğret. Bil ki, senin partine girmediği, siyasî görüşünü benimsemediği için selâmı kestiğin, gıybetini ettiğin, hakir gördüğün müddetçe onu kendine çekemezsin, onun hakkında, onun nazarında İslâm hakkındaki peşin hükümlerini te'yid ettirici karikatür bir Müslüman olmaktan çıkamazsın.

Anarşist de insandır, bu cemiyetin bir ferdidir, hatta belki de akraban, yakının, tanışındır. Üstelik arayış içinde olan, gözünü açtığı günden beri kendisine şırınga edilen bâtıldan tatmin olmayan, bâtıla isyan eden, daha iyiyi arayan kimsedir. Müsamaha, tatlılık, şefkat, merhamet, iyi örnek onu yumuşatacak, mâkul izahların ikna edecektir, yeter ki sen İslâm'ı tam anlamış ve hakkıyla yaşayan biri ol.

Öyleyse sen siyasî gevezeliği bırak, kendini yetiştir, İslâm'ı her yönüyle, bütün müesseseleriyle öğren ve öğret. Anne ve babadan öğrendiğin, cemiyetten gördüğün İslâmiyetle İslâm'ı bu asırda temsil edemezsin.

Önce nefsindeki düşüklüklerle mücâdele et, İslâmi olmayan sıfatlarını at. Ahlâkınla, yaşayışınla, davranışlarınla İslâm'ın güzelliklerini izhar et.

O zaman anarşistin ikna olduğunu göreceksin. Dinine karşı, Allah'a karşı vazifeni böyle yapacaksın. Aksi takdirde din hizmeti yapıyorum diye siyâset yapman, kendi partinden olmayanları tekfir edecek, onlarla olan beşeri münasebetleri kesecek kadar taassuba yer vermen büyük dalâlettir, anarşiye anarşi katmadır. Bu davranış Allah'ı değil şeytanı razı eder.

MÜRACAAT KİTAPLARI

ABDURREZZAK, İbnu Muhammed es-San'ânî (v. 211/826): Musannafu Abdirrezzak, Beyrut (ofset), 1970.

el-ACLÛNÎ, İsmâil İbnu Muhammed (v, 1162/1748): Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l- İlbâs ‘Amma İştehere Mine'l-Ehâdîsi ‘Alâ Elsineti'n-Nâs, Beyrut, 1351.

AHMED İBNU HANBEL (v. 241/855): Müsnedü Ahmed İbni Hanbel, Kahire, 1313 baskısından ofset, Beyrut.

AKÎKÎ, Necib: el-Müsteşrikûn, Dârü'l-Maârif, 3. Tab, Kahire, 1964.

ALAÜDDİN ALİYYÜ'L-MÜTTAKÎ, Ibnu Hüsâmi'd-Din el-Hindî: Kenzu'l-‘Ummâl Fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl, Mektebetü'l-Belâğa, Haleb, 1397/1977.

AVRON, Henri: L'Anarchisme, P.U.F. Paris, 7 èm edt. 1977.

— Le Gauchisme P.U.F. Paris, 1974.

AYNÎ, Bedrü'd-Din Ebu Muhammed Mahmûd İbnu Ahmed (v. 855/1451): ‘Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, 1348 baskısından ofset, Beyrut.

AZÎMÂBÂDÎ, Ebû't-Tayyîb Muhammed Şemsü'l'-Hakk, Tahkîk: Abdurrahmân Muhammed Osman: Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebi Dâvud, Medine, 1968.

BABANZÂDE, Ahmed Naim ve Kâmil Miras: Sahîhu Buhâri Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara, 1957.

BAKILLÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed İbnu't-Tayyib İbni Bakillânî (v. 403/1013): Kitâbu't-Temhîd, Matbaatu'ş-Şarkiyye, Beyrut, 1957.

BALANDİER, George: Sociologie Actuelle de l'Afrique Noire, PUF, Paris, 1965.

BEDİÜZZAMAN, Said Nursî (1380/1960): Beyanât ve Tenvirler, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1976.

— Hutbe-i Şâmiye, Sinan Matbaası, İstanbul, 1969.

— Mektûbât, İstanbul, 1962

— Tarihçe-i Hayat (Bir heyetçe hazırlanmıştır). Nâşir: Tahsin Tola, Said Özdemir, Doğuş Matbaası, Ankara, 1958.

BENNABİ, Mâlek: L'Oeuvre des Orientalistes Son İnfluence Sur la Pensee İslamique Moderne, France-İslâm mecmuası, yıl: 1971, sayı: 57-58, 1972, sayı: 59.

— Vocation De L'İslam, Seuil, Paris, 1954.

BEYDÂVÎ, Nâsıru'd-Din Ebû Saîd ‘Abdullah İbnu Ömer (v. 685/1286): Tefsîru'l-Beydâvî, (Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te’vîl), ikinci tab, Mısır, 1955.

BEZDEVÎ, Ebü'l-Yüsr Muhammed İbnu Muhammed İbni Abdi'l-Kerim (v. 482/1089): Usûlu'd-Din, Kahire,

BEZZÂZİYE, Muhammed İbnu Muhammed İbni Şihâb (v. 827/1423): el-Fetevâ'l-Bezzâziye (el-Câmi'u'l-Vecîz), Bulak, 1310, 2. tab.

BlLMEN, Ömer Nasûhî: Hukük-i İslâmiye Ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamûsu, Bilmen Yayınevi, İstanbul, ofset baskı, tarihsiz.

BİRGİVÎ, Mehmed (v. 981/1573): Tarîkat-ı Muhammediye, Hâdimî Şerhi ve Receb Efendi şerhiyle, İstanbul, 1318.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed İbnu İsmâil (v. 256/869): Sahîhu Buhârî, Kahire, 1313 baskısından ofset, 1958.

— el-Edebü'l-Müfred, Kahire, 1379.

CAHUN, David-Léon: L'İntroduction à L'Histoire de L'Asie Turcs et Mongols, Armond Colin, Paris, 1896.

CANAN, İbrahim: Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye. Cihan Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1984.

— Islâmda Çocuk Hakları, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul, 1980.

Peygamberimizin Tebliğ Metotları 1-2, NESİL, İstanbul, 1998-202. Bu kitap *Les Methodes de L'Enseignement du Prophète de L'İslam* adıyla frransızca olarak hazırlanan doktora tezinin türkçeleştirilmiş şeklidir (Sorbonne - Paris, 1972).

— Sulh Çizgisi, T.Ö.V. neşri. İzmir, 1980.

— Tebliğ, Terbiye ve Siyasî Taktik Açılarından Hicret, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul, 1981.

CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail İbnu Hammad (v. 396/1005): es-Sıhâh, Kahire. 1956.

Combats Etudients Dans le Monde (Heyetçe hazırlanmıştır), Seuil, Paris, 1968.

CUVİLLİER, Armand: Manuel de la Sociologie, PUF, Paris, 1968.

CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerîf Ali İbnu Muhammed el-Cürcânî (v. 816/1413): Şerhu'l-Mevâkıf, Mısır, 1325/1908.

CÜVEYNİ, Abdülmelik İbnu Abdillah İbni Yûsuf (v. 478/1085): el-İrşâd. Mısır, 1950.

ÇANTAY, Hasan Basri: Kur'ân-ı Hakim ve Meâl-i Kerîm, İstanbul, 1957.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah İbni Abdirrahmân (v. 255/868): Sünenu’d-Dârimî, Kahire, 1966.

DE LA QUESNERİ, G.: L'Anté-Christe (makale) La Grande Encyclopédie, Hachette, Paris, 1963.

DEYLEMÎ, Ebû Mansûr (v. 558/1162): Müsnedü'l-Firdevs, Yzm. Şehit Ali Pasa, Nu: 565.

DJEVAD Ahmed: Les Turcs d'Après Les Auteurs Célèbres, Publication de Congres National, Constantinople, 1919.

DJUVARA. T.G.: Cents Projets de la Partage de la Turquie, Felix Alcan, Paris, 1914.

EBÛ AVÂNE, Ya'kûb İbnu İshâk el-İsferâyinî (v. 316/928): Müsnedü Ebî Avâne, Haydârâbâd, 1966.

EBÛ DÂVUD, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (v. 275 hicri): Sünenü Ebî Dâvud, Humus, 1389/1970.

EBÛ ZÜHRE, Muhammed, İslâm'da Fıkıh Mezhebleri Tarihi.

EMİN, Ahmed (v. 1954): İslâm'ın Bugünü, çeviren: Abdülvehhâb Öztürk, Ankara, 1977.

— Zuhru'l-İslâm, ikinci tab', Kahire, 1962.

ERSOY, Mehmed Akif: Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler, İstanbul, 1976.

La Famille Hier, Demain, cerf, Paris, 1974 (Centre Théologique de Meylan) neşri.

FOULQUİE, Paul et Raymond Saint-Jean: Dictionnaire De La Langue Philosophique, P.U.F. Paris, 2 èm edt, 1969.

GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed İbnu Muhammed (v. 505/1111): İhyâu Ulûmi'd-Din, Mısır, tarihsiz.

GUENON, René: La Crise Du Monde Moderne, İdées, Paris, 1969.

GUERİN, Daniel ; L'Anarchisme (de la doctrine à L'action), Gallimard, Paris, 1969.

GÜNYOL, Vedat: Mekteb (Makale), İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1957.

HÂKİM, Ebû Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405/1014): el-Müstedrek, Haydârâbâd, 1335 baskısından ofset.

— Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis, Beyrut, 1936 baskısından ofset.

HALİDÎ, Mustafa Hâlidi ve Ömer Ferrûh: et-Tebşir Ve'l-İsti'mâr Fi'l-Bilâdi'l-Arabiyye, Beyrut, 1973.

HAMİDULLAH, Muhammed: İslâm Peygamberi, Çeviren: Said Mutlu, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1966.

— İslâmî Araştırmalar Yapacak Bir Fakülte Nasıl Olmalıdır? (Makale), çeviren: İbrahim Canan, ATA. Ü. İslâmî İlimler Fak. Dergisi, yıl: 1975, sayı: 1.

- Hz. Peygamber'in Savaşları, çeviren: Salih Tuğ, İstanbul, 1962.

HATTABÎ, Ebû Süleyman Ahmed İbnu Muhammed İbnu İbrahim (v. 388/998): Me'âlimü's-Sünen, Haleb, 1932.

HÂZİN, Alâuddin Ebü'l-Hasen Ali İbnu Muhammed (v. 741/1340): Lübâbü't-Te'vîl Fî Ma'rifeti't-Tenzîl, Meymeniy- ye, Mısır, tarihsiz.

HEYKEL, Hüseyin: eş-Şarku'l-Cedîd, Kahire 1962.

HEYSEMİ, Nûru'd-Din Ali İbnu Ebî Bekr (v. 807/1404): Mecma'u'z-Zevâid Ve Menba'u'l-Fevâid, Beyrut, 1967.

HİNDİYYE: Bir hey'etçe hazırlanmış bulunan *el-Fetâvâ'l-Hindiyye,* Bulak, 1310 baskısından ofset.

İBNU ABDİLBERR, Ebû Ömer Yûsuf İbnu Abdilberr (v. 463/1070): Câmi'u Beyâni'l-İlmi Ve Fadlihî, Medine, 1968.

— el-İsti'âb Fî Ma'rifetl'l-Ashâb, Kahire, 1328 baskısından ofset.

İBNU ÂBİDİN, Muhammed Emîn İbnu Ömer (v. 1198/1783): Reddü'l-Muhtâr Ala Dürri'l-Muhtâr, Mısır, 1272 baskısından ofset.

İBNU'L-ARABÎ. Ebû Bekr Muhammed İbnu Abdillah (v. 543/1148): Ârızatü'l-Ahvazî bi-Şerhi't-Tirmizî, Beyrut ofset, tarihsiz.

— Ahkâmü'l-Kur'ân, Kahire, 1968.

İBNU EBÎ CEMRE, Ebû Muhammed Abdullah (v. 699/1299): Bencetü'n-Nüfûs, Dârü'l-Cîl, Beyrut, 1972 ofset.

İBNU'L-BEZZÂZ - Bak. Bezzâziye.

İBNU EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullah İbnu Muhammed (v. 253/867): Musannafu İbni Ebi Şeybe, Haydârâbâd, 1966.

İBNU'L-ESÎR, Mecdüddin Ebu's-Seâdât (v. 606): en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser, Kahire 1383/1963.

İBNU'L-ESÎR, İzzü'd-Din Ebu'l-Hasen Ali İbnu Muhammed el-Cezerî, (v. 630/ 1232): Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, Kahire, 1970.

İBNU HACER, Şihâbu'd-Din Ebû'l-Fadl Ahmed İbnu Ali el-Askalânî (v. 852/ 1448): Fethu'l-Bârî bi-Şerhi'l-Buhârî, Mısır, 1959.

— el-lsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, Kahire 1324 baskısından ofset.

— el-Metâlibü'I-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniye, Kuveyt, 1973.

İBNU HALDUN, Abdurrahmân (v. 808/1405): el-Mukaddime, Beyrut, Dâru İhyâı't-Türâsi'l-Arabî, tarihsiz.

İBNU HİŞÂM. Ebû Muhammed Abdü'l-Melik (v. 218/833): es-Sîretü'n-Nebeviyye, Mısır, 1955.

İBNU KADI SİMÂVÎ, Mahmûd İbnu İsmail (v. 823/1420): Câmi'u'l-Fusûleyn, Mısır, 1300.

İBNU KAYYİM el-CEVZÎYYE, Şemsü'd-Din Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Ebi Bekr (751/1350): İ'lâmu'l-Muvakkı'în, Mısır, 1969.

— Sıfatu's-Saffe, Halep, 1969.

İBNU KESÎR, İmâdu'd-Din Ebu'l-Fidâ İsmail (v. 774/1372) ; el-Fiten (en-Nihâye Fi'l-Fiten), Kahire, 1388/1969.

— Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Dârü'l-Endülüs, Beyrut, 1966.

İBNU MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Yezîd el-Kazvînî (v. 275/888): Sünenü Ibni Mâce, Kahire, 1952.

İBNU MANZÛR Ebü'l-Fadl Cemâlü'd-Din Muhammed İbnu Mükerrem (v. 711/ 1311): Lisânü'l-Arab, Beyrut, 1968.

İBNU SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed (v. 230/844): et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut, 1960.

İBNU SAHNÛN, Ebû Abdillâh İbnu Muhammed (v. 256/869): Âdâbu'l-Mu'allimîn, Kâbisi'nin Risâlesiyle birlikte basılmıştır. Bak, Kâbisî.

İLLİCHE, İvan: Liberer L'Avenir, Seuil, Paris, 1972.

— Une Societe Sans Ecole, Seuil, Paris, 1971.

el-İSFEHÂNÎ, Ebû'l-Kâsım, el-Hüseyn İbnu Muhammed er-Râgıb (v. 502/1108): el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân, Mısır, 1961.

el-KÂBİSÎ, Ebû'l-Hasen Ali İbnu Muhammed (v. 403/1012): er-Risâletü'l-Mufassala li-Ahvâli'l-Müte'allimîn ve Ahkâmi'l-Mu'allimin Ve'l-Müte'allimîn, Kahire, 1955. Bu eser «*İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dâir Geniş Risale*» adı altında Süleyman Ateş ve H. R. R. Öymen tarafından tercüme edilmiş ve A.Ü. İlahiyat Fakültesi tarafından bastırılmıştır, Ankara, 1966.

KADI İYÂD, Ebu'l-Fadl İyâd İbnu Musa el-Yahsubî, el-Endülisî (v. 544/1149): eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ, Mısır 1369.

KADRİ, Hüseyin Kâzım: Türk Lügati, İstanbul Devlet Matbaası, 1928 - 1943.

KÂRÎ. Nûruddin Molla Ali Ibnu's-Sultân Muhammed el-Herevî (v. 1014/1605): Şerhu 'Ayni'l-'İlm ve Zeyni'l-Hilm, Beyrut 1352.

— Mirkaatu'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh, yeri ve tarihi meçhul.

— Şerhu Fıkhi'l-Ekber, Mısır 1375/1955.

KÂSÂNÎ. 'Alâu'd-Din Ebû Bekr İbnu Mes'ûd (v. 587/1191): Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi'ş-Şerâi', 2. tab', Beyrut, 1974.

KASTALÂNÎ. Ebû'I-Abbâs Şihâbü'd-Din Ahmed İbnu Muhammed (v. 923/1517): İrşâdu's-Sâri li-Şerhi'l-Buhârî, Bulak 1304 baskısından ofset.

KENZU'L-UMMÂL: Bak Alâuddin Aliyyü'l-Muttakî.

KETTÂNÎ, Abdülhay İbnu Rabbâniyyi'l-Ümmeti: et-Terâtîbü'l-İdâriyye, Beyrut, tarihsiz.

KOÇYİĞİT, Talat: Hadiscilerle Kelâmcılar Arasındaki Münâkaşalar, A.Ü. İlahiyat Fakültesi yayını, Ankara, 1969.

KUTAY, Cemâl; Tarih Konuşuyor Dergisi, Cilt: l, Sayı: 1.

— Türkiye İstiklâl ve Hürriyetleri Mücâdeleleri Tarihi, İstanbul, 1957 - 1962.

LAROUSSE DU XX èm SİECLE, Paris, 1931 (Hazırlayan: Paul Auge).

LE BON, Gustave (ölümü 1931): La civilisation des Arabes, Firmin-Didot, Paris, 1884.

— İlm-i Rûh-i İçtimaî: Çeviren: Abdullah Cevdet, İstanbul 1924.

LEWIS, Bernard The Emergence of Modern Turkey, London, 1968.

el-MAKRİZÎ, Takıyyü'd-Din Ebü'l-Abbâs Ahmed İbnu Ali (v. 845/1441): el-Hıtat; el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr bi-Zikri'l-Hitât, 1270 baskısından ofset . Beyrut.

MÂLİK İBNU ENES, (v. 179/795): el-Muvatta', Mısır, 1951.

MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasen Ali İbnu Muhammed İbni Habîb (v. 450/1058): Ahkâmu's-Sultâniyye, tercüme: Ali Şafak, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1396/1976.

MECELLE, Mecelle Cemiyeti tarafından tedvin edilmiş, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'dir. İstanbul, 1322.

MİRAS, Kâmil: Bak. Babanzâde.

el-MUBÂREKFÛRÎ, Ebû'l-Ali Muhammed Abdurrahmân İbnu Abdirrahmân. (v. 1353/1934): Tuhfetü'l-Ahvazî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî, Kahire, 1963.

MUHAMMED İbnu Muhammed İbni Süleyman: Cem'u'l-Fevâid Min Câmi'u'l-Usûl ve Mecma'u'z-Zevâid, Medine, 1961.

MÜNÂVÎ, Şemsü'd-Din Muhammed Zeynü'd-Din Abdurraûf (v. 1031/1621): Feydu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağir, Beyrut, 1972.

el-MÜNZİRÎ, Zeynü'd-Din Abdü'l-'Azîm İbnu Abdi'l-Kavî (v. 656/1258): et-Tergîb ve't-Terhîb, Mısır, 1968.

MÜSLÎM, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî (v. 261/874): Sahihu Müslim, Kahire, 1955.

en-NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed İbnu Ali İbni Şuayb (v. 303/915): Sünenü'n-Nesâî (el-Müctebâ), Kahire, 1930. (Suyûtî'nin şerhi ve Sindî'nin Hâşiyesi ile birlikte).

OSTROROG, Count Léon: Ankara Reformu, Tercüme: Dr. Yusuf Ziya Kavakçı.

ÖZÖN, Mustafa Nihat: Osmanlıca - Türkçe Sözlük, 2. tab', İnkılâb Kitabevi, İstanbul, 1955.

PAKALIN, Mehmed Zeki: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M. E. B. Yayını, İstanbul, 1971.

PAPATYA, Nail, Türkiye Dârü'l-Harb Değildir, Yeni Asya Yayını (broşür), İstanbul, 1980.

PARKİNSON: C. Nortcote: L'Evolution De La Pensee Politique, Fransızcaya çeviren: Louis Edvard, Gallimard, Paris, 1964.

La Philosophie (Hey'etçe hazırlanmıştır), Edt. Savoire Moderne, Paris, 1972.

er-RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Ömer (v. 606/1209): et-Tefsîrü'l-Kebîr, Kahire, tarihsiz.

SEFÂRÎNÎ, İbnu Ahmed İbni Salim İbni Süleyman (v. 1188/1774): Gızâu'l-Elbâb li-Şerhi Manzumeti'l-Adâb, Mısır, 1325.

es-SERAHSİ, Şemsü'd-Din Ebû Bekr Muhammed İbnu Ahmed (v. 490/1096): el-Mebsût, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz.

SIRMA, İhsan Süreyya: Osmanlı Devletinin Yıkılışında Yemen İsyanları, Düşünce Yayını, İstanbul, 1980.

SİNDÎ, Ebû'l-Hasen Muhammed İbnu ‘Abdi'l-Hâdi (v. 1138/1725): Hâşiyetü's-Sindî Alâ'n-Nesâî, Mısır, 1349.

— Hâşiyetü's-Sindî ‘Ala Süneni İbni Mâce, Mısır, 1349.

La SOCİOLOGİE: (Hey'etçe hazırlanmıştır), Edt. Savoire Moderne, Paris,1972.)

SUYÛTÎ, Celâlü'd-Din Abdurrahmân Ebû Bekr (v. 911/1505): el-Câmiu's-Sağîr (Münâvî'nin Feyzü'l-Kadîr şerhi ile birlikte basılmıştır), Beyrut, 1391.

- Târîhu’l-Hulefa, 4. Tab, Matba’atu’l-Fahhâleti’l-Cedîde, Kahire, 1969.

— Tefsîru'l-Celâleyn, Dımeşk, 1378.

— Zehrü'r-Rübâ Alâ'l-Mücteba, Mısır, 1930.

ŞÂFİİ, Muhammed İbnu İdris (v. 204/819): el-Ümm, 2. tab', Dârü'l-Meârife] Beyrut, 1973.

ŞEHRİSTÂNÎ, Ebû'l-Feth Muhammed İbnu Abdi'l-Kerîm (v. 548/1153): el-Milel ve'n-Nihâl, 2. tab', Beyrut, ofset 1395/1975.

ŞEYBÂNÎ, Muhammed İbnu'l-Hasan (v. 189/804), Şerhu Siyeri'l-Kebîr, Kahire, 1971.

et-TABERÂNÎ, Ebû'l-Kâsım Süleyman İbnu Ahmed (v. 360/970): el-Mu'cemu's-Sağîr, Kahire, 1968.

et-TABERÎ, Muhammed İbnu Cerîr, Tarihu't-Taberî, Mektebetü Hayyât, Beyrut, tarihsiz, ofset.

— Chronique, Taberî'nin Fransızca Tercümesi, Tercüme: M. Hermann Zotenberg, Maisonneuve, Paris, 1958.

TÂHA HÜSEYN: Müstakbelü's-Sakâfe fî Mısr.

et-TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed İbnu Muhammed (v. 321/933): Müşkilü'l-Âsâr, Haydârâbâd, 1933 baskısından ofset, Beyrut.

TEBRİZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Abdillâh (v. 737/1336): Mişkâtü'l-Mesâbîh, Dımeşk, 1961.

TEFTÂZÂNÎ, Sa'deddin Ömer et-Teftâzânî (v. 792/1389): Şerhu'l-Mekâsıdı't-Tâlibîn fî İlmi Usûli Akâidi'd-Din, İstanbul 1305.

TERATÎB: Bak. Kettânî.

et-TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed İbnu İsa İbni Sevre (v. 279/892): Sünenü't-Tirmizi, Humus, 1966.

TOYNBEE, Arnold J.: La Civilisation à l'Epreuve, Fransızcaya çeviren: Renée Villoteau, Gallimard, Paris, 1951.

— Dünya ve Garb. Çeviren: Emin Bilgiç, İş Bankası yayını, İstanbul, tarihsiz.

— L'Histoire, Fransızcaya çeviren: Elisabeth Julia, Gallimard, Paris, 1951.

— Tarihçi Açısından Din, Türkçeye çeviren: İbrahim Canan, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1978.

- UDEH, Abdülkâdir: et-Teşri'u'l-Cinâi'l-İslâmî, 2. Tab', Kahire, 1959.

- VÂKİDÎ, Muhammed İbnu Ömer (v. 207/822): el-Meğâzî, Oxford, 1966.

- VATİCAN II, Les Relations de L'Eglise Avec Les Religions Non - Chrétiennes, Cerf, Paris, 1969.

YÂKUB el-Hamevî, Şihâbu'd-Din Ebû Abdillâh Yâkut İbnu Abdillâh (v. 626/1228): Mu'cemu'l-Buldan, Beyrut, 1957.

YURDAYDIN, Hüseyin: İslâm Tarihi Dersleri. İlahiyat Fakültesi Yayını, 1971.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Ahmed (v. 748/1347): el-Müntekâ Min Minhâci's-Sünne, Kahire, 1374.

ZEMAHŞERÎ, Cârullah (v. 539/1144): el-Fâik fi Ğarîbi'l-Hadis, tahkik: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim ve Ali Muhammed el-Becâvî, 1971, Mısır.

ZÜRKAÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu Abdilbâki İtamı Yûsuf (v. 1122/ 1710): Şerhul-Muvatta', Kahire, 1961.

LÜGATÇE

A

Adalet: Bu tâbir herkesçe bilinen örfî mana dışında «yalanı olmayan, diyaneti tam, akîde yönüyle ehl-i Sünnet ve'l-cemaate mensup, her çeşit fısk ve fücurdan uzak olan kimsenin vasfını ifade eder. Böyle kimselere adl, âdi! veya adalet sahibi denir.

Âdil: Bak. adalet.

Ağleb: Galebe çalmış bulunan, çoğunlukta olan.

Ahit: Anlaşma, verilen söz.

Ahkâm: Hükümler.

Ahmed İbnu Hanbel: (v. 241/855). Hanbelî mezhebinin kurucusudur. Sünnete hizmet yolunda birçok eziyetlere katlanmış, hapis yatmış, işkenceye maruz kalmış, fakat siyasîlere eğilmemiş, celâdet örneği bir âlimdir. Müsned'i 10 bin kadarı mükerrer 40 bin hadis ihtiva eder. Hadisleri rivayet eden sahabilere göre tasnif etmiştir. Müsned'de yer eden hadisler muteberdir. Derece itibariyle en az hasen veya hasene yakındır. Mevzu hadis yoktur. Bazı iddiaları, İbnu Hacer müstakil bir kitapta reddeder. Âlimlerce kabul edilen de budur: Müsned'de mevzu hadis yoktur.

Ahvâl: Haller, durumlar.

Akîde: İnanç, iman.

Aksülamel: Tepki, reaksiyon.

Alelıtlak: Kayıtlamaksızın, mutlak şekilde. «İnsanlar kardeştir» sözü ile «Müslümanlar kardeştir» sözü veya «aynı ana - babadan olan kimseler kardeştir» sözleri bu tâbiri anlamaya yardım eder. Birinci cümlede insanlar arasındaki kardeşlik mutlak bırakıldığı halde, sondakinde çok kayıtlanmıştır. Birinci cümlede «alelıtlak kardeşlik ifade edilir» denir.

Âl-i Beyt: Hz. Peygamber'in ailesi, nesli.

Âmil: Memûr, vali.

Arif: Ağa, kabilenin ileri geleni.

Asabiyet: Tarafgirlik, kavmiyetçilik, ırkçılık, «kavmine zulümde yardım edene asabî denir.»

Asgari: En az.

Atâlet: Tembellik.

Avam: Havas gurubuna mensup olmayan, cemiyetin büyük çoğunluğu, halk.

Âyet: Kur'ân-ı Kerîm'de bir sûreyi meydana getiren cümleler.

Aynî: (v. 855 / 1451), Fıkıh, usul, tefsir, hadis, lügat, tarih vs. birçok sahalarda şöhret yapmış bir Türk âlimidir, hanefidir. Ayntab'da (Bugün ki Gaziantep)

yetişmiştir. Kahire'de hisbe işlerine tâyin edilmiştir. Tedris ve çeşitli dinî hizmetler ifa etmiştir. En meşhur eserleri arasında Buhâri'ye yaptığı şerh (Umdetu'l-Kâri), *İkdu'l-Cüm'ân, el-Makasıdu'n-Nahviyye, Remzü'l-Hakaik* yer alır.

B

Bağî: Âsi, isyan eden, baş kaldıran.

Bağy: İsyan.

Bâis olmak: Sebep olmak.

Bakıllâni: (v. 403/1013), Eş'arî mezhebinde kelamcıdır. Basra'da doğdu, Bağdat'da yaşadı. Mutezile ve Şiiler'e ve diğer sapık fırkalara karşı Ehl-i Sünnet'i müdâfaa etmiştir. Meşhur eserleri: *Temhîdu'l-Evâil ve Telhisu'd-Delâil, Menâkıbu'l-Eimme Ve Nakzı'l-Metâin âlâ Selefi'l-Ümme İ'câzu'l-Kur'ân*'dır.

Bâriz: Sivri, göze çarpan.

Bâtıl: Aslı olmayan, boş şey, hakkın zıddı.

Bediüzzaman: (1290/1873 - 1380/ 1960) Osmanlıların son devirleri ile Cumhuriyet dönemini idrak etmiş ilim, askerlik, esaret, hapishane olmak üzere çok renkli bir hayat geçirmiştir. İslâm âleminin kurtuluşunu müstakil İslâmi şahsiyetin tekrar idrâkinde görmüş, bunun da kalplerde gerçek imânın kendi ifadesiyle tahkiki imanın- neşv ü nema bulmasında görmüştür. Türkçe ve Arapça olarak ortaya koyduğu bütün eserlerinde -ki Risâle-i Nur külliyâtı denmektedir- bu tahkiki imânın gerçekleşmesine çalışmış, bu yolda mücâdele etmiştir. Bugünki anarşiyi yıllarca önce haber vermiş, ilgilileri uyarmaya çalışmıştır. Eserlerinde vatan ve millete bağlılığı, dâhilde emniyet ve asayişe yardımcı olmayı, nizaya yer vermemeyi tavsiye eder. «Kimin himmeti milleti ise o tek başına küçük bir millettir» der. Eserlerinden en mühimleri: *Sözler, Lem'alar, Mektûbât, İşârâtu'l-icâz, Mesnevi-i Nuriye ve Hutbe-i Şâmiye*'dir.

Bennabi (Mâlek): Cezayir'in yetiştirdiği bir İslâm mütefekkiridir. Yakın zamanda vefat etmiştir. Batıya ve bilhassa batı koloniyalizmine (sömürgeciliğine) karşı Müslümanları uyandırmak maksadıyla, Müslümanlara İslâmi şuuru idrak ettirmek kastıyla çeşitli makale ve kitaplar yazmıştır. İslâm memleketlerinin kaderini bir bütün olarak gören mütefekkir, kurtuluşu, kendi kusurlarımızı görüp telâfi etmede bulur. Ona göre, İslâm milletlerinin davası bir medeniyet davasıdır, müşterek medeniyetlerini istiklâle, şahsiyete kavuşturdukları zaman, hep birlikte kurtulacaklardır. Dava böylesine şümullü kavranmadıkça hakiki kurtuluş yoktur. Bennabi istikbal için ümitvârdır, nikbindir.

Eserlerini hep fransızca yazmıştır. Sonradan Arapçaya çevrilmiştir. Bazıları da Ergun Göze tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.

Bey'at: Bak. Biat.

Beydâvî: (v. 685/1286), şâfiî âlimlerindendir. Fıkıh, tefsir, Arapça usul, mantık ve hadis sahalarında âlim olup bir çok eser vermiştir. *Minhâcu'l-Vüsûl İlâ İlmi'l-Usûl, Şerhu'l-Metâli'. Envâru't-Tenzîl* mühim eserleridir. Ayrıca Bagavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne*'sine de şerh yapmıştır.

Beytulmal: Devlet hâzinesi.

Beyyine: Delil, ispatlayıcı şey, vesika.

Bezdevî (v. 482/1089): Usûlcü, fakih, muhaddis bir âlimdir, hanefidir. *el-Mebsût, Şerhu'l-Câmi'i'l-Kebîr, Keşfü'l-Estâr, Kenzu'l-Usûl, Şerhu'l-Câmi'i's-Sahîhi'l-Buhârî* eserlerinden bazılarıdır.

Biat: Bey'at: Birinin reisliğini kabul etmek üzere yapılan itaat akdi.

Bilicma: İcmâ hâlinde, icmâ ile, bak: icmâ.

Birr: Dininde iyi olma. iyilik, anne - babaya karşı vazifelerini yapma.

Buhârî: (v. 256/869), sahîh hadisleri müstakil bir kitap hâlinde toplama işine ilk teşebbüs eden kimsedir. Bu sahada eser veren ilk âlim olmaktan başka şartlarda titizliği en ileriye götüren zirveyi tutan kimsedir. Bir hadisin sahîh olması için. umumiyetle kabul edilen şartlardan (sahih hadis maddesine bak) biri ittisaldir. Yâni hadis Hz. Peygamber'den üçüncü hicri asırda hadis kitabı te'lif eden âlime kadar birbirini görmüş bulunan şahıslar zinciriyle gelmiş olmalıdır. Bu zincire senet de denir. Şu hâlde bu zincirde bir kopukluk olursa, yâni hadisi rivayet eden şâhıslardan biri, hiç görüşmemiş bulunduğu bir şahsın ismini zikrederek hadisi rivayet ederse bu hadis «sahih» sayılmaz.

Bu görme meselesinde Buharı ile Müslim'in arasını ayıran bir incelik ortaya çıkmıştır. Şöyle ki: Buhârî bir kimsenin (meselâ A şahsının) bir diğer kimseden (meselâ B şahsından) hadis rivayet edebilmesi için bunların aynı asırda yaşamış olmalarını yeterli bulmuyor. Aralarında hocalık - talebelik münâsebetinin, bir başka ifade ile «lika» denen «karşılaşma» vak'asınm açık şekilde cereyan etmiş olmasını, bu durumun iyice bilinmesini şart koşuyor. Eğer bu açıklık yok da muhtemelen karşılaşmış iseler Buhârî böyle bir kimsenin rivayetine «sahîh» demiyor.

Müslim ise, güvenilir bir kimse (sika), karşılaşmaları mümkün olan ve karşılaşmadıkları hususunda delil bulunmayan bir muasırından hadis rivayet edecek olursa burada ittisal tamdır, hadis sahihtir, demiştir.

Buhârî'nin hadisleri, böylece her çeşit tereddütten azade olarak «muttasıl» ve binâenaleyh Müslim'e nazaran daha sahîh sayılsa da hadisleri ihtiva ettikleri dinî hükümlerin (fıkıh) adedince ilgili bölümlerde tekrar etmesi, kullanışta bir zorluğa sebep olmaktadır, Halbuki Müslim bir hadisi bütün senetleriyle birlikte bir yerde topluca verir, başka yerde tekrar etmez. Bir hadisin, meselâ sekiz ayrı senedi varsa bunların en sahîh olanını ilk önce kaydeder ve sıhhat de-

recesine göre sıralayarak en düşük olanını sekizinci sıraya, en sona bırakır. Tertibi yönüyle Müslim'in Sahîh'i, Buhârî'nin Sahihinden üstün kabul edilmiştir.

Buhârî, eserini tertiplerken fıkhi hükümler belirtmeyi düşündüğü için bazı fıkıh meselelerinde kendi şartlarında hadis bulamadı ise yine de almış, fakat senetlerini atmak suretiyle, kendi açısından onların zayıf olduklarına dikkat çekmiştir. Ancak, İbnu Hacer, bu senetsiz, yâni muallak hadisleri başka hadis kitaplarında birer birer senetleriyle bularak *Tağlîku't-Ta'lîk* adı altında müstakil bir kitapta cem etmiştir.

C

Cahiliye Devri: Arap cemiyetinin Hz. Peygamber (aleyhisselâtu vesselâm) gelmezden önce geçirdiği devreye denir. Putperestlik, zulüm, ahlâksızlık, katl, anarşi gibi içtimaî bozuklukların ana vasfı teşkil ettiği devre.

Câlib-i dikkat: Dikkat çekici.

Cehâlet-âlud: Cehalet bulaşmış.

Cenaze teşyii: Cenaze merasimine iştirak etmek.

Cevaz: Müsâade, caiz olma hali.

Cibilli: Fıtrî, yaratılışta olan.

Cizye: Müslüman olmayanlardan alman vergi.

Cumhur: Ekseriyet.

Cürcânî: (v. 816/1413), Seyyid Şerif diye de bilinir. Birçok ilimleri nefsinde cem etmiş bir âlimdir. Tefsir, fıkıh ve kelam sahalarında bir kısım eserlere haşiyeler yapmıştır. *Haşiye âlâ Şerhi't-Tenkîh, Şerhu't-Tezkireti'n-Nâsıriyye, Haşiye âlâ Tefsîri'l-Beydâvî, Şerhu'l-Mevâkıf* eserlerindendir.

Cüveyni: (v. 478/1085): İmamu'l-Harameyn de denir. Nişâbur'ludur. 20 yaşına varmadan, ölmüş bulunan babası yerine tedrise başlamıştır. Fıkıh, tefsir, kelam, usûl, edebiyat sahalarında eserler verdi. Eş'ârî kelâmında mühim bir yer tutar. Nizâ-mü'lMülk, Nişâbur'da adına bir medrese te'sis etti, ölünceye kadar burada tedrisâtta bulundu. Eserleri sayıca pek çoktur. *Kitâbu'l-Burhan fî Usûli'l-Fıkh, Kitâbu'l-Varakât, Tefsîru'l-Kur'ân, el-Irşâd ilâ Kavâtı'il-Edille fî Usûli'l-İ'tikad* en meşhurlarındandır.

D

Dalâlet: Sapıklık.

Dalâlet-âlud: Sapıklık bulaşmış.

Dârimî: (v. 255/868), Semerkant'lıdır. Fıkıh, tefsir, hadis sahalarında kendisini yetiştirmiştir. Hadis talebi için seyâhatlar yapmıştır. Kendisinden Müslim, Ebû Dâvüd, Tirmizî vs. bir çok muhaddis hadis rivayet etmiştir. *El-Müsned, et-Tefsir ve Kitâbu'l-Câmi'i* telif etmiştir. el-Müsned'e Sünen ve Sahih de denmiştir. Fıkıh bablarına göre tanzim edilmiştir. Bu sebeple

Sünen denmesi daha uygundur. Bazı âlimler Sünen-i Dârimî'yi Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı olmaya daha lâyık görürler.

Dem: Kan.

Dermeyan etmek: Ortaya sürmek, söylemek.

Derpiş etmek: Öngörmek.

Diyet: Bazı suçlar mukabilinde ödenen maddî ceza, kan bedeli.

Diyât: Diyetler.

E

Ebeveyn: Anne ve baba.

Ebû Dâvud: (v. 275 h.) En mühim eseri *Sünen*'idir. Bu, kütüb-i Sitte'nin mühim kitaplarından biridir, daha ziyade ahkâm hadislerini cemeder. Ebû Dâvud ve Nesâî hadis kabul şartlarında birbirlerine benzerler. Bunlar diğer ehl-i hadis gibi «bir hadis zayıf da olsa -Hz. Peygamber'den olma ihtimâli mevcut olduğu için- kişi sözü olduğu açık olan kıyâs ve reye râcihtir» düsturundan hareket ederek zayıf râvilerden de hadis almışlardır. Ancak bu zayıf râviden hadis almamak hususunda ulemânın ittifak etmemiş olmasını da şart koşarlar. Bütün ulemâ hadisinin terki hususunda ittifak etmiş ise öylesinden hadis almazlar.

Ebû Dâvud hadisleri arasında aşırı zayıf olanları belirtir. Hakkında sükût ettiklerinin «sâlih» olduğunu söyler. Buna rağmen Süneni, istifade etme hususunda Tirmizî kadar pratik değildir, şerhlerine bakmak gerekir.

Ebû Dâvud da kitabının hacmini kabartmamak için hadisleri seçerek, kısaltarak aldığını ifade eder. Bu kitapta hadislerin turukundan (senetlerinden) ziyade metnine yâni fıkhî hükümlere ehemmiyet verilir.

Efdal: Daha üstün.

Efdaliyet: Üstünlük.

Efrât: Ferdler.

Ehak: Daha haklı.

Ehl-i Adl: Bağîlerle (buğât) savaşan devlet tarafı, meşru taraf.

Ehl-i Beyt: Hz. Peygamber'in ailesi, nesli.

Ehl-i Bid'a: Hz. Peygamber'in sünnetine ters düşen şeyleri (İnanç, tarz, alet, kıyafet vs.) benimseyen kimse. Daha teknik, daha hususi manasıyla ehl-i Sünnet itikadının dışında kalan sapık fırkalar ve mezheplere mensup kimselere ehl-i bid'a denir. Mutezile, havâric, mürcie, fırkaları gibi.

Ehl-i Kıble: Küfre düşmeyen sapık mezhepler için kullanılan bir tâbirdir, namaz kılan, Kabe'yi kıble kabul edenler manasına bazı kelamcılarca kullanılmıştır.

Ehl-i Kitap: Kendilerine ilâhî kitap gelenler. Bu tâbirle daha ziyade Hristiyan ve Yahudi olanlar kastedilir.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat: Dinî meselelerde şahsî reyden ziyade Kur'ân ve Sünnette gelen

nassları esas alan, onların dışına çıkmayan zümrenin adı. Ehl-i Sünnet gerçek İslâm'ı temsil eder. Bugün yeryüzünde, Ehl-i Sünnet dışındaki fırkaların pek az temsilcisi vardır.

Ehlü'l-Ehvâ: İtikad yönünden ehl-i kıbleye denir. Ehl-i kıble, ehl-i bid'a aynı manada tâbirlerdir.

Ehlü'l-Hâll ve'l-Akd: İmamın nasb ve azil işlerini yürüten ümmetin adalet ve rey sahibi, ulemâ, ümerâ ve rüesâdan oluşan üst seviyedeki temsilcileri.

Emaret: Emirlik, reislik, başkanlık.

Emin: Kendisine güvenilen.

Emir: Emreden, yâni idareci.

Emr-i bi'l-mâruf: İyiliği, iyi şeyleri emretmek.

Encam: Son, âkibet.

Endaze: Bir ölçü birimi.

Ensâr: Medine'ye hicret eden Hz. Peygamber (aleyhisselâtu vesselâm) ve diğer Mekkeli Müslümanları bağrına basan Medineli Müslümanlar.

Eslâf: Selefin cemi (çoğulu) ise de eslâf deyince geçmiş âlimler kastedilir. Sözgelimi Onuncu asırda yaşamış bulunan bir âlim için eslafdan falanca denilir. Halbuki selef ilk üç asra mensup olanlara denir.

Etbâ: Kendisine tâbi olanlar,

Etbau't-Tâbiin: Tâbiin dediğimiz ve Sahabi'yi görmüş bulunan zümreyi gören kimselere denir. Bak. Selef.

Evleviyet: Öncelik.

Evsaf: Vasıflar.

Evsıya: Vasiler Bak. Vasî.

F

Fâcir: Dinin yasaklarını işleyen, günahkâr kişi.

Fakîh: Fıkıh ilmi ile uğraşan kişi İslâm hukukçusu, din âlimi.

Farz: Yapılması kesinlikle istenen dinî emir, namaz, oruç gibi.

Farz-ı Ayn: Her ferde ayrı ayrı terettüp eden dinî vazife: beş vakit namaz, cuma gibi. Bazı insanların bunu yapması diğerlerini borçtan kurtarmaz.

Farz-ı Kifâye: Bir kısım insanların yapmasıyla diğerlerinden kalkan vazife: cenaze namazı gibi.

Farziyet: Farz oluş, yâni kesinlikle emredilmiş olması.

Fâsık: Dinî emirlere uymayan, yasakları işleyen, farzları terk eden kimse. Fâcirin müteradifidir.

Faziha: Rezalet, ayıp, alçaklık.

Ferâiz: Farzlar manasına gelen bu kelime miras hukuku manasına ıstılâhlaşmıştır.

Ferc: Yarık demektir, cinsi organ manasına kullanılır. . .

Fevri: Birden bire, beklenmeden zuhur eden.

Fezâhet: Rezalet, çirkinlik, rüsvaylık.

Fıkıh: İlim manasına dahi gelir ise de, İslâm hukuku demektir.

Fısk: Allah'ın yasaklarını inkâra sapmadan alenen yapmak, içki içmek gibi. Ama içkinin haram olduğunu inkâr ederek içerse bu fısk olmaz, küfür olur. Fısk isleyene fâsık denir. Fâsık tekfir edilmez, Fâsıkı Haricîler tekfir eder.

Fıtrat: Yaratılış.

Fıtri: Yaratılıştan gelen.

Fiten: Fitneler.

Fitne: İmtihan, ibtila, kargaşa.

Fukahâ: Fakih kelimesinin cemidir. İslâm hukukçularına fakîh denir.

Fütur: Gevşeklik, usanç.

G

Gayr-i meşru: Kanunî olmayan, dinin reddettiği şey demektir. Şimdilerde, Fransızca karşılığı illegal kelimesi bu tâbirin yerine konmaya çalışılmaktadır.

Gazâlî (v. 505/1111): Şafiî âlimlerindendir. Felsefe, fıkıh, kelâm, usul, tasavvuf vs. birçok sahalarda) kendini yetiştirmiş, eserler vermiş bir İslâm âlimidir. Kendisini İslâm memleketleri kadar Garp memleketleri dahi tanır. En meşhur eseri İhya olup bütün İslâm memleketlerinde günümüzde bile tanınır ve okunur. *Tehâfütü'l-Felâsife, Veciz, el-Müstesfa, el-Munkız, Hısnu'l-Hasîn* vs. diğer eserlerinden bazılarıdır.

Gazve: Savaş.

Gulûl: Ganimetten, devlet malından çalmak, zimmete geçirmek, ihanet.

H

Hadd: Bazı suçlar hakkında dinin tâyin ettiği cezalara denir. Bu suçlar ve cezaları bizzat Kur'ân-ı Kerîm tarafından belirlenmiştir, hâkim, devlet reisi vs. hiç kimse bunları değiştiremez.

Hadis: Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) sözlerine denir. Daha umumî bir kullanışla sünnet manasında da kullanılarak Hz. Peygamberle alâkalı (söz, fiil, takrir) her çeşit rivayete de hadis denir.

Hakîm: Hikmet sahibi, mütefekkir, feylesof.

el-Hâkim: Bak. el-Müstedrek.

Haleldar olmak: Zarar görmek.

Halife-i zemin: Yer yüzündeki bütün mahlûkâtın mümessili, bu tâbirle insan kastedilir.

Haricîler: Hz. Ali'ye karşı İsyan eden gruptur. Bunlar büyük günah işleyenlere kâfir demekten başka, «hüküm Allah'a aittir» sloganını atarak imama gerek olmadığını da ileri sürmüşler ve kendileri gibi düşünmeyenlerin de kâfir olduğunu iddia etmişlerdir.

Hasen hadis: Râvisi adalet dediğimiz itikad, diyanet ve ah-

lâk yönleriyle tam olmakla beraber hafıza yönüyle ufak bir kusur sebebiyle tam «sahih» olma vasfını kaybeden hadistir. Bir mevzuda başka hadis yok ise hasen hadis ile amel edilebilir.

Hâtem: Mühür, sonuncu.

Hattabi (v. 388/998): Hadis, fıkıh, lügat ve edebiyat sahalarında kendisini yetiştirmiş bir âlim olup, ilk şârihlerdendir. Ebû Davud'un Sünen'ini *el-Me'âlimu's-Sünen,* Buhârî'nin Sahîh'ini *İ'lâmu's-Sünnet* adı altında şerh etmiştir. Şerhlerinde sıkıca tenkitlere ve şahsî görüşlere yer verir.

Havas: Cemiyetin seçkin zümresi, alim, âmir, zâhit, ehl-i takva kimseler.

Havz-ı Kevser: Âhirette Hz. Peygamber'e (aleyhisselâm) verilecek olan ve etrafında ümmetiyle buluşacağı büyük havuz, Müminler onun suyundan içerek ölümsüzlüğe kavuşacaklar,

Hayırhah: Başkasının iyiliğini isteyen, iyiliksever.

Hemhal olmak: Beraber olmak, haşir neşir olmak, içli dışlı olmak.

Hevâ: Beşeri arzu. Dinî kaynaklarda hep kötülenen hevâ'dan maksat, her insanda mevcut günlük arzular olmayıp, ilâhi irşada (hüdâ ve hidâyet) ters düşen beşerî değerlerdir. Sözgelimi ilâhi ölçü müminlerin kardeş olduğunu ilân ederken birinin çıkıp buna uymayan ve meselâ «sadece ırkdaşlar kardeştir» iddiasını ortaya atması hevâ'dır. Hevâ-yı nefis de ilâhi irşada uymayan, zıt düşen ferdî arzular, bencillik manalarına gelir.

Heysemi: (v. 807/1405): Kahire'de vefat etmiştir, şâfiîdir. Muhaddislerdendir. Daha ziyade zevâid sahasında eserler vermiştir. En mühim eseri Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Yala, Bezzâr'ın müsnedleri ile Taberânî'nin *Mu'cem*'lerini Kütüb-i Sitte'ye olan zevâid hadislerini cemeden *Mecma'u'z-Zevâid* adlı eseridir. Fıkhî bablara göre tasnif edilmiş olan eser on cilttir, senetler atılır ve her hadisin sonunda hadisin kaynağı, sıhhat durumu belirtilir. Hadis zayıfsa zaafı hangi râviden geliyor açıklanır. İslâm tarihinde eşine ender rastlanan değerde bir kitaptır.

Hıffet: Hafiflik.

Hıll: Helâl addetmek.

Hicret: Göç etmek, terk etmek. Dini bir tâbir olarak Müslümanların Hz. Peygamber (aleyhisselâm) zamanında belli bir müddet esnasında Medine'ye göçmesi hâdisesine denir.

Hisbe teşkilâtı: İyiliği emr, kötülüğü nehy etmek maksadıyla kurulan bir nevi polis teşkilâtı, belli bir ölçüde bugünki belediye zabıtasına benzetilir.

Hiyerarşi: Silsile-i merâtip.

Hudûd: Kur'ân'da belirtilen cezaları ifade eden «hadd» kelimesinin cemidir. Bak. hadd.

Hulafa-yı Râşidin: ilk dört hâlifeye denir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (radıyallahu anhüm ecmain),

Humûl: Bilinmezlik, şöhretsizlik.

Hürmet: Haramlık, dokunulmazlık, saygı manasına gelen hürmet de aynı kelimedir.

Huzeyfetu'bnu'l-Yemân: Hz. Peygamber'in münafıklarla alâkalı sırrını bilen kimsedir. Kendisine *Sâhibu's-Sır* da denir. Onun katılmadığı cenazeye Hz. Ömer «bu münafık cenâzesidir» diyerek katılmazdı- Kıyamet ve fitne ile alâkalı rivayetler çoğunlukla Huzeyfe'den gelir.

I-İ

Itlak: Muayyen bir şeyi kast etmeksizin, kayıtlamadan mutlak bırakarak hüküm beyân etme hâli. Bak. Alelıtlak.

İbnu Âbidîn (v. 1252/1836): En son yetişen meşhur hanefî fakihlerinden biridir. Dımeşk'de yetişmiştir. Birçok eser telif etti. En meşhuru *Reddü'l-Muhtâr*'dır. Muahhar olması sebebiyle daha önceki kitapları cami olmaktan başka, istifadesi daha kolaydır, bir kısım yeni fetvalar da yer alır. Bu sebeple en ziyade mütedâvil müracaat kitaplarındandır.

İbnu'l-Arabî (v. 543/1148): Endülüs'ün yetiştirdiği büyük âlimlerden biridir. Şark diyarlarına da gitmiş ve hatta Gazâlî'den ders almıştır. Muhtelif ilimlerde ihtisas sahibi olmakla beraber bilhassa Hadis, tefsir ve fıkıh sahalarında mühim eserler vermiştir. *Ahkâmu'l-Kur'ân, Arızatu'l-Ahvazî* eserimizi hazırlarken müracaat ettiğimiz kitaplarıdır. 80 ciltlik tefsiri maalesef günümüze tam olarak intikâl etmemiştir.

İbnu'l-Esîr el-Cezerî ((İzzeddin) (v. 630/1232): Tarih sahasında şöhret yapmıştır. *el-Kâmil fi't-Tarih* en mühim eseridir. *Üsdü'l-Gâbe* sahabilerin hayatını anlatır. Bu, sahasında daha önce yazılmış olanları birleştirir, ancak içerisinde Sahabilikleri kesinlik kazanmayan bir kısım şahıslar da yer alır. Zehebî, *et-Tecrîd*'de bunları çıkarır.

İbnu'l-Esîr el-Cezeri (Mecdüddin) (v. 606/1209): İzzeddin İbnu'l-Esîr'in kardeşidir. Ancak o tarih sahasında telifatta bulunurken bu, daha ziyade hadis sahasında eser vermiştir. *El-Câmiu'l-Usûl fi Ehâdîsi'r-Resûl ve en-Nihâye fî Garîbul'l-Hadis* meşhur eserlerindendir. *en-Nihâye* hadislerde geçen anlaşılması zor kelimeleri şahitleriyle açıklayan bir hadis lügatidir, hadis çalışmalarında ondan istiğna mümkün değildir.

İbnu Hacer (v. 852/1448): Hicri onuncu asırda yetişmiş benzeri bir daha çıkamayacak kadar büyük bir İslâm âlimidir, Şâfiîdir. Ulûm-i İslâmiye'nin hemen her dalında eser vermiştir. Bilhassa hadis sahasında çok eseri vardır. Sahabiler ve Kütüb-i Sitte râvilerinin üzerine telif ettiği eserleri, çeşitli şerhleri, usûl kitapları hâlen müracaat kitapları olma vasıflarını muhafaza ederler. Buhârî'den istifade edip onu anlamada İbnu Hacer'in kitaplarından istiğna mümkün değildir. Buhârî üzerine yaptığı Fethu'l-Bârî Buhârî'nin en mühim şerhlerin-

den biridir. Kitabımızda Buhârî ile alâkalı rivayetleri anlamada ve değerlendirmede en ziyade baş vurduğumuz kitap *Fethu'l-Bârî* olmuştur, İbnu Hacer Fethu'l-Bârî Mukaddimesi *Hedyü's-Sârî*'de, baş kısımlarda Buhârî'yi şerh ederken şerhte Kaydettiğimiz ziyade hadislerin derecesi hususunda beyânda bulunmadığı takdirde en az hasen derecesinde olduğunu belirtir ki bu kayıt Fethu'l-Bârî'yi birinci derecede yardımcı kitap yapmamıza, orada rastladığımız hadisleri rahatça kullanmaya sebep oldu.

İbnu Haldun (v. 808/1405): Kendisi Tunusludur. Mukaddime isimli eseriyle meşhurdur. Bu değerli eserinde içtimaî hâdiselerin belli kanunlara bağlı olduğunu söyleyerek bu paralelde tahlillerde bulunması sebebiyle bugünkü manada sosyoloji ilminin kurucusu, sayılmıştır. Ancak onu anlayarak fikirlerini sistematize edip geliştirecek kimseler yetişmediği için vaktinden 400 yıl kadar erken gelmiş bir kimse olarak değerlendirilir. Kendisi Batı'da 19. asırda şöhret yapmıştır. Onun eserine ıttıla bâtılılarca Amerika'nın keşfi gibi müstesna bir ehemmiyette alâka ve değerlendirme görmüştür.

İbnu Hişâm (v. 218/833): Hz. Peygamber'in hayatı üzerine yazılmış olan en eski kaynak İbnu İshâk'ın eserini bize nakleder. İbnu İshâk'ın eseri maalesef tam olarak mevcut değildir. İbnu Hişâm'm aktarmasıyla mevcuttur, bu da nakıstır. Bu kitap Peygamberimizin (aleyhisselam) hayâtını öğrenmede müracaat edilecek en eski sistematik, mûtemet bir kaynaktır.

İbnu Kesîr (Ebu'l-Fida) (v. 774/ 1372): Şafiî âlimlerindendir, Şam'da yetişmiştir. Dirayetten ziyade rivayete dayanan Kur'ân tefsiri en mühim eserlerinden biridir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Tarih, Muhtasaru Ulûmi'l-Hadis, Câmiu'l-Mesânid* diğer mühim te'lifleridir.

İbnu Mâce (v. 275/888): Kütütb-i Sitte'nin altıncı kitabının müellifidir. Bazı âlimler bunu Kütüb-i Sitte'den saymamışsa da zamanla sayılmıştır. İçerisinde zayıflığı şiddetli olan râvilerden alınma hadisler çokça mevcuttur. BU çeşit râvilerden Tirmizî ve başkaları da almışsa da bu hadislerin daha sağlam tarikten gelen vecihleriyle beraber zikrettikleri için onlar için tenkit vesilesi olmamıştır. Metruk râvilerden yaptığı şahitsiz rivayetlerine rağmen Kütüb-i Sitte'ye dâhil edilmesine sebep olan fazileti, içerisinde Kütüb-i Sitte'de bulunmayan ziyade hadislerinin sayıca çokluğudur. Bu ziyadelerden 99'u çok zayıf, 613'ü zayıf senetle, 199'u hasen senetle, 428'i sahih senetle gelmiştir.

İbnu Sahnûn (v. 230/844): Fıkıh, tarih başta birçok ilimlerde eser vermiş bir Mâliki âlimidir. *Adâbu'l-Muallimîn* adlı 17 sahifelik terbiyeye dâir küçük eseri eskiliği bakımından ehemmiyet taşır ve Müslümanların terbiye meselelerini müstakil bir mevzu olarak inceleme-

ye başlamalarının ne kadar eskilere dayandığını gösterir. Nitekim kendisinden 150 yıl kadar sonra gelip çok daha mükemmel ve hacimli bir eser verecek olan Kâbisî, bu küçük risalenin şârihi durumundadır. Bak. Kâbisî

İbtâl-i His: Uyuşturma (anestezi).

İbtilâ: İmtihan, bir vak'aya maruz kalmak.

İcâbet: Uyma, evet deme.

İclal: Saygı, büyükleme,

İcma: Bir mevzuda din âlimlerinin aynı görüşte birleşmeleri. Bu dinî bakımdan kesin bir hükümdür, onunla amel edilmesi gerekir.

İcra: Tatbik.

İçtihât: Kur'ân ve hadiste hükme bağlanmamış olan yeni bir mesele husule geldiği vakit, o iki kaynakta gelmiş bulunan esaslar çerçevesinde, benzer veya yakın durumlar hakkında beyan edilmiş bulunan hükümlere bakarak, bu yeni meseleyi, şahsî gayretle hükme bağlama ameliyesine denir.

İflah etmek: Kurtuluşa ,selâmete çıkarmak.

İftirak: Ayrılma, dağılma, fırkalara bölünme.

İhbârât: Önceden bildirme.

İhdas etmek: Husule getirmek.

İhkâk-ı Hak: Hakkı yerine getirme.

İhraz etmek: Kazanmak, elde etmek.

İhtida etmek: Bir başka dinden İslâm'a girmek, Müslüman olmak.

İhtilât: Karışma, başkası ile temas.

İhtiraz: Sakınma, çekinme.

İhya: Hayat verme, diriltme.

İktisâp: Maddî ve mânevi kazanç, gayretle elde edilen şey.

İlâ nihâye: Sonsuzca.

İltiyâm: Bir yaranın kapanması, tamamen iyileşmesi.

İltizam: Uyma, benimseme.

İlzam: Mat etme, fikrinin bâtıl olduğunu gösterme.

İmam: Lider, sultan, devlet reisi.

İmamet: Devlet reisliği.

İm'an: İleri varma, inceleme.

İm'an-ı fikr: Fikren inceleme, kafa yorma.

İmtisal: Uyma, örnek edinme.

İmtizaç etmek: Kaynaşmak.

İnkâr-ı ulûhiyet: Allah'ın varlığını inkâr.

İnkısam etmek: Kısımlara ayrılmak.

İntihâp: Seçme.

İntisâp etmek: Kendini nispet etmek, bağlanmak, nesep kabul etmek.

İnzal etmek: İndirmek.

İnzivaya çekilmek: Bir köşeye çekilip insanlarla görüşmeyi terk etmek.

İrtikab etmek: İşlemek, yapmak. Ancak kötü fiillerin işlenmesinde kullanılır.

İskân etmek: Yaşamak üzere bir yere yerleştirmek.

İstiâze etmek: Sığınmak, manevî yardım talebinde bulunmak.

İstidrât: Saded dışına çıkma, yâni işlemekte olduğumuz ana mevzu ile doğrudan alâkası olmayan bir başka meseleye atlamaya denir. İstidratdan maksat işlenen konuya bir açıklık kazandırmaktır.

İstimdâd etmek: Yardım taleb etmek.

İtidal: Uygunluk, adalet, eşitlik, dengeli oluş.

İzâle etmek: Ortadan kaldırmak bertaraf etmek.

K

el-Kâbisî (403/1012): Terbiye üzerine yazdığı risâlesiyle meşhurdur. Burada muallim-talebe, muallim-veli münâsebetlerini tetkîk eder, temel eğitim safhasında öğretilmesi gerekli mevzular üzerinde kıymetli bilgiler verir. İbnu Sahnûn'un risalesinin şerhi mahiyetindedir. Bu kitap Süleyman Ateş ve H.R.R. Öymen tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ankara İlahiyat Fakültesi neşretmiştir.

Kadı: Şer'î mahkemelerde hüküm veren hâkime denir.

Kadîm: Eski.

Kârî (v. 1014/1605): Birçok dinî ilimlerde ihtisas kazanmış bir hanefi âlimidir. Herat'da doğdu, Mekke'de yaşadı. Pek çok eser vermiştir. Bazıları şunlardır: Mirkâtu'l-Mefâtih li-Mişkâti'l-Mesâbîh, Telhîsu'l-Kâmûs, Şerhu'r-Raiyye, Şerhu'r-Risâleti'l-Kuşeyriye, Envâru'l-Kur'ân, Esrâru'l-Merfû'a.

Kâsâni (v. 587/1191): Hanefi fakihlerindendir. *el-Bedâî'u's-Sanâyi' fî Tertîbi'ş-Şerâi'* adlı kitabıyla meşhurdur. Bedâyi, hanefi fıkhın: teferruatlı olarak sistematize eden ilk eser olarak değerlendirilir. Kendinden önce yazılmış olanlardaki karışıklık bunda asgariye düşer.

Katil: Öldüren.

Kavl: Söz.

Kavlen: Söz ile.

Kaza: Mahkemede hüküm.

Kazf: Dört erkek şahit getirmeksizin (kadın veya erkek). bir kimse hakkında zina iddiasında bulunmak. Üç şâhitle ispatlansa bile yapılan iddia kazf (iftira) sayılır.

Kelâm: Dini ilimlerden biri olup, itikad meseleleriyle meşgul olur. Allah'ın zât, sıfat ve şuûnatı ve imânın diğer esaslarının aydınlatılması, aklen ispâtı gibi hususlara yer verir, nakli ve aklî deliller getirir.

Kelamcı: Mütekellim, iman ve itikadla alâkalı meselelerde ihtisas yapan yâni kelam ilmiyle uğraşan kimse.

Kemmi: Sayıya giren, miktarla alâkalı.

Kenzu'l-Ummal: Suyûtî'nin Cem'u'l-Cevâmi'de topladığı hadisleri fıkhî bablara göre yeni baştan tanzim eden bir eserdir. Fıkhî bâblar alfabetik sırayla, bâblar içerisinde hadisler aynı seklide tanzim edilir. Kavlî ve fi'lî sünnetler de ayrı ayrı bölümler hâlinde her babda taksime tâbi tutulur. Hadislerin sonunda rumuzlarla kaynağı gösterilir. Çok sayıda hadis (46624) ihtiva eden 16 ciltlik bir mecmuadır.

Kerahet: İğrenme, nefret, şeriatça hoş karşılanmama.

Kerrâmiye: ismini kurucusu Muhammed Ibnu Kerrâm'dan alan sapık bir İslâm mezhebidir. Allah'a cisim ve ağırlık izafe eder.

Kesbî: Şahsî kazançla alâkalı. Bu kazanç maddi ve manevî olabilir.

Kısas: Suçluyu, işlediği suçun misliyle cezalandırma, öldüreni öldürme, diş kıranın dişini kırma.

Kifâye: Doğrudan olmaksızın, dolaylı olarak anlatma, ifade etme.

Kur'ân'ın te'vili: Bak. Te'vil etmek.

Kutta-ı tarîk: Yol kesenler,

Kütüb-i Sitte: Altı kitaplar demek olup, müelliflerinin ismiyle Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ebû Dâvud, İbnu Mâce'dir. ilk ikisine Sahîheyn, diğerlerine Sünen-i Erba'a (dört Sünen) denir. Sünen daha ziyade fıkhî bablara göre tanzim edilen kitapların umumi ismidir.

Hicretin Üçüncü asrı içerisinde yazılmış hadis kitaplarının en meşhurları bu altı kitaptır. Diğer yüzlercesi arasından bunların hususî bir şöhret kazanması tesadüfi değildir. Bu kitapların müellifleri eserlerini, te'lif ederken, kendilerinden önce yazılmış bulunan kitaplardan ve bunları rivayet eden üstatlardan hadis seçerken hadislerin Hz. Peygamber'e (aleyhisselâtu vesselâm) olan nisbetinin doğruluk derecesini araştırmada Öbür müelliflere nazaran daha titiz davranmışlardır. Her müellifi tanıtırken kısaca açıklayacağımız hususî şartlar çerçevesinde hadis almış bulunduklarından bu kitapların ihtiva ettikleri hadislerin sıhhati hususunda İslâm âlimleri hemen hemen ittifak etmişlerdir. Burada şunu da belirtelim ki, bu kitaplar sahih mecmualar olarak kabul edilmekle beraber, hepsinin sıhhat derecesi bir değildir. Sıhhat yönünden aralarında fark olduğu gibi, tertip ve tanzim yönünden de aralarında fark vardır. Sıhhat bakımından Buhârî baş sırayı alırken, tertibindeki mükemmellik bakımından Müslim, istifadedeki kolaylık bakımından da Tirmizî baş köşeyi alırlar. İbnu Mâce ise, sıhhat yönünden son dereceyi işgal eder. Nitekim mezkûr hususlar sebebiyledir ki, bu altı kitabın fazileti sırasına konmasında âlimler müttefik değillerdir. Her birisi bir başka nokta-i nazardan birini diğerine takdim etmiştir.

İbnu Kayyîm el-Cevziyye gibi titizliği ve tenkidi ileri götüren bir kaç âlimimiz, *Kütüb-i Sitte*'de yer alan hadislerden -çok az sayıda da olsa, bazılarının mevzu yâni uydurma olabileceği hususunu ileri sürmüşlerse de bunların iddiaları, İbnu Hacer ve Suyûtî gibi hadis ilminin dâhileri ve otoriteleri tarafından reddedilmiştir. Bunlar yazdıkları kitaplarda itham edilmiş bulunan hadisleri teker teker alarak hadis metodolojisine uygun esaslar çerçevesinde ilmî bir tahkikle cevaplamışlar, iddiaların yersizliğini göstermişlerdir. Müsteşriklerin veya onların yolunda gidenlerin klasik metodolojiye uymayan yollarla, kendilerinden başkasını tatmin etmeyen aklî, mantıkî mütâlâa ve mülâhazalarla yaptıkları değerlendirmelerin ilmî bir değer taşımayacağı, nazar-ı dikkate alınmayacağı açıktır.

Şu maddelere bak: Buhâri, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ebû Dâvud, İbnu Mâce, Sahîheyn.

L

Lezâiz: Lezzetler.

M

Makhûr: Kahra uğramış, hakaret görmüş.

Maktu Hadis: Usûl âlimleri, Hz. Peygamber'in bazı hadislerine dayanarak Tâbiin ve Etbau't-Tâbiin'e mensûp her hangi bir zâtın söz ve fiillerine de hususî bir ehemmiyet atfederek Sünnet mefhûmunun içine dâhil etmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber'e nispet edilen (merfû) sünnet ile Ashaba nispet edilen (mevkuf) sünnetten ayırmak için Maktu sünnet demiştir.

Maktu sünnet de senet durumuna göre, sahih, zayıf, mevzu (uydurma) gibi kısımlara ayrılır.

Maktul: Öldürülen.

Mâlik İbnu Enes: Bak. Muvatta.

Mana-yı muhalif: Bir ibarenin ifade ettiği normal mananın zımni olan muhalif, zıt manası. Meselâ «Allah'ın rahmeti müminleredir» cümlesinin mana-yı muhalifi ; «Kâfirlere Allah rahmet etmez» olur.

Maraz: Hastalık.

Mâruf: Aklın ve şeriatın hoş gördüğü şeye denir.

Mâsum: İsmet sahibi, korunmuş, yâni her çeşit hata ve günahlardan uzak, suçsuz, Allah'ın himayesine mazhar,

Matuf: Çevrilmiş, isnat olunmuş.

Mazlum: Zulme uğramış, mağdur.

Mazmun: *Zımn*'dan türemiştir, mana, mefhûm manalarına gelir.

Mecelle: 1868-1926 yılları arasında medenî kanun olarak yürürlükte kalan ve «Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye» adını taşıyan kanuna delâlet eder. Hanefi mezhebi üzerine verilmiş olan hükümleri eski kitaplardan çıkarıp sistematize eden bir kitap olup hazırlamasını Mecelle Cemiyeti fiiliyata geçirmiş ise de en büyük hizmeti Cevdet Pasa ifa

etmiştir. Allah rahmetini bol etsin.

Mefahir: İftihar edilen, övünülen maddî, manevî değerler.

Mefdul: Faziletce geri olan yani efdalın zıddı.

Mefhûm: Bir kelimenin ifade ettiği mana, anlaşılan, kastedilen mana.

Mehdi: Ahir zamanda ortalığı kötülüklere, zulümlere boğacağı belirtilen Deccâl'e karşı çıkıp onun fenalıklarını kaldırıp adaleti te'sis edecek olan şahıs, Hz. Peygamber (aleyhisselâtu vesselâm) kendi neslinden olacağını bildirmiştir. Ümmet kötülüklerin arttığı her yer ve zamanda iyi insanların etrafında «mehdi» diyerek toplanmıştır. Bu inancı istismar eden şarlatanlar da çıkmıştır.

Mekruh: İkrah edilen, memnun kalınmayan, hoş olmayan şey. Dinî bakımdan da yapılmaması tavsiye ve emir edilmiş olan şeye denir.

Melhuz: Mülâhaza edilen, vukua gelme ihtimâli kabul edilen, imkân dâhilinde olan, mümkün.

Mendûb: Dinen yapılması veya yapılmaması hususunda emir gelmemiş bulunan, ancak yapılması beğenilebilecek amellere denir.

Menfur: Kendisinden nefret edilen.

Mensûh: Yürürlükten, hükümden kalkmış (eski kanun).

Menşe: Asıl, kök, çıkış yeri.

Merak-engiz: Merakı artıran.

Merci: Baş vurulacak, müracaat edilecek yer.

Merdût: Reddedilmiş.

Merfû' Hadis: Hz. Peygamber'e nispet edilen yâni, Hz. Peygamber'in (aleyhisselâtu vesselâm) söz, fiil veya takrirleri olarak rivayet edilen hadislere denir. Takrir de, yanında yapıldığı halde veya söylendiği halde sükût buyurulmasıdır, bu da kabul manasına gelir.

Bir hadisin merfû olması onun sıhhatına delil olmaz. Merfû hadis, sahih olduğu gibi zayıf veya mevzu (uydurma) da olabilir.

Mescid-i Nebevi: Medine'de bulunan ve Hz. Peygamber (aleyhisselâtu vesselâm) devrinde yapılmış bulunan mescid. Müteakip asırlarda pek çok tâdil, tevsi ve tamirlere maruz kalmıştır.

Meşru: Din ve şeriat tarafından muvafık kabul edilen, dine aykırı olmayan. Günlük olarak kanunlara uygun, kanunî manalarında kullanılır. Şimdi fransızca karşılığı olan legal kelimesi de «meşru» manasına dilimize sokulmaya çalışılmaktadır.

Meta: Madde, eşya, ticâret malı.

Mevâli: Azadlılar sınıfı.

Mevkuf Hadis: Hz. Peygamber'in (aleyhisselâtu vesselâm) sözü veya fiili olarak değil de Ashâbtan birinin sözü veya fiili olarak rivayet edilen hadisle-

re denir. Meselâ Hz. Ali şöyle söyledi, şunu yaptı., diye yapılan bir rivayet mevkuf hadistir.

Mevlâ: Azâdlı köle, azâdlı kölenin efendisi.

Mevlâlık: Azâdlı köle üzerindeki efendilik hakkı.

Meyan: Ara, meyânında, arasında.

Mezbur: Az Önce zikri geçen.

Mihnet: Zahmet, sıkıntı, eziyet, belâ, işkence.

Muaheze etmek: Hesaba çekmek.

Muahhar: Sonraya, geriye kalmış olan, sonraki.

Muavenet: Yardım.

Mûcip: Gerektirici, mucibi île amel: gerektirdiği şeyi yapmak.

Muhacir: Hicret eden, göçen manasına gelir ise de Hz. Peygamber zamanında Mekke'den Medine'ye hicret eden Muslümanlara denir.

Muhâlata: Cemiyete karışmak.

Muhâtap: Hitâb edilen, konuşulan kimse.

Muhatara: Zarar, ziyan korkusu, tehlike.

Muhayyer: (Ferdin) irâdesine bırakılmış, yapıp yapmamakta serbest.

Muhik: Haklı, hakkı bulmuş.

Muhsan: Evli veya dul kimse. (Kadın da olabilir, erkek de). Hiç evlenmemiş bir kimsenin zina yapması ile evlenmiş bulunan bir kimsenin (muhsan) zina yapması ceza yönünden farklıdır.

Muhtar olan: Bir mesele üzerinde beyân edilen farklı görüşlerden âlimlerce (veya bir mezhepçe) tercîh edilmiş olan görüş.

Muhtevi: İhtiva eden, içine alan.

Mukâtele etmek: Vuruşmak, savaşmak.

Mukaddesat: Vatan, bayrak, namus, hürriyet gibi mukaddes kabul edilen, uğrunda hayat feda edilen manevî değerlerin hepsi.

Mukim: İkamet eden, oturan, yaşayan.

Muteber: İtibâr edilen, değer verilen, uygun bulunan şey.

Mûtemet: Kendisine itimat edilen güven duyulan kimse.

Muvacehe: Karşı, ön, yüz yüze gelme.

Muvâdaa: Düşmanlığı bırakma, barış.

Muvahhid: Allah'ı bir bilen, birliğe inanan.

Muvatta: Vefatı 179 hicrî olan İmam Mâlik'in eseridir. Hadis sahasında yazılan ilk eserlerden biridir. Mâlikî mezhebinin İmamı olan Mâlik İbnu Enes bu eseri, hadis kitabı olarak değil, fıkıh kitabı olarak, yâni fıkhın mühim meselelerini hadislerle, sahabe ve Tâbiin'in fetvalarıyla vuzuha kavuşturmak is-

temiş ancak böylece, hadis sahasında da ilk eseri vücûda getirmiştir. Umumiyetle Kütüb-i Sitte'ye dâhil edilmeyişi onun değerinin düşüklüğünden değil, içerisinde fetvaların çokluğundandır. Bu haliyle, hadis kitabından çok, fıkıh kitabına benzemektedir. Dihlevi, Hüccetullahi'l-Bâliğa'da onu sıhhat bakımından Sahîheynle aynı tabakada zikreder. İçerisinde «belagat» denen muallak yâni senetsiz rivayetler çok ise de bunlar başka kitaplarda senetli olarak gelmiştir. Hârunurreşid Muvatta'nın Kabe'ye asılarak bütün İslâm memleketlerinde bununla amel edilmesini teklif etmiş ise de İmam Mâlik kabul etmemiştir.

Muvazene: Denge.

Muzaaf: Katmerli.

Müceddid: Hz. Peygamber tarafından her asırda geleceği bildirilen müceddid, dini, hurafelerden temizleyip ihmâldan kurtaracak, tatbikata koyacaktır. Dinin tatbik dışı kalan sünnet ve emirlerini tekrar ihya edecektir. Birçok ilimlerde âlim olacağı belirtilen müceddid'in bir asırda birden fazla olabileceği, her sahada, her branşta, her zümrede bir müceddidin olabileceği âlimlerce kabul edilmiştir.

Mücerred: Soyulmuş, müşahhasın zıddı olarak da gözle görülmeyen şey manasına gelir.

Mücmel: Lügat olarak kısa ve *az* sözle anlatılan Özlü ifadelere denir. Istılah olarak, ifade ettiği hüküm tam olarak anlaşılabilmesi için başka nasslara ihtiyâç gösteren âyet ve hadislere denir.

Mücrim: Cürüm işlemiş bulunan suçlu.

Müctehid: İçtihat yapan, bak. İçtihat.

Müeddi olan: Götüren.

Mükellef: Yükümlü, bir işten sorumlu,

Mükerrem: Değerli, keramete mazhar kılınmış.

Mükerrer: Bir kaç defa tekrar edilmiş.

Mülahaza: Yorum, zan, tahmin.

Mülahhâs: Özetlenmiş, hulâsa edilmiş, özlü.

Mülhid: Dinsiz, ate.

Münâdi: Dellâl.

Münâvî (v. 1031/1621): Şâfiî âlimlerindendir. Kahire'de yaşamıştır. Muhtelif ilimlerde ihtisas yapmıştır. Eserlerinden bazıları:, *Gâyetu'l-İrşâd, er-Ravdu'l-Bâsim fi Şemâili'l-Mustafa Ebi'l-Kâsım, el-İthâfu's-Seniyye bi'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye, Feydu'l-Kadîr*. Bu sonuncu, Suyûti'nin el-Câmiu's-Sağir'i üzerine bir şerhtir.

Münazaa: Anlaşmazlık, ihtilâf.

Müncer: Sonuç, ulaşılan netice,

Münferit: Tek başına, yalnız.

Münhasıran: Sadece.

Münker: Aklın ve şeriatın hoş görmeyip reddettiği, kötü bulduğu şeye denir.

Müntesip: İntisap eden, bağlanan.

Müslim (v. 261/874): Buhârî'nin talebelerindendir. Sahih hadis yazan âlimler arasında ikinci sırayı alır. Buhârî'nin kalbine gelen bazı şüpheler sebebiyle sahih değil diyerek terk ettiği hadisleri Müslim, tahkik ettikten sonra o şüphelerin yersiz olduğunu anlayarak kabul etmiştir. Müslim için, muasır kimseler, görüşme ihtimali içinde bulundukları takdirde, görüşmediklerine dair sarahat yok ise görüşmüş kabul edilir ve bu kimseler güvenilir (sika) oldukları takdirde hadisleri «sahihtir». O, kitabına uzunca bir mukaddime koyarak, usulle ilgili bir kısım kıymetli malumat derç etmiştir.

Müslim, tertipçe Buhârî'den çok üstündür. Hadisleri bütün vecihleriyle (farklı senetleriyle) bir arada verir. Muallak tâbir edilen senetsiz hadis yok denecek kadar azdır (Bak. Buhârî, Sahîheyn).

Müstakim: İstikametli, doğru yoldan ayrılmayan kimse.

el-Müstedrek: Hâkim en-Neysâbûrî'nin meşhur kitabıdır. Buhârî ve Müslim'in şartlarına uyduğu halde bu kitaplara alınmamış olan hadisleri bir araya getirmek gayesiyle tanzim edilmiş değerli bir kitaptır. Hâkim-'in gevşekliği sebebiyle bu kitaba bir kısım zayıf ve hatta mevzu (uydurma) olduğu ileri sürülen hadisler de girmiştir. Ancak, Zehebî, bunları birer birer göstermiştir.

Müşahhas: Gözle görülen.

Müşerref: Şerefli kılınmış.

Müşrik: Puta tapan, Allah'a ortaklar koşan.

Mütalâa: Yorum.

Müteammit: Kasıtlı, bilerek yapan.

Müteârız: Zahiren (görünüşe göre) birbirine zıt hükümler taşımakla birlikte araları uzlaştırılâbilen (te'lif edilebilen) iki şeye (âyet veya hadis) denir. Müteârız denen hadislerde görünen zıtlık zahirdedir, mutlak değildir uzlaştırılabilir.

Mütecanis: Aynı cinsten olan, karışık olmayan.

Mütehayyir: Şaşkın.

Mütekellim: Kelam, ilmiyle meşgul olan kimse. Bak. Kelâm.

Mütemmim: Tamamlayıcı.

Müteradif: Bir kelimenin taşıdığı aynı manayı taşıyan ikinci kelime, eş manalı kelime, siyah, kara gibi.

Mütesâviyen: Eşit olarak.

Müteveccih: Yönelik, terettüp eden.

Mütevelli: Bir kimsenin, bir vakfın idaresi üzerinde olan kimse.

Muttaki: Takva sahibi, yâni Allah'tan korkarak emirleri yapıp, yasaklardan kaçmada titizlik gösteren kimse.

Müvâdaa: Düşmanlığı bırakıp barışma.

Müyûlât: Fıtri meyiller.

N

Nadim: Pişman.

Nâehil: Ehil olmayan, liyakatsiz.

Nâfiz: Nüfuz edici, delip geçen.

Nâkıs: Noksan.

Nasb: Seçme.

Nâsih: Hükümden kaldıran, öncekini yürürlükten kaldıran ikinci hüküm.

Nasihat: Hayırhahlık, yâni başkası için hayır temenni etmek, iyiliğe, hayra kavuşmasını istemek. Öğüt vermek,

Nass: Bir mesele hakkında Kur'ân veya Sünnet'te gelmiş olan açık hüküm. Cemi şekli nüsûs'tur.

Nebatî: Bitkiye ait

Nehy etmek: Yasaklamak.

Nehy-i ani'l-münker: Kötü şeylerden men etmek.

Nesâî (v. 303/915): Kütüb-i Sitte imamlarındandır. En meşhur eseri Sünen adındaki *el-Müctebâ's*ıdır. Nesâî de hocası Ebû Dâvud gibi, terk edilmesi hususunda âlimlerin ittifak etmemiş bulunduğu râvilerden hadis almıştır. Ancak, âlimler es-Sünenü'l-Kübrâ adıyla te'lif ettiği ilk eserinden, Remle emirinin talebi üzerine zayıf hadisleri ayıkladığı için muhtevasında hemen hemen zayıf kalmadığını ifade ederler. Bu sebeple Kütüb-i Sitte içerisinde Sahîheyn' dan sonra en az zayıf hadis ihtiva eden mecmuanın bu olduğu söylenir.

Nesâi, tertipte Müslim'e benzer ve bir hadisin bütün turukunu yan yana verir. Ancak Müslim, bir hadisin vücûhunu, sıhhat derecesine göre sıralarken Nesâî çoğu kere, önce zayıfları zikreder, bunun zaafına dikkat çekmek için arkadan daha sağlam, daha sahih olanı kaydeder.

Neseb: Soy, atalar zinciri, bağlanılan asıl.

Nida etmek: Yüksek sesle ilân etmek, duyurmak.

Niyabet: Nâiplik, vekillik.

Niza: İhtilâf, anlaşmazlık, münakaşa.

Nusret: Yardım,

Nusûs: Nass'ın cemi (çoğulu) olup, nasslar, yâni Kur'ân'da ve hadiste gelen açık hükümler demektir.

Nübüvvet: Peygamberlik.

P

Payitaht: Başşehir, metropol,

Pozisyon: Durum,

R

Râci: Yönelik.

Râcih: Tercih edilen. Râcih görüş ve muhtar görüş aynı manaya gelirler.

Rafizîler: Aşırı şekilde Hz. Ali taraftarı olan şiî fırkasıdır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilâfetini meşru tanımazlar.

Raiyet: Tebaa, bir devletin vatandaşları, bir sultanın idaresindeki kimseler.

er-Râzi (v. 606/1210): Fahru'r-Râzi diye de meşhurdur. Şafiî âlimlerindendir. Tefsir, kelam, fıkıh, usûl, hikmet, edep, tıp vs. pek çok ilimlerde parlamış bir zattır. Serveti olan, melikler yanında hürmeti olan bir âlimdi. Meşhur eserlerinden bir kaçı: *Mefâtîhu'l-Gayb (tefsîr), Şerhu'l-Mektûm, ed-Delâil fi Uyûni'l-Mesâil.* Arapça ve farsça şiirler de yazmıştır.

Rey: Şahsî fikir.

Rical: Adam, râvi.

Rikkat: İncelik.

Rikkate getirmek: Duygulandırmak.

Risâlet: Peygamberlik, nübüvvet.

Rivayet: Anlatmak, anlatılan şey manalarına gelirse de, kitabımızda umumiyetle Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) anlatılan şeyler yâni hadis ve sünnet kastedilir.

Rivayet ehli: Hadis ehli.

Rücû etmek: Geri dönmek.

Rüsvay: Mahcubiyet, rezil olma.

S

Sadakât: Sadakalar, vergiler.

Sadet: Üzerinde durulan asıl mevzu, fikir, yakınlık.

Sahabe: Peygamber'i görüp Müslüman olarak ölen kimselere denir. Bak. Selef.

Sahîheyn: «İki sahih kitap» demek olup bu tâbirle Buhârî ve Müslim'in «Sahihleri kastedilir. Hadis kabulünde titizliği en ziyade ileri götürerek diğer âlimlere nazaran daha ağır şartlara uyan hadislere «sahih» dedikleri için bu iki kitapta yer alan hadisler büyük bir itimada mazhar olmuşlar ve İslâm dininin Kur'ân'dan hemen sonra gelen iki temel kaynağı kabul edilmişlerdir. Bu iki müelliften Buhârî, Müslim'e nazaran daha titiz davrandığı için en büyük itimat ve takdir Buhârî'ye tahsis edilmiş, onun *el-Câmi'u's-Sahih'i* Kur'ân'dan sonra birinci sırayı almıştır. İkisinin müştereken rivâyet ettikleri hadisler de *«müttefekun aleyh»* unvanıyla en muteber hadisler olarak değerlendirilmiştir.

Gerek Buhârî ve gerekse Müslim, kendi kitaplarının dışında kalan hadislerin sahih olmadıklarını iddia etmemişlerdir. Aksine her ikisi de eserlerinin hacmini artırmamak için bunları seçtiklerini söylemişlerdir.

Sahih Hadis: Bir hadisin sahih olması şu şartlara bağlıdır 1- Hz. Peygamber'den (aleyhisselâm) (veya ilk söyleyeninden) hadis kitabına alan muhaddise kadar muttasıl bir senetle yâni birbirini görmüş bulunan hoca-talebe zinciriyle gelmiş bulunmak.

2- Senette yer alan bütün râvilerin güvenilir (sika) olmaları.

3- Bu hadis muteber bir başka hadise muhalefet etmemeli (şaz ve illetten âri olmalı).

Bu vasıflardan biri noksan olan hadise *sahih hadis* denmez. Sahih hadisler sadece Sahîheyn veya *Kütüb-i Sitte*'de yer alan hadislerden ibaret değildir. Yukarıdaki şartlara uyan bütün hadisler sahihtir ve böyle hadisler Kütüb-i Sitte dışında kalan kitaplarda da çok sayıda mevcuttur.

Sâkıt olmak: Düşmek.

Sathi: Derinliği olmayan, yüzeyde kalmış.

Sehavet: Cömertlik, eli açıklık.

Selef: Tefsir, hadis ve fıkıh âlimleri *selef* deyince Sahabe, Tâbiin ve Etbau't-Tâbiin zümrelerini anlarlar. Bir başka deyişle hicretin ilk üç asrında yaşamış olan kimselere denir. Kelamcılar beşinci hicri asra kadar olan kimselere selef derler.

Sena: övme.

Sevâd-ı âzam: Ekseriyet, çoğunluk.

Sıla-ı rahm: Akrabalık hukukunu eda etmek. Ziyaret, maddî-manevî yardımlar, selâm vermek gibi çeşitli şekillerde yapılır.

Sindî (v. 1136/1725): Sind'de doğdu ve orada yetişti, Medine'de vefat etti. Muhaddistir. Bazı hadis kitapları Üzerine haşiye ve şerhler yapmıştır. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'ine Şerh, Nesâî ve İbnu Mâce'nin Sünen'lerine haşiyeler yapmıştır.

Sirayet etmek: Geçmek, bulaşmak.

Siyer: Lügatte yollar, gidişler manasını ifade ederse de ıstılah olarak Hz. Peygamber'in hayatını anlatan kitaplara bu ad verilir.

Suyûti (v. 911/1505): Mısır'da yetişti. Şâfiî âlimlerindendir. 40 yaşında Nil üzerindeki Ravza'da inzivaya çekilerek eserlerini vermiştir. Çok velût bir müelliftir. Bazı mühim eserleri: *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Mensür, el-Cami'u's-Sağîr, Hüsnü'l-Muhâdara, Hasâisu'l-Kübrâ, el-Leâli'l-Masnûa* vs.

Sünnet: Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) söz, fiil ve takrirlerine (yâni yanında söylendiği veya yapıldığı hâlde «bu kötüdür» diye müdahale etmediği şeylere) denir. Bu söz, fiil ve takrir sahabeden birine ait ise buna «mevkuf sünnet», Tâbiin veya Etbau't-Tâbiin'den birine âit ise buna «maktu sünnet» denir. Sünnet, hadis, eser müteradif kelimelerdir.

Ş

Şafiî (v. 204/819): Dört büyük imamdan biridir ve Şafiî mezhebinin kurucusudur. Filistin'deki Gazze şehrinde doğmuştur. Mekke'de yetişti, Bağdat ve Kahire'de yaşadı, hadis rivayet etti. Çeşitli eserler te'lif etti. *el-Müsned (hadis), Ahkâmu'l-Kur'ân, Ihtilâfu'l-Hadis, İsbâtu'n-Nübüvve ve'r-Reddü*

ala'l-Berâhime, el-Mebsüt fi'l-Fıkh, er-Risâle, el-Ümm eserlerindendir.

Şâmil olmak: Kapsamak, içine almak.

Şekavet: Bedbahtlık.

Şe'niyet: Realite.

Şer': Şeriat, din.

Şirk: Allah'a eş koşmak.

Şuûnât: *Şe'n*'in cemidir, gerçekler, realiteler demektir, *hâdisât* manasına anlaşıldığı da olur.

Şürb-i hamr: İçki içmek.

T

Taammüden: Hataen olmaksızın, kasıtla.

Taarrüb: Bedevileşmek, göçebeleşmek, şehre yerleştikten sonra tekrar çöl hayatına dönmek.

Taberî (v. 310/923): Tefsir, hadis, tarih, fıkıh, usûl sahalarında parlamış müçtehit bir âlimdir. Bağdât'ta yerleşmiştir. Fıkıhta mezhep sahibidir. Mühim eserler vermiştir. Bazıları: *Câmiu'l-Beyan fi Te'vî'li-Kur'ân, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Tehzibu'l-Âsâr, İhtilâful-Fukahâ, Âdâbu'l-Kudât.*

Tabye: Tertip etme, taktik.

Tâbiin: Sahabileri gören Müslümanlara denir. Bak. Selef.

Teftâzânî (v. 791/1389): Nahiv, Tefsir, meâni, beyân, fıkıh, usûl, mantık vs. pek çok ilimde parlamış bir âlimdir. Muhtelif eserleri vardır. Bazıları: *Şerhu Telhîsi'l-Miftâh, Hâşiyetu alâ'l-Kesşâf, et-Tehzîb (mantık), el-Makasıd (kelam), Hakaiku't-Tenkîh. el-Makasıd'*ı şerh de etmiştir.

Tağliz: Kabalaştırma, sertleştirme.

Tahdit: Sınırlama.

Tahfif: Hafifletme.

Tahşidât: Asker yığma.

Taht: Alt.

Tahtie etmek: Hata yapmakla itham etmek.

Takdim etmek: Öne almak, bir şeyi tercih etmek.

Takrir etmek: Yerleştirmek, beyân etmek.

Takva: Haramlardan kaçıp farzları yapmada titizlik göstermek.

Talâkat: Dil açıklığı.

Ta'n etmek: Yaralamak, kötülemek, itham etmek.

Tarassut: Gözetleme, rasat etme.

Tariz etmek: Dokunaklı söz söylemek, taş atmak.

Tasfiye: Temizleme, ortadan kaldırma.

Tathir: Temizleme.

Ta'zir cezası: İslâm hukukunda miktarını takdir işi devlet reisi ve hâkime bırakılan cezalar.

Teâruz: İki âyet veya iki hadis arasında görünen zahirî zıtlık. Bu zıtlığı taşıyan nasslara müteârız denir. Bunların uzlaştırılma yolları vardır, bu sebeple

zıtlık için «zahiri» kaydı konmuştur.

Tebarüz ettirmek: Vurgulamak, belirgin hâle getirmek, iyice nazara arz etmek.

Tebrie etmek: Temize çıkarmak.

Tecâhül: Bildiği halde bilmez davranmak.

Tecessüs: Kuşku (şüphe değil), merak etmek.

Tedâi: Çağrışım, hatıra getirme.

Tedavül etmek: Elden ele dolaşmak.

Tedenni etmek: Gerilemek.

Te'dib-i şer'î: Şer'î ceza.

Tedvin etmek: Kitap hâline koymak.

Teferruat: Bir meselenin incelikleri, ayrıntıları.

Tefrika: Ayrılık çıkarmak, bölücülük yapmak.

Tefsik: Başkasını fâsıklıkla itham etmek.

Tehevvür: öfke.

Tekfir etmek: Bir kimseye «kâfir oldu» diye ithamda bulunmak.

Tekzib: Yalanlamak.

Temadi etmek: Devam etmek, uzayıp gitmek.

Temyiz: İyi ile kötüyü, fayda ile zararı ayırma kâbiliyetidir. Bu kâbiliyete sahip kimseye mümeyyiz denir. Temyiz gücünün varlığını tâyin eden ölçü meselesi teferruatlı bir bahistir, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye* adlı kitabımızın 101 - 103. sayfalarında genişçe işlenmiştir. Çocuklarda 6-7 yaşları normal olarak temyiz yaşı kabul edilir.

Terettüp etmek: Gerekmek, sonuç olarak çıkmak.

Terhib: Korkutma.

Tenkil: Başkalarına ibret verici şekilde şiddetli ceza vermek.

Terakki: İlerleme.

Terk-i diyar etmek: Memleketini terk edip gitmek.

Teşbih: Benzetme.

Teşevvüş: Karışıklık.

Teşviş: Ortalığı karıştırma, bulandırma.

Tevcih etmek: Yöneltmek.

Tevdi etmek: Emânet olarak vermek.

Tevessül etmek: Baş vurmak, ele almak.

Tevil etmek: Kur'ân veya hadiste gelen bir metnin taşıması muhtemel ve mümkün manalardan birini tercih etmektir. Te'vilin muteber olabilmesi için o mananın kastedildiğini ite'yid eden karineler olmalıdır. Hiçbir karineye dayanmayan te'viller bâtıldır. Kur'ân'ın te'vili tâbirine gelince: Kur'ân'ı inkâr etmeksizin, Kur'ân'da yer eden âyetten karine yardımıyla çıkarılan hükmü reddedip karinesiz hüküm çıkarmaktır. Bu bâtıl bir yol olmakla beraber Ehl-i Sünnet âlimleri: *«Tenzîli (Kurân'ı) inkâr küfür ise de te'vili inkâr*

küfür değildir» diyerek böyle yapanları tekfir etmezler.

Meselâ Hâriciler: «Büyük günah işleyenler kâfirdir» diye hükmederken bir te'vile dayanırlar. Ehl-i Sünnet «Büyük günah işleyen kâfir olmaz, fâsık olur» derken bu hüküm de bir te'vildir ancak karinelere dayanmaktadır. Te'villerinde Ehl-i Sünnet âlimleri dayandıkları karineler sebebiyle haklı olmakla beraber «büyük günah işleyen kâfirdir» diyen Haricîleri tekfir etmezler.

Tezahür etmek: Görünmek, zuhur etmek.

Tirmizî (v. 279/892): Sünenü't-Tirmizî'nin müellifidir ve *Kütüb-i Sitte* arasında -bazı müelliflerce- üçüncü sırada yer alır. Sünen'ine fakihlerce amel edilmiş olan hadisleri alır. Bu kaideden sadece iki hadis müstesnadır, onları da belirtir. Tirmizî'yi Sahîheyn'den sonra en başa getiren husus, kitabında zayıf hadislerin bulunmayışından ziyade tanzimindeki güzelliktir. O, hadisleri fıkhî bablara göre sunar ve her hadis için sıhhat durumu hakkında bilgi kaydeder. Çoğu kere fakihlerden hangileri bu hadisle amel etti, hangileri etmedi belirtir. Bu yönüyle mukayeseli bir mezhepler tarihi manzarası arz eder. Kitabın hacmini kabartmamak için hadislerde mevcut hikâyeleri atarak kısaltır. Farklı tariklerine, rivayet eden Sahabilerin isimlerini zikrederek işaret yapar geçer. Bir kısım zayıf râvilerden hadis almış ise de hadisin durumunu belirttiği için esere olan güveni zedelemez.

Toynbee: Birkaç yıl önce ölmüş bulunan İngiliz Tarihçisidir. Medeniyetlerin gelişmesinde menfi şartların müsbet rolü üzerinde durur. Eserlerinde Avrupacı görüşü işler, Avrupa birliğinin tekrar ihdasını müdâfaa eder. Bugünkü Avrupa Ortak Pazarının tahakkukunda fikrî katkısı fazladır. Esasen kendisi bir İngiliz olmaktan ziyade bir Avrupalıdır. Irk fikrini Avrupa'nın milliyet mikrobu olarak vasıflandırır. Medeniyet problemleri üzerine muhtelif eserler vermiştir. En mühim eseri *A Study of History'dir* ve 1914 - 18 yıllarında Birinci Cihan Savaşı sırasında tasarlamış, 1921'de yazmaya başlamıştır.

U

Ukûk: Anaya babaya âsi olmak.

Ululemr: Emir sahibi demek olup otorite, devlet otoritesini temsil eden manasına gelir. Devlet reisi ve onun temsilcileri, vali, kaymakam, komutan ve her çeşit âmirler ululemr'e girer.

Ummiyye: Gayesi belli olmayan, kör.

Uzlet: Yalnızlık, inziva.

Ü

Ümera: Emirler, yâni idareciler.

Ümmet: Aynı dine mensup insanların teşkil ettiği büyük

cemaat, İslâm ümmeti, Hristiyan ümmeti gibi.

V

Vâcib: Fakihler, şüpheli bir delille sabit olan emirlere vâcib der. Yapılması gerekli olmakla beraber farz kadar kesin değildir, inkârı da küfrü gerektirmez. Kelamcılar için vâcib kelimesi her zaman bu manada kullanılmaz. Nitekim, Allah için: «*Vâcibu'l-vücud*» dedikleri zaman vâcib kelimesi kesinlik ifade eder. Emr-i bi'l-Mârufla alâkalı bahisler kelamcılardan aktarıldığı için, vâcib kelimesine oralarda fıkıhçıların verdiği manayı vermemek gerekir.

Vahy: Allah tarafından peygamberlere bildirme.

Vaid: Cezasını söyleyerek fenalık yapmaktan caydırma, korkutma,

Vak'a: Hâdise.

Vârid olan: Gelen, ulaşan.

Varta: Uçurum, tehlike.

Vasat: Ortam, çevre.

Vasî: Bir ölünün arkasından vasiyetini yerine getirecek kimse.

Vech: Yüz, sebep, vâsıta. Hadisler için kullanılınca başka tariki, değişik senedi manasına gelir.

Veliyyü'l-ahd: Ahd (sözleşme, anlaşma) sahibi, İmamı tâyin eden ümmet kastedilir.

Veliyyülemr: Otorite, amme sorumluluğunu taşıyan kimse, devlet reisi veya onun temsilcisi.

Vera: Harama düşmek korkusuyla şüpheli şeylerden kaçmak. Takvanın üstünde bir mertebedir.

Vetire: Lügat olarak dar yol demek ise de üslûp, tarz ve bir işin tamamlanmasında takip edilen safahat manasında kullanılır.

Vuzuh: Açıklık, aydınlık.

Vüs'at: Genişlik.

Y

Yevmî: Günlük,

Z

Zaviye: Açı, görüş açısı.

Zayıf Hadis: Bir hadisin sahih ve sıhhatli olması için aranan şartlardan bir veya bir kaçını hâiz olmayan hadistir. Zayıf hadisler itikad ve ahkâmla ilgili hususlarda muteber değilse de ahlâk, iyi amellere teşvik gibi tâli hususlarda muteberdir. Bütün hadisçiler itikât ve ahkâmla alâkalı hadislerin sıhhati hususunda çok titiz davranmış olmalarına rağmen, faziletlere giren, iyi amele teşvik eden hadislerin sıhhati hususunda fazla titiz davranmamışlardır ve amel etmekten çekinmemişlerdir.

Bir mevzuda bir kaç tane zayıf hadis var ise onlar birbirlerini kuvvetlendirirler ve muteber bir asla sahip olduklarını gösterirler. Âlimlerin koydukları bu kaide mucibince bir kısım hadisleri zayıflıklarına rağmen kita-

bımızda kaydetmekten çekinmedik.

Zecr: Yasak etmek.

Zehebî (v. 748/1347)**:** Büyük bir hadis âlimidir. Bilhassa hadis râvileriyle alâkalı ilmu'r-ricâl'de ihtisasını çok ileri götürmüş bir otoritedir, İbnu Hacer, Suyûtî, Sehâvî, Aliyyü'l-Kârî gibi muahhar âlimler hep Zehebî'ye borçludurlar ve O'nun eserlerine dayanırlar, onun rical hakkındaki hüküm ve değerlendirmelerine katılırlar. Hadis ricali üzerine çok sayıda eser vermiştir. Bunlardan bazıları hâfızlar üzerine, bazıları zayıflar üzerine, bazıları da sikalar üzerinedir. Bir de İslâm Tarihi yazmıştır.

Zımnî: Açıktan olmayarak, dolaylı anlatılan.

Zikretmek: Hatırlatmak.

Zinhar : Sakın, aman!.

Zühd: Dünyaya karşı ilgi göstermeyip âhireti birinci planda düşünme.

ŞAHIS VE YER İSİMLERİ FİHRİSTİ

Not: Hemen hemen her sayfada geçen kaynakların müelliflerine burada yer verilmemiştir. Kütüb-i Sitte müellifleri ve bunlardan Buharı Şarîhi İbnu Hacer gibi.

MEFHUM FİHRİSTİ

Burada kitapta temas edilen mevzuların belli başlılarına alfabetik sırayla yer verilecektir.